Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy/České dějiny

Disertační práce

Mgr. Bc. Eva Palivodová

Propaganda v Československu 1948-1956.

Obrazy vnějšího nepřítele – produkce a reprodukce

Propaganda in Czechoslovakia 1948-1956.

Images of external enemy – production and reproduction

Vedoucí práce Mgr. Miroslav Michela, PhD.

2022

Poděkování

Chtěla bych poděkovat svému školiteli Mgr. Miroslavu Michelovi, PhD. za odborné rady, dlouholetou podporu a obrovskou trpělivost při vedení mé práce, Zdeňce Hůlové za jazykové korektury. Dále bych chtěla poděkovat svému manželovi a rodině za psychickou podporu a své mamince za hlídání dětí, díky kterému jsem mohla disertační práci dokončit. Mockrát děkuji.

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Plzni dne 25. března 2022 Mgr. Bc. Eva Palivodová, v. r.

Abstrakt

Disertační práce se zabývá problematikou obrazů vnějších nepřátel, které tvořily součást společenského a mediálního diskurzu v Československu v letech 1948-1956. Tyto obrazy jsou zasazeny do kontextu dobové československé propagandy.

Obrazy nepřátel představují soubory negativních představ, které si sociální skupiny vytvářejí o konkurenčních společenstvích. Objevují se ve všech lidských kolektivech, včetně současné české společnosti. Fungují jako prostředek formování identity jedince, ztotožnění se s vlastní skupinou a vymezení se vůči *zlému druhému.* Odborná literatura většinou rozlišuje dva typy nepřátel – vnitřní a vnější. Vzhledem k velké šíři tématu se disertační práce soustředí pouze na dominantní obrazy vnějších nepřátel, kteří byli v dobovém diskurzu prezentováni jako primární soupeři, hybatelé dění.

Disertační práce se skládá z teoretické a analytické části. První kapitola představuje teoretický úvod do problematiky, věnuje se fenoménu propagandy. Je zde stručně popsán historický vývoj propagandy, různé jeho definice. Dále jsou v této části představeny koncepce obrazu nepřítele, jeho funkce a hlavní typologie nepřátel. Druhá kapitola zasazuje obrazy nepřátel do kontextu dobové propagandy, zabývá se systémem československé propagandy a jeho jednotlivými články a nástroji. Následující kapitoly se věnují analýze dominantních obrazů vnějších nepřátel – imperialismu, Německa, Vatikánu a poúnorové emigrace. Jsou v nich sledovány významné obecné znaky jednotlivých obrazů nepřátel i motivy využité v konkrétních propagandistických kampaních (např. korejská válka, číhošťský zázrak, případy útěků přes železnou oponu).

Klíčová slova

propaganda, obraz nepřítele, vnější nepřítel, Československo 1948-1956, komunismus, nástroje propagandy, imperialismus, obraz Němce, obraz Vatikánu, katolická církev, emigranti

Abstract

The dissertation thesis studies images of external enemies, which were part of the social and media discourse in Czechoslovakia between 1948-1956. These images are set in the context of contemporary Czechoslovak propaganda.

Enemy images are sets of negative ideas and stereotypes that social groups form about competing communities. They appear in all human groups, including present Czech society. Enemy images form individual identity, identifying with one's own group, and defining oneself against the evil one. The literature usually distinguishes between two types of enemies – internal and external. Due to the wide breadth of the topic, the dissertation thesis focuses only on the dominant images of external enemies, that were represented as the primary rivals, objects of the most significant events in the Czechoslovak discourse.

The dissertation consists of a theoretical and analytical part. The first chapter presents a theoretical introduction to the issue and deals with the phenomenon of propaganda. It briefly describes the historical development of propaganda, its various definitions. Furthermore, this section contains the concepts of the enemy image, its functions and the main typologies of the enemies. The second chapter puts the enemy images in the context of contemporary propaganda and deals with the system of Czechoslovak propaganda and its components and tools. The following chapters analyse the dominant images of external enemies – imperialism, Germany, the Vatican and emigrants that leaved Czechoslovakia after the communist coup in February 1948. They describe important general characteristics of enemy images as well as motives used in specific propaganda campaigns (e. g. the Korean War, the miracle of Číhošť, escapes through the Iron Curtain).

Key words

propaganda, enemy image, external enemy, Czechoslovakia 1948-1956, communism, propaganda tools, imperialism, German image, Vatican image, Catholic Church, emigrants

Obsah

Úvod 8
Struktura práce 14
Prameny a metodologie 15
Literatura 19
1. Propaganda a obrazy nepřítele 24
1.1 Fenomén propagandy 24
1.2 Techniky propagandy 34
1.3 Definice obrazu nepřítele 39
1.4 Funkce obrazu nepřítele 43
1.5 Obraz nepřítele jako součást symbolického světa 46
1.6 Typologie nepřátel 48
2. Systém československé propagandy 52
2.1 Systém řízení propagandy 52
2.2 Cenzura 54
2.3 Propagandistické kampaně 56
2.4 Československá tisková kancelář 58
2.5 Tisk 59
2.6 Rozhlas 63
2.7 Televize 65
2.8 Film 67
2.9 Plakát 71
2.10 Karikatura 78
2.11 Fotografie 84
2.12 Osobní komunikace 88
3. Americký imperialismus, úhlavní nepřítel lidstva 91
3.1 Náš lid se musí naučit nenávidět americké imperialisty tak, jako se naučil nenávidět německé fašisty – Fašismus 94
3.2 Američtí „nadlidé“ – Rasismus 104
3.3 Co dělá honba na čarodějnice – Antikomunismus 109
3.4 Útočnost imperialistických válečných štváčů roste – Mezinárodní politika 127
3.5 Ruce pryč od Koreje! – Korejská válka 135
3.6 Dobrý strýc Sam se rozhodl nasytit a poohřát Evropany... – Marshallův plán 160
3.7 V koloniích svítá! – Kolonialismus 165
3.8 Na vlnách Coca-Coly – Americký způsob života 169

3.9 Pikle mezinárodní reakce proti silám pokroku a demokracie – Imperialisté v dějinách 20. století 176
4. Německo je naším odvěkým nepřítelem 192
4.1 Němci v pohraničí provokují – Neodsunutí sudetští Němci 194
4.2 Denacifikační komedie v západním Německu 198
4.3 Do boja proti remilitarizácii Nemecka! 205
4.4 Není Němec jako Němec! – Německá demokratická republika a pozitivní obraz Němce 212
5. Vatikán v službách amerického imperializmu 223
5.1 V ten den, kdy půjde k čertu Wall Street, půjde i tam papež – Vatikán a papež Pius XII. 227
5.2 Vatikánský „zázrak“ v Čihošti 245
5.3 Věřící lid bděle chrání víru a stát – Dobří věřící a zlá církevní hierarchie 254
5.4 Kláštery a církevní řády – střediska protistátní činnosti 263
6. Emigrace, jež činí duše špinavými 268
6.1 Emigranti proti národu – Dobří a zlí emigranti 270
6.2 Zasviť mi ty slunko zlaté na poslední z vlasti krok… – Odchod do emigrace 273
6.3 Únos do Erdingu 293
6.4 Vlak do Selbu 310
6.5 Návrat z „amerického ráje“ – Řadoví emigranti a navrátilci 329
6.6 Rvou se mezi sebou – Prominenti, politická emigrace 340
Závěr 349
Seznam pramenů a literatury 356
Prameny 356
Literatura 366
Seznam obrázků 395

Seznam zkratek

a. j. – archivní jednotka

ABS – Archiv bezpečnostních složek

CIC – Counter Intelligence Corps

ČSR – Československo

ČTK – Československá tisková kancelář

EOS – Evropské obranné společenství

f. – fond

JZD – Jednotné zemědělské družstvo

KLDR – Korejská lidově demokratická republika

KSČ – Komunistická strana Československa

k. – karton

NA – Národní archiv

NDR – Německá demokratická republika

OSA – Open Society Archives

OSN – Organizace spojených národů

Pozn. aut. – poznámka autora

PS – Pohraniční stráž

ROH – Revoluční odborové hnutí

SNA – Slovenský národný archív

SRN – Spolková republika Německo

SS – Schutzstaffel

TASS – Telegrafnoje agentstvo Sovetskogo Sojuza, tisková agentura Sovětského svazu

USA – Spojené státy americké

ÚRO – Ústřední rada odborů

VA ČMKOS – Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů

VB – Velká Británie

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

ÚV KSČ KPO – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955

Úvod

„Celý svět je dnes rozdělen na dva tábory. V tom prvním směřuje všechno k budování lepšího zítřku, k zachování míru mezi národy. Díky osvobození naší vlasti Sovětskou armádou patříme i my k tomuto táboru míru. Druhý tábor – to je vlastně smečka krvavých hrdlořezů. Vypalují vesnice, bombardují města, odstřelují ženy, děti i starce v Koreji a Vietnamu a chtěli by připravit takový úděl všem lidem. Toto vražedné dílo se jim však nevydaří. Zapomínají, že lidé, kteří již prožili dvě války, nemají ani dost málo chuti nasazovat své životy jen proto, aby páni akcionáři mohli shrabovat ještě větší zisky.“[1]

Tento citát pochází z dopisu čtenářky časopisu *Vlasta* Marie Šimečkové z Chebu. Vystihuje základní poselství oficiální československé propagandy v 50. letech: na jedné straně stojí vlastní pozitivní pojetí a proti němu představa krutého nepřítele. Budovatelská propaganda, která přinášela zprávy o hospodářských úspěších země a burcovala obyvatele k ještě usilovnější práci, se v médiích střídala s negativními zvěstmi o zločinech a zkaženosti ideologických protivníků.

Právě tyto obrazy nepřátel jsem si vybrala za téma své disertační práce. Zaujalo mě totiž, jak zůstávají stále aktuální a v různých formách se objevují i v současném společenském diskurzu. Například při tzv. Evropské migrační krizi v roce 2015 se znovu v plné síle vynořila figura nepřítele-migranta: zatímco v poúnorovém Československu byli jako hrozba prezentováni emigranti, lidé, kteří opustili zemi zvláště z politických důvodů a později pracovali pro protivníka ať už v propagandě, nebo ve zpravodajských službách; v roce 2015 a 2016 vzbudila obavy Čechů negativní vykreslení imigrantů z Blízkého východu a Afriky.[2] Vnímání uprchlíků jako bezpečnostní hrozby často spojené s xenofobními představami v části české společnosti přetrvává i nadále.[3]

---

[1] ŠIMEČKOVÁ, Marie. Dopisy čtenářů – Poučení z minulé války. *Vlasta.* 5. 3. 1953, roč. 7, č. 10, s. 14.

[2] Srov. JANDOUREK, Jan. Imigranti a strach. *Český rozhlas Plus* [online]. Praha: Český rozhlas, 2015 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/plus/glosa/_zprava/jan-jandourek-imigranti-a-strach--1511464; TRACHTOVÁ, Zdeňka. Za náš strach z uprchlíků může i čtyřicet let komunismu, říká psycholog. *Idnes.cz* [online]. Praha: MAFRA, 2015 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z:http://zpravy.idnes.cz/rozhovor-s-psychologem-spokem-dz6-/domaci.aspx?c=A150727_143005_domaci_zt.

[3] PROKOP, Daniel. Evropská migrační krize a české veřejné mínění. In: VOCHOCOVÁ, Lenka, ROSENFELDOVÁ, Jana (eds.) *Na moři, za plotem, na síti: Digitální média a debata o migraci v Česku.* Praha 2021, s. 16-17.

Po teroristických útocích na budovy Světového obchodního centra v New Yorku a Pentagon 11. září 2001 se součástí symbolického světa euroamerické civilizace stala také reprezentace islámského teroristy (islamisty, radikálního džihádisty)[4], jež zažila svou renesanci a znovu zesílila v době působení organizace Islámský stát, její vojenské expanze na území Iráku a Sýrie a po útocích, které v letech 2015 a 2016 spáchali v evropských městech jeho příznivci.[5]

Mediální obrazy nepřátel se nemusí vždy shodovat se skutečnými bezpečnostními hrozbami. Můžeme to sledovat na případu Ruské federace. Zatímco Bezpečnostní informační služba opakovaně označuje za bezpečnostní riziko aktivity ruských zpravodajských služeb i tzv. proruských aktivistů,[6] v českých médiích je o Rusku referováno většinou neutrálně, není prezentováno jako nepřátelská země.[7] Postoje české politické reprezentace, médií i veřejnosti k Rusku

---

[4] Srov. VÁRNAGY, Tomás. Caricaturing the Twin Towers attack: The New York Times worldview through its political cartoons. *Echinox Journal*. 2002, č. 3, s. 253-267; MUELLER, John. Is There Still a Terrorist Threat? The Myth of the Omnipresent Enemy. *Foreign Affairs*. roč. 85, č. 5 (Sep.-Oct., 2006), s. 2-8; SMELSER, Neil J. Epilogue: September 11, 2001, as Cultural Trauma. In: *Cultural Trauma and Collective Identity.* Berkeley 2004, s. 264-282; MERSKIN, Debra. The Construction of Arabs as Enemies: Post-September 11 Discourse of George W. Bush. *Mass Communication & Society.* 2004, č. 7, s. 157-175; JAČKOVÁ, Kateřina. Jak média informují o islámu a muslimech? *Forum 24* [online]. Praha: Free Czech Media, 2017 [cit. 2021-5-17]. Dostupné z: https://www.forum24.cz/jak-media-informuji-o-islamu-a-muslimech/.
K vnímání muslimů v české společnosti a k tzv. islamofobii srov. OSTŘANSKÝ, Bronislav (ed.) *Islamofobie po česku.* Praha 2017.

[5] K terorismu a jeho propagandistickému využití Islámským státem srov. OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Současný islám: tendence a dynamika* [online]. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2018, s. 13. [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: http://www.vedakolemnas.cz/miranda2/m2/sys/galerie-download/VKN_88.pdf?0.08148897485807538. K Islámskému státu a jeho ideologii srov. MATUŠKOVÁ, Leona. Na konci dějin. *A věda a výzkum* [online]. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2019, roč. 3, č. 4, s. 44-49 [cit. 2021-5-17]. Dostupné z: https://www.avcr.cz/export/sites/avcr.cz/.content/galerie-souboru/Acko/2019/2019_12_04_A4_2019.pdf.

[6] Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2018. *Bezpečnostní informační služba* [online]. Praha: Bezpečnostní informační služba, 2019, s. 5-7, 9 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocni-zpravy/2018-vz-cz.pdf.pdf;
Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2019. *Bezpečnostní informační služba* [online]. Praha: Bezpečnostní informační služba, 2020, s. 8-9, 12 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocni-zpravy/2019-vz-cz.pdf.

[7] I v případu Vrbětice byly texty hlavních zpravodajských médií ve vztahu k Rusku spíše neutrální a zdrženlivé. Např. Do výbuchu ve Vrběticích byli podle zjištění BIS zapojeni příslušníci ruské tajné služby, oznámil Babiš. *iRozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 17. 4. 2021 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://irozhl.as/dpJ; Do výbuchu ve Vrběticích byli zapojení ruští agenti, oznámil Babiš. Česko jich osmnáct vyhostí. *ČT24* [online]. Praha: Česká televize, 18. 4. 2021 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3299339-do-vybuchu-municniho-arealu-ve-vrbeticich-byly-podle-zjisteni-ceskych-bezpecnostnich;
KOPECKÝ, Josef; WASSERBAUEROVÁ, Terezie. Rusko se podílelo na výbuchu ve Vrběticích, Česko vyhostí 18 diplomatů. *IDnes.cz* [online]. Praha: MAFRA, 17. 4. 2021 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/vrbetice-vybuch-rusko-agenti-cesko-vyhosti-ruske-diplomaty.A210417_184513_domaci_wass; BLAŽEK, Vojtěch. Exkluzivně: Rusové podezřelí z výbuchu ve Vrběticích jsou ti, kteří otrávili agenta Skripala. *Seznam Zprávy* [online].

jsou mnohem složitější a diverzifikovanější[8], a to navzdory otevřené agresi Ruské federace proti Ukrajině[9] a konfrontacím mezi Ruskem a Evropskou unií i Českou republikou.[10]

Role medializovaného vnějšího protivníka ale není vyhraněna jen tradičním aktérům, jako jsou státy nebo etnicky či sociálně odlišné skupiny vyčleňované z majority. V době pandemie covid 19 někteří veřejní činitelé označovali jako nepřítele i virus nemoci. Snažili se tak přimět obyvatelstvo k dodržování protiepidemických nařízení, přesvědčit lidi k očkování apod.[11] Ekonom Tomáš Sedláček dokonce prezentoval myšlenku, že lidstvo se v pandemii do určité míry spojilo, protože poprvé čelí společnému nepříteli.[12] Bohužel tato jednota je pravděpodobně jen utopií a nemá dlouhého trvání. S postupující vakcinací a odezněním epidemie se lidé vracejí k „běžným životům“, včetně válek a násilných konfliktů.

Myšlenka „biologického nepřítele“, proti kterému mají občané bojovat, se objevila také v československé propagandě v roce 1950. Nejednalo se o koronavirus, ale o hmyz, zemědělského škůdce mandelinku bramborovou.

Praha: Seznam.cz, 17. 4. 2021 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.seznamzpravy.cz/clanek/babis-je-podezreni-ze-ruska-rozvedka-se-podailela-na-vybuchu-ve-vrbeticich-151000.

[8] TRACHTOVÁ, Zdeňka. Průzkum: Většina Čechů vidí Rusko jako hrozbu, podporuje i vyřazení Rosatomu z tendru na Dukovany. *iRozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 22. 4. 2021 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://irozhl.as/dsY; KUČEROVÁ, Daniela. Východ, nebo Západ? Česko-ruská krize není černobílá, Češi jsou rozdělení. *Seznam Zprávy* [online]. Praha: Seznam.cz, 21.4.2021 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.seznamzpravy.cz/clanek/protikremelsti-trollove-a-proputinovsti-spioni-cesi-jsou-rozdeleni-151333.

[9] ŠÍR, Jan a kol. *Ruská agrese proti Ukrajině.* Praha 2017. s. 93-113. [cit. 2021-5-18]. Dostupné také z: https://kramerius.lib.cas.cz/uuid/uuid:12d34637-7dbe-492d-88ad-78f699170ce7.

[10] Ke vztahům Ruska a Evropské unie srov. Rusko. *Euroskop.cz* [online]. Praha: Úřad vlády České republiky, 2018 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.euroskop.cz/9130/sekce/rusko/. Vzájemné vztahy se zhoršily především po obsazení Krymu Ruskou federací v roce 2014. EU na anexi poloostrova reagovala uvalením sankcí na Rusko, na což Rusko reagovalo odvetnými akcemi. Vliv měly také dílčí kauzy otrav Sergeje Skripala a Alexeje Navalného, případ Vrbětic. Ruská vláda označila Česko a USA za nepřátelské země. *České noviny* [online]. Praha: Česká tisková kancelář, 2021, 14.5.2021 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/ruska-vlada-oznacila-cesko-a-usa-za-nepratelske-zeme/2037228.

[11] ČAPUTOVÁ, Zuzana. Novoročný príhovor. *Zuzana Čaputová, prezidentka Slovenskej republiky* [online]. Bratislava: Kancelária prezidenta SR, 1.1.2021 [cit. 2021-04-14]. Dostupné z: https://www.prezident.sk/upload-files/63298.docx; WHO: Je čas bojovat. Koronavirus je nejhorší nepřítel lidstva, jakého si lze představit. *Novinky.cz* [online]. Praha: Seznam.cz, 12. 2. 2020 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.novinky.cz/zahranicni/svet/clanek/who-je-cas-bojovat-koronavirus-je-nejhorsi-nepritel-lidstva-jakeho-si-lze-predstavit-40313201.

[12] TACHECÍ, Barbora. Tomáš Sedláček: Jsme přepracovaní. Lidé hledají v práci věci, které tam nebudou, třeba smysl života. *iRozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 13.2.2021 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/tomas-sedlacek-smysl-zivota-prepracovanost-pandemie_2102130806_ada.

Kampaň sledovala podobný cíl: mobilizovat obyvatelstvo k určitému způsobu chování, jež mělo pomoci eliminovat dotyčný biologický organismus. V případě koronaviru jsou lidé vyzýváni k sociální distanci, zvýšené osobní hygieně, používání roušek. V druhém případě měli sbírat a hubit mandelinky bramborové.[13] Zásadním rozdílem bylo ale zasazení biologického organismu do společenského kontextu: v případě pandemie je koronavirus prezentován jako jediný nepřítel, kterému má společnost, respektive celé lidstvo, čelit, výzvy a texty nehledí do vzdálenější budoucnosti, soustředí se na vyřešení zdravotnické krize. Oproti tomu mandelinka bramborová nebyla v roce 1950 prezentována jako stěžejní hrozba, ale jako pouhý nástroj, kterým se „skuteční nepřátelé" američtí imperialisté snaží poškodit Československo. I úspěšná likvidace mandelinek tak představovala jen dílčí vítězství ve větší válce, kterou měl být boj proti kapitalismu. Biologický problém byl ideologicky zarámován.

Československý veřejný diskurz[14] byl v 50. letech výrazně ovlivněn ideologií marxismu-leninismu, ale rovněž geopolitickou polohou státu. V rámci tehdejšího bipolárního světa měla země pevné místo uprostřed tzv. sovětského bloku, což formovalo její mezinárodní, částečně i vnitřní, politiku a ovlivňovalo také směr její oficiální propagandy. V atmosféře studené války a dlouhodobého mezinárodního napětí, které několikrát přešlo i do otevřeného válečného konfliktu (korejská válka), představovaly reprezentace nepřátel významnou součást veřejného diskurzu. V médiích se objevovala celá plejáda nepřátel – domácích (vnitřních) i zahraničních (vnějších). Často se jejich hranice stíraly a kategorie nepřátel se různě promíchávaly, např. agenti-chodci přicházeli přes hranice ze zahraničí, jednalo se ale většinou o československé občany, kteří hovořili česky, ovládali domácí reálie, takže se mohli zcela nenápadně infiltrovat do domácího

[13] Srov. FORMÁNKOVÁ, Pavlína. Kampaň proti „americkému brouku" a její politické souvislosti. *Paměť a dějiny.* 2008, roč. 2, č. 1, s. 22-38.

[14] Termín *diskurz* pojímám, jak je v současnosti obvyklé, jako souhrn psaných i mluvených výpovědí o daném předmětu, který byl typický pro určité období a společnost. Toto pojetí vychází z koncepce Michela Foucaulta a nejsou v něm podstatní jednotliví tvůrci a autoři, ale celková produkce vědění v dané společnosti. Srov. HORÁK, Petr. Diskurs. *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2020 [cit. 2021-5-25]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Diskurs.
Legitimitu tohoto pojetí podtrhuje i výpověď dramatika Františka Pavlíčka, který při pozdějších rozhovorech upozaďoval roli vlastní tvůrčí invence při psaní svého dramatu. A naopak upozorňoval, jak byl ovlivněn svým prostředím – texty, které přečetl v novinách, příběhy, které slyšel. Divadelní hra, jíž napsal, se ale opět stala součástí dobového diskurzu a formovala představy o emigrantech u dalších lidí, kteří ji shlédli či přečetli. Více viz kapitola 6.5 Návrat z „amerického ráje" – Řadoví emigranti a navrátilci.

prostředí, kde zjišťovali informace pro zahraniční zpravodajské služby. V propagandě se tak jejich obraz nacházel na pomezí vnitřního a vnějšího nepřítele.

Protože problematika obrazů nepřátel v poválečném Československu je velice široká, rozhodla jsem se soustředit se jen na její část – dominantní obrazy vnějších nepřátel. Vedlo mě k tomu několik důvodů: V prvé řadě to je postoj vůdčích osobností Komunistické strany Československa, které ve svých projevech prezentovaly vnější nepřátele (především americké imperialisty) jako primární, hybatele dění a mozky operací, oproti tomu vnitřní nepřátelé byli líčeni jen jako agenti, kteří pouze poslouchají rozkazy ze zahraničí. Např. Klement Gottwald v prosinci 1952 hovořil o „pátých kolonách", které si američtí imperialisté údajně vytvářejí v lidově demokratických zemích. Jednou z nich mělo být „protistátní spiklenecké centrum Slánský a spol."[15]

Tématu konstrukce vnějších nepřátel jsem se částečně věnovala již ve své diplomové práci, kde jsem je sledovala jako jeden z nástrojů ochrany hranic Československa v letech 1948-1956. Soustředila jsem se na prezentaci vnějších nepřátel jakožto antagonistů k hrdinným pohraničníkům.[16] To je však pouze jeden aspekt tohoto fenoménu, pojetí vnějších nepřátel v dobovém diskurzu bylo širší. Proto jsem se rozhodla ve výzkumu problematiky pokračovat a hlouběji analyzovat jednotlivé propagandistické obrazy.

V disertační práci se zabývám reprezentacemi vnějších nepřátel, jak je publiku předkládali komunističtí propagandisté. Ptám se, jakým způsobem o vnějších nepřátelích referovali, jaké skutečné i údajné charakteristiky nepřátel podtrhovali, jaké motivy si vybírali a proč. Snažím se rozklíčovat jejich cíle. Dále sleduji, na kolik se obrazy nepřátel proměňovaly v závislosti na aktuálním dění, které prvky zůstávaly stálé a neměnné. Zajímám se, jestli existoval nějaký jednotící narativ pro různé obrazy nepřátel. Reprezentace nepřátel zasazuji do kontextu československé komunistické propagandy, stručně nastiňuji její systém, vedení a hlavní nástroje.

Naopak práce se nevěnuje konkrétním propagandistům a tvůrcům mediálních sdělení, jejich životům, vztahům, tvorbě. Některým osobnostem

[15] GOTTWALD, Klement. *O otázkách války a obrany vlasti.* Praha 1953, s. 302.
[16] PALIVODOVÁ, Eva. *Ochrana hranic a vytváření vnějšího nepřítele v Československu v letech 1948-1956.* Praha 2010. Diplomová práce. s. 124-190.

se věnují jiné publikace.[17] V mé disertaci vystupují jen jako účastníci a uživatelé společenského diskurzu, který spoluutvářejí a zároveň jsou jím ovlivněni. Důležité jsou jejich texty a vizuální sdělení.

Stranou mého zájmu také zůstává otázka recepce propagandistických sdělení, otázka účinnosti propagandy a vlivu obrazů nepřátel na příjemce propagandy.

V disertační práci neanalyzuji reprezentace všech vnějších nepřátel, kteří se objevovali v dobovém diskurzu, ale pouze vybrané dominantní protivníky. V případě tzv. imperialistů stojí v centru mé pozornosti obrazy amerických imperialistů, které komunističtí propagandisté prezentovali jako ústřední sílu Západu a hybatele dění. Blíže se nevěnuji mediálním prezentacím dalších tzv. kapitalistických zemí, přestože v některých kauzách vystupovaly v československých médiích i samostatně (např. Suezská krize). Záměrně opomíjím obraz sionismu a Jugoslávie, které jsou velmi specifické a zaslouží si vlastní samostatné zpracování.[18]

Disertační práce vznikala celkem deset let. Většinu archivního výzkumu a sběru pramenů jsem provedla v letech 2010-2013. Vlastní sepsání práce se mi však díky dvojitému mateřství a následným rodičovským povinnostem neplánovaně protáhlo. Tématu obrazu nepřátel v poválečném Československu se mezitím začali v českém prostředí věnovat i další badatelé. Novou literaturu jsem sledovala a snažila se ji i reflektovat v textu disertace. V některých případech dospívám k podobným závěrům jako další badatelé, ale domnívám se, že přesto má práce přináší i nové postřehy a může obohatit odbornou diskusi o dané problematice.

---

[17] Např. OLSOM, Kenneth. G. Development of the Czechoslovak Propaganda Administration. *The Public Opinion Quarterly.* zima 1949-1950, roč. 13, č. 4, s. 607-618. Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/2745866; PÁVOVÁ, Jana. *Demagog ve službách strany: portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého.* Praha 2008; ZOUBEK, Václav. *Antonín Pelc 1895-1967.* Rakovník 1995; FÖLDVÁRI, Kornel. *O karikatúre.* Bratislava 2006; PYTLÍK, Radko. *Český kreslený humor XX. století.* Praha 1988; CHROBÁK, Ondřej; WINTER, Tomáš (eds.) *V okovech smíchu: Karikatura a české umění 1900-1950*. Praha 2006; FEIGELSON, Kristian; KOPAL, Petr (eds.). *Film a dějiny 3: Politická kamera – film a stalinismus.* Praha 2012; KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci. Kulturní politika a její aktéři 1948-1956.* Praha 2006.

[18] Srov. KOLÁŘ, Pavel. *Soudruzi a jejich svět: Sociálně myšlenková tvářnost komunismu.* Praha 2019, s. 168-178; HABERMANN, Tomáš. Cesta Československa od podpory sionismu k antisionismu (1947-1957). Praha 2017. Disertační práce; VOJNOVIĆ, Daniel. *Reflexe jugoslávské politiky a jugoslávské každodennosti v českém periodickém tisku v prvních letech po skončení druhé světové války*. Praha 2017. Diplomová práce.

Struktura práce

Disertační práce je členěna do šesti kapitol. První kapitola představuje teoretické zakotvení problematiky. Snažím se v ní teoreticky uchopit fenomén propagandy. Stručně nastiňuji jeho historický vývoj, popisuji jeho různé definice a formuluji, v jakém smyslu termín pojímám já. Kromě toho se v kapitole věnuji koncepcím obrazu nepřítele, jeho funkcím a typologiím nepřátel.

Druhá kapitola popisuje systém československé propagandy. Dílčí podkapitoly se věnují systému řízení propagandy (stranické a státní instituce), fungování cenzury, typům propagandistických kampaní. Další oddíly přibližují důležité propagandistické nástroje a komunikační kanály, kterými se obrazy nepřátel šířily, a jejich fungování. Podkapitoly se věnují Československé tiskové kanceláři, československému tisku, rozhlasu, televizi, filmu, plakátu, karikatuře, fotografii a také osobní komunikaci, která se v systému propagandy vyskytovala buď ve formě politického školení členů KSČ, nebo ve formě tzv. masové politické agitace, která měla směřovat k nestraníkům.

Následující kapitoly jsou již analytické, zkoumám v nich obrazy jednotlivých vnějších nepřátel. Tématem třetí kapitoly je tzv. imperialismus. Rozebírám v ní důležité atributy, které komunističtí propagandisté přiřazovali k obrazu nepřítele imperialisty, především amerického. Jednalo se o ideologické charakteristiky fašismu, rasismu, antikomunismu, dále o působení imperialistů v mezinárodní politice, o hospodářské ovládnutí jiných zemí (Marshallův plán), o kolonialismus. Imperialisté byli prezentováni i jako kulturní nepřítel, kdy měli devalvovat národní kulturní dědictví. Důležitou částí obrazu imperialistů byl také exkurz do dějin 20. století, které byly prezentovány jako černo-bílé potýkání dobrých bolševiků a Sovětského svazu na jedné straně a zlých imperialistů a jejich spojenců na straně druhé.

Čtvrtá kapitola se zabývá obrazy nepřítele Německa. Dílčí oddíly sledují motivy neodsunutých Němců a neúčinné denacifikace v SRN. Klíčové bylo téma remilitarizace západního Německa, kde propagandisté přiživovali obavy z nové agrese západního souseda. Naopak kladným protipólem SRN se stala NDR. Zlepšit vnímání Německé demokratické republiky mezi československými občany měla kampaň „Není Němec jako Němec!“

Pátá kapitola je věnována obrazu Vatikánu a katolické církve jakožto nepřátel režimu. Jednotlivé podkapitoly se soustředí na prezentaci papeže coby

hlavy katolické církve, na kampaň k tzv. číhošťskému zázraku, na motiv rozdělování církve na laiky, řadové kněze a vysokou hierarchii a na obraz řeholníků jako špionů cizí mocnosti.

Poslední kapitola studuje reprezentace poúnorových emigrantů v oficiálních československých médiích. V této části sleduji kampaně k medializovaným útěkům do Spolkové republiky Německo – přeletu do Erdingu a přejezdu „vlaku svobody" do Selbu. Rovněž se zabývám obrazy „řadových a prominentních" československých emigrantů, popisuji, jaké charakteristiky a životní příběhy jim přisuzovali tvůrci oficiální československé propagandy, jakým způsobem prezentovali tzv. navrátilce, kteří se vrátili z emigrace do ČSR.

Prameny a metodologie

Pramennou základnu disertace tvoří především dobová periodika a brožury, vizuální i audiovizuální prameny (plakáty, karikatury, fotografie, filmy).

Z periodik jsem využívala celostátní deníky *Rudé právo* a slovenskou *Pravdu*, které přinášely zpravodajské informace a měly oslovovat široké publikum, dále noviny a časopisy, jež se naopak zaměřovaly jen na určitou specifickou skupinu obyvatelstva: *Vlasta* měla oslovovat ženy, *Mladá fronta* se orientovala na mládež, *Katolické noviny* na věřící, *Pionierske noviny* byly určené dětem. Týdeník *Tvorba* se zaměřoval na levicové intelektuály, *Československý voják* na příslušníky armády. Z regionálního tisku jsem studovala deník *Pravda*, jenž vydával Krajský výbor KSČ v Plzni; z podnikových novin *Pochodeň,* což bylo periodikum Závodů V. I. Lenina (Škodových závodů) v Plzni. Ve velké míře jsem čerpala ze satirických časopisů *Dikobraz* a *Roháč*, které hojně otiskovaly karikatury.

Dalším využívaným zdrojem byly dobové propagandistické knihy, které se věnovaly aktuálním ideologickým a politickým problémům. Pracovala jsem také s příručkami pro propagandisty a agitátory. Jednalo se především o řady *Říkáme lidem pravdu* a *Zápisník agitátora.* Podobnou funkci plnil časopis *Propagandista.* Tyto tiskoviny obsahovaly ideologická pojednání, vyjádření k aktuální politice strany a tipy pro agitátory k účinnějšímu šíření propagandistických myšlenek. Vydávala je oddělení propagandy Komunistické strany Československa.

Časopisy a brožury byly zapůjčeny z fondů knihoven, především Národní

knihovny v Praze, Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje, Univerzitné knižnice v Bratislavě, Knihovny Národního muzea. Některé jsem studovala i v digitální formě, a to v *Digitálním archivu časopisů Ústavu pro českou literaturu AV ČR* a v projektu *Národní digitální knihovny.*

Kromě vlastního obsahu textů jsem sledovala i použitý jazyk, který rovněž sloužil jako nástroj propagandy. Autoři užívali ustálená spojení, některé termíny získaly nový význam. Analýza jazykových prostředků tak může pomoci odhalit některé skryté nuance. V tomto směru pro mě byly důležitou inspirací práce Vladimíra Macury[19] a Petra Fidelia[20].

Užitečným pomocníkem byl také *Slovník komunistické totality*, který uvádí frekvenci výskytu slov v období 50., 60. a 70. let 20. století i nejčastější spojení, v nichž se slova používala.[21] Hlavním zdrojem slovníku byly texty *Rudého práva*, dále dobové brožury. Podle Specifického totalitního slovníku, který je součástí publikace, byl pojem *„nepřítel"* výrazně častěji používán v 50. letech než v pozdějších obdobích. Mezi jeho typické kolokace patřilo: nepřátelé leninismu, nepřátelé míru, nepřátelé republiky, nepřátelé socialismu, nepřátelé strany, nepřátelé uvolňování napětí; třídní nepřítel, úhlavní nepřítel, úklady nepřítele, zapřisáhlý nepřítel, zarytý nepřítel, zavilý nepřítel.[22]

Z vizuálních pramenů jsem pracovala především s karikaturami, které jsou pro svůj satirický a kritický způsob komunikace často využívány k formování obrazů nepřátel. Metodiku jejich analýzy popsal Thomas Milton Kemnitz. Dílo je nutné zasadit do kontextu, zohlednit osobu autora, prostředky, jak se karikatura dostává k veřejnosti (plakát, denní tisk, satirický časopis), její jazyk a symboly, vztah k dalším sdělovacím prostředkům, zamýšlenou funkci a publikum.[23]

V menší míře jsem analyzovala dobové fotografie, které vyšly v tisku, a rovněž umělecké, dokumentární a zpravodajské filmy.[24]

---

[19] MACURA, Vladimír. *Šťastný věk: Symboly, emblémy, mýty 1948-1989.* Praha 1992.
[20] FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci.* Praha 1998.
[21] ČERMÁK, František; CVRČEK, Václav; SCHMIEDTOVÁ, Věra (eds). *Slovník komunistické totality.* Praha 2010.
[22] Heslo nepřítel. Tamtéž, s. 94.
[23] KEMNITZ, Thomas Milton. The Cartoon as a Historical Source. *Journal of Interdisciplinary History.* roč. 4, č. 1, 1973, s. 81-93.
[24] Srov. SZTOMPKA, Piotr. *Vizuální sociologie: fotografie jako výzkumná metoda.* Praha 2007, WITTLICH, Filip. *Fotografie – přímý svědek?!: fotografický obraz a jeho význam pro historické poznání.* Praha 2011. K využití filmů jako historických pramenů srov. KOPAL, Petr. Doslov. In: TAYLOR, Richard. *Filmová propaganda: Sovětské Rusko a nacistické Německo.* Praha 2016, s. 367-379.

V disertaci jsem použila také plakáty, které pocházejí z fondu *Dokumentace* v Národním archivu, z fondu *Poverenictvo ľahkého priemyslu 1951-1956* ve Slovenském národném archivu, ze *Sbírky plakátů 1945-1960* Všeodborového archivu Českomoravské konfederace odborových svazů a z podsbírky Oddělení novodobých českých dějin Národního muzea. Pátrala jsem rovněž ve fondu *KV KSČ Plzeň* ve Státním oblastním archivu v Plzni, kde jsou rovněž uloženy plakáty, a ve Slovenském národném muzeu. Většina plakátů v těchto sbírkách ale pochází až z pozdějšího období.

Podrobněji se analýze vizuálních pramenů, zvláště obrazů, a jejich využití jako historických pramenů věnuje Peter Burke v knize *Eyewitnessing.*[25] Jako historické prameny mohou být využita nejen vrcholná umělecká díla, ale i obrazy z estetického hlediska méně hodnotné – např. amatérské karikatury, které byly tvořeny dělníky či kulturními referenty a vyvěšovány na podnikových nástěnkách.[26] Jako u jiných pramenů je potřeba klást jim správné otázky, na které mohou odpovědět. Základem analýzy jsou kunsthistorické metody ikonografie a ikonologie, kdy je obraz systematicky popsán, důležité je věnovat pozornost detailům obrazu. Poté je obraz interpretován, zasazen do dobového kontextu i kontextu dalších obrazů „ikonotextu".[27] Metodickou pomůckou pro analýzu fotografií je kniha Filipa Wittlicha *Fotografie – přímý svědek?!* [28]

Mezi prameny jsem nezahrnula zvukové nahrávky Československého rozhlasu ani filmové týdeníky. Rozhodla jsem se tak po konzultaci v Národním filmovém archivu. Tyto materiály nejsou zatím většinou digitalizovány, jsou dostupné pouze na filmové kopii, jejich studium je technicky i finančně náročné. A domnívám se, že přínos jejich studia (oproti tištěným pramenům) nevyváží tyto náklady.

V případě tzv. Vlaku svobody jsem ale využila pro srovnání výpovědí československých a německých (resp. amerických) médií ukázky z německého filmového týdeníku *Welt im Film,* které jsou digitalizovány a dostupné online ve Filmotéce Bundesarchivu.

Čerpala jsem také z archivních fondů. Důležitým pramenem byly

[25] BURKE, Peter. *Augenzeugenschaft.* Berlin 2003.
[26] Srov. *Na pomoc propagačným referentom.* Praha 1952.
[27] BURKE, P. *Augenzeugenschaft,* s. 44-46, 216.
[28] WITTLICH, F. *Fotografie – přímý svědek?!*

dokumenty kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ, které jsou uloženy v Národním archivu v Praze. Fond *Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955* nyní tvoří součást většího *celku KSČ – Ústřední výbor 1945-1989*. Ve fondu se nacházejí zprávy o propagandistických kampaních a jejich výsledcích, reakcích obyvatelstva, zpětná vazba k propagandistickým chybám v médiích i osobní agitaci, instrukce k novým kampaním. Tyto archiválie pomáhají zasadit mediální výstupy do širšího kontextu, sledovat i záměry a cíle iniciátorů a tvůrců propagandistických kampaní.

Dále jsem studovala materiály z fondů *Predsednictvo ÚV KSS* a *Sekretariát ÚV KSS*, které se nacházejí ve Slovenském národném archívu.[29] Získala jsem z nich dílčí informace o propagandistických akcích a jejich průběhu na Slovensku.

Dílčí informace o vysílání Československého rozhlasu jsem čerpala z Monitoringů Rádia Svobodná Evropa, které jsou deponovány v Open Society Archives v Budapešti. Informace ke kampani k tzv. Vlaku svobody a k dialogu či „přestřelce" mezi československou a americkou propagandou jsem čerpala také z *Parallel Archive,* což je digitální úložiště Open Society Archives.

Mapovala jsem také mediální přestřelku mezi československým časopisem *Dikobraz* a Vatikánským rozhlasem. V tomto případě jsem využila digitalizované prameny z *Archivu vysílání české redakce Rádia Vatikán (1950-1992),* který je dostupný na webu Ústavu pro studium totalitních režimů.

Studovala jsem také materiály z Archivu bezpečnostních složek – v papírové i digitalizované podobě (některé digitalizované prameny jsou dostupné i v eBadatelně Archivu bezpečnostních složek). Procházela jsem dokumenty z fondů tzv. Studijního ústavu MV: fondu *Velitelství Státní bezpečnosti* a *fondu Kabinet státobezpečnostních materiálů*; dále z fondu *Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky*, kde se nacházejí zprávy o československých emigrantech, analýzy vycházející většinou z informací od agentů kontrarozvědky. Využila jsem i jeden svazek z fondu *Svazky tajných spolupracovníků.*

[29] Slovenský národný archív (dále SNA), fond (dále f.) ÚV KSS Predsednictvo 26. 2. 1945-12. 5. 1958; f. Sekretariát ÚV KSS.

Literatura

K problematice obrazů nepřátel a propagandy existuje rozsáhlá odborná literatura, vědci sledují tyto fenomény v různých historických obdobích z různých úhlů pohledu.[30] Tématu se kromě historických věd věnují i výzkumy dalších společenskovědních oborů – psychologie, etnologie, antropologie.[31] Obraz nepřítele také úzce souvisí s tématem obrazu druhého, jiného.[32] Z tohoto důvodu v následující pasáži uvádím jen vybranou bibliografii a knihy, z kterých jsem přímo čerpala v disertaci, nebo mě výrazně inspirovaly a ovlivnily můj pohled na problematiku.

Pro můj výzkum stěžejní dílo, jež mě přivedlo k zájmu o toto téma, je německý sborník *Unsere Feinde: Konstruktionen des Anderen in Sozialismus*. Zásadní je zejména teoretický úvod od autorů Silke Satjukow a Rainera Griese

[30] K obrazům nepřátel srov. KOLÁŘ, Pavel. *Soudruzi a jejich svět: Sociálně myšlenková tvářnost komunismu.* Praha 2019, s. 147-178; ŠIMOVÁ, Kateřina. Odrodilci, zrádci, vrazi v bílých pláštích: Obraz „Žida" jako „nepřítele" v propagandě pozdního stalinismu. *Soudobé dějiny.* 2014, roč. 21, č. 1-2, s. 11-43; SCHMARC, Vít. „Miř přesněji!" Korejská válka jako černý bod socialistického realismu. *Soudobé dějiny.* 2014, roč. 21, č. 1-2, s. 44-78; RANDÁK, Jan. *V září rudého kalicha: Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956.* Praha 2015, s. 275-306.
ECO, Umberto. *Vytváření nepřítele a jiné příležitostné texty.* e-kniha. Praha 2012; JOHLER, Reinhard; RAPHAËL, Freddy; SCHLAGER, Claudia; SCHMOLL, Patrick. (eds.) *Zwischen Krieg und Frieden: Die Konstruktion des Feindes.* Tübingen 2009.
K propagandě obecně srov. COLE, Robert. *International encyclopedia of propaganda*. London 1998; GRIES, Rainer; SCHMALE, Wolfgang (Hg.) *Kultur der Propaganda.* Bochum 2005.
K hledání nepřítele v Sovětském svazu srov. FITZPATRICKOVÁ, Sheila. *Každodenní stalinismus: obyčejný život v neobyčejné době: Sovětské Rusko ve 30. letech.* Praha 2018; GOLDMANOVÁ, WENDY Z. *Vytváření nepřítele: Udávání a zastrašování ve stalinském Rusku.* Praha 2014.
K propagandě v období studené války např. DEFTY, Andrew. *Britain, America and anti-communist propaganda 1945-1953: The information research department.* London, New York 2004; ROBIN, Ron. *The making of Cold War enemy: culture and politics in the military-intellectual complex.* Princeton 2003; JENKS, John. *British propaganda and news media in the cold war*. Edinburgh 2006; AULICH, James; SYLVESTROVÁ, Marta. *Political Posters in Central and Eastern Europe, 1945-95: Signs of the Times.* Manchester 1999; REISKY DE DUBNIC, Vladimir. *Communist Propaganda Methods: A Case Study on Czechoslovakia.* New York 1960;
BYSTRICKÝ, Valerián; ROGUĽOVÁ, Jaroslava. (eds*.) Storočie propagandy: Slovensko v osídlach ideológií*. Bratislava 2005.
[31] JOWETT, Garth S.; O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion.* Newbury Park, London, New Delphi 1992; PRATKANIS, Anthony; ARONSON, Elliot. *Age of Propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion.* New York 2002; KOUKOLÍK, František; DRTILOVÁ, Jana. *Vzpoura deprivantů: Nestvůry, nástroje, obrana*. Praha 2006, 2008.
[32] Srov. KUBIŠ, Karel. (ed.) *Obraz druhého v historické perspektivě II: Identity a stereotypy při formování moderní společnosti.* Acta Universitatis Carolinae philosophica et historica 5, 1999. Praha 2003; LOEWENSTEIN, Bedřich. *My a ti druzí: Dějiny, psychologie, antropologie*. Brno 1997; KILIÁNOVÁ, Gabriela; KOWALSKÁ, Eva; KREKOVIČOVÁ, Eva. (eds.) *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít.* Bratislava 2009; DEMSKI, Dagnoslaw; BARANIECKA-OLSZEWSKA, Kamila (eds.) *Images of the Other in Ethnic Caricatures of Central and Eastern Europe.* Warsaw 2010.

Feindbilder des Sozialismus: Eine theoretische Einführung.[33] V něm předkládají propracovanou typologii obrazů nepřátel a předestírají také základní fáze vývoje komunistických obrazů nepřátel. Kniha je sborníkem z konference, další kapitoly se věnují některým aspektům obrazu nepřátel v dalších socialistických zemích (NDR, SSSR, Polsku, Maďarsku a Albánii). Československo chybí, protože zde téma obrazu nepřítele v druhé polovině 20. století nebylo v té době zpracováno. Cílem mého výzkumu bylo tuto mezeru zaplnit.

Autoři Silke Satjukow a Rainer Gries se zabývali také protipólem nepřátel, tedy obrazy hrdinů[34], a jejich vzájemným antagonismem. Propagandě hrdinů a nepřátel a jejich využití v politice se věnovala studie *Von Feinden und Helden*.[35]

Z psychologického hlediska obrazy nepřátel v době studené války analyzovala práce profesorů Jeroma D. Franka a Andrei Y. Melvilla *The Image of the Enemy and the Process of Change*, která vyšla v kolektivním díle *Breakthrough: Emerging New Thinking*.[36] Studie pochází již z roku 1988 a snažila se pomocí psychologických nástrojů hledat řešení studené války. Za hlavní příčinu trvání napětí mezi supervelmocemi a hrozby jaderné války autoři považovali existující obrazy nepřítele a stereotypní představy o soupeři. Pro ukončení studené války bylo podle nich potřeba tyto obrazy překonat a nahradit je vzájemnou komunikací pro splnění společného cíle obou stran – přežití lidstva, které by bylo jadernou válkou zničeno. Přestože práce se věnovala především možnostem ukončení studené války a v některých momentech byl postoj jejích autorů poněkud idealistický, přinesla řadu přínosných postřehů k psychologii obrazů nepřátel.

Velice komplexní a fundovaný výklad o obrazech nepřátel (Feindbilder) přináší text Gerta Sommera, který vyšel v příručce psychologie konfliktu a míru.[37]

---

[33]SATJUKOW, Silke; GRIES, Rainer. Feindbilder des Sozialismus: Eine theoretische Einführung. In: SATJUKOW, Silke; GRIES, Rainer. (Hg.) *Unsere Feinde*. Leipzig 2004, s. 13-70.

[34] SATJUKOW, Silke; GRIES, Rainer. (eds.) *Sozialistische Helden: Eine Kulturgeschichte von Propagandafiguren in Osteuropa und der DDR*. Berlin 2002.

[35] SATJUKOW, Silke; GRIES, Rainer. Von Feinden und Helden. *Aus Politik und Zeitgeschichte.* B53/2003. Bonn 2003. s. 20-29. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: https://www.bpb.de/apuz/27189/politik-als-inszenierung.

[36] FRANK, Jerome D.; MELVILLE, Andrei Y. The Image of the Enemy and the Process of Change. In: GROMYKO, Anatoly; HELLMAN, Martin (eds.) *Breakthrough: Emerging New Thinking.* New York: Walker and Company, 1988; online 2001. s. 1-11 (původně s. 198-207.) ISBN 0-8027-1015-8. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: https://ee.stanford.edu/~hellman/Breakthrough/book/pdfs/frank.pdf.

[37] SOMMER, Gert. Feindbilder. In: SOMMER, Gert; FUCHS, Albert (Hrsg.) *Krieg und Frieden: Handbuch der Konflikt- und Friedenpsychologie.* Weinheim, Basel, Berlin 2004. s. 303-316. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: http://archiv.ub.uni-marburg.de/es/2013/0003/pdf/kuf.pdf.

Autor nabízí definici obrazů nepřátel, popisuje psychologické mechanismy, s nimiž pracují, okolnosti jejich vzniku i jejich funkce. Za přínosné považuji, že autor terminologicky rozlišuje obraz nepřítele (Feindbild) a vlastního nepřítele (Feind).

V průběhu mého psaní vyšla kniha Denisy Nečasové, která se rovněž věnuje obrazům nepřítele v Československu.[38] Autorka pojímá obrazy nepřátel jako protipól k představám „nového socialistického člověka", které analyzovala ve své předchozí knize.[39] Sleduje obrazy buržoazie, kulaka, katolického kněze a Spojených států amerických. V případě posledních dvou „nepřátel" jsem na její analýzy částečně navázala, doplnila je o další poznatky. Velmi podnětné jsou autorčiny postřehy o kontinuitě československých socialistických obrazů nepřátel s předchozími obdobími. Denisa Nečasová upozorňuje, že i když ve sledovaném období probíhalo velké přebírání sovětských konstrukcí nepřátel, ty nebyly aplikovány v nezměněné podobě, ale byly patřičně modifikovány pro československé prostředí, propojeny s dřívějšími místními konstrukcemi kulturními vzorci. Například způsob prezentace katolické církve a jejích kněží v poúnorovém diskurzu hojně čerpal z tradic československého antiklerikalismu.[40]

Pro studium teorií propagandy a teoretického uchopení jejího fungování je velmi užitečná německá publikace Thymiana Bussemera *Propaganda: Konzepte und Theorien*, která se propagandě věnuje velmi systematicky. Popisuje historický vývoj fenoménu, a různé teoretické koncepty propagandy.[41]

Dalšími významnými díly, z nichž jsem čerpala informace k teorii propagandy i příklady konkrétních propagandistických praktik, byly texty slovenské historičky Maríny Zavacké.[42] Ve své knize *Kto žije za ostnatým drôtom?* se věnuje pozdějšímu období, než kterým se zabývám já, ale její poznatky k fungování propagandy jsou obecně platné a aplikovatelné i na roky 1948-1956.[43] V první kapitole to ukazuji na konceptu tzv. nulové informace, jehož použití jsem vysledovala na případu plzeňského povstání v roce 1953.

V českém prostředí se propagandě věnovaly dva zajímavé sborníky. První,

[38] NEČASOVÁ, Denisa. *Obrazy nepřítele v Československu 1948-1956.* Praha 2020.
[39] NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956.* Brno 2018.
[40] NEČASOVÁ, D. *Obrazy nepřítele v Československu 1948-1956,* s. 209-211.
[41] BUSSEMER, Thymian. *Propaganda: Konzepte und Theorien.* Wiesbaden 2008.
[42] ZAVACKÁ, Marína. K problematike výskumu totalitnej komunistickej propagandy: Vybrané pojmy, mechanizmy, obsahy. *Historický časopis.* 2002, roč. 50, č. 3, s. 439-456.
[43] ZAVACKÁ, Marína. *Kto žije za ostnatým drôtom? Oficialna zahraničnopolitická propaganda na Slovensku, 1956-1962: teórie, politické smernice a spoločenská prax.* Bratislava 2005, s. 17-62.

na němž jsem participovala, vycházel z konference, jež se konala v roce 2011 v Pardubicích. Nazývá se *Kontexty propagandy*[44] a věnuje se fenoménu velmi široce, obsahuje i příspěvek o propagandě v římské říši.[45] Druhý sborník *Informační boj o Československo v Československu (1945-1989)* se zaměřuje na Československo v období studené války.[46] Kromě případových studií k fungování československé i americké propagandy sborník vnáší do výzkumu fenoménu i didaktický rozměr. Příspěvky historiků Jaroslava Najberta a Jaroslava Pinkase nabízejí inspirace, jak s propagandistickými materiály pracovat ve výuce.[47]

Konkrétními propagandistickými kampaněmi se ve svých textech zabývá Pavlína Kourová (dříve Formánková). S Petrem Kourou zevrubně analyzovali kampaň k procesu s Miladou Horákovou.[48] Autorka publikovala také výbornou studii o kampani k mandelince bramborové.[49] Věnovala se mimo jiné i kampani k procesu s Rudolfem Slánským.[50] Vybrané kampaně autorka velmi detailně mapuje, včetně jejich přípravy a organizace.

Symbolickou rovinu dobových literárních textů brilantně analyzoval Vladimír Macura. Jeho texty, které vyšly v knize *Šťastný věk*[51]*,* představují stále obrovskou inspiraci pro vědce zabývající se socialistickým diskurzem. I já se mezi ně řadím.

Snažím se o částečně interdisciplinární přístup k problematice. Zvláště v teoretické části disertační práce jsem tedy čerpala i z literatury jiných vědních oborů, především z psychologie, sociologie a mediálních studií. Z psychologických publikací byla pro můj výzkum velmi podnětná kniha *Vzpoura deprivantů* od Františka Koukolíka a Jany Drtilové, kteří popisují různé psychologické taktiky využívané propagandisty.[52] V pasážích věnovaných psychologickým nástrojům

---

[44] KOUBA, Miroslav; MAGINCOVÁ, Dagmar; ŘÍHA, Ivo. (edd.) *Kontexty propagandy.* Pardubice 2012.
[45] TITZ, Pavel. Podoby propagandy v římském světě, transformace propagandy jako reflexe společenských a politických změn. In: KOUBA, M. a kol. *Kontexty propagandy*, s. 50-68.
[46] PAŽOUT, Jaroslav (ed.) *Informační boj o Československo/ v Československu (1945-1989).* Praha 2014.
[47] NAJBERT, Jaroslav. Propaganda jako interpretační hra: využití karikatur ve výuce 50. let. In: PAŽOUT, J. *Informační boj o Československo,* s. 192-207; PINKAS, Jaroslav. Propaganda, škola, normalizace. Didaktické využití normalizační propagandy. Tamtéž, s. 208-223.
[48] FORMÁNKOVÁ, Pavlína; KOURA, Petr. *Žádáme trest smrti!: propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.* Praha 2008.
[49] FORMÁNKOVÁ, P. Kampaň proti „americkému brouku", s. 22-38.
[50] KOUROVÁ, Pavlína. *Propagandistické kampaně v Československu v letech 1948–1953.* Praha 2013. Disertační práce. s. 250-324.
[51] MACURA, V. *Šťastný věk.*
[52] KOUKOLÍK, F.; DRTILOVÁ, J. *Vzpoura deprivantů*, s. 109-123.

propagandy jsem také čerpala z *Učebnice obecné psychologie* od Aleny Plhákové.[53] Ze sociologické literatury byla pro mou práci důležitá publikace autorů Petera Bergera a Thomase Luckmanna *Sociální konstrukce reality,*[54] z níž jsem pro svou analýzu využila i jejich koncept *symbolického světa,* který vytváří širší rámec pro konstrukce nepřátel. Z oboru mediálních studií, které považuji za důležité z hlediska svého zájmu o analýzu tiskovin, jsem pracovala s texty k dějinám československých médií.[55]

[53] PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie.* Praha 2004.
[54] BERGER, Peter L.; LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění.* Brno 1999.
[55] KÖPPLOVÁ, Barbara. Média a jejich role v totalitním systému. In: KOCIAN, Jiří (ed*.) Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989*. Praha 2006. s. 9-11; BEDNAŘÍK, Petr; JIRÁK, Jan; KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti.* Praha 2011; BEDNAŘÍK, Petr; CEBE, Jan. Vývoj médií v Československu od února 1948 do prosince 1950. *Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie*. 2008, roč. 53, č. 1-4, s. 53-56.

1. Propaganda a obrazy nepřítele

1.1 Fenomén propagandy

„Imperialisti a ich agenti majú životný záujem na tom, aby naše budovateľské dielo znemožnili alebo aspoň čo najviac hatili. Okrem priamej sabotáže a špionáže patrí medzi ich zbrane, ktorými chcú dosiahnuť svojho špinavého cieľa, rozvratná šuškaná propaganda a rozširovanie vojnovej paniky.“[56]

„Oč jde hlavně při našich úkolech, spjatých s bojem za mír, s bojem proti americkým imperialistům v souvislosti s úkoly objasňování mezinárodní situace? To hlavní, k čemu musí naše propaganda sloužit – vypěstovat v našem lidu – jak to sovětští soudruzi říkají – bodrost i věrnost. Když jsme byli v Sovětském svazu a diskutovali jsme otázku, jak zlepšit naši propagandu v souvislosti s mezinárodní situací, tak nám soudruzi řekli tato dvě slova – vychovávat v našich lidech pevnost a jistotu.“[57]

Kapitolu uvádím dvěma citáty z dokumentů vedoucích orgánů Komunistické strany Československa a Komunistické strany Slovenska. Přestože oba pocházejí z dílny stranického aparátu, přistupují k fenoménu propagandy velmi odlišným způsobem. První úryvek pojednává o nepřátelské propagandě, kterou vnímá veskrze negativně, jako zbraň zloduchů. Oproti tomu druhý citát se zabývá „naší propagandou“, která je prezentována jako užitečný nástroj, jehož kvalitu je třeba zlepšovat. Tato dvoukolejnost v pojetí propagandy se v pramenech z prostředí komunistické strany vyskytuje běžně a vznikla historickým vývojem. Na citátech bych ale nyní chtěla ukázat, jak široký a vágní je pojem *propaganda*, který se často užívá v pejorativním smyslu, v laické diskusi funguje v podstatě jako nadávka. V některých dobových pramenech má ale naopak kladné vyznění. Lidé jej chápou spíše intuitivně, představují si pod ním ledacos. Protože je ale termín pro mou práci klíčový, začnu svůj text malým exkurzem do historie propagandy, nastíním

[56] Slovenský národný archív (dále SNA), f. Sekretariát ÚV KSS, karton č.7 (dále k. 7), 10. zasadnutie sekretariátu ÚV KSS dňa 30. marca 1950, K otázkám medzinárodnej situácie, boja za mier, s. 3.
[57] Národní archiv (dále NA), f. Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955, číslo archivního souboru f. 1261/2/20 (dále ÚV KSČ KPO), a. j. 90 Celostátní porada pracovníků na úseku propagandy a agitace 2.-3. 6. 1955 (zápis), folio 74.

historické proměny pojmu a pro lepší pochopení celé práce definuji, v jakém smyslu výraz používám já.

Propagandistické komunikační strategie nacházíme již ve starověkých civilizacích.[58] Objevovaly se i ve středověké Evropě (např. v souvislosti s křížovými výpravami)[59], samotný termín ale vznikl až v novověku v prostředí římskokatolické církve. Je odvozený od názvu církevní organizace *Congregatio de propaganda fide* – Kongregace pro šíření víry, již zřídil papež Řehoř XV. v roce 1622.

Původně výraz *propaganda* označoval techniky křesťanských misionářů a protireformace, ale postupně se jeho význam proměňoval. Negativní vyznění slova, které přetrvává dodnes, má svůj původ v osvícenské kritice katolické církve, jehož terčem se stala i propaganda jakožto církevní nástroj.[60]

Renesanci propagandy přinesla Velká francouzská revoluce, jejíž protagonisté ji použili jako prostředek k rozšíření revolučních myšlenek z Francie do zahraničí, a propaganda se tak stala univerzální technikou k šíření ideologií. Toto nové pojetí přejaly po skončení revoluce i restaurační síly a propaganda se etablovala jako normální nástroj politického boje. Pozitivní náhled na propagandu si v druhé polovině 19. století osvojilo i dělnické hnutí. Zde leží kořeny pozdějšího rozporného chápání fenoménu u komunistických ideologů: zatímco komunistickou propagandu prezentovali jako dobrou a vědeckou, konkurenční propagandy odsuzovali coby lživé a manipulativní, jak můžeme vidět v úvodních citátech kapitoly.[61]

V souvislosti s nástupem masových médií a rozvojem reklamy se v průběhu 19. století profesionalizovaly i nástroje propagandy. Až do 30. let 20. století se reklama a propaganda důsledně nerozlišovaly, často se prolínaly. Jejich striktní rozlišení prosadili až nacionální socialisté v Německu, pojem propaganda byl určen pouze pro politické přesvědčování, zatímco reklama označovala přesvědčovací

[58] TITZ, P. Podoby propagandy v římském světě, s. 50-68.
[59] Srov. JOWETT, G. S.; O'DONNELL, V. *Propaganda and Persuasion*, s. 44-47. Ve své knize věnované křížovým výpravám popisují jednotlivé propagandistické prvky (projev papeže Urbana II., působení kazatelů propagujících kruciáty) i Věra a Miroslav Hrochovi, i když pro ně nepoužívají termín propaganda. HROCHOVÁ, Věra; HROCH, Miroslav. *Křižáci ve Svaté zemi.* Praha 1996, s. 7-12, s. 132.
[60] BUSSEMER, T. *Propaganda,* s. 26.
[61] Srov. ŠIMON, K. Hlavní rysy bolševické propagandy. *Propagandista.* 1951, č. 2, s. 110-120; CHLUPÁČ, Miloslav. *Propaganda jako společenský jev.* Praha 1982, s. 9-10.

techniky s komerčním uplatněním.[62] Podle Rainera Griese toto rozlišení přetrvává dodnes.[63] Marína Zavacká spatřuje diferenci mezi komerční reklamou a propagandou nejen v oblasti použití, ale také v práci s emocemi a stereotypy. Obchodník lidi přesvědčuje, aby podlehli svým přirozeným touhám (sexuálním, chuťovým, touze po uznání, po sociálním statutu, komfortu). Oproti tomu úkol propagandisty je obtížnější, snaží se lidi přesvědčit, aby překonali svůj egoismus a neuspokojovali své touhy v zájmu nadpřirozeného řádu nebo světlé budoucnosti. Rozdíl leží také v časovém horizontu, reklama vyzývá recipienta, aby uspokojil své potřeby nyní, zatímco propaganda slibuje dobré výsledky až v budoucnu, „po vítězství", které je vázáno na získání dalších sympatizantů a likvidaci protivníků, vyžaduje boj, úsilí, práci, uskrovnění se.[64]

Důležitý přelom ve vývoji fenoménu i v jeho teoretickém výkladu znamenala první světová válka, kdy obě válčící strany využily propagandu jako válečnou zbraň, která se ukázala být velmi efektivní.[65]

Pojem byl nově politizován a militarizován. Označoval komunikační techniku zaměřenou na konkrétní efekt, jež byla aplikována na bojištích i v zázemí. Prováděli ji speciálně vyškolení vojáci. Zároveň se zúžila orientace propagandy, která se nově soustředila jen na krátkodobé a jasně definované cíle jako očernění protivníka nebo ospravedlnění převzetí moci. Z této zásady se vyjímaly Spojené státy americké, kde byla válečná propaganda propojena s komerční reklamou, což vedlo ve 20. letech ke vzniku tzv. public relations, jak se nazývá soubor komunikačních technik, pomocí nichž organizace navazují a udržují vztahy s veřejností.

---

[62] BUSSEMER, T. *Propaganda,* s. 26-28.

[63] GRIES, Rainer. Zur Ästhetik und Architektur von Propagemen. In: GRIES, Rainer; SCHMALE, Wolfgang (Hg.) *Kultur der Propaganda.* Bochum 2005, s. 11.

[64] ZAVACKÁ, M. K problematike výskumu totalitnej komunistickej propagandy, s. 443. M. Zavacká vychází ze studií Aldouse Huxleyho.

[65] World War I. In: COLE, Robert. *International encyclopedia of propaganda.* London 1998, s. 870-885; DEMM, Eberhard. Propaganda and Caricature in the First World War. *Journal of Contemporary History*. 1993, roč. 28, č. 1, s. 163-192.
K propagandě za první světové války v českých zemích viz: ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Praha 2014; KUBŮ, Eduard; ŠOUŠA, Jiří. *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci: Československá zahraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou (1915–1916)*. Praha 2015. K propagandě na Slovensku viz: DUDEKOVÁ, Gabriela. Hrdinskí vlastenci, barbarskí nepriatelia a nebezpeční vlastizradcovia: Propaganda v prvej svetovej vojne. In: BYSTRICKÝ, V.; ROGUĽOVÁ, J. *Storočie propagandy*, s. 7-20. K prezentaci meziválečného Československa srov. HÁJKOVÁ, Dagmar; HORÁK, Pavel; KESSLER, Vojtěch, MICHELA, Miroslav (eds.) *Sláva republice!: oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu.* Praha 2018.

Úspěch propagandy za první světové války podnítil její rozšíření i vědecké studium. Jako metodu vládnutí ji začaly využívat autoritativní režimy, např. fašistická Itálie, nacistické Německo, Sovětský svaz, ale i demokratické státy, které ji používaly např. k vlastní sebeprezentaci v zahraničí.[66] S masovým rozšířením tisku a rozvojem nových médií (film, rádio, televize) získala propaganda nové účinné komunikační kanály a dosáhla dosud nevídaného rozkvětu.[67] Stala se významným a neopominutelným prostředkem ve vedení válek. V druhé světové válce[68] i ve studené válce[69] s ní pracovaly všechny zapojené státy.

Ani po skončení studené války nedošlo k jejímu zániku, naopak Philip M. Taylor hovořil o 90. letech 20. století a počátku 21. století jako o *věku propagandy.*[70] Velmi se však proměnil její charakter především zásluhou technologického pokroku. Internet a v posledních letech také sociální sítě propagandu svým způsobem *demokratizovaly,* přispěly k jejímu dalšímu rozšíření, ale rovněž k její horší identifikaci. Propagandu již netvoří a nešíří pouze profesionální propagandisté ve službách autoritativních států, případně zaměstnanci médií v demokraciích, může ji vytvářet a šířit kdokoliv, stačí přístup k internetu. Díky blogům, Twitteru, Facebooku a dalším sociálním sítím mizí hranice mezi tvůrci a recipienty propagandy. Každý uživatel může napsat status, vytvořit fotografii či obrázek, sdílet je se svými přáteli i širokou veřejností a ovlivňovat názory jiných lidí. Jak ale upozorňuje Petr Nutil, pro velkou část uživatelů funguje např. Facebook jako hlavní

---

[66] BUSSEMER, T. *Propaganda*, s. 29-30.
[67] Srov. JOWETT, G. S.; O'DONNELL, V. *Propaganda and Persuasion*, s. 86-117.
[68] Srov. WETTE, Wolfram. *Wehrmacht: obrazy nepřítele, vyhlazovací válka a legendy.* Praha 2006, s. 97-98; WELCH, David. *The Third Reich: Politics and Propaganda.* London 1995; WELCH, David. Nazi propaganda. *BBC History* [online]. 2011, 2011-03-30 [cit. 2017-05-18]. Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwtwo/nazi_propaganda_gallery.shtml; HERF, Jeffrey. *The Jewish Enemy: Nazi Propaganda during the World War II and the Holocaust*. Cambridge, London 2006; TAYLOR, Richard. *Filmová propaganda: Sovětské Rusko a nacistické Německo.* Praha 2016; KAŠPAR, Lukáš. *Český hraný film a filmaři za protektorátu.* Praha 2007; HEYDUK, Miloš. *Barrandov pod vlajkou hákového kříže.* Mnichovice 2007; PINARD, Peter Richard. *Broadcast policy in the Protectorate of Bohemia and Moravia.* Frankfurt am Main 2015; KAMENEC, Ivan. Keď strieľajú aj slová: Funkcia, metódy a ciele antisemitskej propagandy na Slovensku v rokoch 1938-1945. In: BYSTRICKÝ, V.; ROGUĽOVÁ, J. *Storočie propagandy*, s. 103-114; FYNE, Robert. *The Hollywood Propaganda of World War II*. Metuchen 1994; HORTEN, Gerd. *Radio Goes to War: The Cultural Politics of Propaganda During World War II.* Berkeley, Los Angeles, London 2002.
[69] Srov. DEFTY, A. *Britain, America and anti-communist propaganda*; JENKS, J. *British propaganda*; CATCHPOLE, Brian. *Korejská válka 1950-53*. Praha 2003, s. 245-258; BELMONTE, Laura. *Selling the American Way: U.S. Propaganda and the Cold War.* Philadelphia 2008; RAWNSLEY, Gary (ed.) *Cold-War Propaganda in the 1950s.* 1999; PAŽOUT, J. *Informační boj o Československo.*
[70] TAYLOR, Philip M. *Munitions of the mind: A history of propaganda from the ancient world to the present day.* Manchester, New York 2003, s. 320.

zdroj informací, které nekriticky přijímají a neověřují, protože je to pohodlnější než časově i duševně náročné hledání zdroje zprávy. Snadno tak podléhají klamným zprávám a hoaxům.[71] Stále silněji se tak projevuje stinná stránka sociálních sítí, za nimiž stojí soukromé společnosti s cílem maximalizovat zisky z reklamy. Sociální síť se proto snaží, aby na ní uživatel strávil co nejvíce času a pomocí svých algoritmů mu nabízí podobné články a příspěvky, na které již pozitivně reagoval. Často, aniž by si to uživatel uvědomil, dostává se do informační bubliny, kdy mu síť zprostředkuje jen vybrané informace (včetně dezinformací a fake news), které jej dále utvrzují v jeho názorech. Takto se prohlubují názorové příkopy mezi lidmi, odosobněné prostředí virtuálního kanálu pravděpodobně také přispívá k větší vyhrocenosti a útočnosti diskusí.

Evropské instituce upozorňují na další velký problém související s propagandou, kterému musí současná společnost čelit. Je jím obrovské rozšíření dezinformací a tzv. fake news.[72] *Dezinformace* se definuje jako lživá nebo zkreslující informace, která je vytvořena a rozšiřována s cílem získat ekonomický benefit nebo záměrně klamat veřejnost. Může působit *veřejnou újmu* – narušit demokratické procesy (např. nekale ovlivnit volby), ohrozit zdraví občanů (např. dezinformace o nemoci covid 19 a očkování), bezpečnost státu.[73] *Fake news* jsou falešné zprávy.[74] Asi nejhůře odhalitelné jsou tzv. *deep fakes*, což jsou videa vytvořená pomocí umělé inteligence. Tato nová technologie umožňuje zaměnit ve videích tváře.[75] Výsledkem je velice věrohodně působící videonahrávka, která ukazuje např. politika, jak vyslovuje věty, jež ve skutečnosti nikdy nepronesl.

---

[71] NUTIL, Petr. Facebook: Obraz světa na míru. *Manipulátoři.cz* [online]. 2017 [cit. 2017-05-18]. Dostupné z: http://manipulatori.cz/facebook-obraz-sveta-miru/.

[72] Např. podle průzkumu Eurobarometru z února 2020 se s dezinformacemi setkalo 70 % Čechů. Srov. CHLEBOUNOVÁ, Tereza. Jak odhalit dezinformace a fake news? *Euroskop.cz* [online]. Praha: Odbor komunikace o evropských záležitostech Úřadu vlády České republiky, 24. 3. 2020 [cit. 2021-02-02]. Dostupné z: https://www.euroskop.cz/9003/34673/clanek/jak-odhalit-dezinformace-a-fake-news/.
Pandemie covid 19 a jí vynucená sociální izolace rozšíření i vliv dezinformací ještě umocnila, Světová zdravotnická organizace dokonce hovoří o tzv. infodemii, kdy na internetu i v médiích koluje obrovské množství zkreslených a lživých informací o nemoci i epidemii. Srov. Dezinformace na sociálních sítích a EU – poučení z krize? *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, 2020 [cit. 2021-02-02]. Dostupné z: https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/dezinformace-na-socialnich-sitich-a-eu-pouceni-z-krize.aspx.

[73] KOMÍNKOVÁ, Magda. Jaké akce plánuje EU proti dezinformacím? *Euroskop.cz* [online]. Praha: Odbor komunikace o evropských záležitostech Úřadu vlády České republiky, 1. 3. 2019 [cit. 2021-02-02]. Dostupné z: https://www.euroskop.cz/9047/32753/clanek/jake-akce-planuje-eu-proti-dezinformacim/.

[74] CHLEBOUNOVÁ, T. Jak odhalit dezinformace a fake news?

[75] KOMÍNKOVÁ, M. Jaké akce plánuje EU proti dezinformacím?

Dezinformace se rozšiřují zejména prostřednictvím sociálních sítí (v případě starší populace i pomocí tzv. řetězových e-mailů, které si lidé přeposílají[76]). Evropská komise považuje dezinformační kampaně za vážnou bezpečnostní hrozbu, řadí je mezi prostředky tzv. *hybridní války*, kam patří i kybernetické útoky zaměřené na důležitou infrastrukturu státu (zdravotnictví, energetika, doprava),[77] a snaží se proti nim bojovat.[78]

Sociální sítě a problematika dezinformací jsou ale poměrně nový typ masové komunikace a teprve začíná jejich soustavnější vědecký výzkum.[79]

Souběžně s rozvojem propagandy probíhalo od 20. let 20. století také její vědecké zkoumání, které pokračuje i v současnosti. Různí vědci se pokusili definovat, co to *propaganda* je. Jednou z prvních definic byla formulace Harolda D. Lasswella, který jev popsal jako „*řízení kolektivních vztahů manipulací významných symbolů*“.[80] Upozornil na symbolický rozměr propagandy, která operuje se symboly – slovy, obrazy, gesty.

Souhrnnou definici fenoménu předložil v roce 1972 Gerhard Maletzke: *„Propaganda by se měly nazývat naplánované pokusy s politickými cíli ovlivnit skrze komunikaci názory, postoje, chování cílové skupiny.“*[81] Tato definice již hovoří o *pokusech*, čímž otevírá otázku efektivity propagandy, která nemusí být vždy úspěšná a nemusí dosáhnout vytčeného cíle.

Definice propagandy většinou pracují s pěti stěžejními koncepty, které jsou

---

[76] Srov. Fake news útočí i na seniory. Jsou skryté v mailech kamarádů a známých. *ČT 24. Česká televize* [online]. 27. 9. 2018 [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2606288-fake-news-utoci-i-na-seniory-jsou-skryte-v-mailech-kamaradu-a-znamych.

[77] Tamtéž, Sdělení komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů: Boj proti dezinformacím na internetu: evropský přístup. COM(2018) 236 final. In: *EUR-Lex.* Brusel: Evropská komise, 2018. s. 2. [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0236&from=EN.

[78] V prosinci 2018 Evropská komise představila tzv. *Akční plán proti dezinformacím*, který má pomoci společnému postupu Evropské unie proti dezinformačním kampaním. Srov. Společné sdělení Evropskému parlamentu, Evropské radě, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů: Akční plán proti dezinformacím. JOIN(2018) 36 final. In: *EUR-Lex*. Brusel: Evropská komise, 2018. [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018JC0036&from=CS.

[79] Problematice se věnoval např. výzkumný projekt Masarykovy univerzity *Manipulativní techniky propagandy v době internetu*. Srov. Manipulativní techniky propagandy v době internetu. *MUNI Masarykova univerzita* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2021 [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: https://www.muni.cz/vyzkum/projekty/37145.

[80] LASSWELL, Harold D. The Theory of Political Propaganda. *The American Political Science Review*. 1927, roč. 21, č. 3, s. 627.

[81] MALETZKE, Gerhard. Propaganda: eine begriffskritische Analyse. *Publizistik.* 1972, roč. 17, č. 2, s. 153-164. Citováno podle BUSSEMER, T. *Propaganda*, s. 31.

různě modifikovány: [82]

- Polemické chápání propagandy termín velmi zjednodušuje, setkáváme se s ním v tisku nebo v diskusích politických stran nebo zájmových skupin. Argument jedné strany je zlehčen jako *„pouhá propaganda“*.
- Krátkodobé – taktické pojetí se vyskytuje především v souvislosti s válečnou propagandou. Propaganda je krátkodobá, zaměřená na bezprostřední cíle, je součástí vojenské techniky.[83]
- Pojetí propagandistických kampaní. V tomto pojetí je propaganda ztotožněna s politickými a volebními kampaněmi politických stran a zájmových skupin.[84]
- Propaganda jako primární integrační agentura společnosti. Cílem všudypřítomné propagandy je integrace jednotlivců do společnosti, snaží se sjednotit jejich chování podle žádoucího vzoru a šířit vlastní způsob života za hranice. Propaganda funguje jako nástroj k vytváření sociální soudržnosti. Toto pojetí zastává Jacques Ellul.[85]
- Propaganda jako normální způsob společenské komunikace. Tento koncept považuje propagandu za běžný způsob mediální komunikace v pluralitních společnostech, kde různé zájmové skupiny prezentují své názory na veřejnosti, a člověk si může vybrat, ke kterým názorům se přikloní.

Zatímco historikové, sociologové a mediální vědci se soustředí na roli propagandy ve společnosti a vnímají ji jako politický či vojenský nástroj, psychologové se zajímají především o vliv propagandy na jedince a jeho chování.[86] František Koukolík a Jana Drtinová považují propagandu za typ sociálního ovlivňování, řadí ji mezi vzdělávání, reklamu, indoktrinaci a kontrolu myšlení. Všechny tyto psychologické fenomény se snaží určitým způsobem ovlivnit lidi. Liší se ve svých cílech, metodách a ve vztahu ovlivňujícího a ovlivňovaného. Vzdělávání probíhá jako dobrovolný vztah studenta a učitele, při němž by

[82] BUSSEMER, T. *Propaganda*, s. 38-39.
[83] Srov. ŠEDIVÝ, I. *Češi, české země a Velká válka*, s. 14-15, 33; CATCHPOLE, B. *Korejská válka 1950-53*, s. 245-258.
[84] Srov. FORMÁNKOVÁ, Pavlína. „Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem!“ Kampaň provázející proces s JUDr. Miladou Horákovou. *Paměť a dějiny*. 2007, roč. 1, č. 1, s. 20-41; FORMÁNKOVÁ, P. Kampaň proti „americkému brouku, s. 22-38; KOUROVÁ, P. *Propagandistické kampaně v Československu.*
[85] Srov. ELLUL, Jacques. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes.* New York 1973.
[86] Srov. JOWETT, G. S.; O'DONNELL, V. *Propaganda and Persuasion*, s. 4.

za pomoci instruování a kritického myšlení měl být formován kreativní a zodpovědný občan. Reklama pracuje s instruováním i manipulací, snaží se prodat zboží. Propagandu autoři definují jako *„pokus nějaké autority, například státní, církevní nebo stranické, o něčem přesvědčit co největší lidské skupiny, jimž říká ‚cíl'. […] Jejím cílem je dosažení nebo udržení politické moci."*[87] Ještě větší míru ovlivňování a nátlaku označují Koukolík s Drtinovou jako *indoktrinaci*, jejímž účelem má být vznik vnitřně soudržné skupiny schopné velmi efektivního chování. Poslední stupeň sociálního ovlivňování nazvali psychologové *kontrola myšlení*. Popisují brainwashing, vymývání mozků, kdy je ovlivňující silně nadřazen ovlivňovanému a snaží se o úplnou kontrolu členů skupiny, které ovládá a používá k svým záměrům. Kontrolu myšlení můžeme najít např. v teroristické organizaci, sektě, ale také ve speciálních armádních útvarech.[88]

Odlišným způsobem pracuje s termíny *propaganda* a *indoktrinace* Hannah Arendt v publikaci *Původ totalitarismu*. V jejím pojetí používá strana, představitelka totalitní ideologie, propagandu pro počáteční získání příznivců, jako nástroj na cestě k moci. Když se ujme vlády a upevňuje svůj totalitní režim, přechází k indoktrinaci – rozšiřování vlastní verze skutečnosti, kterou má ovládaná společnost přijmout. Zatímco indoktrinace působí dovnitř kontrolované skupiny, propaganda nadále funguje jako vnější reprezentace totalitního režimu do zahraničí. Proti členům ovládané skupiny, kteří se nepodřídí indoktrinaci a nepřijmou oficiální verzi reality, zasahuje režim terorem.[89]

Disertační práce se zabývá oficiální propagandou československého státu, kterou ve sledovaném období výraznou měrou určovala Komunistická strana Československa[90], proto je důležité zohlednit komunistické pojetí pojmu. To vycházelo z textů V. I. Lenina a G. V. Plechanova, kteří rozeznávali *propagandu* a tzv. *agitaci*. Propagandu měli komunističtí lektoři používat při práci s informovanými posluchači, kteří se orientovali v dané problematice. Oproti tomu agitace směřovala na široké masy obyvatel, nerozváděla témata do detailů, ale prezentovala především jednoduchá hesla. Snažila se o vzbuzení nadšení, získání

[87] KOUKOLÍK, F.; DRTILOVÁ, J. *Vzpoura deprivantů,* s. 109.
[88] Tamtéž, s. 110.
[89] ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu.* Praha 1996, s. 473; ZAVACKÁ, M. *Kto žije za ostnatým drôtom*, s. 18-19.
[90] Ke vztahu Komunistické strany Československa a československých státních institucí srov. KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968: III. Změny ve společnosti, IV. Struktura moci.* Brno 2002, s. 93-94.

příznivců, neusilovala o to, aby její recipienti důkladněji pochopili ideologii komunismu. Podle původního konceptu měly časem oba způsoby šíření komunistických myšlenek splynout vjedno, protože všichni obyvatelé již měli být *uvědomělí* a dostatečně ideologicky vzdělaní. V 60. letech komunističtí teoretikové tento výklad opustili jakožto překonaný.[91]

Rozdíly v postupu práce propagandisty a agitátora popsal Lenin v knize *Co dělat*: *„Říká, že úkolem propagandisty, probírá-li na příklad otázku nezaměstnanosti, je objasnit kapitalistickou povahu krisí, ukázat příčinu jejich nevyhnutelnosti v kapitalistické společnosti, narýsovat nutnost její přeměny ve společnost socialistickou. Propagandista musí přinést velmi mnoho myšlenek. Agitátor postupuje jiným způsobem. Mluví-li o téže otázce, vezme příklad co nejznámější všem svým posluchačům a co nejpůsobivější, třeba smrt nezaměstnaného dělníka z hladu, soustředí veškeré své úsilí na to, aby použitím tohoto příkladu vštípil posluchačům jedinou myšlenku, myšlenku o nesmyslnosti rozporu mezi růstem bohatství a růstem chudoby a bude se snažit v mase vzbudit rozhořčení nad touto nespravedlností. Úplné objasnění tohoto rozporu nechá propagandistovi.“*[92]

Já pojímám ve své práci termín *propaganda* jako hodnotově neutrální. Definuji ji jako specifickou formu komunikace, při níž se komunikant – propagandista – mluvčí určité skupiny obrací na recipienty uvnitř či vně skupiny s cílem přesvědčit je, aby přijali jeho poselství – ideologii, myšlenku; a tak ovlivnit jejich jednání. Propagandista může reprezentovat vládnoucí skupinu, nebo skupinu, která se teprve pokouší o získání vlivu mezi lidmi. V pluralitní společnosti nepůsobí jen jedna propaganda, ale střetávají se zde propagandy různých zájmových skupin. Např. v současné České republice najdeme kromě oficiální státní propagandy, která reprezentuje politický systém liberální demokracie a vymezuje se vůči *totalitním* systémům v minulosti našeho státu – nacistickému a komunistickému, také konkurenční komunistickou propagandu (Komunistická strana Čech a Moravy, Klub českého pohraničí), dále *zelenou* propagandu akcentující ochranu životního prostředí, lidskoprávní propagandu, proniká sem ruská propaganda (např. weby Sputnik CZ, Aeronet) apod. Psychologické nástroje propagandy používají jednotlivé politické strany, obzvláště ve volebních kampaních. V případě

[91] ZAVACKÁ, M. K problematike výskumu totalitnej komunistickej propagandy, s. 441.
[92] ŠIMON, K. Hlavní rysy bolševické propagandy, s. 111.

autoritativního režimu tento souboj propagand neexistuje, dominantní postavení má propaganda šířená vládnoucí skupinou, která ovládá veškerá dostupná média a snaží se eliminovat jakékoliv cizí vlivy na obyvatelstvo.[93] Jako příklad poslouží Československo v letech 1948-1989. Komunistická moc se snažila znemožnit působení konkurenčních propagand, využívala technické, propagandistické i trestní nástroje. Rušila vysílání zahraničního rozhlasu (především americkou administrativou podporovaná média Hlas Ameriky a Rádio Svobodná Evropa), trestala šíření samizdatů a cíleně potlačovala a očerňovala i katolickou církev, reprezentantku konkurenční ideologie.

Propaganda je jev, který může nabývat mnoha podob. Proto se člení podle různých kritérií:

Podle typu informace a otevřenosti zdroje propagandy se rozlišuje *bílá propaganda*, která vystupuje otevřeně a uvádí svůj původ (např. *Rudé právo*), *černá propaganda*, kdy je zdroj maskován, ta se často vyskytuje v dezinformačních akcích, např. podvržené dokumenty, a *šedá propaganda*, která se pohybuje mezi nimi, např. zkreslená statistika.[94]

Podle funkce, kterou má propaganda plnit, a situace, v níž se objevuje, se diferencuje *válečná propaganda* (Kriegspropaganda, psychological warfare – psychologická válka), jež je součástí válečné taktiky. Jejím cílem je oslabit protivníkovy síly a posílit morálku vlastních jednotek i zázemí. Mezi její nástroje patří matení, dezinformace i ničení komunikačních kanálů nepřítele. Má většinou jasně definované cíle a trvá jen po dobu válečného konfliktu. Harold D. Lasswell jí přiřadil tři základní úkoly: pozvedat domácí morálku, starat se o vztahy se spřátelenými zeměmi a propagandisticky bojovat s nepřítelem.[95] Její důležitou součástí je vytváření obrazů nepřítele. Tento typ propagandy je nejčastěji studován a vědecky zpracováván.[96]

Druhý typ představuje *zahraniční propaganda* (Auslandspropaganda, public diplomacy), která spočívá v reprezentaci státu navenek. Termín označuje

[93] Srov. RYCHLÍK, Jan. Komunistická propaganda v Československu 1945-1989 z tematického hlediska. In: PAŽOUT, J. *Informační boj o Československo*, s. 18-27.
[94] ZAVACKÁ, M. *Kto žije za ostnatým drôtom*, s. 19.
[95] BUSSEMER, T. *Propaganda*, s. 35.
[96] Např. ROBIN, Ron. *The making of Cold War enemy: culture and politics in the military-intellectual complex.* Princeton 2003; WETTE, W. *Wehrmacht*; AULICH, James. *Válečné plakáty: zbraně hromadné komunikace.* Praha 2009; SCHORT, Manfred. *Politik und Propaganda: der Siebenjährige Krieg in den zeitgenössischen Flugschriften.* Frankfurt am Main 2006.

prostředky, kterými stát komunikuje v mezinárodním prostředí, prosazuje své strategické a ekonomické zájmy a vytváří vlastní sebeobraz. Patří sem i zahraniční kulturní politika, výuka jazyka, např. instituce Česká centra, Slovenské inštitúty, dříve Československá kulturní a informační střediska[97], Goethe Institut, Alliance francaise, British Council.

Dalším specifickým typem je *sociologická propaganda*. Tuto kategorii popsal francouzský badatel Jacques Ellul ve své knize *Propaganda*.[98] Pojem zahrnuje veškeré pokusy vlád dosáhnout skrze propagandu internalizace určitých norem. Její působení je intenzivní a komplexní, využívá všech dostupných médií a nástrojů a jejím cílem je plné ztotožnění člověka se státem. Nachází se v demokraciích, např. ve formě politického vzdělání, občanské výchovy, ale především ji využívají autoritativní režimy jako nacistické Německo nebo socialistické země. Usiluje o vytvoření *nového člověka*, jenž by žil zcela v souladu s režimní ideologií.[99]

Posledním typem je *politická propaganda* v demokraciích. V tomto případě se jedná o střet různých mínění v demokratickém systému, často v rámci volebních bojů. Patří sem např. předvolební kampaně politických stran.[100]

1.2 Techniky propagandy

K dosažení svých cílů využívají propagandisté širokou paletu lingvistických, logických i psychologických technik. Protože však tématem této studie je obraz nepřítele jako součást propagandy, nikoliv její kompletní metodika, na tomto místě pouze stručně nastíním hlavní nástroje propagandy. Podrobněji se budu věnovat některým technikám v analytické části práce, kde jejich použití ukážu na konkrétních případech.

Autoři zabývající se propagandou vytvořili různé typologie jejích technik.[101] Asi nejkomplexnější přehled pochází od Henryho T. Conservy, který

[97] O nás. *České centrum Sofie* [online]. 2018 [cit. 2018-11-13]. Dostupné z: http://sofia.czechcentres.cz/cs/o-nas/.
[98] ELLUL, J. *Propaganda.*
[99] Ke konceptu nového socialistického člověka srov. NEČASOVÁ, D. *Nový socialistický člověk*, s. 27-73.
[100] BUSSEMER, T. *Propaganda*, s. 36-37.
[101] Srov. JOWETT, G. S.; O'DONNELL, V. *Propaganda and Persuasion*, s. 221-225; KOUKOLÍK, F.; DRTILOVÁ, J. *Vzpoura deprivantů*, s. 111-123.

popsal množství propagandistických technik, ovšem bez jejich hlubší analýzy.[102] Zajímavostí je, že o třídění nástrojů polemiky/propagandy se pokusil rovněž spisovatel Karel Čapek a latinskými pojmy označil dvanáct nejčastějších figur tiskového zápasu, jak nazýval střetnutí dvou propagand. [103]

Propagandistické techniky můžeme v zásadě rozdělit do tří hlavních skupin:

1. práce s informacemi
2. psychologické nástroje
3. umělecké a rétorické prostředky

Důležitou součást propagandy tvoří již výběr informací, které budou zveřejněny. Propagandisté šíří jen fakta, která se jim hodí. Skutečnosti, které by narušily jejich koncepci, utají. Marína Zavacká nazývá tento případ *„nulovou informací“*.[104] Toto se stalo např. u bouřlivé reakce na měnovou reformu – plzeňského povstání v červnu 1953, o kterém hlavní československá média vůbec neinformovala, protože odporovalo oficiální propagandistické kampani, podle které pracující radostně přivítali měnovou reformu, jež existenčně likvidovala jen třídní nepřátele – kulaky, kapitalisty. Protestů v Plzni a na dalších místech republiky se však účastnili především dělníci, deklarovaná opora režimu. Proto nesměla být událost medializována, otevřela by otázky, které se komunistická moc snažila zamlčet. Jediná zpráva o povstání se objevila v regionálním plzeňském tisku *Pravda* a její vydání bylo později interně hodnoceno jako chyba.[105] V dalších článcích najdeme jen skryté narážky na plzeňské události.[106]

Stát může k utajení pro něj nevhodných informací využít i cenzuru.[107]

Další metodou práce s informacemi je deformování zprávy o události, která proběhla v zahraničí, mimo dosah vládnoucí moci. Odpoutat pozornost od nežádoucí události pomůže také tzv. *propaganda činu* – naaranžovaná

---

[102] CONSERVA, Henry T. *Propaganda Techniques*. 2003.
[103] ČAPEK, Karel. Dvanáctero figur zápasu perem čili Příručka písemné polemiky. In: *Marsyas čili Na okraj literatury.* e-kniha. Praha 1984, 2009, s. 30-33.
[104] ZAVACKÁ, M. *Kto žije za ostnatým drôtom*, s. 34.
[105] Plzeňští pracující se vypořádají s reakcí. *Pravda.* 5. 6. 1953, s. 2. K okolnostem vydání článku srov. ŠLOUF, Jakub. *Spřízněni měnou: Genealogie plzeňské revolty 1. června 1953.* Praha 2016, s. 315-316.
[106] Srov. BAŤKOVÁ, Helena. *Plzeňské povstání v roce 1953 a jeho důsledky.* Plzeň 1998. Diplomová práce. s. 136-143.
[107] Srov. KAPLAN, Karel; TOMÁŠEK, Dušan. *O cenzuře v Československu v letech 1945-1956.* Praha 1994. K literární cenzuře v letech 1949-1989 srov. WÖGERBAUER, Michael; PÍŠA, Petr; ŠÁMAL, Petr; JANÁČEK, Pavel a kol. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014.* 2. svazek 1938-2014. Praha 2015, s. 1099-1223. K cenzuře v knihovnách srov. ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší.* Praha 2009.

manifestace, rezoluce lidu, která zaujme hlavní místo ve sdělovacích prostředcích. Zpráva o zahraničním dění tak zapadne a recipienti si jí nevšimnou.

Při výběru informací ke zveřejnění zohledňuje propagandista především jejich vhodnost z hlediska svých zájmů, méně pravdivost. Používá pravdu, polopravdy i lži.[108]

Když je vybrán fakt, který má být předložen veřejnosti, je nutné jej patřičně upravit, zvolit náležitou formu, ve které má být prezentován. V tomto kroku propagandista intuitivně i vědomě využívá poznatků psychologie. Čtyři základní psychologické principy, jež tvoří kostru propagandy, jsou:

- Jednoduchost poselství. Sdělení musí být formulováno jednoduše, aby je pochopili i prostí a méně vzdělaní posluchači. Propagandisté si uvědomují, že většina lidí nezná důkladně problematiku poselství, včetně příčin problému, rozličných úhlů pohledu na věc a eventuálních řešení. Proto volí stručná a jednoduchá sdělení. Velmi dobře fungují např. novinové titulky, hesla na transparentech a plakátech.
- Oslovení emocí. Propagandistický materiál má vzbuzovat silná citová hnutí – negativní (strach, závist, nenávist, odpor) i pozitivní (soucit, sympatie). Tato zásada se výrazně projevuje v obrazech hrdinů a nepřátel.
- Oslovení fantazie. Propaganda recipientům předkládá především jasné konkrétní obrazy, které si mohou snadno představit. K tomuto účelu se do kampaně zapojují i různá vizuální a audiovizuální média.
- Opakování. Čím vícekrát se lidé setkají se zprávou, tím spíše zůstane v jejich podvědomí a přijmou ji. Pomocí opakování se vytvářejí asociace a podmíněné reflexy.[109] Například komunistická propaganda se snažila v lidech vytvořit pevnou asociaci: imperialista rovná se válka, nebezpečí, zlo, smrt, ohrožení. K tomuto cíli využívala různé komunikační kanály a umělecké prostředky, jejichž působení se mělo doplňovat. Propaganda měla ovládnout celý myšlenkový svět recipientů.[110]

Dílčí psychologické nástroje propagandy můžeme rozdělit podle oblastí lidské psychiky, se kterými pracují:

- Pozornost. Prvním úkolem propagandisty je zaujmout pozornost

[108] ZAVACKÁ, M. *Kto žije za ostnatým drôtom*, s. 34-35.
[109] KOUKOLÍK, F.; DRTILOVÁ, J. *Vzpoura deprivantů*, s. 110-111.
[110] Podrobněji zpracováno v 2. kapitole.

recipienta. K tomu mohou sloužit výrazné podněty kontrastující s okolím. V komunistické propagandě se hojně objevovala červená barva, která symbolizovala Sovětský svaz a komunismus. Volba této barvy byla výborným strategickým tahem, protože právě červená vzbuzuje ze všech rozmanitých odstínů největší pozornost. Reagují na ni již děti od tří let. Proto se používá na semaforech, dopravních značkách, výstražných tabulích.[111]

- Paměť, zapomínání. Tvůrci propagandy využívají i fyziologického procesu zapomínání. Většina obyvatel státu nedrží v paměti, jaká byla politická situace a jaké byly propagandistické kampaně v minulosti – třeba před rokem, proto může vedení různě upravovat ideologii i politický směr a přitom předstírat, že jsou neměnné a stálé. Zde leží jeden z důvodů intenzivního sběru starého papíru, zvláště novin, v socialistickém Československu. Občané měli odevzdat starý tisk do sběru, aby jej doma neschovávali a nemohli si později ověřit, co se psalo, jaký byl původní výklad dřívějších událostí.[112] Měli být odkázáni jen na svou paměť, jejíž vlastností však je i zapomínání a nová konstrukce vzpomínek, které jsou při každém vybavení pozměňovány a aktualizovány.[113]

- Imaginace, představivost. Tuto oblast lidské psychiky oslovují obrazy, ale také verbální obraty v básních, metafory a metonymie.

- Emoce. Propagandista hojně pracuje s emocemi posluchačů, využívá kladná i záporná citová hnutí. Např. kampaň proti válce v Koreji se snažila v obyvatelích Československa vzbudit lítost a soucit s oběťmi války, proto se v tisku často objevovaly fotografie lidí, kterým boje zničily domov, zraněných osob a také opuštěných dětí. Vyvolaná emoce pak měla být nasměrována žádoucím směrem – k hněvu proti údajným původcům tohoto neštěstí, za něž byli označováni Američané a imperialisté. Kampaně o remilitarizaci v západním Německu zase podporovaly strach z nového německého útoku na Československo, vyvolávaly pocit ohrožení. Propaganda věnovaná kulakům a *„vesnickým boháčům“* podněcovala pocity závisti, které se mohly ventilovat a ukojit v procesu kolektivizace a vystěhování kulaků z jejich vesnic. Do této kategorie můžeme zařadit i využívání dvojího slovníku, kdy jedna skutečnost doma a u nepřítele je

[111] PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*, s. 79, srov. WOJTASIK, Lesław. *Propaganda wizualna.* Varšava 1987, s. 77.
[112] ZAVACKÁ, M. *Kto žije za ostnatým drôtom*, s. 48.
[113] PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*, s. 217-218.

označována odlišně (termín rozvědčík vs. špion), a nálepky, cejchy a svatozáře, kdy již volba označení člověka zaškatulkuje do určité skupiny a určí, jaký postoj k němu recipienti propagandy zaujmou (příkladem cejchu jsou např. pojmy kapitalista, reakcionář, pánbíčkář, fašista, kosmopolitní; oproti tomu svatozáře: pokrokový, socialistický, vlastenecký). I v těchto případech se pracuje se vzbuzováním libých a nelibých pocitů.

- Motivace. Alena Plháková definuje motivaci jako *„souhrn všech intrapsychických dynamických sil neboli motivů, které zpravidla aktivizují a organizují chování a prožívání s cílem změnit existující neuspokojivou situaci nebo dosáhnout něčeho pozitivního.“*[114] Motivace tak představuje hybnou sílu v lidské psychice, která člověka vede k aktivitě. Proto aby mohl propagandista slavit úspěch, potřebuje oslovit právě tuto stránku člověka. Abraham Maslow rozdělil lidské potřeby (motivy) do pěti úrovní: fyziologické potřeby (hlad, žízeň, sex, spánek…); potřeby bezpečí; potřeby lásky, náklonnosti a sounáležitosti; potřeby uznání; potřeby seberealizace.[115] Důraz na fyziologické potřeby se v propagandě objevuje méně. Výjimkou jsou erotické motivy a cílení na sexuální touhu v propagandě určené pro vojáky za první i druhé světové války.[116] Oproti tomu potřeby bezpečí a sounáležitosti využívá propaganda hojně. S lidskou potřebou sounáležitosti pracuje např. technika, kterou H. Conserva nazývá *bandwagon* (vůz s kapelou).[117] Naráží na situaci, kdy při průvodu cirkusu děti unesené atmosférou skáčou na vůz s kapelou. Podobně jednají dospělí na masových akcích, kdy se nechají strhnout davem, sdílí jeho nadšení a cítí pozitivní pocity jednoty. Tento psychologický jev zužitkovaly např. stranické sjezdy, hromadná cvičení jako spartakiáda, různé velké manifestace. Člověk se při nich stává součástí obrovského celku, cítí se přijímán a díky síle davu i mocný. Tento pocit jednoty a síly se často snaží navodit i propagandistické písemnosti. S potřebou bezpečí pracují obrazy přátel a nepřátel. Nepřítel jedince ohrožuje, ten se cítí slabý a zranitelný, pomoci mu má hrdina, přítel. V československém prostředí měly takto

[114] Tamtéž, s. 319.
[115] Tamtéž, s. 369.
[116] James Aulich v této souvislosti zmiňuje americké náborové plakáty za první světové války. AULICH, James. Politický plakát 1914-1918. In: ANDĚL, Jaroslav (ed.) *Plakát v souboji ideologií 1914-2014.* Praha 2014, s. 30. Bývalý voják Herbert A. Friedman zase sbírá pornografické letáky, které měly sloužit k podkopávání morálky nepřátelských vojáků za druhé světové války. FRIEDMAN, Herbert A. Sex and Psychological Operations. *Psychological Operations* [online]. [cit. 2017-07-24]. Dostupné z: http://www.psywarrior.com/sexandprop.html.
[117] CONSERVA, H. T. *Propaganda Techniques*, s. 47.

fungovat obrazy imperialistů a v roli ochránce vystupoval Sovětský svaz.

Propaganda využívá také znalostí sociální psychologie (práce se skupinami a jejich normami; sociální role; psychologie davu; konformita).

Dalším významným nástrojem jsou umělecké prostředky, které vycházejí z charakteristik použitých komunikačních kanálů. Zatímco karikatura je určena k zesměšnění protivníka, báseň či freska oslavuje vůdce a hrdiny. Fotografie se většinou ocitá v roli důkazu, údajně zobrazuje nezkreslenou skutečnost, oproti tomu u filmu se počítá s větší volností výkladu a stylizací.

1.3 Definice obrazu nepřítele

Termín *obraz nepřítele* (Feindbild, enemy image) označuje soubor negativních představ, které si vytváří společenství o konkurenční skupině.[118] Tyto představy mohou přetrvávat dlouhou dobu a jsou často ovlivněny předsudky a stereotypy.

Je třeba rozlišit několik rovin obrazu nepřítele:

- Reálný nepřítel. Druhá strana ozbrojeného konfliktu, tedy vojenský protivník ve válce, případně člen skupiny, jež k dosažení politických cílů využívá násilí, tedy terorista. Jeho nezkreslená podoba se v propagandě téměř nevyskytuje.
- Mentální obraz nepřítele. V tomto smyslu se termín používá ve většině odborné literatury. Představuje silný negativní předsudek o konkurenční skupině.
- Mediální obraz. Obraz předkládaný propagandou a médii se liší od podoby reálného nepřítele, ale nemusí se shodovat ani s mentálním obrazem nepřítele. Propagandisté se mohou snažit vytvořit zcela nový portrét protivníka a rozšířit jej mezi lidi. Takto po roce 1948 konstruovali českoslovenští publicisté negativní obraz Američanů. Zvláště obyvatelé západních Čech vnímali americké vojáky jako osvoboditele od nacismu, působily pozitivní vzpomínky. Také tradičně Češi nahlíželi na Spojené státy jako na pokrokovou zemi svobody a blahobytu, vzor demokratického státu hodný následování, časté byly asociace na tzv. *„americký sen“* (ani tento obraz neodpovídal zcela realitě, někteří Středoevropané si naopak zaoceánskou zemi idealizovali).[119] K formování nového záporného obrazu

[118] SATJUKOW, S.; GRIES, R. Feindbilder des Sozialismus, s. 16.
[119] RYCHLÍK, J. Komunistická propaganda v Československu 1945-1989, s. 23.

komunističtí propagandisté využívali i odkazy na spolupráci USA se západním Německem. V případě Němců totiž v Čechách existoval negativní mentální obraz již od 19. století.

Psycholog Gert Sommer diferencuje tři kategorie: obraz nepřítele (Feindbild), nepřítel (Feind) a protivník (Gegner).[120] Pod pojmem Feindbild chápe sociálně předávané vzorce vnímání – negativní předsudky, které se vztahují na jiné skupiny, národy, ideologie apod. Tyto předsudky jsou často spojeny s akcemi na potlačení nepřítele, nebo naopak s pocity ohrožení. Oproti tomu termín Feind (nepřítel) popisuje skutečného nepřítele, se kterým skupina válčí v politické, hospodářské nebo vojenské oblasti. Název Gegner (protivník) autor používá pro odpůrce uvnitř kolektivu, pro osobu, se kterou se člověk dostal do běžného sporu kvůli rozdílným názorům. Toto dělení platí jen v ideálním případě, většinou se popsané typy prolínají.[121]

Obrazy nepřátel mohou nabývat různou intenzitu, vzbuzovat slabší i silnější emoce. Nejvyššího stupně dosahují při válečných konfliktech. Mezi jejich hlavní charakteristiky patří:

- Negativní hodnocení soupeře. Nepřítel je charakterizován jako zlý, krutý, podlý, amorální atd.
- Dehumanizace. Skupina odepírá protivníkovi jeho lidskost, nikdy na něj nenahlíží jako na konkrétního člověka s určitými dobrými i špatnými vlastnostmi a jedinečným životním příběhem, ale pouze jako na anonymního člena konkurenční skupiny. Zatímco vlastní oběti a mrtvé společenství vnímá jako hodnotné lidi, mučedníky, smrt nepřítele buď ignoruje, nebo oslavuje. Obvyklé morální normy ani empatické vcítění se na soka nevztahují. Absolutní dehumanizaci zhmotňují vytetovaná čísla vězňů v koncentračních táborech. Nacisté zredukovali lidské bytosti – své ideové nepřátele – na čísla, položky určené k likvidaci. Příkladem ze socialistického Československa jsou kampaně provázející politické procesy. V červenci 1952 odsoudil Okresní soud v Domažlicích Josefa Mastného, sedláka z vesnice Úboč, k 10 letům vězení za údajné trestné činy sabotáže, nedovoleného ozbrojování, sdružování a pobuřování proti republice. K vysokým trestům byla odsouzena i jeho manželka a tři synové.[122] Místní politický

[120] SOMMER, G. Feindbilder, s. 303-304.
[121] Tamtéž.
[122] Archiv Jana Mastného, Rozsudek, 4. 7. 1952. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z:

proces provázela mediální kampaň v lokálním tisku. V komunistickém obdeníku *Pravda* vyšel článek *Zmařené vražedné úklady vesnického boháče Mastného*, v němž je sedlák nazýván stvůrou a upírem. V závěru se píše: *„Malí a střední rolníci v Úboči uvítali potrestání vesnického boháče J. Mastného a jeho rodiny s uspokojením. Byli zbaveni upíra, který rušil rozvoj jejich mladého JZD, které dnes je již ve třetím typu. Tak jako Mastný z Úboče skončí u nás všichni spolubandité imperialismu.“*[123] Výrazná osobnost vesnice, soused, přítel je zde zredukován na příslušníka nepřátelské skupiny kapitalistů, narušitele společného projektu JZD. Odlidštění protivníka vrcholí, když se hospodář stává *„upírem“* a *„stvůrou“*, tedy nadpřirozeným monstrem, jenž lidi ohrožuje, skrytě pod příkrovem tmy je přepadává a vysává jim životodárnou krev.[124]

- Připsání viny. Skupina připisuje nepříteli veškerou vinu a zodpovědnost za katastrofy, konflikty a válku; protivník se stává univerzálním obětním beránkem. Vždy se od něj očekává to nejhorší. Negativně se hodnotí dokonce i protivníkův návrh na odzbrojení nebo mírová jednání. Tehdy je obviněn, že jej k smírnému kroku donutily vnější okolnosti, nebo že se za jeho jednáním skrývá zlý úmysl, snaží se jen rozvrátit „*náš politický tábor“*. Tento rys můžeme pozorovat na komunistickém výkladu války v Koreji. Dne 25. června 1950 překročila severokorejská vojska hraniční 38. rovnoběžku a zaútočila na Jižní Koreu, a tak Korejská lidově demokratická republika zahájila válku. Československá média však přebírala informace od sovětské tiskové agentury TASS (Telegrafnoje agentstvo Sovetskogo Sojuza) a počátek válečného konfliktu popisovala přesně opačně. V jejich podání zaútočila 25. června brzy ráno vojska Jižní Koreje na území Severní Koreje, která se pouze bránila.[125] *Rudé právo* líčilo jako agresora Jižní Koreu a následně Spojené státy americké. Lží přenesli propagandisté zodpovědnost za rozpoutání války na nepřítele – imperialistickou mocnost Spojené státy a jejího spojence Jižní Koreu.

---

http://www.pametnaroda.cz/witness/addition/id/3250.

[123] Zmařené vražedné úklady vesnického boháče Mastného. *Pravda*. 8. 7. 1952, roč. 1952, č. 55, s. 3.

[124] Dehumanizaci můžeme sledovat také na propagandistické kampani k procesu s Miladou Horákovou a spol. Srov. FORMÁNKOVÁ, P. „Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem!“, s. 20-41; KOUROVÁ, P. *Propagandistické kampaně v Československu*, s. 144-163; FORMÁNKOVÁ, P., KOURA, P. *Žádáme trest smrti!*

[125] Americká loutková vláda v Jižní Koreji zahájila ozbrojený útok proti Korejské lidové republice. *Rudé právo.* 27. 6. 1950, roč. 30, č. 151, s. 2; WINTER, Kamil. Zločinný útok proti míru. *Rudé právo.* 27. 6. 1950, roč. 30, č. 151, s. 2.

- Černo-bílé myšlení a dvojí metr. Jinak se hodnotí vlastní činy a jinak skutky nepřítele. Cokoliv koná protivník, je vždy špatné. Pokud zbrojí vlastní stát, prezentuje tuto aktivitu jako nezbytnou obranu. Oproti tomu soupeřovo budování armády se posuzuje jako důkaz agresivity a expanzivních plánů. Ukázkou metody dvojího metru jsou slova československého ministra národní obrany Alexeje Čepičky: *„V polovině minulého roku bylo rozhodnuto o urychleném dobudování naší armády. Stalo se tak poté, kdy imperialisté barbarsky přepadli pokojný lid Koreje, kdy od příprav války přešli tu k otevřeným činům agrese a kdy bylo jasné, že chtějí opět, jako již tolikrát v minulosti, přepadnout i jiné mírumilovné národy, lidstvo překvapit a uvrhnout do nové krvavé řeže. Vývoj vnitřních i zahraničních událostí v uplynulém roce, zejména imperialisty urychlené znovuvyzbrojování západního Německa a titovské Jugoslávie, plně prokázal správnost tohoto rozhodnutí. Bez zajištění obrany naší vlasti byli bychom vydáni na milost a nemilost imperialistickým vykořisťovatelům a válečným žhářům. Pracující lid veden cílevědomě Komunistickou stranou Československa si včas uvědomil, že nelze válečné paliče jen vyzývat, aby se vzdali svých útočných úmyslů, ale že je třeba organisovat všechny síly k uhájení míru, to znamená organisovat i síly vojenské.“*[126] Zatímco nepřítel – západní Německo a Jugoslávie – zbrojí, aby přepadl jiné státy a vyvolal válku, Československo podle Čepičky buduje armádu, aby se mohlo bránit nevyprovokované agresi a *„bojovat za mír“*.
- Skupinové myšlení. Gert Sommer uvádí jako další charakteristiku obrazů nepřátel tzv. skupinové myšlení (Gruppendenken, groupthink). Fenomén nastává, když se v době mezinárodního napětí obklopí politický vůdce skupinou osob s viděním světa *my* versus *nepřítel.* Pokud je tato mocenská skupina izolovaná, brzy začne sjednocovat své názory. Skupinové myšlení se poté projevuje zkresleným záporným hodnocením protivníka, jednostranně zaměřenými návrhy na řešení situace, autocenzurou a silným tlakem skupiny na konformitu. Termín zavedl Irving Janis, který jeho pomocí vysvětloval některé neúspěchy americké politiky, již analyzoval.[127]
- Zrcadlové obrazy. Představy o soupeřích se mohou vyvíjet oboustranně. Dvě znepřátelené skupiny o sobě vzájemně vytváří negativní

[126] ČEPIČKA, Alexej. Přehlídka síly a bojeschopnosti naší armády. *Rudé právo.* 6. 10. 1951, roč. 31, č. 236, s. 1.
[127] SOMMER, G. Feindbilder, s. 306.

představy, které se mohou velmi podobat. Tuto teorii představil v roce 1961 na příkladu Spojených států amerických a Sovětského svazu americký psycholog Urie Bronfenbrenner. Popsal pět hlavních témat, která pozoroval v americkém obrazu Sovětského svazu i v sovětském obrazu USA: Druzí jsou agresoři; jejich vláda využívá a klame lid; většina lidu ve skutečnosti nepodporuje svou vládu; druhým se nedá věřit; jejich politika hraničí s šílenstvím.[128] Sovětský obraz Spojených států přebírala po roce 1948 i československá propaganda.

1.4 Funkce obrazu nepřítele

Představy o nepřátelích plní celou řadu úkolů v individuální i společenské rovině. Zásadní individuální funkce jsou:

- Pozitivní sebeobraz. Obraz nepřítele je specifickou formou obrazu druhého – jiného.[129] Slouží k utváření identity jedince, který se vymezuje vůči *zlému* druhému, ztotožňuje se s vlastní *dobrou* skupinou, a tak nachází sám sebe, utváří si idealizovaný pozitivní sebeobraz, získává sebevědomí. Jako příklad vymezování se vůči ideovému sokovi a formulace vlastní identity poslouží dopis pracovníka Škodových závodů Josefa Pojara tajemníkovi ÚV KSČ Gustavu Barešovi z června 1951. Pojar se v něm jakožto komunista vymezuje především vůči prvorepublikovému *„partajnictví"* a příslušníkům sociální demokracie: *„Jsem členem čtyřiačtyřicítky v Plzni, navíc mám naděleno, pokud síly stačí a vyhovují, kult prop referenta. Půjdu hned do živého: My pracující škodováci upřímně doznáváme, že v tomto kraji se snad nejvíce v prvé republice tatíčkovalo,*[130] *Habermanilo, Benešovalo a konečně také s odpuštěním Pikařilo*[131] *a vůbec*

[128] Tamtéž, s. 307; BRONFENBRENNER, Urie. The Mirror Image in Soviet-American Relations. *Journal of Social Issues.* Summer 1961, roč. 17, č. 3, s. 45–56. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1961.tb01682.x.

[129] K obrazu jiného srov. KLUSÁKOVÁ, Luďa; KŘÍŽOVÁ, Markéta; KUBIŠ, Karel; ŘEZNÍK, Miloš; TINKOVÁ, Daniela. Namísto úvodu: „My" a „oni" – náčrt teoretické reflexe problematiky. In: KUBIŠ, Karel. (ed.) *Obraz druhého v historické perspektivě II: Identity a stereotypy při formování moderní společnosti.* Praha 2003, s. 11-28.

[130] Narážka na kult osobnosti prezidenta T. G. Masaryka, nazývaného někdy „tatíček". Srov. ŠEDIVÝ, Ivan. T. G. Masaryk: zrozen k mýtu. *Dějiny a současnost.* 2007, roč. 29, č. 1, s. 14-16; HÁJKOVÁ, Dagmar, HORÁK, Pavel. Oslavy narozenin prezidentů v meziválečném Československu. *Střed.* 2015, č. 2, s. 32-58.

[131] Gustav Habrman (1864-1932), sociálnědemokratický politik, v letech 1918-1925 ministr školství, ministr sociální péče. Edvard Beneš (1884-1948), ministerský předseda, ministr zahraničí, prezident Československé republiky. Luděk Pik (1876-1948), sociálnědemokratický politik, v letech 1919-1938 starosta města Plzně.

státodvorničilo. Nemalou zásluhu, jak známo, měla na této věci bývalá sociální demokracie, vévodící stranická politická instituce. Strana, ve které pašovsky vládli známí předáci Haberman, Pik, Remeš, Krombholz a menší šarše poštěkálků v rozvětvení, kteří falešnému vývoji udávali tón, ve veškerých planých slibech, jimiž jsme byli krmeni. "[132]

- Vyhnout se duševnímu úsilí. Pokud jednotlivec přebírá obrazy nepřátel etablované v jeho skupině, vyhýbá se duševní námaze s utvářením vlastního názoru, který by se mohl lišit od postoje většiny. Tyto deviantní názory i zpochybnění většinového stanoviska navíc mohou být zvláště v době krizí a válečných konfliktů nebezpečné i trestné. Jedinci, který je propaguje, hrozí i smrt.[133] Obraz nepřítele často obsahuje i stereotypy, což jsou zažitá schémata vnímání. Přestože tento pojem většinou nese negativní konotaci, může působit i pozitivně. Stereotyp usnadňuje vnímání a šetří energii, protože člověk nemusí vše nejprve složitě analyzovat a utvářet si vlastní názor, ale může použít nálepku, etiketu a později případně svůj postoj přehodnotit. Stereotypy vznikly jako nástroje přežití, vycházely ze zkušenosti generací, která byla zobecněna.[134] Právě v případě setkání s potencionální hrozbou musí člověk rychle reagovat, dlouhé analýzy a zkoumání by jej mohly stát život.
- Vysvětlit obavy a ospravedlnit násilí. Strachy a obavy rozmanitého původu mohou být vysvětleny existencí strašného nepřítele. Projevy agresivního chování (např. mučení, vraždy) nejsou trestné, ale povolené a legitimní, pokud se týkají dehumanizovaného soupeře. Společnost tyto skutky často odměňuje materiálně nebo veřejným oceněním, přidělením statutu hrdiny. Špatné svědomí pachatele je uklidněno tvrzením, že zodpovědnost za svůj osud si nesl sám nepřítel. Mučení odpůrců při vyšetřování popisuje např. vyšetřovatel StB Bohumil Doubek[135] nebo z pozice obětí řada bývalých politických vězňů.[136] Další ukázkou tohoto přístupu je heroizace pohraničníků, kteří měli za použití zbraní a násilí

[132] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 120 Krajské kulturně propagační komise – zprávy a hlášení Plzeň 1946-1951, Dopis Josefa Pojara G. Bareši, 16. 6. 1951, s. 1, folio 145. (V citaci zachován pravopis dokumentu).
[133] SOMMER, G. Feindbilder, s. 310.
[134] KLUSÁKOVÁ, L. a kol. Na místo úvodu: „My" a „oni", s. 14-16.
[135] KAPLAN, Karel. *StB o sobě: Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka.* Praha 2002, s. 51, 54-56. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: http://www.policie.cz/soubor/stb-o-sobe-vypoved-vysetrovatele-bohumila-doubka-pdf.aspx.
[136] Archiv autorky. ROČEK, Jiří. *Svědectví 012082.* Nepublikované paměti, s. 5-6, 9.

chránit státní hranice před vnějšími nepřáteli.[137]

Mezi hlavní společenské funkce obrazu nepřítele patří:

- Manipulovat názory. Ustálený obraz nepřítele zahrnuje i dezinformace, jejichž pomocí tvůrci propagandy manipulují veřejné mínění. Diktatury vykonávají tuto dezinformační politiku prostřednictvím cenzury médií. V případě válečných konfliktů a mezinárodních krizí se k dezinformačním kampaním uchylují i demokratické státy, ve kterých platí svoboda slova. V takové situaci je těžké rozlišit, jestli se žurnalisté aktivně zapojili do kampaně, nebo byli sami uvedeni v omyl. Pravda o rozhodných událostech je často odhalena velmi pozdě, až když klamavá informace splní svůj úkol. Československá média šířila za účelem manipulace veřejného mínění např. mylné informace o tzv. maďarském povstání, které novináři prezentovali jako *„kontrarevoluci fašistických horthyovských živlů.“*[138]
- Posílit význam obrany a armády. Silný obraz nepřítele zvyšuje důležitost armády ve společnosti. Veškeré vojenské akce získávají legitimitu jako nutný boj se zlem ve světě. V případě studené války obraz nepřítele sloužil coby záminka pro závody ve zbrojení. Cokoliv nepřítel učinil, bylo prezentováno jako potvrzení správnosti zbrojní politiky. Pokud nepřítel pokračoval ve zbrojení, bylo třeba naši obranu zdvojnásobit. Pokud naopak nepřítel navrhoval jednání, hledal smír, jeho jednání se vnímalo jako důkaz, že síla dosáhla kýženého efektu.[139]
- Stabilizovat společnost. Odkazy na ohrožení nepřítelem odvádí pozornost obyvatel od problémů uvnitř vlastní komunity (chudoba, cenzura, korupce, omezování svobody). Skrze boj se *„zlým nepřítelem“* se zlepšuje sebeobraz skupiny a zážitek společného ohrožení upevňuje skupinovou soudržnost. Nespokojenost občanů způsobená poměry uvnitř společnosti může být nasměřována proti vnějšímu nebezpečí, vláda si tak jistí své pozice.
- Zjednodušit mezinárodní problémy. Mezinárodní problémy

[137] Srov. PALIVODOVÁ, Eva. Ideální obraz „obránce hranic“ komunistického Československa v letech 1948-1956. *Moderní dějiny.* 2012, roč. 20, č. 2, s. 177-210. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: http://www.hiu.cas.cz/cs/download/casopisy-elektronicky-na-web/md-20-2-2012.pdf.
[138] Velké vítězství maďarského lidu. *Rudé právo.* 5. 11. 1956, roč. 37, č. 309, s. 1. Srov. PERNES, Jiří. Ohlas maďarské revoluce 1956 v československé veřejnosti. *Soudobé dějiny.* roč. 1996, č. 4, s. 513-518; BLAIVE, Muriel. *Promarněná příležitost.* Praha 2001, s. 294-302; ATTILA, Simon; MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Revolúcia v susedstve: maďarská revolúcia v roku 1956 a Slovensko.* Šamorín, Bratislava, Budapest 2017.
[139] FRANK, J. D.; MELVILLE, A. Y. The Image of the Enemy and the Process of Change, s. 5.

a konflikty různého druhu jsou zredukovány na dichotomii přítel – nepřítel. Např. brožura Ivana Škadareviče *Američtí imperialisté – úhlavní nepřátelé míru, demokracie a socialismu* prezentuje celou světovou politiku jako zápas dvou znepřátelených táborů: *„Tábor míru, demokracie a socialismu v čele se Sovětským svazem vede vytrvalý a důsledný boj proti imperialistické reakci, za mír a přátelství mezi národy, za demokracii. Tábor imperialismu provádí politiku podmaňování cizích zemí a národů, násilného zřizování světovlády USA, ničení sil míru, demokracie a socialismu. Provádí politiku rozpoutávání nové světové války.“*[140]

1.5 Obraz nepřítele jako součást symbolického světa

Širší teoretický rámec problematiky obrazů nepřátel poskytuje teorie sociologů Petera L. Bergera a Thomase Luckmanna, kterou představili ve své práci *Sociální konstrukce reality.* Autoři se věnovali sociologické analýze reality každodenního života, resp. vědění. Realitou každodenního života je chápán svět, který běžní členové společnosti pokládají za danou realitu při svém subjektivním a cílevědomém každodenním jednání. Zároveň to je i svět, *„který má svůj původ v jejich myšlenkách a činnostech a který je právě těmito myšlenkami a činnostmi jako reálný udržován.“*[141] Realita každodenního života není jedinou realitou, ve které se může lidské vědomí pohybovat, s dalšími realitami se člověk setkává např. ve svých snech. Setkání s odlišnou realitou zprostředkuje také svět her (divadlo), estetické a náboženské zážitky. Za základní a *nejreálnější* je ale považována realita každodenního života, do které se vědomí člověka stále vrací z *„ostrůvků významů jiných realit“* (umělecký zážitek, náboženská meditace, sen), tato realita je nadřazená. Platí zde časová struktura, které se osoba musí přizpůsobovat, realita je určena časem a prostorem. Realitu každodenního života člověk sdílí s dalšími lidmi, se kterými se v ní setkává.[142] Základní prototyp sociální interakce je setkání tváří v tvář. Člověk při setkání poznává svého partnera snáze než sám sebe, protože partnera vnímá bezprostředně, zatímco k sebepoznání je nutné uvažování. Proto druhý člověk slouží také jako *zrcadlo* k poznání sebe,

[140] ŠKADAREVIČ, I. *Američtí imperialisté – úhlavní nepřátelé míru, demokracie a socialismu.* Praha 1952, s. 9.
[141] BERGER, P. L.; LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality*, s. 25.
[142] Tamtéž, s. 27-28, 31.

poznávám sebe prostřednictvím postoje partnera ke mně.[143]

Realita každodenního života zahrnuje i typizační schémata, jejichž prostřednictvím vnímám ostatní osoby, zacházím s nimi při přímém i nepřímém kontaktu. Vnímám člověka jako typy *žena, Američan, učitel, introvert* atd. Míra typizace při kontaktu se liší podle toho, jak blízký vztah s druhým člověkem mám. Blízké osoby (např. členové rodiny) jsou jen minimálně typizované, zatímco se vzdáleností narůstá typizace osob a jejich anonymita (čeští učitelé, angličtí pedagogové, veřejné mínění).[144]

Realita každodenního života je sdílená, člověk ji může zaplňovat významy, jež jsou přístupné i ostatním lidem. Obsah mého vnitřního světa (lidská subjektivita) je pomocí lidského vyjadřování objektivizován – může se projevit v produktech lidské činnosti, které jsou poté dostupné i ostatním lidem jako součást sdíleného světa. Pro lepší pochopení uvádějí autoři příklad: člověk cítí emoci hněv, ta je subjektivní, odehrává se pouze v jeho hlavě. Při kontaktu tváří v tvář jsou jeho pocity zprostředkovány jeho protějšku řečí těla, postoji, gesty, mimikou, zabarvením hlasu. Tyto signály ale nemohou existovat mimo živé setkání. Objektivizací hněvu se může stát zbraň, když člověk vezme v hádce na partnera nůž a třeba ho po něm hodí, nebo mu způsobí zranění. Nůž zůstává jako objekt, který zosobňuje subjektivní pocit hněvu. Zbraň je tak objektem, který v reálném světě vyjadřuje subjektivní záměr spáchat násilí.[145]

Jako méně brutální příklad by mohla posloužit umělecká díla. Když malíř vytvoří obraz, objektivizuje a sdílí se svým okolím své vnitřní pocity a myšlenky.

Důležitým případem objektivizace je označování, vytváření znaků, které slouží jako odkaz na subjektivní významy. Ze znakových systémů má pak zásadní význam jazyk. Jazyk slouží k setkání s druhými, ale stává se také nástrojem objektivizace vlastní existence, která se jeho prostřednictvím zpřítomňuje. Člověk prostřednictvím jazyka také přemýšlí a jazyk tak ovlivňuje a formuje jeho vnitřní svět. Umožňuje předávat zkušenosti a tak zpřítomňovat celý okolní svět, realitu každodenního života. Symbolický jazyk zpřítomňuje i další reality – umění, náboženství, filozofii.[146]

[143] Tamtéž, s. 34-35.
[144] Tamtéž, s. 36-37.
[145] Tamtéž, s. 39-40.
[146] Tamtéž, s. 40-43.

Když tedy propagandisté a publicisté zformovali ve 40. a 50. letech nový jazyk komunistické moci s novou slovní zásobou[147], naplnili stávající výrazové prostředky novým významem a tento jazyk rozšířili ve společnosti, formovali tímto způsobem i vědomí lidí, kteří se naučili jazyk používat. Nový jazyk např. i v civilní komunikaci využíval řadu vojenských termínů, studená válka a motivy boje se stávaly téměř všudypřítomné.[148]

Berger a Luckmann se rovněž zabývají společností jako objektivní a subjektivní realitou. Pro společnost jako objektivní sdílenou realitu jsou důležité mechanismy institucionalizace a legitimizace.[149] Společnost jako subjektivní realita je dána vědomím jedince, který je socializován, internalizuje a přijímá realitu za svou, identifikuje se se svými rolemi v této realitě.[150]

Nejvyšší formou legitimizace společenských institucí je vytvoření *symbolického světa*, který legitimuje stávající společenský pořádek, dává životu smysl a chrání vědomí lidí před chaosem a zmatkem. [151] Takovýmto systémem byla např. řecká mytologie, křesťanství, ale také komunistická ideologie, která rovněž využívala symbolických vyjadřovacích prostředků a vytvářela zvláštní typ mytologie, jejíž součástí byl příběh boje dobra (socialismu, proletariátu) a zla (kapitalismu, buržoazie), který měl v budoucnu skončit vítězstvím dobra a vytvořením ráje (komunismus).[152] V tomto mytologickém příběhu, stejně jako v jiných symbolických světech, hráli zásadní roli i *nepřátelé*.

1.6 Typologie nepřátel

Sociální skupiny si většinou nevytvářejí obraz jen jednoho nepřítele, ale celé plejády soupeřů, z nichž jeden je hlavní (primární) a ostatní jsou od něj odvození (sekundární) – např. jeho spojenci, příznivci. Platí zásada, že přítel mého nepřítele je také můj nepřítel. Tím se okruh protivníků zvětšuje.[153]

---

[147] Srov. ČERMÁK, F. a kol. *Slovník komunistické totality*; FIDELIUS, Petr. Slepá ulička analogizování: Komunistická řeč v podání dvou historiků. *Dějiny a současnost.* září 2014, roč. 36, č. 7, s. 40-44; FIDELIUS, P. *Řeč komunistické moci*.
[148] SCHMIEDTOVÁ, Věra. What did the totalitarian language in the former socialistic Czechoslovakia look like? *Ústav Českého národního korpusu* [online]. Praha: FF UK, 2006, s. 5. [cit. 2017-08-04]. Dostupné z: http://ucnk.korpus.cz/doc/totalitar.doc.
[149] BERGER, P. L.; LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality*, s. 51-127.
[150] Tamtéž, s. 128-129.
[151] Tamtéž, s. 96-97.
[152] Srov. MACURA, V. *Šťastný věk,* s. 8-27.
[153] SOMMER, G. Feindbilder, s. 306.

Odborná literatura rozlišuje dva základní typy nepřátel – vnější nepřítel a vnitřní nepřítel.[154] Toto dělení nalezneme i ve významném dobovém pramenu – záznamu přednášky *O obraně země proti vnitřním i vnějším nepřátelům*, kterou pronesl náměstek ministra národní bezpečnosti Jaroslav Jerman v Poradně a studovně marxismu-leninismu v Praze v roce 1952.[155] Jerman v přednášce přehledně klasifikuje nepřátele komunistické moci v Československu. Za vnějšího nepřítele prohlašuje v souladu s komunistickou ideologií *„světovou buržoasii v čele s americkými imperialisty“*. A za vnitřního nepřítele *„zbytky naší poražené buržoasie.“* Další vnitřní odpůrce představují agenti a špioni imperialistických mocností. Ti však nejednají samostatně, ale řídí se rozkazy ze zahraničí.[156]

Finská badatelka Marja Vuorinen kategorizaci vnější/vnitřní nepřítel dále upřesňuje. Upozorňuje, že klasifikace soupeřů je vždy prováděna z pozice vlastní skupiny *My*. *My* stojíme v mentálním centru dění a jednotliví nepřátelé jsou umisťováni do soustředných kruhů kolem tohoto určeného středu. Vnější kruh je osídlen geografickými vojenskými soupeři státu či národu – vnějšími nepřáteli (enemies from outside).[157] Ti se mohou dále dělit na nepřátele v sousedních státech a vzdálenější. V případě socialistického Československa patřili mezi sousední vnější protivníky západní Němci, mezi vzdálenější Američané. V další zóně se nacházejí tzv. blízcí nepřátelé (intimate enemies), kteří žijí ve stejné společnosti, ale mimo definovanou skupinu *My* – tedy nejsou příslušníky stejného národu, třídy či ideologické skupiny. Do této kategorie se řadili např. kulaci, bývalí kapitalisté, neodsunutí sudetští Němci, kteří také žili na území Československa, ale byli vyloučeni ze symbolického společenství občanů socialistického státu (rolníků, dělníků, pracující inteligence). Jako třetí typ rozlišuje autorka tzv. nepřítele uvnitř (enemy within) – neviditelnou hrozbu ukrytou přímo ve skupině *My*, která nebyla rozeznána, a proto představuje velké nebezpečí.[158] Sem patří politické procesy s vrchními představiteli komunistických stran označenými za zrádce – např. monstrproces *s protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským*.

[154] Srov. SATJUKOW, S.; GRIES, R. Feindbilder des Sozialismus, s. 34.
[155] K osobě Jaroslava Jermana a ke kontextu jeho přednášky srov. KALOUS, Jan. K obsahu jedné přednášky: Jaroslav Jerman o Dvořáčkově případu. *Paměť a dějiny.* 2009, roč. 3, č. 4, s. 48-51. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0904/048-051.pdf.
[156] JERMAN, Jaroslav. *O obraně země proti vnitřním i vnějším nepřátelům.* Praha 1952, s. 3-5.
[157] VUORINEN, Marja. Introduction: Enemy Images as Inversions of the Self. In: VUORINEN, Marja (ed.) *Enemy Images in War Propaganda.* Newcastle upon Tyne 2012, s. 3.
[158] Tamtéž, s. 3.

Rudé právo komentovalo vynesení rozsudku nad bývalým generálním tajemníkem KSČ: *„Po vítězném Únoru, kdy jsme rozdrtili benešovskou agenturu západních imperialistů* ***uvnitř našeho státu*** *– agenturu, která měla za úkol provést pučistický zvrat směrem ke kapitalismu – je nyní likvidace vedení spikleneckého, trockistickо-sionistického centra dalším významným vítězstvím, neboť byla zničena druhá, ještě nebezpečnější, protože zákeřnější agentura imperialistů* ***uvnitř naší komunistické strany****.“*[159]

Zatímco dělení nepřítele na vnějšího a vnitřního se řídí kritériem jejich pozice vůči skupině *My*, protivníci mohou být rozlišování také podle oblasti své činnosti. Diferencuje se politický, kulturní a hospodářský nepřítel.[160] V socialistickém Československu zosobňovali politického nepřítele bývalí představitelé jiných politických stran – konkurentek Komunistické strany Československa, zejména národní socialisté. Ti zůstávali hrozbou, i když odešli do exilu, např. Petr Zenkl. Hospodářského nepřítele představovali např. majetnější sedláci, zvaní kulaci, propagandou překřtění na *„vesnické boháče“*. Ti většinou neměli politické ambice, ale odmítali se vzdát svých statků a podrobit se komunistické přestavbě zemědělství – kolektivizaci.[161] Jako kulturní nepřítel vystupovali v komunistické propagandě například tzv. zpátečničtí umělci, kteří tvořili *„maloměšťácké umění“*, jež mělo být tupé, nízké a ploché. V protikladu k němu stál jako vzor socialistický realismus.[162]

Jednotlivé typy se liší svými charakteristikami a atributy. K politické kategorii nepřítele patří atributy internacionální, kosmopolitní, vykořeněný, spiklenecký, silný a destruktivní. Kulturní kategorie zahrnuje charakteristiky prostopášný, zvrhlý, zvířecký, jiný, syrový, divoký, fanatický, špinavý, druhořadý, nekulturní. Pokud je zdůrazňován hospodářský motiv, soupeř je parazit, kramář, neproduktivní, vychytralý, prolhaný, chamtivý, líný a sobecký.[163] Typy se mohou rovněž prolínat, jeden protivník může vystupovat zároveň jako politický, hospodářský i kulturní sok. To je případ amerických imperialistů, kteří

[159] Spravedlivý trest. *Rudé právo.* 28. 11. 1952, roč. 33, č. 318, s. 1. (Zvýraznění převzato z pramenu.)
[160] SATJUKOW, S.; GRIES, R. Feindbilder des Sozialismus, s. 32.
[161] RUML, Václav. Kulacká matematika: Kolektivizace zemědělství v dobových karikaturách. *Paměť a dějiny.* 2012, roč. 6, č. 1, s. 55-60. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1201/055-060.pdf.
[162] NEJEDLÝ, Zdeněk. O realismu pravém a nepravém. In: NEJEDLÝ, Zdeněk. *O umění a politice*. Praha 1978, s. 173-182.
[163] SATJUKOW, S.; GRIES, R. Feindbilder des Sozialismus, s. 32.

v komunistické propagandě představovali nepřítele politického, coby vůdčí síla tzv. kapitalistického tábora na poli mezinárodní politiky, i hospodářského jako představitelé vrcholného kapitalismu. Propagandisté jim přisoudili i roli kulturního nepřítele ve smyslu ničitelů kultury[164] či tvůrců zkažené nehodnotné kultury, která slouží jen jako nástroj manipulace: *„Ze snahy po zábavnosti dělají se filmy přímo kazící mravy lidu, což zejména platí o amerických filmech, dělaných, aby odvrátily pozornost lidu od řádění americké reakce, a pro zábavu amerických milionářů, zkažených mravně i sociálně.“*[165]

Lze rozlišit rovněž trvalého a přechodného protivníka. V československé propagandě vystupovaly jako trvalý nepřítel imperialistické mocnosti, zvláště Spojené státy. Příkladem přechodného nepřítele byla Jugoslávie, jejíž role v sovětském bloku se v 50. letech měnila.[166]

[164] Např. karikatura PELC, Antonín. Kultura. *Dikobraz*. 10. 2. 1952, roč. 8, č. 6, s. 41.
[165] NEJEDLÝ, Zdeněk. *Co je kultura a umění.* Praha 1963, s. 57.
[166] Srov. BÁRTA, Milan. Akce Jugoslávie: Státní bezpečnost v boji proti „agentům titoismu“ v letech 1948–1955. *Paměť a dějiny.* 2011, roč. 5, č. 1, s. 65-74. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1101/065-074.pdf.

2. Systém československé propagandy

Aby obyvatelé Československa přijali světonázor a *symbolický svět* komunistické moci, měli být zcela obklopeni žádoucími představami ideální socialistické společnosti i obrazy nepřátel. K tomu měla sloužit kontrola a ovládnutí kultury a všech masových médií, která poté tvořila centrálně řízený systém. Jeho hlavním úkolem bylo prosazovat politiku vládnoucí moci, být prostředkem propagandy, šířit komunistické ideje, hodnoty i momentální postoje KSČ. Média měla poskytovat jednotný *„vnitřně soudržný obraz světa, v němž pozitivní významy budou spojeny s vlastním režimem a jeho spojenci, negativní významy s odpůrci a nepřáteli režimu.“*[167] Prezentace šířené různými médii se měly vzájemně doplňovat, vytvářet jednotný nerozporný obraz. Propaganda proto byla plánovitá a centralizovaná.

V následující kapitole představím hlavní prvky tohoto systému, organizace a média tvořící propagandu.

2.1 Systém řízení propagandy

Rozhodující slovo v řízení médií mělo vedení KSČ. Nejvyšší orgány strany (předsednictvo ÚV KSČ, sekretariát KSČ, politické byro ÚV KSČ) se nevěnovaly každodenní masové komunikaci, ale určovaly stěžejní propagandistickou linii, rozhodovaly o reorganizacích a personálním obsazení institucí. K směru, jímž se mají ubírat sdělovací prostředky, a k hlavním propagandistickým kampaním se vyjadřovala tzv. usnesení, která vydával Ústřední výbor KSČ. Usnesení se sice formálně obracela k pracovníkům stranického aparátu, ale byla závazná i pro orgány národních výborů a státní správu.[168]

Každodenní činností v mediální sféře se zabýval aparát ÚV KSČ a sekretariáty krajských a okresních výborů KSČ. Hlavní orgán pro tuto oblast představovala nejprve Ústřední kulturně propagační komise a od roku 1949 kulturně propagační oddělení ÚV KSČ. Ústřední kulturně propagační komise vznikla v létě 1945 jako pomocný orgán ÚV KSČ. Řídila činnost podřízených kulturně propagačních komisí na krajské a okresní úrovni, vydávala pro ně

[167] KÖPPLOVÁ, B. Média a jejich role v totalitním systému, s. 9.
[168] KNAPÍK, Jiří; FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967.* Praha 2011, s. 44.

usnesení, pořádala celostátní i oblastní aktivy, na kterých byly pokyny uváděny do praxe. Komise organizovaly agitační kampaně a připravovaly pro ně materiál a pomůcky, zajišťovaly politická školení členů KSČ, stranické školy, kontrolovaly kvalitu a zaměření stranického tisku. V roce 1949 převzalo jejich roli kulturně propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ. Proběhlo několik reorganizací: původní kulturně propagační oddělení ÚV KSČ bylo v letech 1951-1954 rozděleno na dvě samostatná oddělení: 1. oddělení agitace a propagace, které se věnovalo problematice stranické propagandy a škol, dále řídilo kulturně osvětovou práci, do jeho kompetencí spadal tisk, rozhlas, vydavatelství (v roce 1953 také masové organizace.) 2. oddělení škol, vědy a umění, které mělo na starosti školství, soustřeďovalo materiály z vědeckých ústavů a vysokých škol, dále kontrolovalo umělecké svazy, film a výtvarné umění. Z něho bylo v roce 1955 krátkodobě vyčleněno 3. oddělení kultury, které se staralo o záležitosti literatury, uměleckých svazů, filmu a osvěty a roku 1956 bylo opět sloučeno s oddělením školství.[169] Obsah tisku ovlivňoval především tiskový odbor ÚV KSČ, který dodával redakcím politické direktivy a kontroloval jejich plnění. Kulturně propagační oddělení ÚV KSČ řídilo práci podřízených kulturně propagačních oddělení při okresních a krajských výborech KSČ. Do roku 1952 stál v jeho čele tajemník ÚV KSČ Gustav Bareš[170], poté Jiří Hendrych. Na tvorbu propagandy mělo vliv rovněž ideologické oddělení ÚV KSČ.

Obsah mediálního diskurzu ovlivňovaly také státní instituce – především do roku 1953 ministerstvo informací a osvěty vedené Václavem Kopeckým[171], které mj. povolovalo a zakazovalo vydávání časopisů, a ministerstvo školství a ministerstvo kultury. Mezi jednotlivými řídícími orgány nebyla zpočátku jasná hierarchie, probíhaly zde spory o kompetence mezi stranickým aparátem a kulturními ministerstvy.[172]

---

[169] STEJSKALOVÁ, E. *Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955. Inventář.* Národní archiv, archivní pomůcka 1559. Praha 1967, s. 1-2. K reorganizacím kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ a jeho struktuře srov. KNAPÍK, J. *V zajetí moci*, s. 26-27, s. 115-116, 132, 292-293, 375-379.

[170] KAPLAN, Karel. *Aparát ÚV KSČ v letech 1948-1968: Studie a dokumenty.* Praha 1993, s. 46-49, s. 91-9.; NIKLÍČEK, Ladislav. Bareš Gustav. In: CHURAŇ, Milan a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století.* I. díl. Praha 1998, s. 25; OLSOM, Kenneth G. Development of the Czechoslovak Propaganda Administration. *The Public Opinion Quarterly.* zima 1949-1950, roč. 13, č. 4, s. 607-618. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/2745866.

[171] K osobě Václava Kopeckého srov. PÁVOVÁ, J. *Demagog ve službách strany*.

[172] Srov. KNAPÍK, Jiří. „Das Publikum muss ausgewechselt werden“. Struktur und Wandel der tschechischen Kulturpolitik 1948–1953. *Bohemia.* 2002, roč. 43, č. 2, s. 338-340. [cit. 2021-1-20].

Třetím pilířem kontroly médií byly autorské svazy – Svaz československých novinářů, jehož členy museli být podle tiskového zákona všichni novináři,[173] a umělecké svazy (Svaz československých spisovatelů, Svaz československých výtvarných umělců).[174]

Řízení médií probíhalo pomocí několika základních mechanismů: tiskový odbor ÚV KSČ posílal všem redakcím politické direktivy, podle kterých měl být vytvářen obsah médií. Plnění direktiv zajišťoval princip osobní odpovědnosti vedoucích pracovníků, šéfredaktorů i řadových novinářů za ideologickou vhodnost obsahu, který byl zakotven i v tiskovém zákonu z roku 1950 (zákon č. 184/1950 Sb. o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů)[175]; a jejich nomenklaturní výběr.[176] Obsah médií procházel několikerou kontrolou – již autor prováděl autocenzuru, dále na text dohlížel šéfredaktor; také kulturně propagační oddělení ÚV KSČ kontrolovalo plnění svých nařízení.

2.2 Cenzura

Jako další pojistka pro možné selhání systému řízení a kontroly redaktorů a umělců sloužila cenzura.[177] Od listopadu 1950 ji prováděli tzv. dohlížející redaktoři. V dubnu 1953 byl zřízen speciální cenzurní úřad Hlavní správa tiskového dohledu, který prováděl předběžnou cenzuru zveřejňovaných materiálů.[178] Fungoval jako samostatný útvar ministerstva vnitra a v jeho čele stál František Kohout.[179] Cenzoři kontrolovali obtahy a signální výtisky novin, texty i fotografie

Dostupné z: https://www.bohemia-online.de/index.php/bohemia/article/view/6878/10602.

[173] Československo. 184. Zákon ze dne 20. prosince 1950 o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1950, částka 71. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=552.

[174] Více k organizaci srov. KNAPÍK, J. *V zajetí moci*, s. 317-331. Pozdější vývoj uměleckých svazů zkoumal Jan Mervart. MERVART, Jan. *Kultura v karanténě. Umělecké svazy a jejich konsolidace za rané normalizace*. Praha 2015.

[175] Československo. 184. Zákon ze dne 20. prosince 1950 o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1950, částka 71. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=552.

[176] KÖPPLOVÁ, B. Média a jejich role v totalitním systému, s. 9.

[177] Důležitou publikaci k dějinám cenzury představuje rozsáhlá práce WÖGERBAUER, M. a kol. *V obecném zájmu.*

[178] Srov. KAPLAN, K; TOMÁŠEK, D. *O cenzuře v Československu*, s. 14, 19.

[179] KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel; ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století.* Praha 2010, s. 139.

distribuované Československou tiskovou kanceláří.[180] V Československém rozhlase jejich plnomocník schvaloval předtočené pořady i texty pro živé vysílání, v televizi schvaloval scénáře a kontroloval, jestli se živé vysílání drží schváleného scénáře.[181] Cenzuře podléhala veškerá masová komunikace, literární díla, dokonce i divadelní představení.[182]

Kontrolnímu sítu neunikly ani projevy vrcholných představitelů státu a KSČ. Naopak jejich kontrola měla být ještě důslednější, protože tyto osoby vzhledem ke svému postavení vystupovaly v roli *oficiálních mluvčí*, jejich projevy byly šířeny médii a sledovány i západní konkurenční propagandou. Oficiální projevy byly předem předkládány kulturně propagačnímu, popř. ideologickému oddělení k vyjádření. I další projevy do médií mohly být zadrženy cenzurou. Příkladem je pravidelný nedělní komentář ministra školství Zdeňka Nejedlého[183] *Na okraj dne*, který měl být vysílán Československým státním rozhlasem dne 18. března 1951. Nejedlý se v komentáři věnoval pařížské konferenci náměstků ministrů zahraničních věcí SSSR, Velké Británie, Francie a USA. Jeho projev neprošel cenzurou, byl shledán závadným, protože nebyl zcela v souladu se sovětským výkladem události a ideologií. Předtočený projev proto nebyl odvysílán. Pracovníci rozhlasu ale zatajili před diváky skutečnou příčinu vynechání pořadu: *„Po dohodě se soudruhem generálním ředitelem Stahlem jsem dal hlásit technický defekt na zvukovém snímku a pokračovali jsme v koncertě zařazením 15 minut árií z českých oper.“*[184]

Na rozdíl od období tzv. první republiky, kdy zůstávala v tisku po zásahu cenzury bílá místa, nesměly být nyní cenzurní zásahy patrné recipientům médií. Po cenzurním zásahu v tisku byla upravena sazba, v případě rozhlasového vysílání byl ohlášen technický defekt.

Pro zvýšení informačního monopolu československých médií rušila vláda zahraniční vysílání. Radioobrana byla zesílena v roce 1951, kdy zahájilo své

[180] Srov. ŘEHÁKOVÁ, Hana, VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha 1999, s. 187-196.
[181] BEDNAŘÍK, P. a kol. *Dějiny českých médií*, s. 258.
[182] K cenzuře literatury v letech 1949-1989 srov. WÖGERBAUER, M. a kol. *V obecném zájmu. II. sv.*, s. 1099-1223. K cenzuře v knihovnách srov. ŠÁMAL, P. *Soustružníci lidských duší*, s. 39-93.
[183] K osobě Zdeňka Nejedlého srov. KŘESŤAN, Jiří. *Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění.* Praha, Litomyšl 2012.
[184] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 595 Informační zprávy o činnosti rozhlasu vypracované oddělením ÚV KSČ 1949-51, Několik poznámek k nedělnímu komentáři ministra školství, věd a umění prof. dr. Zdeňka Nejedlého: „Na okraj dne“ ze dne 18. března 1951 na stanici Praze a simultánech v 10,45 hod., s. 4, folio 29.

vysílání pro Československo Rádio Svobodná Evropa.[185] Rušení zahraničního vysílání ale nebylo nikdy zcela účinné.[186] Problémy nebyly jen technického rázu, ale vedení KSČ se muselo potýkat také s nepochopením svých záměrů i u vlastních příznivců. Např. zpráva kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ z let 1950-1952 popisuje situaci na Rakovnicku, kde sám funkcionář KSČ doporučoval členům strany poslech západního rozhlasu: *„Projevuje se vliv nepřátelské propagandy, neboť se poslouchá nepřátelský rozhlas. Šiřiteli zpráv jsou především vesničtí boháči a někdy přímo organisátory jeho poslechu. Důsledkem jeho šíření je rozkolísanost v přesvědčení, že je mír možno vybojovat. Lidé říkají: ‚že válka bude, to je vidět na tom, že se v Koreji nemohou dohodnout.' Jeho vliv se odráží i v poklesu nadkontingentních dodávek soukromého sektoru, neboť každý chce mít co nejvíce pro sebe, ‚kdyby něco přišlo.' Mezi členy strany se projevují falešné názory na poslouchání nepřátelského rozhlasu. Na okresním aktivu knihovnický inspektor doporučoval jeho poslech, aby členové strany mohli nepřátelskou propagandu potírat. Výsledek je ten, že západní rozhlas ovlivňuje i některé členy strany, což se projevuje neochotou přijímat funkce.“*[187]

2.3 Propagandistické kampaně

Kulturně propagační oddělení ÚV KSČ připravovalo komplexní mediální kampaně, kdy se danému tématu věnovaly všechny sdělovací prostředky, zásadní myšlenky a poselství určilo vedení KSČ.

Kampaně byly dvou druhů:

- Plánované kampaně. Jednalo se o kampaně k výročím, památným dnům, různým sjezdům, které se plánovaly i na rok dopředu, důkladně se připravovaly. Např. pro rok 1951 stanovilo kulturně propagační oddělení ÚV KSČ tyto plánované kampaně: 1. československý sjezd obránců míru, 3. výročí únorového vítězství pracujícího lidu, 1. máj, 6. výročí osvobození ČSR sovětskou armádou, 30. výročí založení KSČ, 9. valný sjezd ČOS (Česká obec sokolská),

[185] Srov. TOMEK, Prokop. *Československá redakce Radio Free Europe: historie a vliv na československé dějiny*. Praha 2015.
[186] KAPLAN, K.; TOMÁŠEK, D. *O cenzuře v Československu*, s. 54-59.
[187] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 38 Zprávy o politické situaci na závodech (zprávy z průzkumů) 1950-1952, Zpráva o politické situaci a masové politické práci strany na okrese Rakovník, s. 5, folio 111.

100. výročí narození Aloise Jiráska, Den horníků, Den čs. armády, 33. výročí vzniku ČSR – 6. výročí znárodnění a vyhlášení dvouletého a pětiletého plánu, 34. výročí Veliké říjnové socialistické revoluce.[188]

- Aktuální kampaně. Ty reagovaly na momentální domácí události i mezinárodní dění. Rovněž byly centrálně řízené a připravené, ale všechny zúčastněné organizace musely reagovat a postupovat rychleji. Vznik aktuální propagandistické kampaně v kostce popsal Gustav Bareš na poradě kulturně propagačního oddělení: *„Mandelinka bramborová. – Vyskytují se mandelinky bramborové takového rozsahu, že je nebezpečí, že zamoří naši půdu, a že na mnoho let bude těžká situace pro naše zemědělce. Ukazuje se, že je uměle rozšiřována a podporována. Je to jedna z method agrese imperialistů proti lid.-dem.* (lidově demokratickým – pozn. aut.) *státům a SSSR.*

Úkoly pro naše oddělení:

a) zajistit povolení pro tisk, pak začít s tiskovou kampaní (s. Spitz)

b) vydat zvláštní číslo „Říkáme lidem pravdu“[189] o mandelince bramborové (s. Hudeček)

c) po poradě s naším zemoddělen (Oddělení zemědělství ÚV KSČ – pozn. aut.) *vydat plakáty (s. Hudeček)*

d) poslat do škol a rekreačních táborů dětí učitelům oběžníky, aby děti byly zmobilizovány pro sbírání larv. Pro každou larvu dát odměnu (školský odbor).

e) spojit se s MIO (Ministerstvo informací a osvěty – pozn. aut.) *a udělat film o mandelince bramborové.*

Všechny akce lokalisovat prozatím na kraje, kde se mandelinka vyskytuje.“[190]

Problematika údajných nepřátel se objevovala v obou typech kampaní. Plánované kampaně se věnovaly obecným rysům nepřítele – např. charakteristice kapitalismu; dále exkurzům do historie; srovnáním života obyčejných lidí v přátelské a nepřátelské zemi – v SSSR a USA. Můžeme sem zařadit i kampaně

[188] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 12 Zápisy z kulturně propagačního oddělení s podkladovými materiály 1950, Plán hlavních kampaní, výročí a nejdůležitějších sjezdů v roce 1951, folio 1573.
[189] *Říkáme lidem pravdu* bylo propagandistické periodikum určené pro agitátory, mělo fungovat jako materiál pro osobní agitaci. Od roku 1951 vycházelo dvakrát měsíčně a věnovalo se aktuálním politickým a hospodářským tématům. Vydávalo jej kulturně propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ.
[190] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 12, Zápis č. 23 z porady kulturně propagačního oddělení, konané dne 28. června 1950, folio 690.

provázející velké politické procesy, v nichž figurovali tzv. vnitřní nepřátelé. Politické procesy totiž připravovala Státní bezpečnost řadu měsíců, a i propagandisté tak měli dostatek času pro přípravu kampaně.[191] Aktuální kampaně reagovaly na nové události v mezinárodním dění (vypuknutí války v Koreji, maďarské povstání) nebo neplánované domácí události (rozšíření mandelinky bramborové).

2.4 Československá tisková kancelář

Součástí soustavy československých veřejných sdělovacích prostředků byl periodický i neperiodický tisk, rozhlasové vysílání a od roku 1953 také televizní vysílání. Důležitý prvek systému tvořila tisková agentura Československá tisková kancelář (ČTK), která plnila funkci hlavního zdroje oficiálních informací o dění v zahraničí.[192] V případě domácích událostí byl závazný výklad *Rudého práva*, v jehož redakci zasedali prověření novináři komunisté, kteří se těšili velké důvěře čelných představitelů KSČ.[193]

Československá tisková kancelář vznikla již 28. října 1918 jako státní tisková agentura, byla napojená na světové zpravodajské agentury (Reuters, AP atd.) a po celé období první republiky představovala důležitý informační zdroj médií. Od roku 1929, kdy vznikla oddělení pro obrázkové zpravodajství a fotografické oddělení, zajišťovala ČTK i obrazové zpravodajství. Za protektorátu fungovala ČTK pod názvem Česká tisková kancelář, nevyvíjela ale samostatnou činnost, sloužila jako nástroj okupačních úřadů a přebírala zprávy německé zpravodajské agentury Deutsches Nachrichtenbüro. Těžkou újmou pro její fungování se stal požár budovy ČTK 8. června 1945, při němž shořel i archiv organizace. Zachován byl jen prvorepublikový obrazový archiv, který byl uložen mimo hlavní budovu. Obnova trvala další tři roky, během kterých musela agentura řešit také potíže s technickým vybavením. Postupně se dařilo obnovit spojení se světovými agenturami (Reuters, TASS, Tanjug, AFP). V poválečném období se ČTK stala jediným centrálním zpravodajským orgánem v ČSR, ostatní tiskové

[191] Srov. ZAMAZAL, Ondřej. Systém výroby mediálních kampaní a organizace médií a novinářů v politických procesech. *Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie.* 2012, roč. 57, č. 4, s. 49-52; FORMÁNKOVÁ, Pavlína; KOURA, Petr. *Žádáme trest smrti!*, s. 34-40.
[192] KÖPPLOVÁ, B. Média a jejich role v totalitním systému, s. 9-11.
[193] KONČELÍK, J. a kol. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 140.

agentury (Foto-Centropress, Čechopress, Centropress, Zpravodajská agentura Slovenska) s ní byly postupně sloučeny.[194]

Po únoru 1948 se ČTK proměnila v poslušný nástroj komunistické moci. Skončilo využívání světových agenturních zpráv, ČTK nadále čerpala pouze z informací sovětské agentury TASS (Telegrafnoje agentstvo Sovetskogo Sojuza). Agentura se skládala z domácí redakce, která shromažďovala zpravodajské zprávy z Prahy a regionálních odboček, a zahraniční redakce, která se věnovala zahraničnímu zpravodajství. Zásadní součástí zahraniční redakce bylo sovětské oddělení, které zpracovávalo zprávy z TASS. Také v exportním vysílání ČTK hrála důležitou roli ruská sekce (později samostatná redakce), která připravovala zprávy v ruštině pro vysílání do SSSR a lidově demokratických zemí. Protože agentura přebírala zahraniční zprávy ze sovětského TASS, nepotřebovala vlastní zpravodaje. Její síť zahraničních zpravodajů byla na začátku 50. let zlikvidována, ze čtrnácti zpravodajů po druhé světové válce zůstali v 50. letech dva. Přímo v ČTK procházely zprávy dvojím cenzurním sítem. Poté, co redaktor napsal zprávu, byla zaslána na tzv. redakční směnu, kde se zprávy soustřeďovaly, kontrolovaly a jednotně expedovaly. Dalším sítem byl politický sekretariát ČTK, který byl zřízen v letech 1950-1951, ručil za ideovou a státně bezpečnostní čistotu zpráv a rozhodoval o vydání každé zprávy.[195] Agenturní zprávy signované ČTK byly přebírány tiskem, tvořily základní zdroj zahraničního zpravodajství.

2.5 Tisk

Stěžejními propagandistickými kanály byly v letech 1948-1956 v Československu rozhlas a tisk. Po převratu v únoru 1948 bylo zastaveno vydávání řady nekomunistických periodik – např. katolického časopisu *Akord, Kritického měsíčníku* Václava Černého, časopisů *Vyšehrad, Kytice*; většiny sociálně demokratického tisku – včetně deníku *Právo lidu*.[196] Nežádoucí časopisy byly likvidovány administrativně – nezískaly povolení od ministerstva informací, které bylo od roku 1948 podmínkou pro vydávání periodika, nebo jim v rámci státního

[194] Tamtéž, s. 31, 93, 121, 143.
[195] STEJSKAL, Jan. *Zprávy z českého století: tiskové agentury a česká společnost 1848-1948.* Praha 2008, s. 336-337.
[196] KONČELÍK, J. a kol. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 145; BEDNAŘÍK, P.; CEBE, J. Vývoj médií v Československu, s. 53-56.

hospodaření s papírem nebyl přidělen papír pro tisk. Důležitou roli hrálo znárodnění polygrafických podniků v roce 1948, kdy stát získal kontrolu nad tiskárnami.[197]

Podle tiskového zákona z roku 1950 nesmělo být vydávání tisku předmětem soukromého podnikání. Tisk neměl být nadále zdrojem zisku vydavatele, ale pouze nástrojem oficiální propagandy. Jeho posláním mělo být *„napomáhat budovatelskému úsilí československého lidu a jeho boji za mír a spolupracovat na jeho výchově k socialismu.“*[198] Proto vydávání novin a časopisů řídilo centrálně ministerstvo informací a osvěty. Vydávat noviny či časopis směly pouze politické strany Národní fronty, státní orgány, Revoluční odborové hnutí a společenské organizace. Ministerstvo informací mohlo rovněž udělit povolení k vydávání časopisu národním a komunálním podnikům a lidovým družstvům.[199]

V roli vůdčích sdělovacích prostředků, které určovaly linii ostatní propagandy, vystupovaly deníky vydávané komunistickou stranou *Rudé právo* a pro Slovensko *Pravda*.

Rudé právo vydával Ústřední výbor KSČ. Vedli jej šéfredaktoři Vilém Nový (1946-1949), Vladimír Koucký (1949-1954; 1955-1958) a Vojtěch Dolejší (1954-1955).[200] Role *Rudého práva* byla definována takto: *„Stranický tisk má být tribunou propagandy marxismu-leninismu. Vzorem, jak provádět bojovou stranickou propagandu, má být Rudé právo. […] Stranický tisk musí být předním bojovníkem za splnění usnesení strany. Zkušenosti Rudého práva poslouží propagandistům v kraji zlepšovat jejich práci. Jak plní RP úlohu propagátora? Celým svým obsahem a zaměřením osvětluje jevy pod zorným úhlem vědeckého socialismu a uveřejňuje vlastní ideologické články.“*[201] Z hlediska propagandy a obrazů nepřátel byly zásadní především úvodníky, které se objevovaly na první straně periodika a sloužily jako hlásná trouba vedení KSČ. Přímo je schvalovalo kulturně propagační oddělení ÚV KSČ.[202] Druhá strana novin byla zpravidla věnována

[197] KONČELÍK, J. a kol. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 142.
[198] Československo. 184. Zákon ze dne 20. prosince 1950 o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1950, částka 71. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=552
[199] Tamtéž.
[200] HOŘENÍ, Zdeněk (ed.) *Naše Rudé právo.* Praha 1980, s. 184.
[201] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 90 Celostátní porada pracovníků na úseku propagandy a agitace 2.-3. 6. 1955, S. Bacík, Rudé právo, folio 65.
[202] Srov. NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 12, Úvodníky RP, folio 48.

zahraničnímu zpravodajství, kromě zpráv ČTK přinášelo *Rudé právo* také komentáře k dění v cizině. Dále noviny otiskovaly různé ideologické materiály v plném znění – projevy komunistických politiků, usnesení ÚV KSČ. Zveřejňovaly rovněž přepisy soudních jednání s údajnými nepřáteli, rezoluce za mír apod. Texty byly většinou velmi suchopárné a málo čtivé, což připouští i oslavná publikace *Naše Rudé právo* z roku 1980, která žurnalistiku *Rudého práva* v 50. letech hodnotí kriticky: *„Rudé právo nezůstalo ušetřeno ani šablonovitosti, která se v té době projevovala v práci celé strany. Stávalo se například, že naprosto správná snaha po vymýcení všech přežitků plané senzačnosti a povrchnosti vedla až k druhé krajnosti – objevilo se nebezpečí určité oficiálnosti a šedivosti. Noviny ztrácely na živosti a pestrosti, jaká jim má být vlastní.“*[203]

KSČ dále vydávala v Ostravě deník *Nová Svoboda*, periodikum v polštině *Glos Ludu*. Komunistická strana Slovenska vydávala kromě *Pravdy* ještě noviny pro maďarskou menšinu *Új Szó*. Svůj tisk, který vycházel s různou periodicitou (obdeník, týdeník), vydávaly i krajské výbory KSČ – např. v Brně *Rovnost*, v Plzni *Pravda*. Pro stranické agitátory a lektory byly určeny časopisy *Propagandista* a ideologická *Nová mysl*. Československá strana lidová vydávala deník *Lidová demokracie*, Československá strana socialistická si směla zachovat deník *Svobodné slovo*. Významné periodikum představoval deník *Práce* vydávaný Revolučním odborovým hnutím. Na mládež se obracel deník *Mladá fronta* Československého svazu mládeže.[204] Své tiskoviny zřizovaly i nejrůznější společenské a zájmové organizace – Rada československých žen vydávala časopis *Vlasta*, Jednota včelařů měla svůj časopis *Včelař* atd. Významnou roli hrály kulturní časopisy, především *Literární noviny* vydávané Svazem československých spisovatelů. Na počátku 50. let společnost velmi ovlivňoval časopis *Tvorba* navázaný na tajemníka ÚV KSČ Gustava Bareše. Jeho slavné období však skončilo s Barešovým mocenským pádem v roce 1952, kdy byl i časopis zastaven.

Po únoru 1948 se Československo řídilo sovětským vzorem i v mediální oblasti. Proto se velmi podporoval vznik a rozvoj závodních časopisů a vesnických novin. Závodní časopisy původně vydávaly závodní skupiny ROH, nově se staly společným médiem odborů, Československého svazu mládeže, vedení podniku a závodní organizace KSČ, která odpovídala za obsah časopisu. Závodní časopisy

[203] HOŘENÍ, Z. *Naše Rudé právo*, s. 181.
[204] KONČELÍK, J. a kol. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 146.

se měly stát hlasem pracujících, kteří do nich měli autorsky přispívat: *„Závodní časopis musí pomáhat plnit hlavní úkol odborů na závodech, tj. být účinným nástrojem mobilisace osazenstva závodu ke splnění výrobních úkolů. Má dále pomáhat při rozvíjení činnosti odborů na závodech, má působit ke zvýšení kulturní úrovně pracujících. Aby mohl závodní časopis tyto úkoly správně plnit, musí být vytvářen za nejširší účasti osazenstva závodu – dělníků, mistrů, techniků, vedení závodu, mezi nimiž organisuje dopisovatele a autory. […] Je třeba, aby závodní časopis, jako jeden z nejdůležitějších agitačních a mobilizačních prostředků na závodě, se stal místem výměny zkušeností nejlepších pracovníků. Závodní časopis se musí stát ostrou kritickou zbraní, působící k odstranění všech nešvarů a nedostatků na závodech.“*[205] Vznikl velký počet závodních časopisů: zatímco v roce 1949 bylo v českých zemích zaregistrováno 103 časopisů, v roce 1951 již 841 periodik a v roce 1954 dokonce 1295 závodních časopisů.[206] Jejich úroveň však byla často nevalná, chyběli dopisovatelé z řad dělníků, vydávání jednotlivých čísel se zpožďovalo, časopisy uváděly zastaralé informace. Selhávaly v *mobilizaci pracujících*. Z těchto důvodů se vedení KSČ v roce 1955 rozhodlo téměř polovinu závodních časopisů zrušit a nahradit tzv. nástěnnými novinami, což byly plakáty s texty i ilustracemi určené pro vyvěšení na nástěnkách na pracovištích.[207]

Okresní vesnické noviny začaly vydávat okresní národní výbory v létě 1950. Jejich úkolem mělo být propagovat a organizovat socialistickou zemědělskou výrobu. Dostávaly je obce v okrese, členové jednotných zemědělských družstev a zaměstnanci státních traktorových stanic. Na vydávání novin se podílely i okresní výbory *Jednotného svazu českých zemědělců*, než tento svaz v roce 1952 zanikl, a na Slovensku pobočky *Jednotného sväzu slovenských rolníkov*. V roce 1951 vycházely vesnické noviny většinou s týdenní periodicitou a jejich náklady se různily podle okresů, většinou se pohybovaly kolem 2-3 tisíců výtisků na okres. Tato čísla sice vypadají úctyhodně, ve skutečnosti ale často řešili vydavatelé problém, že se výtisky nedařilo prodat. Ve zprávě pro kulturně propagační oddělení

[205] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 12, Návrh na opatření ke zvýšení úrovně závodních časopisů a na svolání celostátní konference redaktorů závodních časopisů, s. 2, folio 97.
[206] BEDNAŘÍK, P.; CEBE, J. Vývoj médií v Československu, s. 55.
[207] KONČELÍK, J. a kol. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 147; BEDNAŘÍK, P. a kol. *Dějiny českých médií,* s. 268.

je uveden příklad z Jindřichova Hradce, kdy se celá polovina třítisícového nákladu vrátila neprodaná, a tedy nečtená.[208]

2.6 Rozhlas

Další významný sdělovací prostředek představoval Československý rozhlas, nástupnická organizace prvorepublikového Radiojournalu, který vysílal již od roku 1923.[209] Rozhlas byl v dubnu 1948 zákonem č. 137/1948 postátněn, vznikl státní podnik Československý rozhlas. Jako další krok k získání plné kontroly nad klíčovým médiem provedly akční výbory instruované ÚV KSČ v instituci rozsáhlé prověrky a kádrové čistky, které probíhaly až do roku 1951. Při nich musela rozhlas opustit většina zkušených pracovníků, které KSČ shledala nespolehlivými. Nahradili je mladí novináři, kteří teprve postupně sbírali zkušenosti.[210] Vrcholem změn v rozhlase se stala velká reorganizace redakcí podle sovětského vzoru, která proběhla v roce 1952. Tyto kroky spolu s působením cenzury vedly k velké politizaci rozhlasového vysílání. Jejím vrcholem se stalo vysílání přenosů politických procesů. Nejednalo se však o přímé přenosy, před vypuštěním do éteru nahrávky zkontroloval zvláštní zmocněnec z ministerstva spravedlnosti.[211] Rozhlas také vysílal projevy různých politiků – např. ministra národní obrany Alexeje Čepičky nebo Antonína Zápotockého.[212]

K formování obrazů nepřátel přispívaly zpravodajské pořady – pravidelné *Rozhlasové noviny;* zahraničním událostem se věnovaly pořady připravované Redakcí mezinárodního života *Nedělní poznámky ke světovým událostem* a *Komentář týdne*.[213] Významnou roli hrály také vzdělávací, osvětové pořady, jejichž úkolem byla nově převýchova posluchačů, vytvoření *nového socialistického*

[208] BEDNAŘÍK, P; CEBE, J. Vývoj médií v Československu, s. 55; NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 13 Zápisy kult. prop. oddělení s podkladovými materiály 1951, Zpráva o okresních vesnických novinách (1951), folio 1343-1349; HONC, J. *Jednotný svaz českých zemědělců. 1945-1952. Inventář.* Praha 1969, s. 30.
[209] K počátkům rozhlasového vysílání v ČSR srov. MARŠÍK, Josef. Průkopníci rozhlasového vysílání 1923-1925. In: JEŠUTOVÁ, Eva (ed.) *Od mikrofonu k posluchačům.* Praha 2003, s. 14-53.
[210] BEDNAŘÍK, P.; CEBE, J. Vývoj médií v Československu, s. 55-56.
[211] BĚHAL, Rostislav. Rozhlas po nástupu totality 1949-1958. In: JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 257.
[212] Open Society Archives (dále OSA), HU OSA 300-30-22 Records of Radio Free Europe/ Radio Liberty Research Institute (fonds), Czechoslovak Unit (subfonds), Czechoslovak Monitoring (series), container no. 1, březen-květen 1951, s. 111-115, 198.
[213] BĚHAL, R. Rozhlas po nástupu totality, s. 261.

člověka. Sem patřily pořady *Živá slova* a přednášky Zdeňka Nejedlého *Na okraj dne*. Tyto pořady zabíraly široké spektrum témat – od pohlavní výchovy, popularizace literatury, témat z českých dějin až po varování před nepřátelskými agenty.

Po reorganizaci rozhlasu v roce 1952 vznikla redakce propagandy marxismu leninismu, která vytvářela již čistě ideologické pořady jako *Na pomoc posluchačům Roku stranického školení.*[214]

Suchopárné projevy státníků a neustálé ideologické poučování unavovalo a rozhlas začal ztrácet posluchače, kteří se naopak uchylovali k zakázaným zahraničním stanicím, kde vyhledávali informace či poslouchali hudbu.[215] ÚV KSČ se tímto problémem zabýval v roce 1953. Odbor rozhlasu kulturně propagačního oddělení vypracoval zprávu o nedostatcích v rozhlasovém vysílání: *„Lze říci, že rozhlasový program jako celek je málo pestrý, postrádá životnosti, bojovnosti a tím i účinnosti. Přílišná oficiálnost zpravodajství způsobuje jeho nezáživnost, někdy dokonce nevěrohodnost. […] Ve smyslu vládního prohlášení o pestrosti pořadů rozhlasu je třeba důsledně odstraňovat suchost, stereotypnost a uniformitu rozhlasových relací a dát jim veselost a úsměvnost, budit u posluchačů radost a jas z krásných perspektiv našeho bohatého života.“*[216] Rozhlas kritizoval na zasedání ÚV KSČ v roce 1953 i Antonín Novotný.[217]

Po této kritice došlo v rozhlase ke změnám a oživením, nadále tvořily základ programu propagandistické pořady, ale skončilo vysílání nezkrácených projevů ze schůzí a konferencí. Naopak v roce 1955 Československý rozhlas přinesl sérií reportáží a živých vysílání z 1. celostátní spartakiády.[218] K dalšímu uvolnění došlo v souvislosti s destalinizací po únoru 1956. V rozhlase se opět objevila rozhlasová hra, kterou komunisté po převratu zatratili jako buržoazní přežitek. Československý

---

[214] Tamtéž, s. 265, 268.

[215] Jako příklad poslouží vzpomínka Jiřího Minaříka, který v letech 1957-1959 vykonával základní vojenskou službu u 9. brigády Pohraniční stráže. Pamětník vzpomínal, jak s dalšími pohraničníky poslouchali přímo na pohraniční rotě Maxov západní hudební rozhlasovou stanici Radio Luxembourg: *„Na Maxově jsme měli kluka – Rosťu Bahlejů, koktal a byl spojař. A on nám zavedl (na pokojích rádio). Měli jsme taková pojítka, kterými jsme telefonovali z čáry na rotu, co se děje, co se neděje. Rosťa nám z nich udělal reproduktory, které jsme dali do polštářů. A od rána do večera nám hrál Laxenberg. Vždycky, když přišel důstojník Macháček nebo Váchal, tak to rozhodčí vypnul. Jakmile odešli, zase (hrála hudba). Protože důstojníci bydleli v jiném baráku, měli tam manželky a děti.“* Jiří Minařík (1938–2012): Audio/video galerie. *Paměť národa* [online]. 2010 [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/2613/clip/8818.

[216] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 595 Rozhlas – zprávy 1949–51, Odbor rozhlas, folio 110-111.

[217] BĚHAL, R. Rozhlas po nástupu totality, s. 239.

[218] K první spartakiádě srov. ROUBAL, Petr. *Československé spartakiády.* Praha 2016, s. 121-162.

rozhlas navázal kontakty se západními i asijskými stanicemi, s nimiž si vyměňoval nahrávky. Do vysílání se tak znovu dostal i jazz a moderní taneční hudba.[219]

Československý rozhlas měl kromě pražské centrály ještě krajská studia, která však v důsledku silné centralizace instituce pouze plnila úkoly zadané ústředím. Vysílala asi hodinu denně krajový program, jehož cílem bylo mobilizovat obyvatele kraje, aby lépe pracovali a *budovali socialismus*.[220]

Své místo v systému dobové propagandy našly i závodní a místní rozhlasy. K řízení závodních rozhlasů sloužil instruktážní bulletin *Vysíláme*, který vydávala Ústřední rada odborů (ÚRO). Pro místní rozhlasy vydávalo ministerstvo informací věstník *Hovoří místní rozhlas*.[221] Místní rozhlas měl být využíván i pro masovou agitaci a osvětu.[222]

2.7 Televize

Dne 1. května 1953 zahájila vysílání Československá televize. Její začátky však byly velmi skromné, nejprve vysílala z provizorního studia v pražské Měšťanské besedě a první vysílač umístili technici na Petřínskou rozhlednu. Televize začínala jen s minimem zaměstnanců, až do roku 1957 patřila pod Československý rozhlas a až do konce 50. let se řešilo její institucionální a organizační zakotvení.[223]

V 50. letech hrála televize v systému československé propagandy pouze marginální roli, a to z několika důvodů:

- malý počet diváků. Když se na konci roku 1954 poprvé zjišťoval počet koncesionářů československé televize, došlo se k číslu 3833 vydaných koncesí. Přestože v té době představovalo sledování televize svým způsobem společenskou záležitost, kdy se u jednoho malého televizního přijímače sešla nejen širší rodina, ale často i sousedé a přátelé, jak ve své

[219] BĚHAL, R. Rozhlas po nástupu totality, s. 240-241.
[220] Tamtéž, s. 247.
[221] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 28 Zprávy o činnosti odboru agitace 1949-1951, Úsek politické agitace, s. 14, folio 199.
[222] Srov. článek o vzorném využití místního rozhlasu v masové agitaci ve Švihově. HOUDEK, Josef. Agitační využití místního rozhlasu. *Zápisník agitátora Plzeňského kraje.* 1953, č. 8, s. 35-39.
[223] Více k počátkům televize srov. CYSAŘOVÁ, Jarmila. Československá televize a politická moc 1953-1989. *Soudobé dějiny.* 2002, roč. 9, č. 3-4, s. 521-537; ŠTOLL, Martin. *1. 5. 1953 Zahájení televizního vysílání: Zrození televizního národa.* Praha 2011.

knize o počátcích televizního vysílání popisuje Martin Štoll[224], je to v porovnání s jinými dobovými médii velmi malý počet recipientů. V dalších letech sice počet koncesionářů rostl, ale stále se nemohl vyrovnat počtům čtenářů hlavních periodik a posluchačů rozhlasu. V roce 1955 měla televize již 32 119 koncesionářů, v roce 1956 – 47 888 a v roce 1957 došlo ke skokovému růstu na 172 782 vydaných koncesí.[225] Pro srovnání v roce 1950 byl průměrný náklad deníku *Rudé právo* 767 961 výtisků, deníku Práce 258 521 výtisků a deníku *Svobodné slovo* 167 138 výtisků.[226] Československý rozhlas měl v roce 1953 celkem 2 675 834 koncesionářů.[227]

- omezený rozsah vysílání. Původně televize vysílala jen 132 hodin ročně: dva (středa, sobota), od listopadu 1953 tři dny v týdnu (úterý, čtvrtek, sobota) probíhalo dvouhodinové vysílání. Až od konce roku 1958 bylo zavedeno denní vysílání.[228]
- omezená programová skladba. Ve sledovaném období (do roku 1956) televize vysílala především „nepolitický" obsah – umělecké filmy, divadelní představení, od roku 1955 přímé přenosy z divadel, sportovních utkání a dalších událostí. Součástí programu bylo také vysílání pro děti a krátké filmy a aktuality. Až do října 1956 neměla Československá televize vlastní televizní zpravodajství, ale přebírala Československé filmové týdeníky, určené pro promítání v kinech, a zprávy Československého rozhlasu, které vysílala bez obrazového doprovodu pod názvem *Posloucháte rozhlasové noviny*. Teprve postupně je doplňovala vlastními šoty a aktualitami.[229] Z těchto důvodů byl i její význam pro produkci a šíření obrazů nepřátel pouze velmi omezený.

[224] ŠTOLL, M. *1. 5. 1953 Zahájení televizního vysílání*, s. 143-144.
[225] Tamtéž, s. 153-154.
[226] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 446 Zprávy o vývoji Rudého práva 1950, Zprávy o práci Rudého práva 1950, Přehled průměrných nákladů deníků na počátku roku 1950, folio neuvedeno.
[227] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 595 Rozhlas – zprávy 1949-51, Základní informace o Čs. rozhlase, 1953, s. 2, folio 92.
[228] CYSAŘOVÁ, J. Československá televize a politická moc, s. 522; ŠTOLL, M. *1. 5. 1953 Zahájení televizního vysílání*, s. 146.
[229] CYSAŘOVÁ, J. Československá televize a politická moc, s. 522; ŠTOLL, Martin. *1. 5. 1953 Zahájení televizního vysílání*, s. 149-151.

2.8 Film

KSČ zařadila do repertoáru svých komunikačních nástrojů i další audiovizuální sdělovací prostředek – film. Filmová tvorba leží na pomezí umění a průmyslu. Zatímco obraz nebo karikatura jsou dílem jednoho nebo několika umělců[230], film je svou povahou velkým kolektivním výtvorem, na němž se podílejí desítky i stovky osob. Jeho výroba je také ve srovnání s jinými uměleckými počiny drahá a materiálně náročná. Zároveň se jedná o vlivný prostředek masové komunikace, který může ovlivňovat diváky na vědomé i nevědomé úrovni.[231]

Kinematografie se v českých zemích rozvíjela už od svých počátků na konci 19. století. Velký rozkvět nastal v meziválečném Československu, kdy po celé zemi vyrůstala kina, vznikly soukromé filmové ateliéry a natáčely se němé a od 30. let i zvukové filmy.[232]

11. srpna 1945 byl Dekretem prezidenta republiky o opatřeních v oblasti filmu č. 50/1945 Sb. zestátněn veškerý filmový průmysl v Československu. Provozovat filmové ateliéry, vyrábět filmy, ale také filmy půjčovat, promítat a dovážet směl nadále pouze stát, jehož potřebám mělo filmové umění sloužit.[233]

Na jaře 1948 byl pro plnění těchto úkolů zřízen státní podnik *Československý státní film*, který se stal výhradním výrobcem a distributorem filmů v ČSR a v následujících letech prošel několika reorganizacemi. V roce 1957 jej nahradila *Hlavní správa Československého filmu*, která řídila podniky *Ústřední ředitelství, Filmové studio Barrandov, Krátký film, Filmové laboratoře, Filmový průmysl, Československý filmexport* a *Ústřední půjčovna filmů*. Na Slovensku byla zřízena *Hlavní správa Slovenského filmu* se složkami *Hraný film, Krátký film* a *Ústredná požičovna filmov*. Kina nadále provozovaly místní národní výbory.[234]

Autonomní postavení si zachoval armádní film, na který se spolu

---

[230] Např. trojice sovětských karikaturistů, kteří spolupracovali a publikovali pod názvem Kukryniksy. Srov. POVOLOCKAJA, J. Politická satira Kukryniksů. *Výtvarné umění.* leden 1951, roč. 1950, č. 7-8, s. 375-378.

[231] Srov. ČINÁTL, Kamil. Filmová paměť stalinismu: Obrazy minulosti jako stabilizátor paměti a sociálních rámců kolektivního vzpomínání. In: FEIGELSON, K.; KOPAL, P. *Film a dějiny 3,* s. 304-320.

[232] Více k vývoji kinematografie v ČSR srov. HAVELKA, Jiří. *Kronika našeho filmu 1898-1965.* Praha 1967, s. 13-21; KLIMEŠ, Ivan. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945.* Praha 2016; KLIMENT, Petr; SOUČEK, Daniel; KLIMEŠ, Ivan; CÁPAL, Pavel. *Český kinematograf: počátky filmového průmyslu 1896-1930.* Praha 2016.

[233] Československo. 50. Dekret presidenta republiky ze dne 11. srpna 1945 o opatřeních v oblasti filmu. In: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1945, částka 24. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=24.

[234] Srov. HAVELKA, J. *Kronika našeho filmu,* s. 22-24.

s amatérským filmem nevztahoval znárodňovací dekret. Po válce se vojenské filmy vyráběly ve *Vojenském filmovém a fotografickém ústavu*, který v různých podobách existoval již od roku 1919. K většímu rozvoji armádního filmu ale došlo až po roce 1950, kdy byl tento ústav rozkazem ministra národní obrany Alexeje Čepičky transformován do instituce *Československý armádní film*.[235]

Státní monopol v oblasti filmu přinesl i některá pozitiva – např. na podzim 1945 byla dekretem prezidenta č. 127/1945 Sb. zřízena vysoká filmová škola jako součást *Akademie múzických umění*.[236] V Praze tak vznikla teprve pátá filmová škola na světě.[237] Další poválečnou novinkou v oblasti československého filmu byly filmové festivaly. Myšlenka veřejné přehlídky českých filmů se objevila už za protektorátu, v letech 1940 a 1941 se ve Zlíně konal festival *Filmové žně*. Na jeho tradici bylo navázáno v roce 1946, kdy se poprvé konal *Mezinárodní filmový festival* v Mariánských Lázních a Karlových Varech. V roce 1950 se festival definitivně přesunul do Karlových Varů, kde se koná dodnes. Ve Zlíně se od roku 1948 konal *Mezinárodní filmový festival pracujících*, který měl podobný program jako karlovarský festival a měl zosobňovat komunistickou ideu filmu jako masového umění určeného pro pracující. V roce 1949 se filmové festivaly pracujících konaly v Gottwaldově i v dalších městech – v Loučkách u Litvínova, Bratislavě, Ostravě a Plzni a v následujících letech se projekt rozšířil téměř do všech krajů ČSR. Tyto festivaly měly sloužit k setkání pracujících a filmových umělců, diváci měli poskytnout tvůrcům zpětnou vazbu, co zlepšit.[238]

Jaké úkoly přisoudil komunistický režim zestátněnému filmu? Zatímco kapitalistický filmový průmysl tvořil údajně filmy jen za účelem generování

---

[235] Československo. 50. Dekret presidenta republiky ze dne 11. srpna 1945 o opatřeních v oblasti filmu. In: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1945, částka 24. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=24. K tématu srov. LOVEJOY, Alice. Československý armádní film a plánované hospodářství. In: SKOPAL, Pavel (ed.) *Naplánovaná kinematografie: Český filmový průmysl 1945-1960.* Praha 2012, s. 232-251; ŠMIDRKAL, Václav. *Armáda a stříbrné plátno: Československý armádní film 1951-1999.* Praha 2009.

[236] Československo. 127. Dekret presidenta republiky ze dne 27. října 1945 o zřízení vysoké školy „Akademie musických umění v Praze“. In: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1945, částka 53. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=53.

[237] KRATOCHVÍLOVÁ, Marie (ed.) *AMU=DAMU+FAMU+HAMU: Akademie múzických umění v Praze.* Praha 2010, s. 32.

[238] HAVEL, Luděk. Film, umění nejmasovější (Filmový festival pracujících 1948-1959). In: FEIGELSON, K.; KOPAL, P. *Film a dějiny 3*, s. 461-480; NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 778, „Nové, lidové umění musí hledat nové cesty a nové vyjadřovací metody“, Projev na filmovém festivalu pracujících v Gottwaldově, konaném ve dnech 20. a 21. srpna 1949, folio 28.

soukromého zisku, na novou znárodněnou filmovou výrobu byl kladen požadavek po produkci *hodnotných filmů* přístupných pracujícímu lidu. Ideální film dle měřítek komunistické propagandy se vyznačoval těmito kvalitami: *„Film, který dovede pobavit i vychovávat. Film, který by smýšlení pracujících nedesorientoval a jejich zájmy nepoškozoval. Film, který by byl také i při řešení celé řady životních problémů dobrým rádcem i pomocníkem.“*[239] Ministr Zdeněk Nejedlý dokonce u filmů kritizoval velkou snahu o zábavnost a nedostatek zodpovědnosti za výchovu lidu. Podle měj měl dobrý film člověka poučit a přivést k jakémusi mravnímu povznesení, motivovat ho k dobrému a vpřed.[240]

Jako směrnice pro další vývoj československé kinematografie sloužilo *Usnesení předsednictva ÚV KSČ o tvůrčích úkolech československého filmu* z dubna 1950. Podle ní mělo být účelem československého filmu vychovávat *nového uvědomělého občana republiky, budovatele socialismu, který bude odhodlaný kdykoliv bránit vlast proti útokům nepřátel.* Jeho hlavními principy se měly stát *ideovost, stranickost* a *aktuálnost*. Tyto zásady se měly podle směrnice aplikovat na všechny filmové žánry. Takže i komedie neměly být jen apolitickou zábavou, ale měly se stát *ostrou politickou zbraní*, která bude *zesměšňovat zbytky buržoazních názorů* a šířit optimistickou náladu budování socialismu. Aktuálnost se měla projevit již výběrem námětů filmů, které měly reflektovat současné dění i aktivně formovat postoje diváků. Směrnice filmařům doporučovala témata, kterým se měli věnovat, mimo údernictví, přeměny vesnice a kolektivizace, práce národních výborů, nového soudnictví, nového života mládeže, pomoci SSSR atd. se zde objevil také boj s třídním nepřítelem.[241]

Zásada aktuálnosti se měla aplikovat i na historický film, který neměl jen samoúčelně zobrazovat dějinné postavy a události nebo působit jako únik ze současné reality, ale naopak měl dějiny aktualizovat, poněkud ahistoricky předávat ideje a myšlenky současnosti. Hlavní pozornost se měla zaměřit na revoluční pokrokové tradice českého národa podle Nejedlého koncepce, tedy hlavně na husitství a na boj dělnické třídy proti kapitalismu.[242]

---

[239] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 778, „Nové, lidové umění musí hledat nové cesty a nové vyjadřovací metody“, Projev na filmovém festivalu pracujících v Gottwaldově, konaném ve dnech 20. a 21. srpna 1949, folio 30.
[240] NEJEDLÝ, Zdeněk. *Co je kultura a umění.* Praha 1963, s. 56-57.
[241] Za vysokou ideovou a uměleckou úroveň československého filmu. *Rudé právo.* 19. 4. 1950, roč. 30, č. 92, s. 1, 3.
[242] Tamtéž; NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velikých tradic českého národa.* Praha 1953.

Obrazy nepřátel můžeme sledovat v uměleckých hraných filmech této doby, ale rovněž ve filmech dokumentárních a zpravodajských. V některých hraných filmech se objevují obrazy vnějších protivníků, např. američtí imperialisté a vojáci ve filmu *Únos*, ale častější jsou motivy maskovaných agentů, kteří skrytě škodí v české společnosti, při kolektivizaci vesnice, při budování průmyslu, např. filmy *Přicházejí z tmy, Expres z Norimberka, Severní přístav*.[243]

Obrázek 1 Zadržení záškodníků na konci filmu Přicházejí z tmy. *Přicházejí z tmy.* [film]. Režie Václav GAJER. Československo, 1953. Délka 60 min.

Z dokumentárních filmů se motiv nepřítele objevoval např. ve filmech s tematikou Pohraniční stráže (snímky *Neprojdou, Pevný břeh*).[244] Mezi dokumentární snímky se řadila i filmová *agitka Běda tomu, skrze koho*

K historickému filmu srov. KLIMEŠ, Ivan. K povaze historismu v hraném filmu poúnorového období. In: *Filmový sborník historický 2.* Praha 1991, s. 81-86; RAK, Jiří. Film v proměnách moderního českého historismu. In: KOPAL, Petr (ed.) *Film a dějiny.* Praha 2004, s. 17-29; ČINÁTL, Kamil. Filmová paměť stalinismu: Obrazy minulosti jako stabilizátor paměti a sociálních rámců kolektivního vzpomínání. In: FEIGELSON, K.; KOPAL, P. *Film a dějiny 3*, s. 304-320.

[243] Srov. obsahy filmů na: *Filmový přehled* [online]. Praha 2018 [cit. 2020-12-11]. Dostupné z: https://www.filmovyprehled.cz/cs.

[244] K filmům s tematikou Pohraniční stráže srov. ŠMIDRKAL, Václav. Strážci státní hranice objektivem československého armádního filmu. In: VANĚK, Pavel a kol. *Ochrana státní hranice 1948-1955.* Brno 2013, s. 65-71.

pohoršení přichází, což byla zfalšovaná rekonstrukce tzv. číhošťského zázraku.[245]

Propagandistické kampaně k aktuálním událostem využívaly i další odvětví kinematografie – zpravodajský film. V době, kdy ještě nefungovalo televizní vysílání, případně bylo v plenkách, se totiž aktuální filmové zpravodajství vysílalo v kinech. Zpravodajské filmy ve formě filmových týdeníků byly součástí programů kin již od dob němého filmu. V meziválečném ČSR existoval např. *Československý filmový týdeník* a od roku 1936 žurnál *Aktualita,* který vycházel i za protektorátu. Na Slovensku za války vycházel týdeník *Nástup.* Zpravodajský film fungoval kontinuálně i po skončení války. Několik kameramanů natáčelo již průběh Pražského povstání v květnu 1945. 8. června 1945 pak vyšlo první číslo nového filmového týdeníku nazvaného *Týden ve filmu.* Další týden začala vycházet ještě jeho slovenská mutace *Týždeň vo filme*, v roce 1946 žurnál *Československé filmové noviny,* v roce 1956 začal znovu vycházet *Československý filmový týdeník.* Kromě těchto hlavních periodik vycházely ještě další zpravodajské žurnály, které však postupně zanikaly (*Nový čas, Kronika venkova, Svet vo filme, Zahraniční měsíčník* aj.)[246]

Dokumentární filmy i týdeníky vytvářelo od roku 1945 studio tzv. *Filmová kronika,* které procházelo v následujících letech řadou reorganizací i změn názvů – v roce 1956 se nazývalo *Zpravodajský a dokumentární film.*[247]

Týdeníky obsahovaly reportáže o domácích událostech, budovatelské spoty z různých podniků a družstev, dále sportovní a kulturní zpravodajství a také zahraniční zpravodajství, kde se objevovaly obrazy vnějších nepřátel.

2.9 Plakát

Propagandisté využívali i méně finančně náročné médium – plakáty. Ty se objevovaly samostatně i na nástěnkách. Tento způsob oslovování lidí je v dobových pramenech označován jako názorná agitace.

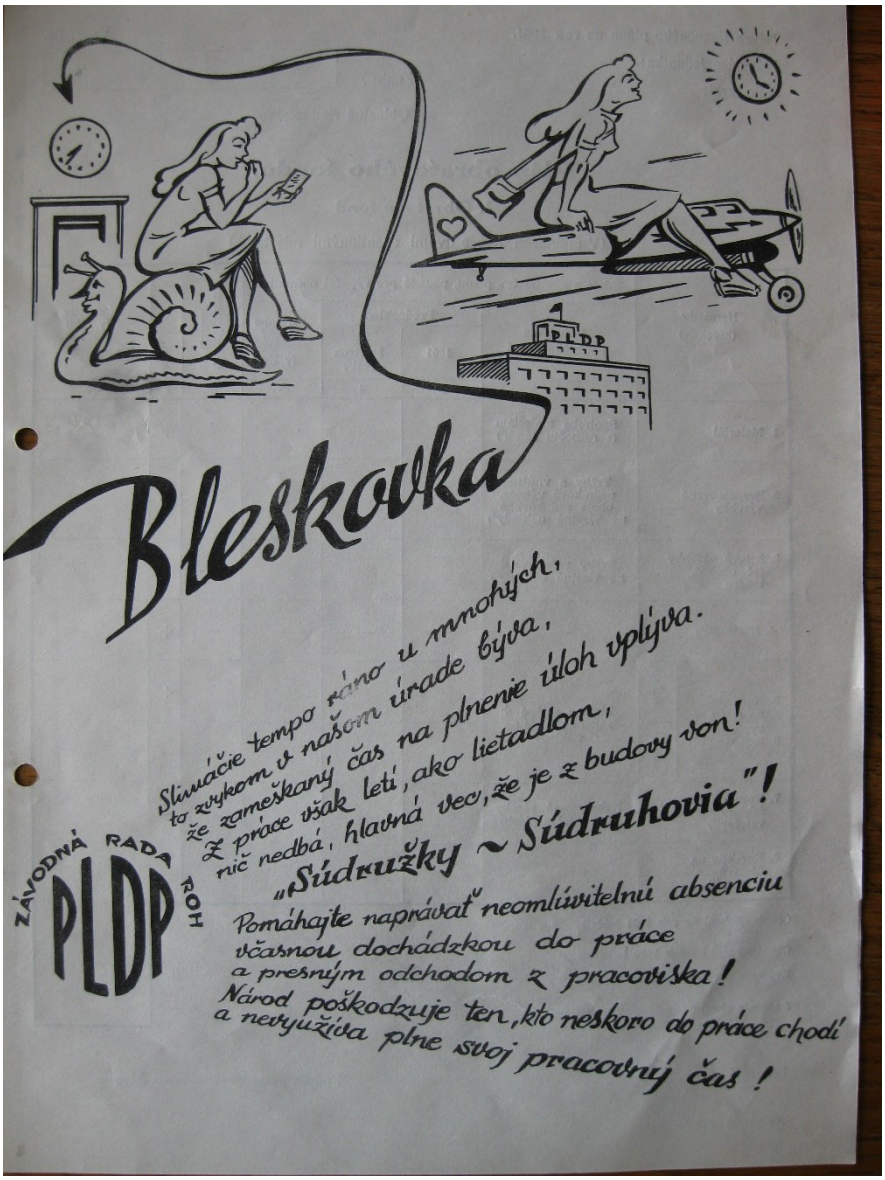
Plakáty vydávaly rozličné instituce – především ministerstvo informací

[245] NAVRÁTIL, Antonín. *Cesty k pravdě či lži: 70 let československého dokumentárního filmu.* Praha 2002, s. 181. Film je důkladněji analyzován v kapitole 5.2 Vatikánský „zázrak" v Číhošti.
[246] Srov. HAVELKA, J. *Kronika našeho filmu*, s. 64, 85; ZEMAN, Pavel. My se nemstíme…: Československý zpravodajský a dokumentární film 1945-1947 a odsun Němců. *Paměť a dějiny.* 2013, roč. 7, č. 2, s. 16-17; Český zpravodajský a dokumentární film. In: *10 let Československého státního filmu.* Praha 1955, s. 12-17.
[247] HAVELKA, J. *Kronika našeho filmu*, s. 60-61.

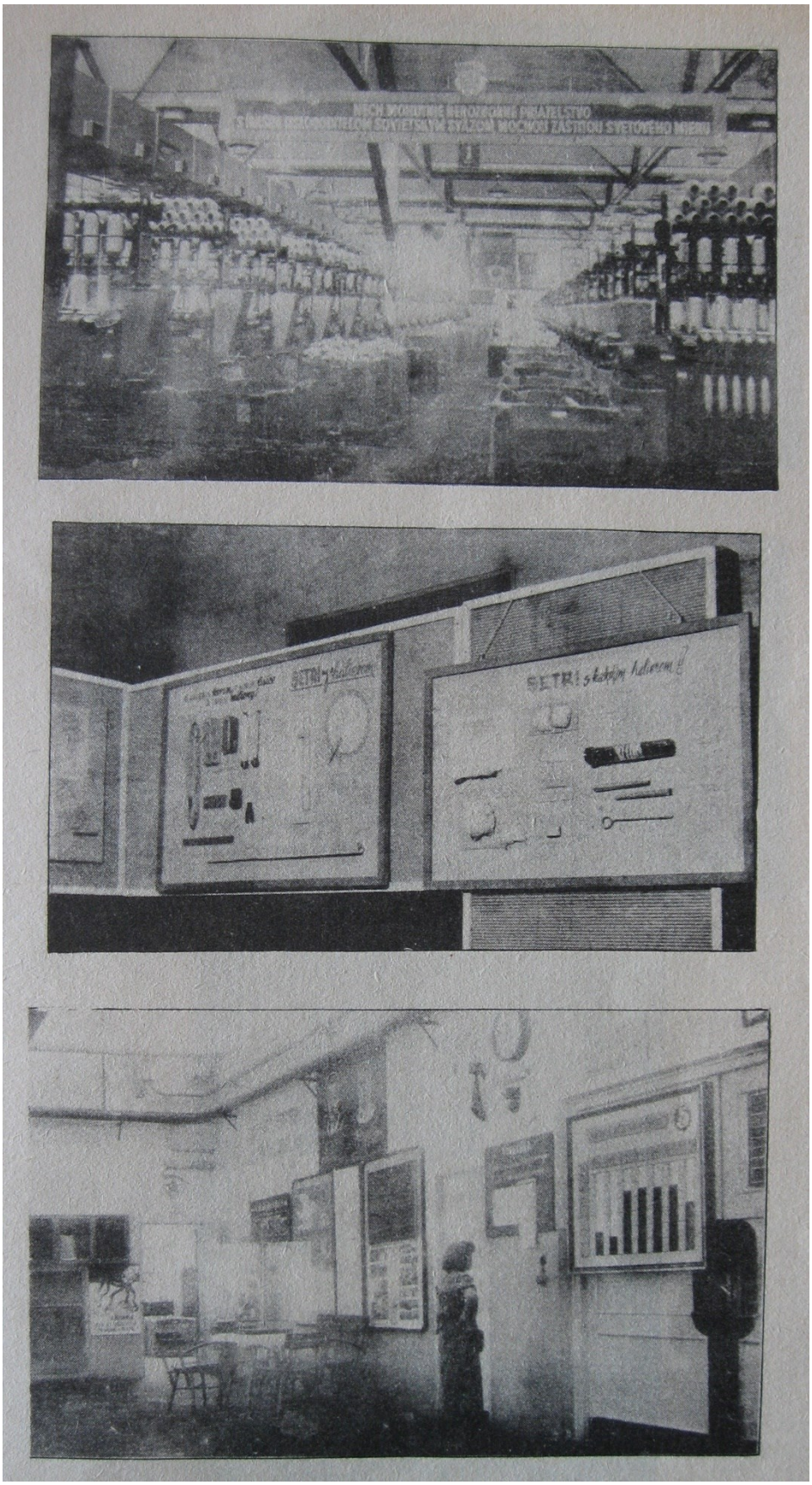
a osvěty, Ústřední rada odborů, ale také ministerstvo vnitra, ministerstvo školství, Naše vojsko, krajské výbory KSČ atd. O významu, jaký propagandisté přikládali názorné agitaci, svědčí vysoké náklady, ve kterých byly jednotlivé plakáty vydávány. Např. v červenci a srpnu 1951 se podle plánu připravovalo vydání *Plakátu ke Dni československé armády*, který vydávalo ministerstvo národní obrany v nákladu 150 tisíc výtisků. Plakát s tématem vnějších nepřátel nazvaný *Američtí imperialisté – úhlavní nepřátelé našeho lidu*, což měla být fotomontáž od autora Wolfganga Alexandra Schlossera, mělo ministerstvo informací a osvěty vydat v nákladu 40 tisíc plakátů v českém jazyce a 10 tisíc slovensky.[248]

Specifickou skupinou plakátů byly materiály určené pro nástěnky, což byly sady menších plakátů i s nápady, jak je nejlépe naaranžovat. Pro tvorbu tzv. nástěnných novin na nástěnkách v závodech vydávalo kulturně propagační oddělení ÚV KSČ *Obrázkovou službu KSČ*, která dodávala agitátorům obrázkové i ideologické podklady pro nástěnky, a *Ústřední rada odborů Nástěnný časopis*.[249] Propagační referenti v podnicích byli také vybízeni, aby dodané materiály tvůrčím způsobem dotvořili, nebo aby si kreslili a psali vlastní plakáty a vývěsky, například *bleskovky*, což měly být menší plakáty s výstižným heslem, případně i obrázkem, které měly upozorňovat na důležité problémy – šetření materiálem, plýtvání pracovním časem apod. Inspiraci měla referentům dodat např. brožurka *Na pomoc propagačným referentom*, kterou vydalo ministerstvo lehkého průmyslu. Kniha přinášela ukázky plakátů z prostředí bavlnářského průmyslu.[250]

[248] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 13, Zpráva o výrobě hlavních politických plakátů v červenci a srpnu 1951, folio 1543-1545.
[249] Srov. NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 26 Zprávy o činnosti odboru propagandy. Obrázková služba KSČ, 20. 3. 1950, roč. 4, č. 3; folio 192; Tamtéž, a. j. 28, Úsek politické agitace, s. 14, folio 199.
[250] SNA, f. Poverenictvo ľahkého priemyslu 1951-1956, kniha *Na pomoc propagačným referentom*. Praha 1952.

Obrázek 2 Ukázka bleskovky. Slovenský národný archív (dále SNA), fond Zbierka dokumentácie ONF, Bleskovky.

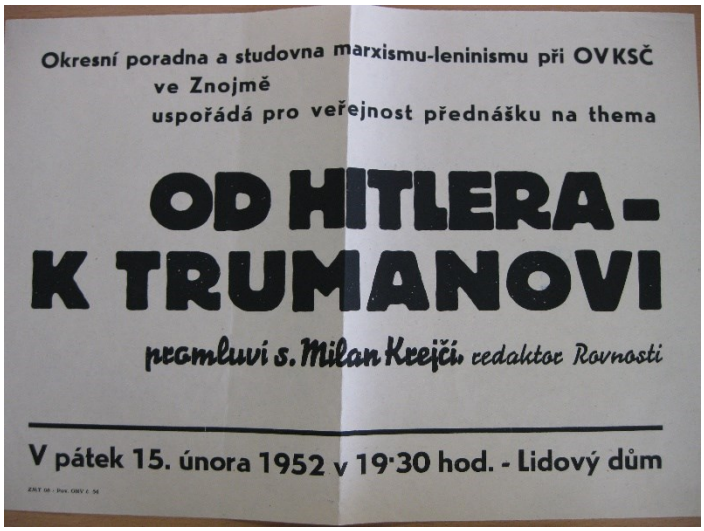

Obrázek 3 Ukázky umístění a aranžování nástěnek v továrně. Bavlnárske závody V. I. Lenina, Rybárpole. SNA, f. Poverenictvo ľahkého priemyslu 1951-1956, kniha *Na pomoc propagačným referentom.* Praha 1952.

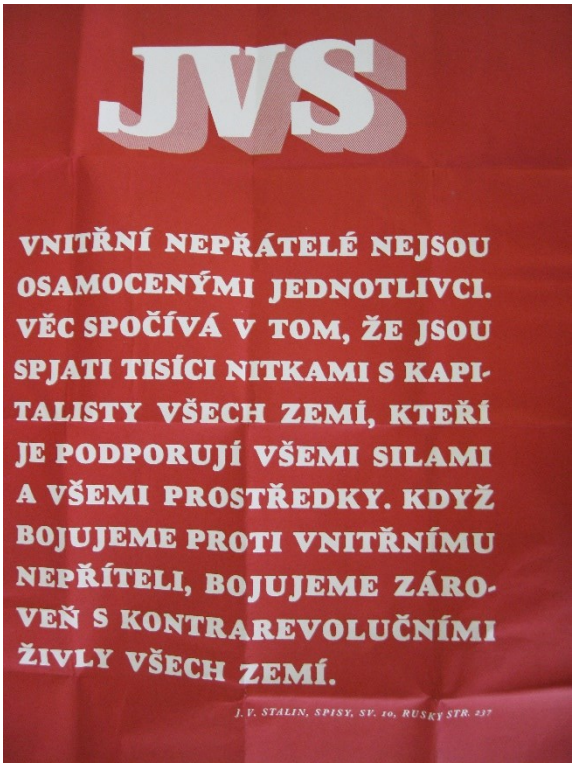
Politické plakáty, jež nás v souvislosti s obrazy nepřátel zajímají (kromě nich nadále vycházely i filmové plakáty, které upozorňovaly na nový film a lákaly k návštěvě kina, a rovněž reklamní plakáty, které propagovaly zboží),[251] měly několik základních funkcí. V prvé řadě sloužily jako prostředek symbolické okupace veřejného prostoru, vládnoucí komunistická moc si jejich prostřednictvím zabírala veřejná prostranství. Především ve dnech státních svátků, politických oslav či výročí se veřejná prostranství, jako nádražní haly, náměstí, kulturní domy, ale i výlohy obchodů, zaplňovala politickými plakáty, letáky a slogany, obrazy vůdců (V. I. Lenina, J. V. Stalina, K. Gottwalda atd.) a sovětskými pěticípými hvězdami.[252] Kromě symbolické manifestace měla tato všudypřítomnost symbolů moci působit i psychologicky, lidé měli být k loajalitě k režimu přesvědčováni na vědomé rovině, ale mělo se ovlivnit i jejich nevědomí. V záplavě propagandistických plakátů měli zapomenout, že existuje i jiná alternativa k vládnoucímu režimu a jeho ideologii.

Mezi jejich další funkce patřilo budování kultu vůdce jakožto dobrotivé otcovské figury, prezentace spřízněnosti a přátelství se Sovětským svazem (pěticípé hvězdy, rozšířená červená barva na plakátech). Plakáty pomocí hesel šířily myšlenky komunistické ideologii i současnou politiku strany, zvaly na různé akce pořádané stranickými, mládežnickými organizacemi, národními výbory, armádou apod. – volby, veletrhy, výstavy, pracovní konference, brigády, ideologické přednášky.

[251] Srov. SYLVESTROVÁ, Marta (ed.) *Český filmový plakát 20. století.* Brno 2004, s. 37-41. K reklamě srov. TÁBORSKÝ, Ondřej. *Počátky konzumní společnosti v Československu 1945-1970: Obchod, spotřeba a reklama.* Praha 2016. Disertační práce. s. 170-184.
[252] AULICH, James; SYLVESTROVÁ, Marta. *Znamení doby: Signs of the Times: Plakát střední a východní Evropy 1945-1995.* Brno 1999, s. 7.

Obrázek 4 Ukázka plakátové pozvánky na přednášku. NA, f. Dokumentace 1918-1966, k. 25, Od Hitlera k Trumanovi.

Obrázek 5 Ukázka plakátu s myšlenkou komunistické ideologie. NA, f. Dokumentace, k. 26, JVS.

Další politické plakáty měly sloužit k *výchově pracujících*, měly lidi motivovat, aby zvýšili produktivitu práce, zlepšili kvalitu výrobků, šetřili materiálem… Plakátů režim využíval také, aby se *pochlubil* svými úspěchy, propagoval se technický pokrok v souvislosti s novým společenským uspořádáním, elektrifikace, rozvoj dopravy a řešení bytových problémů. Plakáty rovněž

oslavovaly úderníky a prezentovaly stranické plány. Důležitou roli sehrála názorná agitace při tvorbě a šíření *nového komunistického kalendáře,* který měl nahradit kalendář křesťanský, meziválečný i válečný nacistický. Místo svátků křesťanských světců a památných dnů, jako byl 28. říjen a vznik Československa, se měly nově slavit dny spojené s komunistickou tradicí a ideologií – výročí Velké říjnové socialistické revoluce, Svátek práce, Den osvobození, Mezinárodní den žen, Den znárodnění, Den československé armády, Den Pohraniční stráže, Den horníků, Vítězný únor atd.[253]

Ideologické plakáty se podílely i na konstrukci vnějšího a vnitřního nepřítele, šířily díla vizuální satiry a karikatury.[254]

Obrázek 6 Plakát zobrazuje řadu nepřátel – Pia XII., J. B. Tita, W. Churchilla, gen. D. MacArthura s dýmkou. Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů (dále VA ČMKOS), f. Sbírka plakátů 1945-1960, 1951, inv. č. 752 Každá tona ocele rana vojnovým štváčom, ÚKPO-ÚRO, Lev Haas.

[253] Tamtéž, s. 6; NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 12, k. 3, Plán hlavních kampaní, výročí a nejdůležitějších sjezdů v roce 1951, folio 1573-1574. Srov. PEŠŤÁK, Michael. Svátky a oslavy za socialismu. In: EISENHAMMER, Miroslav (ed.) *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007.* Plzeň 2008, s. 137-140. K oslavám Dne Pohraniční stráže srov. PALIVODOVÁ, Eva. Na stráži míru: prezentace Pohraniční stráže na veřejnosti 1948-1956. In: KREMLIČKOVÁ, Ladislava (ed.) *Sborník Archivu bezpečnostních složek 10/2012.* Praha 2012, s. 134-136. K oslavám Vánoc v 50. letech srov. KOURA, Petr. *České Vánoce od vzniku republiky do sametové revoluce.* Praha 2010, s. 171-226. K státním svátkům a významným dnům srov. SOCHA, Jan. Proměna příběhu aneb státní svátky, významné a památné dny v letech 1946-1990. *Historie – Otázky – Problémy.* 2012, roč. 4, č. 1, s. 55-71.

[254] AULICH, J.; SYLVESTROVÁ, M. *Znamení doby*, s. 26.

2.10 Karikatura

Karikatura a satira představují důležité výrazové prostředky propagandy. Satira je literární žánr, který slouží ostré kritice různých fenoménů, využívá nadsázky, ironie, zesměšnění. Satira může být použita také ve výkladu mýtů – historických událostí, cizích ideologií, které mají legitimizační roli. Na rozdíl od módu romance či tragédie satirický výklad mýtu (ironie) jej delegitimuje, ničí *posvátno* a mýtus ztrácí svoji legitimizační funkci.[255] Komunistická propaganda využívala satiru jako zbraň proti konkurenčním výkladům, ideologiím – např. americké demokracii. Zvláště často se k satiře uchylovala v případě katolické církve, její hierarchie i nauky. Příkladem satirického výkladu a delegitimizace učení katolické církve je např. báseň *Otčenáš bursiánů* Svatopluka Raška, která vyšla v časopise *Dikobraz*. Báseň zlehčuje křesťanskou modlitbu a podsouvá modlícím touhu po válce a zištnost. Tak delegitimuje základy křesťanského učení, kterým je naopak láska k lidem, mír a nelpění na hmotných statcích.[256]

Karikatura je zvláštní kresba, která využívá nadsázky a zveličování ke kritice společenských poměrů. Rozlišuje se několik typů karikatury. Základní je dělení na ideovou karikaturu (cartoon of opinion) a vtipovou karikaturu (joke cartoon). Ideová karikatura je vizuálním prostředkem ke sdělení názorů a vztahů, jejím úkolem je také shrnutí situace. Může, ale nemusí obsahovat prvky humoru. Oproti tomu účelem vtipové karikatury je pobavit čtenáře, zprostředkuje humor. Oba typy je někdy obtížné rozlišit, např. československé satirické časopisy přinášely především ideové karikatury, které však často obsahovaly i vtip. Čistě vtipová karikatura se v nich vyskytovala méně (např. tematika manželského soužití, ženy).

Pro sledování obrazu nepřítele jsou důležité ideové karikatury. Lze je dále dělit na karikatury zabývající se domácí politikou, sociálními tématy a zahraniční politikou.[257]

---

[255] Srov. KRAPFL, James. *Revoluce s lidskou tváří.* Praha 2016, s. 53.

[256] *„Svatopluk Raška: Otčenáš bursiánů*
Otče náš na nebesích, své milosti nám přej, a krutou hrozbu míru zas brzy zažehnej!/ Se všech stran proudí zlato do země hvězd a pruhů a každá katastrofa nám nakonec jde k duhu,/ i sucho, cyklony a zhoubné zátopy. Však možno vypočíst, co mír nám natropí?/ Již klesly akcie a ztenčil se náš měch a proto, Bože, válku víc rozhořet se nech!/ Ó, slyš náš prosebný a úpěnlivý hlas, dej tučné zisky nám a před mírem nás spas!“ RAŠKA, Svatopluk. Otčenáš bursiánů. *Dikobraz.* 7. 6. 1953, roč. 9, č. 23, s. 181.

[257] KEMNITZ, T. M. The Cartoon as a Historical Source, s. 82-83.

Po druhé světové válce publikoval v Československu karikatury a satirické texty především časopis *Dikobraz*, který byl založen v roce 1945 a od svého počátku byl výrazně levicově zaměřený. Svým stylem a uměleckým ztvárněním navazoval na *Trn.* Vydávalo jej nakladatelství Práce a jako šéfredaktoři působili Zdena Ančík, poté Pavel Kohout, Evžen Seyček a Václav Jelínek. Pro časopis kreslili karikaturisté Antonín Pelc, Karel Vaca, Josef Novák, Lev Haas, Bohumil Štěpán a další. Časopis *Dikobraz* si brzy získal velkou oblibu mezi čtenáři, již v roce 1948 vycházel v nákladu 220 tisíc výtisků. To jej řadí mezi vlivná média své doby. [258]

Na Slovensku karikatury zveřejňoval satirický časopis *Roháč*. Týdeník *Roháč* vycházel od května 1948, vydávalo jej vydavatelství Präca a Slovenská odborová rada. Jeho šéfredaktory byli Elena Stušková-Zubajová, poté Štefan Bednár a Štefan Sabo.

Oba časopisy se věnovaly především zahraničněpolitické karikatuře. Dále přinášely také *joke cartoons* věnované např. manželským rozepřím, sociální karikaturu a kritiku nedostatků v podnicích (rubrika *Na ostny* v *Dikobrazu*), převzaté karikatury ze sovětských a zahraničních satirických časopisů (rubrika *Smiech za železnou oponou* v *Roháči*), satirické texty.

[258] Srov. PERNES, Jiří. Dějiny *Československa očima Dikobrazu 1945-1990*. Brno 2003; CHROBÁK, O.; WINTER, T. *V okovech smíchu*; KNAPÍK, J; FRANC, M. a kol. *Průvodce kulturním děním*. 1. sv., s. 250-252.

Obrázek 7 Ukázka rubriky Na ostny. Na ostny. *Dikobraz.* 27. 1. 1955, roč. 11, č. 5, s. 40.

Karikatury příležitostně vycházely také v dalším tisku, především v *Rudém právu*, rovněž v regionálních (např. plzeňská *Pravda*) a závodních časopisech (*Pochodeň* – Škodovy závody, Závody V. I. Lenina v Plzni). Objevovaly se i na plakátech. Vybrané soubory karikatur vycházely knižně.[259] Konaly se také výstavy kreseb a karikatur.[260]

Kromě karikatury vytvářené profesionálními výtvarníky vznikala i neškolená, *lidová* karikatura. Karikatury měly být součástí podnikových nástěnek, pro něž se měly používat materiály dodané kulturně propagačním oddělením ÚV KSČ, ale také byli zaměstnanci povzbuzováni kreslit vlastní karikatury.[261] Rovněž v časopise *Československý voják* se konala soutěž *Na mušku* o nejlepší karikaturu z vojenského prostředí. Výsledné kresby byly poté otiskovány.[262]

[259] JEFIMOV, Boris Jefimovič. *Za trvalý mír, proti podněcovatelům války.* Praha 1951; PELC, Antonín. *Z domova a ciziny: karikatury na současné světové události.* Praha 1950; SYROVÁTKA, Oldřich. *Politická kresba bojující.* Praha 1950; *Sovětská karikatura v boji za mír.* Praha 1952.
[260] Srov. KARLÍČEK, Petr. *Napínavá doba: Politické karikatury (a satira) Čechů, Slováků a českých Němců (1933-1953).* Praha 2018, s. 300-303; Např. Výstava karikatur Lva Haase. *Rudé právo.* 7. 1. 1949, roč. 29, č. 5, s. 3; Výstava sovětské karikatury. *Rudé právo.* 16. 3. 1949, roč. 29, č. 63, s. 3.
[261] SNA, f. Poverenictvo ľahkého priemyslu 1951-1956, kniha Na pomoc propagačným referentom. Praha 1952.
[262] Na mušku. *Československý voják*. 1953-1955.

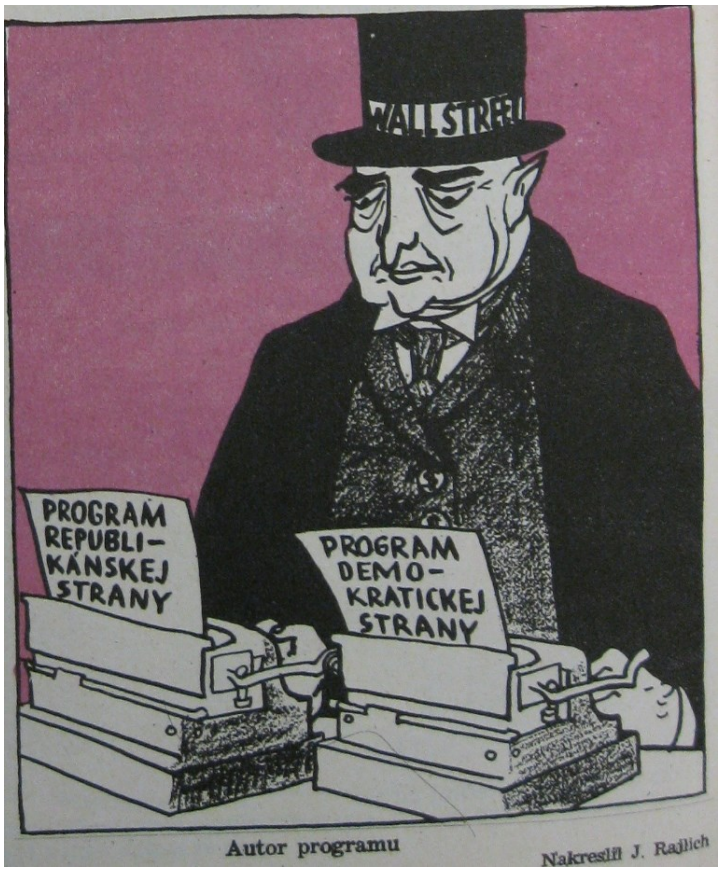
Obrázek 8 Rubrika Na mušku. Variace na téma: Nemluv o své práci, nepřítel poslouchá. Na mušku 2. *Československý voják.* 1953, roč. 2, č. 22, obálka.

Karikatura měla v komunistické propagandě přisouzeny dva stěžejní úkoly: měla uměleckým způsobem bojovat proti oponentům komunistické moci a dále měla nastavovat zrcadlo formující se socialistické společnosti, ukazovat na různé nedostatky a vyzývat k jejich odstranění, konstruktivně kritizovat, vychovávat lidi v novém myšlení. Historik umění Miroslav Klivar její úlohu charakterizoval heslem: *„Má nejen bořit staré, ale i stavět nové.“*[263]

Příkladem *konstruktivní* karikatury, která měla poskytovat zpětnou vazbu a vést ke zlepšování socialistické společnosti, byly rubriky *Na ostny* v časopise *Dikobraz* a *Na mušku* v časopise *Československý voják.*

Častěji však karikatury formovaly obrazy vnějších i vnitřních nepřátel. Karikaturisté přitom využívali ustálené typy, které se v evropské karikatuře objevovaly již od 19. století, a také národní stereotypy. Stále znovu se objevovalo např. zobrazení obtloustlého kapitalisty Žida.[264] Oproti tomu v 19. století velmi časté zobrazení potýkání českého a německého národa jako zápasu německé postavy Michel[265] a českého Vaška[266] po druhé světové válce zcela mizí. Chasník Vašek ve folklorním oblečení již nepředstavoval dostatečně důstojnou reprezentaci českého národa, byl nahrazen urostlým dělníkem, představitelem dělnické třídy. Michel jako personifikace Němce je také opuštěn, je nahrazen aktuálnějšími figurami generála wehrmachtu nebo Adolfa Hitlera.

[263] KLIVAR, Miroslav. *Karikatura bojující: Antologie současné politické karikatury a kresby 1945-1962.* Praha 1963, s. 44-45.
[264] Srov. DEMSKI, D, BARANIECKA-OLSZEWSKA, K. *Images of the Other in Ethnic Caricatures,* s. 244.
[265] Srov. SZAROTA, Tomasz. *Der deutsche Michel: Die Geschichte eines nationalen Symbol und Autostereotyps.* Osnabrück 1998.
[266] ALTMAN, Karel. Ethnic Stereotypes in the Nineteenth Century Czech Caricature. In: DEMSKI, D., BARANIECKA-OLSZEWSKA, K. *Images of the Other in Ethnic Caricatures*, s. 234-249.

Obrázek 9 Ukázka zobrazení kapitalisty z Wall Streetu – Žida. RAJLICH, J. Autor programu. *Roháč*. 25. 9. 1952, roč. 5, č. 39, s. 4.

2.11 Fotografie

Státní kontrole neunikla ani fotografie. Po únorovém převratu byly postupně zestátněny tiskárny a nakladatelství, skončily i soukromé fotografické ateliéry, které byly převedeny do centrálního družstva *Fotografia*. Kluby amatérských fotografů nově spadaly *pod Revoluční odborové hnutí*. Dosud vycházející časopis *Československá fotografie* nahradilo v roce 1950 dogmatické periodikum *Nová fotografie* vydávané Ústřední radou odborů. Po dvou letech byl ale časopis *Československá fotografie* znovu obnoven. Jediným uznávaným uměleckým směrem se ve fotografii jako v dalších uměleckých odvětvích stal socialistický realismus. Naplňování jeho programu měl zajišťovat *Československý svaz socialistické fotografie.*[267]

[267] BIRGUS, Vladimír; MLČOCH, Jan. *Česká fotografie 20. století.* Praha 2010, s. 149.

Úkoly československé fotografie v poúnorové společnosti popsal ve svém příspěvku na III. celostátním pracovním sjezdu fotografických pracovníků v listopadu 1948 Přemysl Koblic: *„Fotografie je moderní, přesný zobrazovací způsob, jímž lze věrojatně instruovat i dokumentovat, a zaměříme-li ji psychologicky účinně = výtvarně (vytváříme jí poznatky nebo smýšlení pozorovatele), i úspěšně propagovat. […] Psychologický účinek fotografických obrazů lze stupňovat: a) záměrným výběrem a řazením jich v soubory, b) rozmnožením dokonalým tiskem ve spojení s texty.“*[268] První případ představoval fotografické výstavy a obrazové publikace, druhý využití fotografií v tisku, kdy fungovaly jako ilustrace k textům. Fotografie i fotomontáže se rovněž stávaly součástí plakátů. Stejně jako další umění se i fotografie měla společensky angažovat a psychologicky působit na diváky, vést je k socialismu.

Obrázek 10 Ukázka využití fotografií na plakátu. NA, f. Dokumentace, k. 24, V roce 1951 zvyšovanou produktivitou práce vystupňujeme boj za mír a blahobyt lidu.

[268] KOBLIC, Přemysl. Úkoly československé fotografie. *Československá fotografie*. 1949, roč. 4, č. 7-8, s. 101.

Na rozdíl od karikatury, která pracuje s nadsázkou a zveličováním, fotografie je již od své podstaty vnímána jako médium, které zachycuje skutečnost, jako autentické zobrazení reality. Přestože i fotografie mohou být naaranžovány, či dokonce ex post upravovány a manipulovány (známý je případ fotografií ČTK ze Slovenského národního povstání, z nichž komunističtí cenzoři odstranili zobrazení pozdějších *zrádců* Vladimíra Přikryla a Rudolfa Slánského)[269], čtenáři často chápou především reportážní fotografii jako věrné zachycení události. Vliv autora je recipienty obtížněji odhalitelný, často není rozpoznaný. [270] Tohoto rysu média hojně využívali propagandisté.

Fotografie plnila v dobové propagandě dvě role – na jedné straně předváděla kladné stránky socialistické společnosti, velmi často se v tisku objevovaly fotografie pracujících dělníků, rozjásaných dětí, mužných příslušníků armády; na druhé straně přinášela fotografie jako nezvratné důkazy – snímky protivníků a nepřátel a jejich skutečných či domnělých zločinů. Fotografie také představovala významné médium při budování kultu osobnosti.[271]

Obrázek 11 Ukázka dobové umělecké fotografie. Snímek zobrazuje dělníka v továrně. KANIA, Karel. Při odpichu. *Československá fotografie.* červen 1949, roč. 4, č. 6, s. 85.

[269] ŘEHÁKOVÁ, H.; VESELÝ, D. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK*, s. 190.
[270] Srov. tamtéž; VLČEK, Tomáš. Pokřivená historie. Cenzurní zásahy ve fotografii. *Totalita.cz* [online]. 2017 [cit. 2017-08-30]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/historie/hist_foto_03.php; Fotobanka ČTK [online]. Praha 2016 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: http://multimedia.ctk.cz.
[271] WITTLICH, F. *Fotografie – přímý svědek?!,* s. 54.

Obrázek 12 Tato ukázka dobové umělecké fotografie zobrazuje vojáky v typických stylizacích – s dětmi a s pracujícími, zde zemědělci. Fotoskupina MNO-HPS. Čs. armáda. *Nová fotografie.* 1950, č. 4, obálka.

Obrázek 13 V tomto případě funguje fotografie jako obžaloba, důkaz zločinů nepřítele. K obrázku byl připojen titulek: *„U cest, po nichž prchají američtí vrazi před korejskou lidově demokratickou armádou, leží tisíce mrtvol bestiálně zavražděných korejských žen a dětí. Methoda vraždění a ‚spálené země' nezlomila ducha korejského lidu, naopak stále víc posiluje jeho rozhodnutí společně s čínskými dobrovolníky vybojovat konečné vítězství.“* O ženách z celého světa. *Vlasta.* 15. 2. 1951, roč. 5, č. 7, s. 2.

2.12 Osobní komunikace

Vedení KSČ kladlo důraz rovněž na osobní přesvědčování, působení na lidi při setkáních tváří v tvář, bez zprostředkujícího média. Tato *osobní komunikace* měla dvě hlavní podoby: *Politická školení* byla určená členům KSČ, kteří měli být vychováváni a vzděláváni v ideologii marxismu leninismu. Na nestraníky směřovala *masová politická agitace.*

Politická školení straníků probíhala od roku 1948 pravidelně a nepřetržitě. Můžeme rozlišit jeho dva hlavní typy: 1. základní školení určené řadovým členům, které v letech 1948-1949 probíhalo formou kampaně *Dny komunistické výchovy* a od podzimu 1949 formou tzv. *Roku stranického školení*. 2. vyšší stupně politického školení určené komunistickým funkcionářům, stranické školy

zahrnovaly všechny stupně vzdělání, včetně vysoké školy (Vysoká stranická škola při ÚV KSČ).[272]

Jako podporu pro učitele politického školení a lektory poraden a studoven marxismu-leninismu vydávalo kulturně propagační oddělení ÚV KSČ (po roce 1951 oddělení propagandy a agitace) časopis *Propagandista*. Toto periodikum přinášelo podklady pro přednášky *Roku stranického školení* – ideologické texty, metodické rady i praktické tipy na knihy a filmy vhodné k využití při školení.[273] Politická školení řídil a kontroloval odbor stranické propagandy oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ.[274]

Agitací, která měla oslovovat nestraníky, byli pověřeni tzv. *agitátoři* či *agitační důvěrníci.* Ti měli působit na lidi přímo na jejich pracovištích – na závodech a v JZD a v terénu šířit komunistickou ideologii, poskytovat *správný* výklad mezinárodních událostí. Činnost agitátorů nejprve řídily okresní výbory strany, později se měla odpovědnost přenést na základní organizace KSČ. Metodické vedení a kontrolu agitátorů prováděl odbor agitačně masové práce (později odbor politické agitace) oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ. Na pomoc agitátorům vydávalo oddělení brožury s materiály pro osobní agitaci pod názvem *Říkáme lidem pravdu.* Oddělení propagandy jednotlivých krajských výborů KSČ také pro své agitátory vydávala brožury *Zápisník agitátora (Plzeňského kraje, Českobudějovického kraje, Libereckého kraje* adt.). Agitace měla různé formy: osobní agitace, besedy, veřejné schůze, patronáty atd. [275]

Jak měla v ideálním případě vypadat práce agitátora, nám přibližuje citát vedoucího kulturně propagačního oddělení Jiřího Hendrycha: *„Je nutno vidět před očima celého člověka, snažit se obchvátit v naší práci celého člověka, s celou*

---

[272] Srov. KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968*, s. 391-392; KAŠKA, Václav. Indoktrinace členů KSČ během tzv. Dnů komunistické výchovy 1948-1949: Organizace, ideologické zázemí, lokální průběh. *Dějiny – teorie – kritika.* 2008, č.1, s. 42. K stranické vysoké škole srov. DINUŠ, Peter. Vysoká škola politická ÚV KSČ 1953-1969. In: KOSTLÁN, Antonín (ed.). *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha 2010, s. 213-250.
[273] *Propagandista.* říjen 1951, č. 1, s. 3.
[274] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 27 Zprávy o činnosti agitace a propagandy 1953,1955, Odbor stranické propagandy – Zpráva o činnosti odboru od 10.-16.1. 1953, folio 67; KNAPÍK, J. *V zajetí moci*, s. 375.
[275] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 28, Zpráva o stavu agitační práce v krajích ve IV. čtvrtletí 1950, folio 24-25; Tamtéž, Zhodnocení práce agitačního odboru v roce 1950, folio 17-18; Tamtéž, Čtvrtletní zpráva o "Říkáme lidem pravdu", folio 86-87; NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 38 Zprávy o politické situaci na závodech (zprávy z průzkumů) 1950-1952, Provádění usnesení sekretariátu ÚV KSČ o agitaci v závodních a vesnických organisacích strany, folio 3-18; KNAPÍK, J. *V zajetí moci*, s. 375, 378.

jeho problematikou. […] Zapomněli jsme dělat veřejné schůze, hovořit s občany o všech aktuálních otázkách. Je důležité si uvědomit, že masová práce často nebývá nějaká efektní věc. Je to drobná mravenčí práce. Je třeba chodit za lidmi, trpělivě připravovat schůze a vzít si příklad z toho, jak to strana dělala před válkou. Musíme si uvědomit, když někdy polevujeme a jestliže se někdy objeví nedostatky, že se nepřítel objevuje tam, kde my v práci polevujeme.“[276]

[276] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 82 Aktiv agit. prop. pracovníků z krajů Č. Budějovice, Plzeň, Karlovy Vary 16.8. 1951; Upravený záznam z porady tří krajů, konané v Plzni dne 16. 8. 1951, Referát soudruha Hendrycha, vedoucího kulturně propagačního oddělení sekretariátu ÚV KSČ, s. 2, folio 13.

3. Americký imperialismus, úhlavní nepřítel lidstva[277]

V souladu s ideologií komunistické strany prezentovala československá propaganda jako klíčového nepřítele tzv. imperialisty. Co přesně tento termín znamenal?

Kapitalismus byl pojímán jako společenský řád, který je založen na vykořisťování jedné třídy druhou. Výrobní prostředky náleží do soukromého vlastnictví malé skupiny lidí – buržoazie. Většina společnosti – dělnická třída – nevlastní žádné výrobní prostředky, ale jen svoji pracovní sílu. Aby dělník přežil, musí prodávat svou pracovní sílu kapitalistovi a nechat se vykořisťovat. Nedostatečné ohodnocení práce dělníků vede k třídnímu boji mezi buržoazií a dělnickou třídou. Imperialismus měl být nejvyšší formou kapitalismu, ve které jsou kapitál a výrobní prostředky drženy jen úzkou skupinou hlavně amerických imperialistů, kteří utiskují a vykořisťují celý svět pro svůj zisk. Důležitou část imperialismu tvořily kolonie velmocí. [278]

Propagandisté vycházeli z definice Vladimíra Iljiče Lenina, který popsal imperialismus pomocí pěti hlavních znaků*: „1. Koncentrace výroby a kapitálu dosáhla tak vysokého stupně vývoje, že vytvořila monopoly, které mají rozhodující úlohu v hospodářském životě; 2. bankovní kapitál splynul s kapitálem průmyslovým a na základě tohoto ‚finančního kapitálu' vznikla finanční oligarchie; 3. vývoz kapitálu na rozdíl od vývozu zboží nabývá neobyčejně velkého významu; 4. tvoří se mezinárodní monopolistické svazy kapitalistů, které si rozdělují svět; 5. teritoriální rozdělení celého světa mezi největší kapitalistické mocnosti je ukončeno. Imperialismus je kapitalismus ve stadiu vývoje, kdy se vytvořilo panství monopolů a finančního kapitálu, kdy nabyl velkého významu vývoz kapitálu, kdy mezinárodní trusty přikročily k rozdělení světa a kdy se dokončilo rozdělení veškerého území světa mezi největší kapitalistické státy.*"[279]

Jazykový pojem *imperialismus* je odvozen z latinského výrazu *impérium*, které se překládá jako stát, říše. Obecně označuje snahu o ovládnutí cizích území, případně národů[280] a vytvoření velké říše. V tomto původním smyslu můžeme hovořit i o *sovětském imperialismu,* protože Sovětský svaz po druhé světové válce

[277] Americký imperialismus, úhlavní nepřítel lidstva. *Pravda.* 17. 7. 1951, roč. 7, č. 52, s. 4.
[278] ŠIK, Ota. Kapitalismus a nevyhnutelnost jeho zániku. *Propagandista.* 1951, č. 1, s. 20, 26-27.
[279] LENIN, Vladimír I. *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu.* Praha 1951, s. 86.
[280] *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2021 [cit. 2021-02-08]. Dostupné z: https://prirucka.ujc.cas.cz/.

rozšířil své území na úkor jiných států a také budoval tzv. sovětský blok komunistických zemí, jejichž mezinárodní a výrazně i domácí politiku Sovětský svaz určoval.[281]

Při kritice imperialistických praktik Spojených států a západních mocností tedy komunistická propaganda uplatňovala techniku dvojího metru. Zatímco politické a vojenské aktivity Spojených států v různých oblastech světa (např. založení NATO, Marshallův plán) byly odsuzovány jako *„imperialistická politika zotročení národů"*[282], v případě sovětského angažmá (např. maďarské povstání) se jednalo o *„bratrskou pomoc"*[283], *„síly míru"*,[284] *„boj za mír"*.[285]

Západní imperialisté (především američtí) zaujali v československém veřejném diskurzu roli trvalého vnějšího protivníka. Měnila se pouze intenzita jejich obrazu v závislosti na aktuální mezinárodní i domácí politické situaci a momentálním napětí mezi Západem a sovětským blokem.

Součástí diskurzu se staly dva druhy textů:

- obecná ideologická pojednání – Teoretické texty, ideologické marxisticko-leninské statě pojednávaly o podstatě kapitalismu, o boji mezi dvěma systémy kapitalismu a socialismu, o tzv. krizi kapitalismu. Často byly ekonomicky zaměřeny či argumentovaly ekonomickými parametry (míra nezaměstnanosti, investice, objemy dovozu a vývozu).[286] V menší míře a stručnějším znění se tyto texty objevovaly v denním tisku – např. v *Rudém právu*. V obsáhlejší podobě vycházely v teoretických stranických časopisech *Propagandista*[287], *Nová mysl*. K tématům vycházely také knihy a politické brožury, které vydávalo mj. nakladatelství *Svoboda*

[281] Srov. VYKOUKAL, Jiří; LITERA, Bohuslav; TEJCHMAN, Miroslav. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989.* Praha 2000, s. 62-66.
[282] WINTER, Kamil. Imperialisté prohráli studenou válku. *Tvorba.* 9. 3. 1949, roč. 18, č. 10, s. 215.
[283] Deklarace vlády SSSR o základech rozvoje a dalšího upevnění přátelství a spolupráce mezi Sovětským svazem a ostatními socialistickými státy. *Rudé právo.* 31. 10. 1956, roč. 37, č. 304, s. 1.
[284] Síly míru jsou nepřemožitelné. *Říkáme lidem pravdu: Materiál pro osobní agitaci 8.* Praha 1950, s. 24-30.
[285] Sovětský svaz první a nepřemožitelný bojovník za mír. *Říkáme lidem pravdu. Materiál pro osobní agitaci 7.* Praha 1950, s. 3-4.
[286] Např. OPLUŠTIL, V. O prohlubování rozporů v táboře imperialistů. *Propagandista.* 1952, roč. 2, č. 12, s. 601-607.
[287] Např. článek ŠIK, Ota. Kapitalismus a nevyhnutelnost jeho zániku. *Propagandista*. 1951, roč. 1, č. 1, s. 19-31.

(od roku 1953 Státní nakladatelství politické literatury),[288] *Osvěta*[289] a *Orbis*.[290]

- cílené kampaně ke konkrétní události, aktuálnímu dění. Kampaně probíhaly ve všech médiích – články v tisku, karikatury, plakáty, filmové týdeníky.

Imperialismus prezentovala komunistická propaganda několika způsoby – buď referovala o imperialismu a imperialistech jako celku (např. v textech o střetu dvou znepřátelených táborů socialismu a kapitalismu, či v článcích o boji za mír); rozlišovala jednotlivé země kapitalistického tábora (např. texty o Marshallově plánu), nebo stavěla do protikladu vykořisťovatele a utlačované v rámci jedné kapitalistické země (např. články o protestech pracujících, mírových iniciativách). Čelné místo v protiimperialistické propagandě náleželo Spojeným státům, respektive americkým imperialistům. Tuto hierarchii nastínil ve svém projevu v únoru 1950 i Klement Gottwald: *„Je známo, že v čele podněcovatelů války jsou američtí a britští imperialisté, z nichž američtí imperialisté stojí na prvním místě.“*[291]

Historička Denisa Nečasová popsala ve své analýze čtyři hlavní oblasti, na které se soustředil československý tisk při tvorbě obrazu Spojených států – ideologii, mezinárodní politiku, mravnost a životní styl.[292] V případě obrazu imperialisty, který kromě Spojených států zahrnoval i další země, bych tuto kategorizaci chtěla doplnit o další oblast – historii 20. století.

---

[288] BURGET, Eduard. Svoboda. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2013 [cit. 2015-11-16]. Dostupné z: http://www.slovnikceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1743&hl=Svoboda+nakladatelstv%C3%AD+.

[289] KOŠNAROVÁ, Veronika. Osvěta. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2012, 2015 [cit. 2015-11-16]. Dostupné z: http://www.slovnikceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1874.

[290] KOŠNAROVÁ, Veronika. Orbis. Tamtéž. [cit. 2015-11-16]. Dostupné z: http://www.slovnikceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1849&hl=Orbis+.

[291] GOTTWALD, Klement. *O otázkách války a obrany vlasti.* Praha 1953, s. 266.

[292] NEČASOVÁ, Denisa. USA: stále stejný nepřítel? Obraz Spojených států v dobovém tisku v éře uvolňování. In: PETRÁŠ, Jiří; SVOBODA, Libor (eds.) *Československo v letech 1954-1962.* Praha 2015, s. 516.

3.1 Náš lid se musí naučit nenávidět americké imperialisty tak, jako se naučil nenávidět německé fašisty[293] – Fašismus

V ideologické oblasti se hojně objevovalo spojení imperialismu s fašismem a v případě Spojených států i s rasismem. Když přihlédneme k dobovému společenskému kontextu, výběr těchto ideologií představoval logickou volbu. S oběma měli obyvatelé Československa nedávnou a velmi bolestnou zkušenost z období druhé světové války. Antifašismus tvořil důležitou součást československého poválečného diskursu, představoval ideový základ, na němž našly shodu nejrůznější vrstvy společnosti. Označit někoho za fašistu bylo vnímáno jako velmi pejorativní a nepřátelský akt.[294]

Myšlenka spojení kapitalismu s fašismem nebyla v komunistickém hnutí nová, její kořeny sahají až do počátku 20. let. Již v červnu 1924 vydala Kominterna rezoluci o fašismu, v níž označila fašismus za *„klasickou formu kontrarevoluce v období, kdy se kapitalistická společnost rozpadá“* a za *„buržoazní nástroj pro boj proti proletariátu.“*[295] Kominterna v té době prosazovala teorii tzv. sociálfašismu, kdy spojovala nepřátelský fašismus se svou ideovou konkurencí – sociální demokracií.[296] Oba pak považovala za „*nástroje kapitalistické diktatury.“*[297] I když Kominterna v polovině 30. let opustila teorii sociálfašismu, myšlenka spojení fašismu a imperialismu přetrvávala. Georgi Dimitrov definoval fašismus jako *„otevřenou teroristikou diktaturu nejreakčnějších, nejšovinističtějších, nejimperialističtějších živlů finančního kapitálu“*.[298]

Christoph Classen popsal ve svém článku vývoj *nepřítele fašismus* v komunistickém hnutí a v rané NDR. V polovině 30. let komunistické strany změnily strategii, nově zastávaly politiku tzv. lidové fronty a jejich programem

[293] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 82, Upravený záznam z porady tří krajů, konané v Plzni dne 16. 8. 1951, Referát soudruha Hendrycha, vedoucího kulturně propagačního oddělení sekretariátu ÚV KSČ, s. 3, folio 14.
[294] Tamtéž, s. 517.
[295] DEGRAS, Jane (ed.) *The Communist International 1919-1943: Documents.* Sv. II 1923-1928. London, New York, Toronto 1960. s. 138-139.
[296] Srov. SOMMER, Vítězslav. Revoluce nebo spolupráce? KSČ a otázka sjednocení levice před VII. kongresem Kominterny. In: KÁRNÍK, Zdeněk; KOCIAN, Jiří; PAŽOUT, Jaroslav; RÁKOSNÍK, Jakub (ed.) *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu.* Sv. VI. Praha 2009. s. 15-45; MCDERMOTT, Kevin; AGNEW, Jeremy. *Kominterna: Dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry.* Praha 2011, s. 110-129.
[297] DEGRAS, J. *The Communist International.* Sv. II, s. 139.
[298] DIMITROV, Jiří. *Za sjednocení milionů proti fašismu.* Praha 1935, s. 6; MCDERMOTT, Kevin; AGNEW, Jeremy. *Kominterna: Dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry.* Praha 2011, s. 140.

se stal antifašismus, tedy boj proti fašismu ve španělské občanské válce a proti německému nacismu. Fašismus se z abstraktního pojmu stal konkrétním nepřítelem, vznikl velký antifašistický mýtus, v němž na jedné straně stál zlý fašismus a na druhé jeho protivníci – antifašisté, komunisté. Toto pojetí přetrvávalo i v poválečném období, konkrétně v sovětské zóně Německa. Po porážce nacionálního socialismu v Německu a jeho morální diskreditaci došlo ke změně významu pojmu fašismus. Po roce 1945 získal termín v komunistickém hnutí dvojí charakter – stále se používal pro označení aktuálního politického protivníka, ale rovněž popisoval konkrétní historickou entitu (nacionální socialismus), která již de facto zanikla, ale jejíž katastrofální morální i materiální následky nebylo možné ignorovat. Podle autora, jak se během roku 1947 oslabovala spolupráce Sovětského svazu a západních spojenců, vytrácelo se i pojetí, které spojovalo pojem nepřítele fašismus především s nacionálním socialismem. Pro komunisty se fašismus stal znovu univerzální kategorií protivníka. Termíny *fašismus, nacismus, revanšismus, militarismus, imperialismus* apod. se v komunistické propagandě staly příbuznými slovy, která označovala politického soupeře – Západ.[299]

Tímto způsobem s termínem zacházela i československá komunistická propaganda, atributy nepřítele byly často kumulovány. Jako příklad poslouží článek Jiřího Hendrycha *Síla našich idejí* z ledna 1948. Autor v něm primárně upozorňoval na svolání konference ideových pracovníků Komunistické strany Československa. Při té příležitosti také kritizoval ideologii kapitalismu, kterou stavěl do protikladu ke komunistickému světovému názoru, jenž má být racionální, s pevnými teoretickými základy a vědecky podložený. Oproti tomu kapitalismus dával do souvislosti s válkou a nacismem. Američané v článku vystupují ne jako osvoboditelé od nacismu, ale naopak jako noví nepřátelé, kteří připravují další válku a snaží se nacismus obnovit, proto podporují nebezpečné Německo. Stejně jako v pozdějších propagandistických kampaních i v Hendrychově textu je formován nový nepřítel americký imperialismus pomocí jeho spojení se stávajícím protivníkem – Němci.[300]

Idea spojení imperialismu a fašismu byla čtenářům zprostředkována různými způsoby: Na loajální komunisticky orientované čtenáře (v dobovém

[299] Srov. CLASSEN, Christoph. Feindbild Faschismus: Zum Doppelcharakter einer Gegnerkategorie in der frühen DDR. In: SATJUKOW, S; GRIES, R. *Unsere Feinde,* s. 135-136.
[300] HENDRYCH, Jiří. Síla našich idejí. *Rudé právo.* 9. 1. 1948, roč. 28, č. 7, s. 2.

jazyce: politicky uvědomělé) cílila brožura od autora M. G. Mošenského *Fašisace politického života v USA* či přednáška Karla Klose, pronesená v Socialistické akademii v Praze, která byla později vydána pod názvem *Fašisace USA.* Tyto knihy rozvíjely několik hlavních tezí: Spojené státy se fašizují, tento proces se projevuje tím, že představitelé finanční oligarchie (Wall Street) zaujímají klíčová postavení ve vládě i ve státních hospodářských orgánech USA, ovládají tak celý stát a připravují ho na agresivní válku, která jim má přinést další zisky. Tyto jejich válečné plány narušuje americká dělnická třída, která začíná bojovat za svá práva. V jejím čele stojí Komunistická strana USA. Tyto pokrokové síly se snaží reakce zničit za pomoci zákonodárství (předmětem kritiky byl především McCarranův zákon z roku 1950, podle kterého se musely komunistické organizace registrovat u generálního prokurátora[301]) i soudnictví, komisí k vyšetření loajálnosti, zatýkání a věznění komunistů. Součástí fašistické politiky USA má být i ideologická indoktrinace obyvatelstva, které je pomocí škol, médií i církví vedeno k rasismu a šovinismu. Přesto se americkým imperialistům nedaří pokrokové síly USA potlačit, protože za nimi stojí americký lid. Jejich boj je součástí celosvětového boje za mír, v jehož čele jde Sovětský svaz.[302] Základ výkladu tvořilo rozdělení americké společnosti na dvě skupiny: zlé vládce – bohaté bankéře, průmyslníky, kteří infiltrovali a ovládli stát a sledují pouze své vlastní zájmy, a dobré ovládané – obyčejné chudé lidi, kteří bojují za dobro, tedy mír, sociální spravedlnost, demokracii. Roli hrdinů v tomto příběhu zastávají američtí komunisté, kteří se přes veškeré pronásledování, ba i mučení nevzdávají a bijí se za dobrou věc.

Některá témata z americké vnitřní politiky pronikla i do československé karikatury, kde byla čtenářům zprostředkována přístupnější formou. Členění americké společnosti na zlé vládce a ovládané zobrazuje obrázek *Americká společenská pyramida.* Dělník symbolizovaný kladivem a nezaměstnaný černoch zde klečí a drží se za ruce. Na jejich ramenou si hoví obtloustlý policista s puškou a pendrekem, ještě tlustší průmyslník v objetí s příslušníkem Ku-klux-klanu jako připomínkou rasismu a lehkou děvou – tajnou službou CIC. A na vrcholu pyramidy je dělo, na kterém se usadil voják a vyhublá postava oděná v americké vlajce

[301] Srov. TINDALL, George Brown, SHI, David E. *Dějiny Spojených států amerických.* Praha 2008, s. 648.
[302]KLOS, Karel. *Fašisace USA.* Praha 1952, s. 7-9, 18, 31; MOŠENSKIJ, M. G. *Fašisace politického života v USA.* Praha 1951, s. 42, 45, 58.

symbolizující Strýčka Sama. Karikaturista Lev Haas využil k sdělení poselství obrázku i barevnou symboliku: všechny vládnoucí negativní postavy jsou černo-bílé, ale klečící představitelé dělnické třídy jsou oděny do šatů červených – barvy komunistického hnutí a Sovětského svazu.[303]

Obrázek 14 HAAS, Lev. Americká společenská pyramida. *Dikobraz.* 24. 1. 1950, roč. 6, č. 4, s. 5.

Rozlišení záporných postav amerických imperialistů a vládců a kladných postav Američanů dělnického původu se promítlo i do filmové tvorby. Film *Únos* předkládá propagandistickou verzi události, kdy v roce 1950 přeletěli piloti se třemi československými letadly plnými cestujících do Německa. O filmu bude ještě

[303] HAAS, Lev. Americká společenská pyramida. *Dikobraz.* 24. 1. 1950, roč. 6, č. 4, s. 5.

důkladněji pojednáno v kapitole věnované emigrantům. Nyní bych zmínila jen epizodu, kdy se unesení Čechoslováci dají do řeči s americkým vojákem, Čechoameričanem. Zatímco představitelé amerického establishmentu (armádní plukovník, major tajné služby CIC) zosobňují v díle nebezpečné soupeře, zločince; americký horník, i když nyní ve vojenské uniformě, je spřátelenou duší, utiskovaným vlastní kapitalistickou vládou, vykořisťovaným pracujícím člověkem, který šel sloužit do armády, aby uživil svoji rodinu, avšak když se dostane do problémů, nikdo se za něj nepostaví.[304]

Obrázek 15 Scéna z filmu *Únos* (1952). Československý horník a americký voják, původní profesí horník, v družném hovoru.

Nejčastěji byla údajná fašizace USA prezentována spojováním amerických vládců s německými nacisty. Článek v *Rudém právu* z roku 1951 přímo nazývá americký imperialismus *„dědicem Hitlera“*.[305]

Oblíbeným motivem se stalo propouštění nacistických zločinců z vězení[306] a převlékání uniforem příslušníků wehrmachtu, kteří vstupují do amerických

[304] Film *Únos* (1952).
[305] Americký imperialismus – dědic Hitlera. *Rudé právo.* 1. 2. 1951, roč. 31, č. 26, s. 1.
[306] SEYČEK, Evžen. Toto je jediný nacistický generál, kterého nepustili. *Dikobraz.* 13. 1. 1952, roč. 8, č. 2, s. 12.

služeb. Podle karikatury převzaté ze sovětského satirického magazínu *Krokodil* právě takto probíhala denacifikace Německa v podání Anglie a Spojených států.[307]

Obrázek 16 SEYČEK, Evžen. Toto je jediný nacistický generál, kterého nepustili. *Dikobraz.* 13. 1. 1952, roč. 8, č. 2, s. 12.

[307] Denacifikace po angloamericku. *Dikobraz*. 26. 10. 1948, roč. 4, č. 43, s. 3; BEDNÁR, Štefan. Führerovy uniformy. *Dikobraz.* 19. 9. 1950, roč. 6, č. 38, s. 1.

Obrázek 17 Denacifikace po angloamericku. *Dikobraz.* 26. 10. 1948, roč. 4, č. 43, s. 3.

Démoničtější rozměr údajné fašizaci USA měly dodat paralely s nacistickými koncentračními tábory a gestapem. Článek ve slovenské *Pravdě* nazýval americký Federální úřad pro vyšetřování (FBI), který v té době vedl John E. Hoover, *americkým gestapem.* Působení úřadu za druhé světové války autor komentoval jako tichou podporu fašistů a pronásledování komunistů a v tomto směru měla instituce pokračovat i v poválečném období, kdy se jejím úkolem stalo zkoumání loajality státních zaměstnanců: *„Ešte viac zvýšil sa rozpočet Hoowera vo vojnových rokoch. Vláda myslela, že títo finančné prostriedky sú nevyhnutne potrebné pre skrotenie fašistov, no skutočnosť bola práve opačná – čím viac peňazí dostával Hoower, tým väčší počet fašistov unikal vyšetrovaniu. Hlavným objektom Hoowerovo vyšetrovania boli pokroková robotníci. Jeho rozhlasové prejavy sa tiež zmenily na tirády nenávisti ku komunistom a pokrokovým činiteľom. Fašisti sa, samozrejme, vyhli prenasledovaniu.“*[308]

[308] Americké gestapo. *Pravda.* 15. 2. 1948, roč. 1948, č. 39, s. 11.

Gestapák pracující pro Američany se objevil i v již zmíněném filmu *Únos,* který přinášel velmi komplexní mozaiku vnějších nepřátel. Československý komunista Horvát unesený do Německa se ve snímku podruhé setkává s příslušníkem gestapa. Za války ho tento válečný zločinec dostal do koncentračního tábora a nyní ho ve službách Američanů znovu mučí. Aby byla identifikace postavy zcela jasná, je oděn do koženého kabátu, jaký nosili gestapáci.[309]

Motiv koncentračních táborů jako hrůzného místa utrpení spojili českoslovenští publicisté i s tématem korejské války. Přirovnávali k nim americké zajatecké tábory. Brožura Jaromíra Hořce *Taký je fašizmus* vedle sebe kladla fotografie nacistických koncentračních táborů a amerických zajateckých táborů v Koreji s komentářem, že se v ničem neliší, americké tábory měly být dokonce ještě horší. Můžeme zde sledovat gradaci. Propagandisté prezentovali koncentrační tábory jako symbol nejhorší genocidy a krutosti, který Evropa zažila. A činy Američanů označili za ještě horší. Snažili se tímto způsobem nabourat i gloriolu Američanů coby osvoboditelů od nacismu, což nazývali *amerikanismem.* Jak ukazují dokumenty kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ, v západních Čechách, které osvobodila v květnu 1945 americká armáda, tento postup neslavil velké úspěchy.[310]

[309] Film *Únos* (1952).
[310] HOŘEC, Jaromír. *Taký je fašizmus. K americkej agresii na Kórei.* Bratislava 1953. Příloha – Fotografie; NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 82, Upravený záznam z porady tří krajů, konané v Plzni dne 16. 8. 1951, Plán využití porady 3 krajů v Plzni, folio 71.

Obrázek 18 Fotografie pochází z knihy HOŘEC, Jaromír. *Taký je fašizmus. K americkej agresii na Kórei.* Bratislava 1953, obrazová příloha s.4. Je provázena titulkem: *„Tak to vyzerá v jednom koncentračním tábore na ostrove Kodže, ktorý americkí imperialisti premenili na celú sieť mučiarní a táborov. Ničím sa v podstate nelíší od nacistických predchodcov, len ešte hroznejším utrpením korejských a čínských zajatcov a ešte odpornejšou zbesilosťou amerických trýzniteľov.“*

Terčem satirických zobrazení se stali rovněž představitelé americké exekutivy. Prezidenta Harryho Trumana karikaturisté často přirovnávali k Adolfu Hitlerovi. *Dikobraz* otiskl převzatou fotomontáž polského umělce Mieczyslawa Bermana s názvem *Trumhitler.* Ta zobrazuje amerického prezidenta s černou patkou a knírkem typickými pro Hitlera. Na obrázku od Antonína Pelce zase Truman předčítá z Hitlerovy knihy *Mein Kampf* a poučuje další vůdce údajně fašistických zemí Francisco Franca ze Španělska a Brose Tita z Jugoslávie. Na další karikatuře je pojmenován Hitlerovým titulem *„Fűhrer Harry“*. [311]

[311] BERMAN, Mieczyslaw. Trumhitler. *Dikobraz.* 9. 1. 1951, roč. 7, č. 2, s. 7; PELC, Antonín. Americká pohádka. *Dikobraz.* 25. 9. 1951, roč. 7, č. 39, s. 1; Fűhrer Harry, obermeister válečného tance. *Dikobraz.* 20. 4. 1952, roč. 8, č. 16, s. 121.

Ostří satirického brku neunikl ani prezident Dwight Eisenhower, kterého Vilém Reichmann nakreslil, jak naslouchá hlasu senátora Josepha McCarthyho, jenž v USA rozpoutal paranoidní hon na komunisty, hledání komunistických agentů i v amerických vládních a ozbrojených složkách. Americký prezident si na karikatuře čte v Hitlerově knize *Mein Kampf* a ptá se McCarthyho, jak dílo pokračuje, načež senátor sepisuje zákaz komunistické strany USA.[312]

Obrázek 19 BERMAN, Mieczyslaw. Trumhitler. *Dikobraz*. 9. 1. 1951, roč. 7, č. 2, s. 7.

[312] REICHMANN, Vilém. Eisenhower: Well, McCarthy. *Dikobraz*. 9. 9. 1954, roč. 10, č. 37, s. 290; Srov. TINDALL, G. B, SHI, D. E. *Dějiny Spojených států amerických*, s. 669-671.

Obrázek 20 PELC, Antonín. Americká pohádka. *Dikobraz.* 25. 9. 1951, roč. 7, č. 39, s. 1.

3.2 Američtí „nadlidé“[313] – Rasismus

Další ideologií, která tvořila součást obrazu nepřítele v československých médiích, byl rasismus, o němž bylo referováno především v souvislosti se Spojenými státy americkými. Objevoval se ale i jako součást kritiky evropského kolonialismu. Jako objekt perzekuce byli prezentováni především Afroameričané, výjimečně i jiná etnika. Rasismus byl dáván do protikladu s deklarovanou americkou demokracií a svobodou. Časopis *Tvorba* otiskl článek francouzského autora Vladimíra Poznera *Dopis americkému příteli*, v němž se obrací na svého komunisticky orientovaného amerického přítele, který však žije v ilegalitě a snaží se vyhnout neustálé kontrole a stíhání komunistů. Pozner zmiňuje *vymývání mozků* amerických občanů, které začíná už ve škole, pokračuje reklamou a šířením ideologických bájí. Vypichuje také americký rasismus: *„Státní civilní dotazník*

[313] ERENBURG, Ilja. Američtí „nadlidé“. *Tvorba.* 11. 1. 1950, roč. 9, č. 2, s. 32-34.

obsahuje rubriky: náboženství, rasa. V polovině států zakazuje zákon svatbu mezi lidmi různých ras. Lékařské fakulty uplatňují vůči židům numerus clausus. Ve velkých městech existují čínská ghetta, na jihovýchodě mexikánská, japonská na východě a černošská všude. Avšak Spojené státy jsou demokratickým státem.“[314]

V již zmíněném textu Jiřího Hendrycha *Síla našich idejí* se v souvislosti s imperialisty objevuje rasismus v atypické formě. Autor se snažil vzbudit ve čtenářích pocit dotčení a urážky tvrzením, že západní imperialisté považují za méněcenné i Slovany: „*Znovu se vytahují staré ‚theorie‘ nacismu o rasové nadřazenosti Anglosasů a méněcennosti Slovanů. Mluví se o kulturní sounáležitosti Západu a zakrývá se tím pomoc německým kapitalistům a snaha o obnovení německé útočnosti. Je doporučován ústup od zásad národní svrchovanosti a nezávislosti, aby prý bylo možno uskutečnit myšlenku ‚spojených států evropských,‘ které by ovšem byly protektorátem amerického imperialismu, v němž by hlavní úloha byla přiřčena Německu.“*[315]

Sovětský publicista Ilja Erenburg popsal ve svém článku celou rasovou hierarchii, jak je údajně praktikována v USA. Rasově nejvýše stojí lidé severského typu, kteří představují ideál podobně jako v nacistickém Německu. Autor to dokazuje oblibou komiksového Supermana, který je zobrazován jako blondýn s modrýma očima. Superman je podle něj obdobou nacistického termínu Übermensch – nadčlověk. Touto rasovou aristokracií jsou tedy v zemi Angličané, Němci, Švédové. Níže stojí Francouzi a ještě níže Slované. Občany třetí kategorie jsou Italové, na které američtí rasisté koukají skrz prsty. Skrytě je rozšířen i antisemitismus, kdy většina Židů žije v ghettech, pro vstup na univerzitu platí pro Židy numerus clausus apod. Zároveň ale autor hovoří o vlivných amerických průmyslnících a finančnících židovského původu, kteří mají být vládci Ameriky. Tento rozpor řeší podivuhodnou konstrukcí: *„Rozumí se samo sebou, že velcí buržoové židovského původu řevnivě chrání vládnoucí Ameriku. Majitel obrovského deníku New York Times, pan Sulzberger, je sice původem žid, ale přesvědčením rasista a antisemita.“*[316]

Nejčastěji však československá média prezentovala rasismus zaměřený proti černošskému obyvatelstvu v USA. Přinášela momentky a obrázky z americké

[314] POZNER, Vladimír. Dopis americkému příteli. *Tvorba.* 12. 5. 1948, roč. 17, č. 19, s. 370.
[315] HENDRYCH, J. Síla našich idejí, s. 2.
[316] ERENBURG, I. Američtí „nadlidé“, s. 32-34.

každodennosti, které měly ilustrovat hloubku a zažitost amerického rasismu, vzbuzovat asociace na protižidovská opatření v Protektorátu Čechy a Morava, a tak vyvolávat v československých čtenářích zděšení a ničit jejich sympatie k Spojeným státům. Tuto funkci plnil i nenápadný článek z *Rudého práva Taková je Amerika.* Obsahoval pouze citát prezidenta Trumana o svobodě v USA, podle kterého má v americké společnosti každý člověk stejné možnosti. A dále tři fotografie tabulek s anglickými nápisy a českým překladem. Nápisy na tabulkách zněly: *„We cater to white trade only.“* (Obsluhujeme pouze bílé zákazníky.) *„White women.“* (Jen pro bílé ženy.) *„We want white tenants in our white community.“* (V naší bílé čtvrti chceme mít bílé obyvatele.) Tyto tabulky ilustrovaly rasovou segregaci a usvědčovaly amerického prezidenta ze lži, protože velká část obyvatelstva byla znevýhodněna, neměla stejné možnosti, byla diskriminována jen kvůli barvě své pleti. Zároveň tabulky připomínaly nápisy známé čtenářům z protektorátní reality *„Židům nepřístupno“*.[317] Motivu se chopili i karikaturisté. Evžen Seyček znázornil majitele amerického klubu, jak na výlohu vyvěšuje cedule: *„Černochom je do tohoto podniku vstup zakázaný.“* A aby se neřeklo, že jsou v Americe zákazy jen pro černochy, vyvěšuje i druhou tabuli s textem: *„Bělochom je zakázáno púšťať černochov do tohoto podniku.“*[318] Zatímco do baru černoši nesměli, vstoupit do americké armády a bojovat za zemi, která je utiskovala, mohli, jak znázorňovala kresba Otakara Fuchse.[319]

[317] Taková je Amerika. *Rudé právo.* 17. 3. 1951, roč. 31, č. 64, s. 2; srov. Židům nepřístupno. *My jsme to nevzdali: Holocaust* [online]. Praha: Post Bellum, 2017 [cit. 2017-12-18]. Dostupné z: https://www.myjsmetonevzdali.cz/temata/konec-ceskoslovenska-a-druha-svetova-valka/holokaust/.
[318] SEYČEK, Evžen. Zákazy len pre černochov. *Roháč.* 16. 11. 1950, roč. 3, č. 46, s. 3.
[319] FUCHS, Otakar. Kde přestává americký rasismus. *Dikobraz.* 8. 2. 1953, roč. 9, č. 6, s. 44.

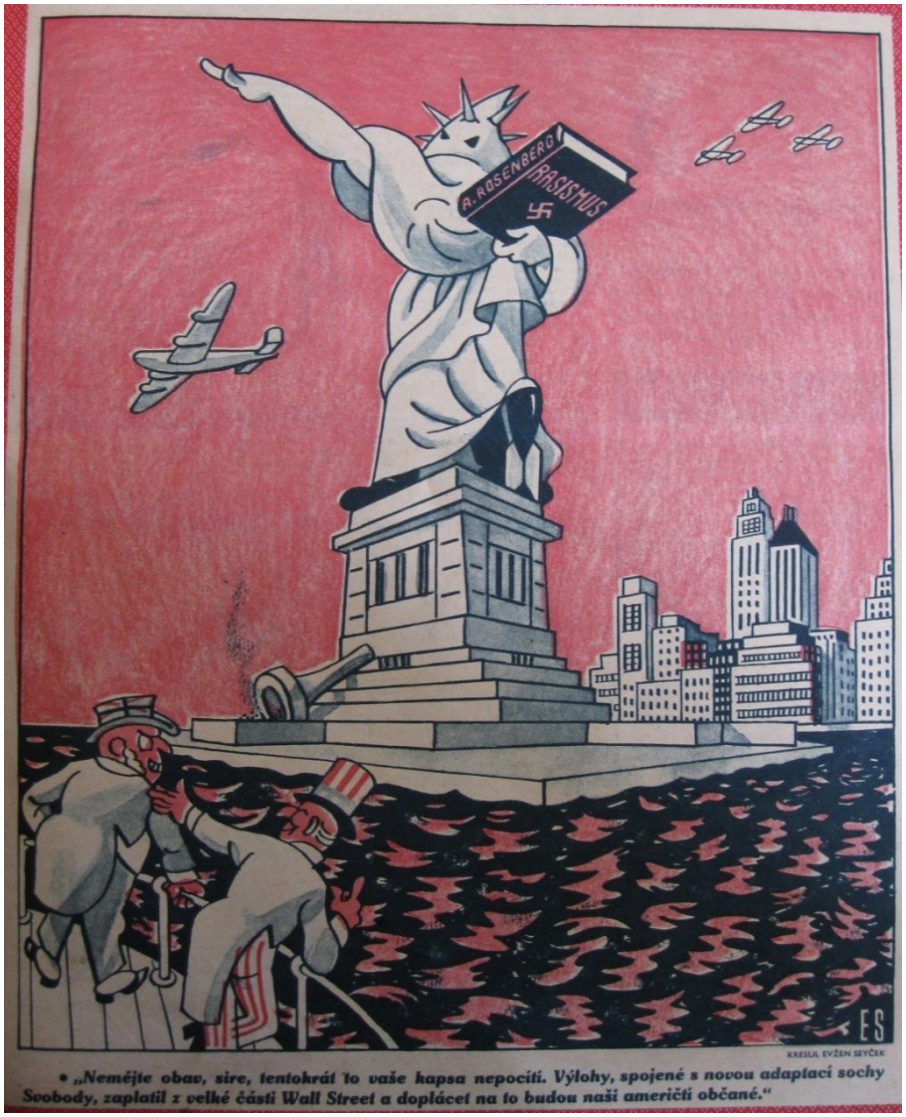

Obrázek 21 FUCHS, Otakar. Kde přestává americký rasismus. *Dikobraz.* 8. 2. 1953, roč. 9, č. 6, s. 44.

Šikana černochů ale nekončila ani oblečením vojenské uniformy. 14. března 1951 vysílal Československý rozhlas v rámci *Rozhlasových novin* příspěvek *Proč US černoši nechtějí bojovat za McArthura?* Po popisu útlaku Afroameričanů ve Spojených státech se příspěvek věnoval jejich situaci v americké armádě: *„Také Hitler posílal porobené národy v předních řadách a také US se s touto methodou Hitlera v agresi na Koreji nijak neliší. US magnáti se obohacují na Koreji. Černoši jsou pro jejich zájmy posíláni v předních řadách do nejzoufalejších bojů. 9 US divise, převážně složená z barevných byla vyhlazena, když kryla ústup US divisí s Turky a jinými satelity. Při rozdělování šatstva jsou černoši v armádě poslední.“* Dobře se černoši údajně měli až v čínském zajetí. Černí vojáci se prý neztotožňovali s touto imperialistickou válkou, a proto často dezertovali.[320]

Významným a často opakovaným motivem se stal Ku Klux Klan. Postava v bílém hávu sloužila zároveň jako symbol amerického rasismu.[321]

[320] OSA, HU OSA 300-30-22, f. Records of Radio Free Europe/ Radio Liberty Research Institute, Czechoslovak Unit, Czechoslovak Monitoring, k. 1, 12 March 1951-27 March 1951, Monitoring 14-3-1951, s. 123.
[321] SEYČEK, Evžen. Socha svobody. *Dikobraz.* 25. 10. 1949, roč. 5, č. 43, s. 1.

Obrázek 22 SEYČEK, Evžen. Socha svobody. *Dikobraz.* 25. 10. 1949, roč. 5, č. 43, s. 1.

Působení klanu bylo často prezentováno jako důkaz fašizace USA.[322] Sovětský autor Vladimír Minajev klan definoval jako *„jednu z nejstarších tajných teroristických organizací americké reakce“*, která šíří rasovou nenávist a zavádí kult náboženského fanatismu.[323] Autor pojednával stručně o historii Ku Klux Klanu,[324] věnoval se jeho psychologickým metodám, kdy klan svým uspořádáním měl připomínat středověké tajné společnosti, pomocí rituálů s ohněm a velkými kříži, bílými obleky se zakrytým obličejem působil na své stoupence a zastrašoval černochy a své protivníky. Náplní nového klanu měl být po druhé světové válce boj

[322] MOŠENSKIJ, M. G. *Fašisace politického života*, s. 45.
[323] MINAJEV, Vladimír. *Ve stínu sochy Svobody.* Praha 1953, s. 75-80.
[324] Srov. Ku Klux Klan. *Encyclopaedia Britannica*. [online]. London, 2017 [cit. 2017-12-19]. Dostupné z: https://www.britannica.com/topic/Ku-Klux-Klan.

proti komunismu coby pokrokovému hnutí, tím způsobem měl sloužit zájmům amerických imperialistů. Minajev popisoval také techniky mučení a vraždění, které měl klan používat. Jmenoval i lynč jako jeho nástroj.[325]

M. G. Mošenskij uváděl i neoficiální statistiky lynčování osob tmavé pleti v USA. Podle jeho údajů došlo jen v roce 1947 k 530 případům lynčování. Za typický označoval případ Afroameričana Garrise v městě Kosciuszko, kdy tři bílí násilníci vnikli do jeho domu, muže zranili výstřelem zezadu, zabili tři jeho malé děti a zranili dívku. Policie ale nepodnikla žádné kroky k potrestání vrahů. Příslušníci vládních orgánů a policie se naopak účastnili pogromů na černochy.[326]

Zatímco politické brožury od Minajeva a Mošenského předkládaly čtenářům náležitě interpretovaná fakta, povídka *Lynč se nerodí,* zveřejněná v časopise pro ženy *Vlasta*, působila více na city a snažila se oslovit především matky. Formou rozhovorů americké matky s malým synem prezentuje postupnou výchovu k rasismu, která vyústí v situaci, kdy se zděšená matka dozví od šerifa, že její chlapeček s kamarády chytil malého černocha a připálil mu chodidla, až ho museli hospitalizovat. Nejhorší je však závěrečný komentář šerifa: *„Paní, není to nic vážného! Chlapci si jen hráli. Otec malého černocha vám nebude dělat žádné nepříjemnosti. Ví dobře, že je lepší se o to ani nepokoušet. Pokud se týče mne, zdá se mi to dobrým znamením! Je vidět, že nová generace, až nastane její čas, bude umět ovládat černochy železnou rukou!“*[327]

3.3 Co dělá honba na čarodějnice[328] – Antikomunismus

Poslední ideologií, jež tvořila součást obrazu Spojených států, byl antikomunismus. Hlavním tématem, které československí propagandisté v této souvislosti sledovali, byl tzv. hon na čarodějnice, jak se nazývá paranoidní hledání, odhalování a pronásledování skutečných i domnělých komunistů ve Spojených státech, které probíhalo v počátečním období studené války. Vrchol tohoto antikomunistického tažení představoval tzv. mccarthismus (1950-1954), spojený s působením senátora Josepha McCarthyho. Autorka Marie-France Toinetová, která se tématem zabývala, ale hon na čarodějnice datuje šířeji. Jeho počátek klade

[325] MINAJEV, V. *Ve stínu sochy Svobody*, s. 75-80.
[326] MOŠENSKIJ, M. G. *Fašisace politického života*, s. 45-46.
[327] GALLERT, Lawrence. Lynč se nerodí. *Vlasta.* 31. 1. 1952, roč. 6, č. 5, s. 11.
[328] KARTUN, Derek. *USA 1953: Pravda o Eisenhowerově Americe.* Praha 1953, s. 53.

do března 1947, kdy prezident Harry Truman vydal tzv. Trumanovu doktrínu a také prezidentský dekret č. 9835, kterým nařídil ověřování loajality státních úředníků. Jeho konec klade až do roku 1957, kdy Nejvyšší soud prohlásil metody honu na čarodějnice za procesně nezákonné.[329]

Jak už bylo zmíněno výše, československá propaganda antikomunismus a tzv. hon na čarodějnice často spojovala s údajnou fašizací USA, která se podle komunistických teoretiků měla projevovat právě tažením proti komunistickým stranám a jejich příznivcům.[330]

Média čtenářům referovala o konkrétních případech pronásledování komunistů ve Spojených státech i dalších kapitalistických zemích.[331] Většinou je používala jako důkaz omezování svobody a demokracie v zaoceánské zemi. Tímto způsobem se snažila podrýt rozšířenou představu o Spojených státech amerických jako zemi svobody a demokracie.[332] Naopak Ameriku prezentovala jako policejní stát, kde tajná policie FBI pomocí svých špehů a provokatérů sleduje občany na každém kroku.[333] Tuto myšlenku graficky znázorňovala i kresba *Spánek amerického občana,* kterou československý časopis *Tvorba* převzal z amerického marxistického časopisu *Masses and Mainstream* a použil ji jako ilustraci k článku Vladimíra Poznera *Dopis americkému příteli*. Kresba zobrazuje spícího člověka, kterého obklopují vysoké mrakodrapy, jež odkazují na New York coby symbol Spojených států amerických. Zatímco občan spí, z temnoty noci jej sleduje množství velkých i menších bdících očí. Ani ve spánku neunikne neustálému dohledu slídilů.[334] Obraz vzbuzuje asociaci na neustálý dohled Velkého bratra v románu George Orwella 1984.[335] Román v době publikování kresby teprve vznikal, ale obě díla zpodobňují stejnou ideu neustálé kontroly ze strany údajně diktátorského režimu, špehování, ztrátu soukromí.

[329] TOINETOVÁ, Marie-France. *Hon na čarodějnice 1947-1957: McCarthismus.* Praha 1999, s. 7-8, 25.
[330] MOŠENSKIJ, M. G. *Fašisace politického života*, s. 32-35; KLOS, K. *Fašisace USA,* s. 14.
[331] Článek *Nové protikomunistické tažení reakce* uvádí příklady stíhání a pronásledování komunistů v USA, Anglii, západním Německu, Jižní Africe, Indii, Iráku a zákroky proti dělníkům v Itálii. Nové protikomunistické tažení reakce. *Tvorba.* 1949, roč. 18, č. 6, s. 256.
[332] Srov. RYCHLÍK, J. Komunistická propaganda v Československu 1945-1989, s. 23.
[333] MINAJEV, V. *Ve stínu sochy Svobody*, s. 24-50; KARTUN, D. *USA 1953*, s. 47-53.
[334] Kresba Spánek amerického občana. *Tvorba.* 12. 5. 1948, roč. 17, č. 19, s. 370.
[335] ORWELL, George. *1984.* Praha 1991, s. 7-8.

Obrázek 23 Spánek amerického občana. *Tvorba.* 12. 5. 1948, roč. 17, č. 19, s. 370.

Jako příklad mírnější perzekuce komunistů a jejich příznivců poslouží *Dopis krajanky ze Spojených států,* otištěný v časopisu *Vlasta*. Rodačka, která zůstává v anonymitě, píše: *„S mírovými peticemi jsem chodila od domu k domu. Dvakrát mě sebrali policajti a vyšetřovali a co se mne všecko ptali! Také mě nazvali ženou ze Stalinova vojska. Na to jsem byla hrdá. A nebála jsem se jich, ba pověděla jsem jim, aby mě odvezli tam, kde mě vzali a aby se o mne už nestarali. "*[336]

Podepisování mírových petic a masové protesty proti válce (Stockholmská výzva, Pakt míru,[337] kampaň proti bakteriologické válce[338]) organizoval Stálý výbor světového kongresu obránců míru a od roku 1950 Světová rada míru. Toto mírové

[336] J. V. Dopis krajanky ze Spojených států. *Vlasta.* 22. 1. 1953, roč. 7, č. 4, s. 11.
[337] TITZL, Boris. Podpisové akce „za mír" 1950 a 1951. In: KREMLIČKOVÁ, Ladislava (ed.). *Securitas imperii 7.* Praha 2001, s. 97-169.
[338] Bakteriologická válka amerických banditů vyvolává rozhořčení mas celého světa. *Rudé právo.* 1. 4. 1952, roč. 32, č. 79, s. 4.; Srov. ŽIDLICKÁ, Tereza. *Obraz USA – protagonisty korejské války v oficiálním soudobém československém tisku*. Praha 2006. Diplomová práce. s. 69-72.

hnutí ovlivňoval Sovětský svaz a používal je ve studené válce jako svůj nástroj k podrývání vnitřní soudržnosti nepřítele a k oslabení západních zemí. Sovětský svaz s ostatními socialistickými zeměmi vystupoval jako obránce míru a stoupenec odzbrojení, což dotvrzoval podáváním různých návrhů, které měly směřovat k odzbrojení a snížení mezinárodního napětí. V 50. letech tyto návrhy skutečně odmítaly především západní země.[339]

Motivu sbírání podpisů pod mírovými peticemi se ve své knize věnoval i Vladimír Minajev: *„Hnutí za mír v USA nabylo zvlášť mohutných rozměrů po začátku intervence v Koreji. Přes dva a půl milionu Američanů podepsalo Stockholmskou výzvu. Američané svými podpisy na peticích, žádajících zákaz prostředků hromadného vyhlazování, mír a demokracii, vyjadřovali svůj protest proti imperialistické agresi USA v Koreji. Aktivita obránců míru vyvolává slepou zuřivost amerických vládnoucích kruhů. Celý aparát veřejné i tajné policie byl mobilisován, aby se s nimi vypořádal. Agenti Federálního vyšetřovacího úřadu, špiclové, množství jiných zpravodajských a výzvědných orgánů i prostí policisté zaměřili nyní veškerou svoji pozornost na slídění po sběratelích podpisů za uzavření míru mezi pěti velmocemi. Chytají je na ulicích, nelidsky je bijí, pokutují a uvrhají do vězení.“*[340]

Jako další úroveň honu na čarodějnice popisovali komunističtí publicisté působení *Sněmovní komise o neamerické činnosti* (House Un-American Activities Commitee, česky také Výbor pro neamerickou činnost), která patřila pod Sněmovnu reprezentantů amerického Kongresu a zasedali v ní kongresmani. Její předchůdkyně existovaly již od roku 1918. Vrcholem její činnosti se ale stal právě hon na komunisty, kdy vyšetřovala i údajná pronikání komunistů do amerického filmového průmyslu a konala slyšení v záležitosti Algera Hisse, vysokého úředníka Státního departmentu, který byl obviněn, že se zapojil do komunistické špionážní skupiny.[341]

M. G. Mošenskij ve svém díle označil *Výbor pro neamerickou činnost* za důležitý nástroj údajné fašizace USA a útoku proti komunistické straně.

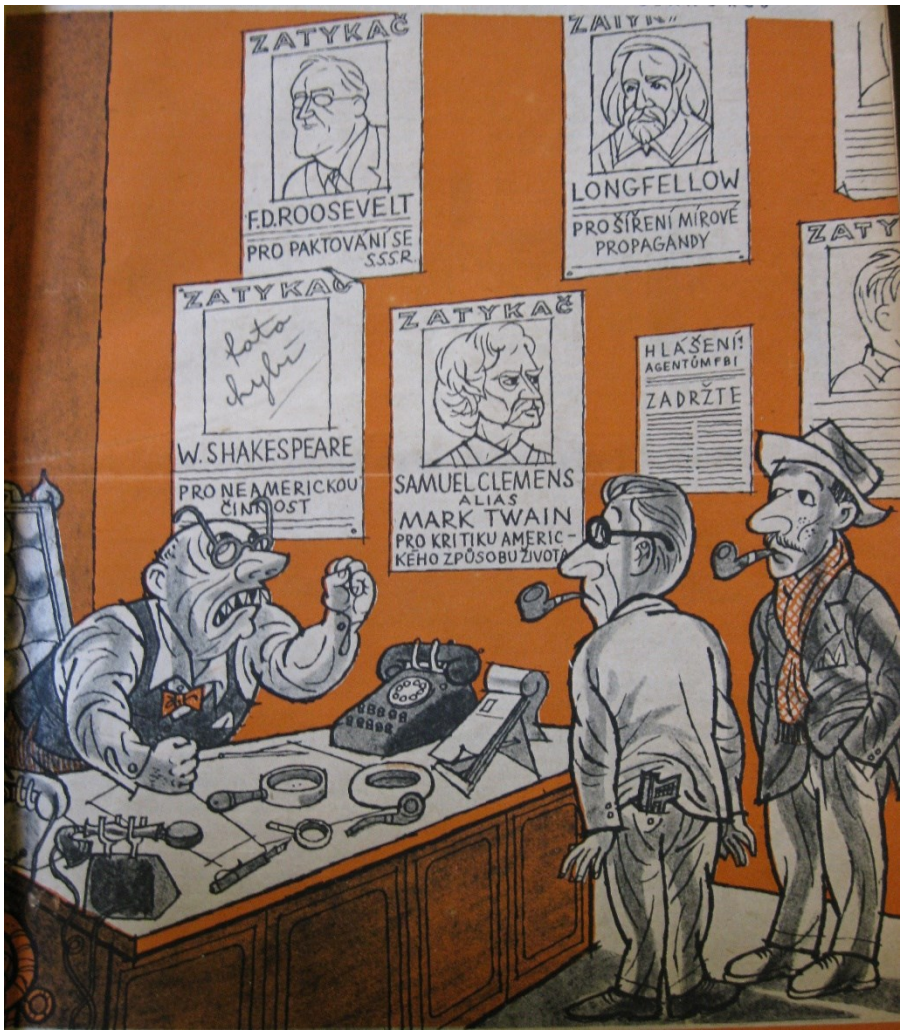
---

[339] Srov. JENKS, J. *British Propaganda*, s. 114-116; RYCHLÍK, J. Komunistická propaganda v Československu 1945-1989, s. 23.
[340] MINAJEV, V. *Ve stínu sochy Svobody*, s. 109-110.
[341] TOINETOVÁ, M. *Hon na čarodějnice*, s. 46-47, 82-89; srov. SRCH, Daniel. *Na černé listině: Hollywoodští rudí a hony na čarodějnice v americkém filmovém průmyslu (1947-1960).* Praha 2015; Alger Hiss: United States official. *Encyclopaedia Britannica*. [online]. Londýn, 2017 [cit. 2017-12-28]. Dostupné z: https://www.britannica.com/biography/Alger-Hiss.

Ve výboru měli podle jeho výkladu zasedat reakcionáři a fašisti a měli stíhat všechny pokrokové lidi, zařizovat jejich propouštění ze zaměstnání a další perzekuci.[342] Výboru pro neamerickou činnost se opakovaně věnovaly články v *Rudém právu,* které většinou přebíraly zprávy sovětské tiskové agentury TASS.[343] Činnost výboru se snažily zlehčit a zesměšnit, nechyběly ani četné narážky na Hitlera. Cílem československé propagandy bylo připodobnit vyšetřování amerického výboru k působení nacistických represivních orgánů, které rovněž stíhaly komunisty. Takto fungoval např. článek Miroslava Kárného *Americké gestapo hledá Julia Fučíka.* Autor nejprve výbor zesměšňoval pro neznalost, že pátrají po mrtvých literátech, kromě Fučíka i po básníku Longfellowovi, který však zemřel již v 19. století. Potom se obrátil k faktu, že Fučíka popravili nacisté. Výbor pro neamerickou činnost nazval *„Hitlerovými dědici",* kteří prý měli stejné cíle jako Hitler a gestapo, chtěli zničit stejného člověka. Stejně jako skončil špatně Hitler, zničí prý kolo dějin i americké imperialisty, kteří rozpoutávají boje a páchají ukrutnosti v Koreji.[344]

Motiv honu na mrtvé literáty a politiky pronikl i do karikatury. Kresba Jaroslava Maláka zobrazuje šéfa FBI – pravděpodobně Johna Edgara Hoovera, jak nadává svým agentům, kteří svou vizáží připomínají pistolníky z Divokého západu včetně klobouku, šátku a koltu pod pasem, že nedokážou chytit Roosewelta, Marka Twaina ani Julia Fučíka. Všeznalé FBI přitom uniká fakt, že všichni jmenovaní jsou již po smrti. Hooverovu kancelář zdobí vyvěšené zatykače: FBI pátrá po F. D. Rooseweltovi, který se měl dopustit zločinu „paktování se se SSSR", či po Wiliamu Shakespearovi, který je hledán pro neamerickou činnost.[345]

[342] MOŠENSKIJ, M. G. *Fašisace politického života*, s. 30-31.
[343] Srov. MRÁZ, Jan. *Mccarthismus a jeho projevy v československém tisku*. Praha 2009. Bakalářská práce. s. 57-75.
[344] KÁRNÝ, Miroslav. Americké gestapo hledá Julia Fučíka. *Rudé právo.* 11. 1. 1951, roč. 31, č. 8, s. 5.
[345] MALÁK, Jaroslav. Agenti FBI. *Dikobraz.* 30. 1. 1951, roč. 7, č. 5, s. 1.

Obrázek 24 MALÁK, Jaroslav. Agenti FBI. *Dikobraz.* 30. 1. 1951, roč. 7, č. 5, s. 1. Titulek: *„To si říkáte agenti FBI? Roosewelta hledáte už tři roky, ten Twain se nám klidně posmívá dál a teď jste nedokázali zatknout ani Julia Fučíka!“*

V dalších textech američtí imperialisté reprezentovaní Výborem vystupují jako kulturní nepřítel.[346] Jejich barbarství se má projevovat pálením knih levicově orientovaných spisovatelů, konkrétně románů Howarda Fasta. Ani v této souvislosti nechybí přirovnání k nacistickému Německu: *„Američtí reakcionáři, kteří jdou cestou fašizace země a válečných příprav, ve všem kopírují nacistické předchůdce. Stejně jako v Hitlerově Německu zavládl také ve Spojených státech systém nejkrutějšího pronásledování a teroru. Stejně jako v Hitlerově Německu byla v USA zavedena tak zvaná svatá kontrola myšlenek a jako za Hitlera se nyní v USA pálí díla pokrokových spisovatelů.“*[347] Právě americký spisovatel Howard Fast se stal

[346] SATJUKOW, S; GRIES, R. Feindbilder des Sozialismus, s. 32.
[347] Knihy Howarda Fasta jsou ničeny na příkaz „neamerického výboru“. *Rudé právo.* 3. 2. 1951, roč. 31, č. 28, s. 2.

oblíbencem komunistických propagandistů. V Československu hojně vycházely jeho knihy v českých i slovenských překladech, psalo o něm *Rudé právo* i *Tvorba*. Podle údajů Františky Zezulákové Schormové vyšlo v letech 1948-1956 v Československu 35 Fastových děl (nepočítaje reprinty). Jeho divadelní hra s názvem *Třicet stříbrných* měla v březnu 1951 světovou premiéru právě v Praze v Komorním divadle, kde ji režíroval Ota Ornest, jenž hru také přeložil do češtiny. A v roce 1955 byl spisovatel dokonce pozván jako čestný host na spartakiádu.[348]

Howard Fast měl představovat žádoucí obraz Spojených států, ve kterých žijí poctiví, dobří obyčejní lidé, ale jsou utlačováni svou vládou. V jeho *Poselství* se znovu objevuje myšlenka oddělení vládců USA a jeho lidu a zániku svobody, spisovatel je pronásledován. Píše: *„Chtěl bych lidem u Vás sdělit pocity amerického spisovatele, jemuž se vlast před očima proměňovala ve skutečné vězení; v zemi hanby a ponížení, útlaku a násilí, v zemi, v níž se zrádci a podvodníci stali nejuctívanějšímu občany, v zemi, v níž vládnoucí třída záměrně podlamuje čest a odvahu průměrného člověka.“*[349] Barbarství vládnoucí garnitury se projevuje i tím, že zatímco autorovy knihy se ničí a jeho hry nesmí americká divadla hrát, pro pornografii a hrubost se místo ve filmu a v divadle najde.

Ještě je dobré poznamenat, že Howard Fast byl v roce 1950 skutečně tři měsíce vězněn za to, že odmítl spolupracovat s *Výborem pro neamerickou činnost*, což československá média patřičně kritizovala. Ve stejné době byl ale v Československu historik a novinář Záviš Kalandra popraven. A v roce 1951 československé bezpečnostní složky zatkly celou řadu spisovatelů, kteří byli v procesech s tzv. *Zelenou internacionálou* odsouzeni k dlouholetým trestům, provinili se hlavně odlišnou politickou orientací.[350]

---

[348] RYBÁK, Josef. Proč ničí Fastovy knihy. *Rudé právo.* 6. 2. 1951, roč. 31, č. 30, s. 3; FAST, Howard. Poselství Howarda Fasta. *Tvorba.* 1. 3. 1951, roč. 20, č. 9, s. 201; ZEZULÁKOVÁ SCHORMOVÁ, Františka. *Us and Them: Presenting America 1948-1956*. Praha 2016. Diplomová práce. s. 44; FAST, Howard. Howard Fast píše do Prahy režiséru své hry „Třicet stříbrných“. *Rudé právo.* 1. 3. 1951, roč. 31, č. 50, s. 3; SKÁLA, Ivan. Otřesný obraz amerického života. *Rudé právo.* 22. 3. 1951, roč. 31, č. 68, s. 5; FAST, Howard. *Třicet stříbrných: hra o 5 obrazech.* Praha 1951; Příspěvek poslance dr. Klingera. Národní shromáždění republiky Československé 1954–1960, 4. schůze, 23. 3. 1955. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna.* [online]. Praha, 2018 [cit. 2018-01-11]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1954ns/stenprot/004schuz/s004025.htm.

[349] FAST, Howard. Poselství Howarda Fasta. *Tvorba.* 1. 3. 1951, roč. 20, č. 9, s. 201.

[350] Howard Melvin Fast. *Encyclopaedia Britannica*. [online]. Londýn, 2017 [cit. 2020-12-11]. Dostupné z: https://academic-eb-com.eres.qnl.qa/levels/collegiate/article/Howard-Melvin-Fast/396155.
Srov. Procesy s tzv. Zelenou internacionálou. ANEV, Petr. Procesy s údajnými přisluhovači Zelené internacionály. *Paměť a dějiny.* 2012, roč. 6, č. 4, s. 23-34;

Téma *Výboru pro neamerickou činnost* proniklo i do dobové satiry. Podle karikatury Otakara Štembery stačil k obvinění, že je Američan komunistou, fakt, že se narodil v listopadu 1917, tedy v době, kdy se v Rusku chopili moci bolševici.[351]

Obrázek 25 ŠTEMBERA, Otakar. Výbor pro neamerickou činnost. *Dikobraz*. 13. 12. 1949, roč. 5, č. 50, s. 1.

Další úroveň takto zaměřené propagandy představovaly zprávy o zatýkání, věznění a soudních procesech s členy komunistických stran. Pozornosti se těšil především soudní proces s dvanácti vedoucími představiteli Komunistické strany USA, mezi souzenými byl předseda strany Wiliam Foster a generální tajemník

[351] ŠTEMBERA, Otakar. Výbor pro neamerickou činnost. *Dikobraz.* 13. 12. 1949, roč. 5, č. 50, s. 1.

Eugen Dennis. Proces probíhal ve státě New York od ledna do října 1949, obvinění byli odsouzeni k pětiletým trestům vězení za spiknutí. V roce 1951 rozsudek potvrdil i Nejvyšší soud. Proces se stal jakousi veřejnou disputací o povaze marxismu a ideologických základech Komunistické strany USA. Obžaloba se snažila dokázat, že jakmile někdo hlásá komunistické myšlenky, zákonitě usiluje o odstranění stávajícího politického zřízení a nastolení diktatury proletariátu. Obvinění naopak proces využili k propagaci svých ideálů. Obě strany událost využívaly propagandisticky.[352]

V Československu o procesu referoval např. časopis *Tvorba*. Autor Karel Komárek soud nazval *„americkým procesem proti svobodě“,* označil ho za politický proces a zpochybnil nezávislost soudobých amerických soudů. Opakoval také myšlenku o cestě USA k fašismu, pro kterou má být příznačné právě pronásledování komunistů. Zatímco komunisté byli obviněni ze spiknutí, skutečnými spiklenci proti demokracii měly být podle Komárka „*obří společnosti Wall Streetu a jejich politické loutky.“* Setkáváme se zde s oblíbeným motivem imperialistů z Wall Streetu, kteří manipulují svými loutkami.[353]

Tvorba k tématu otiskla rovněž karikaturu nazvanou *„V táboře pravé demokracie.“* Ta zasazuje do reálií spojovaných s americkými indiány vlastní politický obsah. Kolem táborového ohně tak sedí lidé, kteří mají reprezentovat nepřátele komunistů – Jules Moch, papež Pius XII. a soudce Medina.[354] Jules Moch v této době zastával funkci ministra vnitra ve Francii, kde probíhaly velké dělnické stávky, vedené komunistickou stranou.[355] Papeže Pia XII. zde najdeme kvůli jeho otevřeně protikomunistickým postojům a právě probíhající proticírkevní kampani v souvislosti s tzv. Katolickou akcí.[356] Třetí postavou shromážděnou u táborového ohně je americký soudce Harold Raymond Medina st., který soudil Eugena Dennise

[352] TOINETOVÁ, M. *Hon na čarodějnice*, s. 104-106; SRCH, Daniel. *Rudá hrozba: Antikomunismus v USA 1917-1954.* Praha 2016, s. 89-90.
[353] KOMÁREK, Karel. Americký proces proti svobodě. *Tvorba.* 12. 1. 1949, roč. 18, č. 2, s. 40-41. Srov. BEDNÁR, Štefan. Spojené státy a Spojené národy. *Dikobraz.* 8. 8. 1950, roč. 6, č. 32, s. 1; ŠTEMBERA, Otakar. Jak došlo k zázraku v Číhošti u Ledče n. S. *Dikobraz*. 14. 3. 1950, roč. 6, č. 11, s. 5.
[354] V táboře pravé demokracie. *Tvorba.* 22. 6. 1949, roč. 18, č. 25, obálka s. 4.
[355] Srov. MCKINZIE, Richard D.; WILSON, Theodore A. Oral History Interview with Jules Moch. *Harry S. Truman Library and Museum* [online]. Independence, 2017 [cit. 2018-02-08]. Dostupné z: https://www.trumanlibrary.org/oralhist/mochj.htm.
[356] Téma je podrobněji rozpracováno níže v 5. kapitole Vatikán v službách amerického imperializmu.

a představitele americké komunistické strany.[357] Nechybějí odkazy na údajný rasismus a fašismus těchto tří osobností. Soudce Medina má hlavu zakrytou kápí, která má odkazovat na Ku Klux Klan. Kromě jasné ideologické stigmatizace má toto zobrazení pravděpodobně i praktické důvody. Zatímco podoba francouzského ministra i papeže byla veřejně známá a výtvarník ji mohl karikovat, československá propaganda neměla informace o vizuálním vzhledu amerického soudce, a proto mu potřeboval karikaturista zakrýt obličej. Celému zátiší vévodí totemový sloup ve formě Adolfa Hitlera, k jehož odkazu se mají dotyční hlásit. Na oheň pak přikládají marxistickou literaturu, především spisy J. V. Stalina. Atmosféru dokresluje měsíc se symbolem dolaru jako připomínka hlavní motivace imperialistů – zisku.

[357] SRCH, D. *Rudá hrozba*, s. 89.

Obrázek 26 V táboře pravé demokracie. *Tvorba.* 22. 6. 1949, roč. 18, č. 25, obálka s. 4.

Proces s vedoucími funkcionáři Komunistické strany USA průběžně sledovalo a komentovalo i *Rudé právo*.[358] Po tomto prvním tribunálu následovala soudní řízení s místními stranickými představiteli v dalších státech USA. Celkem bylo obžalováno asi 150 osob. I o těchto soudech informovala československá propaganda.[359]

[358] Např. WINTER, Kamil. Americký imperialismus soudí sám sebe. *Rudé právo.* 16. 1. 1949, roč. 29, č. 13, s. 2; Hanebný rozsudek. *Rudé právo.* 6. 6. 1951, roč. 31, č. 132, s. 5; KS USA bude pokračovat v úsilí o sjednocení amerického lidu. *Rudé právo.* 7. 6. 1951, roč. 31, č. 133, s. 2; Vzrůstající fašizace USA. *Rudé právo.* 9. 6. 1951, roč. 31, č. 135, s. 2; Další protesty proti odsouzení 11 funkcionářů KS Spojených států. *Rudé právo.* 19. 6. 1951, roč. 31, č. 143, s. 2.
[359] SRCH, D. *Rudá hrozba*, s. 89. Např. Vláda USA připravuje proces proti 17 vedoucím funkcionářům KS USA. *Rudé právo.* 21. 7. 1951, roč. 31, č. 170, s. 2; Dalších 11 vedoucích

Kampaň k honu na komunisty v USA vyvrcholila ve zprávách o soudním procesu, a především popravě manželů Julia a Ethel Rosenbergových v červenci 1953. Manželé Rosenbergovi byli zatčeni v červenci a srpnu 1950 pro špionáž ve prospěch Sovětského svazu. Spolu s bratrem Ethel Rosenbergové Davidem Greenglassem se měli podílet na předání plánů na výrobu atomové bomby Sovětskému svazu. Soud s nimi se konal 6. 3. – 5. 4. 1951, porota shledala manžele vinnými a soudce je odsoudil k trestu smrti. Klíčové svědectví proti nim poskytl právě David Greenglass, který spolupracoval s FBI a vysloužil si nižší trest. V roce 1952 se advokát Rosenbergových odvolal k vyšší instanci a následně i k Nejvyššímu soudu, ten však odvolání zamítl a Ethel a Julius Rosenbergovi byli 19. června 1953 popraveni. Od léta 1951 jejich případ provázela rozsáhlá mediální kampaň Komunistické strany USA. Komunisté zorganizovali řadu veřejných protestů, podepisovaly se petice za milost pro odsouzené. Rosenbergovi byli prezentováni jako nevinné oběti amerického státu. Kampaň se rozšířila i za hranice Spojených států, zapojily se do ní i propagandy socialistických zemí, o milost pro manžele žádal dokonce i papež Piux XII. Popravě však nezabránily. Až donedávna se mezi odborníky i veřejností vedly spory, jestli se jednalo o justiční zločin a zabití dvou nevinných osob, nebo jestli byli manželé skutečně špiony ve službách SSSR.[360] K rozřešení tohoto dilematu přispělo až v roce 1995 odtajnění projektu americké Národní bezpečnostní agentury s kódovým názvem Venona. V rámci tohoto projektu Američané od roku 1943 monitorovali podezřelou sovětskou diplomatickou komunikaci, v roce 1945 se jim podařilo prolomit kryptografický kód a interpretovat depeše. Díky tomu odhalili rozsáhlou sovětskou špionáž, do které se aktivně zapojili členové Komunistické strany USA, včetně Rosenbergových. Postup americké vlády proti komunistům tak byl možná přísný, ale opodstatněný.[361]

funkcionářů KS USA zatčeno. *Rudé právo.* 28. 7. 1951, roč. 31, č. 176, s. 2; V USA stupňují protikomunistický teror. *Rudé právo.* 10. 8. 1951, roč. 31, č. 187, s. 2; Prohlášení KS USA o pronásledování amerických komunistů. *Rudé právo.* 4. 9. 1951, roč. 31, č. 208, s. 2.

[360] Srov. TOINETOVÁ, M. *Hon na čarodějnice*, s. 99; HERTL, David. Manželé Rosenbergovi: Když obžaloba musí mlčet. *Český rozhlas Plus* [online]. Praha: Český rozhlas, 2016, 1. 4. 2016 [cit. 2018-03-06]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/plus/portrety/_zprava/manzele-rosenbergovi-kdyz-obzaloba-musi-mlcet--1599019.

[361] SRCH, D. *Rudá hrozba*, s. 97-104; BENSON, Robert L. *The Venona Story.* Fort George G. Meade 2016. Dostupné z: https://www.nsa.gov/about/cryptologic-heritage/historical-figures-publications/publications/coldwar/assets/files/venona_story.pdf.

V kampani k případu manželů Rosenbergových československá propaganda zdůrazňovala především dva hlavní motivy – sirotky Michaela a Roberta Rosenbergovy (později Meeropol) a údajné pošlapání amerických ideálů svobody a demokracie. Na rodičovské city zvláště čtenářek se snažil působit článek *Zachraňme životy amerických antifašistů Ethely a Julia Rosenbergových!*, který vyšel v březnu 1953 v časopise *Vlasta*.[362] V článku jako hlavní záporná postava vystupuje soudce Irwing Kaufman, který manžele odsoudil k smrti a nyní se navíc na jejich utrpení přiživuje a zve americké novináře a další osobnosti na návštěvu senzace – popravy Rosenbergových. Druhým zlosynem je prezident Eisenhower, který manželům odmítl udělit milost. Do protikladu k těmto „netvorům naší doby" je postaven příběh rodinné tragédie, kdy dva malí synové navštěvují rodiče ve vězení a ptají se, kdy se tatínek s maminkou vrátí domů. Dále jsou citovány dopisy, které píše především Ethel Rosenbergová svým dětem z cely smrti a v nichž jim vyznává svou lásku a hlásá svoji nevinu. Podle textu je obvinění manželů z atomové špionáže ve prospěch SSSR křivé a nepodložené, skutečným důvodem jejich věznění a trestu smrti je jejich antifašismus a úsilí o mír, stejně jako fakt, že se nenechali vydírat a odmítli křivě svědčit proti dalším lidem a přiznat se ke zločinům, které nespáchali. Článek končí informací o celosvětové kampani za záchranu Rosenbergových. Článek využívá oblíbenou propagandistickou techniku a snaží se působit na emoce čtenářů, především na soucit, mateřský cit. Proto jej doprovází i fotografie synů Rosenbergových a manželů, které odděluje mříž.[363]

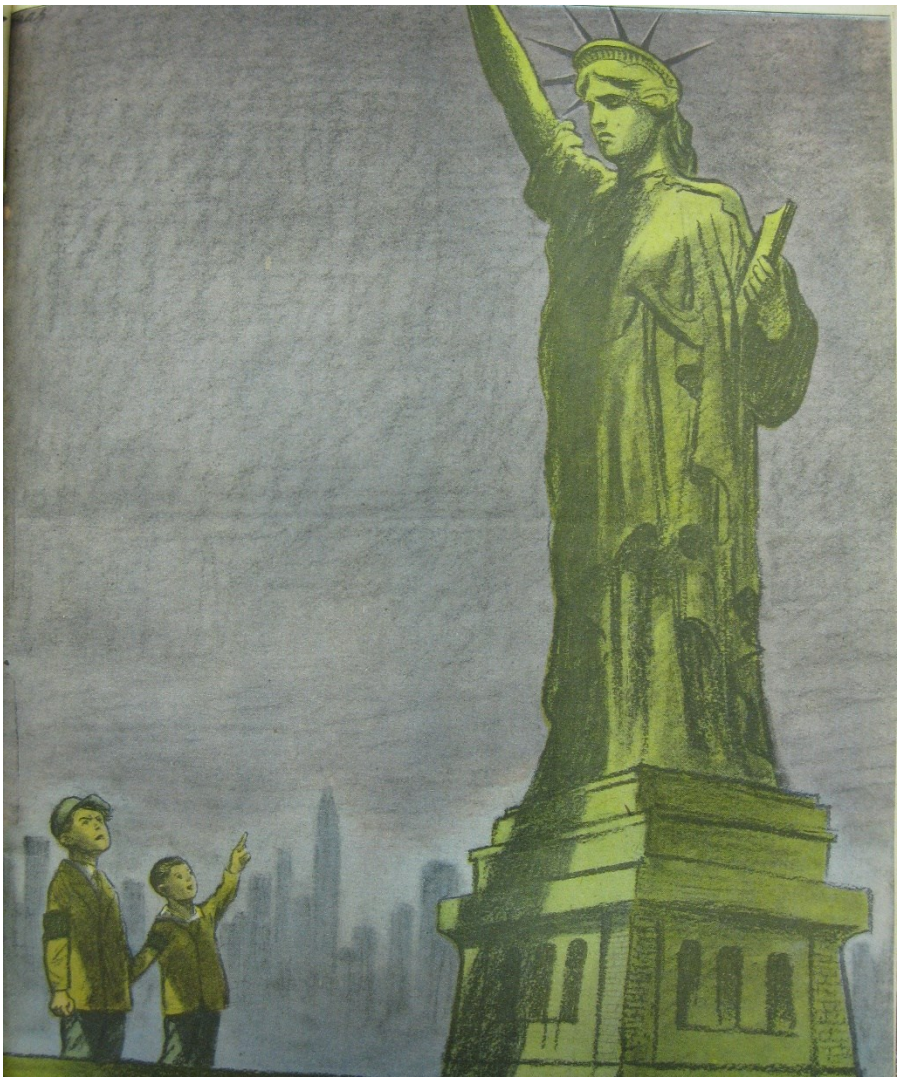
Československý tisk věnoval případu intenzivnější pozornost po vykonání vlastní popravy 19. června 1953. *Rudé právo* přinášelo především zprávy tiskových agentur ČTK a TASS. Tak 20. června informovalo, že prezident Eisenhower podruhé zamítl milost pro Rosenbergovy a že poprava má být vykonána. Další den vyšel v periodiku velký článek s titulkem *Vražda, která burcuje svědomí světa.* Pod fotografiemi Rosenbergových následuje informace, že byli popraveni 20. června (sic) na elektrickém křesle. Dále článek přináší detaily o popravě a následných protestech ve světě. Následuje komentář redakce, v němž je poprava hodnocena jako justiční vražda a jako projev rostoucího amerického fašismu

[362] MAREK, Karel. Zachraňme životy amerických antifašistů Ethely a Julia Rosenbergových! *Vlasta.* 12. 3. 1953, roč. 7, č. 11, s. 10.
[363] Tamtéž.

a útoku na demokracii a svobodu: *„Justiční vražda byla dokonána. Hlas celého světa, volající po spravedlnosti, byl pošlapán mccarthyovskými a mccarranovskými miliardářskými inkvizitory. Nenávistná politika zbrojařů dovršila své dílo. Vražda dvou nevinných lidí odhalila pozadí miliardářské zvůle, zpupné odhodlání amerických zbrojařů pokračovat do nejhlubších důsledků v tažení proti lidu, proti demokracii, proti občanským svobodám.“*[364] V dalších dnech *Rudé právo* publikovalo zprávy o pohřbu Rosenbergových a protestech různých organizací a tisku ve světě v reakci na popravu.[365] Téma popravy se objevilo i v československých společenských časopisech. Např. časopis *Československý voják* otiskl koláž fotografií a dopisů Rosenbergových a jejich dětí spolu s vyjádřením jejich obhájce Emanuela Blocha, který po popravě prohlásil, že se stydí za to, že je Američan. Článek k případu Rosenbergových přinesl i dětský časopis *Pionierske noviny*.[366]

Motivy sirotků a útoku na demokracii pronikly i do karikatur. Společně je najdeme v kresbě karikaturisty Lva Haase, která zobrazuje velkou Sochu svobody a pod ní dva malé chlapce s černými smutečními páskami na rukou. Starší Michael se ptá, co socha znamená, a jeho bratr odpovídá, že už nic. Pro čtenáře je určená narážka, že svoboda v USA skončila popravou manželů Rosenbergových.[367]

[364] Justiční vražda na manželech Rosenbergových má být dokonána. *Rudé právo.* 20. 6. 1953, roč. 33, č. 170, s. 4; Vražda, která burcuje svědomí světa. *Rudé právo.* 21. 6. 1953, roč. 33, č. 171, s. 6.
[365] Rozhořčené protesty proti krvavému zločinu. *Rudé právo.* 22. 6. 1953, roč. 33, č. 172, s. 3; Celý svět rozhořčen hanebnou vraždou. *Rudé právo.* 23. 6. 1953, roč. 33, č. 173, s. 4; Protesty ve světě proti justiční vraždě manželů Rosenbergových. *Rudé právo.* 24. 6. 1953, roč. 33, č. 174, s. 4.
[366] Bloch: Americká demokracie zemřela s Rosenbergovými. *Československý voják.* 21. 8. 1953, roč. 2, č. 17, s. 23; Zomreli za pravdu a mier. *Pionierske noviny*. 5. 7. 1953, roč. 3, č. 46, s. 2.
[367] Michel Rosenberg a Robert Rosenberg. *Dikobraz.* 5. 7. 1953, roč. 9, č. 27, s. 209.

Obrázek 27 HAAS, Lev. Michel Rosenberg a Robert Rosenberg. *Dikobraz.* 5. 7. 1953, roč. 9, č. 27, s. 209. Popisek: *Michel Rosenberg: „Co vlastně ta socha znamená?“ Robert Rosenberg: „Už vůbec nic.“*

V karikatuře se objevuje také motiv Sochy svobody na elektrickém křesle, na němž byli popraveni Rosenbergovi.[368]

[368] ...A okamžite ju pre neamerickú činnosť popravte! *Roháč*. 25. 6. 1953, roč. 6, č. 25, s. 8.

Obrázek 28 WEISSKOPF, Viliam. A okamžite ju pre neamerickú činnosť popravte! *Roháč.* 25. 6. 1953, roč. 6, č. 25, s. 8.

V listopadu 1953 v ČSR vyšla kniha *Dopisy z domu smrti*, v níž byly publikovány listy, které manželé Rosenbergovi psali z cely smrti své rodině a obhájci. Dále v ní byla otištěna prohlášení různých světových kulturních a společenských osobností, které žádaly o milost pro Rosenbergovy (např. Jean Paul Sartre, Albert Einstein).[369]

Knihu zahajovala báseň Pavla Kohouta *Vrahům Rosenbergových*, jež rozvíjela motivy spojené s obrazem nepřítele imperialisty.

[369] *Dopisy z domu smrti.* Praha 1953.

Vrahům Rosenbergových
Pavel Kohout
„Kdyby Francisco Goya vstal,
kdyby chtěl završit svoje Hrůzy –
do Pyrenejí by vyleptal
tu vaši poslední noční schůzi….

Proud, rodící se v mocných turbínách,
dává mé zemi náhrdelník světel.
A u vás, u vás je zhasíná
tak jako oči Julia a Ethel.

Že jste je nesoudili s maskovanou tváří!
Že jste si neoblékli kukluxklanský šat!
Anebo rovnou kůži jaguáří,
když jste se chtěli šelmám vyrovnat!

K čemu vám, k čemu ještě socha Svobody,
dráždivá i v tom gestu dávno skleslém?
Hoďte ji s Manhattanu do vody
a vystřídejte elektrickým křeslem!

I bez toho už celá lidská zem
- jak v středověku černým vlajkám moru –
teď vyhýbat se bude s odporem
zamřížovaným hvězdám na praporu

až do té chvíle, v kterou pevně věřím.
Dorostou jednou v muže sirotci!
Bojte se dne, kdy přijdou k vašim dveřím
zeptat se po matce a po otci…“[370]

[370] KOHOUT, Pavel. Vrahům Rosenbergových. Tamtéž, s. 4.

Báseň začíná připomínkou cyklu grafických listů Hrůzy války, které vytvořil na začátku 19. století španělský malíř Francisco Goya a které velmi brutálním a sugestivním způsobem ukazují bojový konflikt. Právě k těmto zvěrstvům války řadí básník i popravu Rosenbergových. Následují již známé motivy, které se v kampani objevily několikrát, soudci by si měli obléci hábit Ku-klux-klanu reprezentující rasismus a údajný fašismus amerických vládců. Sochu svobody by jako symbol USA mělo nahradit elektrické křeslo. A báseň končí připomínkou sirotků Rosenbergových, které připravili o rodiče.

Když srovnáme kampaň k případu Rosenbergových s oficiální prezentací politických procesů, které probíhaly v Československu, zvláště k případu Milady Horákové, jasně se ukáže důležitý rys obrazu protivníka – dvojí metr. Režim jinak hodnotí vlastní skutky a jinak činy soupeře. Pokud odhlédneme od viny a neviny souzených a soustředíme se na propagandistickou reprezentaci soudních procesů, najdeme v případech především Ethel Rosenbergové a Milady Horákové podobné prvky: v obou případech se vládnoucí moc vypořádávala se svými ideovými oponenty, kteří byli souzeni za velezradu a špionáž ve prospěch druhé strany ve studené válce. Obě ženy byly odsouzeny k trestu smrti a popraveny. Obě byly matky, zůstaly po nich nezletilé děti.[371] V obou případech řada význačných osobností po celém světě žádala pro odsouzené milost, např. Albert Einstein se přimlouval za Rosenbergovy i Horákovou.[372] Komunistku Ethel Rosenbergovou ale československá propaganda vykreslila jako statečnou ženu a milující matku zákeřně zavražděnou americkou justicí. Oproti tomu Milada Horáková byla v médiích líčena jako rozvratník, zrádce lidu. Coby nepřítel měla být co nejvíce odlidštěna. Dokonce i její mateřství bylo použito proti ní, když časopis *Vlasta* napsal: *„‚Je logické, že v případě války postavili bychom se na stranu nepřítele,' prohlašovala jasně, tvrdě a chladnokrevně vedoucí této skupiny dr. Horáková. A na otázku, co soudí o atomové bombě, odpověděla se stejnou chladnokrevností, nepochopitelnou u ženy-matky: ‚I s tím by bylo nutno počítati.' Tak mluvila žena,*

[371] Dceři Milady Horákové Janě (provdaná Kánská) bylo v době matčiny popravy 16 let. PLAVCOVÁ, Alena. Pohnuté osudy: Kánské zavraždili komunisti matku, otce neviděla 17 let. *Lidovky.cz* [online]. Praha: MAFRA, 19. 11. 2015 [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/pohnute-osudy-jana-kanska-moje-matka-milada-horakova-f94-/lide.aspx?c=A151118_215300_lide_ELE.

[372] FORMÁNKOVÁ, P. „Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem, s. 37.

která hlásala kdysi ženám demokracii a humanitu.“[373] Časopis informuje o mateřství dr. Horákové pouze z toho důvodu, aby ji ještě více dehumanizoval, přestože je matka, údajně si přeje válku, vraždění, strašlivou jadernou katastrofu. Vypadá tak jako ještě větší netvor.

3.4 Útočnost imperialistických válečných štváčů roste[374] – Mezinárodní politika

Další významnou součást obrazu imperialisty tvořila mezinárodní politika. V této sféře jednoznačně dominovalo téma války, údajné snahy imperialistů o rozpoutání nového vojenského konfliktu, za nimiž měly stát ziskuchtivost a finanční zájmy Wall Streetu. K tomuto tématu vycházely dva druhy textů – teoretické ideologické a články o konkrétních činech Západu.

Hlavní body komunistického výkladu o útočnosti a válkychtivosti imperialistů shrnovala brožura pro agitátory *Říkáme lidem pravdu* z května 1950.[375] Její koncepce vycházela z ideologické teze o krizi, v níž se údajně po druhé světové válce nacházel systém kapitalismu: *„Ve třetí světové válce hledají američtí imperialisté východisko ze smrtelné krise, do které stále hlouběji zabředá kapitalismus.“*[376] Agitátoři měli občany ČSR vyděsit, vzbudit v nich strach z nepřítele: *„Útočnost imperialistických válečných štváčů roste.“*[377] Zároveň je však uklidňovali, že krvelační nepřátelé nemohou zvítězit, že jejich boj nemá šanci na úspěch, naopak má paradoxně ukazovat jejich slabost: *„Šílené závody ve zbrojení nejsou projevem síly, nýbrž důkazem slabosti imperialistického tábora. Imperialisté vědí, že každým dnem slábnou jejich síly, kapitalistické hospodářství upadá do krise, dělnické hnutí v kapitalistických zemích roste, koloniální národy se osvobozují. Ve své zaslepenosti nevidí imperialisté jiné možnosti k záchraně zbytků svého panství než válku proti Sovětskému svazu, válku proti všemu lidstvu. Nepřipravují válku, protože jsou silnější, nýbrž proto, že jsou slabší. Čím beznadějnější je jejich věc, tím zoufaleji připravují své válečné plány a urychlují*

[373] Zrádci lidu. *Vlasta.* 1. 6. 1950, roč. 4, č. 22, s. 2, 10.
[374] Útočnost imperialistických válečných štváčů roste. *Říkáme lidem pravdu.* roč. 1950, č. 2, s. 12.
[375] *Říkáme lidem pravdu: Materiál pro osobní agitaci.* roč. 1950, č. 2.
[376] Tamtéž, s. 12.
[377] Tamtéž, s. 12.

závody ve zbrojení.“[378] I když tedy imperialisté disponují ničivou atomovou zbraní a pomáhají jim další vnější a vnitřní nepřátelé (např. Tito, československí emigranti, agenti Vatikánu), nevyhrají a Čechoslováci se nemusí bát, protože země má oporu v Sovětském svazu a tzv. táboře míru, tedy ve východním bloku. Aby toto tvrzení získalo patřičnou váhu, citovala brožura projev autority – prezidenta Klementa Gottwalda: *„Marně haraší američtí imperialisté zbraněmi! Marně se ohánějí všelijakými superbombami! Marně jim nahrávají vládnoucí třídy satelitských zemí. Marně mobilisují imperialisté všechny temné síly od pravicových sociálně demokratických stvůr, přes Vatikán, titovskou kliku a jiné špiony, až po emigrantské krysy všech národností. Den ode dne narůstají síly a aktivita tábora míru v čele s předbojovníkem socialismu a pokojné spolupráce národů – Sovětským svazem. Den ode dne mohutní boj za udržení a zajištění světového míru, zatlačující imperialistický tábor do isolace a přibíjející jej na pranýř v očích všeho pokrokového a mírumilovného lidstva. A síla tábora míru, demokracie a socialismu, jehož je náš stát věrným a pevným příslušníkem, to je, soudruzi a soudružky, naše vlastní síla. To je naše bezpečnost. To je zajištění podmínek pokojného a urychleného budování socialismu v naší vlasti.“*[379]

Ideologové a představitelé komunistického režimu vytvářeli specifický jazyk, jenž sloužil k šíření ideologie, objevoval se v oficiálních médiích a pronikal i do každodenního života společnosti.[380] Obohacoval češtinu o nové termíny (např. zmarshalisovaný)[381], vytvářel specifická sousloví. Zásadním pojmem se stalo spojení *boj za mír.* Ten měl být ve společnosti téměř všudypřítomný, představoval základní legitimizační strategii socialistického státu. Propaganda hojně využívala vojenskou terminologii, a to i v oblastech, které s obranou a armádou vůbec nesouvisí – kultura, zemědělství, průmysl. Běžnými se staly termíny jako fronta, boj, zápas, bitva, obrana, které se používaly např. v souvislosti se zemědělskou sklizní, s plněním hospodářského plánu: *„Vesnice za pomoci měst nastoupily k obraně úrody brambor“, „Úspěšný boj JZD Prušánky proti mandelince bramborové“, „boj za splnění plánu“*[382] Novinové titulky měly často

[378] Tamtéž, s. 12.
[379] Tamtéž, s. 22-23.
[380] Srov. TŮMA, Oldřich. Proměny komunistického režimu. In: ČERMÁK, F. a kol. *Slovník komunistické totality*, s. 13.
[381] ČERMÁK, František. Slovník komunistické totality: léxémy, nominace a jejich užití. Tamtéž, s. 21.
[382] Titulky v *Rudém právu* (1950), *Pochodni* (1953).

formu strohých vojenských rozkazů: *„Urychlit senoseč v pohraničních okresech“, „Mobilisovat všechny síly pro letošní mírovou žatvu“, „Dokončit přípravy Roku stranického školení 1951-1952“.*[383]

Lingvista František Čermák tento jev považuje za projev militaristického charakteru vládnoucího komunistického režimu, který přikládal armádě velký význam,[384] a *militarizace života.*[385]

Může se však jednat také o obecnější fenomén, kdy se státní představitelé i média, ve chvíli, kdy společnost čelí těžké krizi, uchylují ve svých vyjádřeních k vojenské terminologii, aby vyjádřili odhodlání, psychologicky přiměli obyvatelstvo k poslušnosti, výdrži, sebeodříkání, tedy k vlastnostem, jež jsou často spojovány s vojáky. A to i v případě, že armáda v dotyčné společnosti nezastává nijak výjimečné postavení.[386]

Vladimír Macura tento fakt vysvětloval tak, že důležitou součást symbolického světa socialismu představovala mýtická představa ráje a poslední bitvy, při níž bude tento ráj vybojován. Podle dobových představ lidé ve východním bloku budovali „nový svět“ – svět socialismu, komunismu, kde jsou si všichni rovni, všichni se mají dobře, jsou spokojení, vládne zde mír – jedním slovem ráj. Tento ráj podle dobové mytologie zároveň již existoval v zemích socialismu, zároveň však ještě nebyl dokonalý, protože stále existovali třídní nepřátelé domácí i vnější, kteří se ho snažili zničit a vrátit staré pořádky. K dosažení budoucího absolutního ráje byl nutný boj, poslední bitva, při níž budou protivníci definitivně zničeni a konečně zvítězí socialismus. Jeho vítězství bylo chápáno jako

---

[383] Titulky v *Rudém právu* (1951)

[384] Československo budovalo v poměru k počtu obyvatel velkou armádu, která se často objevovala i ve veřejném a symbolickém prostoru, např. památné dny věnované jednotlivým ozbrojeným složkám (Den čs. Armády, Den tankistů). Srov. ČERMÁK, F. Slovník komunistické totality: lexémy, s. 36.

[385] Tamtéž, s. 36.

[386] V případě pandemie covid 19 představitelé České republiky, Slovenské republiky i různá česká a zahraniční média opakovaně využívala vojenské pojmy k označení potýkání se s virem: např. zdravotníci, kteří pečovali o nemocné infikované koronavirem, získali název *„první linie“*. Různá vládní opatření, jež se snažila o zastavení epidemie, dále očkování, rady epidemiologů byly nazývány jako *„boj s koronavirem“*.
Srov. ČAPUTOVÁ, Z. Novoročný príhovor; Evropský rozměr boje proti koronaviru. *Vláda České republiky* [online]. Praha: Vláda ČR, 3. 2. 2021 [cit. 2021-04-14]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/cz/epidemie-koronaviru/dulezite-informace/evropsky-rozmer-boje-proti-koronaviru-180598/; REŽŇÁKOVÁ, Lada. Na jaře jste nám tleskali, teď však žádáme víc, píší lékaři z první linie. *iDNES.cz* [online]. Praha: MAFRA, 6.10.2020 [cit. 2021-04-14]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/lekari-vyzva-z-prvni-linie-primari-infekcni-onemocneni-koronavirus.A201006_105842_domaci_lre; HASSELBACH, Christoph. Kampf gegen Corona: Mehr Macht für den Bund. *DW* [online]. Berlin: Deutsche Welle, 9. 4. 2021 [cit. 2021-04-14]. Dostupné z: https://p.dw.com/p/3rmRB.

samozřejmé, mělo být jen otázkou času. Ať byli nepřátelé jakkoliv nebezpeční a silní, nesmělo se pochybovat, že budou nakonec poraženi. Vize poslední bitvy, v níž bude zničen starý svět, aby mohl vzniknout nový svět, pocházela z učení starých židovských sekt, odkud se dostala do křesťanského Nového zákona (Zjevení Janovo), od středověku ovlivňovala sociálně náboženská hnutí (např. husitství). Stala se i součástí mýtu socialismu, motiv poslední bitvy najdeme i v Internacionále.[387] Myšlenku konečného vítězství socialismu, které se již blíží, najdeme rovněž v citovaném proslovu Klementa Gottwalda.

Propagandě *boje za mír* přikládalo vedení KSČ velký význam, měla být všudypřítomná a oslovovat všechny vrstvy obyvatelstva. Svědčí o tom materiál kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ z dubna 1950: *„Boj za mír má být věcí všeho našeho tisku. Nemůže být novin, nemůže být časopisu, který by na svém úseku nevysvětloval nutnost boje proti podněcovatelům války, boje za udržení a upevnění míru, přitom může náš tisk vycházet z projevu presidenta republiky Klementa Gottwalda na zasedání Ústředního výboru KSČ v jeho duchu seznamovat prostým, srozumitelným způsobem nejširší veřejnost se souvislostmi dnešního světového zápasu mezi silami války a silami míru.*

Je na příklad nutné, aby otázky tohoto zápasu houževnatě a populárně vysvětloval tisk, určený pro českou a slovenskou vesnici; aby je vážným, seriosním způsobem objasňovaly noviny, odebírané v katolických vrstvách, jako třeba deník „Lidová demokracie“, aby probíhala stálá, vlastenecky výchovná kampaň boje za mír na významném úseku dětského a mládežnického tisku, jako třeba v týdeníku „Vpřed“, aby se tisk soustavně obracel s těmito otázkami na ženy, inteligenci atd.“[388]

Podle brožury určené pro školení odborářů *Boj za mír* měla být nová válka prostředkem, pomocí něhož se američtí kapitalisté snažili získat světovládu, a především pak ekonomickou hegemonii a finanční zisky. Dále by mohli neomezeně „vykořisťovat“ dělníky. Zastavit je mohl jen tábor míru vedený Sovětským svazem: *„Reakční síly Spojených států zahájily po skončení minulé strašné války otevřenou dobyvatelskou politiku. Jejich cílem je světovláda amerického velkokapitálu, který jediný z kapitalistických států nevyšel z války*

[387] MACURA, V. *Šťastný věk*, s. 19-27.
[388] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 12, Materiál pro schůzi kultprop. oddělení 5. dubna 1950, Návrh usnesení o lepší práci tisku v boji za mír, s. 1, folio 408.

oslaben, nýbrž posílen. Americký velkokapitál, využívaje svého postavení v kapitalistickém světě, snaží se zajistit si nadvládu na světových trzích, kontrolovat všechny nejdůležitější zdroje surovin, zotročit národy celého světa. Aby dosáhl tohoto cíle, uskutečňuje celou řadu útočných opatření, která se neliší od Hitlerovy politiky.“[389] Ani zde tedy nechybí odkaz na nacistické Německo, ke kterému jsou USA přirovnávány.

Důrazněji podtrhávaly zištné motivy imperialistů pro rozpoutání nové války dobové karikatury. Karikatura *Obránci „civilizace“* zobrazuje shromážděné nepřátele, mezi nimiž kromě postavy kapitalisty z Wall Streetu v cylindru najdeme i papeže Pia XII., francouzského politika Charlese de Gaulla, španělského diktátora Francisca Franca. Všichni jsou ozbrojení a chystají se hájit pevnost se zlatým teletem Wall Streetu. Titulek hlásá *Obránci „civilisace“ aneb Ve jménu „demokracie“ čili Tanec kolem zlatého telete.* Kresba naznačuje, že i když se nepřátelé zaštiťují vznosnými ideály civilizace a demokracie, ve skutečnosti jim jde pouze o peníze, mamon, který reprezentuje biblický symbol zlatého telete.[390]

[389] *Boj za světový mír.* Praha 1950, s. 3-4.
[390] NOVÁK, Josef. Obránci „civilisace“. *Dikobraz*. 4. 4. 1949, roč. 5, č. 14, s. 1.
Symbol zlatého býčka srov. Ex 32, 1-6. *Bible.* Praha 1995, s. 91.

Obrázek 29 NOVÁK, Josef. Obránci „civilisace". *Dikobraz*. 4. 4. 1949, roč. 5, č. 14, s. 1.

V dalších karikaturách kreslíř použil jako symbol nenasytnosti a zištnosti nepřátel, především kapitalistů, pytel s dolary. Je to tak i v karikatuře *Pryč s válkou!*, na níž se představitelé západních států snaží odvalit velký pytel s dolary. Mezitím velký dělník oděný v červeném oblečení s vlajkou Mír (coby zosobnění socialistického bloku, dělnické třídy, mírového hnutí) sráží pěstí symbol války – kostlivce s krvavou rukou a bombou.[391]

[391] PELC, Antonín. Pryč s válkou! *Dikobraz.* 12. 12. 1950, roč. 6, č. 50, s. 1.

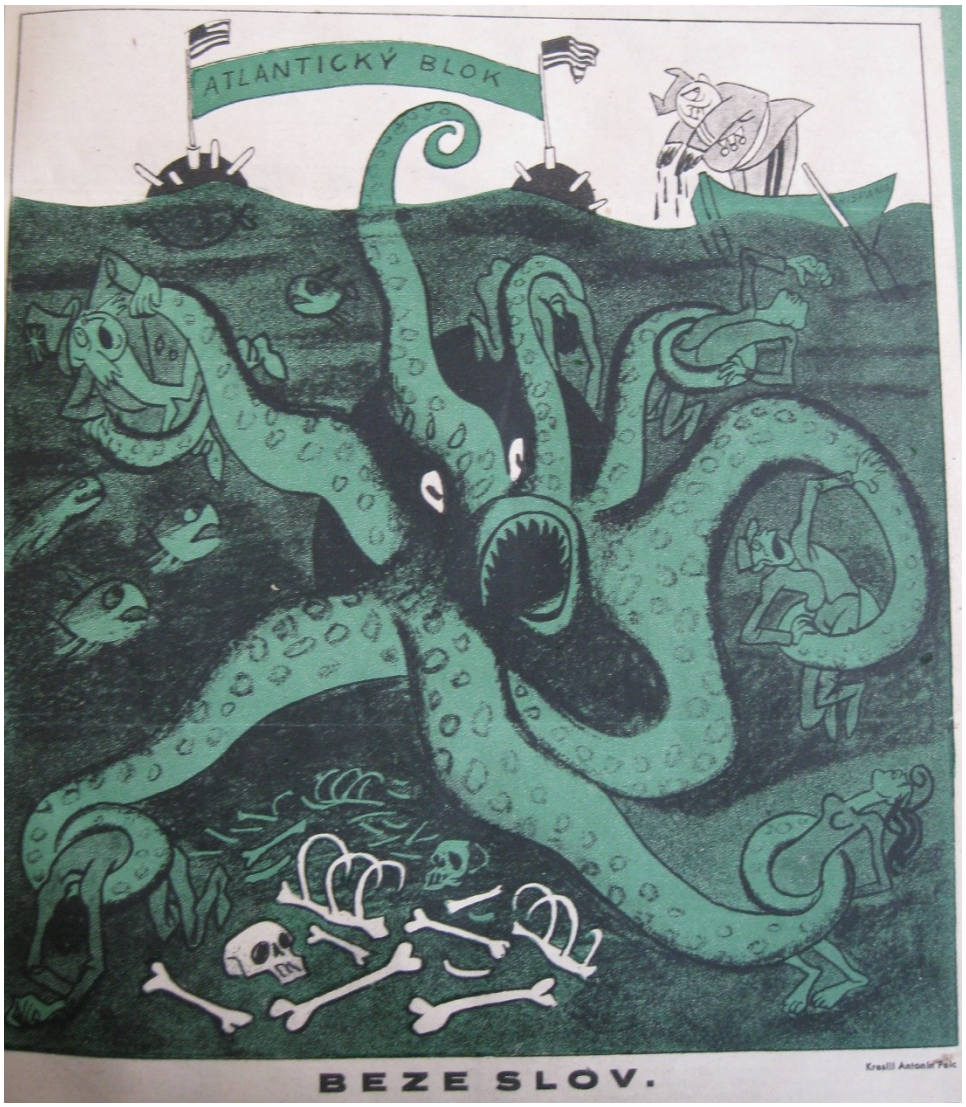

Obrázek 30 PELC, Antonín. Pryč s válkou! *Dikobraz.* 12. 12. 1950, roč. 6, č. 50, s. 1.

Motiv úsilí imperialistů o světovládu a údajného rozsáhlého spiknutí, které zasahuje různé krajiny, symbolizoval v karikaturách pavouk a jeho pavučiny nebo chobotnice, která má dlouhá chapadla, jež roztahuje. Obě zvířata byla výhodná z několika důvodů: pavouků se většina lidí štítí, častá je také arachnofobie – panický strach z pavouků. Pavouk má osm nohou, a v pojetí karikaturistů tak může jednat najednou na více místech, stejně jako imperialisté mají své zájmy po celém světě. Propagandisticky využíván byl i symbol pavučiny coby sítě, pomocí které imperialisté ovládají různé instituce a hájí své zájmy.[392] Chobotnice v lidské

[392] Srov. POP, Jaroslav. Nové siete z Beogradu. *Roháč.* 27. 7. 1950, roč. 3, č. 30; VOLEK, Rudolf. *Havěť.* Praha, nedatováno; SVOBODA, Alois. Zpřetrhat jejich pavoučí síť. *Vlasta.* 15. 10. 1953, roč. 7, č . 42, s. 2.

fantazii představuje děsivé zvíře žijící v mořských hlubinách, které má chapadla, jimiž může stáhnout loď pod vodu, ublížit člověku, zosobňuje hrozbu a nebezpečí. Od dávných dob symbolizuje ďábla a peklo.[393] V československé karikatuře se chobotnice objevila jako symbol imperialismu v souvislosti se Severoatlantickou aliancí, Korejskou válkou, ale zvíře také zosobňovalo údajné spiknutí organizované Rudolfem Slánským.[394]

Obrázek 31 PELC, Antonín. Beze slov. *Dikobraz*. 15. 2. 1949, roč. 5, č. 7, s. 1.

[393] BECKER, Udo. *Slovník symbolů.* Praha 2007, s. 95.
[394] Kapitalistická chobotnica. *Roháč*. 10. 5. 1951, roč. 4, č. 18, s. 5.; PELC, Antonín. Beze slov. *Dikobraz.* 15. 2. 1949, roč. 5, č. 7, s. 1; ŠTEMBERA, Otakar. Netvor na lodním šroubu. *Dikobraz.* 14. 12. 1952, roč. 8, č. 50, s. 397.

3.5 Ruce pryč od Koreje![395] – Korejská válka

Z propagandistických kampaní k tématu války vyniká rozsáhlá kampaň ke korejské válce. O jejím významu svědčí, že se neobjevovala jen ve zpravodajských médiích (*Rudé právo*, Československý rozhlas), ale pronikla i do velmi specificky a odborně zaměřených společenských časopisů (např. časopis *Včelař*)[396]. Její důležitou součást pak tvořila i propaganda činu, kdy v Československu probíhalo několik sbírek pro Koreu a její poválečnou obnovu.[397]

Závažnost této propagandistické látky spočívala v tom, že válka v Koreji představovala přímý boj dvou bloků rozděleného světa – systému kapitalismu a socialismu, které se v Koreji vojensky střetly. Válka měla potvrzovat ideologické teze o válečných plánech imperialistů, byla reálným důkazem pro obrazy nepřítele, legitimovala militarizaci československé společnosti i stavbu železné opony. Byla proto v propagandě velmi reflektována a posloužila jako argument např. při likvidaci domácích protivníků, v tažení komunistů proti církvi, orientaci na zbrojní výrobu atd.

Československá kampaň obsahovala několik důležitých prvků. V první řadě musela propaganda čtenářům a posluchačům Koreu představit. Korea byla vzdálená asijská země, kterou obyvatelé Československa neznali, a nijak se jich nedotýkal její osud. Aby byl obraz nepřátel imperialistů útočících na Koreu účinný, musela být země Čechům a Slovákům přiblížena. Proto již první články o vypuknutí války v Koreji v červnu a červenci 1950 začínaly nástinem korejské geografie, historie, a hlavně současné politické situace v asijském regionu. Zatímco článek Kamila Wintera v *Rudém právu* se soustředil na líčení rozkvětu Korejské lidově demokratické republiky a teroru, který v Jižní Koreji údajně rozpoutali američtí okupanti za asistence loutkové vlády Li Syn Mana, další deníky pojaly téma komplexněji. *Mladá fronta* přinesla rozsáhlý článek *Korejský lid bojuje za svou nezávislost proti americkému útočníku*, v němž čtenáře seznámila se zeměpisnými fakty o Koreji, včetně přehledu o těžbě a průmyslu, a s historií země ve 20. století.

[395] Národní muzeum, Historické muzeum, podsbírka ONČD – Oddělení novodobých českých dějin, inv. č. H8-19823, plakát Ruce pryč od Koreje!
[396] Za největší hodnoty lidstva – za mír a budovatelskou práci v míru. *Včelař.* Listopad 1951, roč. 4, č. 11, s. 241.
[397] Dopisy čtenářů – Mír v Koreji. *Vlasta.* 23. 10. 1952, roč. 6, č. 43, s. 15; SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutia predsedníctva Január 1954, k.854, Zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS dňa 9. 1. 1954, Správa o priebehu zbierky na pomoc korejskému ludu a návrh politicko-organizačných opatrení pre zlepšení výsledkov zbierky; Dopisy čtenářů – Bagr pro Koreu. *Vlasta.* 10. 12. 1953, roč. 7, č. 50, s. 11.

Otiskla také velkou přehlednou mapu k probíhajícím bojům. Základní informace o geografii a historii poloostrova přinesl ve svém článku *Ruce pryč od Koreje* i regionální plzeňský deník *Pravda.* Podrobněji se korejským dějinám věnovala *Tvorba.*[398] Později k informacím z tisku přibyly osvětové přednášky, pořádaly se výstavy, byly vydány i gramofonové desky s korejskou hudbou a krátké filmy o této asijské zemi.[399] Informace o Koreji obsahovalo i speciální číslo brožury *Říkáme lidem pravdu* z léta 1950.[400] V březnu 1953 pak vyšla brožura *Hrdinná Korea*, která poskytovala podklady pro pořádání osvětové přednášky o Koreji, včetně tipů na doprovodnou hudbu, obrazovou výzdobu apod. Autor v úvodníku připouštěl, že Korea je vzdálená východní země, o které donedávna čeští posluchači věděli pramálo. Důležitost korejské války měla podle něj spočívat především v její roli v *boji za mír*, do něhož se mělo zapojit i Československo: *„Bojují-li Korejci za pomoci čínských dobrovolníků za svou svobodu a možnost nastoupit cestu k socialismu ve své zdánlivě malé Koreji, bojují také za nás. Nedílnost boje za mír a za nové uspořádání světa přiblížily nám až k důvěrné blízkosti tyto východní národy.“*[401] I zde vidíme snahu o propagandu činu, když autor vyzývá, aby se i osvětová přednáška stala v obci *„skutečnou manifestací solidarity s hrdinným korejským lidem, nadšenou a bojovnou demonstrací za světový mír a výrazem odporu proti americké agresi a bakteriologické válce.“*[402] V roce 1950 uspořádalo také *Rudé právo* na Václavském náměstí v Praze výstavu *Bojující Korea*, která měla rovněž přiblížit návštěvníkům korejský lid, obsahovala především fotografie ze země doprovázené komentářem.[403]

Další prvek kampaně představovala vlastní válečná propaganda, popis údajného průběhu vojenských střetů. Zde se československá propaganda zcela řídila sovětským výkladem událostí. *Rudé právo* otiskovalo především zpravodajské zprávy, které ve většině případů přebíralo ze sovětské tiskové agentury TASS. V menší míře je doplňovaly zprávy čínské agentury Nová Čína,

[398] WINTER, Kamil. Zločinný útok proti míru. *Rudé právo.* 27. 6. 1950, roč. 30, č. 151, s. 2; Korejský lid bojuje za svou nezávislost proti americkému útočníku. *Mladá fronta*. 2. 7. 1950, roč. 6, č. 155, s. 5; Situační mapa k bojovým událostem v Koreji. *Mladá fronta*. 2. 7. 1950, roč. 6, č. 155, s. 4; Ruce pryč od Koreje. *Pravda.* 15. 7. 1950, roč. 6, č. 28, s. 4; HELMUT, L. Cesta korejského lidu ke svobodě. *Tvorba.* 2. 7. 1950, roč. 18, č. 27, s. 635.
[399] PULTR, Alois. *Hrdinná Korea.* Praha 1953, s. 3.
[400] *Říkáme lidem pravdu: Materiál pro osobní agitaci*. roč. 1950, č. 4, s. 2-18.
[401] PULTR, A. *Hrdinná Korea*, s. 1.
[402] Tamtéž, s. 1.
[403] KREJČOVÁ, Olga. Bojující Korea. *Vlasta.* 24. 8. 1950, roč. 4, č. 34, s. 15.

ČTK a redakční komentáře. Autorské články se vyskytovaly minimálně. Svědčí o tom kvantitativní analýza článků věnovaných tématu korejské války v *Rudém právu*, kterou provedla Tereza Židlická. Podle autorčiných závěrů agenturní zprávy tvořily 60,8 % všech článků zabývajících se tímto tématem a z nich až do podzimu 1951 připadalo asi 70 % na zprávy TASS.[404]

Po druhé světové válce byla Korea rozdělena na dvě okupační zóny, z nichž se vytvořily dva samostatné státy. V roce 1948 byla na jihu poloostrova oficiálně vyhlášena Korejská republika a na severu vznikla Korejská lidově demokratická republika (KLDR). Jejich vzájemnou hranici tvořila 38. rovnoběžka. Korejskou republiku podporovaly Spojené státy americké a v jejím čele stanul prezident Li Syn-man. V KLDR vládla komunistická strana, vedená Kim Ir-senem, a tento stát se opíral o Sovětský svaz. Dne 25. června 1950 překročila severokorejská vojska hraniční 38. rovnoběžku a započala válku proti Jižní Koreji. Cílem agrese mělo být sjednocení země. [405] KLDR ve vojenském konfliktu podporoval Sovětský svaz a Čína, na pomoc Korejské republice dorazily ozbrojené síly z 16 zemí, které bojovaly pod vlajkou OSN, nejvíce vojáků poskytly Spojené státy americké.[406] Válečný konflikt trval tři roky, v červenci 1953 jej ukončilo uzavření příměří.[407]

Narativ korejské války prezentovaný komunistickou propagandou byl vystavěn na lživé tezi. Propagandisté zemí sovětského bloku zamlčovali fakt, že první zaútočila armáda KLDR. Jako agresora označovali Spojené státy a Korejskou republiku. Počátek války v Koreji popisovala v *Rudém právu* agenturní zpráva TASS. Uváděla, že 25. června 1950 podnikla vojska Jižní Koreje nečekaný útok na území Severní Koreje, pronikla asi 1-2 km na sever od 38. rovnoběžky. Poté je zastavila severokorejská vojska a útočníka vytlačila ze svého území. Následoval protiútok a postup na jihokorejské území.[408]

Tato upravená verze reality hrála v celé kampani klíčovou roli. Z útočné války a zločinu proti míru se totiž rázem stala legitimní obranná válka. Těžko by mohli propagandisté prezentovat korejský konflikt jako součást *boje za mír*

[404] ŽIDLICKÁ, Tereza. *Obraz USA – protagonisty korejské války v oficiálním soudobém československém tisku*. Praha 2006. Diplomová práce. s. 44-45.
[405] NÁLEVKA, Vladimír. *Stalinova hra o Zemi jitřní svěžesti: korejská válka 1950-1953*. Praha 2009, s. 23-26, 33, 37.
[406] Tamtéž, s. 33, 38-39.
[407] Tamtéž, s. 127-128.
[408] Americká loutková vláda v Jižní Koreji zahájila ozbrojený útok proti Korejské lidové republice. *Rudé právo.* 27. 6. 1950, roč. 30, č. 151, s. 2.

a východní blok jako *tábor míru*, když by přiznali, že první zaútočila právě jimi podporovaná Severní Korea. Ve změněné podobě ale příběh korejské války zapadl do narativu o *„imperialistech jako válečných štváčích“* a mohl propagandistům posloužit jako důkaz jejich tezí.

Do patřičného propagandistického kontextu počátek korejské války zasadil autor zahraničně politických komentářů Kamil Winter: *„Obrovský rozkvět Korejské lidově demokratické republiky a její denně vzrůstající autorita posilovaly všechen korejský lid v přesvědčení, že bude splněno jeho přání po jednotném demokratickém státě. Jedině hrstka fašistických usurpátorů pod vedením zločince Li Syn Mana, podporovaných a podněcovaných wallstreetskými aspiranty na světovládu, nepřestala nenávistně útočit proti silám demokracie a pokroku. Po dlouholetém krvavém teroru proti těmto silám v jižní Koreji zahájili nyní nevyprovokovaný, zločinný ozbrojený útok proti Korejské lidově demokratické republice. Všechen mírumilovný svět odsuzuje s rozhořčením tento podlý čin jihokorejských fašistů a s nimi i ty, kteří je zachránili před spravedlivým potrestáním, kteří je dosadili k moci a dali jim všechny prostředky k tomu, aby tento zločin mohli uskutečnit – jejich protektory a rádce – americké imperialistické podněcovatele války. Korejská lidově demokratická republika, opřena o všechno mírumilovné lidstvo, zmaří zločinné plány útočníků.“*[409]

V ukázce najdeme odkazy na údajný fašismus jihokorejských vládců. S fašisty měli lidé osobní zkušenost z druhé světové války, fašismus si spojovali s nebezpečím, zvěrstvy. Odkaz jim připomínal vlastní bolestivé vzpomínky na válku, severní Korejci se tak stávali druhy v utrpení, spolubojovníky proti fašismu. Imperialismus, kapitalismus byly jen abstraktní pojmy, fašisti znamenali připomínku druhé světové války, navazovali na osobní zkušenosti a byli spojováni s Němci, kteří představovali tradiční nepřátele Čechů. Objevil se také třídní motiv: zatímco jihokorejský lid byl spřátelený a dobrý, byl utiskován *„hrstkou uzurpátorů.“* Jak bylo popsáno v předchozích částech, stejné nástroje propaganda využívala k tvorbě obrazu amerických imperialistů.

Zatímco *Rudé právo* přinášelo ve své zahraniční rubrice i nadále zprávy tiskových agentur o vývoji bojů v Koreji často i s mapkami pohybu fronty[410], hlavní

[409] WINTER, Kamil. Zločinný útok, s. 2.
[410] Např. Korejská lidová armáda osvobodila hlavní město Koreje Seoul. *Rudé právo.* 29. 6. 1950, roč. 30, č. 153, s. 2; Další města v jižní Koreji osvobozena. *Rudé právo.* 30. 6. 1950, roč. 30, č.

pozornost médií se upínala spíše k dalším tématům kampaně. Redaktoři se snažili ovlivnit čtenáře a formovat jejich pohled na konflikt nejen výběrem námětů, ale také jazykových prostředků. Podívejme se na jejich terminologii. Když v létě 1950 popisovali postup severokorejské armády a dobývání Jižní Koreje, používali výraz *„osvobození“*. Nechyběly ani zmínky, jak obyvatelstvo *„osvobozených*“ jihokorejských měst vítá své osvoboditele – vojáky Korejské lidově demokratické republiky.[411] Tyto narážky měly potvrzovat legitimitu severokorejského postupu a také vzbuzovat reminiscence na osvobození Čech z německé okupace na jaře 1945 a vítání sovětských osvoboditelů.

Součást kampaně tvořily i protiklady hrdinů a nepřátel. Na jedné straně najdeme příběhy herojů z řad severokorejských vojáků, partyzánů a čínských dobrovolníků.[412] Vasilij Kornilov vyprávěl ve svém článku o severokorejské partyzánce Čžo Ok-chi (přepsáno i Cho Ok Hi), která představovala prototyp komunistické hrdinky. V době míru předsedkyně Svazu žen iniciovala vysazování ovocných stromů v ulicích, *„aby se celá země stala kvetoucím sadem“,* tedy paralelou k biblickému ráji, zahradě v Edenu.[413] Po zahájení války se Čžo starala o raněné, zajistila jejich evakuaci do bezpečí. Sama vstoupila do partyzánského oddílu, kde se nejprve starala o zásobování, přímo pod rukama nepřátel sháněla potraviny pro své spolubojovníky. To jí však bylo málo, prosila velitele oddílu, aby ji nasadil přímo do bojové akce. Při boji proti přesile zabila několik protivníků, až nakonec sama padla do zajetí. I tam si vedla hrdě, přes kruté mučení, které autor barvitě popisuje, nevyzradila ostatní partyzány. Nakonec ji Američané veřejně popravili. Ještě předtím ale Čžo vyzvala přítomné Korejce k boji a pomstě.[414] Čžo Ok-chi si tak vysloužila přirovnání k hrdince Sovětského svazu Zoje

154, s. 2; Korejská lidová armáda již osvobodila více než 5.000 měst a osad. *Rudé právo.* 1. 7. 1950, roč. 30, č. 155, s. 2; Postup korejské lidové armády na celé frontě. *Rudé právo.* 8. 7. 1950, roč. 30, č. 160, s. 2; Korejská lidová armáda pokračuje v bojích u Tegu. *Rudé právo.* 22. 8. 1950, roč. 30, č. 198, s. 2; Obyvatelstvo Seulu povstalo k hrdinné obraně města proti americkým útočníkům. *Rudé právo.* 27. 9. 1950, roč. 30, č. 229, s. 2; Těžké boje na všech frontách v Koreji. *Rudé právo.* 3. 11. 1950, roč. 30, č. 260, s. 2; Korejská lidová armáda a čínští dobrovolníci pronásledují na všech úsecích fronty ustupujícího nepřítele. *Rudé právo.* 8. 12. 1950, roč. 30, č. 290, s. 2; Obrovské ztráty interventů u Seulu. *Rudé právo.* 20. 3. 1951, roč. 31, 66, s. 2.

[411] Další úspěchy korejské lidové armády v boji za osvobození jižní Koreje. *Rudé právo.* 6. 7. 1950, roč. 30, č. 158, s. 2.

[412] Bojový pozdrav korejského letce. *Československý voják.* 1953, roč. 2, č. 18, s. 12-13; Partyzánka Jung On Džen. *Vlasta.* 14. 8. 1952, roč. 6, č. 33, s. 4; MAJEROVÁ, Marie. Čínský dobrovolník vypráví novinářům. *Pionýr.* Říjen 1954, roč. 2, č. 2, s. 34.

[413] Srov. Gn 2,8-9. *Bible.* Praha 1995, s. 23.

[414] KORNILOV, Vasilij. Korejská Zoja. *Vlasta.* 4. 10. 1951, roč. 5, č. 40, s. 4. Srov. Cho Ok Hi, první hrdinka bojující Koreje. *Vlasta.* 29. 1. 1953, roč. 7, č. 5, s. 8.

Kosmoděmjanské, mladé ruské partyzánce, kterou v roce 1941 popravili němečtí vojáci a která byla sovětskou propagandou velmi heroizována a popularizována. Čzo ji dle svých deníků považovala za svůj vzor.[415]

Proti severokorejským partyzánům komunistická propaganda logicky kladla obrazy amerických vojáků – velitelů i řadových bojovníků. Hlavní zápornou postavou a *„tváří“* nepřátel se stal velitel vojsk OSN, americký generál Douglas MacArthur, který byl líčen jako cynik, jemuž jsou lhostejné lidské životy a touží jen po válce, a zároveň jako neschopný vojevůdce. Publicista Kamil Winter pro něj měl charakteristiku: *„fašistický hlupák v blýskavé uniformě generála.“*[416] Brožura *Armáda USA* MacArthura popisovala jako typického představitele *„militaristické kliky“*, kam měli patřit generálové a vysocí důstojníci americké armády. Jejich vliv na vedení Spojených států údajně velmi vzrostl po druhé světové válce, kdy zaujali důležitá místa ve státní správě. Jako příklad kniha uváděla generála George Marshalla, který vedl americké ministerstvo zahraničí. Generálové měli být úzce spojeni s americkým velkokapitálem, jehož zájmy hájili. Např. MacArthur byl podle autora knihy B. V. Karpoviče spolumajitelem velkého koncernu General Electric Company. Odtud plynula i politická orientace armádních představitelů, byli prý zastánci imperialismu a fašismu. Tyto sympatie Karpovič rovněž vykládal jako důvod, proč generálové často omilostňovali nacistické a japonské válečné zločince. Dalším znakem americké vojenské kliky mělo být, že generálové aktivně vystupovali proti lidu a potlačovali demokracii – např. zásahy proti stávkujícím. Generálové měli rovněž být duchovně zabednění, což se mělo projevovat členstvím v zednářských lóžích, nebo naopak příslušností ke katolické církvi. Tak i MacArthur byl údajně zednářem vysokého 33. stupně. Stejně jako u dalších kapitalistů hlavní motivaci vysokých důstojníků představoval vlastní zisk. Kniha to opět dokládá na příkladu MacArthura, který si měl ze správy Japonska a Jižní Koreje udělat výhodný byznys, když skoupil akcie významných japonských podniků a v Koreji získal wolframové a grafitové doly: *„Jestliže nyní japonský vojenský průmysl rozšiřuje svou výrobu, má na tom MacArthur zájem nejen jako generál – podněcovatel války, ale i jako továrník, který shrabuje zisky.“*[417]

[415] Srov. LOMÍČEK, Jan. Se Sovětským svazem na věčné časy? Proměny vnímání SSSR v Československu v průběhu „krátkého“ dvacátého století. *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie.* 2015, sv. 69, č. 1-2, s. 10.
[416] WINTER, Kamil. Krvavé dobrodružství v Koreji. *Tvorba.* 19. 7. 1950, roč. 19, č. 29, s. 681.
[417] KARPOVIČ, B. V. *Armáda USA.* Praha 1953, s. 158.

Generálové rovněž dbali o svou osobní reklamu, zajímali se, jak jejich činnost prezentoval tisk. V tomto směru měl opět vynikat MacArthur.[418]

Publicisté buď kritizovali některé konkrétní činy či výroky generála MacArthura (např. zákaz vstupu na frontu některým novinářům, prohlášení, že američtí vojáci budou do Vánoc doma)[419], nebo ho prezentovali v roli velitele vojsk OSN, který nese zodpovědnost za krutosti či zločiny amerických vojáků. Pozornost byla také věnována jeho odvolání z funkce velitele vojsk v Koreji.[420]

Generál MacArthur se také stal oblíbeným terčem karikaturistů, kteří jej obvykle zobrazovali s jeho typickými atributy – slunečními brýlemi a dýmkou. Karikatura Lva Haase z časopisu *Tvorba* ho zobrazovala právě takto, jak osobně střílí korejské ženy a děti.[421]

[418] Tamtéž, s. 144-159.
[419] WINTER, Kamil. Krvavé dobrodružství, s. 681; BYLINA, Wojciech. Potrestaná domýšlivost. In: BYLINA, Wojciech. *Konec jedné legendy v Koreji.* Praha 1951, s. 46-47.
[420] OSA, HU OSA 300-30-22, f. Records of Radio Free Europe/ Radio Liberty Research Institute, Czechoslovak Unit, Czechoslovak Monitoring, k. 1, jednotka Monitoring 13 April 1951-26 April 1951, Monitoring 20-4-51, s. 284-286.
[421] HAAS, Lev. Šiřitel "amerického způsobu života" má naspěch. *Tvorba.* 23. 8. 1950, roč. 19, č. 34, s. 802.

Obrázek 32 HAAS, Lev. Šiřitel "amerického způsobu života" má naspěch. *Tvorba.* 23. 8. 1950, roč. 19, č. 34, s. 802.

Nechyběl ani odkaz na údajný MacArthurův fašismus, kdy ho karikatura ukazovala, kterak se jde radit s nacistickým generálem, jak by situaci řešil Hitler.[422] Další karikatura Lva Haase narážela na krutosti amerického leteckého bombardování. Zobrazovala MacArthura, který předváděl svým nadřízeným, jak učí americké letce útočit na civilní cíle. Již na střelnici mají jako cvičné terče postavy starce, žen, dětí, budovu školy a nemocnice.[423]

V menší míře se v propagandě objevil i MacArthurův nástupce generál Matthew Ridgway.[424] V karikatuře *„Trumanův krám se smíšeným zbožím“* figuroval jako *„Robot na zabíjení Ridgway“,* v ruce držel krvavou sekeru. A byl popsán takto*: „Od robota zn. Mac Arthur se liší pouze názvem.“*[425]

[422] A ako by bol tento problém vyriešil váš führer, mein generál? *Roháč.* 3. 8. 1950, roč. 3, č. 31, s. 1.
[423] HAAS, Lev. Střelnice letců. *Dikobraz.* 17. 10. 1950, roč. 6, č. 42, s. 4.
[424] KOTINSKÝ, Karel. Proč použili imperialisté bakteriologických zbraní. *Československý voják.* 16. 5. 1952, roč. 1, č. 10, s. 7.
[425] NOVÁK, Josef. Trumanův krám se smíšeným zbožím. *Dikobraz.* 3. 7. 1951, roč. 7, č. 27, s. 5.

Obrázek 33 NOVÁK, Josef. Trumanův krám se smíšeným zbožím. *Dikobraz*. 3. 7. 1951, roč. 7, č. 27, s. 5.

Řadové americké vojáky sovětští a československí propagandisté vykreslovali dvěma způsoby. V prvním případě je prezentovali jako kruté zabijáky, kteří si libují ve vraždění, znásilňování a mučení korejských lidí. Svoji agresi

obracejí především proti civilistům, ženám, dětem, starcům. V Koreji zřídili i koncentrační tábory, srovnatelné s německými za druhé světové války. Také loupí. Všechny tyto zločiny a zvířecké chování ale považují za morální, protože se jich dopouštějí jen na Korejcích, které díky americkému rasismu považují za méněcenné. Ve skutečném boji, když se mají utkat s rovnocenným soupeřem, jsou však zbabělí, prchají, vzdávají se a žadoní o život.[426]

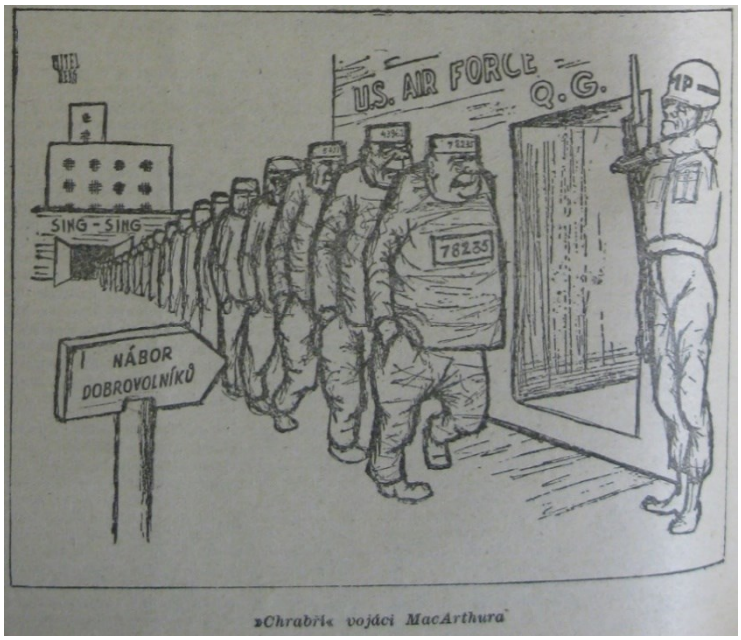
Jindy byla podtrhována apatie mužstva. Řadoví vojáci údajně nebyli přesvědčeni o účelu války, postrádali nadšení do boje. Čím déle konflikt trval, tím více toužili po návratu domů. Dávno přestali věřit ve správnost americké účasti v korejské válce i v možné vítězství. *Rudé právo* převzalo z amerického tisku a otisklo úryvky z dopisů amerických vojáků z Koreje. Vévodí jim pocit beznaděje, zbytečnosti bojů a touhy po domově. Objevuje se i nedůvěra vůči vojenskému vedení: *„Chtěl bych vědět jedno: proč jsme zde. Zdejší lid nechce, aby američtí nebo jiní vojáci šlapali na jeho rýžových polích. Když jsem přijel do Koreje, nálada našich vojáků byla lepší. Nyní vidím, že zde není žádného nadšení, ale naopak. Co se stalo? U našich hochů je toto přesvědčení: Naše veliká esa nedrží slovo. Slíbili nám, že se zastavíme u 38. rovnoběžky, ale potom nás MacArthur hnal proti Číně. Když jsem to viděl, řekl jsem si: ať generálové odvedou naše vojska z Koreje, nebo věc skončí špatně.“*[427]

Sovětský autor B. V. Karpovič popisoval americké vojáky jako žoldáky, kteří šli do války vydělat si peníze, zabíjení pro ně představovalo obživu, ale nebyli ochotni položit život pro finanční zájmy kapitalistů. Chyběla mezi nimi kolegialita i kamarádskost. Do armády byli přijímáni i kriminálníci.[428] Tento motiv se objevoval i v karikatuře z *Tvorby,* jež zobrazovala dlouhou frontu trestanců z americké věznice Sing-Sing, kteří jako dobrovolníci vstupují do amerického letectva. Obrázek doplňoval ironický titulek: *„Chrabří vojáci MacArthura“*.[429]

Další oblíbení branci měli být amnestovaní nacističtí váleční zločinci, kterým jen stačilo převléct uniformy, stali se z nich vojáci OSN a šli bojovat do Koreje.[430]

---

[426] KARPOVIČ, B. V. *Armáda USA,* s. 186-202.
[427] Dopisy amerických vojáků z Koreje. *Rudé právo.* 20. 3. 1951, roč. 31, č. 66, s. 2.
[428] KARPOVIČ, B. V. *Armáda USA*, s. 205; Záležitost čistě vojenská. *Československý voják.* 21. 3. 1952, roč. 1, č. 6, s. 26.
[429] "Chrabří" vojáci MacArthura. *Tvorba.* 13. 9. 1950, roč. 19, č. 37, s. 882.
[430] BEDNÁR, Štefan. Kvalifikovaný válečný zločinec. *Dikobraz.* 19. 9. 1950, roč. 6, č. 38, s. 1.

Obrázek 34 "Chrabří" vojáci MacArthura. *Tvorba.* 13. 9. 1950, roč. 19, č. 37, s. 882.

Obrázek 35 BEDNÁR, Štefan. Kvalifikovaný válečný zločinec. *Dikobraz.* 19. 9. 1950, roč. 6, č. 38, s. 1.

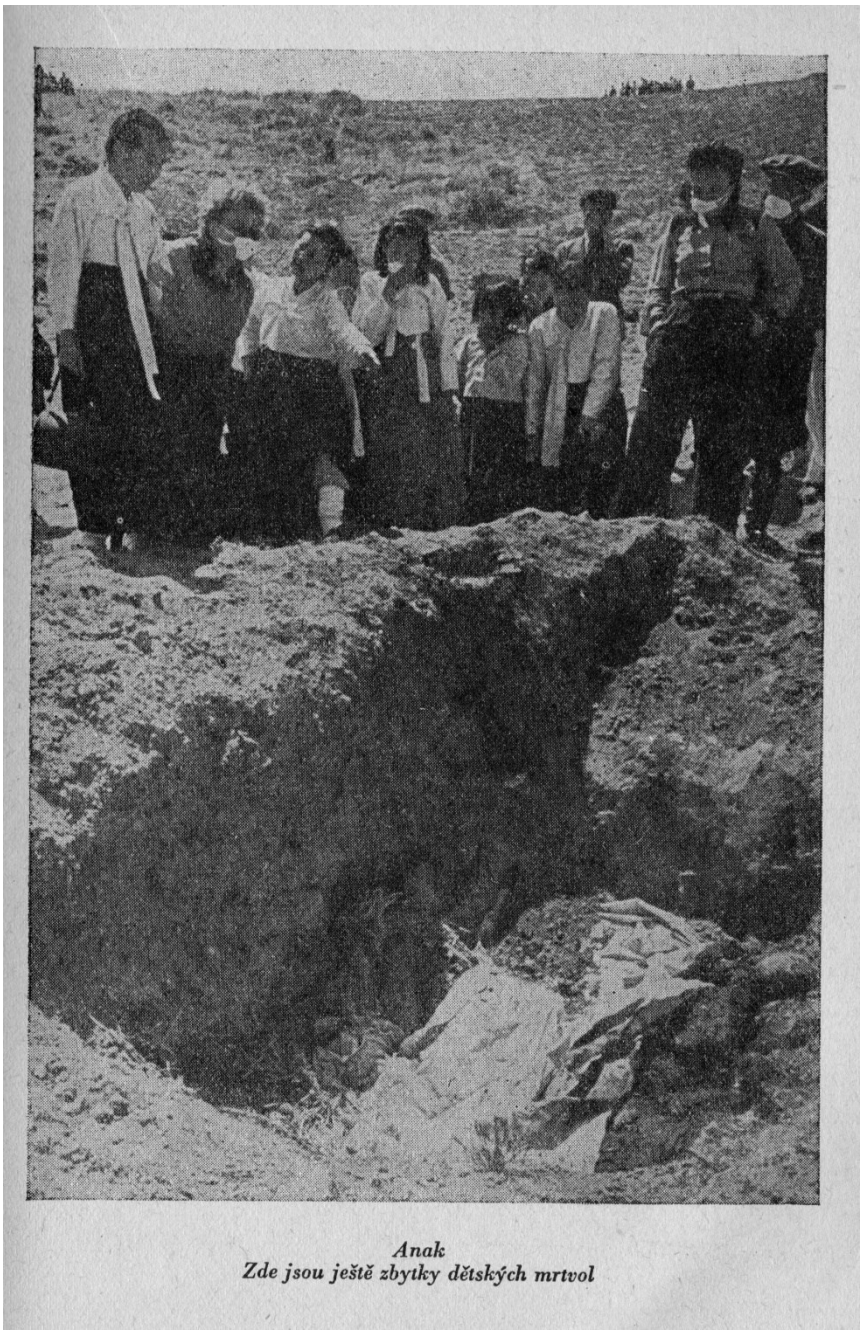
Druhý přístup komunistické propagandy se objevoval méně často. Vykresloval obyčejného amerického vojáka coby příslušníka lidu. Muž se neztotožňoval se záměry politických vůdců, nenarukoval dobrovolně, ale byl mobilizován na základě zákona o vojenské povinnosti. Někdy se v rámci svých možností snažil o šíření protiválečných letáků v americké armádě, někteří branci podepsali Stockholmské provolání. Tento voják ale mohl údajně naplno vyjádřit své protiválečné přesvědčení až v severokorejském zajetí, kde zajatci hovořili do rozhlasu a psali protiválečná poselství.[431] Někdy se názory a svědectví těchto vojáků prý objevila i v americkém tisku, čímž ovlivňovala americké veřejné mínění a posilovala hnutí za mír. Fejetonista Wojciech Bylina tak citoval vojáka americké armády Kimballa: *„Och, kdybyste viděli, co ten dobytek z našeho letectva natropil v Koreji! Kdybyste viděli vesničky, které nemají nic společného s vojenskými objekty, srovnané se zemí! Kdybyste viděli, jak střílejí na rolníky nebo jak podpalují domky, do nichž by se ani kráva nevešla! Nemohu se smířit s tím, že něčeho takového se dopouští moje vlast!“*[432]

S obrazem amerických vojáků úzce souvisí další významné téma kampaně ke korejské válce – líčení zvěrstev páchaných americkou armádou a utrpení korejského lidu, především žen a dětí. Zde hrála důležitou roli zpráva delegace Mezinárodní demokratické federace žen. Členkou delegace byla totiž i zástupkyně Československa, redaktorka a překladatelka Miluše Svatošová[433], která s dalšími dvaceti představitelkami ženských organizací odjela v květnu 1951 do Koreje, aby viděly situaci na vlastní oči a *„mohly celému světu předložit pravdivý obraz zhoubné války, rozpoutané vládou USA proti korejskému lidu.“*[434] Delegace v Koreji strávila 12 dní, navštívila město Sinydžu na korejsko-čínské hranici, dále hlavní město Korejské lidově demokratické republiky Fenjan (nyní Pchjongjang). Poté se komise rozdělila do čtyř skupin a její členky navštívily provincie Hvan-Hai, Jižní Fenjan, Severní Kanvon a města Kaičen, Hičen, Kange a Mampo. Všude si prohlížely následky bombardování, pořizovaly fotografickou dokumentaci, hovořily s místními obyvateli a zaznamenávaly jejich svědectví. Ze své cesty

[431] KARPOVIČ, B. V. *Armáda USA*, s. 206-207.
[432] BYLINA, Wojciech. O osudu útočníků je rozhodnuto. In: BYLINA, W. *Konec jedné legendy*, s. 43.
[433] *Databáze národních autorit NK ČR* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2014 [cit. 2018-04-05]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/.
[434] *Žalujeme: Zpráva Mezinárodní ženské komise pro vyšetření zvěrstev spáchaných americkými a lisynmanovskými vojsky v Koreji.* Praha 1951, s. 5.

vytvořily zprávu, kterou v červnu 1951 projednal výkonný výbor Mezinárodní demokratické federace žen a poslal ji orgánům OSN s žádostí o okamžité ukončení bombardování Koreje a stažení cizích vojsk ze země.[435] OSN zprávu vydala jako dokument Rady bezpečnosti a je stále uložen v jejím archivu. Zpráva byla následně vydána tiskem v 23 jazycích, její anglický název zněl *We Accuse.*[436] V češtině byla vydána v roce 1951 pod názvem *Žalujeme.* Zpráva má šest kapitol, z nichž se každá týká jedné navštívené provincie, a závěr. V každé části delegace nejprve představí dané místo, jak vypadalo před válkou, kolik tam žilo obyvatel, jaký tam byl průmysl a občanské vybavení. Následují statistické údaje o bombardování, počtu mrtvých, zničených budovách. Ženy se snažily o přesnou dokumentaci, ve zprávě jsou dokonce zaznamenány značky, které byly uvedené na nalezených zbytcích bomb. Kapitoly pak uzavírají svědectví očitých svědků o zvěrstvech, která prý Američané páchali – brutální vraždy mužů, žen i dětí, především členů komunistické strany, mučení. Tyto malé tragické příběhy doprovázejí fotografie zničených měst a masových hrobů, které komise viděla. Svědectví s fotografiemi působí na čtenáře velmi silným dojmem, mají jím otřást, spolu s fotografiemi oslovují jeho představivost i emoce. Přitom je nemožné ověřit si jejich pravdivost. Např. příběh dívky Kim Sen-Ai: *„Jedenáctileté děvčátko Kim Sen-Ai přišlo z vesnice On-Gun Ri, vzdálené 32 km od Anaku. Vyprávěla, že chodila do 4. třídy, když přišli Američané do jejich vesnice a odvedli ji i s rodiči do vězení. Po 12 dnech vězení byl její otec ukřižován a hozen do řeky. Matka této dívky byla členkou strany práce; dívenka vyprávěla členkám komise, že proto její matce uřízli hlavu a prsy. Čtyřletá sestra toho děvčátka byla pohřbena za živa. Dívenka sama chodí nyní do školy pro sirotky. Když se dozvěděla od svého učitele, že do jejich okresu přijela komise, požádala o dovolení, aby směla podat svědectví.“*[437]

[435] Tamtéž, s. 63-64.
[436] Letter dated 51/06/19 from the President of the *Security* Council to the Seretariat of the United Nations. *United Nations – Digital Library* [online]. New York: United Nations, 2017 [cit. 2018-04-05]. Dostupné z: http://digitallibrary.un.org/record/481377/; Women's International Democratic Federation. In: *Central Intelligence Agency – Library* [online]. Washington, 2016 [cit. 2018-04-05]. Dostupné z: https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP78-00915R000600140010-9.pdf.
[437] *Žalujeme*, s. 25.

Anak
Zde jsou ještě zbytky dětských mrtvol

Obrázek 36 *Žalujeme: Zpráva Mezinárodní ženské komise pro vyšetření zvěrstev spáchaných americkými a lisynmanovskými vojsky v Koreji.* Praha 1951, s. 23.

Brožura se zprávou vyšla v nákladu 20 000 kusů. Její závěry a pozorování byly ale šířeny i dalšími československými sdělovacími prostředky. Celou zprávu i s fotografiemi otiskoval na pokračování časopis pro ženy *Vlasta,* který informoval i o cestě delegátek do Koreje a jejich dalších osudech.[438] Prostor v médiích dostala

[438] BAKALÁŘOVÁ, J. Co jsme viděly v Koreji. *Vlasta.* 21. 6. 1951, roč. 5, č. 25, s. 3; Váleční zločinci nechtějí slyšet pravdu. *Vlasta.* 30. 8. 1951, roč. 5, č. 35, s. 2; Viděly jsme zmučenou Koreu. *Vlasta.* 13. 9. 1951, roč. 5, č. 37, s. 2; Korea žaluje. *Vlasta.* 27. 9. 1951, roč. 5, č. 39, s. 2;

také členka delegace Miluše Svatošová, která sepsala rozsáhlý článek pro *Rudé právo* a hovořila i v Československém rozhlase, kde barvitě líčila zvěrstva Američanů, pohřbívání lidí za živa, brutální vraždění dětí.[439] Československý svaz žen také po celé republice pořádal besedy, na nichž Svatošová hovořila o svých zkušenostech z Koreje. [440]

Obrazy trpících dětí cílily především na ženy, najdeme je hojně v ženském časopisu *Vlasta.* Denisa Nečasová v této souvislosti upozornila na jev, který nazvala *kolektivní symbolické mateřství*.[441] Součástí československého oficiálního diskurzu se po roce 1948 staly obrazy nového socialistického člověka a jejich odnož obrazy nové ženy. Jednu z výrazných charakteristik nové ženy představoval obraz socialistické matky. Ten měl rovinu osobního vztahu ženy k dětem, kdy státní orgány a média např. přesvědčovaly matky o výhodách péče o děti ve státních výchovných zařízeních (jeslích, mateřských školách). Jeho druhou rovinu tvořilo kolektivní symbolické mateřství. Toto pojetí prezentovalo všechny ženy především jako matky, které měly pečovat nejen o blaho svých biologických potomků, ale všech dětí světa. Měly aktivně budovat socialismus a bojovat za mír pro budoucnost dětí:[442] *„A každá žena a matka, které záleží na tom, aby její dítě nepocítilo na sobě nikdy ničivý dech války a smrti, musí připojit nejen svůj hlas, ale cele pracovat k tomu, aby vytvořila mír a šťastný život nejen svému dítěti, ale všem dětem celého světa.“*[443] K této aktivitě měly ženy burcovat právě představy trpících dětí. Motiv všeobecného mateřství se často prolínal s obrazy nepřátel, proti kterým měly matky bojovat: *„Českým ženám, matkám, upřímným vlastenkám se hnusí činnost těchto zrádců národa. Stejně vášnivě nenávidí americké válečné zločince, kteří bez milosti vraždí v Koreji, kteří štvou do krvavých válek vojáky Francie a Anglie a kteří nyní vyzbrojují armádu v západním Německu.“*[444]

Zmučená Korea bude pomstěna. *Vlasta.* 25. 10. 1951, roč. 5, č. 43, s. 2; Svobodná Korea bude žít. *Vlasta.* 15. 11. 1951, roč. 5, č. 46, s. 2; Mír Koreji! *Vlasta.* 6. 12. 1951, roč. 5, č. 49, s. 2.

[439] SVATOŠOVÁ, Miluše. Co jsem viděla v Koreji. *Rudé právo.* 19. 6. 1951, roč. 31, č. 143, s. 2; OSA, HU OSA 300-30-22, f. Records of Radio Free Europe/ Radio Liberty Research Institute, Czechoslovak Unit, Czechoslovak Monitoring, k. 3, jednotka 28 June 1951–8 July 1951, Monitoring 28-6-51, s. 556-557.

[440] SVATOŠOVÁ, Miluše. Přejeme ti spravedlivý mír, hrdinná Koreo! *Vlasta.* 28. 2. 1952, roč. 6, č. 9, s. 8-9.

[441] NEČASOVÁ, D. *Nový socialistický člověk*, s. 156.

[442] Tamtéž, s. 154-157.

[443] OPLUŠTILOVÁ, Jarmila. Mír a šťastný život dětem celého světa. *Vlasta.* 20. 3. 1952, roč. 6, č. 12, s. 15.

[444] ZIMOVÁ, Zdeňka. Na obranu míru a pokroku. *Vlasta.* 22. 2. 1951, roč. 5, č. 8, s. 2.

Do konceptu „univerzální matky“ byly dle potřeby zahrnuty i ženy z kapitalistických zemí. Opačně postupuje báseň *Americké matce*, která americkou ženu z kolektivního symbolického mateřství vylučuje kvůli zapojení jejího syna do bojů v Koreji. Kromě představy, že každá žena má dbát o dobro všech dětí světa, zde najdeme i princip údajné matčiny zodpovědnosti za činy jejího dospělého syna. Báseň postupně graduje, po lyrických obrazech dítěte, které nese matce květiny, přijde šok – obrazy zmučených dětských těl v Koreji.

Americké matce
Olga Davidová
Na tebe myslím, moje neznámá,
když nad děckem se skloním.
Na tebe myslím, když jdu lukama,
kde mladá píseň zvoní.

Na tebe myslím, ženo z Ameriky,
i tobě květy synek nosíval.
Líbal tě růžovými rtíky
a v náručí tvé sladce usínal.

Na tebe myslím, když poslouchám zprávy
o hrozné válce v Koreji.
V duchu zřím kučeravé hlavy,
které žít v míru nesměly.

V duchu zřím dětská utýraná těla,
malé nevinné mučedníky.
Což tys takový zločin chtěla,
neznámá matko z Ameriky?

Do něžných tváří padl smrti stín.
I ty máš na něm viny díl.
Jak můžeš dopustit, aby tvůj syn

bezbranné dítě zavraždil.[445]

V médiích se objevovaly i další příběhy utrpení korejského lidu ve formě politických komentářů, reportáží i literárních děl.[446] Zprávy o korejské válce byly tak časté a brutální, až v recipientech propagandy vzbuzovaly pochybnosti o jejich skutečnosti. Svědčí o tom rozhlasová zmínka Evy Vrchlické, která cituje z dopisu posluchačky: *„Často se setkává se zvrácenými názory. Mnohé ženy říkají, že válku posílá Pán Bůh. Ale to, co prý říkají, že je válka v Koreji, to že ani možné není. To je prý jen bolševická propaganda.“* Odpovědnost za tyto názory je dávána působení nepřátelského rozhlasu: *„Vypadá to jako ženská hloupost. Hloupost je ale nebezpečná. Přečíst si dobrou knihu nebo noviny, na to nemají čas. Ale poslouchat Hlas Ameriky, po tom jsou celé divé. Nevyrostou z nich takhle nepřátelé? Cítím, že proti tomu musím bojovat. Jsem zde již vykřičená jako podivínka, ale neustanu, musím přesvědčovat a napravovat a dopátrat se pravého škůdce, třeba v takové nevinné larvičce.“*[447]

Na jaře 1952 komunistická propaganda zprávy o údajných amerických válečných zločinech v Koreji ještě vystupňovala. Spustila rozsáhlou dezinformační kampaň o použití bakteriologických zbraní. Poprvé obvinila Severní Korea USA z použití bakteriologických zbraní, konkrétně rozpoutání epidemie neštovic, v květnu 1951. Tato zpráva vyšla i v *Rudém právu.*[448] Velká kampaň byla ale zahájena až v březnu 1952. Jejími tvůrci byli sovětští a čínští propagandisté a ostatní socialistické země se k ní připojily. Jak v 90. letech a na počátku 21. století prokázaly odtajněné sovětské dokumenty a také paměti vysokého čínského důstojníka Wu Zhili, obvinění Spojených států z bakteriologické války byla vykonstruovaná a celá kampaň se zakládala na dezinformacích, podstrčených důkazech a vynucených přiznáních amerických zajatců.[449]

---

[445] DAVIDOVÁ, Olga. Americké matce. *Vlasta.* 6. 12. 1951, roč. 5, č. 49, s. 2.
[446] Např. HRONEK, Jiří. Hrdinné ženy Koreje. *Vlasta.* 4. 1. 1951, roč. 5, č. 1, s. 8-9; ADAMEC, Oldřich. Malá Son-chi. *Vlasta.* 25. 10. 1951, roč. 5, č. 43, s. 4.
[447] OSA, HU OSA 300-30-22, f. Records of Radio Free Europe/ Radio Liberty Research Institute, Czechoslovak Unit, Czechoslovak Monitoring, k. 3, jednotka 28 June 1951–8 July 1951, Monitoring 28-6-51, s. 555.
[448] LEITENBERG, Milton. China's False Allegations of the Use of Biological Weapons by the United States during the Korean War. Washington 2016, s. 3; Korejská vláda žádá souzení vedoucích činitelů americké intervence pro použití bakteriologických zbraní. *Rudé právo.* 11. 5. 1951, roč. 31, č. 111, s. 2.
[449] LEITENBERG, M. China's False Allegations, s. 9-13; Srov. Američtí váleční zajatci usvědčují imperialisty USA z rozpoutání bakteriologické války v Koreji. *Rudé právo.* 21. 5. 1952, roč. 32,

Hlavní část kampaně probíhala v březnu a dubnu 1952. Američané byli obviňováni, že jejich letectvo rozšiřuje hmyz infikovaný chorobami moru a cholery. Tento hmyz byl záhy překřtěn na *„Trumanovy bakteriologické vojáky.“* Celá kauza začínala historkou, jak korejský chlapec našel ve sněhu stovky mušek, které se dosud v Koreji nevyskytovaly a které byly nakažené smrtonosnými bacily. Následně byli na dalších místech nalezeni nakažení pavouci a blechy, které se také normálně v zemi nevyskytují, mohou žít i v zimních podmínkách a byli infikovaní morem a cholerou.[450] Později přibývaly zprávy o dalším nalezeném nakaženém hmyzu (mravencích, mouchách). Infikovaný hmyz měl být shazován i na území Číny.[451]

Pro Američany měli tyto bakteriologické zbraně vyvíjet japonští a němečtí váleční zločinci, kteří s tím již měli zkušenosti z druhé světové války. Kampaň zároveň ale uklidňovala čtenáře, že tento podlý druh boje nemá v Koreji šanci na úspěch, protože veškerý infikovaný hmyz ničí protiepidemické oddíly.[452] Tak měly protiepidemické oddíly a příslušníci Červeného kříže zlikvidovat i velké množství nakaženého hmyzu, který údajně svrhli Američané 7. března 1952 na Fenjan pomocí speciálních zelených bomb. Tento útok dramaticky líčil Karel Kotinský: *„V noci na 7. března 1952 svrhli americké stvůry do okolí Fenjanu velké množství hmyzu, nakaženého smrtícími bakteriemi. Východně od Fenjanu, jak píše dopisovatel Pravdy A. Tkačenko, v okolních vesnicích Mirimpri a Naknopri a na jih od Fenjanu ve vesnici Fenčenri a ve středu města vyskakovaly rozespalé ženy z postelí a ucpávaly dveře obydlí, přikrývaly děti přikrývkami a prostěradly, aby k nim nemohly proniknout nakažené mouchy. Muži ucpávali vatou, rohožemi a hadry každou skulinu v oknech, ve stěnách a stropech, aby se smrtelně nebezpečný hmyz, svržený Američany s letadel, nemohl dostat do jejich obydlí. Letci, jak píše A. Tkačenko, počítali s tím, že způsobí mezi obyvatelstvem paniku. Ale již zrána protiepidemické lékařské oddíly lidové armády a družiny Červeného kříže zahájily rozsáhlé práce, aby zničily nakažený hmyz.“* Důvodem použití

č. 128, s. 4.

[450] Američtí barbaři v Koreji opět použili bakteriologických zbraní. *Rudé právo.* 2. 3. 1952, roč. 32, č. 53, s. 2; Korejský lid v boji proti bakteriologickým zbraním amerických barbarů. *Rudé právo.* 5. 3. 1952, roč. 32, č. 55, s. 2.

[451] USA rozšiřují bakteriologickou válku do severovýchodní Číny. *Rudé právo.* 18. 3. 1952, roč. 32, č. 66, s. 2.

[452] Japonští váleční zločinci ve službách amerických šiřitelů bakteriologické války. *Rudé právo.* 6. 3. 1952, roč. 32, č. 56, s. 2*;* FILIPOV, J.; LITOŠKO, E. Soudobí kanibalové. *Rudé právo*. 16. 3. 1952, roč. 32, č. 65, s. 2.

bakteriologických zbraní měl být krach válečných plánů imperialistů, kdy Američané ani za použití nejmodernější techniky, nasazení velkého množství vojáků a masivního bombardování nedosáhli v Koreji vítězství. Proto se prý uchýlili k této odsouzeníhodné metodě, i když to veřejně popírají.[453]

Neopominutelnou součást kampaně ke korejské válce tvořily rezoluce v tisku odsuzující činy imperialistů a závazky pracujících v rámci tzv. boje za mír.[454] I v kampani proti bakteriologické válce byly hojně publikovány protesty a rezoluce různých skupin obyvatel Československa a různých organizací doma i v zahraničí, které odsuzovaly údajné použití biologických zbraní.[455] Zajímavý je protest Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva v ČSR, který kritizuje americké vládce, že se hlásí ke křesťanství, vystupují v roli „obránců křesťanské civilizace" a přitom údajně šíří nakažlivé nemoci, a tak zabíjí tisíce lidí. Jedná se prý o *„podlé farizejství a zneužívání náboženství a posvátných citů člověka k zločinným cílům."* Text vyšel na titulní straně *Rudého práva* a měl pravděpodobně oslovit především věřící občany ČSR a demonstrovat, že v zemi platí náboženská svoboda a jednota v názorech.[456]

Motiv obrany či šíření civilizace, který zmiňuje i kněžský protest, se stal v kampani velmi výrazným. Komunistická propaganda pomocí kampaně zpochybňovala pojetí Spojených států jako nositelů civilizace a pokroku. Naopak proti němu zdůrazňovala údajné barbarství coby opak civilizace. Američané byli

---

[453] Američtí barbaři svrhli infikovaný hmyz na Fenjan. *Rudé právo.* 11. 3. 1952, roč. 32, č. 60, s. 2; KOTINSKÝ, Karel. Proč použili imperialisté bakteriologických zbraní. *Československý voják.* 16. 5. 1952, roč. 1, č. 10, s. 8.

[454] Např. Čs. lid vyjadřuje své pobouření nad útokem imperialistů v Koreji. *Rudé právo.* 8. 7. 1950, roč. 30, č. 160, s. 1; Rozhodná odpověď našeho lidu na nové válečné zločiny v Koreji. *Rudé právo.* 18. 7. 1950, roč. 30, č. 168, s. 1; Celou naší zemí mohutně zní: Ruce pryč od Koreje! *Rudé právo.* 19. 7. 1950, roč. 30, č. 169, s. 1; Mezinárodní svaz studentstva k událostem v Koreji. *Rudé právo.* 19. 7. 1950, roč. 30, č. 169, s. 1; Po boku korejského lidu bojují škodováci za mír. *Pravda.* 22. 7. 1950, roč. 6, č. 29, s. 1; Rozhodný hlas mládeže v továrnách i na polích: Naše práce zmaří plány imperialistických válečných štváčů. *Pravda.* 22. 7. 1950, roč. 6, č. 29, s. 1; Pracovní závazky – naše zbraně na pomoc korejskému lidu v boji za svobodu. *Pravda.* 22. 7. 1950, roč. 6, č. 29, s. 2.

[455] Zastavte okamžitě zločinnou bakteriologickou válku! Protest Národní fronty Čechů a Slováků proti užívání bakteriologických zbraní americkými imperialisty v Koreji a Číně. *Rudé právo.* 16. 3. 1952, roč. 32, č. 65, s. 1; Protest čs. vědců proti zločinu amerických agresorů. *Rudé právo.* 11. 3. 1952, roč. 32, č. 60, s. 2; Bakteriologická válka amerických banditů vyvolává rozhořčení mas celého světa. *Rudé právo.* 1. 4. 1952, roč. 32, č. 79, s. 4; Naše odpověď americkým kanibalům – učiníme ze své vlasti pevnou tvrz míru! *Rudé právo.* 2. 4. 1952, roč. 32, č. 80, s. 1; Celá svetová verejnosť protestuje proti používaniu bakteriologických zbraní americkými útočníkmi. *Pravda.* 23. 3. 1952, roč. 33, č. 71, s. 3; Výzva předsednictva Světové rady míru proti bakteriologické válce. *Vlasta.* 17. 4. 1952, roč. 6, č. 16, s. 2.

[456] Katoličtí duchovní protestují proti bakteriologické válce v Koreji. *Rudé právo.* 16. 3. 1952, roč. 32, č. 65, s. 1.

v souvislosti s údajnou bakteriologickou válkou nazýváni kanibalové, protože kanibalství je spojováno s primitivními domorodými kmeny zcela nezasaženými moderní civilizací a jejími zásadami. Je vnímáno jako projev nejnižších temných hnutí lidstva, kdy se lidé požírají navzájem.[457] Stejné pojetí najdeme i v karikatuře Bohumila Paši, v níž je americký prezident Truman zobrazen jako pravěký neandrtálec, nahý a vyzbrojený dřevěným oštěpem, jak v čele nakaženého hmyzu vyráží „šířit civilizaci“. Opět proti deklarované civilizaci stojí primitivnost, nekulturnost, pravěk.[458] V další karikatuře Harry Truman úkoluje americké letce, aby šířili americkou civilizaci v barbarské zemi Koreji. Vojáci ale nakládají do letadel bomby označené názvy smrtelných nemocí mor, cholera, tyfus. To má být ta hlásaná civilizace.[459]

Obrázek 37 PAŠA, Bohumil. Ve jménu civilisace. *Dikobraz.* 6. 4. 1952, roč. 8, č. 14, s. 109.

[457] FILIPOV, J.; LITOŠKO, E. Soudobí kanibalové, s. 2, Naše odpověď americkým kanibalům – učiníme ze své vlasti pevnou tvrz míru! *Rudé právo.* 2. 4. 1952, roč. 32, č. 80, s. 1.
[458] PAŠA, Bohumil. Ve jménu civilisace. *Dikobraz.* 6. 4. 1952, roč. 8, č. 14, s. 109.
[459] ŠTEMBERA, Otakar. Korejské poslání. *Dikobraz.* 16. 3. 1952, roč. 8, č. 11, s. 85.

Obrázek 38 ŠTEMBERA, Otakar. Korejské poslání. *Dikobraz.* 16. 3. 1952, roč. 8, č. 11, s. 85.

V kampani proti bakteriologické válce se objevovaly podobné prvky jako v kampani proti mandelince bramborové v roce 1950. V obou případech propaganda používala motiv hmyzu jako zbraně imperialistů, resp. brouka coby amerického vojáka.[460] Hmyz měli rozšiřovat Američané pomocí letadel. Ani v jednom případě ale neměli slavit velký úspěch, protože v Československu se do potírání mandelinek aktivně zapojili obyvatelé, včetně dětí a mládeže, a v Koreji zase pohotově zasahovaly protiepidemické armádní oddíly.[461]

[460] MOLÍN, Josef. Haudujudů, domorodče. *Dikobraz.* 18. 7. 1950, roč. 6, č. 29, s. 1.
[461] Srov. FORMÁNKOVÁ, P. Kampaň proti „americkému brouku“, s. 22-38.

Obrázek 39 Ukázka z kampaně proti mandelince bramborové. Brouk mandelinka zde vystupuje v roli amerického vojáka, který jde podle titulku šířit atlantickou kulturu. Nacházíme zde tedy dva motivy brouk-voják a opět deklarované šíření civilizace zde formou ničení úrody. MOLÍN, Josef. Haudujudů, domorodče. *Dikobraz.* 18. 7. 1950, roč. 6, č. 29, s. 1.

Motiv potírání hmyzu se také objevil v karikatuře. Stejně jako byl údajně v Koreji speciálním postřikem zlikvidován infikovaný hmyz, tak představitelé lidu likvidují imperialisty Trumana, Ridgwaye, Churchilla, de Gaulla s heslem *„Kdo žije jako hmyz – skončí jako hmyz.“* Jako speciální postřik zde slouží mír, mírové hnutí.[462]

[462] ŠTEMBERA, Otakar. Kdo žije jako hmyz… *Dikobraz.* 7. 9. 1952, roč. 8, č. 36, s. 282.

Obrázek 40 ŠTEMBERA, Otakar. Kdo žije jako hmyz… *Dikobraz.* 7. 9. 1952, roč. 8, č. 36, s. 282.

Další velké téma kampaně ke korejské válce představovali korejští a čínští váleční zajatci. Československá média Američany obviňovala, že se zajatci zacházejí krutě a v rozporu se zásadami mezinárodního práva. Vzdávající se neozbrojené vojáky prý Američané bezdůvodně stříleli. Ostatní zajatci měli být drženi v zajateckých táborech, kde údajně panovaly podmínky jako v nacistických koncentračních táborech. Nejhorší měl být tábor na ostrově Kodže.[463] Na tomto ostrově u jižního pobřeží Koreje vojska OSN zřídila zajatecký tábor, kde bylo zadržováno asi 100 tisíc čínských a severokorejských zajatců. Dále se zde nacházely velké tábory, kde pobývalo asi 100 tisíc uprchlíků a internovaných osob.

[463] Srov. Američané připravují další masakry válečných zajatců. *Rudé právo.* 21. 5. 1952, roč. 32, č. 128, s. 3; ZASLAVSKIJ, D. Kati a jejich principálové. *Rudé právo.* 21. 5. 1952, roč. 32, č. 128, s. 3.

Řídit takto rozsáhlý vězeňský systém bylo složité a náročné a americkým velitelům tábora se nedařilo zde udržet klid. Hlavním zdrojem nepokojů se staly prověrky, které Američané prováděli a při nichž se snažili zjistit politickou minulost zajatců, a jestli si přejí repatriaci do Severní Koreje či Číny. Zajatci podněcovaní severokorejskými politickými komisaři, kteří se často nechávali zajmout úmyslně, aby mohli působit v zajateckých táborech, se proti prověrkám bouřili. V táboře také docházelo k vraždám nekomunistických zajatců. Situace eskalovala na jaře 1952. 13. února došlo v táboře k bitvě mezi strážnými a zajatci, při níž zemřelo 77 zajatců a jeden Američan. 7. května 1952 pak zajatci zajali velitele tábora, brigádního generála Francise T. Dodda, který byl propuštěn až po dlouhém vyjednávání a slibu ukončení prověrek. Obnovit pořádek a uklidnit situaci v táboře se podařilo teprve, když v květnu 1952 vystřídali americké a jihokorejské strážné evropští a kanadští vojáci.[464]

Právník Ferdinand Boura ve své knize *Americké zločiny v Koreji s hlediska mezinárodního práva* dění na ostrově Kodže interpretoval tak, že když se zajatci oprávněně vzbouřili proti surovému zacházení, hladu a vraždám, byli popravováni. Svědectví o těchto událostech měl poskytovat dopis, který zajatci sepsali a který prý pronesli partyzáni do Severní Koreje: *„Před hlavněmi kulometů a pušek odvádějí američtí policisté desítky našich soudruhů na tajné nebo na veřejné popravy. Sta našich soudruhů vrhají do plynových komor a do železných kobek, kde je na nich vykonán rozsudek. Četní, velmi četní naši vlastenci jsou ve vězeňských zamřížovaných automobilech a přívěsných vozících policejních motocyklů dopravováni k moři, kde jsou zastřeleni nebo naloženi na smrtonosné lodi a daleko od břehů a lidských zraků usmrceni jedy, plyny, mikroby.“* Dalším zajatcům prý byly sťaty hlavy a někteří muži byli zabiti elektrickým proudem.[465] Když zajatci zadrželi generála Dodda, mělo se jim výměnou za jeho propuštění dostat slibu, že bude ukončeno krveprolití, mučení a také nucené výslechy, jejichž cílem bylo verbování zajatců a jejich opětovné vyzbrojování. Redakce *Rudého práva* však naznačovala, že tyto závazky nehodlá americké velitelství splnit.[466]

Lev Haas vykreslil Kodže ve své karikatuře dokonce jako horší než

[464] CATCHPOLE, B. *Korejská válka 1950-53*, s. 202-204.
[465] BOURA, Ferdinand. *Americké zločiny v Koreji s hlediska mezinárodního práva.* Praha 1952, s. 16.
[466] K událostem v táboře válečných zajatců na ostrově Kodže. *Rudé právo.* 17. 5. 1952, roč. 32, č. 124, s. 4.

nacistické koncentrační tábory, což měl symbolizovat Heinrich Himmler, který z hrobu předával své nacistické vyznamenání americkému veliteli zajateckého tábora Kodže s komentářem, že ho Američan překonal.[467]

Obrázek 41 HAAS, Lev. Kodže. In: HOŘEC, Jaromír. *Taký je fašizmus.* Bratislava 1953, s. 87.

Podle Boury se Američané také snažili zajatce mučením přimět, aby se stali jejich špiony. V amerických nemocnicích pak měly být na zajatcích prováděny pokusy.[468] Předmětem kritiky se stala i politika Američanů ohledně repatriace severokorejských a čínských válečných zajatců. Spojené státy totiž prosazovaly dobrovolné repatriace, kdy se do Severní Koreje a Číny měli vrátit pouze ti zajatci, kteří si to přáli. To však bylo v rozporu s Ženevskou úmluvou o zacházení s válečnými zajatci, podle které měli být po skončení konfliktu repatriováni všichni zajatci.[469] Na tento fakt českoslovenští propagandisté vytrvale upozorňovali

[467] HAAS, Lev. Kodže. In: HOŘEC, Jaromír. *Taký je fašizmus*, s. 87.
[468] BOURA, F. *Americké zločiny v Koreji*, s. 17; ZASLAVSKIJ, D. Kati a jejich principálové. *Rudé právo.* 21. 5. 1952, roč. 32, č. 128, s. 3.
[469] Srov. Vyhláška ministra zahraničních věcí o Ženevských úmluvách ze dne 12. srpna 1949 na ochranu obětí války č. 65/1954 Sb., Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci ze dne 12. srpna 1949, čl. 118. *Zákony pro lidi.cz* [online]. 2010-2018 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1954-65; MATRAY, James I. Revisiting Korea, Part 2: Exposing

a využívali jej k svým účelům.[470] Do protikladu s údajně špatným zacházením se zajatci v amerických táborech a jejich masakry kladli vzornou péči o americké zajatce, kteří v dopisech domů prý pěli chválu, že mají dobrou stravu, mohou sportovat, dokonce dostali od dozorců balíček s potravinami ke Dni díkuvzdání. Kolem zajateckého tábora ani neměl být umístěn ostnatý drát, internovaní měli být chráněni před zimou vytápěním ubikací, obdrželi pokrývky, dokonce byli očkováni proti nakažlivým nemocem.[471] Tyto výsady se ale týkaly jen zajatců, kteří se svými věznitelí spolupracovali, nebránili se marxistické „převýchově" a případně souhlasili s vystoupením v rozhlase a tisku, kde se přiznávali ke zločinům a odsuzovali jednání imperialistů. Pokud se zajatci nepodvolili indoktrinaci a odporovali, nebo se dokonce pokusili o útěk z tábora, čekalo je kruté mučení, nedostatek jídla i lékařské péče. Mnozí toto zacházení nepřežili.[472]

3.6 Dobrý strýc Sam se rozhodl nasytit a poohřát Evropany...[473] – Marshallův plán

Válkychtivost a útočnost imperialistů, jejímž důkazem měla být korejská válka, představovala v propagandě věnované mezinárodní politice nejvýznamnější téma. Dalšími hojně reflektovanými náměty se stal kolonialismus a také Marshallův plán.[474]

Rudé právo jako hlavní periodikum československých komunistů se Marshallovu plánu poprvé věnovalo v červnu 1947, několik dnů poté, co americký ministr zahraničí G. C. Marshall plán ve svém projevu na Harvardově

Myths of the Forgotten War. *National Archives* [online]. College Park: The National Archives and Records Administration, 2017, 2002 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: https://www.archives.gov/publications/prologue/2002/summer/korean-myths-2.html.

[470] Srov. Protest generála Nam Ira proti americkým zvěrstvům na válečných zajatcích. *Rudé právo.* 3. 1. 1953, roč. 33, č. 3, s. 4.

[471] Americké ženy o humánním zacházení se zajatci v severní Koreji. *Rudé právo.* 4. 1. 1953, roč. 33, č. 4, s. 6; Repatriovaní příslušníci vojsk OSN o dobrém zacházení. *Rudé právo.* 25. 4. 1953, roč. 33, č. 114, s. 6.

[472] CATCHPOLE, B. *Korejská válka 1950-53*, s. 206-211. Srov. Svědectví zajatého amerického letce o bakteriologické válce v Koreji. *Rudé právo.* 8. 5. 1952, roč. 32, č. 115, s. 4; „Uvalili jsme na sebe hněv všech národů": přiznání amerického letce. *Rudé právo.* 17. 5. 1952, roč. 32, č. 124, s. 4.

[473] ERENBURG, Ilja. My a oni. *Tvorba.* 21. 1. 1948, roč. 17, č. 3, s. 41-42.

[474] K Marshallově plánu srov. KRÁTKÝ, Karel. *Marshallův plán: Příspěvek ke vzniku studené války.* Plzeň 2010; DEJMEK, Jindřich; LOUŽEK, Marek (eds.) *Marshallův plán: šedesát let poté.* Praha 2007; *Československo a Marshallův plán.* Praha 1992; MICHÁLEK, Slavomír. Odmítnutí Marshallova plánu. *Dějiny a současnost.* 7/2007, roč. 29, č. 7, s. 33-36; PETRUF, Pavel. *Marshallov plán.* Bratislava 1993; JUDT, Tony. *Poválečná Evropa.* Praha 2017, s. 90-100.

univerzitě představil. Deník se k Marshallově plánu stavěl od začátku velmi kriticky, přejímal výklad moskevské *Pravdy*, že se jedná o alternativu Trumanovy protikomunistické doktríny. Později v dalších článcích parafrázoval výtky sovětského lidového komisaře zahraničí M. Molotova: hospodářská pomoc by omezila nezávislost a samostatnost menších států, Evropa si má pomoci sama, účelem plánu je posílit Německo, plán má protikomunistické zaměření. V červenci 1947 pak *Rudé právo* uvítalo, že Československo odvolalo svou účast na Marshallově plánu, což šéfredaktor Vilém Nový prezentoval jako projev loajality k slovanským spojencům země. [475]

Po únorovém převratu prezentovala komunistická propaganda Marshallův plán především jako nástroj Spojených států k hospodářskému i kulturnímu ovládnutí Evropy. Opakovaně se snažila dokazovat, že Plán evropské obnovy, jak zněl jeho oficiální název, přináší prosperitu jen Spojeným státům, respektive jejich velkokapitalistům, a naopak evropské země, k jejichž obnově měl přispět, jsou pouze vykořisťovány.[476]

Autor Josef Lenk takto popisoval údajnou likvidaci národního hospodářství v Rakousku v důsledku Marshallova plánu, kdy prý Američané dodali zemi své přebytečné luxusní zboží, ale nikoliv zboží a stroje, které Rakousko potřebovalo pro obnovu své ekonomiky, protože nebylo v zájmu amerických průmyslníků budovat si konkurenci. Spotřebního zboží byl nedostatek a bylo velmi drahé, jeho ceny ještě rostly, ale mzdy zůstávaly stejné. Proti snižující se životní úrovni pak mělo protestovat dělnictvo spolu s komunistickou stranou. Autor pak shrnuje: *„To jsou tedy výsledky Marshallova plánu: rozhárané státní hospodářství, prudce klesající životní úroveň, šmelinaření, drahota a nezaměstnanost, demonstrace, policie proti dělníkům, ožebračení a vykořisťování, ztráta hospodářské i politické nezávislosti, začlenění do Atlantického paktu a tím i do tábora imperialistických válečných štváčů.“* Do protikladu je kladeno Československo, které Marshallův plán odmítlo, spoléhá se jen na své síly a pomoc SSSR.[477]

Propaganda také někdy dávala Marshallův plán do spojitosti se Severoatlantickou aliancí (NATO). Podle knihy Jiřího Hronka *Spoutaná Francie*

[475] KRÁTKÝ, K. *Marshallův plán*, s. 388-390.
[476] Např. Američtí imperialisté ničí mírovou výrobu zmarshallisovaných států. *Rudé právo.* 2. 2. 1950, roč. 30, č. 28, s. 2.
[477] LENK, Josef. Marshallův plán v Rakousku. *Tvorba.* 27. 7. 1949, roč. 18, č. 30, s. 701.

vedl právě Marshallův plán a založení tzv. Severoatlantického paktu, jak Hronek NATO nazýval, k údajné hospodářské a vojenské okupaci Francie Spojenými státy. V zemi totiž vznikly americké vojenské základny. Kniha dále zdůrazňuje, že Francouzi protestují proti přítomnosti amerických vojáků, píší nápisy „American, go home".

Hronek používá pro přiblížení údajných důsledků Marshallova plánu ve Francii paralely z českých dějin, aby tuzemští čtenáři lépe pochopili a přijali jeho poselství: *„Hospodářská a vojenská okupace, výprodej celé země, rychlé zbídačování nejširších vrstev obyvatelstva, vyhlídky na bídu ještě větší, na stoupající nezaměstnanost a hlad – to jsou důsledky „darů" strýčka Sama, které přicházejí francouzskému lidu nesmírně draho, to jsou důsledky Marshallova plánu a severoatlantického paktu, za něž francouzský lid platí strádáním a ztrátou hospodářské i politické nezávislosti. K takovým koncům dovedla zemi zrádná mnichovská politika francouzské velkoburžoasie, která těmito dvěma Mnichovy nastoupila cestu úplného výprodeje národních zájmů."*[478] Objevuje se zde motiv mnichovské dohody, tehdy prý buržoazní vlády Francie a Británie zradily a zaprodaly Československo, nyní vláda zaprodává samotnou Francii.

Marshallův plán neunikl ani ostří karikatury, která ukazovala údajné hospodářské vykořisťování Evropy, z kterého měli profitovat američtí kapitalisté. V kresbě Viléma Reichmanna Marshall svléká Evropu z šatů, až je téměř nahá. Karikatura Antonína Pelce již ukazuje údajné výsledky Marshallova plánu: v západní Evropě probíhají hospodářské krize, a naopak se daří režimům, které komunistická propaganda považovala za fašistické – západní Německo, Titova Jugoslávie a Francovo Španělsko. Americké kapitalistické kruhy, symbolizované tlustým mužem v cylindru a s doutníkem, tak měly dosáhnout svých cílů – hospodářského podrobení Evropy a šíření fašistické ideologie, kterou údajně zastávaly.[479]

[478] HRONEK, Jiří. *Spoutaná Francie.* Praha 1952, s. 16.
[479] REICHMANN, Vilém. Zdá se mi, pane Marshalle. Dikobraz. 2. 11. 1948, roč. 4, č. 44, s. 2; PELC, Antonín. I vyšel, aby rozséval. *Dikobraz.* 10. 1. 1950, roč. 6, č. 2, s. 1.

Obrázek 42 REICHMANN, Vilém. Zdá se mi, pane Marshalle. *Dikobraz.* 2. 11. 1948, roč. 4, č. 44, s. 2.

Obrázek 43 PELC, Antonín. I vyšel, aby rozséval. *Dikobraz*. 10. 1. 1950, roč. 6, č. 2, s. 1.

Spojené státy byly v této souvislosti prezentovány i jako kulturní nepřítel. Československá propaganda hovořila o „marshallizaci kultury“ v západoevropských zemích, jež se měla projevovat likvidací národní kultury, a naopak hojným šířením amerických knih a hollywoodských filmů, což mělo vést k šíření ideologie USA, k mravnímu rozvratu a zhloupnutí obyvatelstva evropských zemí. Jako důkaz zhoubného vlivu americké kultury měl sloužit např. nárůst zločinnosti západoevropské mládeže.[480]

[480] BOUČEK, Jaroslav. Jak se „marshallisuje“ francouzská kultura. *Tvorba.* 14. 1. 1948, roč. 17, č. 2, s. 27-28; KORIONOV, V. *Americký imperialismus – nejzavilejší nepřítel národů.* Praha 1951, s. 144.

Jako konečný cíl amerických imperialistů komunistická propaganda předkládala ovládnutí celého světa. Také Marshallův plán měl sloužit jako prostředek k dosažení světovlády.[481]

3.7 V koloniích svítá![482] – Kolonialismus

K charakteristice nepřítele imperialismu patřil také kolonialismus, vykořisťování a útisk obyvatelstva zemí Asie a Afriky.[483]

Komunistická propaganda ke kolonialismu tvořila součást velkého narativu boje tzv. tábora míru (SSSR, lidově demokratické země) a tábora imperialismu. Imperialisté měli přikládat svým koloniím velký význam, v plánované válce proti SSSR a východnímu bloku měly kolonie hrát roli nástupních prostor: *„Bez nich, bez jejich základen, surovin, pomocných armád a pracovních sil je válka nemožná. Proto imperialistům velmi záleží na tom, aby v těchto oblastech měli klid, ničím nerušené zázemí a spolehlivé, ke všemu ochotné loutkové vlády.“*[484]

Takový obraz přinášela i karikatura. Podle ní ideální kolonie z pohledu kolonizátorů vypadala tak, že domorodci, kteří byli zobrazováni jako černoši, popřípadě snědí muži s turbany, bez protestů klidně a tvrdě pracovali pro bílého Evropana, zatímco on je hlídal s puškou, nebo si užíval odpočinek.[485]

---

[481] VANĚK, Jan (ed.) *Americký plán porobení Evropy.* Praha 1951, s. 37.
[482] PELC, Antonín. V koloniích svítá! *Dikobraz.* 14. 2. 1950, roč. 6, č. 7, s. 1.
[483] Ke kolonialismu srov. FERRO, Marc. *Dějiny kolonizací: od dobývání po nezávislost 13.-20. století.* Praha 2007; NÁLEVKA, Vladimír. *Čas soumraku: rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce.* Praha 2004. Kulturním dědictvím kolonialismu a otázkami identity se zabývají tzv. postkoloniální studia (či postkoloniální kritika). Např. FANON, Frantz. *Černá kůže, bílé masky.* Praha 2011; SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu.* Praha 2008; HAVRÁNEK, Vít, LÁNSKÝ, Ondřej (ed.). *Postkoloniální myšlení IV.* Praha 2013; SOMMER, Vítězslav. Postkoloniální kritika a Subaltern Studies. In: MERVART, Jan; STŘEDOVÁ, Veronika (ed.) *České, slovenské a československé dějiny 20. století IV.* Ústí nad Orlicí 2009, s. 277-284.
[484] STAMBERGER, Walter. *Kolonie proti imperialismu.* Praha 1951, s. 144.
[485] SEKORA, Ondřej. Jak si v Holandsku představují Spojené státy indonéské. *Dikobraz.* 1. 2. 1949, roč. 5, č. 5, s. 8.

Obrázek 44 SEKORA, Ondřej. Jak si v Holandsku představují Spojené státy indonéské. *Dikobraz*. 1. 2. 1949, roč. 5, č. 5, s. 8.

Údajné plány imperialistů však narušovaly rostoucí emancipační snahy v koloniích a postupující dekolonizace, které se koloniální velmoci někdy snažily bránit ozbrojenou cestou. Komunistická propaganda hovořila o *„národně osvobozeneckém boji koloniálních zemí“,* který interpretovala jako třídní boj a součást tzv. světového boje za mír. Podle tohoto výkladu boj za nezávislost kolonií vedla především místní dělnická třída a komunistické strany. Podporovala ji pak dělnická třída *„mateřské země“*, tedy koloniální velmoci. Národně osvobozenecká hnutí v koloniích měla pak oslabovat imperialisty, bránit jim, aby mohli zahájit válku proti SSSR, a tím přispívat k světovému *„boji za zachování míru.“* Proto je měly země východního bloku podporovat. [486] Také podle usnesení ÚV KSČ a ÚV KSS k propagandě představoval *„boj koloniálních národů za svobodu“* významné téma, které mělo být v rámci propagandy k boji za mír popularizováno a opakovaně k němu vznikaly dílčí kampaně.[487]

[486] STAMBERGER, W. *Kolonie proti imperialismu*, s. 144; TEICH, Mikuláš. *Krise koloniální soustavy a boj za mír v koloniálních a závislých zemích.* Praha 1951, s. 32-33.
[487] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 12, Pracovní plán Rudé právo – leden 1950, folio 70; SNA, f. ÚV KSS Predsednictvo, k. 848, Predsedníctvo ÚV KSS 15. októbra 1953, Návrh na rozpracovanie vládneho vyhlásenia v propagande a agitácii, s. 3.

Emancipační hnutí v koloniích většinou karikaturisté zobrazovali velkou postavou domorodce – polonahého černocha, který trhá své okovy, shazuje jho kolonizátorů nebo boří stavbu imperialismu. Kompozicí tyto kresby představovaly obměnu karikatur, kde velký dělník – symbol dělnické třídy nebo socialistického bloku drtí své nepřátele – imperialisty, zrádce apod. Zde velký, pohledný a sympatický černoch stojí proti kolonizátorům, kteří jsou prezentováni jako malé, obtloustlé, nebo naopak příliš vyhublé postavičky obvykle oděné v uniformě britské armády s krátkými kalhotami, kterou vojáci používali v tropických oblastech.[488]

Obrázek 45 PELC, Antonín. V koloniích svítá! Dikobraz. 14. 2. 1950, roč. 6, č. 7, s. 1.

[488] PELC, Antonín. V koloniích svítá! *Dikobraz.* 14. 2. 1950, roč. 6, č. 7, s. 1; PELC, Antonín. Churchill: Well, mister Truman… *Dikobraz.* 16. 3. 1952, roč. 8, č. 11, s. 81; PETRIKOVSKÝ, F. K situácii v Kényi. *Roháč.* 19. 11. 1953, roč. 6, č. 46.

Výmluvnou je kresba Jaroslava Popa *Stále táž tvář,* která představuje typické zobrazení imperialisty v karikaturách. Imperialismus je zde ztvárněn jako pavouk oděný do cylindru a fraku. Zosobňuje nepřítele, takže je ošklivý, výjimečně nemá velké uši a nos, naopak nos i uši jsou velmi malé a v nesouladu k zbytku obličeje. O to větší jsou jeho ústa, nebo spíše otevřená tlama s vyceněnými zuby, které nepoznaly dentální péči a jsou ve špatném stavu. Imperialismus je prezentován jako krvežíznivé monstrum, i když je oděn do lidského oblečení, je odlidštěný, jeho zjev je animální. V jedné ruce drží nůž, z kterého kape krev – odkaz na údajnou touhu imperialistů po válce. V druhé ruce má vak s dolary, jeho motivem je jen vlastní zisk. Pavouk je rozkročen nohami v koloniích, které imperialisté vykořisťují. Nohy Velká Británie stojí v Egyptě, Francie ve Vietnamu, Holandsko v Indonésii a USA v Koreji. Jedná se o narážku na koloniální zájmy velmocí v roce 1952.[489] Francie se v té době účastnila první indočínské války a snažila se prosadit svůj vliv ve Vietnamu, Holandsko ztrácelo koloniální panství v Indonésii a Britové dosud pobývali v Egyptě, Spojené státy americké se účastnily války v Koreji.

Obrázek 46 POP, Jaroslav. Stále táž tvář. *Dikobraz.* 1. 1. 1952, roč. 8, č. 1, s. 6.

[489] POP, Jaroslav. Stále táž tvář. *Dikobraz*. 1. 1. 1952, roč. 8, č. 1, s. 6.

Boj za nezávislost kolonií byl představován jako třídní boj, jehož motivací měly být především sociální důvody – bída, vykořisťování, nízké mzdy, špatná zdravotní péče i dostupnost vzdělání. Vzdělání je domorodým obyvatelům kolonií buď zcela nedostupné, nebo má sloužit k manipulaci dětí, vymývání mozků a posilování sounáležitosti s koloniální velmocí. Jeho cílem má být potlačení národní kultury a „pokrokových", tj. marxistických myšlenek.[490]

3.8 Na vlnách Coca-Coly[491] – Americký způsob života

Propagandistický obraz imperialisty doplňovaly také postřehy a motivy z oblasti každodennosti a morálního, respektive amorálního chování v kapitalistických zemích. Velkou pozornost propaganda věnovala tzv. americkému způsobu života, jehož jádrem mělo být hromadění majetku a konzum. Sovětský autor Vladimír Minajev, jehož knihy vycházely i v Československu, jej popsal takto: *„Nejpříznačnějším rysem tak zvaného ‚amerického způsobu života' je snaha po hromadění majetku. Jed tohoto vnadidla, který vysušuje a umrtvuje všechno živé a hanobí to nejsvětější a nejušlechtilejší v člověku, pronikl v Americe do všeho. Americká plutokracie ‚… neponechala mezi lidmi jiného svazku než holé sobectví, než bezcitné zaplatiti hotovými'."*[492] Jedinou hodnotou v Americe měla být schopnost vydělat a hromadit dolary. Všichni Američané byli prý odmala vychováváni v *„americkém mýtu"*, že každý má stejné možnosti a může zbohatnout, i z prodavače novin že se může stát milionář. Za tímto přeludem bohatství se pak hnali. To měl být princip amerického business – svobodného podnikání. Nahromaděné peníze pak měli Američané utrácet v nákupu různého spotřebního zboží – v konzumu. Konzumerismus měl neblahé sociální i morální následky: chudí lidé, kteří si nemohli dovolit drahé konzumní věci (automobil, pračku, ledničku, televizi apod.), které jim americká média a reklama ukazovaly a po nichž zatoužili, si je nakupovali na splátky. Když však nemohli úvěr splácet, přišli o věci i splátky a propadli se do ještě větší bídy. Dalším důsledkem konzumního způsobu života měl být růst kriminality a tzv. gangsterismus, protože

[490] Ženy Asie a Afriky bojují za mír a svobodu. *Vlasta.* 8. 9. 1949, roč. 3, č. 36, s. 8-9; *Výchova v koloniích.* Praha 1951, s. 45-50.
[491] HRONEK, Jiří. Americký mythus a skutečnost. *Tvorba.* 22. 2. 1950, roč. 9, č. 8, s. 184.
[492] MINAJEV, V. *Ve stínu Sochy svobody*, s. 50-51.

ideál představovalo hromadění majetku – bez ohledu na prostředky, které slouží k jeho získání.[493]

Tento způsob života pak Američané měli prostřednictvím svých filmů, knih, médií šířit i do Evropy a dalších zemí. Symbolem konzumu a také amerikanizace se pak stala Coca-Cola.[494] Komunističtí propagandisté nápoj hodnotili jako *„tak ohavný, že by se s ním měly otravovat krysy,“* a jeho úspěch přisuzovali působení intenzivní reklamy. [495] Coca-Cola v československé propagandě představovala *„symbol nové americké kolonisace“*, šíření americké kultury do celého světa a zároveň rozšiřování prodeje amerických produktů, z něhož profitovaly americké trusty ovládané imperialisty z Wall Streetu (konkrétně rodinami Morganů a Rockefellerů).[496] I oblíbený nealkoholický nápoj tak měl fungovat jako nástroj spiknutí několika vlivných mužů – finančníků z Wall Streetu na jejich cestě k ovládnutí světa.

Motiv Coca-Coly se objevil i v dobové karikatuře a filmu. Kresba Lva Haase zpochybňuje smysl Marshallova plánu, kdy v jeho rámci podává symbol Spojených států amerických Strýček Sam topící se západní Evropě sklenici černé limonády jako údajnou pomoc z hospodářské krize.[497]

[493] Tamtéž, s. 51; HRONEK, J. Americký mythus a skutečnost, s. 184-185.
[494] Srov. JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: Její historie od roku 1945.* Praha 2017, s. 358-362.
[495] HRONEK, Jiří. Americký mythus a skutečnost, s. 184.
[496] R. S. Coca-Cola. *Tvorba.* 15. 3. 1950, roč. 19, č. 11, s. 242.
[497] HAAS, Lev. Coca-Cola. *Tvorba.* 12. 4. 1950, roč. 19, č. 15, s. 1, obálka.

Obrázek 47 HAAS, Lev. Coca-Cola. *Tvorba.* 12. 4. 1950, roč. 19, č. 15, s. 1, obálka.

Reklamu na Coca-Colu můžeme vidět i v československém filmu *Únos*, kde rovněž slouží jako ilustrace americké kultury.[498]

Zásadním propagandistickým tématem byla kritika sociální nerovnosti ve Spojených státech i v západoevropských zemích. Propagandisté se především snažili zničit obraz Spojených států jako blahobytné země, kam již v 19. století odcházeli Evropané i Češi a Slováci za lepší obživou.[499] Zdůrazňovali, že blahobyt je jen pro někoho. Zatímco horní vrstvy si mohou dopřát různé technické vymoženosti a disponují volným časem, který mohou trávit třeba rekreačním sportem, většina obyvatel každodenně bojuje s bídou. Nemalá část populace je

[498] Viz níže kapitola 6.3 Únos do Erdingu.
[499] Srov. ŠATAVA, Leoš. *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA.* Praha 1989, s. 53, 73.

nezaměstnaná, a i mnoho pracujících má problémy se uživit, nemůže si dovolit zdravotní péči ani vzdělání pro své děti.[500]

Sociální nerovnost v USA měly československým čtenářům prezentovat fotografie vydané v tisku, které vystupovaly v roli důkazu, měly dosvědčit pravdivost propagandistických textů. Tvůrci propagandy kalkulovali s psychologickou tendencí lidí vnímat především dokumentární fotografie či momentky jako obrazy zachycující nezkreslenou realitu. Málokdy si laičtí diváci uvědomovali, že i analogovou fotografii bylo možné zmanipulovat, ať už výběrem záběrů, naaranžováním fotografie při jejím pořízení, nebo následně během vyvolávání.[501]

Fotografie, karikatury i texty pracovaly s komparací. Srovnávaly život bohatých a chudých lidí v USA nebo situaci v „dobrém socialismu" a „zlém kapitalismu". Například časopis *Vlasta* vedle sebe kladl fotografie amerických milionářek na golfu a do protikladu snímek zoufalé nezaměstnané matky, která údajně nabízí své čtyři děti k prodeji; dále obrázky bohatých dětí ve smokingu na plese a vedle toho chudých dětí, které si mohou hrát jen na smetišti. [502]

[500] WINTER, Kamil. Taková je Amerika. *Rudé právo.* 8. 2. 1950, roč. 30, č. 33, s. 2.
[501] Srov. ŘEHÁKOVÁ, H; VESELÝ, D. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK*, s. 188-193.
[502] EMERSON, Peter. Rub a líc amerického způsobu života. *Vlasta*. 14. 6. 1951, roč. 5, č. 24, s. 2.

Obrázek 48 EMERSON, Peter. Rub a líc amerického způsobu života. *Vlasta.* 14. 6. 1951, roč. 5, č. 24, s. 2.

Další fotografie pak srovnávaly situaci dětí v kapitalistických a socialistických zemích. Zatímco v USA a západoevropských zemích děti dělníků často vyrůstají v bídě, někdy na ulici a nemají si kde hrát. V Československu a SSSR pro ně stát zřizuje jesle a mateřské školky, kde se o ně ošetřovatelky postarají, zatímco jejich matky pracují. Všichni mají střechu nad hlavou a dobrou výživu, je postaráno i o jejich zábavu. Jsou proto šťastné a spokojené.[503]

Nedílnou částí *„amerického způsobu života"* v pojetí oficiálních médií měla být kriminalita. Plakát z roku 1953 představoval *„Americký způsob života"* jako brutální statistiku, podle které se každých 21 sekund stane v USA těžký zločin.

[503] Dětem mír, radost, hojnost. *Vlasta.* 21. 12. 1950, roč. 4, č. 51, s. 2.

Obrázek 49 VA ČMKOS, f. Sbírka plakátů 1945-1960, 1953, inv. č. 46-48 Americký způsob života, autor: B. Němec.

Vladimír Minajev ve své knize zdůrazňoval především dvě roviny kriminality v USA – organizovaný zločin, který československá propaganda označovala jako „gangsterismus“, a zločinnost mládeže. Organizovaný zločin měl být v USA úzce spojen s politickými i podnikatelskými kruhy. Americkému prezidentovi Harrymu Trumanovi tak dopomohl k moci „gangster“ Tom Pendergast. Tato spojení měla sloužit jako důkaz o zkaženosti celého amerického společenského systému.[504]

Oproti tomu zločinnost mládeže měla být výsledkem působení pokleslé kultury v USA a úzce souvisela s dalším velkým propagandistickým tématem – otázkou morálky, respektive absence mravnosti v kapitalistických zemích. Podle Minajeva americká kultura i média vzbuzovaly a podporovaly zájem Američanů o okrajové a nemorální záležitosti – sport, zločinnost a sexualitu. Snažila se tak *„odvést lid od nebezpečných myšlenek“*, tedy socialistických a revolučních idejí třídního boje. Sovětský tvůrce ateistické a materialisticky orientované komunistické propagandy Minajev se v těchto případech stavěl na duchovní křesťanské pozice. Například popisoval *„proces morálního rozkladu Američanovy*

[504] MINAJEV, V. *Ve stínu Sochy svobody*, s. 57-59.

duše". K němu měla vést systematicky organizovaná indoktrinace Američanů, která začínala již v dětství, kdy americké děti četly brakovou literaturu, především komiksy, a sledovaly filmy, v nichž v roli hrdiny vystupovali gangsteři, špioni a detektivové. Prostředí zločinu tak nabývalo pro mládež romantického půvabu. Co viděli ve filmu a četli v knihách, to si prý chtěli mladíci sami vyzkoušet, a tak se pouštěli na dráhu zločinu.[505] Článek Kamila Wintra přinášel další statistiky, podle kterých bylo každý rok v USA souzeno 250-400 tisíc mladistvých a průměrný věk zatčených bylo v roce 1948 pouhých 21 let.[506]

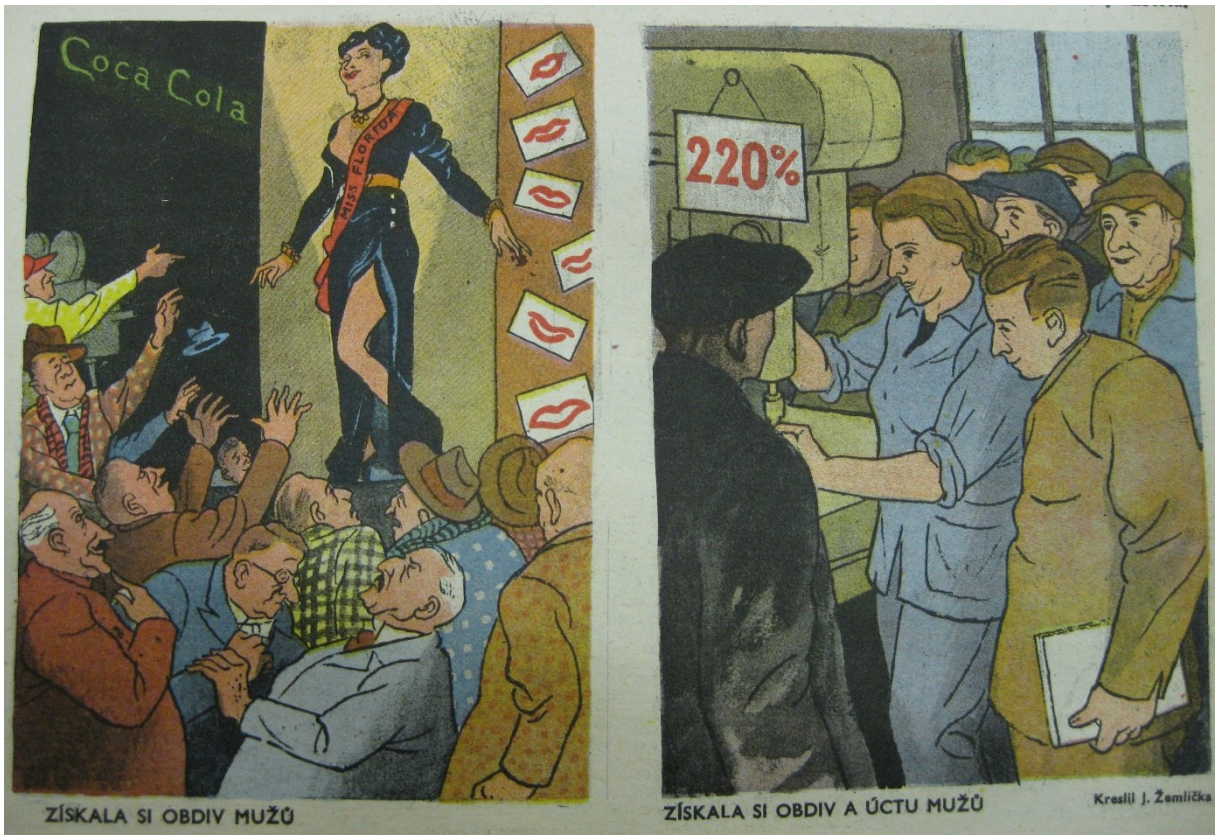
Stejný *„kult zločinu"* měl být pěstován i mezi dospělou populací, kde jej šířil další žánr brakové literatury – detektivky. Zatímco mládež tato pokleslá kultura lákala ke zločinecké kariéře, široké vrstvy dospělých, především z řad dělnictva, měla naopak zastrašit, „potlačit jejich bojovnost" a přimět je, aby se ze strachu vzdali úsilí o prosazení svých práv.[507] Kontrast kapitalistických Spojených států a socialistického Československa se objevoval i v těchto souvislostech, kdy se v ČSR přestala tzv. braková literatura vydávat, a dokonce byla odstraňována z knihoven.[508]

Dalším projevem nemravnosti měl být zvýšený zájem o sexualitu. Podle britského levicového novináře Dereka Kartuna[509] byla v USA velmi dostupná pornografie, k jejímuž šíření přispívaly i obrázkové magazíny. V roce 1952 vycházelo v USA více než 1200 časopisů a kromě asi 100 periodik údajně všechny otiskovaly obrázky polonahých žen. Erotika byla využívána i v reklamě. Bizarně působí Kartunova zpráva, že newyorský pohřební ústav ve svém inzerátu nabízel pouze ženský personál pro ženy, které si nepřály, aby se jich po smrti dotýkali muži.[510]

Motivy sexuality se ale v propagandě vyskytovaly jen marginálně. V karikatuře J. Žemličky se objevil motiv soutěže krásy Miss jako symbolu pokleslé morálky v USA. Zatímco americkou krásku obdivují postarší muži pro její

[505] Tamtéž, s. 60-62; Co čtou americké děti. *Vlasta.* 11. 6. 1953, roč. 7, č. 24, s. 7.
[506] WINTER, K. Taková je Amerika, s. 2.
[507] MINAJEV, V. *Ve stínu Sochy svobody*, s. 62-63.
[508] Srov. JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení 1938-1951.* Brno 2004, s. 219-225; ŠÁMAL, P. *Soustružníci lidských duší*, s. 72-75.
[509] K osobě autora srov. VAN DER BEEK, Andrew. Obituary: Derek Kartun. *Independent.* [online]. 2005 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: https://www.independent.co.uk/news/obituaries/obituary-derek-kartun-1529922.html.
[510] KARTUN, D. *USA 1953*, s. 106-107.

tělo, československá dělnice získala obdiv, ale i úctu mužů pro své mimořádné pracovní výkony.[511]

Obrázek 50 ŽEMLIČKA, J. Získala si obdiv mužů. *Dikobraz.* 8. 3. 1953, roč. 9, č. 10, s. 77.

3.9 Pikle mezinárodní reakce proti silám pokroku a demokracie[512] – Imperialisté v dějinách 20. století

Výklady o minulosti většinou nezůstávají jen záležitostí diskuse historiků, ale stávají se veřejnou záležitostí, vstupují do veřejného diskurzu, jsou formovány různými subjekty (kromě historiků je utvářejí např. publicisté, zájmové spolky.) Rozličná pojetí dějin a minulosti také slouží jako politický argument, v popisu současných událostí se lidé často uchylují k historickým paralelám a interpretace historické události může nadále výrazně ovlivňovat dění v současné společnosti. Pro toto nakládání s dějinami se užívá termín *politika dějin.* Jan Randák ji definuje jako: *„snahy o politické využití historie ve prospěch dosažení zvolených cílů tak,*

[511] ŽEMLIČKA, J. Získala si obdiv mužů. *Dikobraz.* 8. 3. 1953, roč. 9, č. 10, s. 77. Podobně se motiv soutěže Miss objevuje i v karikatuře v časopise *Roháč*. Americké problémy. *Roháč.* 16. 3. 1949, roč. 3, č. 12, s. 4.
[512] Srov. SAYERS, Michael; KAHN, Albert E. *Velké spiknutí.* Praha 1950, s. 5.

aby se tyto cíle jevily jako nutné či žádoucí vyústění dějin. Politiky dějiny ospravedlňují politické konfrontace, obviňování, ostrakizaci a někdy i násilné vypořádání se s nepřáteli."[513] Mezi hlavní funkce politiky dějin patří utváření tradic, kolektivní identity a politicko-historické legitimity.[514]

Vlastní politiku dějin měla i Komunistická strana Československa, výklady dějin měly sloužit jako nástroj legitimizace pro přetváření společnosti po roce 1948. Důležitou roli v této politice sehrál historický mýtus, který formuloval Zdeněk Nejedlý v brožuře *Komunisté, dědici velikých tradic českého národa*[515] a který propojoval komunistické hnutí a budování socialistické společnosti v poválečném období s českými dějinami.[516]

Kromě marxisticko-leninské filozofie dějin (prvobytně pospolná společnost, otrokářství, feudalismus, kapitalismus, komunismus)[517] a tohoto velkého příběhu českých dějin strana využívala a široce popularizovala i menší historické příběhy. Například v případě ochrany hranic a utváření obrazu hrdinného pohraničníka byla vyzdvihována tradice Chodů.[518] Také v případě formování obrazu nepřítele imperialisty využívali propagandisté historické motivy. Pozornosti se těšily především tři události z dějin 20. století – bolševická revoluce v roce 1917 a následná občanská válka v Rusku, mnichovská dohoda a osvobození západních Čech americkou armádou v roce 1945, které ovšem prezentovali jako okupaci.

První události se věnovala vlivná kniha amerických autorů Michaela Sayerse a Alberta E. Kahna *Velké spiknutí*, která v Československu vycházela v letech 1949-1953 opakovaně v desetitisícových nákladech.[519] Kniha líčí období od říjnové bolševické revoluce až po konec druhé světové války, respektive Churchillovu řeč v roce 1946, jako *velké spiknutí* imperialistů proti Sovětskému svazu, nekončící *„pikle mezinárodní reakce proti zemi socialismu a proti všem*

---

[513] RANDÁK, J. *V září rudého kalicha*, s. 20.
[514] Tamtéž, s. 20.
[515] NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velikých tradic českého národa.* Praha 1953.
[516] RANDÁK, J. *V září rudého kalicha*, s. 25-26, s. 50; srov. ČINÁTL, Kamil. *Dějiny a vyprávění: Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa.* Praha 2011, s. 286-303.
[517] Srov. IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století.* Praha 2002, s. 76-79.
[518] Např. ROUBÍK, František. Chodové – strážci zemských hranic. *Pohraniční a Vnitřní stráž*. 30. 6. 1953, roč. 3, č. 18, s. 4; srov. PALIVODOVÁ, E. Ideální obraz „obránce hranic", s. 202.
[519] Souborný katalog České republiky, provozovaný Národní knihovnou ČR, eviduje 7 vydání knihy. Například nakladatelství Svoboda vydalo knihu v roce 1950 v nákladu 100 tisíc výtisků. Srov. *Souborný katalog České republiky* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2018 [cit. 2018-07-11]. Dostupné z: http://www.caslin.cz/caslin/homepage-caslin; SAYERS, Michael; KAHN, Albert E. *Velké spiknutí.* Praha 1950, s. 412.

demokratickým a pokrokovým silám na světě.“[520] V této hře vystupují britští a američtí diplomaté i špioni, ruští bělogvardějci i „zrádci“ v čele se Lvem Trockým. Kniha mimo jiné obhajuje stalinistické politické procesy 30. let jako účinnou a spravedlivou likvidaci vnitřního spiknutí a *„ruské páté kolony“*.[521]

Velké spiknutí proti Sovětskému svazu mělo začít záhy po říjnové revoluci, nejprve francouzská, britská a americká vláda finančně podporovaly různá spiknutí v Rusku, pokusy o svržení bolševické vlády a jejich noviny vedly kampaň proti bolševikům.[522] Dalším krokem bylo vylodění spojeneckých jednotek v Murmansku, Archangelsku, na Kavkaze a ve Vladivostoku. Intervenční vojska měla v následující občanské válce pomoci bělogvardějským jednotkám svrhnout v Rusku bolševickou vládu, přestože to mocnosti veřejně nepřiznávaly a oficiálně nebyla Rusku vyhlášena válka. Válečné tažení v Rusku se ale netěšilo podpoře obyčejných vojáků, kteří nechápali svůj úkol v této oblasti, vypukaly vzpoury. Autoři knihy zdůrazňují, že proti intervenci v Rusku se stavělo i americké, britské a francouzské veřejné mínění: *„Lid ve Spojených státech žádal, aby američtí vojáci byli z Ruska odvoláni. Ustavičný příval propagandy proti ‚bolševikům' nebyl s to utlumit hlasy žen a rodičů, kteří nemohli pochopit, proč – když je po válce – se mají jejich muži a synové účastnit nejistého a záhadného tažení v sibiřské divočině a v pustých, nehostinných, studených končinách kolem Murmanska a Archangelska. […] Také anglický a francouzský lid neschvaloval válku proti Sovětskému Rusku, stejně jako americký lid. Přesto nevypovězená válka proti Sovětskému Rusku pokračovala.“*[523]

Autoři nezapomněli ani na roli československých legií. Stejně jako v případě dohodových armád i zde rozlišovali roli obyčejných řadových vojáků, kteří byli hodnoceni jako správní muži, jež byli zneužiti k nekalým cílům, a jejich velitelů: *„Čeští vojáci se domnívali, že jedou bojovat do Evropy za nezávislost Československa. Ale jejich velitelé, reakční čeští generálové Gajda a Syrový, měli jiné plány. Po dohodě s jistými spojeneckými státníky chtěli tito generálové s pomocí českých vojsk svrhnout sovětskou vládu.“*[524] České oddíly pak na Sibiři obsadily několik měst a ustanovily tam protisovětskou vládu. Právě pomoc Čechům

[520] Tamtéž, obálka.
[521] SAYERS, M.; KAHN, A. E. *Velké spiknutí*, s. 296-297.
[522] Tamtéž, s. 35-53.
[523] Tamtéž, s. 85-86.
[524] Tamtéž, s. 56.

proti napadání Rudou armádou pak měla sloužit jako záminka pro dohodové mocnosti k vpádu na Sibiř.[525]

Stejně jako u soudobých kauz i zde se řešily pohnutky imperialistů k vedení války. Motivace bělogvardějských generálů byla prostá, hájili své *třídní zájmy,* usilovali o obnovení carského Ruska a znovuzískání svých statků i společenské prestiže. Podle oficiálních proklamací měla být intervence spojeneckých velmocí do ruské občanské války *„politickou křižáckou výpravou proti bolševismu.“* Podle autorů však hlavní motivací k intervenci bylo zajištění finančních zájmů vlivných britských, francouzských a amerických průmyslníků a firem, které měly v Rusku své investice, jež bolševická vláda poškodila a zničila znárodněním velkých továren, dolů, železnice. Cílem intervence tak měl být zisk bohatých ruských nalezišť nerostných surovin i získání strategických území pro další imperialistickou expanzi, tedy tradiční motivy imperialistů, jak je vykreslovala komunistická propaganda.[526] Jako důvody selhání intervence Sayers a Kahn uvádějí, že neměla podporu vojáků ani veřejnosti v domovských zemích, a především nejednotnost a *řevnivost útočníků*, kteří si vzájemně nedůvěřovali a nespolupracovali, každý hájil své zájmy.[527] Tato vlastnost patřila mezi ustálené charakteristiky nepřítele, častá je i u obrazu emigrantů.[528]

Autoři Sayers a Kahn dále rozvíjejí konspirační teorii, podle které se bělogvardějci po skončení ruské občanské války uchýlili do emigrace v západních zemích, kde kuli pikle a připravovali různé plány k podkopání a zničení Sovětského svazu. Jedním z nich bylo i iniciování a podpora nacistické strany v Německu. Právě boj proti nebezpečí komunismu měl pomoci Adolfu Hitlerovi k moci. Autoři prezentovali nacismus jako dítě bělogvardějské ideologie a střet s ním měl být jen pokračováním bojů proti bolševikům z let 1919-1920.[529] Nacisté si měli zřídit v různých světových zemích své zrádcovské páté kolony. Jedna vznikla i v Sovětském svazu a v jejím čele stál Lev Trocký, na rozdíl od jiných zemí Sověti tyto zrádce odhalili a zlikvidovali. Takto autoři ospravedlňují stalinské politické procesy 30. let.[530]

---

[525] Tamtéž, s. 57.
[526] Tamtéž, s. 100-105.
[527] Tamtéž, s. 106-107.
[528] Srov. SUCHÝ, Čestmír; HOCHMAN, Jiří; BREJCHOVÁ, Jiřina. *Emigranti proti národu.* Praha 1953, s. 15-16.
[529] SAYERS, M.; KAHN, A. E. *Velké spiknutí*, s. 111-121, 173.
[530] Tamtéž, s. 179, 296-297.

Také dějiny druhé světové války autoři interpretují v souladu se svou hlavní teorií spiknutí proti Sovětskému svazu. Např. mnichovská dohoda je prezentována jako *„protisovětská svatá aliance“,* jejíž cílem byla izolace Sovětského svazu. K dohodě o neútočení s Německem pak prý sovětskou vládu dohnaly Francie s Británií, když odmítly spolupráci se SSSR v postupu proti Hitlerovi apod.[531] Až průběh války prý přiměl západní mocnosti přehodnotit svůj postoj k SSSR a začít s ním spolupracovat. Výsledkem pak mělo být ustanovení Organizace spojených národů, kterou autoři hodnotili pozitivně. Bohužel krátce po druhé světové válce se prý znovu obnovily tradiční protisovětské intriky a propaganda.[532]

Motiv západní intervence se u příležitosti výročí říjnové revoluce objevil i v karikatuře:

[531] Tamtéž, s. 310, 316.
[532] Tamtéž, s. 374-381.

Obrázek 51 SEYČEK, Evžen. Mušketýři intervence 1917. *Dikobraz.* 4. 11. 1951, roč. 7, č. 45, s. 1.

Komunistická propaganda se po roce 1948 často uchylovala i k historickému motivu mnichovské dohody. Při výkladu této události navazovala na obrazy vytvořené Edvardem Benešem a předchozí politickou reprezentací, mnichovská dohoda byla interpretována jako zrada západoevropských spojenců, jediný, kdo Československo neopustil, měl být Sovětský svaz.[533]

Motiv „Mnichova“ sloužil několika účelům: V prvé řadě měl legitimovat současnou politiku ve srovnání s obdobím první republiky. Fungoval jako důkaz, že československá buržoazie selhala a buržoazní první republika oprávněně zanikla

[533] NIŽŇANSKÝ, Eduard. Mníchovská dohoda v povojnovej komunistickej propagande (1949-1989). In: BUCHHEIM, Christoph; IVANIČKOVÁ, Edita; KAISEROVÁ, Kristina; ZIMMERMANN, Volker (eds.) *Československo a dva německé státy.* Ústí nad Labem 2011, s. 251-252.

a byla správně nahrazena státem, který směřoval k socialismu.[534] Motiv se tedy využíval i k propagandistickým útokům na buržoazii a její politické reprezentanty. Druhá role Mnichova byla zahraničně politická. Mnichov představoval součást obrazu nepřítele Německa a imperialismu a legitimoval i nové zahraničně politické zakotvení země ve východním bloku, protože jen Sovětský svaz podle šířeného mýtu na rozdíl od západních spojenců nezradil, a naopak nabízel v kritické situaci pomoc, kterou však buržoazní československá vláda odmítla a raději kapitulovala.[535] O tom, že v případě Mnichova nešlo komunistické moci o výklad minulosti, ale naopak o politickou instrumentalizaci historické události a její využití pro budoucnost, svědčí i fakt, že mezi západní zrádce Československa byly mimo signatářů mnichovské dohody Francie a Velké Británie zahrnuty i Spojené státy americké.[536]

Příběh mnichovské dohody se v komunistické propagandě stal součástí rozsáhlejšího mýtu *velkého spiknutí*, o kterém bylo pojednáno výše. Sovětští i českoslovenští autoři psali o Spojených státech jako o organizátorovi a zákulisním hybateli mnichovské dohody. Hlavní roli měli opět sehrát američtí imperialisté. Příběh znovu začal ruskou říjnovou revolucí a koncem první světové války. Americká vláda prý po celé meziválečné období zastávala protisovětské a protikomunistické postoje, snažila se Sovětský svaz zničit pomocí vojenské intervence a po jejím krachu pomocí hladu a blokády. Oproti tomu k Německu byla vstřícnější, pomocí Dawesova reparačního plánu investovala do rekonstrukce země. Také americké trusty se podílely na investicích a pomohly obnově německého zbrojního průmyslu. Americké a německé průmyslové podniky rovněž uzavíraly kartelové smlouvy.[537] A. J. Popov uvádí, že toto ekonomické provázání vedlo k faktické podpoře německé expanze: *„Tým, že monopolisti USA obnovili hospodársku a vojnovú základňu nemeckého imperializmu, uvoľnili cestu nemeckej agresii, pomohli Hitlerovi rozpútat novú svetovú vojnu a nabádali fašistických agresorov do vojny proti SSSR.“*[538] Cílem politiky appeasementu mělo být

[534] Tamtéž, s. 254.
[535] Tamtéž, s. 257-260; POPOV, A. J. *USA – organizátor a aktívny účastník mníchovskej dohody s fašistickými agresormi.* Bratislava 1953, s. 31-32.
[536] Tamtéž, s. 258; ŠEBEK, Jaroslav. Problematika mnichovské dohody a jejích politických reflexí v zrcadle komunistického tisku na příkladu Rudého práva 1948-1989. *Český časopis historický.* 2012, roč. 110, č. 3-4, s. 656.
[537] POPOV, A. J. *USA – organizátor*, s. 7-8; GUS, M. Američtí mnichované: Jak se připravovala druhá světová válka. *Tvorba.* 17. 8. 1949, roč. 18, č. 33, s. 771.
[538] POPOV, A. J. *USA – organizátor*, s. 8.

odklonění německé agrese na východ, proti Sovětskému svazu, a to i za cenu zničení středoevropských demokratických států: *„Americké vládnúce kruhy, plné nenávisti proti Sovietskemu sväzu, proti vlasti socializmu, robily všetko možné, aby namierily nemeckú agresiu na východ, proti SSSR. Najmä preto všemožne podporovaly anglo-francúzske plány ‚usmierovania' fašistických agresorov na úkor krajín východnej Europy, na úkor SSSR. Keď vládnúce kruhy USA podporovaly politiku ‚usmierovania' a nabádaly anglo-francúzsky blok na vážne ústupky agresorom, predpokladaly, že cenou za tieto ústupky bude agresívna vojna fašistických krajín proti Sovietskemu sväzu.“*[539] M. Gus šel ještě dál a psal o *„hitlerovské klice“* ve Spojených státech a tajné spolupráci Hitlera a amerických průmyslníků a politiků, jejímž cílem měla být *„fašizace Spojených států a podpora hitlerismu v Evropě.“*[540] Mnichovská dohoda pak měla být iniciována právě těmito kruhy a předem schválena americkou vládou, měla být v prvé řadě zaměřena proti SSSR a Československo bylo jen zbytnou obětí.[541]

A. J. Popov vysvětloval i důvody, které údajně za druhé světové války vedly Spojené státy k zapojení do spojenecké koalice se Sovětským svazem v boji proti nacistickému Německu. Hlavní důvod měl být pragmatický: mezi imperialistickými státy, tedy USA, Velkou Británií a Francií, a fašistickými státy, tedy Německem, Itálií a Japonskem, byly příliš velké rozpory, a proto se nepodařilo vytvořit *„jednotný front imperialistických štátov pre ‚križové ťaženie' proti SSSR.“* USA se tedy rozhodly změnit dočasně svoji strategii: *„Na rozdiel od spravedlivých, oslobodzovacích cieľov Sovietskeho sväzu imperialisti USA a Anglicka za druhej svetovej vojny pokračovali vo svojej predvojnovej mnichovskej politike, ‚vytýčili si vo vojne iný cieľ: zbaviť sa konkurentov na trhoch (Nemecka, Japonska) a upevniť svoju prevahu'. Práve preto, lebo hitlerovská politika boja o světovládu bola hrozbou pre USA, znamenala nebezpečenství pre ich imperialistické záujmy, boly americké monopoly nútené vzdať sa dočasne svojich plánov, podľa ktorých chcely spolu s fašistickými štátmi utvoriť jednotný protisovietsky front na organizovanie ‚křížového ťaženia' proti SSSR, a pustiť sa do boja proti svojim nemeckým a japonským konkurentom.“*[542] Po skončení druhé světové války se pak

[539] Tamtéž, s. 8.
[540] GUS, M. Američtí mnichované, s. 771.
[541] Tamtéž, s. 773.
[542] POPOV, A. J. *USA – organizátor*, s. 29.

imperialistické země znovu vrátily ke své protisovětské politice, připravovaly prý třetí světovou válku a snažily se zničit SSSR a socialistické země a dosáhnout světovlády. Příběh ale končí optimistickým ujištěním, že imperialisté nemohou zvítězit, že „tábor míru" je silnější. [543]

Československý novinář Kamil Winter aktualizoval mnichovskou dohodu pro současnost ještě více. Mnichov neměl zůstat jen předmětem vzpomínání, ale měl se stát symbolem, synonymem pro zradu spojenců i vlastního národa, autor v této souvislosti jmenoval československé emigranty po roce 1948, konkrétně Petra Zenkla. Také Winter převzal tezi sovětských propagandistů, že mnichovská dohoda útočila nejen na Československo, ale i na Sovětský svaz a byla součástí rozsáhlejšího spiknutí, které pokračuje: *„Historie nás naučila, že útok proti nám je jen součástí útoku proti Sovětskému svazu, proti všemu svobodymilovnému a pokrokovému ve světě. Všichni ti Churchillové a Vandenbergové, Bevinové a Blumové, Titové a Loritzové šli a jdou cestou Mnichova, cestou dnes již odhaleného spiknutí proti svobodě. Mnichovanství, to jsou dnes jejich evropské unie a atlantické pakty, jejich protisovětské štvaní a exkomunikační dekrety, jejich strašení atomem a jejich dolarové vyděračství."*[544] *„Mnichovanství"* se tak stává součástí obrazu nepřítele imperialisty a jeho ustálených atributů.

Další epizodou v komunistickém historickém mýtu *velkého spiknutí* se stalo osvobození západních Čech americkou armádou. V západních Čechách totiž komunistická propaganda narážela na často odlišné osobní zkušenosti obyvatel. Lidé, kteří se v roce 1945 setkali s americkými vojáky, případně s nimi i dále udržovali kontakt, se k tezím o amerických zločinných žoldácích stavěli kriticky. Ústřední stranické orgány nazývaly pozitivní paměť na příchod americké armády *„legendou o ‚osvobození' západních Čech americkou armádou"* a snažily se ji vymýtit.[545] To se jim však v prvních letech komunistické diktatury nedařilo.[546]

Dne 5. května 1948 si Plzeňané navzdory oficiálním oslavám osvobození, které zdůrazňovalo pouze podíl Rudé armády a domácího povstání, spontánně připomínali osvobození města americkou armádou, nosili americké vlaječky

[543] Tamtéž, s. 33-34.
[544] WINTER, Kamil. Po stopách Mnichova. *Tvorba.* 28. 9. 1949, roč. 18, č. 39, s. 915.
[545] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 28, Zpráva o činnosti odboru agitace za období 15.-31. července 1951, folio 94.
[546] Srov. PALIVODOVÁ, Eva. Obraz nepřítele v Československu 1948-1956. In: KOUBA, M. a kol. *Kontexty propagandy*, s. 183.

a květiny k základnímu kameni pomníku americké armády. Pietní akty ale večer přerostly v proamerické demonstrace, které následně rozehnaly bezpečnostní složky. Další den se situace opakovala a tentokrát byla řada demonstrujících zatčena. Při výročí osvobození v roce 1949 se situace v menší míře opakovala, tentokrát stačila jako důvod pro zatčení snaha položit k pomníku květinu či americká vlaječka na klopě.[547]

Ještě v roce 1951 kulturně propagační oddělení ÚV KSČ konstatovalo, že v západních Čechách, především v Plzeňském kraji, *„projevuje se neujasněnost agresivní role amerického imperialismu, zbytky legendy o ‚osvobození' západních Čech americkou armádou v r. 1945, malá ostražitost, někdy až lhostejnost obyvatel pohraničních obcí vůči nepřátelským živlům.* [548] Odpovědnost za tento stav byla přikládána nedostatečnému působení agitátorů, selhávání místní KSČ v oblasti propagandy a také rozšířenému poslechu západního rozhlasu. Tento stav byl považován za tristní, zvláště vzhledem k tomu, že právě západní Čechy, které sousedily s kapitalistickou cizinou, měly v ideologickém pojetí země představovat *„pevnou hráz socialismu a míru,"* kde měli být obyvatelé politicky uvědomělí a měli se aktivně zapojit do ochrany státních hranic.[549]

Zpráva o vlivu nepřátelské propagandy v krajích Plzeň, Karlovy Vary a České Budějovice a opatřeních, jak mu čelit, kterou vypracovalo kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1. srpna 1951, navrhovala *legendu o osvobození* a tzv. *amerikanismus* odstranit především zdůrazňováním negativních stránek zkušenosti s americkou armádou v roce 1945: *„Málo a všeobecně jsou objasňovány mezinárodní otázky, agresivnost a reakční charakter amerického imperialismu, jeho nenávistný postoj vůči nám, ačkoli právě zde jej můžeme doložit nesčetnými fakty, ověřenými vlastní zkušeností pracujících (bombardování Plzně a Škodovky na samém sklonku války, reakční úloha americké okupační armády v západním pohraničí v roce 1945). Strana nedokázala dosud pomocí těchto fakt napadrť rozbít legendu o ‚osvoboditelské roli' americké armády v západním pohraničí, která se dosud místy udržuje. V důsledku toho mnoho pracujících si ještě plně neuvědomuje, že americký imperialismus je dnes úhlavním nepřítelem lidstva a naší*

[547] ŠLOUF, J. *Spřízněni měnou*, s. 45-56, 65-66.
[548] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 28, Zpráva o činnosti odboru agitace za období 15.-31. července 1951, folio 94-95.
[549] Tamtéž; NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 82, Zpráva o vlivu nepřátelské propagandy v krajích Plzeň, Karlovy Vary a České Budějovice a opatřeních, jak mu čelit, s. 1-2.

země.“[550] K tomuto účelu měli pracovníci krajských poraden a studoven sebrat materiály a fakta o působení Američanů v západních Čechách v roce 1945 a připravit přednášku *Americký imperialismus – úhlavní nepřítel našeho lidu.*[551]

Další podněty k potírání tzv. amerikanismu přednesl Josef Brand z redakce západočeského stranického časopisu *Pravda* na aktivu agitačních pracovníků ze západočeských krajů 16. srpna 1951 v Plzni: *„Teď jde ještě o amerikanismus. My jsme začali tuto kampaň potírat skutečností, kdo vlastně osvobodil Plzeň, avšak já myslím, že to není ta nejhlavnější otázka. Je tu třeba ukázat na politické cíle Američanů, která zasahovali Plzeňsko* (sic)*, je třeba ukázat, že to má naprostou souvislost s tím, co dělají nyní v Koreji. Potom je to nejdůležitější – potřít tu jejich ideologické názory, které nám tady zanechali, aby působili na naše lidi. Projevuje se to také takovou formou – například že Škodováčtí technici, mistři a inženýři si chválí americkou techniku. Je třeba ukázat, že právě ta americká technika zavraždila 60 tisíc lidí v Hirošimě, a že tato technika vraždí tisíce a desetitisíce Korejčanů. My musíme u nás potírat ty názory na sovětskou techniku a to dokážeme tím, že budeme daleko více popularisovat stavby komunismu, kterým jsme ještě hodně dlužni. Musíme skoncovat s amerikanismem v našem kraji. Je nutno ukázat na růst síly SSSR a naplnit naše lidi důvěrou v růst tábora míru.“*[552]

Tyto úkoly měl naplnit výzkum a publikace historiků Karla Bartoška a Karla Pichlíka, které v srpnu 1951 oslovila redakce ideologického časopisu *Tvorba*, aby sebrali historické materiály a zpracovali *„historii okupace západních Čech v roce 1945“*.[553]

Badatelé studovali v západočeských archivech a ve svých pracích hojně citovali autentické dobové materiály. Zmapovali skutečné excesy amerických vojáků a problémy v kontaktu s československým civilním obyvatelstvem. Zjištěná fakta ale interpretovali jednostranně, tak aby zapadla do dobového ideologického rámce. Cílem nebylo rozšíření znalostí o historické události, ale politizace dějin, kdy měl výklad historické události především sloužit aktuální mezinárodní politice

[550] Tamtéž, s. 1-2.
[551] Tamtéž, s. 5. Podobné přednášky byly časté a pravidelně se konaly v poradnách a studovnách marxismu-leninismu. Např. 17. 7. 1951 vyšla v plzeňském periodiku Pravda v rubrice *Na pomoc našim referentům a agitátorům* část přednášky *Americký imperialismus, úhlavní nepřítel lidstva*, pronesené s. Kejmarem v krajské poradně a studovně marxismu-leninismu v Plzni. Americký imperialismus, úhlavní nepřítel lidstva. *Pravda.* 17. 7. 1951, roč. 7, č. 52, s. 4.
[552] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 82, Úplný přepis příspěvků a diskuse na poradě, s. 26, folio 71.
[553] BARTOŠEK, Karel; PICHLÍK, Karel. *Američané v západních Čechách v roce 1945.* Praha 1953, s. 4.

KSČ a s ní spojené propagandě. Text Karla Bartoška a Karla Pichlíka nejprve vycházel na pokračování v časopise *Tvorba*[554], později byl vydán jako brožura *Hanebná role amerických okupantů v západních Čechách v roce 1945*.[555] Ta představovala oficiální komunistickou verzi osvobození západních Čech americkou armádou, o čemž svědčí, že byla přeložena a vyšla i ve slovenském, ruském a maďarském jazyce.[556] Podle brožury Američané západní Čechy neosvobodili, ale naopak nahradili jednu okupaci druhou. Ignorovali nebo rozpustili revoluční národní výbory a českou samosprávu a sami chtěli řídit a kontrolovat osvobozené, respektive podle výkladu autorů obsazené území. Mezi velké zločiny americké armády pak autoři řadí velká bombardování českých měst, podniků a infrastruktury na konci války v dubnu 1945, především bombardování Plzně a Škodových závodů, které už podle jejich výkladu nesloužilo k porážce Německa, ale naopak mělo za cíl poškodit budoucí československou ekonomiku, aby se stala závislou na americkém exportu: *„Rozbitím Škodovky sledovali američtí imperialisté dlouhodobý zákeřný cíl: snažili se hospodářsky zeslabit naši republiku, způsobit jí takové hospodářské rány, které by náš lid nebyl sám s to zacelit, aby naše země byla učiněna hospodářsky závislou na amerických imperialistech. Chtěli, abychom museli přijít k americkým imperialistům s prosíkem, aby si oni mohli klást podmínky a nakonec aby bylo prosazeno nové zotročení a vykořisťování našeho lidu amerických a ostatním cizozemským kapitálem.“*[557]

Americká armáda prý dále chránila německé vojáky i nacistické zločince, bránila jejich zatčení českými úřady a pomohla jim uniknout spravedlnosti. To vše proto, aby je mohli imperialisté naverbovat do svých služeb k dalšímu boji proti Sovětskému svazu.[558] Američané se měli v Československu chovat jako ve své

[554] BARTOŠEK, Karel; PICHLÍK, Karel. Hanebná role amerických okupantů v západních Čechách v roce 1945. *Tvorba.* 6. 9. 1951, roč. 20, č. 36, s. 856-859; 13. 9. 1951, roč. 20, č. 37, s. 886-887; 20. 9. 1951, roč. 20, č. 38, 912-914.
[555] BARTOŠEK, Karel; PICHLÍK, Karel. *Hanebná role amerických okupantů v západních Čechách v roce 1945.* Praha 1951.
[556] BARTOŠEK, Karel; PICHLÍK, Karel. *Hanebná úloha amerických okupantov v západných Čechách roku 1945.* Bratislava 1951; BARTOŠEK, Karel; PICHLÍK, Karel. *Podlaja rol' amerikanskich okkupantov v zapadnoj Čechii v 1945 godu.* Praha 1952; BARTOŠEK, Karel; PICHLÍK, Karel. *Hogyan "Szabadította fel" az amerikai hadsereg nyugat – Csehszlovákiát?* Budapešť 1952.
[557] BARTOŠEK, K.; PICHLÍK, K. *Hanebná role amerických okupantů v západních Čechách v roce 1945.* Praha 1951, s. 13-14.
[558] Tamtéž, s. 20-24.

kolonii, včetně toho, že se dívali na Čechy jako na podřadné lidi, zaostalé koloniální otroky.[559]

V brožuře se také objevuje motiv *amerického způsobu života*, tentokrát demonstrovaný na chování amerických vojáků v západních Čechách. Tato kapitola knihy má formu „černé kroniky", kdy cituje a parafrázuje hlášení Sboru národní bezpečnosti z roku 1945, která referují o zločinech i přestupcích spáchaných americkými vojáky – postřelení civilních obyvatel, přepadení dívek, opilecké rvačky. Zároveň jsou kritizováni velitelé, že toto jednání vojáků tolerovali a nedostatečně trestali.[560] I v Bartoškově a Pichlíkově brožuře se objevuje motiv nemravnosti Američanů, kteří četli pornografii, pornografický plátek Cue em vydávala přímo osvětová služba americké armády, oddávali se sexuálním hrátkám s Němkami a neváhali ani znásilnit české dívky.[561]

Později historikové útlou knihu zásadně rozšířili a přepracovali a nově vyšla pod názvem *Američané v západních Čechách v roce 1945.* Zde je již příběh osvobození západních Čech zasazen do rozsáhlého mýtu o *velkém spiknutí,* které opět začíná intervencí v sovětském Rusku na konci první světové války a pokračuje mnichovskou dohodou přes druhou světovou válkou až do jara 1945. K pobytu Američanů v západních Čechách kniha podrobněji rozvíjí všechna témata obsažená v předchozí brožuře a přidává další – roli československé buržoazie jako *„zrádců lidu a vlasti – pomocníků amerických imperialistů".*[562] Kniha přidává naopak i kladné hrdiny – *„opravdové osvoboditele"* sovětské vojáky, kteří se na rozdíl od Američanů zapojili do krutých bojů s nacisty, tisíce jich padly při osvobozování Československa. A později sovětská armáda nezištně pomáhala při obnově zničené země.[563]

V publikaci nechybí ani aktualizace a aplikace na současnou domácí i zahraniční politiku. Například oddíl *„Děti žalují…"* pojednává o případu patnáctileté dívky Mařenky Klímové, kterou v květnu 1945 zastřelili američtí vojáci, a o dalších zraněných dětech. U této historky se objevuje paralela k masakrům dětí v korejské válce.[564] Závěr práce je již zcela aktuální: Když se prý

[559] Tamtéž, s. 25.
[560] Tamtéž, s. 26-30.
[561] Tamtéž, s. 32-33.
[562] BARTOŠEK, K; PICHLÍK, K. *Američané v západních Čechách*, s. 168.
[563] Tamtéž, s. 188, s. 190-191.
[564] Tamtéž, s. 136-137.

díky pomoci SSSR nepodařilo americkým imperialistům a s nimi spolupracující domácí buržoazii ovládnout Československo v roce 1945, pokoušejí se o to dále pomocí různých zrádců a spiklenců – protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským, špionů, vražd v Babicích apod. Obranou proti podobným pokusům imperialistů má být spojenectví se Sovětským svazem a bdělost a ostražitost lidu, který bude zrádce odhalovat a likvidovat. Čtenáři jsou ujištěni, že imperialisté nemohou zvítězit, protože *„dějinná zákonitost“* určuje vítězství socialistického bloku.[565]

Knihu doprovázely ilustrace Lva Haase, které graficky znázorňovaly některé popsané jevy. Úvodní obrázek zobrazuje případ zastřelené Mařenky Klímové, na kterou míří americký voják. Hrůznost situace má opět podtrhnout srovnání s osvobozením Rudou armádou, kdy na druhé části obrázku se sovětský voják mazlí s dítětem a další chlapec rudoarmějce vítá kyticí šeříku.[566]

Další ilustrace zachycuje generála Georga Pattona v doprovodu obtloustlého kapitalisty, kterak si spokojeně prohlížejí rozbombardované Škodovy závody.[567]

[565] Tamtéž, s. 200-220.
[566] Tamtéž, za s. 2.
[567] Tamtéž, za s. 112.

Obrázek 52 HAAS, Lev. Ničitelé našeho hospodářství. In: BARTOŠEK, Karel; PICHLÍK, Karel. *Američané v západních Čechách v roce 1945.* Praha 1953, za s. 112.

Historik Vítězslav Sommer hodnotí Bartoškovo a Pichlíkovo dílo jako *„jeden z vrcholů stalinistické historiografie v Československu“*, protože kniha působila didakticky, odkrývala vnější i vnitřní nepřátele a najdeme v ní i výrazný motiv stalinistického myšlení v jiných dějepisných dílech absentující – odsouzení západní kultury a životního stylu.[568]

Na práci Bartoška a Pichlíka navázali další autoři. Jan Kohout a Jaroslav Novák popsali podobným způsobem působení Američanů na Karlovarsku, kdy opět zdůrazňovali škody vzniklé bombardováním měst a excesy amerických vojáků v soužití s civilním obyvatelstvem.[569] V rámci edice Knihovna agitátora

[568] SOMMER, Vítězslav. Historiografie jako součást politiky. Zakladatelské období stranického dějepisectví v Československu (1950-1955) a jeho kořeny. In: KOSTLÁN, A. *Vědní koncepce KSČ*, s. 140.
[569] KOHOUT, Jan; NOVÁK, Jaroslav. Řádění amerických okupantů na Karlovarsku. *Tvorba.* 31. 1. 1952, roč. 21, č. 5, obálka.

československé lidové armády téma zpracovali také Jan Fischer a Zdeněk Eis. Jejich kniha vycházela z původní Bartoškovy a Pichlíkovy brožury, kterou obohacovala o další motivy – např. jak Američané nechali *„krvácet“* Pražské povstání a nešli mu na pomoc, chtěli, aby nacisté zničili povstání a povraždili komunisty, aby byl *„lid odzbrojen a neschopen dalšího boje“*. Potom by Američané přišli jako osvoboditelé a nahradili nacistickou okupaci svou vlastní.[570]

Ve výkladu osvobození západních Čech byla stále více zdůrazňována role sovětské armády. Např. brožura Zápisník agitátora Plzeňského kraje z roku 1955 uvádí: *„Plzeňský kraj má zvláštnost. Na velkou část jeho území přišla vojska Spojených států amerických. Znamená to snad, že pro Plzeňsko neplatí these o osvobození Sovětskou armádou? Nikoliv, neznamená:* ***Také náš kraj, stejně jako celá republika a ostatní evropské země, byl osvobozen z fašistické poroby díky gigantickým vítězstvím Sovětské armády nad hitlerovskými hordami.***“[571] Autor Čestmír Císař dále prezentuje vstup americké armády do západních Čech jako pokus o *„nastolení amerického panství nad Československem“*, který však díky bdělosti československého lidu a pomoci Sovětského svazu zkrachoval.[572]

Využívána byla i informační a obrazová cenzura. V květnu 1950 informovala regionální mutace *Rudého práva* o chystaných oslavách osvobození v Plzni, Sušici a Domažlicích. V příspěvku se ale hovořilo pouze o osvobození Československa sovětskou armádou, ani slovo o Američanech. I připojené dobové fotografie zobrazovaly návštěvu sovětského generála Koněva v Plzni a sovětské vojáky na slavnostní přehlídce v Plzni v roce 1945. Americká armáda se z oslav i ze zprávy zcela vytratila.[573]

Tato tendence později zesílila. Pamětníci vzpomínají, že v plzeňských školách se děti učily, že Plzeň osvobodila Rudá armáda, což bylo samozřejmě v rozporu s rodinnou pamětí i fotografiemi amerických vojáků, které měla řada lidí v západních Čechách doma.[574]

---

[570] FISCHER, Jan Otokar; EIS, Zdeněk. *Americká okupace západních Čech v roce 1945.* Praha 1953, s. 26.
[571] CÍSAŘ, Čestmír. Osvobození Československa Sovětskou armádou a americká okupace západních Čech. In: *Zápisník agitátora Plzeňského kraje.* 1955, č. 4-5, s. 3-4.
[572] Tamtéž, s. 12-13.
[573] Dnes oslavujeme páté výročí osvobození naší vlasti hrdinnou Sovětskou armádou. Kraj plzeňský. *Rudé právo.* 7. 5. 1950, roč. 30, č. 108, s. 8.
[574] Srov. KEJHA, Josef. Místo epilogu: S černou Sally ve školní lavici. In: KEJHA, Josef (ed.) *Svědectví pamětníků druhé světové války.* Plzeň 2010, s. 130-131; Rozhovor s Martou Talmanovou 11. 7. 2011, natočila Eva Palivodová; Rozhovor s Josefem Černohorským 23. 6. 2011, natočila Eva Palivodová. Nahrávky rozhovorů jsou uloženy v osobní sbírce autorky a v Západočeském muzeu

4. Německo je naším odvěkým nepřítelem[575]

Přestože podle komunistické ideologie měli být ústředními nepřáteli komunistů imperialisté, jejichž zosobněním byli Američané, nejčastěji propaganda využívala motivu Němců-nacistů. V konstrukci obrazu Němce je nejjasněji patrné vytváření obrazu nepřítele za účelem potvrzení vlastní kolektivní identity. Nacionálně orientovaní Češi se již od 19. století vymezovali právě vůči Němcům, odlišením od německého etnika byla formována jejich národní identita.[576]

Němci byli prezentováni jako *„tradiční nepřítel"* Čechů, komunističtí propagandisté při formování jejich obrazu navázali na zažité národní stereotypy o Němcích a Německu, jejichž kořeny sahají až do roku 1848. Tehdy se v sousední zemi objevily snahy o sjednocení Německa. Jedním ze zvažovaných alternativ byla také velkoněmecká koncepce, podle níž by se součástí nového spolkového státu stalo i celé Rakouské císařství, včetně českých zemí. Reprezentanti českého národa se postavili proti této možnosti, jejich postoj formuloval František Palacký ve známém Dopise do Frankfurtu.[577] Opačné stanovisko zaujali čeští Němci, kteří ideu německého národního státu podporovali. Česká veřejnost je proto nadále vnímala jako domácího spojence vnějšího nepřítele.[578] Tyto nálady se odrazily i v dobových českých karikaturách, kde Němce symbolizovala postava ospalého chlapíka Michla v noční čepici, který kontrastoval s rázným Čechem, případně postava židovského podnikatele.[579] Noční čepice má symbolizovat národnostní probuzení Německa.[580] Motiv německého Michla je ale ještě staršího původu.

---

v Plzni.

[575] Německo je naším odvěkým nepřítelem. *Pravda.* 6. 3. 1948, roč. 4, č. 56, s. 2.

[576] Téma česko-německých vztahů je v literatuře dobře zpracované. Srov. BRÜGEL, Johann W. *Češi a Němci 1918-1938.* Praha 2006.; Týž. *Češi a Němci 1939-1946.* Praha 2008; KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství: Češi a Němci 1780-1918.* Praha 1990; KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918-1938).* Praha 1993.; Týž. *Místo společenství – konflikt!: Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938-1945).* Praha 1994;
K národním identitám a stereotypům, vzájemným obrazům srov. KŘEN, Jan; BROKLOVÁ, Eva. *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha 1998; *Češi a Němci: národní identity a sjednocující se Evropa – Deutsche und Tschechen: nationale Identität und europäische Einigung.* Mnichov, Praha (2002); KOSCHMAL, Walter; NEKULA, Marek; ROGALL, Joachim. (eds.) *Češi a Němci: dějiny – kultura – politika.* Praha, Litomyšl 2002.

[577] Srov. ČAPKA, František. *Dokumenty a materiály ke studiu národních dějin v letech 1848-1918.* Brno 2010, s. 10-14.

[578] RAK, Jiří. „Obraz druhého" v české karikatuře 1848-1948. In: BECHER, Peter (ed.) *Gleiche Bilder, gleiche Worte.* Műnchen 1997, s. 9.

[579] Tamtéž, s. 9.

[580] FRANC, Martin; VELEK, Luboš. Karikatura jako historický pramen. In: ČECHUROVÁ, Jana; RANDÁK, Jan a kol. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin.* Praha 2014, s. 366.

Podle Petra Karlíčka se poprvé objevil na letácích v době napoleonských válek (1813-1814) a byl inspirován patronem Německa archandělem Michaelem. Na letácích měl na hlavě cípatou noční čepičku, což mělo ukázat na německou lhostejnost k politice, naivitu a podnítit lid k boji proti Francouzům. Od poloviny 19. století pak Čechy zosobňoval v karikatuře Vašek/Wenzel pojmenovaný po českém zemském patronovi sv. Václavovi. [581]

K dalšímu zhoršení obrazu Němce došlo po prusko-rakouské válce v roce 1866 a prusko-francouzské válce 1871. Prusko bylo nově vnímáno jako agresivní nepřítel a po sjednocení Německa se stalo reprezentantem celého Německa. Symbolem Němce se tak i v českých karikaturách stal Michl, který se však už neoblékal do noční čepice, ale zakrýval si hlavu pruskou černou přilbou.[582]

V propagandě československých emigrantů v době první světové války i v meziválečném Československu se ještě více prohluboval obraz agresivního německého militarismu. V 30. letech 20. století přibylo k tradičním motivům obrazu Němce téma nacismu.[583]

Pro poválečný obraz Němce byla určující zkušenost s německou okupací Čech v době druhé světové války. Zážitky obsazení pohraničí na podzim 1938, ztráty státní suverenity v březnu 1939, každodenní realita protektorátu, heydrichiáda, popravy i zkušenost bojů na jaře 1945 zastínily a potlačily tradiční německé stereotypy ve veřejném mínění i v médiích. Symbolicky z karikatur zcela vymizela postava Němce Michla a nahradily ji figury nacistických generálů s hákovými kříži.[584]

Mezi lety 1945-1947 představoval obraz Němce zásadní téma veřejného diskursu. Byl jednoznačně negativní a ovlivňovaly ho především dva faktory. V první řadě působila touha celé české společnosti zbavit se německé menšiny. Panovala shoda mezi obyvatelstvem i celou politickou reprezentací na principu kolektivní viny Němců a potřebě odsunu ideálně všech Němců, diskuse probíhala maximálně o formách odsunu. Kritické hlasy upozorňovaly na zbytečné násilí a kruté zacházení s Němci, ale nezpochybňovaly nutnost samotného odsunu.

[581] KARLÍČEK, P. *Napínavá doba*, s. 31, 33.
[582] RAK, J. „Obraz druhého“ v české karikatuře, s. 9.
[583] Tamtéž, s. 10.
[584] Tamtéž, s. 10; SCHALLNER, Dieter. Obraz Němců a Německa v letech 1945 až 1947. Vznik soudobého českého stereotypu Němce a Německa. In: KŘEN, Jan; BROKLOVÁ, Eva. (eds.) *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha 1998, s. 237.

V letech 1945-1946 v médiích dominovalo téma odsunu a motiv poraženého *„Sudeťáka“*. Jak ale odsun končil, začal více působit druhý faktor: počínající obava z možné budoucí agrese Německa. V letech 1946-1948 se začaly objevovat texty, které upozorňovaly na možný revanšismus odsunutých Němců, i úvahy o návratu Němců k nacismu.[585]

Právě motiv německé agresivity a revanšismu dominoval obrazu Němce po únorovém převratu, odsun byl v té době již dokončen a téma uzavřeno.

4.1 Němci v pohraničí provokují[586] – Neodsunutí sudetští Němci

Ještě v roce 1948 se ale objevovaly zmínky o neodsunutých Němcích a problémech s nimi. V lednu 1948 vyšel v *Rudém právu* článek *Neodsunutí Němci provokují*, který informoval o národnostních střetech na Liberecku, kde měli údajně neodsunutí Němci provokovat nové osídlence termíny jako *„tschechische Bande“* a používáním němčiny, což vyústilo v napadení Čechů. Článek proto volal po vystěhování Němců z pohraničí.[587] Ve stejném duchu se nesl i text *Němci v pohraničí provokují* v časopisu *Tvorba,* který přinášel další příklady verbálních provokací Němců – např. pozdrav „čtyři – čtyři“, německy „vier – vier“, což mělo prý znamenat „Für Führer!“ (Pro vůdce!). Nevinná poznámka byla tedy interpretována jako projev přetrvávajícího nacismu neodsunutých Němců. Článek dále budoval představu těchto lidí jako bezpečnostní hrozby, kdy uváděl, že se neodsunutí Němci organizují, navazují spojení mezi sebou i se svými soukmenovci v Německu, čímž měla být připomenuta předválečná situace a role Sudetendeutsche Partei a sudetoněmeckých spolků na rozbití Československa. Dále se měli neodsunutí Němci podílet na kriminální činnosti – převody přes hranice, pašování potravin do Německa, přepady strážců hranic. Autor podepsaný zkratkou VBT končí výzvou k přestěhování Němců do vnitrozemí, kde mají být rozptýleni, *„aby ztratili své organizované sebevědomí, tak, aby neměli možnost znovu se organisovat a dorozumívat.“*[588]

---

[585] Dieter Schallner uvádí např. knihu Emanuela Chalupného *Němci hrozí*, dále různé vzpomínky na pobyt v koncentračním táboře, či knihu A. Kolmanna *Ideologie německého fašismu.* SCHALLNER, D. Obraz Němců a Německa v letech 1945 až 1947, s. 245-247, 249-250.
[586] VBT. Němci v pohraničí provokují. *Tvorba.* 18. 2. 1948, roč. 17, č. 7, s. 138.
[587] Neodsunutí Němci provokují. *Plzeňské Rudé právo.* 30. 1. 1948, roč. 28, č. 25, s. 1.
[588] VBT. Němci v pohraničí provokují. *Tvorba.* 18. 2. 1948, roč. 17, č. 7, s. 138.

Neodsunuté Němce jako pašeráky a převaděče vykresluje i článek *Rudého práva*, který popisuje útěky poúnorových emigrantů za hranice. Podle něj byly sice tyto osoby ponechány v Československu na práci, té se ale vyhýbají a místo toho zemi škodí např. šířením poplašných zpráv. O jejich špatném charakteru má svědčit také to, že k nekalé činnosti zneužívají i své děti.[589]

Výzvy k vystěhování neodsunutých Němců z pohraničí a jejich rozmístění ve vnitrozemí vyslyšely státní úřady. Od roku 1947 do roku 1949 probíhal tzv. rozptyl neodsunutých Němců, který s odkazem na bezpečnostní důvody ještě zintenzivnil na jaře 1948. O rok později byl ukončen, protože ještě zhoršil nedostatek pracovních sil v pohraničí.[590] Rozptyl proběhl ve dvou vlnách a týkal se asi 30-40 tisíc Němců, kteří byli přestěhováni do vnitrozemí. Většinou šlo o lidi, kteří byli původně určeni k odsunu, ale nakonec zůstali v ČSR, protože Američané v roce 1947 odmítli přijímat další vysídlence do své okupační zóny Německa.[591]

Motiv organizování Němců za účelem podvracení republiky rozvíjí i text z plzeňského listu *Pravda*. Téma zde dále graduje, článek hovoří již o *„teroristické organizaci nebezpečných nacistů“*. Měla jí být organizace *Bund der blauen Blume*, kterou odhalila Státní bezpečnost v Žatci a která měla provádět sabotáže, zakládat požáry v průmyslových podnicích a organizovat černý obchod. Skupina také očekávala brzké vypuknutí války a v tom případě chtěla v ČSR provést převrat. Kdyby její plán nevyšel, měli její členové odejít do Německa a bojovat proti ČSR za návrat sudetských Němců. Neodsunutí Němci v textu již představovali otevřenou hrozbu. Zároveň zde propagandisté využili hned několik charakteristik spojovaných s obrazem Němce – nacismus, násilí a podobně jako u obrazu imperialistů válkychtivost, revanšismus. Článek uvozovalo motto, které vyjadřovalo dobový postoj k Němcům: *„Nikdy nezapomeňme: Němci stálým nebezpečím!“*[592] Toto heslo zcela paušalizovalo, nerozlišovalo žádné dobré a zlé Němce a odpovídalo poválečnému veřejnému mínění, které nerehabilitovalo ani německé antifašisty.

---

[589] Na západní hranici klid. *Rudé právo*. 17. 3. 1948, roč. 28, č. 65, s. 3.
[590] TOPINKA, Jiří. Zapomenutý kraj: České pohraničí 1948-1960 a takzvaná akce dosídlení. *Soudobé dějiny.* 2005, roč. 12, č. 3-4, s. 542.
[591] STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948-1989.* Praha 1993, s. 29; SPURNÝ, Matěj. Němci v poválečném Československu. In: *Zůstali tu s námi/ Bei uns verblieben.* Praha 2013, s. 32.
[592] Teroristická organizace nebezpečných nacistů odhalena v Žatci. *Rudé právo.* 13. 2. 1948, roč. 28, č. 39, s. 1.

Komunistická strana Československa se po roce 1948 dostala v souvislosti se zbylou německou menšinou do obtížné situace. Na jednu stranu vystupovala jako nositelka českých národních tradic a bojovnice proti německému útlaku, podporovala co nejpřísnější postup vůči Němcům, což jí přinášelo popularitu u veřejnosti. Na druhou stranu se tento přístup dostával do nesouladu se základy marxistické ideologie, která hlásala internacionalismus, dělení lidí podle národností považovala za překonané a přikazovala je odstraňovat. Zásadní měl být třídní, nikoliv nacionální princip. Komunistický stát navíc potřeboval získat loajalitu zbylých Němců – neodsunutých specialistů, kteří v pohraničí představovali důležitou součást ekonomiky. Postupně se proto měnil přístup státu k neodsunutým Němcům, stával se vstřícnějším. Vývoj je patrný např. na problematice navrácení státního občanství, kdy nejprve museli Němci o vrácení občanství žádat a prosit a nemuselo jim být vyhověno, později šlo občanství získat již bez větších problémů a v roce 1953 bylo plošně navráceno všem Němcům v ČSR, včetně těch, kteří o ně nestáli.[593]

Tyto posuny můžeme pozorovat i v interních dokumentech ÚV KSČ, v propagandě ale nebyly otevřeně reflektovány, tam nadále dominovala zahraničněpolitická rovina německé otázky. Především po vzniku Německé demokratické republiky začala československá propaganda rozlišovat „dobré východní Němce“ a „zlé západní Němce“, respektive „dobrý německý lid“ a „zlé vůdce západního Německa“. Obraz Němce se stával různorodějším.

Postoje široké veřejnosti se ale měnily výrazně pomaleji než politika státu a propaganda, v lokálních komunitách přetrvávalo i v 50. letech národnostní napětí, objevovala se diskriminace občanů německé národnosti.[594]

V únoru 1950 se situací německé menšiny zabývalo Předsednictvo ÚV KSČ. Konstatovalo, že v republice zůstane asi 155 tisíc Němců, kterým může být vráceno občanství ČSR. (K plošnému navrácení občanství všem Němcům žijícím v Československu došlo až v roce 1953).[595] Většina těchto lidí pracovala jako dělníci. Podle *Zprávy o činnosti Osidlovacího úřadu v Praze* se již uklidnily národnostní konflikty, které vznikaly mezi dělníky německé národnosti a Čechy

[593] SPURNÝ, M. Němci v poválečném Československu, s. 34-39.
[594] Tamtéž, s. 41.
[595] DVOŘÁK, Tomáš. Těžba uranu versus „očista“ pohraničí: Německé pracovní síly v Jáchymovských dolech na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století. *Soudobé dějiny.* 2005, roč. 12, č. 3-4, s. 665.

a Slováky. Nacionalistické názory se prý v roce 1950 objevovaly jen ojediněle a byly dány hlavně obavou nových osídlenců, že při zrovnoprávnění německé menšiny přijdou o přidělené domy a získaný majetek.[596]

Agitační pracovníci ze západočeských krajů, kteří se v srpnu 1951 sešli v Plzni, tento optimismus nesdíleli. I přes rozsáhlou kampaň *„Není Němec jako Němec“*, kterou odstartoval projev Klementa Gottwalda v únoru 1950 a o které bude pojednáno níže, stále řada obyvatel, včetně komunistů, zastávala přesvědčení, že jsou všichni Němci stejní a nejlepší Němec je *„150 cm pod zemí“*. Tento postoj agitátoři kritizovali jako *„nezdravý fašistický nacionalismus“*, který je třeba odstranit a lidi převychovat.[597] Tajemník KV KSČ Václav Pašek[598] také hovořil o otevřené diskriminaci Němců, která probíhala v některých vesnicích, kdy například prodavači v obchodě obsloužili nejdříve české ženy a až poté Němku. V jiném případě místní národní výbor nepustil německého chlapce do učení, ale donutil ho pracovat na státním statku.[599]

Další problém měla představovat *„neuvědomělost“* Němců, které se komunistické straně nedařilo ideologicky získat pro budování Československa. Tajemník ÚV KSČ Jiří Hendrych hledal příčiny tohoto stavu ve faktu, že Němci stále žijí v nejistotě a očekávají, že budou odsunuti do západního Německa, v tom je podporuje i korespondence s odsunutými příbuznými a přísliby Američanů. Další příčinou mělo být, že strana selhala v agitační práci s Němci, kdy jim především nevysvětlovala rozdíly mezi západním Německem a NDR. Nově měl na německou menšinu v ČSR propagandisticky působit německojazyčný časopis *Aufbau und Frieden*, který začal vycházet v září 1951.[600]

---

[596] NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1945-54, sv. 16, a. j. 208 PÚV KSČ 13. 2. 1950, bod 2. Úprava poměru zbylých občanů německé národnosti v republice a zrušení osidlovacího úřadu – majetek Němců, skončení vnitř. Osídlení, Zpráva o činnosti Osidlovacího úřadu v Praze, folio 170.
[597] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 82, Úplný přepis příspěvků a diskuse na poradě, s. 14-15, folio 53-54.
[598] K osobě Václava Paška srov. ŠLOUF, Jakub. *Podvedená strana: Zrod masového komunistického hnutí na Plzeňsku, jeho disciplinace, centralizace a byrokratizace (1945-1948).* Plzeň 2016, s. 28.
[599] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 82, Úplný přepis příspěvků a diskuse na poradě, s. 15, folio 54.
[600] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 82; Upravený záznam z porady tří krajů, konané v Plzni dne 16. 8. 1951, Referát soudruha Hendrycha, vedoucího kulturně propagačního oddělení sekretariátu ÚV KSČ, s. 4, folio 15; ZIMMERMANN, Marco. 60 Jahre deutschsprachige Publikationen in der Techochoslowakei: von "Aufbau und Frieden" zur "Prager Zeitung". *Radio Praha auf Deutsch* [online]. Praha: Český rozhlas, 2011 [cit. 2018-08-02]. Dostupné z: https://www.radio.cz/de/rubrik/geschichte/60-jahre-deutschsprachige-publikationen-in-der-tschechoslowakei-von-aufbau-und-frieden-zur-prager-zeitung.

K integraci nejmladší německé generace a zároveň ke zlepšení obrazu neodsunutých Němců měl přispět také dětský německojazyčný časopis *Freundschaft* (Přátelství), který vycházel od prosince 1952 a byl určen pro děti německé menšiny v ČSR a zároveň pro děti, které se němčinu učily jako cizí jazyk ve škole. Kromě ideologických článků[601] zde vycházely básně, písně, povídky a pohádky v němčině. Součástí byl také jazykový koutek s procvičováním gramatiky a německé slovní zásoby.[602] V časopise vyšla i povídka Jana Slabého, která vyprávěla o chlapci Kurtovi, který je sice Němec, ale za svou vlast považuje Československo. Loajalitu státu prokáže i prakticky, když nahlásí pohraničníkům podezřelého vetřelce – pravděpodobně agenta ze západního Německa, který je následně zatčen. Je zde podtržen Gottwaldův motiv *„Není Němec jako Němec“,* kdy proti zlému západoněmeckému narušiteli stojí dobrý domácí Němec.[603]

4.2 Denacifikační komedie v západním Německu[604]

Zatímco téma neodsunutých Němců zůstalo v československé propagandě po roce 1948 marginálním, západní zóny Německa a později Spolková republika Německo představovaly zásadní prvek komunistického obrazu vnějšího nepřítele.

Poúnorová propaganda navázala na stávající představy a obavy veřejnosti. Německo bylo spojováno s nacismem, byly podporovány obavy z obnovení vojenské síly Německa a jeho nové expanze, z nového obsazení českých zemí. Kladl se velký důraz na obraz Němce-nepřítele-nacisty. Základ propagandistického sdělení tvořil pocit ohrožení, strach z remilitarizace Německa a obnovení jeho síly a velmocenského postavení. Představu Němce-nepřítele přijímali lidé snadno, z propagandistického hlediska nebylo její utváření nijak obtížnou záležitostí, protože tento obraz byl v české společnosti šířen i v předchozích obdobích.

Již od jara 1948 ale propaganda postupně formovala motiv dvojího Německa – na jedné straně stálo východní Německo, kde Sovětský svaz důsledně

[601] Např. Natascha bei Lenin. *Freundschaft.* April 1956, roč. 4, č. 8, s. 2-4.
[602] Srov. *Freundschaft.* 1955/1956, roč. 4.
[603] SLABÝ, Jan. Nicht alle Deutschen sind gleich. *Freundschaft.* 1954/55, č. 4, s. 3-5, č. 5, s. 7-10. Citováno dle: ZAVACKÁ, Marína. Kto je náš a kto je Nemec? Lojálny československý občan a „nemeckosť“ v rokoch 1948-1956. *Acta Universitatis Carolinae: Studia Territorialia.* 2013, č. 1-2, s. 243-245.
[604] Denacifikační komedie v západním Německu. *Pravda.* 2. 3. 1948, roč. 4, č. 52, s. 3.

aplikoval ustanovení postupimské dohody a prováděl demilitarizaci a demokratizaci. Tam se prý proměna Německa v demokratický a přátelský stát zdařila a tento pozitivní náboj byl dále přenesen do obrazu Německé demokratické republiky. Na druhé straně stálo západní Německo, tedy americká, britská a francouzská zóna. Tam údajně západní imperialisté, s hlavním vlivem Američanů, prosazovali remilitarizaci a obnovu nacismu. Zatímco Sovětský svaz usiloval o jednotu Německa a uzavření mírové smlouvy tak, aby už země nadále nepředstavovala hrozbu pro evropskou bezpečnost, západní imperialisté prý bránili uzavření mírové smlouvy a podnikali kroky k trvalému rozdělení země (vytvoření Bizónie, Trizónie, berlínská krize). Západní Německo mělo sehrát důležitou roli v plánu amerických imperialistů na hospodářské ovládnutí Evropy (komunistická interpretace Marshallova plánu) a v přípravách nové války.[605]

Selhání denacifikace v západním Německu, respektive její úmyslné sabotování západními okupačními mocnostmi, proniklo i do karikatur. *Roháč* publikoval na podzim 1948 karikaturu Jaroslava Popa, která ukazuje Němce před denacifikační komisí. Muž se oděl do tradičního bavorského kroje s koženými kalhotami a kloboukem se štětkou, který však doplnil odznakem hákového kříže na klopě saka. Zděšený předseda komise ho vyzývá, aby si alespoň na chvíli odznak schoval, a nosil ho nenápadně pod klopou, jak to činí sám předseda.[606] Podle obrázku mají Němci přes proklamovanou denacifikaci zůstávat nacisty.

Podle komunistické propagandy nejen že neprobíhala v západním Německu denacifikace, naopak se s podporou amerických okupačních orgánů znovu dostávali k moci a na strategická místa v hospodářství i státní správě váleční zločinci, lidé, kteří ekonomicky budovali Třetí říši, i „hitlerovští generálové". Ladislav Štoll ve svém *Zamyšlení nad Německem* uváděl, že ve štábech západoněmecké policie působí „*bývalí hitlerovští generálové a důstojníci"* Heinz Guderian, Franz Halder, Hans-Jürgen Stumpff, Georg von Küchler a důstojník SS Felix Steiner. Štollova informace byla ale lživá, tito muži byli postupně propouštěni ze spojeneckého zajetí, Franz Halder spolupracoval s Historical Division US-Army, ale nikdo z nich nevedl západoněmeckou policii.[607]

---

[605] WINTER, Kamil. Imperialistický tábor a Německo. *Tvorba.* 22. 12. 1948, roč. 17, č. 51, s. 1007.
[606] POP, Jaroslav. Denacifikačná komisia. *Roháč*. 3. 10. 1948, roč. 1, č. 18, s. 4.
[607] ŠTOLL, Ladislav. Zamyšlení nad Německem. *Tvorba.* 12. 10. 1949, roč. 18, č. 41, s. 959. Srov. WEIß, Hermann (ed.) *Biographisches Lexikon zum Dritten Reich.* Frankfurt am Main 1998,

V jiných případech se však skutečně do vysokých veřejných funkcí Spolkové republiky Německo dostávali lidé spojení s nacistickým režimem. Např. Reinhard Gehlen působil za druhé světové války jako generálmajor a řídil rozvědku na východní frontě a od roku 1956 řídil západoněmeckou zpravodajskou službu, nebo Hans Globke za války působil v Kanceláři pro židovské záležitosti na ministerstvu vnitra a v roce 1953 se stal státním sekretářem a ředitelem federálního kancléřství SRN.[608]

Obrázek 53 POP, Jaroslav. Denacifikačná komisia. *Roháč*. 3. 10. 1948, roč. 1, č. 18, s. 4.

Rehabilitaci nacistů v západním Německu měla ukázat také kniha Karla Raddatze *Hrobaři Německa*, která přinášela medailony vybraných německých průmyslníků, novinářů, spisovatelů a důstojníků, představitelů či podporovatelů nacistického státu, kteří se údajně znovu dostali k moci ve Spolkové republice Německo, spolupracovali s Adenauerovou vládou a působili jako *„hrobaři Německa“*. Jejich portréty měly sloužit jako doklad *„oživení fašismu v západním Německu“*. Najdeme zde např. portrét Franze von Papena, bývalého německého

s. 168, 174.
[608] ZAVACKÁ, M. Kto je náš a kto je Nemec?, s. 240.

kancléře, který za války působil jako německý velvyslanec v Turecku. Autor knihy prezentoval jako důkaz selhání denacifikace v západním Německu, že Mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku Papena osvobodil a soudní komora pro denacifikaci jej odsoudila k osmi letům pracovního tábora, ale po dvou letech byl trest zmírněn na peněžitou pokutu a Papen byl propuštěn, což autor hodnotil jako nedostatečné.[609] I u dalších osob bylo jejich propuštění z internace nebo osvobození denacifikační komorou vykládáno jako návrat k moci a vlivu a důkaz obnovy nacismu v západním Německu.[610]

O propouštění německých válečných zločinců z vězení psal i československý ministr spravedlnosti Štefan Rais. Zmiňoval, že Američané osvobodili i představitele zbrojařských koncernů Krupp a I. G. Farben a vrátili jim majetek a firmy, protože je prý potřebovali pro obnovu německého zbrojního průmyslu a přípravu nové války.[611]

Tento motiv umělecky ztvárnil Viliam Weisskopf, na jehož karikatuře právě zástupci německých zbrojařských firem spolu s americkými imperialisty a vojáky křísí nacismus symbolizovaný kostrou v uniformě jednotek SS. Celému procesu z oblaku přihlíží Adolf Hitler se svým dílem Mein Kampf v ruce.[612]

[609] RADDATZ, Karl. *Hrobaři Německa.* Praha 1951, s. 54-58. Srov. WEIß, Hermann (ed.) *Biographisches Lexikon zum Dritten Reich.* Frankfurt am Main 1998, s. 346.
[610] Tamtéž, s. 44.
[611] RAIS, Štefan. Výstraha z Norimberku. *Rudé právo.* 2. 10. 1951, roč. 31, č. 232, s. 3.
[612] WEISSKOPF, Viliam. Vzkriesenie. *Roháč*. 22. 3. 1951, roč. 4, č. 11, s. 1.

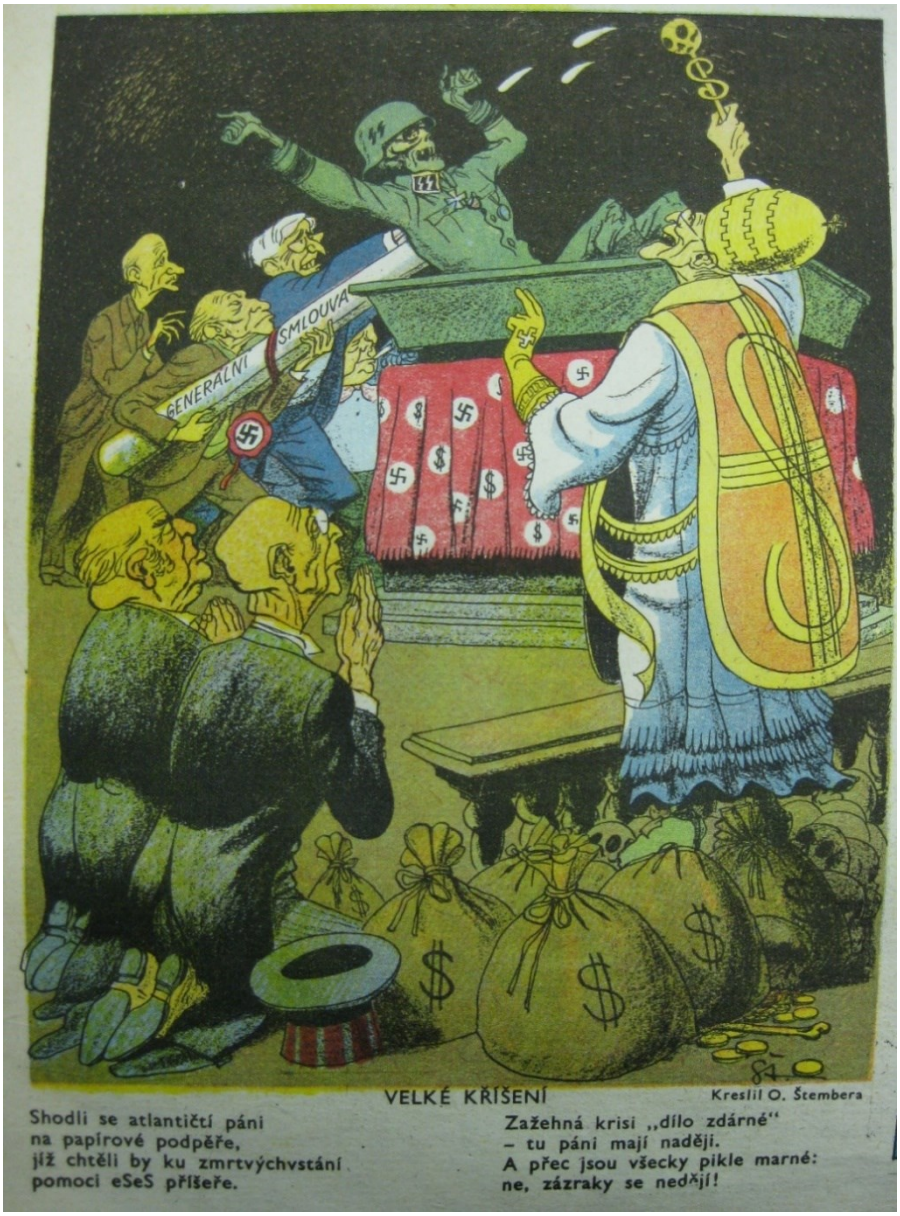

Obrázek 54 WEISSKOPF, Viliam. Vzkriesenie. *Roháč.* 22. 3. 1951, roč. 4, č. 11, s. 1.

Podobná karikatura Otakara Štembery zobrazuje také křísení kostlivce nacismu, ovšem tentokrát za pomoci Generální smlouvy z května 1952. Ta rušila okupační statut Spolkové republiky Německo a udělovala jí státní suverenitu. Komunistická propaganda tento krok kritizovala právě coby obnovu německého nacismu a hrozby německé agrese. Na obrázku takto křísil příslušníka SS americký prezident Harry Truman, německý kancléř Konrád Adenauer, britský ministerský předseda Winston Churchill. Žehnal jim papež Pius XII., kterého také komunistická propaganda řadila mezi čelní představitele imperialismu.[613] Nechyběl ani odkaz

[613] Viz podrobněji kapitola 5.1 V ten den, kdy půjde k čertu Wall Street, půjde i tam papež – Vatikán a papež Pius XII.

na zištnou motivaci všech zúčastněných – pytle s dolary.[614]

Obrázek 55 ŠTEMBERA, Otakar. Velké křísení. *Dikobraz.* 13. 7. 1952, roč. 8, č. 28, s. 220.

V propagandistických zprávách o obrození nacismu v západním Německu Němci zpočátku vystupovali pouze jako objekt, pasivní hmota, která je formována. Zatímco východní Německo Sověti prý upravovali správným způsobem, vedli ho k míru a vytvářeli z něj součást tábora míru a demokracie, v západním Německu hráli roli aktivního hybatele američtí, případně britští imperialisté, kteří chtěli obnovit německý nacismus a militarismus a použít západní Německo jako svůj nástroj k rozpoutání nové války. Nacističtí váleční zločinci, jakkoliv byli líčeni jako

[614] ŠTEMBERA, Otakar. Velké křísení. *Dikobraz.* 13. 7. 1952, roč. 8, č. 28, s. 220.

nebezpečné bestie, vystupovali pouze jako viditelné figurky v rukou imperialistů, kteří měli představovat „nejhorší nepřátele lidstva, míru“. *„Je třeba jasně vidět, že za vyceněnými vlčími zuby nacistických hrdlořezů, západoněmeckých zbrojařů a cizáckých politiků, postavených opět do politického prostředí, se skrývají jejich anglo-američtí šéfové. Tuto skutečnost si musíme uvědomit, slyšíme-li lživé fráze anglo-americké buržoasie o tom, že opatření na znovuvyzbrojení a obnovu nacismu v západním Německu jsou opatření obranná, dokonce zákroky činěné v zájmu míru. Ne podle slov, ale podle činů naučilo se již lidstvo oceňovat imperialisty, chamtivou monopolistickou buržoasii. A ty činy, vytčené krvavou válkou v Koreji, ve Vietnamu, na Filipínách, v Malajsku a jiné, vytčené ochranou a protěžováním nejhorších válečných zločinců německých a japonských, fašisty Franca, Tita, nejhrubší reakce všeho druhu, určované zběsilými válečnými přípravami a zbrojením, ty činy naučily lidstvo označovat imperialisty tím, čím vskutku jsou: nejhoršími nepřáteli lidstva, míru, mírového soužití mezi národy.“*[615]

Jak rostla nezávislost Spolkové republiky Německo a její zapojování do evropských struktur, vystupovala její politická reprezentace zosobněná především kancléřem Konrádem Adenauerem[616] v komunistické propagandě stále více jako samostatný nepřítel, obnovovatel nacismu v zemi a méně jako pouhá loutka amerických imperialistů. První náznaky se objevovaly v roce 1951 a zlomový byl v tomto smyslu rok 1952 a uzavření Generální smlouvy, která udělovala SRN suverenitu.[617]

V karikaturách i textech reprezentovaly nacismus obvyklé symboly – důstojníci v uniformách wehrmachtu i SS, hákové kříže a figura Adolfa Hitlera.

Motiv pokračování v politice Adolfa Hitlera se objevoval především v souvislosti se snahou o obnovení německé armády a s postupem proti Komunistické straně Německa, kterou v roce 1956 zakázal Spolkový ústavní soud.[618] Tak na karikatuře Otakara Štembery poklepává Adolf Hitler na rameno Konráda Adenauera a chválí ho za rozkaz zatýkat a odstranit komunisty a obránce

[615] Tamtéž, s. 6.
[616] Periodikum Pravda používá dokonce termín „Adenauerovci“ k označení bonnské vlády a německých imperialistů, jejichž vůdcem má být právě Konrád Adenauer. Adenauerovci vedú západné Nemecko do záhuby. *Pravda.* 15. 7. 1951, roč. 32, č. 165, s. 6.
[617] Např. Adenauerovci vedú západné Nemecko do záhuby. *Pravda.* 15. 7. 1951, roč. 32, č. 165, s. 6, Adenauerovci v šľapajách Hitlera. *Pravda.* 21. 3. 1952, roč. 33, č. 69, s. 4; ROHAN, Bedřich. Manévry pana Adenauera. *Rudé právo.* 3. 10. 1951, roč. 31, č. 233, s. 2.
[618] Srov. THURICH, Eckart. *Pocket politik: Demokratie in Deutschland*. Bonn 2011, s. 32.

míru. Doprovodný komentář *„Kdo začíná jako Hitler, skončí jako Hitler“* naráží na fakt, že Komunistická strana Německa byla poprvé zakázána právě nacistickým režimem v roce 1933.[619]

Obrázek 56 ŠTEMBERA, Otakar. Kdo začíná jako Hitler, skončí jako Hitler! *Dikobraz.* 17. 2. 1952, roč. 8, č. 7, s. 52.

4.3 Do boja proti remilitarizácii Nemecka![620]

S tématem obnovy nacismu v západním Německu úzce souvisel další prvek obrazu nepřítele Němce – remilitarizace západního Německa. Propagandisté oba motivy často spojovali. A pro vzbuzení větší emocionální reakce čtenářů přidávali ještě připomínky historických zkušeností Čechů s německou agresí a nacismem – mnichovská dohoda, koncentrační tábory a také vypálení Lidic a Ležáků. Např. Bedřich Rohan napsal v roce 1951 do *Rudého práva*: *„S nesmírným pobouřením sleduje československý lid zločinnou politiku, prováděnou západními imperialisty v západním Německu. Omilostnili a propustili na svobodu vrahy z Lidic a Ležáků, z Pečkárny a Osvětimi, z Buchenwaldu a Terezína. A do rukou těchto vrahů dávají západní imperialisté dnes znovu nejmodernější zbraně. Obnovují nacistickou armádu v čele s hitlerovskými generály. A jejich propaganda také nenechává nikoho na pochybách, oč jim jde: že jde o nový Mnichov,*

[619] Tamtéž, s. 31; ŠTEMBERA, Otakar. Kdo začíná jako Hitler, skončí jako Hitler! *Dikobraz.* 17. 2. 1952, roč. 8, č. 7, s. 52.
[620] Do boja proti remilitarizácii Nemecka! *Zápisník agitátora.* Materiál pre agitátorov a referentov. 1954, Mimořádné číslo – November, s. 13-23.

o urychlené přípravy nové války, války proti Sovětskému svazu, proti Československu a proti ostatním zemím mírového budování.“[621]

Komunistická propaganda v tomto případě šikovně využívala relativně čerstvou zkušenost obyvatel Československa s okupací nacistickým Německem za druhé světové války a související osobní i kolektivní traumata. Podněcovala obavy z nové německé agrese. Strach ze známého vnějšího nepřítele, který v nedávné době již jednou vtrhl přes hranice a obsadil zemi, utiskoval její obyvatele, páchal masakry a nyní se opět vyzbrojuje a získává sílu, měla lidi vést k loajalitě k vládnoucímu režimu a jeho spojencům, kteří měli nepřítele zastavit a lidi v případě potřeby ochránit. Motiv remilitarizace západního Německa fungoval jako potřebná vnější hrozba, která legitimovala komunistický režim i některé jeho kroky – např. posilování armády, stavbu železné opony.[622] Objevoval se v československé propagandě v průběhu celého sledovaného období, jednotlivé zprávy a menší kampaně reagovaly na aktuální mezinárodní dění a události ve Spolkové republice Německo (např. Generální smlouva, Evropské obranné společenství, Pařížské dohody, zákaz Komunistické strany Německa, iniciativy SSSR ohledně mírové smlouvy s Německem).

Zároveň motiv remilitarizace západního Německa tvořil důležitou součást širší platformy tzv. *boje za mír,* jíž přikládalo vedení KSČ velký význam. Právě *boj za mír* měl představovat základní charakteristiku sovětského bloku i komunistického Československa, důležitý atribut, který odlišoval bojové úsilí socialistických zemí od imperialistů a v černobíle viděném světě kladl socialistické země na stranu dobra, zatímco imperialisté usilující o válku zosobňovali zlo.

Podle Klementa Gottwalda se *boj o mír* a snaha o odvrácení války týkal každého poctivého člověka ve světě. Ve svém projevu 24. 2. 1950 apeloval na členy KSČ, že mírové hnutí v ČSR nemá být jen formální, ale má aktivně působit na občany ČSR. Kromě obecných témat má šířit agitaci právě v otázkách politiky imperialistů v západním Německu, podvratné činnosti západních agentů, československých emigrantů a katolického kléru. Gottwald dále zdůraznil často

[621] ROHAN, Bedřich. Nový Mnichov se nepodaří. *Rudé právo.* 23. 9. 1951, roč. 31, č. 225, s. 3.
[622] Srov. Zpráva výboru branného a bezpečnostního k vládnímu návrhu zákona o ochraně státních hranic (tisk 577) – příspěvek posl. Tauš. Národní shromáždění republiky Československé 1948-1954. 56. schůze, 11. července 1951. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 2018 [cit. 2018-08-16]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/056schuz/s056001.htm.

proklamovanou souvislost boje za mír a budování socialismu: *„My k boji za záchranu míru přispíváme hlavně tím, že budujeme u nás socialismus a že na vlastní půdě odhalíme všechno, co ještě napomáhá válečnému štvaní nebo přípravám války, že dále budeme odhalovat naši reakci. Budovat socialismus, potřít a rozbít reakci, isolovat ji, ukázat lidem její hnusnou tvář, to je náš přínos pro udržení míru.“*[623] Zde leží další důvod, proč přikládalo vedení KSČ velkou váhu tomu, aby se lidé aktivně zapojili do boje za mír, aby se je podařilo pomocí propagandistických kampaní mobilizovat. Různé manifestace a mobilizační akce v rámci boje za mír provázelo i uzavírání pracovních závazků, ze kterých režim profitoval i ekonomicky. To byl i případ velké mobilizační akce lidového hlasování o paktu míru proti remilitarizaci západního Německa, která proběhla v květnu 1951.[624]

Ohlas společnosti na propagandu boje za mír se proměňoval v závislosti na vnitrostátní i mezinárodní situaci i na propagovaných tématech. Zpráva odboru agitace kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ z roku 1950 konstatovala částečný úspěch: *„Ukazuje se, že na platformě boje za mír (např. při Trumanově prohlášení o použití atomové pumy) a proti obnově nacistické armády a nacismu v západním Německu (osvobozování známých nacistů) se seskupují široké vrstvy obyvatelstva. Nedostatkem však je, že mnozí nevidí souvislost boje za mír s bojem za socialismus.“*[625] Oproti tomu obdobná zpráva z roku 1953, kdy sovětský blok i komunistický režim v ČSR procházel první větší krizí, uváděla, že se nedařilo obyvatelstvo nadchnout a mobilizovat pro boj za mír, který lidé považovali za záležitost vlády, státního aparátu a armády.[626]

Kampaně k remilitarizaci západního Německa se skládaly ze dvou částí – informační a mobilizační. Zprávy v médiích a přednášky měly občany náležitě informovat o dění v SRN a mezinárodních událostech, případně omezit šíření nežádoucích informací a výkladů. K mobilizaci občanů měly sloužit organizované manifestace a podpisové akce. Velkou celonárodní akcí se stalo lidové hlasování

[623] Dále a směleji vpřed k vybudování socialismu v naší vlasti! Projev soudruha Klementa Gottwalda na zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa dne 24. února 1950. *Rudé právo.* 1. 3. 1950, roč. 30, č. 51, s. 1, 3.
[624] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 13, Návrh agitační a propagační kampaně k lidovému hlasování o paktu míru proti remilitarisaci západního Německa, s. 2, folio 1061.
[625] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 28, Zhodnocení práce agitačního odboru v roce 1950, folio 23.
[626] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 31 Zprávy o činnosti odboru propagandy 1949-1951, 1953, Zpráva odboru propagandy, 1953, folio 55.

za uzavření Paktu míru mezi pěti velmocemi a proti remilitarizaci západního Německa, které se konalo od 26. května do 16. června 1951. Hlasování probíhalo v obcích, závodech i školách, účastnili se ho obyvatelé ČSR starší 15 let. Všechny obyvatele měly obejít agitační dvojice funkcionářů Národní fronty, hovořit s nimi o problematice boje za mír, pak jim dát podepsat hlasovací lístek a vystavit jim potvrzení, že hlasovali.[627] Příznačné je, že přestože se akce nazývala hlasování, lidé neměli možnost volby, hlasovací lístek umožňoval jen kladnou odpověď"[628], odmítnout účast v hlasování znamenalo způsobit si problémy. *Rudé právo* jako hlásná trouba ÚV KSČ již předem na počátku akce používalo hlasování jako důkaz jednoty národa a neponechávalo lidem jinou možnost než podepsat: *„Proto nebude u nás jediného člověka, který miluje svou krásnou vlast, svůj národ, kdo miluje svou rodinu a všechny své drahé, aby rozhodnou rukou nepodepsal hlasovací lístek. […] V lidovém hlasování promluví tak celý národ jedním hlasem a semkne ještě pevněji své řady v bojové jednotě.“*[629] Propagandista zde využívá lidskou potřebu sounáležitosti, nikdo nechce být sám, nechce se dobrovolně vyčlenit z kolektivu (v tomto případě z národního kolektivu), k manipulaci. Jeho poselství je: Pokud jsi ten hodný, tak výzvu podepíšeš. V opačném případě jsi vyděděnec, darebák, kterému nezáleží na vlasti ani na vlastní rodině. Ideálem je konformita s většinou.

Mezi důvody k podpisu hlasovacího lístku ale nechybí ani pohrůžka nebezpečným vnějším nepřítelem a připomínka hrůz minulé války: *„Podepíšeme všichni, protože víme, jakou hrozbou naší svobodě a nezávislosti jsou esesácké divise, vznikající v západním Německu z nařízení a pod patronací amerických imperialistů. Ještě nebyly zaceleny jizvy poslední války, ještě neoschly slzy matek a dětí a již se váleční paliči připravují k novému vraždění. Proto každý podpis na hlasovací lístek bude rozhodným protestem a odsouzením válečné politiky ozbrojování západního Německa, bude plamennou obžalobou těch, kteří*

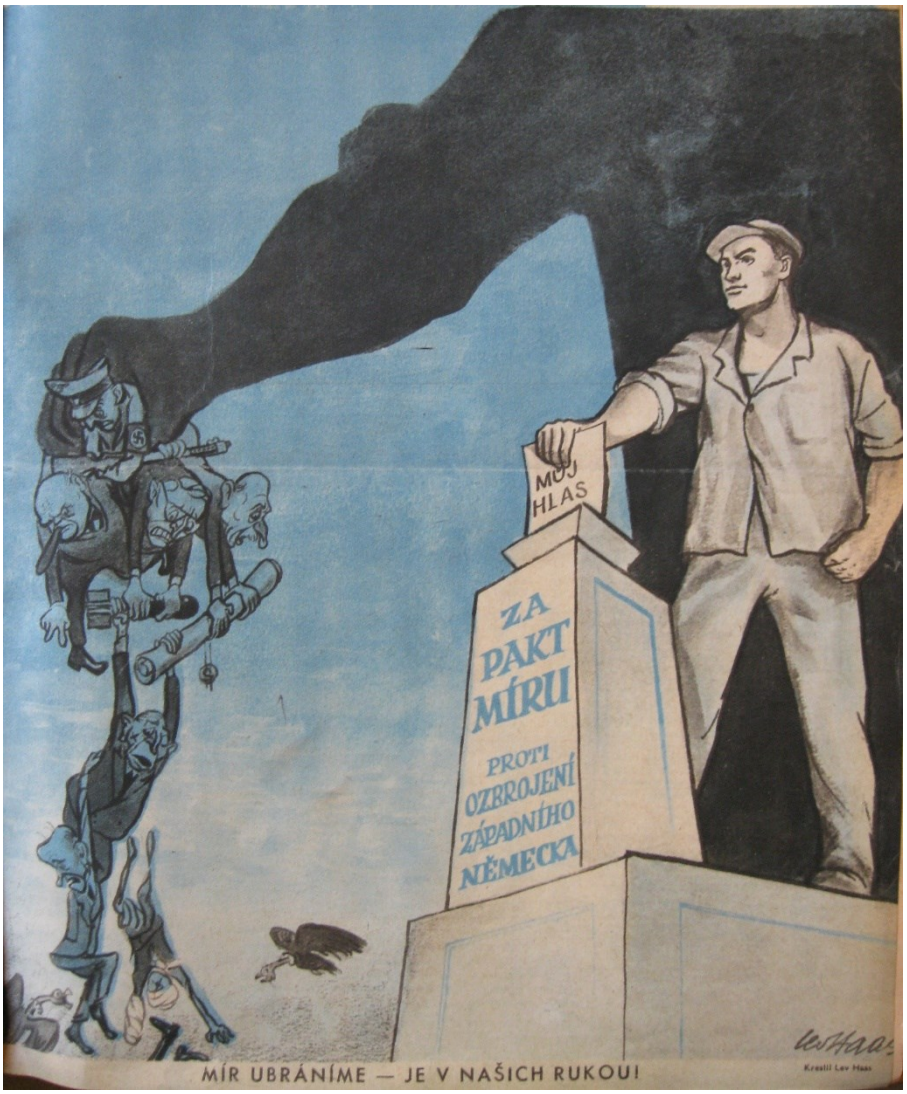
[627] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 13, Dopis Všem krajským výborům KSČ, 3. 5. 1951, folio 1042-1043.
[628] Text hlasovacího lístku: *„Ve jménu míru, svobody a štěstí našeho lidu 1. Souhlasím s výzvou Světové rady míru, aby byl uzavřen mírový pakt (smlouva) mezi pěti velmocemi: Sovětským svazem, Spojenými státy americkými, Čínskou lidovou republikou, Velkou Britannií a Francií. 2. Žádám, aby bylo okamžitě zastaveno vyzbrojování západního Německa americkými imperialisty a aby velmoci společně mírovým způsobem rozřešily otázku Německa. 3. Odsuzuji zrádnou reakci, která podněcuje k válce proti vlastní zemi a ve spolku s nepřáteli republiky, s esesáckými vrahy, usiluje o nový Mnichov, o rozčlenění a zničení republiky.“* Všichni budeme hlasovat pro mír. *Rudé právo.* 27. 5. 1951, roč. 31, č. 124, s. 1. Srov. NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 13, Návrh hlasovacího lístku.
[629] Všichni budeme hlasovat pro mír. *Rudé právo.* 27. 5. 1951, roč. 31, č. 124, s. 1.

propouštějí válečné zločince z vězení a dosazují je na jejich bývalá místa nacistických krvavých katů.“[630] Opět zde sledujeme spojení remilitarizace s obnovou nacismu v západním Německu a s připomenutím zkušenosti druhé světové války.

Po skončení akce *Rudé právo* již jen konstatovalo, že se projevila jednota československého lidu, který jednomyslně podpořil výzvu k Paktu míru. Tři dny před koncem hlasování mělo již být odevzdáno 7,852.109 hlasovacích lístků. A občané v rámci podpory této akce také podepsali tisíce pracovních závazků kolektivních i individuálních.[631] Akci popularizovala i mediální kampaň. Např. Lev Haas k lidovému hlasování vytvořil několik karikatur, které vyšly v *Rudém právu* i *Dikobrazu*.[632]

Na karikatuře vidíme velkého dělníka, symbol československého lidu, jak hlasuje za pakt míru a proti ozbrojení západního Německa. Jeho stín pak ukazuje, že tento akt má vést k drcení nepřátel – nacistického generála, imperialistů i československých emigrantů, na které se již chystají supy, protože se z nich stávají politické mrtvoly.[633]

[630] Tamtéž.
[631] Vůle všeho našeho lidu. *Rudé právo.* 17. 6. 1951, roč. 31, č. 142, s. 1.
[632] HAAS, Lev. Miliony podpisů – hradba proti válečným štváčům. *Rudé právo.* 17. 6. 1951, roč. 31, č. 142, s. 1; HAAS, Lev. Mír ubráníme – je v našich rukou. *Dikobraz.* 12. 6. 1951, roč. 7, č. 24, s. 1.
[633] Tamtéž.

Obrázek 57 HAAS, Lev. Mír ubráníme – je v našich rukou. *Dikobraz*. 12. 6. 1951, roč. 7, č. 24, s. 1.

Akce proti remilitarizaci Německa ale probíhaly i v lokálním měřítku. Příkladem jsou manifestace, které se konaly v září 1952 v Bratislavě a dalších slovenských městech a na nichž se podepisovaly protestní rezoluce proti remilitarizaci Německa a smlouvě o Evropském obranném společenství.[634]

Tato propaganda činu doplňovala informační kampaň proti Generální smlouvě a Evropskému obrannému společenství (dále EOS), jež probíhala od května 1952, kdy byly smlouvy podepsány. Tato kampaň brojila především proti uzavření Generální smlouvy mezi SRN a západními velmocemi. Generální smlouva byla interpretována jako otevření cesty pro západní Německo k obnově

[634] SNA, f. Sekretariát ÚV KSS, k.43, 19. 9. 1952, 6. Návrh kampane proti remilitarizácii západného Německa a generálnej zmluve a príprav na III. kongres národov za mier

wehrmachtu a remilitarizaci země. Smlouvu o evropském obranném společenství pak komunistická propaganda prezentovala jako vytvoření útočné evropské armády, v jejímž čele stojí „hitlerovská generalita“ a která se připravuje k útoku proti SSSR a východnímu bloku, chystá novou válku. V této době byl nepřítel ukazován jako jednotný, Generální smlouva měla být společným dílem „imperialistických kruhů“ USA, Anglie, Francie a Spolkové republiky Německo. Proti nim měla stanout NDR, sovětský blok a také západoněmecký lid.[635]

Druhou vlnu kampaně proti EOS spustila komunistická propaganda v létě 1954, kdy francouzské Národní shromáždění odmítlo smlouvu ratifikovat a projekt skončil krachem. V této fázi však propagandisté zdůrazňovali rozkol a nejednotnost mezi imperialisty. EOS měl představovat pokus amerických vládců a západoněmeckých militantních kruhů omezit suverenitu Francie, její kontrolu vlastních ozbrojených sil a obnovit západoněmecký revanšistický wehrmacht pod hlavičkou a s krytím společné evropské armády. Odmítnutí projektu komunistická propaganda interpretovala jako vítězství francouzského lidu, vedeného Francouzskou komunistickou stranou, a lidí usilujících o mír, kteří proti EOS protestovali. K zamítnutí ale přispěla i francouzská buržoazie. Její čin prý nemotivovala chvályhodná snaha o zabránění válce, ale upřednostnění vlastních zájmů nad zájmy amerických imperialistů. Zamítnutí ratifikace smlouvy o EOS mělo způsobit krizi mezi západními spojenci a mělo vést západoněmecké vládce k dalšímu úsilí o vytvoření plně vyzbrojené samostatné západoněmecké armády.[636]

V karikaturách k EOS Francii zosobňoval národní symbol Francie a svobody žena Mariana v červené čapce. Tu většinou americký prezident Truman nutil do přijetí EOS, které bylo symbolizováno nacistickou helmou, nebo sňatkem s postavou německého vojáka. Mariana se nátlaku bránila, za což si vysloužila sympatie karikaturisty i jeho publika.[637]

[635] Čemu má sloužit válečná „generální smlouva“. *Rudé právo.* 1. 6. 1952, roč. 32, č. 139, s. 5.
[636] Velké vítězství francouzského lidu. *Rudé právo.* 1. 9. 1954, roč. 34, č. 242, s. 3; Mohutný ohlas historického rozhodnutí francouzského Národního shromáždění. *Rudé právo.* 1. 9. 1954, roč. 34, č. 242, s. 3.
[637] HAAS, Lev. Pro jednoho se musíš rozhodnout, Mariano! *Dikobraz.* 15. 7. 1954, roč. 10, č. 29, s. 228; POP, Jaroslav. Marianna: Za takový výkřik módy pěkně děkuji – ten mi nikdy neseděl. *Dikobraz.* 9. 9. 1954, roč. 10, č. 37, s. 292.

Obrázek 58 HAAS, Lev. Pro jednoho se musíš rozhodnout, Mariano! *Dikobraz.* 15. 7. 1954, roč. 10, č. 29, s. 228.

4.4 Není Němec jako Němec![638] – Německá demokratická republika a pozitivní obraz Němce

Obraz Němce-nepřítele a negativní stereotypy spojené s Německem komunistická propaganda vlastně zdědila a k utváření negativního obrazu Spolkové republiky Německo jí stačilo navázat na motivy německého nacismu a obav ze znovuvyzbrojení Německa a jeho nové agrese. Jak už bylo zmíněno výše, jednoduché a paušální odsuzování Němců, které se udržovalo v československé společnosti, brzy nepostačovalo ideologickým ani praktickým potřebám KSČ. Bylo nutné obraz Němce rozrůznit a zformovat i pozitivní vnímání Němce.

Tato potřeba zesílila po vzniku Německé demokratické republiky v říjnu 1949. Tento německý stát se stal součástí východního bloku a cílem komunistické propagandy bylo, aby jej obyvatelé Československa vnímali jako přítele a souseda.

Sami propagandisté nejprve ve svých textech uznávali, že je pro ně osobně i pro občany obtížné tuto zásadní změnu akceptovat. Miroslav Galuška svou

[638] Dále a směleji vpřed k vybudování socialismu v naší vlasti!, s. 2.

reportáž z nově vytvořené NDR začínal připomínkou poprav českých antifašistů v Drážďanech za druhé světové války, transporty smrti a českou mládeží totálně nasazenou do Říše. Prý jel do NDR s nedůvěrou a zvědavostí. Dále ale zdůrazňoval, jak se země od konce války změnila. Už první dojmy byly pozitivní, místo hesel o totální válce, která zdobila německá města a nádraží na konci války, viděl všude rudé mírové transparenty. A stejně se prý změnilo i smýšlení „průměrných občanů". Zasloužil se o to Sovětský svaz, jehož vojáci dokázali v sovětském okupačním pásmu převychovat Němce, důsledně provedli demokratizaci, demilitarizaci a denacifikaci, jak určila Postupimská konference. Svým vzorem, radou a za pomoci propagandy (sovětské filmy, vystoupení uměleckých souborů, přednášky) prý „učili Němce demokraticky žít a myslet". A uspěli, čehož má být důkazem vznik Německé demokratické republiky, *„jež je posilou mírového, demokratického tábora, velkým jeho vítězstvím v boji s táborem imperialistickým*." I průměrní občané NDR prý viděli, že jim SSSR pomáhá, obnovuje jejich zničenou zemi, není nepřítelem, a proto změnili své smýšlení a nyní se stávají obdivovateli SSSR.[639]

Galuška se přímo vypořádává i s postojem většiny československé společnosti: Jak můžeme Němcům věřit a spolupracovat s nimi po zkušenostech druhé světové války? Máme zapomenout na Lidice? Galuška odpovídá: *„Ne, nikdo nechce na nás, abychom zapomněli na Lidice. Naopak – musíme si dobře pamatovat všechno, co nám i jiným způsobil nacismus. Nezapomeneme na historickou vinu a odpovědnost německého národa. Ale nezapomínat na zločiny nacismu – to právě znamená chápat význam vzniku Německé demokratické republiky, význam práce skutečně demokratických sil německého lidu – pro svět i pro nás. Právě proto, že nezapomínáme na Lidice, musíme podporovat německé demokratické síly v jejich těžkém zápase o vítězství demokracie v celém Německu."*[640] Autor zde rozlišoval nacisty, zločince druhé světové války, a současné východní Němce, kteří se poučili z historie a nyní usilují o demokracii a mír, ty je třeba v zájmu budoucnosti podporovat. Jako vzor měl opět sloužit Sovětský svaz, který utrpěl za války nejtěžší ztráty, Němci vyhladili stovky sovětských vesnic, ale přesto

[639] GALUŠKA, Miroslav. Nové a staré Německo. *Tvorba.* 7. 12. 1949, roč. 18, č. 49, s. 1157-1159.
[640] Tamtéž, s. 1159.

se sovětský lid přenesl přes svou nenávist k Němcům, pomáhá jim obnovit svou zemi a vychovává je k demokracii.[641]

Do protikladu k sovětské pomoci NDR je kladeno chování Američanů v západním Berlíně, kteří se k Němcům chovají jako „kolonizátoři k domorodcům“. Olupují je, rehabilitují nacisty, zatímco obyčejní lidé jsou nezaměstnaní a nemohou se uživit, šíří zkaženou americkou kulturu – pornografii, gangsterské filmy.[642]

Motiv sovětské a americké „pomoci“ východnímu a západnímu Německu pronikl i do karikatur. Podle karikatury Jaroslava Popa Sověti poslali Němcům traktory, aby mohli obdělávat pole a měli co jíst, zatímco v západním Německu ničí obilná pole americké tanky – symbol remilitarizace SRN.[643]

[641] Tamtéž, s. 1159.
[642] Tamtéž, s. 1159.
[643] POP, Jaroslav. Východní a západní Německo. *Dikobraz.* 2. 8. 1953, roč. 9, č. 31, s. 245.

Obrázek 59 POP, Jaroslav. Východní a západní Německo. *Dikobraz*. 2. 8. 1953, roč. 9, č. 31, s. 245.

Komunistická propaganda postupně rozlišovala několik kategorií Němců:

1. přátelský a loajální Němec. Sem patřili v prvé řadě „soudruhové z Německé demokratické republiky", východoněmečtí komunisté, u kterých propaganda zdůrazňovala, že se nikdy nenechali zlákat nacismem, naopak to byli důslední antifašisté, kteří za své přesvědčení trpěli v nacistických koncentračních táborech, kde se také spřátelili s československými komunisty. Po válce pomáhali demokratizovat východní Německo a po zásluhách stanuli v čele NDR, kde dále bojují za mír.[644]

[644] Srov. ZAVACKÁ, M. Kto je náš a kto je Nemec?, s. 242.

Československá média proto např. při příležitosti státních návštěv z NDR zveřejňovala životopisné medailony těchto dobrých Němců-komunistů. Stalo se to tak i při první návštěvě vládní delegace z NDR v ČSR v červnu 1950. *Rudé právo* na titulní straně otisklo životopisy členů vládní delegace Waltera Ulbrichta, Georga Handkeho, Antona Ackermanna, Bruna Leuschnera, Williho Rumpfa a Grety Kuckhoffové. U všech byl zdůrazněn jejich antifašismus a činnost za druhé světové války, kdy Ulbricht a Ackermann působili v Sovětském svazu a ostatní byli vězněni v nacistických kriminálech.[645] Tyto medailony měli přesvědčit čtenáře, že na návštěvu přijeli „jiní Němci", kteří nemají nic společného s nacistickými okupanty, nepředstavují nepřátele.

Další kategorii představoval „průměrný obyvatel NDR", o kterém psal Galuška. Ten dříve především pod vlivem nacistické propagandy nenáviděl Sovětský svaz a pravděpodobně za druhé světové války bojoval v německé armádě nebo podporoval nacistický režim, po válce byl ale sovětskými vojáky převychován, kál se a nyní je již plně získán pro demokracii, mír a budování socialismu. V únoru 1950 Klement Gottwald ještě hovořil o probíhajícím *„vnitřním vývoji a vnitřním přerodu"* německého lidu v NDR.[646]

Kromě myšlenky převýchovy východních Němců propaganda stále častěji volila odlišnou strategii, a to oddělení nacistického režimu, jehož kontinuitu prý představovaly vládnoucí kruhy Spolkové republiky Německo, a německého lidu v Německé demokratické republice, ale i v SRN, kde je však utiskován a bojuje proti kapitalistickým vládcům. Tuto ideu velmi silným a emocionálním způsobem formuloval článek *O Němcích, kteří jsou našimi přáteli*, jež otiskl časopis *Vlasta*. Napsala ho lidická žena Růžena Petráková a popisovala v něm, jak se v NDR zúčastnila manifestací Týdne boje proti fašismu, válce a za mír. Československé delegátky v hotelu navštívili východoněmečtí pionýři, kteří Růženě připomněli její tři děti, jež zavraždili nacisté. Rozplakala se a němečtí pionýři, když se dozvěděli, proč pláče, ji utěšovali. Právě v nevinných dětech Růžena viděla „nové, lepší Německo". Vidíme zde motiv dětí nezatížených nacistickou minulostí, dětí, které představují budoucnost v míru a přátelství, mají budovat dobré československo-

[645] Dnes uvítáme vládní delegaci Německé demokratické republiky. *Rudé právo.* 21. 6. 1950, roč. 30, č. 146, s. 1.
[646] Dále a směleji vpřed k vybudování socialismu v naší vlasti!, s. 2.

německé vztahy.[647] Dále autorka oddělila nacisty a německý lid: *„Přesto, že jsem z Lidic, přesto, že jsem tolik ztratila v poslední válce, ráda podávám tomuto novému Německu svou přátelskou ruku. Vím, že utrpení, které jsem prožila, mi nezpůsobil německý lid, ale nacistický režim, který uskutečňoval plány takových Kruppů a který byl podporován západními imperialisty. Nenávidím je na smrt a dokud my v Lidicích žijeme, budeme proti fašistům a imperialistům bojovat. Na západě znovu zvedá hlavu hitlerovec Adenauer. Proti němu stojí a proti němu bojuje německý lid. Naše místo je po boku tohoto lidu.“*[648]

Podle výzkumu Maríny Zavacké tento trend vyústil v případě textů určených dětem a mládeži až ve vytváření paralelních dějin druhé světové války, v níž vůbec nefigurovali Němci, ale pouze „nacisté, fašisté, esesáci, příslušníci gestapa“ bez identifikace jejich národnosti, případně se „zloduchy“ stali Američané, kteří za války bombardovali česká města.[649]

Dalšími přátelskými Němci, jejichž roli však propagandisté příliš nevyzdvihovali, se stali československí Němci, kteří nebyli zařazeni do odsunu a zůstali v zemi. O jejich obrazu již bylo pojednáno výše.[650]

Přestože žil za železnou oponou, v propagandě se v souladu s marxistickým učením o třídním boji ocitl na straně socialistického bloku i západoněmecký lid. Jeho cesta na stranu dobra ale byla postupná a nesamozřejmá. Klement Gottwald v únoru 1950 na sjezdu ÚV KSČ hovořil o *„boji o duši německého člověka“,* který má být sveden. V tomto projevu vyhlásil heslo: *„Není Němec jako Němec!“*, které se stalo námětem pro rozsáhlou propagandistickou kampaň. Kampaň heslo aplikovala především na rozlišení sousedů z Německé demokratické republiky a nepřátel ze Spolkové republiky Německo.[651] Gottwald ve svém projevu ale mluvil o situaci v západním Německu a o významu podpory tamních „mírových sil“: *„Poněvadž konec konců, a toho si musíme být vědomi, o válce se bude rozhodovat podle toho, kam půjdou ony desetimiliony Němců v západním Německu. Bylo by*

[647] Marína Zavacká popisuje, jak československá propaganda k tvorbě obrazu „dobrého Němce“ hojně používala právě východoněmecké děti coby novou generaci nezatíženou nacistickou minulostí. Také byla hojně podporována a prezentována družba československých a východoněmeckých pionýrů. Srov. ZAVACKÁ, M. Kto je náš a kto je Nemec?, s. 245-246.
[648] PETRÁKOVÁ, Růžena. O Němcích, kteří jsou našimi přáteli. *Vlasta.* 8. 10. 1953, roč. 7, č. 41, s. 9.
[649] ZAVACKÁ, M. Kto je náš a kto je Nemec?, s. 251-252.
[650] Srov. kapitola 4.1 Němci v pohraničí provokují – neodsunutí sudetští Němci
[651] *Říkáme lidem pravdu. Materiál pro osobní agitaci 3.* Praha 1950, s. 19-25; NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 12, Materiál pro schůzi kultprop. oddělení 5. dubna 1950, Návrh usnesení o lepší práci tisku v boji za mír, s. 4, folio 411.

nesmyslem myslit, že jsou to desetimiliony stoupenců odvety, prostě posedlých chutí k novým válečným dobrodružstvím. Ne, tam se dnes odehrává proces třídění, tak jako všude jinde v kapitalistickém světě, proces boje mezi silami míru a silami války. V západním Německu je přirozeně tento proces zvlášť bolestný, zvlášť obtížný, zvlášť složitý, ale jeho výsledek může býti stejně jako všude jinde, kladný. Proto myslím, soudružky a soudruzi, že musíme v naší každodenní práci tuto okolnost brát v úvahu a zlikvidovat ještě někdy i do našich řad zasahující názor: Němec jako Němec. Není to pravda. Není Němec jako Němec! Válka neprošla bez důsledků na smýšlení německého lidu. I tam jsou síly míru a naší povinností je, postarat se, aby tyto síly míru nabyly vrchu.“[652]

O rok později už Klement Gottwald nemluvil o třídění v západním Německu, ale jeho postoj byl jednoznačnější: rozlišoval americké a německé imperialisty, kteří provádějí remilitarizaci a obnovují německou válečnou sílu, a západoněmecký lid, jenž si naopak většinou přeje mír. Proto prý němečtí muži odmítají vstoupit do nové žoldácké armády, odmítají se stát „kanonenfutr“ – potravou pro děla. Gottwald tentokrát své motto explicitně rozšířil i na západoněmecký lid: *„Jestliže u nás už dříve platilo heslo ‚není Němec jako Němec', pak to dnes platí dvojnásob. Při tom se to vztahuje nejen na Německou demokratickou republiku, nýbrž i na západní Německo, kde mezi lidem je mnoho spolubojovníků za mír a tím i našich přátel.“*[653]

Takto problematiku většinou prezentovaly i propagandistické materiály a texty určené široké veřejnosti: podobně jako v případě Spojených států amerických a dalších kapitalistických zemí i v západním Německu rozlišovaly „zlé vládce“, kteří usilují o válku a vykořisťují lid, a ovládaný „dobrý lid“, který proti jejich politice protestuje a bojuje a který pod vedením místní komunistické strany představuje spojence socialistického bloku.[654] Protesty západoněmeckého lidu směřovaly proti remilitarizaci země a jejímu rozdělení, také proti pobytu amerických vojáků v zemi. Milan Weiner ve svém článku otištěném ve *Vlastě* psal o protestech prostých západoněmeckých žen. V jeho textu nechybělo obligátní přirovnání západoněmecké vlády a jejích kroků k Hitlerovi a zdůraznění, že nemá

[652] Dále a směleji vpřed k vybudování socialismu v naší vlasti!, s. 2.
[653] Zpráva soudruha Klementa Gottwalda na zasedání Ústředního výboru KSČ dne 22. února 1951. *Rudé právo.* 25. 2. 1951, roč. 31, č. 47, s. 2.
[654] Srov. ZAVACKÁ, M. Kto je náš a kto je Nemec?, s. 253-255.

podporu lidu. Prý jen hrstka imperialistů si na Západě přeje válku, ale miliony lidí proti ní bojují.[655]

V tomto světle západoněmecký lid ukazovaly i československé karikatury. Například karikatura Fedora Petrikovského zobrazuje německého kancléře Konráda Adenauera, jak podepisuje Generální smlouvu, na stole má připravený svazek Remilitarizácia. Jeho výrok: „Za mnou stojí ľud“ je ale interpretován tak, že s ním lid nesouhlasí a chystá se ho chytit a uhodit. Západoněmecký lid zde tradičně symbolizuje velká postava dělníka, který je však na rozdíl od obdobných postav československých dělníků blonďatý a na kalhotách má německý nápis „Frieden“ – mír.[656]

[655] WEINER, Milan. Západoněmecký lid se nedá prodat. *Vlasta.* 14. 5. 1953, roč. 7, č. 20, s. 14.
[656] PETRIKOVSKÝ, Fedor. Adenauer: Za mnou stojí ľud... *Roháč.* 14. 5. 1952, roč. 5, č. 20, s. 1.

Obrázek 60 PETRIKOVSKÝ, Fedor. Adenauer: Za mnou stojí ľud... *Roháč*. 14. 5. 1952, roč. 5, č. 20, s. 1.

2. Jedinou ryze nepřátelskou kategorií Němce tak zůstala západoněmecká vláda vedená kancléřem Adenauerem spolu s buržoazií, jazykem propagandy „němečtí imperialisté a militaristé“. Za pomoci tohoto nepřítele se československá propaganda vyrovnala i s dělnickou revoltou, která vypukla v červnu 1953 v NDR a byla tvrdě potlačena a která nezapadala do oficiálního obrazu NDR a jejích obyvatel. Povstání komunistická propaganda prezentovala jako „provokaci“ organizovanou „bonnskými revanšisty“, jejímž cílem bylo rozvrátit NDR a zmařit snahy východoněmecké vlády o sjednocení země: *„Placené bandy západoberlínských nacistických organisací, živené revanšistickou propagandou a vycvičené v táborech pro teroristy, špiony a diversanty, asociální živly ochotné za odměnu několika marek spáchat jakýkoliv zločin, byly vyslány do demokratického sektoru Berlína, aby tam páchaly své zločinné provokace. Byly*

to tytéž živly, které před lety Hitler oblékal do hnědých košil a které vychovával pro ‚noc dlouhých nožů', pro protidělnické a rasistické pogromy. Tentokrát páchaly své zločiny z příkazu zámořských a bonnských nepřátel míru.“[657] Proti těmto nacistickým zločincům však opět stanul jako kladný hrdina lid – východoněmečtí dělníci, kteří po prvním zaváhání pochopili, že se stali obětí provokace a postavili se na stranu vlády NDR. Pokus o „fašistický puč“, jak také událost nazvalo *Rudé právo,* zkrachoval.[658]

Názorně graficky kategorizaci Němců ukázal plakát *Není Němec – jako Němec* z roku 1951. Na kresbě Lva Haase československý dělník a pionýr podávají přes hranice ruce východoněmeckému dělníkovi a pionýrce a přátelský řetěz pokračuje i k dělníkovi a chlapci ze západního Německa. Ti ukazují na fotografii nápisu na tovární zdi „Jetzt erst recht: Remilitarisierung ohne uns!“ (Nyní teprve správně: Remilitarizaci bez nás!) Tak se distancují od politiky svých vládců, kteří jsou zde zobrazeni jako loutky, jimiž hýbe americký imperialismus. Mezi hajlujícími nepřáteli na plakátu vidíme kancléře Konráda Adenauera, německého kapitalistu s doutníkem a povinným atributem – pytlem peněz, dále nacistu s páskou s hákovým křížem na paži, „novou německou armádu“ ovšem v helmě se znakem SS a nakonec zástupce československých emigrantů Petra Zenkla, jenž drží hada se jménem „Zrada“. Tito nepřátelé pochodují směrem k Československu, ale proti pevnému řetězu zástupců československého a německého lidu nemají šanci zemi ohrozit. Kresbu na plakátu doprovázely citáty Stalina, východoněmeckých a československých politiků a také fotografie, které ukazovaly bídu obyčejných lidí a propouštění nacistických zločinců v SRN a do kontrastu k tomu obnovu NDR a šťastný život jejích občanů. [659] Plakát tak shrnoval všechny hlavní znaky obrazu Němce: rozlišení zlých západoněmeckých imperialistů

[657] Zmařený atentát proti míru. *Rudé právo.* 25. 3. 1953, roč. 33, č. 175, s. 1.
[658] Tamtéž, s. 1.
[659] NA, f. Dokumentace, k.25, HAAS, Lev. Není Němec – jako Němec. Praha 1951.

a dobrého lidu, přátelskou Německou demokratickou republiku, motivy remilitarizace a nacismu v SRN.

Obrázek 61 NA, f. Dokumentace, k. 25, HAAS, Lev. *Není Němec – jako Němec.* Praha: Ministerstvo školství, věd a umění, 1951. Výřez.

5. Vatikán v službách amerického imperializmu[660]

Zatímco v případě Němců museli tvůrci československé propagandy spíše mírnit nepřátelské naladění společnosti a podporovat i pozitivní představy, u dalšího soka své ideologie Vatikánu řešili opačný problém. Katolická církev se po druhé světové válce těšila v české společnosti velké autoritě a úctě, která byla dána statečným chováním mnoha kněží i laiků v době okupace. Nejméně 371 českých kněží bylo v té době perzekvováno a 75 jich zahynulo v koncentračních táborech a na popravištích.[661]

Na Slovensku byla situace církve složitější vzhledem k angažmá jejích představitelů ve vedení Slovenského štátu, který byl též zvaný Farská republika. Aktivity církve zde po válce často narážely na podezřívavost, komunisté používali válečnou minulost jako zbraň k dehonestaci církve, její akce označovali za „luďácký převrat", spiknutí apod.[662] Objevoval se termín „klerofašizmus", kterým se označovala vláda Slovenského štátu. Plnil ale také roli nadávky a ponižující nálepky pro slovenské církevní kruhy.[663]

Komunisté vnímali katolickou církev jako svého ideového protivníka. Informační byro komunistických stran ji již na svém prvním zasedání v září 1947 prohlásilo za svého nepřítele. Andrej Ždanov ve svém referátu označil tuto náboženskou společnost za nástroj americké protikomunistické propagandy.[664]

Tento postoj sdílelo i vedení KSČ, které se rozhodlo církev jako nebezpečného soupeře, jenž měl vliv na značnou část československého obyvatelstva, byl jednotný, dobře zorganizovaný s jasnou hierarchickou strukturou, odmítal komunistickou ideologii a jeho nejvyšší vedení sídlilo ve Vatikánu, tedy v zahraničí mimo dosah komunistických režimů, zlikvidovat. [665]

Komplikaci pro tento plán představoval fakt, že v této době se většina

---

[660] Srov. VOZČIKOV, M. S. *Vatikán v službách amerického imperializmu.* Bratislava 1953.
[661] STŘÍBRNÝ, Jan. Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit. In: JAN, Libor (ed.) *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století.* Brno 2000, s. 81.
[662] BALÍK, Stanislav; HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989.* Brno 2013, s. 15.
[663] Srov. SZABÓ, Miloslav. „Klérofašizmus"? Katolicizmus a radikálna pravica v stredoeurópskom kontexte (1918-1945): pamiatke Ješajahu Andreja Jelíneka (1933-2016) *Historický časopis.* 2017, roč. 65, č. 4, s. 681.
[664] KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953.* Brno 1993, s. 23; ŽDANOV, Andrej. O mezinárodní situaci. In: *Zasedání devíti komunistických stran.* Praha, s. 15. Dostupné z: http://www.csds.cz/cs/4364-DS/version/11/part/15/data/Informbyro_%20Zasedani_deviti_%20komunistickych_%20stran.pdf.
[665] BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu*, s. 17; CUHRA, Jaroslav. KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989). *Soudobé dějiny.* roč. 2001, č. 2-3, s. 268.

obyvatel Československa hlásila ke katolickému vyznání. Ještě při sčítání lidu v roce 1950 se ke katolické církvi (ritu římského i řeckého) přihlásilo 76,7 % obyvatel českých zemí.[666] Na Slovensku se k římskokatolickému vyznání hlásilo 76,1 % obyvatel a k řeckokatolickému vyznání 6,6 % obyvatel.[667] Vedení KSČ muselo tedy vymyslet postup, jak omezit vliv církve, a přitom nevyvolat odpor věřících.

Zvolilo osvědčenou politickou taktiku Divide et impera (Rozděl a panuj). V prvé řadě se snažilo československou církev izolovat od Svatého stolce ve Vatikánu a vytvořit národní církev, kterou by měl pod kontrolou komunisty řízený stát. Dalším krokem bylo narušit jednotu biskupů, kněží a věřících. Komunistickou strategii otevřeně formuloval Klement Gottwald v červnu 1948: *„Současně se budeme snažit, abychom uvnitř kléru diferencovali. Postavili nízký klérus proti církevním knížatům… A další perspektiva: Myslím, že bychom měli kurs na to, odpoutat katolickou církev od Vatikánu. Dostat je tak daleko, aby se s Vatikánem rozešli a stali se národní církví.“*[668] Konkrétní kroky dále rozpracovával návrh církevního oddělení Ústředního akčního výboru Národní fronty ze srpna 1948, který mimo jiné navrhoval připoutat kněze k státu prostřednictvím mezd, narušit církevní hierarchii vytvořením umělého katolického svazu, začlenit řeckokatolickou církev do církve pravoslavné. Konečným cílem měl být v souladu s marxistickou ideologií zánik náboženství. Zároveň však režim k církvi přistupoval jako k politickému konkurentovi, o jehož eliminaci usiloval.[669]

Karel Kaplan rozlišuje ve vztahu katolické církve a československého státu v letech 1948-1956 dvě hlavní období. První datuje léty 1948-1953 a charakterizuje je jako mocenskopolitický boj, který měl dvě části – nejprve se vedoucí činitelé KSČ snažili církev ovládnout prostřednictvím dohody s její hierarchií. Když tento

---

[666] Absolutní počet: 8 210 771. Srov. 1-18 Obyvatelstvo podle náboženské víry a pohlaví podle výsledků sčítání lidu v letech 1921, 1930, 1950, 1991, 2001 a 2011. *Demografická příručka 2016* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2017 [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/45948568/130055170118.pdf/5a378a5c-71e6-44fc-9af2-df496a54df45?version=1.0.

[667] MAJO, Juraj a Branislav ŠPROCHA. *Storočie populačného vývoja Slovenska II.: populačné štruktúry* [online]. Bratislava: INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, 2016 [cit. 2018-08-29]. ISBN 978-80-89398-31-7, s. 67, 69. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Storocie.pdf.
Karel Kaplan uvádí pro celé Československo v roce 1950 8,94 milionu katolíků, což představovalo 76,42 % obyvatel, ale uvádí údaj až po likvidaci řeckokatolické církve. KAPLAN, K. *Stát a církev*, s. 5.

[668] Citováno dle: KAPLAN, K. *Stát a církev*, s. 23.

[669] CUHRA, J. KSČ, stát a římskokatolická církev, s. 271-272.

přístup selhal, přistoupili v dubnu 1949 ke kombinaci mocensko-administrativních a politických zásahů k vyloučení vlivu církve z veřejného života, k její perzekuci. Druhé období Kaplan datuje od roku 1953 a popisuje jej jako *„zápas o věřící, tažení proti náboženství jako světovému názoru“.*[670] V této době zesílila ateistická propaganda. KSČ vyvíjela nátlak na své členy a státní funkcionáře, aby vystoupili z církví, usilovala o snížení počtu dětí, které ve školách navštěvovaly hodiny náboženství. Nové tažení proti víře již nesměřovalo pouze proti katolické církvi, ale proti všem náboženským společnostem, jejichž podporu či alespoň neutralitu stát takto ztratil.[671]

V obou obdobích přisoudila KSČ klíčovou roli novinářům a agitátorům, kteří měli proticírkevní zásahy náležitě komentovat a popularizovat a pomocí literatury a přednášek vychovávat lid k ateismu.

V proticírkevním narativu, který dominoval prvnímu období, můžeme sledovat tři negativní figury. Na prvním místě stojí papež a jeho zázemí Vatikán. Propagandisté hlavu katolické církve líčili jako bohatého imperialistického vládce, který těží z vykořisťování pracujících i věřících, spolupracuje s americkými imperialistickými kruhy a chrání fašisty. Jako další záporné postavy vystupovali řeholníci a představitelé církevní hierarchie. Jejich role spočívala v bezpodmínečné službě Vatikánu, pro který prý prováděli špionáž a neváhali zrazovat vlast i morální zásady.

Intenzivní proticírkevní mediální tažení probíhalo v letech 1949-1950 a vrcholilo v prvním pololetí roku 1950. Zahrnovalo několik významných propagandistických kampaní. Započalo propagací tzv. Katolické akce a následnou

[670] KAPLAN, K. *Stát a církev*, s. 182.
[671] Tamtéž, s. 172-176. Zatímco Karel Kaplan se soustředil především na situaci katolické církve, Ondřej Matějka ve své studii popsal poněkud odlišné postavení protestantských církví, konkrétně Českobratrské církve evangelické: MATĚJKA, Ondřej. „Jsou to berani, ale můžeme je využít“: Čeští evangelíci a komunistický režim 1948-1956. *Soudobé dějiny.* 2007, roč. 14, č. 2-3, s. 305-340.
Podrobnější informace k vztahu státu a církve a k postavení katolické církve v poválečném Československu srov. KAPLAN, K. *Stát a církev*, CUHRA, J. KSČ, stát a římskokatolická církev, s. 267-293; VAŠKO, Václav. *Neumlčená: Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce.* 2 díly. Praha 1990; Týž. *Dům na skále. 1. Církev zkoušená: 1945 – začátek 1950.* Kostelní Vydří 2004; Týž. *Dům na skále. 2. Církev bojující: 1950 – květen 1960*. Kostelní Vydří 2007; Týž. *Dům na skále. 3. Církev vězněná: 1950-1960.* Kostelní Vydří 2008; VANÍČKOVÁ, Vladimíra (ed.) *Diktatura versus naděje: Pronásledování římskokatolické církve v Československu v letech 1948-1989.* Praha 2014.

kritikou vatikánských exkomunikačních dekretů[672] v létě 1949.[673] Jako další mediální téma posloužil slib věrnosti republice, který byli kněží nuceni skládat a který v březnu 1951 složilo i šest československých biskupů a ordinářů.[674] Rozsáhlé kampaně proběhly k tzv. Číhošťskému zázraku a k politickým procesům s představiteli řádů a s biskupy a kanovníky.

V druhém období se KSČ soustředila na tzv. atheistickou propagandu, jež měla vzdělávat lidi v učení marxismu-leninismu, propagovat přírodovědné vědecké poznatky. Probíhala především formou ideologických brožur a přednášek organizovaných poradnami marxismu-leninismu.[675] Opírala se o Marxovu myšlenku o náboženství jako opiu lidu.[676] Z tohoto základu vycházely i použité techniky – dehonestující terminologie a citování autorit. Autoři brožurek propagujících ateismus užívali při referování o víře pojmy jako „náboženské pověry“[677], „náboženské tmářství“[678], „náboženská báje“[679], „náboženské predsudky“[680], které měly evokovat zaostalost, nevědeckost a zlehčovat roli náboženství. Opakovaně citovali a interpretovali výroky tzv. klasiků marxismu-leninismu Karla Marxe, Bedřicha Engelse a V. I. Lenina k tématu náboženství.[681] Vlastní invence nebyla žádoucí, o čemž svědčil případ učitele politické školy Boka.

---

[672] Srov. VAŠKO, V. *Dům na skále 1*, s. 140-156; *Acta Apostolicae Sedis, Commentarium officiale, Annus 41.* Vatikán 1949, s. 333. Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-41-1949-ocr.pdf; BALÍK, S; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu*, s. 23-26.
[673] Srov. HAVELKA, Jaroslav. Katolická akce. *Tvorba.* 22. 6. 1949, roč. 18, č. 25, s. 573-574; HUB, František. O politickou tvář katolické církve. *Tvorba.* 13. 7. 1949, roč. 18, č. 28, s. 654; Marnost nad marnost. *Tvorba.* 27. 7. 1949, roč. 18, č. 30, 1. strana obálky; SEYČEK, Evžen. Exkomunikace. *Tvorba.* 3. 8. 1949, roč. 18, č. 31, 1. strana obálky; SEYČEK, Evžen. Spaghetti a la Vaticano. *Tvorba.* 17. 8. 1949, roč. 18, č. 33, 1. strana obálky; SEYČEK, Evžen. Na kterou cestu teď? *Dikobraz.* 28. 6. 1949, roč. 5, č. 26, s. 1; Ja som vždy hovoril, že politika do církvi nepatří! *Roháč.* 21. 7. 1949, roč. 2, č. 30, s. 1.
[674] KAPLAN, K. *Stát a církev*, s. 147; Slib věrnosti republice. *Katolické noviny.* 29. 1. 1950, roč. 2, č. 5, s. 1; Biskupové a ordináři katolické církve složili slib věrnosti republice. *Rudé právo.* 13. 3. 1951, roč. 31, č. 60, s. 1.
[675] SVITÁK, Ivan. *Klasikové marxismu-leninismu o boji s náboženstvím.* Praha 1955, s. 102-103.
[676] *„Náboženská bída je jednak výrazem skutečné bídy, jednak protestem proti skutečné bídě. Náboženství je povzdech utlačeného tvora, cit bezcitného světa, duch bezduchých poměrů. Je to opium lidu. Zrušit náboženství jako ilusorní štěstí lidu znamená žádat jeho skutečné štěstí. Požadavek vzdát se ilusí o svém postavení je požadavek vzdát se postavení, ve kterém je zapotřebí ilusí. Kritika náboženství je tedy v zárodku kritikou tohoto slzavého údolí, jemuž náboženství tvoří svatozář.“* Karl Marx. Úvod ke Kritice Hegelovy Filosofie práva, 1844. Srov. MARX, Karl; ENGELS, Bedřich. *O náboženství.* Praha 1957, s. 40.
[677] PAVJOLKIN, P. *Náboženské pověry a jejich škodlivost.* Praha 1953.
[678] Tamtéž, s. 133; SVITÁK, I. *Klasikové marxismu-leninismu*, s. 102.
[679] PAVJOLKIN, P. *Náboženské pověry*, s. 6.
[680] SNA, f. ÚV KSS Predsednictvo, k. 816, Hodnotenie okresných konferencií Komunistickej strany Slovenska v roku 1952, s. 2.
[681] Srov. SVITÁK, Ivan. *Klasikové marxismu-leninismu*; LENIN, Vladimír I. *O náboženství.* Brno 1954.

Ten dostal za úkol napsat článek pro stranický ideologický časopis *Nová mysl* o poměru strany k náboženství. Ve svém textu se nedržel obvyklého postupu, kdy by jen ocitoval komunistické autority, ale pokusil se o osobitější přístup. Nato sklidil ostrou kritiku ze strany redakce periodika, „filosofů" i KSČ. Vytýkali mu příliš smířlivý přístup k náboženství, který měl být zaviněný tím, že více čerpal z bible než z tzv. klasiků. Jeho článek nesměl být v této podobě zveřejněn a měl být přepracován.[682]

5.1 V ten den, kdy půjde k čertu Wall Street, půjde i tam papež[683] – Vatikán a papež Pius XII.

Prvním terčem proticírkevní komunistické propagandy se stala hlava katolické církve papež Pius XII. a Vatikán. Už v září 1948 otiskl týdeník *Tvorba* článek, v němž se objevila řada motivů, které propagandisté dále rozvíjeli. Podle autora A. Galina Vatikán přes proklamovanou nadstranickost podporoval imperialistické kruhy, a naopak podnikal kroky proti lidově demokratickým zemím a komunistům. Ve prospěch amerických imperialistů prý dokonce Svatý stolec organizoval špionážní sítě, v nichž hráli hlavní roli nechvalně proslulí jezuité, dále se do nich měly zapojit i různé řády, misijní společnosti, katolické organizace a strany, včetně dobročinné organizace Charitas Verband. *„Hlavní úkoly, které byly papežem postaveny před špionážní službu, jsou tyto: boj proti komunismu, pronikání agentury do zemí lidové demokracie a do řad komunistických stran, shromažďování informací o činnosti levicových stran ve všech zemích, zvláště v zemích lidové demokracie, shromažďování informací o Sovětském svazu a vedení příslušné propagandy v těchto zemích."*[684] Tato myšlenka později dominovala v politických procesech s představiteli řádů a při tažení proti řádům a řeholníkům.[685] Autor se dále zaměřil na bohatství Svatého stolce, které prý Vatikán rozmnožoval i prostřednictvím morálně pochybných finančních operací –

[682] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 27 Zprávy o činnosti agitace a propagandy 1953,1955, Zpráva o činnosti odboru Nová mysl v týdnu od 1. do 6. února 1953, s. 1, folio 113.
[683] Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), f. Kabinet státobezpečnostních materiálů, sign. 323-15-2, Vatikán ve službách podněcovatelů nové války, s. 16.
[684] GALIN, A. Vatikánští apoštolové imperialismu. *Tvorba.* 15. 9. 1948, roč. 17, č. 37, s. 724.
[685] Srov. Spravedlivý trest za špionáž a velezradu. *Rudé právo.* 6. 4. 1950, roč. 30, č. 82, s. 1; DOLEJŠÍ, Vojtěch. Rozvratná činnost řádových kněží ve službách imperialistů. *Rudé právo.* 16. 4. 1950, roč. 30, č. 90, s. 7; O návrat katolických řádů k náboženskému poslání. *Rudé právo.* 19. 4. 1950, roč. 30, č. 92, s. 1.

machinacemi na černém trhu, obchody s agenty gestapa, ustašovci, ilegálními vývozy valut, „spekulacemi a temnými obchody“. Galin mezi zločiny papežského státu zmiňoval i ukrývání a podporu maďarských, polských a slovenských fašistů, kteří za války kolaborovali s německými okupanty.[686] Oba náměty se běžně objevovaly jako součást obrazu imperialistů, mezi něž komunističtí propagandisté řadili i Vatikán.

Myšlenku spojení Vatikánu s fašismem v *Tvorbě* dále rozvíjel článek *Vatikán – středisko reakce*, jenž se věnoval výkladu dějin papežství a církevního státu, aby na nich demonstroval, že papežové se vždy chovali zpátečnicky a jednali proti zájmům lidu. V meziválečném a válečném období Vatikán podporoval fašismus a Benita Mussoliniho, kterému prý dokonce pomohl dostat se k moci.[687] A po druhé světové válce autor článku hovořil o „amerikanizaci Vatikánu“, kdy papež stál bezvýhradně na straně imperialistů.[688]

Autor skrytý pod iniciálou MG také obviňoval církev, že jejím hlavním zájmem není náboženský kult a svoboda vyznání, ale spíše finanční zisk a politický vliv. V prosinci 1948 totiž komunistický režim dosud jednal s biskupy a vedl zatím kampaň pouze proti Vatikánu jako politickému činiteli, nikoliv proti náboženství jako fenoménu: *„Žádná mezinárodní církevní organisace se tak neexponuje v politice jako Vatikán. Žádná nevyužívá tolik náboženství a náboženského cítění pro reakční politické cíle. Vatikán stál na straně fašismu v boji svobodymilovných národů proti tomuto zlu. Také nyní podporuje Vatikán válečné paliče a vystupuje proti demokratickým a mírovým silám všude ve světě. Ozve-li se kritika Vatikánu, zvedají se hlasy, obviňující kritiky, že ukládají o náboženskou svobodu. Nejde však o náboženskou svobodu, nýbrž o reakční, protilidový postoj těch, kdož se náboženstvím jenom kryjí, aby ve skutečnosti sledovali cíle málo svaté a bohulibé.“*[689]

Propagandisté sledovali při utváření obrazu nepřítele Vatikánu a papeže pět hlavních témat: 1. „zpátečnická a protipokroková“ ideologie Vatikánu, Vatikán a vedení katolické církve jako představitelé protipokrokových myšlenek, nepřátelé vědy a vývoje, zastánci „středověkého myšlení“ a feudalismu. 2. podpora

[686] GALIN, A. Vatikánští apoštolové imperialismu. *Tvorba.* 15. 9. 1948, roč. 17, č. 37, s. 723-725.
[687] MG. Vatikán – středisko reakce. *Tvorba.* 24. 11. 1948, roč. 17, č. 47, s. 928-929; 1. 12. 1948, roč. 17, č. 48, s. 953-954.
[688] Tamtéž, s. 929.
[689] Tamtéž, s. 928.

fašistických a nacistických režimů v minulosti i současnosti. 3. spojení s americkým imperialismem, Vatikán jako imperialistický stát. 4. Vatikán jako špionážní centrála, vytváření špionážních sítí, provádění špionáže především v lidově demokratických zemích, ale i u spojenců.[690] 5. bohatství a majetek Vatikánu, jeho rozšiřování nemorálními způsoby, kapitalismus a vykořisťování věřících.

Tyto motivy se v době mocenskopolitického boje s katolickou církví (do roku 1953) opakovaly v interních dokumentech československého režimu i v různých veřejných prezentacích. Například Státní bezpečnost si pro své potřeby opatřila záznam přednášky A. Svobody *„Vatikán ve službách podněcovatelů války“* z roku 1952. V ní autor propojil všech pět motivů. Vatikán podle něj představuje již od středověku „reakční“ politickou sílu. Díky různým podvodům nashromáždil v průběhu dějin veliký majetek, který i nadále uchovává a rozmnožuje, a to i pomocí pochybných finančních machinací. Protože Vatikán a papež profitují z kapitalismu, snaží se tento systém držet naživu a podporovat, především za použití své ideologie a náboženských dogmat: *„Je přirozené, že buržoasie a statkáři využívají církevní organisace k tomu, aby uhájili své továrny, banky, velkostatky. Že používají církevního učení o lásce k bližnímu k tomu, aby utlumili třídní boj, že stohy literatury, kterou napsali kapitalističtí theologové o věčnosti, o božském původu soukromého vlastnictví mají sloužit jen k oklamání lidových mas a ve jménu Boha a náboženství uhájit moc a bohatství vykořisťovatelů. Ke stejným účelům slouží i sliby posmrtného života pracujícím a vykořisťovaným v odměnu za to, zřeknou-li se boje za lidské podmínky existence již nyní, na zemi.“*[691]

Vatikán podle Svobody představuje jednoho z největších světových kapitalistů a vykořisťovatelů, logicky proto provádí kapitalistickou, imperialistickou politiku. Odtud pramení i jeho negativní postoj ke komunismu a Sovětskému svazu. Již Marx a Engels v Manifestu komunistické strany řadili papeže mezi úhlavní nepřátele komunismu.[692]

Zatímco Vatikán od počátku vystupuje proti Sovětskému svazu, mezi jeho

[690] TAMARIN, A. Vatikán a Wallstreet. *Tvorba.* 16. 3. 1949, roč. 18, č. 11, s. 241.
[691] ABS, f. Kabinet státobezpečnostních materiálů, sign. 323-15-2, Vatikán ve službách podněcovatelů nové války, s. 4.
[692] Tamtéž, s. 4. Srov. *Komunistický manifest.* Praha 1970, s. 29.

spojence patří imperialistické a také fašistické státy. Autor dále popisuje spolupráci Svatého stolce s Mussoliniho Itálií, Francovým Španělskem a nacistickým Německem. Když prý papež viděl, že Německo druhou světovou válku nevyhraje, postupně se přeorientoval na imperialistické Spojené státy. Nechybí zde ani zmínka o vatikánské špionážní síti, která prý za války spolupracovala s gestapem a SD a v roce 1944 ji papež převedl do služeb Američanů.

Záhy po druhé světové válce ale údajně papež začal pracovat na očišťování nacistů: *„Američtí imperialisté i Vatikán dobře věděli, že jejich síly by samy nestačily na zastavení pokroku, natož na válku proti SSSR, jejíž vidina nikdy papeže neopustila. První, co bylo třeba udělat, bylo třeba najít spojence, kteří by mohli zaručit splnění plánu proti Sovětskému svazu. Spojence bylo možno najít v té době mezi nacisty. Získat je znovu, to znamenalo očistit je. A tohoto úkolu se právě ujal Vatikán. Učinil všechno, aby zatemnil vinu toho, kdo je zodpovědný za přípravu války, aby mohl snáze krýt americké imperialisty, kteří se zabývali v té době podněcováním nové války. Papež prohlašoval, že je to nešťastná náhoda. Katolický časopis v západním německu Neues Abenland přímo psal, že z křesťanského hlediska nelze vůbec mluvit o válečných vinících. Všechny národy jsou vinny. Kořen této viny je v prvotném hříchu Adamově a proto hlavním viníkem druhé světové války je satan.“*[693] Kromě spojení Vatikánu s fašismem i současným západním Německem tak autor pracuje i s mýtem velkého spiknutí proti SSSR, do něhož je kromě amerických imperialistů zapojen i Vatikán.[694]

Tyto myšlenky tvořily i součást propagandy určené veřejnosti. Podrobně je rozváděla např. kniha M. M. Šejnmana *Ideologie a politika Vatikánu ve službách imperialismu*, která vyšla v Československu v roce 1951 v nákladu 20 tisíc výtisků.[695]

Tezi o reakční ideologii Vatikánu Šejnman dokazoval na institutu „neomylnosti papeže“. Dogma o neomylnosti papeže schválil 1. vatikánský koncil a bylo vyhlášeno 18. 7. 1870.[696] Koncil definoval neomylnost papeže takto: *„Když římský velekněz mluví ‚ex cathedra' (tj. když svou nejvyšší apoštolskou autoritou z úřadu pastýře a učitele všech křesťanů definuje nauku víry nebo mravů,*

[693] Tamtéž, s.10.
[694] Srov. kapitola 3.9 Pikle mezinárodní reakce proti silám pokroku a demokracie – Imperialisté v dějinách 20. století.
[695] ŠEJNMAN, M. M. *Ideologie a politika Vatikánu ve službách imperialismu.* Praha 1951.
[696] KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve III.* Olomouc 1993, s. 449.

která má být zachovávána celou církví), pak disponuje – díky pomoci, která mu byla přislíbena ve svatém Petru – onou neomylností, jíž chtěl božský Vykupitel vybavit svou církev při definování nauky víry nebo mravů. Proto jsou takovéto definice římského velekněze samy ze sebe – a nikoli na základě souhlasu církve – nezměnitelné.“[697] Neomylnost papeže se tedy týká jen velmi výjimečných situací, kdy papež tzv. ex cathedra (z učitelského stolce) definuje dogmata katolické víry, rozhodně se tato zásada nevztahuje na papežovy soukromé názory nebo všechna jeho veřejná vyjádření. O výjimečnosti těchto prohlášení svědčí, že od roku 1870 nastala tato situace pouze jednou, a to v roce 1950, kdy bylo ex cathedra vyhlášeno dogma o nanebevzetí Panny Marie.[698]

M. M. Šejnman však téma neomylnosti papeže záměrně zkreslil a použil pro své účely. Prezentoval je tak, že jakékoliv tvrzení kteréhokoliv papeže od počátku církve, dokonce i když se netýkalo náboženských otázek, je v církvi navždy platné a nezpochybnitelné. Vyvozoval z toho, že v církvi nadále platí i bula z 15. století týkající se čarodějnic nebo odsouzení vědeckých objevů Koperníka, Galileia a dalších vědců. Dále shrnoval: *„Katolická církevní organisace, která byla vždy služkou vykořisťovatelů a nepřítelem pokroku, podržela ve svém učení všechno nejreakčnější a požaduje, aby se věřící těmito reakčními ‚zákony' v životě řídili. Stejně je tomu i s tak zvanou ‚sociální doktrinou' katolicismu.“*[699] Podle autora Vatikán tak ve 20. století hájí a prosazuje nejen kapitalismus, který mu finančně vyhovuje, ale obhajuje dokonce i feudální řád.[700]

Tento motiv pronikl i do karikatury. Otakar Fuchs na své kresbě znázornil Vatikán hlídaný příslušníkem Švýcarské gardy, který byl oděn do typické uniformy. Dva návštěvníci se pak pozastavovali nad tím, že ke středověké výstroji neměl gardista i středověkou výzbroj, nýbrž moderní samopal. Konstatovali, že feudální zájmy již v současnosti nelze bránit halapartnou. Karikatura tedy narážela na zpátečnictví Vatikánu, jeho boj proti pokroku a hájení přežitého feudalismu.[701]

[697] *Dokumenty Prvního vatikánského koncilu.* Praha 2006, s. 97.
[698] OVERBERG, Kenneth T. Neomylnost a církevní autorita. *Amen.* 2000, č. 6. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://krystal.op.cz/obsah-44/.
[699] ŠEJNMAN, M. M. *Ideologie a politika*, s. 26.
[700] Tamtéž, s. 26-27.
[701] FUCHS, Otakar. Vatikánská stráž. *Dikobraz.* 8. 3. 1953, roč. 9, č. 10, s. 77.

Obrázek 62 FUCHS, Otakar. Vatikánská stráž. *Dikobraz.* 8. 3. 1953, roč. 9, č. 10, s. 77.

Zpátečnictví Vatikánu a jeho boj proti pokroku se dostalo i na mušku satirické básně Ivana Vazova *„Ve Vatikáně“*:

„Když Galilei, mozek prozíravý,

řekl: A přece točí se,

zde, z tmářských kukaní hlas zazněl dravý

a v klenby změnil se,

soptěním vzteku přerývané:
‚Smrt! Na smrt se satanem!'

A Hus když kdysi slovem spravedlivým
ozářil nízkost, faleš, tmu
a přímo do základů jejich lživých
zaťal meč rozumu,
křik sípavý té tmy byl pánem:
‚Smrt! Na smrt se satanem!'

Když Gutenberg jak Kolumbus byl v cíli,
nad prvním tiskem zajásav,
a možnosti tak skvělé hned tu byly
jas šířit z lidských hlav,
zde ryk byl šířen, pokrok haněn:
‚Smrt! Na smrt se satanem!'

A když pak Voltaire, s mnoha bojovníky,
došlápl hřmotně na střevíc
trůnům a kutnám, zvukům této kliky
a řekl: Vědět víc! –
hlas jiný opět ječel: ‚Amen,
smrt! Na smrt se satanem!'

Letěla staletí. A slavně mřeli
za bojovníkem bojovník,
při každém kroku, činu, při ideji –
vždy běsnil tento ryk.
Však pokrok září, Vatikáne! –
Satan tě zdraví, pane!“[702]

Autor v básni pracuje s výraznou symbolikou světla a tmy. Jím jmenovaní vědci, vynálezci, reformátoři jsou spojováni s pokrokem a světlem. A proti nim stojí

[702] VAZOV, Ivan. Ve Vatikáně. *Dikobraz.* 30. 5. 1950, roč. 6, č. 22, s. 2.

tmavý, tmářský a zpátečnický Vatikán, který pro ně požaduje smrt a nazývá je satany. I když se o to snaží, nemůže však pokrok zastavit.

V hojnější míře propaganda využívala motiv spojení Vatikánu s fašismem, resp. nacismem. Již v roce 1948 pronikl i do karikatur. Například v karikatuře Jaroslava Popa žehná papež věřící symbolem hákového kříže.[703]

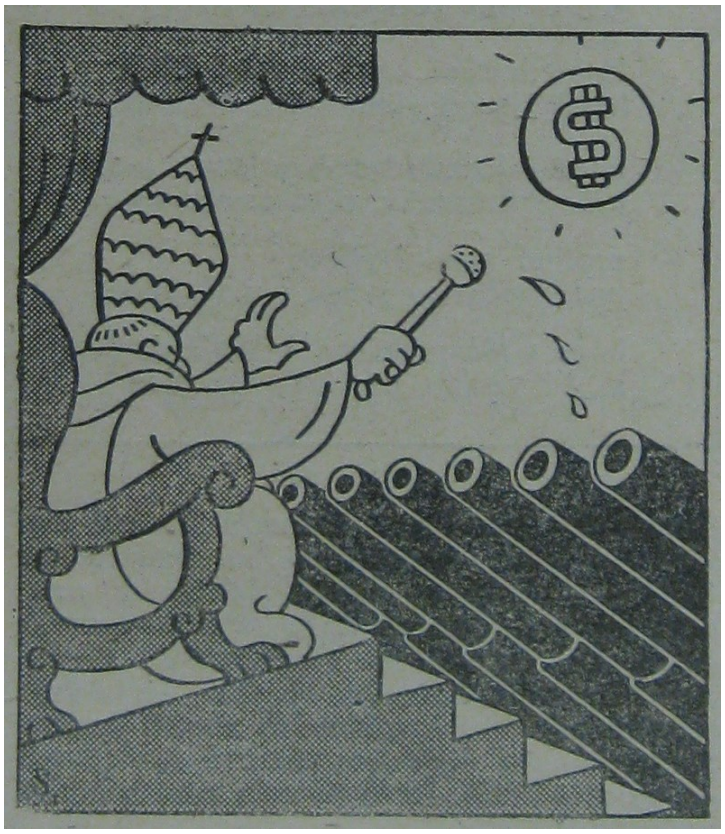
Obrázek 63 POP, Jaroslav. Papež a hákový kříž. *Dikobraz*. 30. 11. 1948, roč. 4, č. 48, s. 5.

Karikaturisté si oblíbili rovněž motiv papeže žehnajícího zbraním, jež jsou často v rukou fašistů či imperialistů.[704] *Tvorba* v roce 1949 otiskla jednoduchý obrázek, který doprovázela rýmovačka od Karla Bradáče nazvaná *Přezbožná modlitba papežova:*

„Dej, Bože, sluhům svým ještě víc obroku
a lid ať slouží jim jak stádo otroků,
dej, Bože, aby ještě víc

[703] POP, Jaroslav. Papež a hákový kříž. *Dikobraz.* 30. 11. 1948, roč. 4, č. 48, s. 5.
[704] BRADÁČ, Karel. Přezbožná modlitba papežova. *Tvorba.* 30. 3. 1949, roč. 18, č. 13, s. 301.

ve Španělsku vyrostlo šibenic,
buď posvěceno svaté jméno Tvé,
kapitál chudáky ať dál až na kost rve
ve jménu lásky, svaté pokory,
koncentrační ať jsou zas tábory,
ať rozhoří se svaté války plamen,
v němž zhyne komunismus! Amen.“[705]

Obrázek 64 BRADÁČ, Karel. Přezbožná modlitba papežova. *Tvorba*. 30. 3. 1949, roč. 18, č. 13, s. 301.

Básník v ní opět naráží na bohatství katolické církve a její lačnost po majetku. Dále ji prezentuje jako vykořisťovatele obyčejných lidí, které papež údajně vnímá jen jako „stádo otroků“. Narážka na šibenice ve Španělsku ukazuje podporu fašistických režimů, v tomto případě Francova Španělska. A v závěru básničky je papež prezentován jako imperialista, který chce v zájmu kapitálu odírat chudáky a modlí se za vypuknutí války, která by zničila jeho hlavního nepřítele – komunismus.

[705] BRADÁČ, Karel. Přezbožná modlitba papežova. *Tvorba.* 30. 3. 1949, roč. 18, č. 13, s. 301.

Propagandistická linie akcentující spojení Vatikánu s fašismem se ubírala dvěma směry – obracela se do minulosti a do současnosti. V exkurzu do minulosti dominoval německý motiv – údajná podpora nacistů ze strany papeže Pia XII. a dále spolupráce Vatikánu s vládou italských fašistů vedených Benitem Mussolinim.[706] Na tuto strunu hraje i karikatura Josefa Molína z roku 1949, na níž papež Pius XII. navrhuje prohlásit Adolfa Hitlera za světce. Tím má být vyjádřeno, že papež bytostně podporuje nacismus, ztotožňuje se s jeho ústřední postavou, a dokonce ji chce zvrhle učinit novou morální autoritou církve.[707]

Obrázek 65 MOLÍN, Josef. "Už jsme dávno nikoho neprohlásili za světce." *Dikobraz.* 25. 10. 1949, roč. 5, č. 43, s. 4.

V poválečném období měla vatikánská politika spočívat v podpoře posledního fašistického státu Francova Španělska a v pomoci válečným zločincům.[708]

Oficiální československý diskurz ohledně Vatikánu a katolické církve výrazně formovaly knihy historika Michaila Markoviče Šejnmana. Tento sovětský akademik se zabýval církevními dějinami[709] z marxistické pozice.

[706] ARTUROV, O. A. *Vatikán a jeho politika.* Praha 1949, s. 21-33.
[707] MOLÍN, Josef. "Už jsme dávno nikoho neprohlásili za světce." *Dikobraz*. 25. 10. 1949, roč. 5, č. 43, s. 4.
[708] ARTUROV, O. A. *Vatikán a jeho politika*, s. 37-38.
[709] KENNEDY GRIMSTED, Patricia (ed.). *Archives in Russia: A Directory and Bibliographic Guide to Holdings in Moscow and St.Petersburg*. New York 2015, s. 1010.

V Československu vyšly např. jeho knihy *Vatikán mezi dvěma světovými válkami*[710], *Stručné dějiny papežství*[711]nebo již zmíněná publikace *Ideologie a politika Vatikánu ve službách imperialismu.*[712]

M. M. Šejnman popisoval Vatikán jako malý, ale vlivný imperialistický stát. Zároveň však považoval katolickou církev a papeže za reprezentanty zpátečnického feudalismu. Tento ideologický rozpor pak vysvětloval tezí o srůstání katolické církve a buržoazie v 19. a 20. století.[713]

Podle tohoto výkladu posilovala katolická církev v předchozích staletích své postavení a moc spojením s vládnoucími aristokratickými vrstvami, sama upravila svou hierarchickou strukturu podle feudálního vzoru. Rostoucí síla městské buržoazie ji naopak oslabovala a vedla ke vzniku protestantských církví, jež lépe odpovídaly zájmům měšťanů. V 19. století se situace změnila se vzrůstající angažovaností dělnictva a rozvojem socialistického dělnického hnutí. Emancipující dělnictvo a jeho ideologie socialismus se staly společným nepřítelem katolické církve i buržoazie, což vedlo k postupnému sbližování dřívějších protivníků. Autor hovořil také o faktickém „srůstání katolické církve a buržoazie“: hlavní oporou katolické církve měla i v 19. století zůstávat velkostatkářská aristokracie, ta se ale stále více věnovala podnikání v oblasti průmyslu a bankovnictví a postupně splývala s průmyslovou a finanční buržoazií. Z těchto sociálních vrstev byli pak vybíráni vysocí představitelé katolické církve – biskupové, kardinálové, opati. Církev se tak dále propojovala s kapitalistickými kruhy. M. M. Šejnman to charakterizoval takto: *„Ve středověku byla největším statkářem katolická církev v čele s papeži; v epoše imperialismu se stala největším kapitalistou.“*[714]

Podle Šejnmana se katolická církev v polovině 19. století zaměřila především na boj proti socialistickému dělnickému hnutí a za zachování kapitalistického vykořisťování pracujících. K tomuto cíli neváhala použít různé zbraně, např. formulování vlastní sociální politiky v encyklice papeže Lva XIII. Rerum Novarum, jejímž účelem ale podle komunistického historika bylo jen rozdělit dělnickou třídu, „odtrhnout dělníky od socialistického hnutí“.[715]

[710] ŠEJNMAN, M. M. *Vatikán mezi dvěma světovými válkami.* Brno 1949.
[711] ŠEJNMAN, M. M. *Stručné dějiny papežství.* Praha 1955.
[712] ŠEJNMAN, M. M. *Ideologie a politika*.
[713] Tamtéž, s. 13-14; ŠEJNMAN, M. M. *Vatikán za druhé světové války.* Praha 1953, s. 7.
[714] ŠEJNMAN, M. M. *Ideologie a politika*, s. 14.
[715] ŠEJNMAN, M. M. *Vatikán za druhé světové války*, s. 12.

Nenávist k socialismu a po roce 1917 i k socialistické zemi Sovětskému svazu měla určovat veškeré náboženské a politické aktivity papežů v 20. století. Tyto pohnutky měly v meziválečném období přivést papeže mezi spojence fašistických režimů – Mussoliniho Itálie, nacistického Německa, Francova Španělska.[716] Stejný motiv – porazit Sovětský svaz a zničit mezinárodní dělnické hnutí – dovedl Vatikán po druhé světové válce do tábora „anglo-amerických imperialistů“.[717]

Podle dalšího ruského autora O. A. Arturova se Vatikán v poválečném období orientoval na spolupráci se Spojenými státy a Anglií, tedy nekatolickými zeměmi, kde měla katolická církev minimum věřících, také ze zištných důvodů. Spolupracoval s americkými velkokapitalisty, kteří ho i finančně podporovali. A Vatikán za pomoci svého náboženského vlivu pomáhal udržovat reakční režimy v katolických zemích. Bránil tak získání moci socialisty a vyhlášení pozemkových reforem, které by připravily o nemovitý majetek církev i kapitalisty.[718]

Další faktor, který měl řadit Vatikán mezi imperialisty, tak představovalo jeho ohromné bohatství, které v průběhu staletí nashromáždil z darů, ale údajně i různými lstmi a podvody. V 20. století pak i investicemi do průmyslových podniků a burzovními spekulacemi. Šejnman psal také o spojení Vatikánu s bankovními institucemi, např. Banco di Roma.[719]

Československí propagandisté šli v útoku na papeže a katolickou hierarchii ještě dále než historik Šejnman. V karikaturách v časopisech *Dikobraz* a *Roháč* se v souvislosti s papežem a katolickými biskupy objevoval biblický motiv zlatého telete[720], případně pytle dolarů, kterým se měli preláti klanět, dokonce se k nim i modlit.[721]

[716] ŠEJNMAN, M. M. *Ideologie a politika*, s. 15-20.
[717] Tamtéž, s. 21.
[718] ARTUROV, O. A. *Vatikán a jeho politika*, s. 34-36, 52.
[719] ŠEJNMAN, M. M. *Ideologie a politika*, s. 191-195.
[720] NOVÁK, Josef. Obránci „civilisace“. *Dikobraz*. 4. 4. 1949, roč. 5, č. 14, s. 1.
[721] Biskup se modlí. *Roháč*. 1. 3. 1951, roč. 4, č. 8, s. 5.

Obrázek 66 Biskup se modlí. *Roháč*. 1. 3. 1951, roč. 4, č. 8, s. 5.

Touha po penězích měla papeže vést až k prodejnosti, kdy za dolary prodával svou loajalitu i morální zásady. Např. na jaře 1952 v rámci kampaně proti bakteriologické válce vyšla ve slovenském satirickém časopisu *Roháč* karikatura Viléma Reichmanna, která ukazuje papeže se zamčenými ústy. Přestože by mělo být jeho morální povinností protestovat proti kruté válce a údajnému použití biologických zbraní, karikatura evokuje, že papež mlčí, neboť byl uplacen dolary.[722]

[722] REICHMANN, Vilém. Kto mlčí, ten svedčí. *Roháč.* 7. 5. 1952, roč. 5, č. 19, s. 4.

Obrázek 67 REICHMANN, Vilém. Kto mlčí, ten svedčí. *Roháč.* 7. 5. 1952, roč. 5, č. 19, s. 4.

V časopisu *Roháč* se také opakovaně objevoval motiv, kdy je papež placen imperialisty, aby jim církev zajišťovala špionáž i indoktrinaci věřících.[723]

Na jedné karikatuře se dokonce papež zpovídá Strýčku Samovi jakožto symbolu Spojených států, jaké špionážní informace získal. Tak je zároveň zesměšňována ušní zpověď jako katolická forma křesťanské svátosti smíření.[724]

[723] Ale za takú blamáž vás neplatíme!... *Roháč.* 14. 12. 1950, roč. 3, č. 50, s. 1; POP, Jaroslav. Veľkonočné poselstvo. *Roháč.* 9. 4. 1953, roč. 6, č. 14, s. 10.
[724] VYSOČAN, Imrich. Ako sa spovedajú. *Roháč.* 9. 4. 1953, roč. 6, č. 14, s. 12.

Obrázek 68 Veľkonočné poselstvo. *Roháč*. 9. 4. 1953, roč. 6, č. 14, s. 10.

Obrázek 69 VYSOČAN, Imrich. Ako sa spovedajú. *Roháč*. 9. 4. 1953, roč. 6, č. 14, s. 12.

Jak uvádí Karel Kaplan, komunistický režim usiloval o získání informačního a ideologického monopolu na území Československa. K obyvatelům země se měly dostávat jen zprávy vybrané a schválené aparátem komunistické strany. Z tohoto důvodu bylo nutné zamezit alternativním tokům informací.[725] Proto československá vláda přistoupila k rušení vysílání zahraničních rozhlasových stanic – tzv. radioobraně. Komplexní systém radioobrany, jenž byl propojen se systémy v dalších zemích východního bloku, začal režim budovat v polovině roku 1951 v reakci na zahájení československého vysílání Rádia Svobodná Evropa.

[725] KAPLAN, K.; TOMÁŠEK, D. *O cenzuře v Československu,* s. 50.

Do té doby nebylo rušení příliš účinné, dařilo se rušit vysílání na středních a dlouhých vlnách, ale vysílání na krátkých vlnách mohli obyvatelé poslouchat.[726] Když se tedy nedařilo technicky zabránit poslechu „nepřátelských stanic", nastoupila kontrapropaganda[727] a československí propagandisté aktivně reagovali na některé teze ze zahraničního vysílání, aby je možným posluchačům vyvrátili, případně zesměšnili. Paradoxně tak ukázali, že sami zakázané vysílání sledují, a některé myšlenky z něj popularizovali i pro lidi, jež zahraniční rozhlas neposlouchali, nebo o něj mohli dokonce mezi svým publikem vzbudit zájem. Československé redakce zahraničních stanic zase pochopitelně sledovaly československá média – tisk, vysílání Československého rozhlasu – a reagovaly na ně ve svých relacích. V roce 1950 tak proběhla „mediální přestřelka" mezi časopisem *Dikobraz* a Rádiem Vatikán.

Vatikánský rozhlas (Radio Vaticana) zahájil vysílání 12. února 1931 a od té doby až do současnosti zajišťují jeho provoz členové jezuitského řádu. České vysílání začalo v dubnu 1947.[728]

V březnu a dubnu 1950 publikoval *Dikobraz* několik satirických kreseb a vtipů, které se trefovaly do katolické církve a papeže. Jejich motivem byl většinou tzv. číhošťský zázrak,[729] případně mediálně podporovaly soudní proces s představiteli řádů a tzv. Akci K (kláštery), při níž příslušníci SNB, StB násilně obsadili kláštery mužských řádů a řeholníky internovali.[730] Časopis dokonce zveřejnil soutěž, kdy čtenáři měli vymyslet vtipný popisek k obrázku biskupa, jemuž zpod ornátu vykukuje čertovský ocas.[731]

Na tyto útoky reagoval Vatikánský rozhlas 3. května 1950 relací, v níž své posluchače varoval před časopisem *Dikobraz*. Hlasatel doslova uvedl, že *Dikobraz „tupí vše, co je svaté, co je pravda a co je lidskost. Ve svých článcích neusiluje*

[726] Tamtéž, s. 54.
[727] LINHART, Jiří. Propaganda. In: NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.). *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha 2017 [cit. 2020-04-29]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Propaganda.
[728] Archiv vysílání české redakce Rádia Vatikán (1950-1992). *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015 [cit. 2020-04-29]. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/uvod/archiv-vysilani-ceske-redakce-radia-vatikan/.
[729] ŠTEMBERA, Otakar. Jak došlo k zázraku v Číhošti u Ledče n. S. *Dikobraz*. 14. 3. 1950, roč. 6, č. 11, s. 5; MOLIN, Josef. Eminence, taková rána! *Dikobraz.* 21. 3. 1950, roč. 6, č. 12, s. 1; *„Modlitba sv. Otce*
Ty náš nejvyšší a nejdobrotivější, děkuji Ti za zázraky v Československu, ale pro příště vše zařiď chytřeji, aby to opět neprasklo." Dikobraz. 14. 3. 1950, roč. 6, č. 11, s. 5.
[730] HEJNA, J. Večerní modlitba v leckterém opatství. *Dikobraz.* 18. 4. 1950, roč. 6, č. 16, s. 5; BRADÁČ, Karel. Nové klášterní tajemství. *Dikobraz.* 25. 4. 1950, roč. 6, č. 17, s. 2.
[731] Pozor! Pozor! Ztratil se text! *Dikobraz.* 18. 4. 1950, roč. 6, č. 16, s. 8.

o pravdu, nýbrž o vybití své zloby, sesměšnění, potupení, zhanobení.“[732]

A na konci května otiskl *Dikobraz* svou odpověď na tuto rozhlasovou relaci – karikaturu Evžena Seyčka *Pozor! Pozor! Nedotýkati se ani pohledem!*[733] V ní hovoří do rozhlasového vysílání přímo papež, podklady mu pak na psacích strojích připravují vojáci v uniformách fašistických režimů – první je v uniformě Slovenského štátu, další v uniformě jednotek SS, další má uniformu Španělské legie spojené s fašistickým diktátorem Franciscem Francem. Hudební doprovod zajišťuje kapitalista oděný ve fraku a cylindru, který točí klikou flašinetu s nápisem Wall Street. Celý výjev má ukázat, že papež je jen hlásnou troubou, která šíří do světa zprávy, jež mu diktují fašisté a kapitalisté. V druhé části karikatury pak karikaturista reaguje přímo na slova Vatikánského rozhlasu, že *Dikobraz* tupí vše, co je svaté, co je pravda a co je lidské. Obrázek evokuje, že pro Vatikán je svatý především jeho zisk a spolupráce s fašisty znázorněné pytlíkem s dolary a helmou s hákovým křížem, které biskup kropí svěcenou vodou. Další obrázek ukazuje, jak prý Vatikán pojímá pravdu – hýbání křížem za pomoci provázku. Tento výjev naráží na tzv. číhošťský zázrak, který českoslovenští propagandisté prezentovali jako církevní podvod, lživou manipulaci věřícími. Podrobněji o něm bude pojednáno níže. Třetí políčko zobrazuje lidskost v údajném pojetí církve – biskupa se samopaly a granáty, který se připravuje na válku a zabíjení. Opět se jednalo o narážku na aktuální dění – na politický proces s představiteli řádů, kteří byli také obviněni z ukrývání zbraní v klášterech.[734]

[732] Radio Vaticana. Trasmissione per la Cecoslovacchia in lingua Ceca. 139/1. Archiv vysílání české redakce Rádia Vatikán (1950-1992). *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. Praha 2015 [cit. 2020-04-29]. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/uvod/archiv-vysilani-ceske-redakce-radia-vatikan/.
Též VODIČKOVÁ, Stanislava (ed.). *Vatikánský rozhlas/ 1.* Praha 2016, s. 283.
[733] SEYČEK, Evžen. Pozor! Pozor! Nedotýkati se ani pohledem. *Dikobraz.* 30. 5. 1950, roč. 6, č. 22, s. 2.
[734] Tamtéž.

Obrázek 70 SEYČEK, Evžen. Pozor! Pozor! Nedotýkati se ani pohledem. *Dikobraz.* 30. 5. 1950, roč. 6, č. 22, s. 2.

Na tento mediální výpad již Vatikánský rozhlas přímo nereagoval. Dne 19. 6. 1950 ale zařadil do rozhlasové relace pasáž *Poznámky k případu v Číhošti*, v němž uváděl církevní stanovisko k samotné události i k následné komunistické propagandistické kampani.[735]

5.2 Vatikánský „zázrak“ v Číhošti[736]

Přes Vatikánský rozhlas jsme se dostali k tzv. číhošťskému zázraku[737], který v tomto období tvořil výrazný motiv československé proticírkevní propagandy.

Číhošť je malá obec, která leží nedaleko Ledče nad Sázavou na Českomoravské vrchovině. Od dubna 1948 spravoval místní římskokatolickou

[735] Poznámky k případu v Číhošti. 19. 6. 1950, 191. Archiv vysílání české redakce Rádia Vatikán (1950-1992). *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. Praha 2015 [cit. 2020-04-29]. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/uvod/archiv-vysilani-ceske-redakce-radia-vatikan/.
[736] Vatikánský „zázrak“ v Číhošti. *Rudé právo.* 9. 3. 1950, roč. 30, č. 58, s. 3.
[737] Událostí se po roce 1990 zabývalo několik badatelů. Srov. DRAŠNER, František. *Číhošťský zázrak ve světle svědeckých výpovědí a dokumentů.* Havlíčkův Brod 1990; STRÖBINGER, Rudolf. *Stalo se v adventu.* Praha 1991; ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Strana světí prostředky.* Šenov u Ostravy 2001; KALOUS, Jan. *Číhošťský případ.* Kolín 2008; DOLEŽAL, Miloš. *Jako bychom dnes zemřít měli.* Pelhřimov 2012; DOLEŽAL, Miloš. *Krok do tmavé noci.* Praha 2015.

farnost farář P. Josef Toufar.[738] 11. prosince 1949 sloužil v číhošťském kostele nedělní bohoslužbu. Během jeho kázání se náhle pohnul křížek na oltáři. Sám kněz si pohybu nevšiml, dozvěděl se o něm až zpětně od účastníků mše. Celkem jev zpozorovalo 20 osob.[739] Farář celou záležitost konzultoval se svými kolegy – nejprve s děkanem z Ledče nad Sázavou Václavem Slavíčkem, později s opatem želivského kláštera Vítem Tajovským. V lednu vesnici navštívil také vatikánský diplomat Ottavio de Liva.[740] Církev se chystala událost prošetřit.[741] Než však mohla údajný zázrak důkladně prozkoumat a zaujmout k němu oficiální stanovisko, vložila se do věci Státní bezpečnost a církevní komise ÚV KSČ. Příslušníci StB faráře Toufara 28. ledna 1950 zadrželi a následně uvěznili ve věznici ve Valdicích, kde ho vyslýchali a mučili, aby získali přiznání, že údajný zázrak zinscenoval. Podle plánu církevní komise ÚV KSČ (tzv. církevní šestky) měl kněz sehrát ústřední roli v prvním politickém procesu s členy církve. Tento proces měl zdiskreditovat katolický klérus i Vatikán a měl mimo jiné vést k odvolání vatikánského diplomata de Livy.[742]

Příslušník StB podporučík Ladislav Mácha skutečně získal farářovo přiznání i popis, jak měl být „zázrak“ technicky proveden. Popsaný pružinový mechanismus ale nikdy nefungoval. A navíc Josef Toufar vyšetřování nepřežil, na následky mučení 25. února 1950 zemřel.[743] Církevní šestka proto musela změnit své plány, soudní proces zaměřený jen na Číhošť se nekonal, prvním církevním politickým procesem se stal v dubnu 1950 proces s představiteli řádů, v němž byl souzen také premonstrát Vít Tajovský. K události v Číhošti byla na začátku března spuštěna rozsáhlá propagandistická kampaň.[744]

---

[738] DOLEŽAL, Miloš; LUŠTINEC, Vít. Životopis. *P. Josef Toufar.* [online]. [cit. 2020-06-20]. Dostupné z: www.joseftoufar.cz/#1948. Více k osobě faráře srov. DOLEŽAL, M. *Jako bychom dnes zemřít měli*; DOLEŽAL, M. *Krok do tmavé noci.*

[739] V literatuře se uvádí počet 19 osob, které se přihlásily P. Toufarovi. Miloš Doležal ve své knize zmiňuje ještě žáka měšťanské školy Jaroslava Kováře, kterému matka zakázala vypovídat, a proto své svědectví poskytl až v roce 1968. DOLEŽAL, M. *Jako bychom dnes zemřít měli*, s. 138.

[740] KALOUS, Jan. *Instruktážní skupina StB v lednu a únoru 1950: Zákulisí případu Číhošť.* Praha 2001, s. 14.

[741] KALOUS, J. *Číhošťský případ*, s. 49; DOLEŽAL, M. *Jako bychom dnes zemřít měli,* s. 156.

[742] Tamtéž, s. 47-53.

[743] Tamtéž, s. 57. Josef Toufar byl pohřben do hromadného hrobu v Praze Ďáblicích, v roce 2014 byly jeho ostatky nalezeny, exhumovány a v roce 2015 pohřbeny v Číhošti. V současnosti probíhá v katolické církvi jeho kanonizační proces. Srov. Kanonizační proces. *P. Josef Toufar.* [online]. [cit. 2020-06-20]. Dostupné z: http://joseftoufar.cz/kanonizacni-proces.

[744] KALOUS, J. *Číhošťský případ*, s. 53. Mediální kampani se věnovalo několik vysokoškolských kvalifikačních prací: srov. KOUDELKOVÁ, Šárka. *Číhošťský zázrak.* Praha 2009. Bakalářská práce; PETRŮ, Václav. *Mediální reflexe takzvaného číhošťského zázraku na stránkách Rudého práva*. Brno 2016. Bakalářská práce; MUCZKOVÁ, Michaela. *Číhošťský zázrak jako téma*

Pohyb křížku na oltáři se dodnes nepodařilo uspokojivě objasnit. Jan Kalous ve své knize shrnul možná vysvětlení: zázrak, masová sugesce či halucinace, farář Josef Toufar (verze Státní bezpečnosti a KSČ), kostelník František Pártl, provokace Státní bezpečnosti. Sám se stejně jako další badatelé, kteří se případem zabývali, přikláněl k teorii o provokaci StB.[745] Vycházel z toho, jak mistrně režim událost využil ve svém proticírkevním tažení. Přímý důkaz ovšem chybí.[746] Publicista Miloš Doležal, který se případem dlouhodobě zevrubně zabýval, se naopak klonil k verzi racionálně nevysvětlitelného jevu.[747]

Vedení KSČ událost použilo jako záminku k diplomatickému aktu. Dne 16. března 1950 obvinilo vatikánského diplomata Ottavia De Liva z inscenování tzv. číhošťského zázraku a vypovědělo ho z Československa. Po jeho odjezdu už zůstala apoštolská internunciatura coby diplomatické zastoupení Vatikánu v ČSR neobsazena.[748]

Z rozhodnutí církevní šestky však byl jev využit především propagandisticky. Prezident Klement Gottwald o něm hovořil již 24. února 1950 na zasedání ÚV KSČ a tento projev byl následně publikován v *Rudém právu.*[749] Gottwald číhošťský případ použil jako důkaz své teze o pokračování třídního boje v Československu i po únorovém převratu 1948 a jako doklad údajných intrik vysoké církevní hierarchie proti lidově demokratickému režimu. Hovořil o něm jako o prokázaném podvodu, ke kterému se farář přiznal.[750]

Pro další mediální obraz události byla klíčová tisková konference Ministerstva vnitra, která se konala 6. března 1950. Promluvil na ní ministr vnitra Václav Nosek a poté byla přednesena úřední zpráva velitelství Státní bezpečnosti o prošetření „zázraku" v Číhošti. Zpráva detailně popisovala, jak měl farář „zázrak" zinscenovat. Dokonce citovala z protokolů. Dále popisovala návštěvu želivského opata Víta Tajovského a vatikánského diplomata Ottavia de Liva v Číhošti, aby bylo zdůrazněno, že do údajného podvodu se zapojili i představitelé vysokého

a nástroj komunistické propagandy. Praha 2018. Bakalářská práce.
[745] KALOUS, J. *Číhošťský případ.* Kolín, s. 60-61.
[746] Tamtéž, s. 100.
[747] DOLEŽAL, M. *Jako bychom dnes zemřít měli*, s. 213.
[748] ŠMÍD, Marek. Papež Pius XII. a poválečné Československo. In: PETRÁŠ, Jiří; SVOBODA, Libor (eds.) *Osm let po válce: Rok 1953 v Československu.* Praha 2014, s. 128.
[749] Dále a směleji vpřed k vybudování socialismu v naší vlasti!: Projev soudruha Klementa Gottwalda na zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa dne 24. února 1950. *Rudé právo.* 1. 3. 1950, roč. 30, č. 51, s. 1-4.
[750] Tamtéž, s. 4.

kléru a Vatikán.[751] Tato zpráva posloužila jako základ pro články v *Rudém právu*[752] i v dalším tisku.[753]

Kampaň gradovala krátkým filmem *Běda tomu, skrze něhož přichází pohoršení.*[754] Na začátku dubna pak vyšla v edici *Knihovna Rudého práva* brožura Jiřího Žáka *Exkomunikace, zázraky, sabotáže*,[755] která se kromě Číhošti zabývala i tzv. lublinským zázrakem[756] v Polsku a jmenováním kapitulního vikáře v Banské Bystrici.[757]

V kampani najdeme několik myšlenkových linií. První linií je idea podvodných zázraků. Erika Jindřichová popisovala praxi zdánlivě nadpřirozených jevů jako velmi starý nástroj, který různá náboženství využívala již ve starověku. Autorka zastávala ateistickou pozici, silně kriticky se stavěla vůči všem náboženským směrům. Uváděla příklady zinscenovaných pohybů soch a dveří, soch rodících slzy apod. z antického Řecka, křesťanské středověké Evropy i 19. století. K této prastaré technice se tedy nyní měl se schválením svých nadřízených vrátit pater Toufar. Hlavní rozdíl, čím se Číhošť lišila od podvodných zázraků v minulosti, pak Jindřichová viděla v publiku: zatímco starověký otrok nebo středověký nevolník klamným božským projevům věřili, současný svobodný uvědomělý občan lidově demokratického státu trik prokoukl, a naopak ho urazilo, že kněží tupili a zneužívali kříž jakožto symbol jeho víry.[758]

---

[751] ABS, f. Kabinet StB materiálů (323), sign. 323-27-24 Tiskové konference MV, Tisková konference 6. 3. 1950 o činnosti vysokého kléru proti ČSR – Úřední zpráva StB o tzv. Číhošťském zázraku, folio 77-89.

[752] Jak se udál čihoštský „zázrak“. *Rudé právo.* 7. 3 1950, roč. 30, č. 56, s. 3; Vatikánský „zázrak“ v Čihošti. *Rudé právo.* 9. 3. 1950, roč. 30, č. 58, s. 3.

[753] Politické zákulisí čihoštského případu. *Katolické noviny.* 12. 3. 1950, roč. 2, č. 11, s. 2; Čihošť nebude poutním místem. *Katolické noviny.* 19. 3. 1950, roč. 2, č. 12, s. 1-2.

[754] VANĚK, Karel Běda tomu, skrze něhož přichází pohoršení. *Rudé právo.* 10. 3. 1950, roč. 30, č. 59, s. 1. K zákulisí natáčení filmu *Běda tomu, skrze něhož pohoršení přichází* a k jeho přijetí diváky srov. DOLEŽAL, M. *Krok do tmavé noci*, s. 473-528.

[755] ŽÁK, Jiří. *Exkomunikace, zázraky, sabotáže*. Praha 1950.

[756] V katedrále v Lublinu měl v červenci 1949 obraz Panny Marie ronit slzy. Svědkem zázraku se stala řeholní sestra Barbora – Stanislava Grabowská. Zvěst o události se rychle roznesla a přilákala davy polských poutníků. Bohužel dav před kostelem ušlapal jednu mladou ženu, načež zasáhly státní úřady. Srov. JAROSZ, Dariusz. Polish Peasants versus Stalinism. In: KEMP-WELCH, A. (ed.) *Stalinism in Poland, 1944-1956.* New York 1999, s. 70-71.

[757] V lednu 1950 zemřel baňskobystrický biskup Andrej Škrabik. Kapitula následně zvolila kapitulním vikářem Daniela Briedoňa a pověřila ho prozatímní správou diecéze. Státní úřad pro věci církevní v Bratislavě ale Briedoňovi neudělil státní souhlas, donutil ho k abdikaci a na jeho místo dosadil státního kurátora Jana Decheta. Proti tomuto státnímu zásahu protestovali českoslovenští biskupové, Dechet byl exkomunikován. Srov. 17. 2. 1950 Oběžník katolickému duchovenstvu 1. In: Životopis. *Josef kardinál Beran* [online]. Praha: Arcibiskupství pražské [cit. 2020-07-01]. Dostupné z: https://kardinalberan.com/cz/zivotopis/.

[758] JINDŘICHOVÁ, Erika. Receptář pro podvodné zázraky. *Tvorba.* 29. 3. 1950, roč. 19, č. 13, s. 297.

Autorka rozlišovala dva druhy falešných zázraků – obchodní a politické. První měly církvi zajistit finance: zbožní věřící poutnímu místu věnovali dary, platili vstupné, aby viděli zázračný předmět, kupovali si suvenýry. Druhé zázraky měly pomoci spřátelenému panovníkovi v politickém boji, nebo měly získat přízeň vladaře pro místní církevní představitele.[759]

Číhošť měla být kombinovaným falešným zázrakem, komunističtí propagandisté uváděli zištný i politický důvod údajného podvodu. Stejně jako papež i nižší články katolické církve se měly vyznačovat hamižností a nezřízenou touhou po hmotných statcích, která ve skutečnosti řídila jejich kroky, zatímco morálku a mravní zásady pouze předstíraly a hlásaly, případně požadovaly po ostatních. Václav Slavík tak napsal o faráři Toufarovi, že se mu „sbíhaly sliny při pomyšlení na tučné příjmy, které ze ‚zázraku' poplynou do jeho kapsy."[760] Zpráva ministerstva vnitra pak jako jeden z Toufarových motivů pro lest uváděla, že chtěl, aby se Číhošť stala významným poutním místem, a tak se zvýšily jeho materiální požitky.[761] Zázrak měl Toufar využívat i přímo obchodně – prodejem fotografií nakloněného kříže.[762]

Hlavní účel podvodu měl ale ležet v politické rovině. Státní bezpečnost zdůvodňovala svou angažovanost v číhošťském případu šířením „rozvratné šeptané propagandy, že zázračný kříž zůstal obrácen k západu, že je to znakem blížícího se politického převratu, války."[763] Tyto zvěsti měla záměrně rozšiřovat česká církevní hierarchie, přestože obvyklý církevní postup prý byl přesně opačný. V západním světě se církevní představitelé stavěli k různým zjevením a mimořádným náboženským událostem skepticky, potírali je jako přeludy, podráždění smyslů. Takto postupovali i v západním Německu, kde se v této době měla několika dětem zjevit Panna Maria. V Československu se prý ale rozhodli číhošťský zázrak zneužít ve svém podvracení lidově demokratického režimu. Tak opat Tajovský a děkan

[759] Tamtéž, s. 297.
[760] SLAVÍK, Václav. Vývoz „zázraků". *Rudé právo.* 18. 3. 1950, roč. 30, č. 66, s. 5.
[761] ABS, f. Kabinet StB materiálů (323), sign. 323-27-24 Tiskové konference MV, Tisková konference 6. 3. 1950 o činnosti vysokého kléru proti ČSR – Úřední zpráva StB o tzv. Číhošťském zázraku, folio 88; Srov. též Jak se udál čihoštský „zázrak". *Rudé právo.* 7. 3. 1950, roč. 30, č. 56, s. 3; Čihošť nebude poutním místem. *Katolické noviny.* 19. 3. 1950, roč. 2, č. 12, s. 1-2.
[762] Čihošť nebude poutním místem. *Katolické noviny.* 19. 3. 1950, roč. 2, č. 12, s. 2.
[763] ABS, f. Kabinet StB materiálů (323), sign. 323-27-24, Úřední zpráva StB o tzv. Číhošťském zázraku, folio 81.

Slavíček měli událost interpretovat jako konec komunismu a „vítězství kříže nad marxismem“.[764]

Údajný zázrak i šířené fámy měly být provokací Vatikánu a vysokého kléru.[765] Číhošť ale nebyla ojedinělý případ. Naopak. Václav Slavík ve svém komentáři v *Rudém právu* psal o falešných zázracích jako o nové strategii amerických imperialistů a Vatikánu, kterou se snaží podkopat lidově demokratické režimy. Slavík popisoval dění v Lublinu, kde měl obraz Panny Marie ronit krvavé slzy. Událost se odehrála v červenci a podle Slavíka se mělo jednat o rafinovaný pokus polské církevní hierarchie, jak zmařit zdárné dokončení žní, a tak ekonomicky poškodit polský stát. Zemědělci by jezdili na pouť do Lublinu, místo aby se věnovali sklízení obilí.[766] Podle Jiřího Žáka se měli polští biskupové žádostí o uzavření katedrály dokonce snažit vyprovokovat zásah státní moci proti věřícím a masakr. Neúspěšně. Obyvatelé prý sami brzy prohlédli lživé svědectví řeholnice, jediné svědkyně mimořádného úkazu, lublinskému obrazu dále nevěnovali pozornost a soustředili se na své pracovní povinnosti.[767]

Další podvodné zázraky se měly stát i v Československu: na Českobudějovicku prý Panna Maria zastavila ve vánici autobus a prohlásila, že v Čechách bude zle. A na Plzeňsku se dokonce zjevila na tanku s americkým praporem.[768] Když lidé neuvěřili šeptandě o těchto divech, měl vatikánský diplomat Ottavio de Liva zorganizovat propracovanější „zázrak“ – pohyb kříže v Číhošti.

Jiří Macků líčil tyto události jako součást velkého mezinárodního spiknutí proti komunismu, Sovětskému svazu a socialistickým zemím, které trvalo již od 19. století. Jeho hlavou měl být Vatikán, který řídil katolickou hierarchii po celém světě, důležitou roli měli sehrát vatikánští diplomaté a také jezuité. Vatikán v průběhu času střídal své spojence v boji proti komunismu – za první světové války to byli monarchové císařové Německa a Rakousko Uherska, za druhé světové války diktátoři Hitler a Mussolini a v poválečném období američtí a britští imperialisté zosobnění Trumanem a Churchillem. Součástí tohoto

[764] Číhošť nebude poutním místem. *Katolické noviny.* 19. 3. 1950, roč. 2, č. 12, s. 2.
[765] Politické zákulisí číhoštského případu. *Katolické noviny.* 12. 3. 1950, roč. 2, č. 11, s. 2
[766] SLAVÍK, Václav. Vývoz „zázraků“. *Rudé právo.* 18. 3. 1950, roč. 30, č. 66, s. 5.
[767] ŽÁK, J. *Exkomunikace*, s. 39.
[768] SLAVÍK, V. Vývoz „zázraků“, s. 5; Dále a směleji vpřed k vybudování socialismu v naší vlasti!:, s. 1; ŽÁK, J. *Exkomunikace*, s. 65-66. Detailněji údajné zjevení popsal Jiří Žák: zázrak si údajně vymyslel zpravodaj New York Times Dana Adams Schmidt a americké noviny otiskly zprávu 9. 2. 1950. Panna Maria doprovázená americkými vojsky se měla zjevit nedaleko Sušice a měla hrozit trestem za opuštění Boha.

„protikomunistického tažení“ měly být papežské encykliky, exkomunikace, zázraky a sabotáže.[769] Jiří Žák sem ve své fiktivní reportáži zařadil zázrak v Lublinu, v Číhošti a jmenování kapitulního vikáře v Banské Bystrici. Josef Toufar v tomto velkém příběhu vystupoval jen jako prostý pěšák, kterému byl svěřen jasný úkol a on pouze zajistil jeho praktickou realizaci.[770] Hlavními ideovými tvůrci údajného zázraku v Číhošti ale měli být papežský internuncius Ottavio de Liva jako přímý představitel Vatikánu, královéhradecký biskup Mořic Pícha jakožto zástupce českého vysokého kléru, provinciál jezuitů František Šilhan a premonstrátští opati Augustin Machalka a Vít Tajovský jako zástupci řeholníků, špionů Vatikánu.[771] Významnou roli měl sehrát také zpravodaj The New York Times Dana Adams Schmidt.[772] Toufar byl nazýván lokajem, který jen poslušně vykonával příkazy svých nadřízených – vysoké církevní hierarchie.[773]

Údajné spojení číhošťského případu s Vatikánem, respektive americkými imperialisty, bylo v kampani znázorňováno i graficky. Film *Běda tomu, skrze něhož přichází pohoršení* toto propojení zpodobnil animací imaginárních nitek, které vedou od pohybujícího se kříže v Číhošti k biskupovi v Hradci Králové, do Prahy na apoštolskou nunciaturu, do Vatikánu a potom přes oceán do New Yorku, kde jimi pohybuje americký imperialista, který je znázorněn jako pavouk v cylindru s nápisem Wall Street na zádech.[774] Autor animace využíval asociaci: drátek prý použitý v Číhošti k pohybu křížem – nitě – síť – pavučina, do které se mají oběti zamotat a zhynout v ní – pavouk. Také zde opět sledujeme proces dehumanizace protivníka, který je zobrazen jako zvíře, a tak symbolicky vyloučen z lidské společnosti a degradován na nižší stupeň bytí.[775] Zobrazení má navíc zapůsobit na emoce diváků. Imperialista je zobrazen jako živočich, kterého většina lidí považuje za odporného, štítí se ho, bojí se ho.

[769] MACKŮ, Jiří. (Předmluva). In: ŽÁK, J. *Exkomunikace*, s. 5-7.
[770] ŽÁK, J. *Exkomunikace*, s. 53-55.
[771] Tamtéž, s. 47-50.
[772] Tamtéž, s. 50-53.
[773] ABS, f. Kabinet StB materiálů (323), sign. 323-27-24, Úřední zpráva StB o tzv. Číhošťském zázraku, folio 88.
[774] *Běda tomu, skrze něhož přichází pohoršení* [film]. Redakce Přemysl FREIMAN, Jan KLIMENT. Československo: Československý státní film, 1950. Délka 13 min.
[775] Srov. NEČASOVÁ, D. *Obrazy nepřítele v Československu*, s. 35.

Obrázek 71 *Běda tomu, skrze něhož přichází pohoršení* [film]. Redakce Přemysl FREIMAN, Jan KLIMENT. Československo: Československý státní film, 1950. Délka 13 min.

Opakovaně se v kampani také objevovala metafora loutkového divadla a marionety. Jiří Macků psal o „americkém loutkovodovi“, jenž řídí Vatikán.[776] V karikatuře Otakara Štembery hýbe kapitalista jako loutkou papežem a ten zase hýbe farářem v Číhošti, který pomocí drátku ovládá kříž na oltáři.[777]

[776] MACKŮ, Jiří. (Předmluva). In: ŽÁK, J. *Exkomunikace*, s. 7.
[777] ŠTEMBERA, Otakar. Jak došlo k zázraku v Číhošti u Ledče n. S. *Dikobraz*. 14. 3. 1950, roč. 6, č. 11, s. 5.

Obrázek 72 ŠTEMBERA, Otakar. Jak došlo k zázraku v Číhošti u Ledče n. S. *Dikobraz.* 14. 3. 1950, roč. 6, č. 11, s. 5.

Kampaň věnovaná číhošťskému zázraku měla ale především pomoci rozeštvat československou katolickou církev, postavit duchovní proti laikům, biskupy proti kněžím. Výstižně to vyjádřil prezident Klement Gottwald, který ve svém projevu rozlišoval vysokou církevní hierarchii, již řadil mezi nepřátele komunistů, byla podle něj „hlásnou troubou reakce“, a nižší duchovenstvo, které se podřídilo novým církevním zákonům, složilo slib věrnosti republice. Gottwald popisoval události v Číhošti jako projev rozvratné práce vysoké hierarchie. Zdůraznil, že Toufar a další údajní spiklenci chtěli obelhat především členy vlastní církve: *„Věřící lidé se přesvědčí, jak s posvátným pro ně symbolem zacházeli jako kouzelníci na jarmarku, jak hanebně, hnusně kejklířsky a jarmarečnicky bylo zneužíváno citů prostých věřících lidí. Postupně se vyjasňuje, že to měl být jen začátek velkorysé provokace. Chtěli organisovat vraždu kněze a svést ji na nás,*

a jiné podobné věci.“[778]

A Gottwaldovi přitakávaly *Katolické noviny: „Katoličtí věřící jsou hluboce pobouřeni tímto počínáním faráře Josefa Toufara, který svým činem prokázal naprostou neúctu k víře a k náboženství, počínáním církevních činitelů v hradecké diecési, kteří pomáhali při rozšiřování falešných pověstí, a počínáním papežské internunciatury, která svým vlastním jednáním prokazuje, že stojí v pozadí politického zneužití tohoto činu.“*[779]

List tedy proti sobě stavěl laiky a na druhé straně představitele diecéze – vyšší klérus a zástupce internunciatury coby reprezentanta Vatikánu a Svatého stolce.

Rudé právo dalo zaznít i pomyslnému hlasu prostého lidu. V sekci *Dopisy Rudému právu* otisklo příspěvek Františka Tvrdíka, který vyprávěl, jak se při návštěvě rodné obce nedaleko Číhošti ptal své staré maminky, věřící katoličky, co si myslí o údajném zázraku. Ta mu odpověděla, ať mu nevěří, že když se zázrak nestal, zatímco nacisté vraždili miliony lidí, včetně katolických kněží, není ho třeba v současnosti, kdy se vláda dobře stará o své občany.[780]

5.3 Věřící lid bděle chrání víru a stát[781] – Dobří věřící a zlá církevní hierarchie

Podívejme se nyní blíže na další výraznou figuru proticírkevního narativu – vysokého církevního hodnostáře. Na rozdíl od papeže a blíže nespecifikovaného „Vatikánu“ tato postava představuje typ vnitřního nepřítele, jehož prohřešek má ale spočívat v jeho loajalitě papeži a zradě vlasti.

V dobovém československém diskurzu většinou nebyli katoličtí kněží prezentováni jako homogenní skupina, ale byli rozdělováni na dvě skupiny – církevní hierarchii a řadové duchovenstvo. Hranice mezi těmito dvěma vrstvami však nebyly přesně stanoveny. Mezi vysokou církevní hierarchii se řadili *biskupové a ordináři*[782], jak se v římskokatolické církvi označují nositelé výkonné moci (moci řízení). Pro celou církev disponuje touto mocí pouze papež, v rámci místních církví pak diecézní biskup, jeho generální vikář a biskupští vikáři, v řeholních

[778] Dále a směleji vpřed k vybudování socialismu v naší vlasti!, s. 4.
[779] Čihošť nebude poutním místem. *Katolické noviny.* 19. 3. 1950, roč. 2, č. 12, s. 2.
[780] TVRDÍK, František. O moderním „zázraku“. *Rudé právo.* 16. 3. 1950, roč. 30, č. 64, s. 5.
[781] Věřící lid bděle chrání víru a stát. *Katolické noviny.* 17. 12. 1950, roč. 2, č. 51, s. 1-2.
[782] NEČASOVÁ, D. *Obrazy nepřítele v Československu*, s. 136.

společnostech vyšší představení (provinciál, opat).[783]

V brožuře *Spiknutí proti republice* se objevoval také pojem *církevní šlechta.*[784] Autoři tímto označením odkazovali na feudalismus, jenž podle nich v katolické církvi přetrvával.[785]

Nižší duchovenstvo nebylo blíže specifikováno, média používala např. termín *drobní kněží.*[786] Jak popsala ve své analýze Denisa Nečasová, vztahy mezi oběma skupinami byly líčeny z pozice marxismu-leninismu: vyšší klérus byl spojován s kapitalisty, církevní hodnostáři měli vykořisťovat nižší sociální vrstvy, kam kromě laiků patřilo i nižší duchovenstvo. Zatímco vyšší hierarchie si uzurpovala bohatství a moc, obyčejní kněží prý třeli bídu.[787] Gustav Husák v projevu na mírové manifestaci v Banské Bystrici hovořil dokonce o zotročení drobných kněží vysokou církevní hierarchií. Naopak komunisté měli *drobného kněze* osvobodit a smířit ho s pracujícím lidem.[788]

Zásadní charakteristiku církevních hodnostářů představovala jejich neloajalita k českému a slovenskému národu. Prý se zaprodali, slepě poslouchali příkazy Vatikánu a přestali být věrní vlastnímu státu.[789] Jejich kladným protějškem se stali tzv. vlastenečtí kněží, kteří podporovali nový režim.[790] Jako měřítko pro hodnocení jednotlivých představitelů církve mělo fungovat také obligatorní spojení s lidem.

Ke zlomu v zobrazení biskupů a církevních hodnostářů došlo na jaře 1949, když krachla jednání mezi římskokatolickou církví a československým státem. Do té doby se biskupové v mediálním diskurzu příliš neobjevovali, výjimečně o nich bylo referováno v pozitivním smyslu.[791] V červnu 1949 v souvislosti se státní Katolickou akcí a papežskými exkomunikačními dekrety, kterými byli z katolické církve exkomunikováni členové státní Katolické akce a následně i všichni členové a podporovatelé komunistických stran, se objevil motiv volby,

[783] TRETERA, Jiří Rajmund; HORÁK, Záboj. *Slovník církevního práva.* Praha 2011, s. 95.
[784] SVOBODA, Alois; TUČKOVÁ, Anna; SVOBODOVÁ, Věra. *Spiknutí proti republice.* Praha 1949, s. 159.
[785] Tamtéž, s. 59.
[786] Velezrada, vyzvědačství a příprava války – zločiny agentů Vatikánu proti republice a jejímu lidu. *Rudé právo.* 28. 11. 1950, roč. 31, č. 281, s. 3.
[787] NEČASOVÁ, D. *Obrazy nepřítele v Československu*, s. 137.
[788] Mírová manifestace v Banské Bystrici. *Rudé právo.* 19. 3. 1950, roč. 30, č. 67, s. 6.
[789] NEČASOVÁ, D. *Obrazy nepřítele v Československu*, s. 138.
[790] Obraz vlasteneckých kněží podrobněji analyzuje Denisa Nečasová. Srov. NEČASOVÁ, D. *Obrazy nepřítele v Československu*, s. 141-151.
[791] Tamtéž, s. 137.

biskupové a kněží se měli rozhodnout, jestli se připojí k lidu a budou budovat socialismus, tedy podpoří komunistickou stranu, nebo se přikloní na stranu Vatikánu a imperialismu a půjdou proti lidu. Rozhodování, jestli se vydají s lidem, nebo s Vatikánem, zobrazovala karikatura Evžena Seyčka z konce června 1949.[792]

[792] SEYČEK, Evžen. Na kterou cestu teď? *Dikobraz.* 28. 6. 1949, roč. 5, č. 26, s. 1.

Obrázek 73 SEYČEK, Evžen. Na kterou cestu teď? *Dikobraz.* 28. 6. 1949, roč. 5, č. 26, s. 1.

O měsíc později vyšla v časopise *Tvorba* karikatura *„Marnost nad marnost"*. Ta již přinášela výsledek této volby: biskupové si vybrali Vatikán a boj proti lidu, zatímco nižší duchovenstvo zvolilo lid a budování socialismu.

Kreslíř znázornil české biskupy, jak čtou exkomunikační dekrety.

Na obrázku jsou umístěni nahoře, stojí na balkonu gotického chrámu, což má symbolizovat jejich povýšenost. Působí odpudivě, jeden má ve tváři výraz hněvu, druhý zase grimasu tuposti a lhostejnosti. Jako kontrast k nim jsou v popředí kresby umístění hrdinové, reprezentující československou společnost. Najdeme zde dělníka s kladivem a zemědělce s vidlemi se senem. K nim netradičně přibyl vesnický farář, který je oděn v černém saku a svou stavovskou příslušnost vyjadřuje jen decentním kolárkem. Představuje moderní, pokrokové křesťanství. Oproti němu biskupové jsou oblečeni v dlouhá liturgická roucha, která působí archaicky a mají ukazovat zastaralost a zpátečnictví Vatikánu a církevních institucí. Farář drží v rukou bibli, symbol politikou nezasaženého náboženství, základ křesťanské víry, zatímco jako atribut biskupů slouží vatikánský exkomunikační dekret a berly, jež používají jako obušek a rybářský prut. Dělník, rolník a farář kráčí dopředu vstříc budoucnosti a ignorují křik biskupa.[793]

[793] Marnost nad marnost. *Tvorba.* 27. 7. 1949, roč. 18, č. 30, 1. strana obálky.

Obrázek 74 Marnost nad marnost. *Tvorba.* 27. 7. 1949, roč. 18, č. 30, 1. strana obálky.

Brožura *Spiknutí proti republice* popisovala československé biskupy jako spiklence, kteří se řídili pokyny papežského internuncia Gennara Verolina, sabotovali dohodu státu s církví a snažili se podkopávat socialistický režim. Nemohli ale zvítězit. V knize byli vykreslováni i někteří konkrétní biskupové – nepřátelé. Pražský arcibiskup Josef Beran byl popisován jako kariérista, který zradil své komunistické přátele z koncentračního tábora Dachau za příslib kardinálské hodnosti.[794] Královéhradecký biskup Mořic Pícha byl líčen jako kolaborant s nacisty a pomocník K. H. Franka.[795]

Autoři brožury, stejně jako českoslovenští politici ve svých projevech, ale

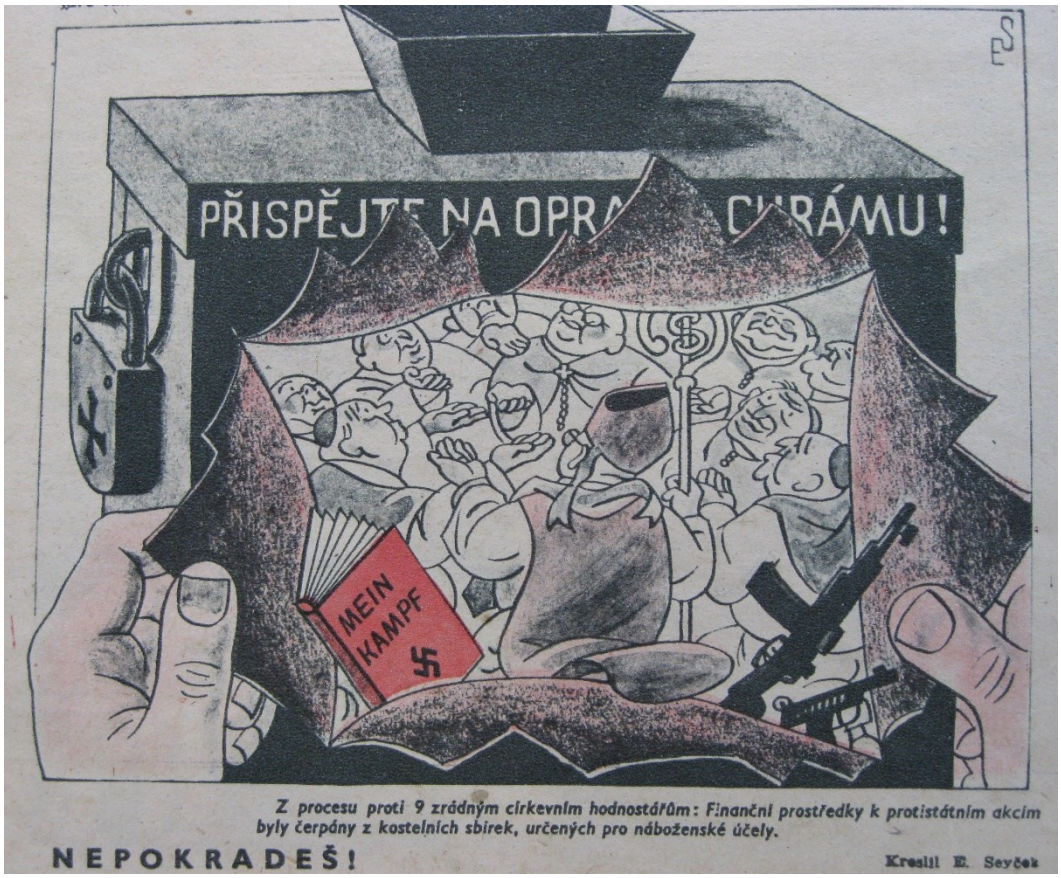
[794] SVOBODA, A. a kol. *Spiknutí proti republice*, s. 163-166.
[795] Tamtéž, s. 93-97; Vatikánský „zázrak“ v Čihošti. *Rudé právo.* 9. 3. 1950, roč. 30, č. 58, s. 3.

zdůrazňovali, že cílem jejich kritiky není náboženství jako takové, že si váží obyčejných věřících lidí. Biskupové se ale podle nich zpronevěřili svému poslání, nežijí duchovní život a nevěnují se náboženství, nýbrž politice, štvaní proti republice a sabotáži. A za to jsou pranýřováni.[796]

Ještě dále toto téma posunula kampaň věnovaná procesu s biskupem Stanislavem Zelou a tzv. *pomahači vysoké církevní hierarchie*. Souzení kněží byli líčeni jako vlastizrádci a špioni, měli západním mocnostem dodávat informace pro přípravu válečného útoku proti Československu. Kromě své vlasti se tak měli zpronevěřovat i své víře a kněžskému poslání, protože příprava války je v rozporu s náboženskými zásadami.[797] Odsouzení tak byli prezentováni nejen jako zrádci, nedobří občané, ale i špatní duchovní a křesťané. Titulek v *Katolických novinách* hlásal přímo: *„Zradili svatou věc Boží, lidu i vlasti.“*[798] Katoličtí laici, označení jako *věřící lid,* v tomto případě vystupovali jako oběti, které špatní kněží podváděli, zneužívali jejich náboženského cítění, ba dokonce měli ke špionáži využívat i osobní zpovědi, což je v životě věřících hodně citlivá oblast.[799]

V karikatuře v *Dikobrazu* se objevilo i téma údajného okrádání věřících knězi, kdy měli církevní hodnostáři zneužívat peníze z kostelních sbírek k financování „protistátních akcí“.[800]

[796] SVOBODA, A. a kol. *Spiknutí proti republice*, s. 6-7.
[797] SLAVÍK, Václav. Agenti Vatikánu ve službách podněcovatelů války. *Rudé právo.* 1. 12. 1950, roč. 31, č. 284, s. 5.
[798] Zradili svatou věc Boží, lidu i vlasti. *Katolické noviny.* 10. 12. 1950, roč. 2, č. 50, s. 1-2.
[799] SLAVÍK, V. Agenti Vatikánu, s. 5.
[800] SEYČEK, Evžen. Nepokradeš. *Dikobraz.* 12. 12. 1950, roč. 6, č. 50, s. 4.

Obrázek 75 SEYČEK, Evžen. Nepokradeš. *Dikobraz*. 12. 12. 1950, roč. 6, č. 50, s. 4.

Věřící lid představoval v dobovém narativu protiklad vysoké církevní hierarchie. Mělo se jednat o část obecné dobré entity zvané lid.[801] Tento *věřící lid* vystupoval buď v pasivní roli oběti, kterou podváděli špatní církevní hodnostáři,[802] nebo častěji zastával naopak aktivní roli garanta čistoty náboženství, který odhaluje podvody církevní hierarchie a odsuzuje ji.[803]

---

[801] Srov. *„Proces opět odhalil špinavou roli Vatikánu a jeho agentů ve službách amerických podněcovatelů války. Avšak budovatelské úspěchy našeho lidu, na kterých se podílejí i věřící občané, dokazují, jak jsou marné tyto snahy Vatikán, kterému se nikdy nepodaří náš lid rozvrátit a svést se správné cesty.“* Proces s agenty Vatikánu a teroristickými vrahy. *Rudé právo.* 15. 6. 1952, roč. 32, č. 153, s. 5.

[802] *„Nevybíravými prostředky a podvodným balamucením se snaží někteří církevní činitelé, jsoucí pod vlivem reakce, svádět na scestí vlastenecký věřící lid, znemožňovat samozřejmou a nezbytnou spolupráci mezi katolickým kněžstvem a lidovou správou.“* Prohlášení katolického duchovenstva. *Rudé právo.* 21. 3. 1950, roč. 30, č. 68, s. 5.

[803] Srov. *„Věřící lid, jenž odedávna je u nás strážcem a nositelem náboženského cítění, odsoudil nesmlouvavě kněze, kteří nesloužili Bohu, ale mamonu a kteří nepracovali k uskutečnění království Božího na zemi, ale k rozpoutání válečné katastrofy.“* Zradili svatou věc Boží, lidu i vlasti. *Katolické noviny.* 10. 12. 1950, roč. 2, č. 50, s. 2; titulek *„Věřící lid bděle chrání víru a stát.“* Věřící lid bděle chrání víru a stát. *Katolické noviny.* 17. 12. 1950, roč. 2, č. 51, s. 1-2; Činnost vatikánského diplomata v ČSR. *Katolické noviny.* 19. 3. 1950, roč. 2, č. 12, s. 2; HAVELKA, Jaroslav. Krach reakční katolické hierarchie. *Tvorba.* 22. 3. 1950, roč. 19, č. 12, s. 268.

Komunističtí politici a propagandisté se i touto rétorikou snažili církev rozdělit, verbálně i fakticky útočili na církevní hierarchii, ale zároveň se snažili získat na svou stranu *„masy věřících“*.[804] Laici a tzv. pokrokoví kněží měli tvořit novou národní katolickou církev, oproštěnou od vlivu Vatikánu a vysoké hierarchie, která pomáhá budovat svět socialismu. Biskupové představovali nepřátele, ale laici naopak soudruhy: *„Československý lid se rozhodl pro socialismus a dal se na cestu jeho rychlého vybudování. Českoslovenští biskupové se rozhodli bojovat proti socialismu a brzdit náš lid na jeho cestě. Jsme na pochodu vpřed. S námi pochodují miliony dobrých katolíků. Nenávist církevní šlechty vykopává mezi biskupy a věřícími, na jejichž straně je i drobné duchovenstvo, stále větší příkop. Marný je boj naší hierarchie.“*[805]

K formování národní církve mělo pomáhat také vyzdvihování svatováclavského a cyrilometodějského kultu, tedy uctívání slovanských světců a jejich spojování s myšlenkou míru a boje za mír. Tak i červencová pouť na Velehrad se proměnila v mírovou manifestaci.[806]

K mobilizaci věřících mělo přispět rovněž zdůrazňování ideologických průsečíků – myšlenek společných křesťanům a komunistům. Jednalo se především o úsilí o mír[807] a o motiv práce. Například benediktinské heslo *Ora et labora!* (Modli se a pracuj) použily *Katolické noviny* jako název pro rubriku, která měla propojovat náboženské a socialistické aktivity.[808]

Katolické noviny, které se orientovaly na věřící čtenáře, přinášely také příběhy vzorových věřících a kněží, jež žili morálně, byli dobrými křesťany, a především loajálními občany Československa.[809] Psaly např. o faráři, který organizoval výpomoc jednotnému zemědělskému družstvu při jarních pracích.[810]

---

[804] Dále a směleji vpřed k vybudování socialismu v naší vlasti!, s. 4.
[805] SVOBODA, A. a kol. *Spiknutí proti republice*, s. 275.
[806] Pravda usvědčuje lež. *Katolické noviny.* 17. 12. 1950, roč. 2, č. 51, s. 1; Československý lid je odhodlán bojovat za mír a mír ubránit: Velká mírová manifestace katolických věřících na Velehradě. *Rudé právo.* 5. 7. 1950, roč. 30, č. 157, s. 1.
[807] Kněží v čele obránců míru. *Katolické noviny.* 4. 6. 1950, roč. 2, č. 23, s. 1; Křesťané do prvních řad obránců míru. *Katolické noviny.* 6. 8. 1950, roč. 2, č. 32, s. 1; Naše povinnost nejsvětější. *Katolické noviny.* 1. 10. 1950, roč. 2, č. 40, s. 1-2; NIEDERLE, Jan. Katolický křesťan je bojovníkem za mír a pokoj. *Katolické noviny.* 21. 1. 1951, roč. 3, č. 4, s. 2; Jdou s námi miliony na celém světě za nedělitelný mír! *Katolické noviny.* 25. 2. 1951, roč. 3, č. 9, s. 6.
[808] Srov. NEČASOVÁ, D. *Obrazy nepřítele v Československu*, s. 149.
[809] Bojovník od Dukly bude knězem. *Katolické noviny.* 10. 12. 1950, roč. 2, č. 50, s. 2.
[810] Katolický farář organisoval plán jarních prací. *Katolické noviny.* 12. 3. 1950, roč. 2, č. 11, s. 2.

5.4 Kláštery a církevní řády – střediska protistátní činnosti[811]

Posledním typem nepřítele z církevního prostředí byl řeholník, výjimečně i řeholnice. Řeholník přibyl do galerie nepřátel na jaře 1950 v souvislosti s politickým procesem Machalka a spol. a s Akcí K, při níž příslušníci Sboru národní bezpečnosti obsadili mužské kláštery a řeholníky internovali do několika sběrných středisek.[812] Do té doby se motiv mnichů a řádových kněží objevoval jen příležitostně v katolicky orientovaném tisku a přinášel především pozitivní výjevy, řády byly spojovány s charitativní činností a křesťanskými ctnostmi.[813]

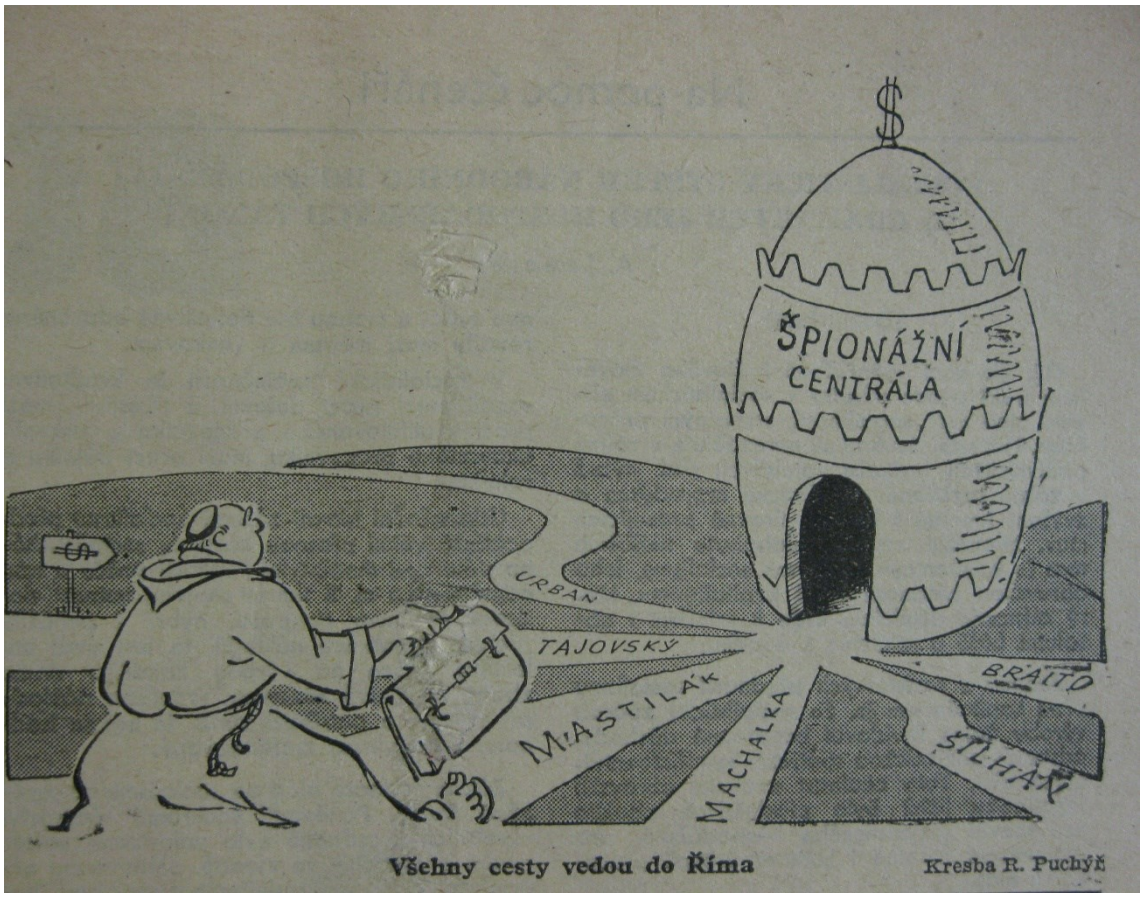
Na jaře 1950 se tento obraz razantně změnil. Řeholní společnosti se staly součástí velkého příběhu o spiknutí Vatikánu a imperialistů proti SSSR a zemím sovětského bloku. Měly tvořit mezinárodní vyzvědačskou síť. K tomu je předurčovala jejich mezinárodní působnost a fakt, že jejich nejvyšší představení sídlili většinou v Římě a členové řádů nepodléhali jurisdikci místních biskupů. Řeholníci byli proto prezentováni jako *beznárodní kosmopolité*, vykořenění z vlastního národa, který bez výčitek svědomí zrazovali ve prospěch Vatikánu. Měli být ideálními špiony díky *slepé poslušnosti a tuhé kázni*, jež panovaly uvnitř řádů.[814]

Pro řády se objevovaly také nálepky, které pracovaly s historickými reminiscencemi. Např. termín *křižácká internacionála* odkazoval na mezinárodní charakter řeholních společností a na rytířské řády, které se ve středověku účastnily křížových výprav. *Mnišská pátá kolona* operoval s pojmem ze španělské občanské války.[815]

Řeholníky jako vatikánské špiony, jejichž hlavní motivací je mamon, zobrazuje karikatura z kampaně k procesu Machalka a spol. Kresba přisuzuje starému přísloví *„Všechny cesty vedou do Říma“* nový význam. Pěšiny jsou označeny příjmeními souzených kněží a Řím je znázorněn budovou ve tvaru papežské tiáry (symbolu papežství), která však má na vrcholu místo křížku znak dolaru a nad vchodem činí nápis *Špionážní centrála.* Po jedné z cest kráčí františkán a důležitě nese aktovku, pravděpodobně se zpravodajskými zprávami.[816]

---

[811] Kláštery a církevní řády – střediska protistátní činnosti. *Rudé právo.* 2. 4. 1950, roč. 30, č. 79, s. 5.
[812] *Akce K – likvidace klášterů v roce 1950: Dokumenty a přehledy*. 1. a 2. část. Praha 1993.
[813] NEČASOVÁ, D. *Obrazy nepřítele v Československu*, s. 152-153.
[814] Spravedlivý trest za špionáž a velezradu. *Rudé právo.* 6. 4. 1950, roč. 30, č. 82, s. 1.
[815] NEULS, Jindřich; DVOŘÁK, Miroslav. *Co se skrývalo za zdmi klášterů.* Praha 1950, s. 7.
[816] PUCHÝŘ, Rudolf. Všechny cesty vedou do Říma. *Tvorba.* 9. 4. 1950. roč. 19, č. 16, 3. strana

Obrázek 76 PUCHÝŘ, Rudolf. Všechny cesty vedou do Říma. *Tvorba*. 9. 4. 1950, roč. 19, č. 16, 3. strana obálky.

Texty a karikatury většinou nerozlišovaly jednotlivé řády.[817] Výjimku tvořili jezuité, kteří byli prezentováni jako fanatičtí stoupenci papeže, představitelé inkvizice a bojovníci proti pokroku, již v minulosti mučili a popravovali údajné kacíře a pálili cenné knihy, připomínán byl i nechvalně proslulý Koniáš. V době studené války pak prý jezuité zastávali klíčové pozice ve vatikánském úředním aparátu a měli organizovat a provádět špionáž a propagandu proti zemím sovětského bloku.[818] Toto pojetí navazovalo na starší obrazy jezuitů jako pachatelů zla ve společnosti a potlačovatelů národní kultury, které tvořily součást evropských antiklerikálních narativů.[819]

V kampani k procesu Machalka a spol. se objevilo i téma rozdělení protistátní činnosti podle jednotlivých řeholí: na vyzvědačství se měli specializovat

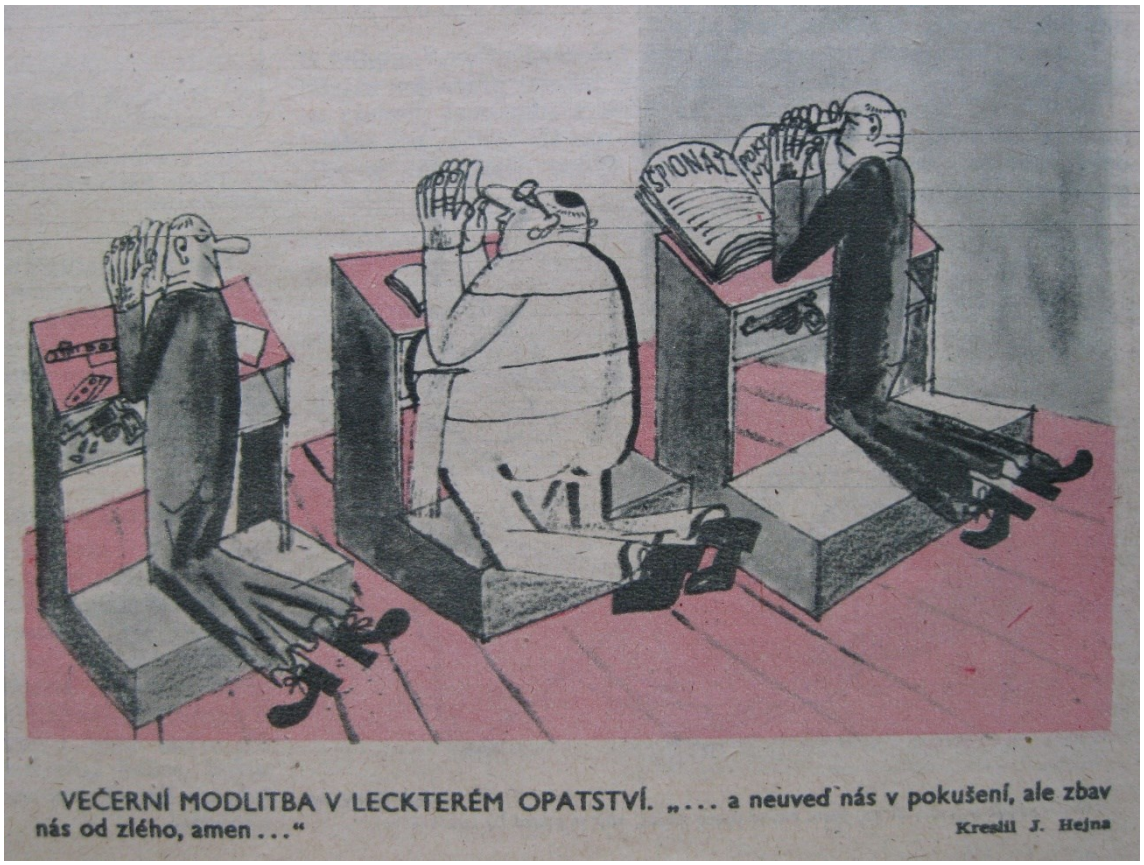
obálky.
[817] Spravedlivý trest za špionáž a velezradu. *Rudé právo.* 6. 4. 1950, roč. 30, č. 82, s. 1; Proti zlatu? *Roháč.* 13. 4. 1950, roč. 3, č. 16, s. 1.
[818] HAVELKA, Jaroslav. Agentura nepřítele. *Tvorba.* 19. 4. 1950, roč. 19, č. 16, s. 370.
[819] NEČASOVÁ, D. *Obrazy nepřítele v Československu*, s. 154.

jezuité, oproti tomu premonstráti měli připravovat ozbrojené povstání a ve svých opatstvích shromažďovat zbraně. Františkáni se zaměřovali na činnost na venkově, pod rouškou lidových misií prý šířili nedůvěru k socialistickému zřízení na vesnici a odrazovali zemědělce od vstupu do JZD. Redemptoristé měli spolu s jezuity narušovat mravní výchovu mládeže a snažit se získat mládež pro protistátní činnost, údajně také ve svých klášterech ukrývali banderovce a hledané zrádce.[820]

Motiv klášterů jako zločineckých center se stal výraznou součástí obrazu nepřátel řeholníků. Kláštery byly líčeny jako středověké přežitky, které již dlouhou dobu neplnily svou původní funkci náboženských a vzdělanostních středisek, v rozsáhlých areálech prý již ani neprobíhal komunitní život, naopak sloužily jen k hromadění majetku několika jedinci.[821] Po únorovém převratu pak prý byly využívány jako maskování pro ilegální aktivity řeholníků – shromažďování zbraní a ukrývání *protistátních spiklenců*.[822]

Graficky tuto tezi zobrazil J. Hejna v karikatuře, kterou otiskl časopis *Dikobraz.* Modlící se mniši mají na klekátcích položeny pistole a knihu s instrukcemi pro špionáž. Dva jsou oděni v černé kleriky, jaké nosí diecézní kněží, prostřední je oblečen v premonstrátský hábit, což je v souladu s texty o orientaci premonstrátů na přípravu povstání a shánění výzbroje.[823]

[820] Vysocí církevní hodnostáři v čele skupiny velezrádců a vyzvědačů. *Rudé právo.* 1. 4. 1950, roč. 30, č. 78, s. 3; HÁJKOVÁ, Věra. V cizích službách. *Tvorba.* 12. 4. 1950, roč. 19, č. 15, s. 340-341; Před křížem v soudní síni. *Katolické noviny.* 9. 4. 1950, roč. 2, č. 15, s. 2.
[821] Kláštery. *Katolické noviny.* 21. 5. 1950, roč. 2, č. 21, s. 1.
[822] DOLEJŠÍ, Vojtěch. Rozvratná činnost řádových kněží ve službách imperialistů. *Rudé právo.* 16.4. 1950, roč. 30, č. 90, s. 7.
[823] HEJNA, J. Večerní modlitba v leckterém opatství. *Dikobraz.* 18. 4. 1950, roč. 6, č. 16, s. 5.

Obrázek 77 HEJNA, J. Večerní modlitba v leckterém opatství. *Dikobraz.* 18. 4. 1950, roč. 6, č. 16, s. 5.

Další charakteristiky nepřítele řeholníka byly obdobné jako v případě vysokého církevního hodnostáře – touha po bohatství, spojení s fašismem, spolupráce s imperialisty, emigranty, snaha o vyvolání války.[824] Chyběly ale zmínky o sociálním konfliktu mezi představenými řádů a obyčejnými řeholníky, většinou mezi nimi nebylo rozlišováno.[825] Celkově byly mužské řády ukazovány jako zkažené organizace, pracující pro nepřítele Vatikán. Akce K byla pak prezentována jako *„opatření, která znamenají návrat řádů k jejich původnímu a pravému náboženskému poslání.“*[826] Řeholníci měli žít společně v internačních klášterech a věnovat se pouze lehké práci v zahradnictví apod., uvolněné klášterní budovy pak měly sloužit pro bohulibé účely – pro potřeby sociálních a zdravotních

[824] DOLEJŠÍ, Vojtěch. Rozvratná činnost řádových kněží ve službách imperialistů. *Rudé právo.* 16.4. 1950, roč. 30, č. 90, s. 7; NEULS, J.; DVOŘÁK, M. *Co se skrývalo za zdmi klášterů*, s. 7; DOLEJŠÍ, Vojtěch. Ohlas dne. *Rudé právo.* 4. 4. 1950, roč. 30, č. 80, s. 5.
Srov. NEČASOVÁ, D. *Obrazy nepřítele v Československu*, s. 153.
[825] NEČASOVÁ, D. *Obrazy nepřítele v Československu*, s. 154.
[826] O návrat katolických řádů k náboženskému poslání. *Rudé právo.* 19. 4. 1950, roč. 30, č. 92, s. 1.

služeb a Charity, případně jako byty.[827]

Od této praxe se odchýlil článek v *Katolických novinách*, který komentoval politický proces Machalka a spol. Údajnou ilegální činnost odsouzených popisoval jako selhání vysoce postavených jednotlivců, kteří ale zůstali osamocení. Oproti tomu *drobní řádoví bratři a řeholní sestry* měli mít kladný postoj k republice.[828]

Obraz řeholnic zůstával i v této době pozitivní (navzdory tzv. Akci Ř)[829]. Například na začátku roku 1951 *Katolické noviny* referovaly o sestrách z Kongregace chudých školských sester, jež se staraly o dětský domov ve Staňkově na Plzeňsku a uzavřely socialistické závazky, že budou šetřit energie, opravovat si různé věci svépomocí, vypěstují si zeleninu pro domov na zahradě. Řeholnice byly uváděny jako vzorné křesťanky, které pracují pro mír. [830]

Jako nepřátelské osoby byly líčeny jen jednotlivé sestry, většinou představené klášterů, které byly zatčeny a souzeny v politických procesech. Tak v červnu 1952 byly v procesu Mádr a spol. souzeny generální představená boromejek Žofie Langrová a představená kláštera sester těšitelek v Rajhradě Marie Vintrová. Ženy byly obviněny, že v klášterech ukrývaly imperialistické agenty. *Rudé právo* to komentovalo takto: *„Tak proces s touto protistátní bandou ukázal, že to byly nyní ženské kláštery, které sloužily jako skrýše vatikánských agentů, špionů a rozvratníků. Ženské kláštery vystřídaly v této špinavé úloze kláštery mužské, které byly již dříve odhaleny jako útočiště zločinců vysílaných nebo řízených Vatikánem a západními imperialisty.“*[831]

Od zobrazení mužských řádů se ale obraz řeholnic liší: Langrová byla navíc obviněna ze zpronevěry 3 milionů korun. Měla ukrást svým podřízeným řeholnicím peníze, které si vydělaly v zaměstnání v nemocnicích. Objevuje se zde tedy motiv vykořisťování obyčejných pracujících sester jejich představenou.[832]

---

[827] Tamtéž; Kláštery. *Katolické noviny.* 21. 5. 1950, roč. 2, č. 21, s. 1.
[828] Před křížem v soudní síni. *Katolické noviny.* 9. 4. 1950, roč. 2, č. 15, s. 2.
[829] Akce Ř: Násilná akce proti ženským řeholím. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů [cit. 2020-08-24]. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/uvod/skupina-vyzkumu/akce-r/.
[830] Ctihodné sestry budovatelkami vlasti a míru. *Katolické noviny.* 25. 2. 1951, roč. 3, č. 9, s. 6.
[831] Proces s agenty Vatikánu a teroristickými vrahy. *Rudé právo.* 15. 6. 1952, roč. 32, č. 153, s. 5.
[832] Tamtéž.

6. Emigrace, jež činí duše špinavými[833]

Československí emigranti představovali v plejádě nepřátel specifickou skupinu, kterou ani není možné snadno zařadit do množin vnitřního a vnějšího nepřítele. Propagandisté se věnovali především československé politické emigraci. Tito lidé patřili většinou již před únorovým převratem k oponentům Komunistické strany Československa, v té době tedy zosobňovali vnitřního domácího nepřítele. Když se po únoru 1948 uchýlili do exilu, stali se vnějšími nepřáteli. A takzvaní agenti chodci překračovali pomyslnou hranici mezi vnitřním a vnějším nepřítelem znovu, když se přes železnou oponu vraceli do Československa a případně zde byli zatčeni a uvězněni.

Dalším specifikem nepřátel emigrantů bylo, že i ze zahraničí vstupovali do otevřené či skryté interakce s komunistickou propagandou. Působili v československých redakcích zahraničních rozhlasových stanic, které vysílaly do Československa, vydávali vlastní periodika. Komunistická moc na jejich působení reagovala dvěma způsoby: 1. cenzurou – technickými prostředky rušila zahraniční vysílání, kontrolovala informační kanály ze zahraničí; 2. kontrapropagandou, kdy ve svých médiích různými způsoby reflektovala emigrantskou propagandu.[834]

Kampaně vedené proti československým emigrantům se také projevovaly větší konkrétností i větší mírou agresivity oproti kampaním proti ostatním vnějším nepřátelům. Zatímco obraz nepřátel imperialistů byl spíše abstraktní, často se objevovala teoretická pojednání o kapitalismu jako hospodářském systému a hlavní negativní postavy představovali političtí vůdci (američtí prezidenti, ministři zahraničí apod.), tedy osoby pro československé občany velmi vzdálené, obraz československých emigrantů byl konkrétnější, jako hlavní zloduši se objevovali čeští a slovenští politikové, které lidi znali mnohem lépe, hodně

[833] GALUŠKA, Miroslav. Emigrace, jež činí duše špinavými. *Tvorba.* 13. 7. 1949, roč. 18, č. 28, s. 655.

[834] Důkazem vzájemné interakce je i monitorování zahraničního vysílání určeného pro ČSR československou odposlouchávací službou. O obsahu zahraničního vysílání vydával Československý rozhlas (a po roce 1954 Československá tisková agentura) tajné relace, které jsou nyní uloženy v NA ve fondu Monitory (číslo fondu 311).
Stejným způsobem monitorovalo Radio Svobodná Evropa vysílání Československého rozhlasu. Monitoringy jsou uloženy v Budapešti v OSA ve fondu HU OSA 300 Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute.
Konkrétním příkladem komunistické kontrapropagandy je např. článek v *Rudém právu*, který reaguje na balonovou akci Radia Svobodné Evropy – operaci Prospero. Akce, odsouzená ke krachu. *Rudé právo.* 18. 3. 1953, roč. 33, č. 198, s. 2.

obyvatel Československa je dříve i volilo a třeba s nimi přišlo do osobního kontaktu (včetně ideových tvůrců propagandy.)[835]

Mediální obraz emigrantů byl v hlavních konturách v souladu se zjištěními československých bezpečnostních složek, detaily a konkrétní informace však mohly být účelově zamlčovány nebo pozměňovány (jak ukazuje případ Zvolský, který je popsán níže). Například přísně tajná *Zpráva o činnosti uprchlíků v zahraničí do 31. 12. 1950*, kterou vydalo Ministerstvo národní obrany, obsahovala řadu motivů, které dále rozpracovávali propagandisté. Z československého exilu vyjímala skupiny kolem Ferdinanda Ďurčanského a Karola Sidora, které označovala jako Slováky a separatisty.[836] Podobně je později vyčleňovala zásadní propagandistická brožura *Emigranti proti národu*, kde byli označováni jako *„Tisovi dědici“*.[837] Anonymní autoři ministerské zprávy také pojednávali o roztříštěnosti politické emigrace, která měla mít jediný společný cíl: zničit Československo a jeho lidově demokratický režim.[838] K tomuto cíli emigranti prý neváhali využít všechny prostředky, včetně toho nejkrvavějšího: snah o vyvolání války mezi západními mocnostmi na jedné straně a Sovětským svazem a lidově demokratickými zeměmi na straně druhé.[839] Emigranti podle zprávy různými způsoby pracovali ve prospěch imperialistů, za což získávali finanční i ideovou podporu. Zpráva rozlišovala propagační, zpravodajskou a teroristickou činnost emigrantů.[840] Zmiňovala ale i ekonomické emigranty a špatné poměry v uprchlických táborech.[841] Azylanty, politickou emigraci, označovala jako *zrádce* a doporučovala je považovat za *nepřátele státu.*[842] Tyto myšlenky najdeme i v dobovém veřejném diskurzu a oficiální propagandě.

[835] Přerod nedávných koaličních partnerů ve zrádce a zločince popisuje např. článek tajemníka ÚV KSČ Bruno Köhlera. KÖHLER, Bruno. Rozdrtíme nepřátele lidové demokracie. *Tvorba.* 1948, roč. 17, č. 41, s. 805-506.
K silné rétorice ohledně československých emigrantů např. Odsuzujeme zrádce Zenkla a spol. *Pochodeň*. 23. 12. 1953, roč. 2, č. 51, s. 4.
[836] ABS, f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky, sign. 302-140-8 Zpráva o činnosti uprchlíků v zahraničí do 31. 12. 1950, s. 27.
[837] SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 37.
[838] ABS, f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky, sign. 302-140-8 Zpráva o činnosti uprchlíků v zahraničí do 31. 12. 1950, s. 127.
[839] Tamtéž, s.128.
[840] Tamtéž, s. 84, 128.
[841] Tamtéž, s. 3, 51-52.
[842] Tamtéž, s. 129

6.1 Emigranti proti národu[843] – Dobří a zlí emigranti

Protože v českém národním příběhu, jak jej prezentovali i komunističtí ideologové, hráli exulanti vždy pozitivní roli, bylo pro propagandisty zásadní rozlišit *dobrou* a *zlou* emigraci. Již v březnu 1948 se tohoto úkolu ujal tehdejší šéfredaktor *Rudého práva* Vilém Nový[844], který napsal článek *Emigrace 1948* publikovaný v periodiku *Tvorba*. V textu srovnával historické emigrace Čechů a současnou československou emigraci. Ve svém historickém exkurzu hodnotil autor pobělohorskou emigraci v čele s Janem Ámosem Komenským jako mravní i intelektuální elitu, která v době poroby národa *temna „mluvila a jednala svobodně jménem spoutaného a umlčeného národa, jehož prapor čestně držela a jehož kulturu nesla a rozvíjela.“*[845] Tyto exulanty vnímal Nový velmi pozitivně jako nositele *„idey svobody a pokroku“,* vyzdvihoval i jejich dílo, které považoval za přínos pro celou evropskou civilizaci. Dále zmiňoval české emigranty po potlačené revoluci roku 1848, především Josefa Václava Friče. Opět vystupovali jako kladní hrdinové, kteří bojovali ze zahraničí za změnu neuspokojivých domácích poměrů, měli správný *„pokrokový, svobodomyslný a národně revoluční“* program.

Překvapivě novinář nezapomněl ani na české a slovenské krajany v cizině i zámoří, kteří se v době Rakousko-Uherska vystěhovali za obživou. Rovněž tato emigrace je posuzována smířlivě: *„I tato emigrace v nových svých domovech zachovala si spojitost s národem, sdružovala se v národní spolky, vydávala české noviny a knihy, pěstovala vlasteneckou pospolitost a zachovala si přes několik generací až dodnes své národní povědomí. V době první světové války poskytla zahraničnímu odboji neocenitelnou pomoc. Ale ani v druhé světové válce nestála stranou.“*[846]

Československá emigrace za první a druhé světové války, (mezi níž patřil i autor, který v letech 1939-1945 pobýval v Londýně) byla podle článku bez pochyb hrdinná, protože *„bojovala za svobodu svého národa“* – za rozbití Rakousko-Uherska a obnovení samostatného národního státu a v druhé válce za porážku fašismu a osvobození vlasti z německé okupace. Klíč k určení těchto *dobrých*

[843] SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu.* Praha 1953.
[844] NIKLÍČEK, Ladislav. Nový Vilém. In: CHURAŇ, M. a kol. *Kdo byl kdo*. II. díl, s. 36.
[845] NOVÝ, Vilém. Emigrace 1948. *Tvorba.* 1948, roč. 17, č. 13, s. 246.
[846] Tamtéž.

emigrantů a *zlých* emigrantů, kteří utekli do zahraničí v roce 1948, ležel podle článku v jejich vztahu k národu. Zatímco všichni emigranti od pobělohorské emigrace po druhou světovou válku jednali *„v souhlase s národem, vyjadřovali jeho vůli a bojovali za jeho věc“*, v případě poúnorové emigrace se naopak *„rozešli s národem, neboť ten chtěl vpřed – a oni jej táhli dozadu.“*[847] Absolutní dobro zde představuje *pokrok*, neustálý pohyb dopředu. A špatnost poúnorové emigrace spočívá právě v jejím údajném zpátečnictví, tzv. *reakcionářství*, pohybu dozadu, což má být nepřirozené, a tedy zlé. Autor ve své argumentaci pracuje s hlavními myšlenkami komunistické ideologie, která je založena na přesvědčení o pokroku, kdy se prostřednictvím revolucí a třídního boje vyvíjí uspořádání lidské společnosti k stále lepším formám.

Bedřich Loewenstein v předmluvě své knihy *Víra v pokrok* uvádí, že i když v dějinách lidstva dochází k velkým vynálezům a skutečným zlepšením, často jsou dílem náhody, spíše než úmyslu a neexistuje mezi nimi žádná logická souvislost. Ta je do minulosti uměle vnášena až z pohledu současnosti a je nazývána pokrokem. Loewenstein tak myšlenku jediného zacíleného pokroku považuje za ideologii, velký příběh, který byl vytvořen podle příkladu biblických dějin spásy nebo biologické evoluce. [848] Toto platí i v případě komunistické ideologie, jejíž nedílnou součást tvořil *mýtus nezadržitelného revolučního pokroku.*

Podle výkladu Viléma Nového provedl v únoru 1948 československý lid vedený KSČ revoluci, což byl logický krok zapadající do dějinného vývoje. Naopak ministři nekomunistických stran a jejich podporovatelé se snažili o zastavení revolučního dění a provedení *kontrarevoluce*, což autor popisuje i terminologií Velké francouzské revoluce: *„Naopak, osnovatelům nedávného protivládního puče šlo o to násilně přervat tento přirozený a logický vývoj. Šlo jim o kontrarevoluční zvrat, o návrat k předmnichovským poměrům – o thermidor naší revoluce.“*[849]

Po krachu svých záměrů, místo aby se káli, se bývalí vůdcové nekomunistických stran dopustili dalšího hříchu – odrodilství a zrady svého národa, když se uchýlili do emigrace, odkud se snažili škodit novému československému režimu. Z politických vůdců se měly stát *„ztroskotavší politické ruiny, vyvržené ze živého organismu národa, nikomu již nepotřebné, leda – zahraničním*

[847] Tamtéž.
[848] LOEWENSTEIN, Bedřich. *Víra v pokrok: Dějiny jedné evropské ideje.* Praha 2009, s. 11-12.
[849] NOVÝ, V. Emigrace 1948, s. 246.

nepřátelům naší republiky a jejího řádu.“ Článek uvádí i správný postup pro poražené politiky: měli se vyznat ze svých chyb, stáhnout se do ústraní a pracovat jako obyčejní lidé. Oni však se zachovali špatně, zatrpkli, nenávidí svůj národ a za hranicemi pracují proti němu.[850]

Autor shrnul svůj vývod: zatímco dříve byly emigrace nositeli pokroku, po únoru 1948 se pokrokové dění odehrává přímo v Československu, emigrace je tedy zbytečná a do zahraničí naopak odcházejí jen osoby, které se snaží pokrok zastavit – zrádci národa a vyvrhelové. *„Jestliže dřívější čeští emigranti odcházeli za hranice proto, aby sloužili věci národa, pak nynější političtí bankrotáři odcházejí proto, aby sloužili jeho nepřátelům. Národ, který dosáhl takové míry národní svobody a nezávislosti, který dospěl mezi nejpokrokovější země světa, který změnil tak pronikavě své hospodářské a sociální ústrojí a který má namířeno dále kupředu – takový národ uzavřel už definitivně období, kdy bylo potřebí, aby za jeho věc bojovala emigrace za hranicemi. Naopak – náš národ sdružuje všechny kladné složky usilující o další pokrok – doma. To, co od nás nyní odchází, jsou odpadky, potomci černožlutých Čehonů, Švihů a pronacistických kolaborantů.“*[851]

Tato myšlenka se v československém diskurzu opakovala. Ve stručnější podobě se objevila např. v projevu poslance JUDr. Miroslava Klingera k výsledku voleb v červnu 1948: *„Poúnorová emigrace, pokračoval posl. Dr. Klinger, je první v našich dějinách, jež se s cizími politickými činiteli spojuje proti vlastnímu národu. Všechny dosavadní emigrace bojovaly v souladu s vlastním národem a s jeho zájmy proti cizáckým vetřelcům. Dnešní emigrace však nemá práva mluvit jménem národa, mluví jen za sebe a je v cizích službách.“*[852]

Expresivněji to vyjádřil náměstek ministra národní obrany Čeněk Hruška v předmluvě brožury *Emigranti proti národu*: *„Kdo může utíkat z pokrokového státu, kdo může utíkat ze státu, ve kterém náš pracující lid buduje socialismus? Jenom reakcionář, jenom kapitalista služebník reakce a imperialismu. Mezi těmito reakčními kapitalistickými emigranty jsou také skupinky pravicových socialistů, které nemohou být bez svých pánů, a proto také emigrovaly, když jejich reakční politika byla naší dělnickou třídou odmítnuta. Aby si však obhájili svou existenci a žili bez práce, musí štvát proti své vlastní zemi za peníze amerických a anglických*

[850] Tamtéž.
[851] Tamtéž.
[852] Náš lid odpověděl poúnorové emigraci. *Rudé právo.* 19. 6. 1948, roč. 28, č. 143, s. 2.

imperialistů. "[853]

6.2 Zasviť mi ty slunko zlaté na poslední z vlasti krok…[854] – Odchod do emigrace

Propagandistický život emigranta měl několik fází. První z nich představoval odchod do emigrace, respektive neúspěšný pokus o překročení hranic. Zprávy o emigraci nekomunistických politiků a zadržení neúspěšných uprchlíků plnily československý tisk již v březnu 1948 – záhy po komunistickém převratu.

Již od skončení druhé světové války bylo pro občany Československa obtížné se legálně dostat do zahraničí. Vláda cíleně omezovala cestování, což se v období bezprostředně po skončení války dělo i v jiných evropských zemích a podobná situace byla v Československu i po skončení první světové války. Normální již nebylo, že tento stav se neměnil ani po zrušení branné pohotovosti státu (v českých zemích 31. 12. 1945, na Slovensku do roku 1946). Naopak v lednu 1946 se vláda usnesla, že cestování má být omezeno i nadále. Jako oficiální zdůvodnění, proč nebyl žadatelům vydán cestovní pas, používalo ministerstvo vnitra odkazy na nedostatek deviz, poválečný hospodářský rozvrat a ohrožení státního zájmu. Komunisté již v tomto období prosadili princip, který platil až do roku 1989, že cestování není ve státním zájmu, protože tak státu ubývá pracovní síla a valuty. A cesty do ciziny mají být povolovány jen právě v případě státního či veřejného zájmu. Podle pasové instrukce ministerstva vnitra z roku 1946 měla policejní ředitelství vystavovat občanům pasy pro soukromé cesty jen v odůvodněných mimořádných případech, i pro pracovní cesty bylo třeba získat doporučení.[855]

K další výrazné restrikci zahraničních cest došlo v době komunistického převratu v únoru 1948. Již v noci z 22. na 23. února 1948 vydalo ministerstvo vnitra nařízení pohraničním stanicím Sboru národní bezpečnosti, že nesmějí pouštět do zahraničí nikoho, kde nemá v pasu speciální výjezdní povolení od ministerstva vnitra. Také zastupitelské úřady Československa v zahraničí obdržely zákaz vydávat víza k cestě do ČSR bez souhlasu ministerstva vnitra. Pasová a vízová

[853] SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 7.
[854] FUCHS, Otakar. Zasviť mi ty slunko zlaté na poslední z vlasti krok… *Dikobraz*. 18. 5. 1948, roč.4, č. 20, s. 3.
[855] RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu.* Praha 2007, s. 27-28.

politika Československa byla v následujících letech vedena právě cílem co nejvíce izolovat obyvatele Československa, uzavřít hranice a nikoho nepouštět dovnitř ani ven. Podle historika Jana Rychlíka se komunistický stát aktivně snažil o úplnou izolaci svých obyvatel a podnikal k ní kroky především v letech 1948-1956, kdy se výrazně omezovaly i zájezdy do spřátelených lidově demokratických zemí.[856] Omezen byl i malý pohraniční styk, který v určité formě fungoval jen s Maďarskem, s Polskem jen minimálně a na hranicích s oběma německými státy a SSSR neexistoval vůbec.[857]

Protože prakticky zmizela možnost legálního vycestování, stoupla nelegální emigrace. Tzv. železná opona se uzavírala postupně. Sledované období můžeme rozdělit do dvou úseků: 1948-1951, 1951-1956. Jak svým výzkumem potvrdil i Pavel Vaněk, rok 1951 představoval v československém systému ochrany hranic výrazný předěl: přešlo se na tzv. vojskový způsob ochrany hranic podle sovětského vzoru, Pohraniční stráž prošla reformou, byly navýšeny počty jejích příslušníků, zaujata nová dislokace. V červenci 1951 došlo i k legislativní úpravě ochrany hranic schválením zákona č. 69/1951 o ochraně státních hranic.[858] V období do roku 1951, zvláště v prvních měsících po převratu, bylo možné hranici vcelku lehce překonat, a to bez ohledu na to, že tradiční Finanční stráž, které komunistické vedení státu nedůvěřovalo, nahradily v ochraně hranic pohraniční útvary Sboru národní bezpečnosti a od ledna 1949 Pohraniční stráž.[859] Emigranti překračovali hranice mimo hraniční přechody – tzv. po zelené hranici především v horských oblastech Šumavy a Českého lesa. Často jim v odchodu do zahraniční pomáhali tzv. převaděči, což byli většinou místní obyvatelé, kteří dobře znali příhraniční lesy, v některých případech převáděli i příslušníci Finanční stráže či Sboru národní bezpečnosti.[860] Kromě individuálních převodů, kdy lidé pomohli v útěku přes hranice svým známým, vznikaly i organizované převaděčské skupiny, které zprostředkovaly nejen odchod do zahraničí, ale později i spolupracovaly s agenty

[856] Tamtéž, s. 34-36.
[857] Tamtéž, s. 42-43.
[858] VANĚK, Pavel. *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955.* Praha 2008.
Více srov. PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrcených na státních hranicích 1945–1989.* Praha 2006; Československo. 69. Zákon ze dne 11. července 1951 o ochraně státních hranic. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1951, částka 35. [cit. 2016-04-12]. Dostupné také z: https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=592.
[859] PULEC, M. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*, s. 17.
[860] VANĚK, P. *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice*, s. 21.

chodci a zapojily se do odboje proti komunistickému režimu.[861] Někteří převaděči se nakonec sami uchýlili do emigrace, ale řadu organizovaných skupin odhalila Státní bezpečnost a jejich členy tvrdě potrestala dlouholetým žalářem.[862]

Změny v systému ochrany hranic v roce 1951 se snažily o dosažení ideálu, jímž byla nedotknutelná, úplně nepropustná hranice. Tohoto stavu se nikdy nepodařilo dosáhnout, nicméně se zaváděním nových opatření a stavbou tzv. ženijně technického zabezpečení hranice, což byly např. drátěné zátarasy, elektrifikované drátěné zátarasy, skutečně klesal počet lidí, kteří se pokoušeli o přechod hranic.[863]

Neexistuje kompletní statistika o počtech emigrantů, kteří opustili Československo v letech 1948-1989. Jsou dostupné jen částečné údaje, které se navíc v různých zdrojích liší. Jan Rychlík vychází z materiálů ministerstva vnitra uložených v Národním archivu a uvádí, že v letech 1945-1987 emigrovalo z Československa 172 655 osob, z toho 25 350 osob v letech 1948-1951.[864] Bořivoj Čelovský a Pavel Vaněk citují zprávu ministerstva vnitra pro Klementa Gottwalda ze srpna 1948, podle níž odešlo do zahraničí asi 8000 emigrantů, z toho 48 bývalých ministrů, bývalých pověřenců a poslanců a 31 diplomatů. Do poloviny roku 1951 pak počet útěků za hranice nebo pokusů o útěk vzrostl na 20 450.[865] Jak uvádí autoři Tereza Mašková, Vojtěch Ripka a Jan Rychlík, z tohoto počtu se podařilo překonat hranice 11 734 osobám.[866] Zdeněk Jirásek uvádí, že podle zprávy Karola Bacílka politickému sekretariátu ÚV KSČ z ledna 1953 evidovala Státní bezpečnost v souvislosti s emigrací 43 037 osob. V tomto počtu však byly zahrnuty i oběti provokatérských akcí StB, které se za hranice nikdy nedostaly, ještě

[861] Např. skupina Františka Wiendla z Klatov nebo skupina Josefa Touše z Pocinovic spolupracovaly s agentem chodcem Aloisem Suttym. Pomocí agenta provokatéra je Státní bezpečnost odhalila, zatkla a v prosinci 1950 v monstrprocesu odsoudila k vysokým trestům. Alois Sutty byl odsouzen k trestu smrti a v dubnu 1951 popraven. Srov. WIENDL, Jan. Mužové iluzí a činů, příspěvek k dějinám demokratického odboje na Klatovsku. In: *Sborník prací z historie a dějin umění,* 2/2003 Klatovy. s. 157-174. Dalším příkladem organizované převaděčské sítě je skupina vedená Ottou Tulačkou, která převedla např. kancléře prezidenta Beneše Jaromíra Smutného. Srov. JANDEČKOVÁ, Václava. *Kámen: svědectví hlavního aktéra akce „Falešné hranice" u Všerub na Domažlicku.* Domažlice 2013.
[862] JIRÁSEK, Zdeněk. *Československá poúnorová emigrace a počátky exilu.* Brno, 1999, s. 22.
[863] VANĚK, P. *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice*. Pro léta 1951-1955 nejsou k dispozici absolutní čísla emigrantů ani zadržených, ale sondy provedené Pavlem Vaňkem na příkladu dvou brigád Pohraniční stráže klesající tendenci naznačují.
[864] RYCHLÍK, J. *Cestování do ciziny,* s. 115.
[865] ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Uprchlíci po „Vítězném únoru.* Šenov u Ostravy, 2004, s. 20.
[866] MAŠKOVÁ, Tereza; RIPKA, Vojtěch. *Železná opona v Československu.* Praha 2015, s. 47; RYCHLÍK, J. *Cestování do ciziny*, s. 48.

na území ČSR byly zatčeny a uvězněny.[867] Asi nejznámější provokací byla akce Kámen, kdy StB vytvořila falešnou hranici, emigranty zastavila falešná německá hlídka a byli vyslýcháni ve falešné úřadovně americké vojenské kontrarozvědky. Vše v režii StB, která uprchlíky vzápětí zatkla. Jednou z lokalit, kde akce Kámen probíhala, byly Všeruby na Domažlicku.[868]

Již od února 1948 se emigranti dělili na dvě skupiny – exulanti a obyčejní emigranti. Exulanti byli političtí emigranti, odpůrci komunistického režimu, kteří se kvůli svým informacím i možnému budoucímu působení stali zajímavými pro americkou výzvědnou službu (Counter Intelligence Corps – CIC). Po přechodu hranic byli umístěni v tzv. Alaska House v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem, kde měli zajištěny lepší životní podmínky než ostatní emigranti, ale pobývali v izolaci a absolvovali intenzivní pohovory s důstojníky CIC.[869] Oproti tomu neprominentní obyčejní emigranti nebyli pro zpravodajce zajímaví, takže byli umisťováni do provizorních uprchlických táborů, kde o ně bylo postaráno výrazně hůře.

Vlastní diferenciaci uprchlíků zavedly v letech 1950-1951 i československé bezpečnostní složky, ovšem s opačnými znaménky. Rozlišovali tzv. nepřátele režimu, kam patřili agenti, vyzvědači, lidé, kteří aktivně pracovali proti komunistickému režimu. Pokud byli tito lidé zatčeni, jejich případy projednával státní (později krajský) soud a čekal je přísnější trest. Druhou skupinu tvořili *normální kopečkáři,* což byly zejména osoby dělnického původu, které k pokusu o přechod hranic vedla mladická nerozvážnost, touha po dobrodružství, osobní problémy. Jejich případy řešil okresní soud[870] a přihlíželo se k jejich skutkům s větší shovívavostí. Jim byla také určena amnestie z roku 1955, kdy se mohli beztrestně vrátit do Československa.[871]

Také československá komunistická propaganda rozlišovala dva druhy emigrantů: tzv. prominenty a tzv. řadové.[872] Jejich obraz v dobových médiích

[867] JIRÁSEK, Z. *Československá poúnorová emigrace*, s. 20-21.
[868] Srov. JANDEČKOVÁ, Václava. *Kámen: svědectví hlavního aktéra akce „Falešné hranice" u Všerub na Domažlicku.* Domažlice 2013.
[869] ČELOVSKÝ, B. *Uprchlíci*, s. 10; HOFFMANN, Roland J. *Die Anfänge der Emigration aus der Tschechoslowakei nach der kommunistischen Machtergreifung vom Februar 1948 und die provisorische Aufnahme der Flüchtlinge in der amerikanischen Besatzungszone Deutschland.* Praha 1996, s. 88.
[870] VANĚK, P. *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice*, s 22.
[871] Tamtéž, s. 159.
[872] SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 145.

se lišil, využíval rozdílné prvky. Prominenti vystupovali jako *arcinepřátelé*, zrádci národa, jednali aktivně, i když tato aktivita mohla znamenat, že se dobrovolně dali do služeb imperialistů; plně si uvědomovali důsledky svých činů a byli za ně zodpovědní, produkovali protikomunistickou propagandu a snažili se zlákat k emigraci další lidi. Oproti tomu řadoví emigranti byli k útěku svedeni, přesvědčeni prominenty nebo jejich propagandou, své emigrace později litovali a přáli se vrátit do Československa, což se však ne všem podařilo, protože byli drženi Němci a Američany v lágrech, kde žili v bídných podmínkách a o hladu. Aby unikli hrozným podmínkám v lágru, dali se někteří naverbovat do francouzské cizinecké legie, americké armády nebo přistoupili na spolupráci s CIC.[873]

Mediální texty věnované útěkům do zahraničí pracovaly s archetypem boje dobra proti zlu. Základem narativu bylo, že *padouchovi,* kterého v příbězích zosobňoval emigrant, se postavil *hrdina*, v tomto případě příslušník Sboru národní bezpečnosti, později pohraničník, případně uvědomělý a aktivní občan Československa. Tento typ příběhů se v československých médiích objevoval od března 1948 až do konce sledovaného období. Z hlediska obsahu můžeme články věnované útěkům do zahraničí rozřadit do čtyř skupin: 1. neúspěšný útěk veřejně známé osoby – prominenta, případně i řadového uprchlíka 2. úspěšný útěk neznámé osoby, o němž referovala zahraniční média, 3. literární, umělecky ztvárněné příběhy zadržení *narušitelů hranice* nepopisující konkrétní případ; 4. útěk za pomoci veřejné dopravy, *únos* dalších spolucestujících.

Tématu neúspěšného pokusu o emigraci prominenta, bývalého významného politika a oponenta komunistické strany, se v březnu 1948 věnoval článek Václava Slavíka *Nad Bavorskem slunce nevyšlo*.[874] V něm ztělesňuje roli zloducha zmíněný Bohuslav Deči. Mladý politik působil na Královéhradecku, v letech 1945-1948 byl poslancem Národního shromáždění republiky Československé[875] za národně socialistickou stranu a před únorovým převratem velmi otevřeně kritizoval politiku KSČ a metody Noskova ministerstva vnitra (např. v souvislosti s nechanickou aférou, kdy SNB v létě 1947 rozehnala Selskou jízdu v Nechanicích). Po komunistickém převratu si uvědomoval, že je pro novou vládnoucí moc velmi

[873] Tamtéž, s. 12, 193.
[874] SLAVÍK, Václav. Nad Bavorskem slunce nevyšlo. *Tvorba.* 17. 3. 1948, roč. 17, č. 11, s. 206.
[875] Bohuslav Deči. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha, 2016 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: http://www.psp.cz/sqw/detail.sqw?id=1001&org=286.

nepohodlnou osobou a že se jej bude chtít zbavit. Proto se rozhodl k emigraci. 1. března 1948 odjel s tajemnicí národně socialistické strany v Hradci Růženou Pacejkovou na Šumavu a pokusili se přejít hranice. Byli však zadrženi příslušníky pohraničního útvaru SNB.[876]

Slavíkův článek má formu reportáže, autor prý navštívil pohraničí a několik stanic pohraničních útvarů a nyní seznamuje čtenáře se získanými poznatky. Dečiho prezentuje jako představitele *„správné západní ideologie“,* který již před únorem 1948 přesvědčoval nerozvážné mladíky, že v ČSR není svoboda a že je třeba utéct na Západ. Poté se údajně choval zbaběle, odmítal nést zodpovědnost za své činy a o chudáky se dále nestaral. Aby unikl trestu, pokusil se o útěk ze státu. I člověk, který Dečiho převáděl, nese všechny znaky nepřítele režimu – jedná se o bývalého svobodníka západní armády, který je navíc spřízněn s místním *„králem pašeráků“* Němcem Hildegardem. Převaděč je velmi zkušený, zná dobře místní prostředí. Přesto se skupině nepodaří přejít hranice. Na scénu totiž vstoupí pohraniční hlídka, která si všimla stop ve sněhu a skupinu na hranicích zadržela. Proti rázným pohraničníkům je Dečiho chování trapné a zbabělé. Nejprve výmluvný politik ztrácí řeč, poté se vymlouvá, že jde na procházku na Plešné jezero, a poté se ohání argumentem, že je poslanec. Na závěr historky novinář škodolibě konstatuje: *„Tak se dostalo jednomu z pomlouvačů naší bezpečnosti názorného poučení o tom, zda pohraniční útvary něco dělají nebo ne. Myslel původně, že druhý den vyjde pro něho slunce v Bavorsku, ale nestalo se tak.“*[877] Dále se článek snaží působit na lidi, kteří by mohli zvažovat emigraci, a odradit je od ní. Zprávy o tom, že již uprchlo 100 tisíc lidí a že je na hranicích čekají Američané s džípy a stanovými městečky, označuje za úmyslně šířenou propagandu. Ve skutečnosti uprchlíky čeká jen nucený pobyt v bývalém německém koncentráku.

Autor využívá rozšířených protiněmeckých nálad. Všichni neodsunutí Němci jsou vykresleni jako nepřátelé, kteří fungují jako převaděči, spolupracují s imperialistickými agenty, pašují potraviny i dobytek, škodí Československu. Proto Slavík vyzývá k jejich urychlenému odstranění z pohraničí. Nechybí ani

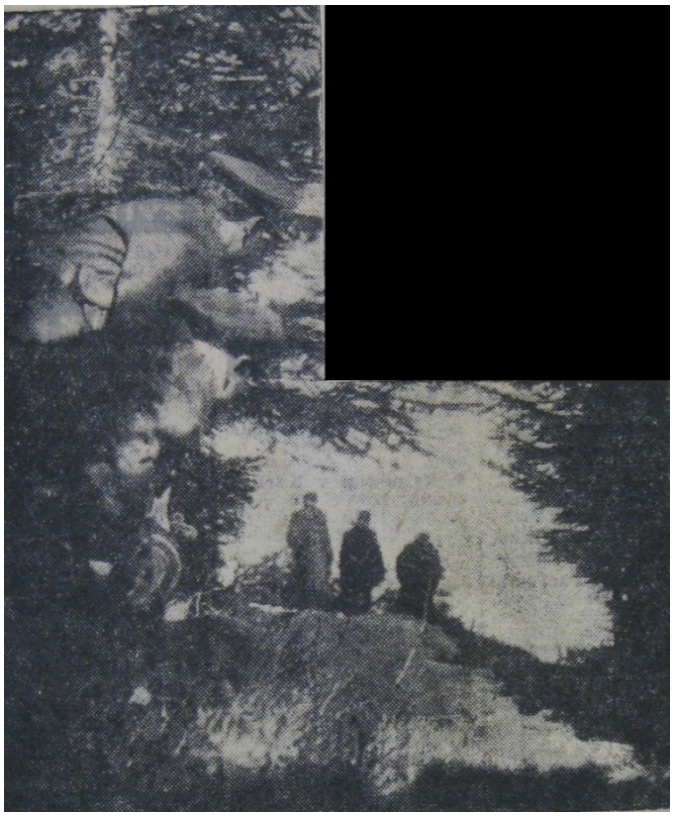
[876] JIRÁSEK, Z. *Československá poúnorová emigrace*, s. 19-20. Po zatčení byl poslanec dlouhá léta vězněn, i když se Státní bezpečnosti nepodařilo jej usvědčit z nějakého trestného činu, přestože na něj nasadila i konfidenta. V roce 1950 byl pak ve vykonstruovaném borském procesu odsouzen na doživotí za účast v údajné vězeňské vzpouře. Srov. HLADÍK, Ondřej. Čeněk Petelík – dozorce vězňů a jeho cesta na popraviště. *Historická penologie.* roč. 2011, č. 2, s. 1-52. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/107105/hp_02_11.pdf.
[877] SLAVÍK, V. Nad Bavorskem slunce nevyšlo, s. 206.

narážka na nacismus neodsunutých Němců a jejich činnost za války. Němečtí mladíci, kteří sledují pohyb pohraničních hlídek, aby převaděče varovali, kdyby se SNB chystala k zásahu, se své špionské dovednosti prý naučili v Hitlerjugend.

Přes hranice převáděli i čeští obyvatelé pohraničí. K převádění je mohly přivést nejrůznější motivy – od politického názoru a odporu k novému režimu, přes čistý altruismus až po finanční motivy. Slavík však fenomén redukuje na tradiční etnický konflikt – střet českého a německého elementu. Tento výklad podtrhuje i závěr článku, kdy jsou proti nepřátelům emigrantům a Němcům postaveni jako hrdinové příslušníci pohraničních útvarů, kteří střeží hranici, a tzv. hraničáři – čeští civilní obyvatelé pohraničí, již pohraničníkům pomáhají. Tito lidé prý pokračují v tradici Psohlavců. Tato myšlenka byla později šíře rozvedena a důležitou součástí prezentace Pohraniční stráže na veřejnosti se stala právě tradice Chodů, k ní měl odkazovat i pes ve znaku Pohraniční stráže.[878]

Novinář ve stejné době publikoval podobný článek i v *Rudém právu*. Ten měl více reportážní charakter, bylo v něm více akce i přímé řeči pohraničníků. Autor v něm popisuje zadržení uprchlíků pohraniční hlídkou, kterého byl sám svědkem. Jednalo se o muže a ženu ze Slovenska, kteří se vymlouvali, že chtěli jen navštívit své známé. Týž den pohraničníci již zadrželi *„studenty, svedené k útěku svým profesorem.“* Proti těmto řadovým emigrantům, kteří ani nejsou jmenováni, je znovu připomínán neúspěšný pokus o útěk prominenta – poslance Dečiho.[879] Kromě převaděčů Němců jsou v obou článcích zmiňovány i další potíže pohraničních jednotek, které způsobuje probíhající rekreace v hraničních oblastech, kdy je pro strážce hranic obtížné rozlišit rekreanty od lidí, kteří se snaží uprchnout. Tento problém režim záhy vyřešil zavedením hraničního a zakázaného pásma.

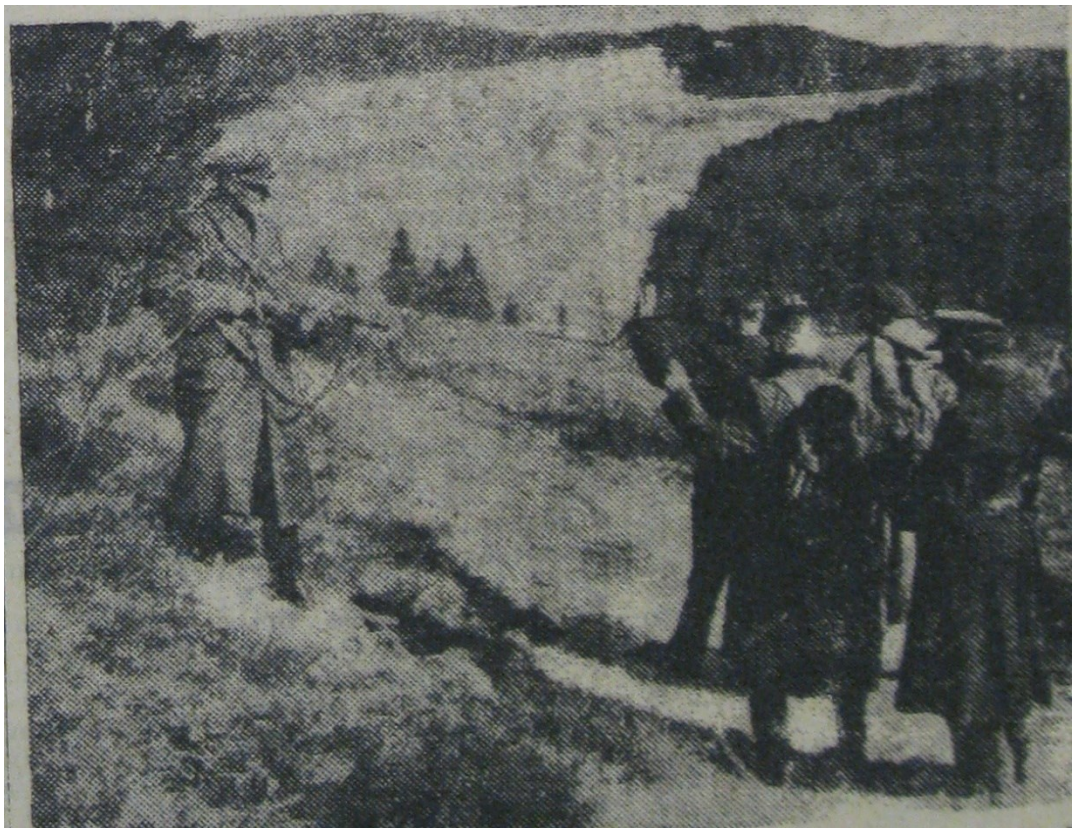
[878] Srov. PALIVODOVÁ, Eva. Na stráži míru: prezentace Pohraniční stráže na veřejnosti 1948-1956. *Sborník Archivu bezpečnostních složek.* roč. 2012, č.10, s. 123-142.
[879] Na západní hranici klid. *Rudé právo.* 17. 3. 1948, roč. 28, č. 65, s. 3.

Obrázek 78 Na západní hranici klid. *Rudé právo*. 17. 3. 1948, roč. 28, č. 65, s. 3.

Oba články doprovází i fotografie. Článek v *Pravdě* doprovází fotografie americké vlajky vlající na německých hranicích, dále obrázek domku pašeráka Hildegarda, což má snad fungovat hlavně jako kuriozita, která má přitáhnout pozornost čtenářů. Z hlediska propagandy je zajímavější třetí fotografie, která zobrazuje dva příslušníky pohraničních útvarů SNB při zadržení tří uprchlíků.[880] Tato fotografie je reprodukována i v *Rudém právu* spolu s dalším snímkem, kde pohraničníci ze zálohy pozorují emigranty a připravují se k zásahu.[881]

[880] SLAVÍK, V. Nad Bavorskem slunce nevyšlo, s. 206.
[881] Na západní hranici klid. *Rudé právo.* 17. 3. 1948, roč. 28, č. 65, s. 3.

Obrázek 79 Na západní hranici klid. *Rudé právo.* 17. 3. 1948, roč. 28, č. 65, s. 3.

Přestože se obě fotografie snaží navodit dojem autenticity a akce, jako by byly foceny přímo při zásahu pohraničníků, byly pravděpodobně stylizovány. Pokud fotografie zařadíme do kontextu obrazů s podobnou tematikou ze sledovaného i pozdějšího období[882], vynikne několik výrazných rozdílů. Ostatní fotografie i kresby prezentují vždy pouze hrdinu – pohraničníka, chybí na nich ale nepřítel – uprchlík. Pohraničník je zobrazen na hlídce, jak bděle střeží hranici, např. hledí s dalekohledem do dálky, časté jsou portréty pohraničníka se psem[883], nebo na koni.[884] Strážce hranic může být zachycen také při akci – se psem obchází hranici, upravuje orné pásmo a ženijní opatření,[885] nebo může být zobrazen podobně jako vojáci s dětmi, pionýry.[886]

[882] K metodice viz BETSCHER, Silke. Bildsprache. Möglichkeiten und Grenzen einer Visuellen Diskursanalyse. In: EDER, Franz X.; KÜHSCHELM, Oliver; LINSBOTH, Christina (Hrsg.) *Bilder in historischen Diskursen.* Wiesbaden 2014, S. 63-83.
[883] Fotografie. Výročí zákona na ochranu státních hranice. *Rudé právo.* 11. 7. 1952, roč. 32, č. 179, s. 2;
[884] HILD, Miroslav. Bděle střeží pohraničníci nedotknutelnost našich státních hranic. *Rudé právo.* 8. 7. 1956, roč. 36, č. 189, s. 1.
[885] Budování naší západní hranice v roce 1952. *Československý voják.* 7. 7. 1956, roč. 5, č. 14, obálka.
[886] KALOUSEK, Jiří. Setkání (kresba). *Pionýr.* Květen 1954, roč. 1, č. 9, s. 1 (obálka); Pohraniční

Obrázek 80 ROCMAN, Vl. Bdělost a oddanost svému lidu učí příslušníky Pohraniční stráže, aby jejich očím neunikl ani jeden nepřítel. *Československý voják.* 7. 3. 1952, roč. 1, č. 5, s. 1. Fotografie zobrazuje pohraničníka v typické situaci – na stráži, s dalekohledem sleduje krajinu, aby odhalil možné narušitele hranic.

stráž MV – pohraničník – plakát. *Fotobanka ČTK* [online]. Česká tisková kancelář, 2016 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: http://multimedia.ctk.cz/?setSite=foto-detail-pagein&documentId=1205103&idx=10&select-continue=1; Pohraniční stráž (PS), pohraničník, voják, pionýr, pionýrský slib, šátkování, žák, škola v přírodě. *Fotobanka ČTK* [online]. Česká tisková kancelář, 2016 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: http://multimedia.ctk.cz/?setSite=foto-detail-pagein&documentId=4346339&idx=6&select-continue=1.

Obrázek 81 NA, f. Dokumentace, k. 54, plakát Den čs. Pohraniční stráže. Plakát ukazuje příslušníka Pohraniční stráže a příslušníka poříčních oddílů PS. Opět jsou zobrazeni na hlídce a doprovází je i pes.

Obrázek 82 Titulní strana. *Československý voják.* 7. 7. 1956, roč. 5, č. 14. V tomto případě je pohraničník zobrazen v akci, se psem asi sleduje stopu narušitele hranice. Emigrant ale na obrázku chybí.

Na fotografiích z *Rudého práva* jsou však zobrazeni pohraničníci přímo při zásahu, jak sledují a zadržují emigranty. Toto atypické zobrazení mohlo být ovlivněno tím, že celý článek měl žánr reportáže, které později z periodika prakticky vymizely. Přesto jsou již patrné propagandistické tendence, které se později naplno projevily: i když článek referuje o zadržení poslance Dečiho, jeho fotografie chybí; emigranti jsou na fotografiích zobrazeni jen zezadu, není vidět jejich tvář. Přímé fotografie nepřátel se v tisku vyskytovaly jen výjimečně – v případech, kdy portrétovaný působil dostatečně odpudivě.[887] Jinak se propagandisté obávali, že by mohli dosáhnout opačného efektu, než zamýšleli, a vizuální prezentací vzbudit mezi čtenáři sympatie k deklarovanému nepříteli.

Proto zesměšňující obrazy nepřátel přinášela především karikatura. Tak tomu bylo i v případě odchodů uprchlíků do zahraničí. V karikatuře z května 1948 je emigrant zobrazen jako turista s batohem, který překračuje pohraniční hory a na cestu mu svítí slunce se znakem dolaru. Jeho motivace k opuštění vlasti je čistě

[887] Např. fotografie amerického generála Cramera. KOTINSKÝ, Karel. Proč použili imperialisté bakteriologických zbraní? *Československý voják.* 16. 5. 1952, roč. 1, č. 10, s. 7.

zištná. Kresba také navozuje dojem, že překročení hranic je snadné, v podstatě turistická cesta, o čemž svědčí jeho vybavení batohem, holí a dobové turistické oblečení. Nikdo uprchlíkovi nebrání v opuštění Československa, na rozdíl od fotografií na karikatuře se neobjevují žádní pohraničníci, kteří by muže zadrželi, nemusí utíkat v noci a tajně.[888] Poselství karikatury je, že člověk může vcelku volně odejít za hranice, veden vidinou pohodlného, bohatého života.

Obrázek 83 FUCHS, Otakar. Zasviť mi ty slunko zlaté na poslední z vlasti krok… *Dikobraz*. 18. 5. 1948, roč. 4, č. 20, s. 3.

Jak však ukazuje následující karikatura, otištěná o několik stránek dále, tyto sny vezmou v Německu rychle za své: českého emigranta zde reprezentuje tulák, který na ošuntělém veteránovi jednotek SS *somruje* cigaretu, za kterou nabízí

[888] FUCHS, Otakar. Zasviť mi ty slunko zlaté na poslední z vlasti krok… *Dikobraz.* 18. 5. 1948, roč. 4, č. 20, s. 3.

Sudety.[889] V zahraničí tedy čeká na emigranty jen bída, ale čtenář je nemá litovat, protože jsou ochotni kvůli vlastnímu prospěchu zradit svou vlast a její zájmy.

V listopadu 1948 karikatura v *Dikobrazu* šířila odlišnou zprávu, ukazovala výsledek neúspěšného pokusu o přechod hranic. Uprchlík ve vězeňském mundúru sedí v cele a říká si: *„Pořád jsem chtěl na západ, a teď jsem na dva…“*[890] Karikatura měla vzbudit odstrašující dojem, nikdo se nedostane za hranice, a kdo se o to pokusí, bude potrestán. Změnu v propagandistickém výkladu způsobila legislativní změna. 6. října 1948 byl schválen zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky. Podle § 40 zákona bylo neoprávněné opuštění území republiky zločinem, který se trestal těžkým žalářem od jednoho do pěti let.[891]

Obrázek 84 VACA, Karel. Pořád jsem chtěl na západ, a teď jsem na dva… *Dikobraz.* 2. 11. 1948, roč. 4, č. 44, s. 6.

[889] SEYČEK, Evžen. „Naši“ v Německu. *Dikobraz.* 18. 5. 1948, roč. 4, č. 20, s. 8.
[890] VACA, Karel. Pořád jsem chtěl na západ, a teď jsem na dva… *Dikobraz.* 2. 11. 1948, roč. 4, č. 44, s. 6.
[891] Československo. 231. Zákon ze dne 6. října 1948: na ochranu lidově demokratické republiky. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1948, částka 85. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=365.

Sofistikovanější propagandistické metody využíval kulturněpolitický časopis *Tvorba*. V dubnu 1948 zde v rubrice *Poznámky* vyšel menší článek nazvaný *Quo vadis?* Latinský název (Kam kráčíš?) odkazoval na slavný román spisovatele Henryka Sienkiewicze, který pojednává o pronásledování křesťanů v římské říši. Autor článku v úvodu parafrázoval křesťanskou legendu o svatém Petrovi, o které psal i Sienkiewicz. Upravil si ji však tak, aby vyhovovala jeho účelům, a použil ji ke kritice politiků z lidové strany, kteří se pokusili emigrovat. Legenda v Sienkiewiczově podání vypráví, jak apoštol Petr utíká z Říma před pronásledováním a zjeví se mu Kristus. Apoštol se ho ptá: *„Quo vadis, Domine? (Kam kráčíš, pane?)"* A dostává odpověď, že když Petr opouští jeho lid, Ježíš jde do Říma, aby ho ukřižovali podruhé. Nato se Petr otočí, vrátí se do Říma a je ukřižován.[892] Podle autora článku však Kristus odpověděl jen: *„Jdu k lidu, který jsi opustil."*[893] Ke zkrácení citace měl propagandista dobrý důvod. Kdyby uvedl příběh celý, jeho článek by vyzněl úplně jinak, než zamýšlel. Takto prezentoval politiky z lidové strany Mons. Jana Šrámka a Františka Hálu, kteří se pokusili o útěk do exilu, jako zrádce, kteří se zpronevěřili, chtěli opustit svůj lid a pravděpodobně ho pomlouvat v cizině s dalšími *„reakčními ztroskotanci",* mezi něž byli řazeni další členové lidové strany, kteří emigrovali, novinář Pavel Tigrid, poslanec Ivo Ducháček, bývalý ministr zdravotnictví Adolf Procházka, který podal v únoru 1948 demisi a poté emigroval,[894] a jeho manželka, politička a novinářka Helena Koželuhová.[895] Autor zdůrazňoval, že nový československý režim v žádném případě nepronásleduje církev, neublížil žádnému knězi, naopak kněz je členem nové Gottwaldovy vlády (byl myšlen Josef Plojhar, který se v únoru 1948 stal ministrem zdravotnictví[896]). Bývalé čelní představitele lidové strany staví novinář do kontrastu k obyčejným *poctivým* katolickým věřícím i obyčejným kněžím, kteří údajně podporují novou poúnorovou vládu. Už zde se v tažení proti lidoveckým politikům uplatňuje taktika, kterou propagandisté později využili v kampaních zaměřených proti církevním představitelům.[897]

[892] SIENKIEWICZ, Henryk. *Quo vadis.* Praha 1958, s. 516.
[893] Quo vadis? *Tvorba.* 1948, roč. 17, č. 13, s. 257.
[894] NIKLÍČEK, Ladislav. Procházka Adolf. In: CHURAŇ, M. a kol. *Kdo byl kdo*. II. díl, s. 85.
[895] NIKLÍČEK, Ladislav. Koželuhová Helena. In: CHURAŇ, M. a kol. *Kdo byl kdo*. I. díl, s. 352.
[896] NIKLÍČEK, Ladislav. Plojhar Josef. In: CHURAŇ, M. a kol. *Kdo byl kdo*. II. díl, s. 75.
[897] Srov. kapitola 5.3 Věřící lid bděle chrání víru a stát – Dobří věřící a zlá církevní hierarchie

Autor článku neuvedl legendu o apoštolu Petrovi celou, protože by tím připustil, že jeho přirovnání sedí více, než jak jej chtěl použít. Komunistický propagandista nemohl připustit, že představitelé církve a lidové strany jsou v Československu pronásledováni, a proto zemi opouští. Podle propagandistického obrazu mělo být ČSR pokrokovou zemí, kde platí náboženská svoboda. Další osudy Jana Šrámka a Františka Hály však ukázaly, že přirovnání k apoštolu Petrovi odpovídalo perfektně. Poté, co byli při pokusu o emigraci zadrženi, byli oba kněží drženi v internaci, kde zůstali až do své smrti.[898]

V případě neúspěšných, ale i úspěšných pokusů o emigraci řadových uprchlíků převažoval motiv mladého člověka, který se z touhy po dobrodružství vydal za hranice, udělal tak naivní chybu, za kterou později pykal – ať už v československém vězení, německém internačním táboře, nebo jako voják koloniálních vojsk, do nichž byl naverbován.[899] K útěku jej zpravidla někdo svedl – zahraniční rozhlas, převaděč, prominenti.

Když v březnu 1948 popisoval lokální komunistický deník *Pravda*, jak bezpečnostní složky odhalily a zatkly skupinu nezletilých chlapců, kteří se připravovali na útěk za hranice, vyzněl článek tak, že policie učinila mladíkům vlastně laskavost, zatčením je ochránila před mnohem horším osudem za hranicemi, kde by byli uvězněni v německém sběrném táboře, který je přirovnáván ke koncentračnímu táboru, museli těžce pracovat, nebo se upsat do cizinecké legie. Ve vězení se prý hoši setkali se zadrženými Němci, kteří utekli z Německa do ČSR. Ti se smáli jejich nápadu utíkat do Německa, sami byli spokojení v československém vězení, kde dostali dobrou stravu a slušně se s nimi zacházelo. Aby propagandista ukázal i vlídnou tvář režimu a pochopení pro mladistvou nerozvážnost, nechybí zmínka, že chlapci byli brzy propuštěni a ve vězení zůstal jen zaměstnanec Škodových závodů, který je navedl a organizoval.[900]

Další typ mediálních výstupů se věnoval tématu úspěšného útěku do zahraničí neznámé osoby – řadového emigranta. Cílem textu bylo především uprchlíka očernit, prezentovat ho jako zločince a pochybnou existenci. Tak tomu bylo i v případě Oldřicha Lopaty, který se za železnou oponu dostal pomocí

[898] CHURAŇ, Milan. Šrámek Jan. In: CHURAŇ, M. a kol. *Kdo byl kdo*. II. díl, s. 196; CHURAŇ, Milan. Hála František. In: CHURAŇ, M. a kol. *Kdo byl kdo*. I. díl, s. 193.
[899] Odsuzujeme zrádce Zenkla a spol. *Pochodeň*. 23. 12. 1953, roč. 2, č. 51, s. 4.
[900] Němci se smějí Čechům, utíkajícím do Německa. *Pravda*. 21. 3. 1948, roč. 4, č. 69, s. 2.

vlastnoručně sestrojeného skafandru. V červnu 1954 přeplaval řeku Dyji a dostal se přes sovětské okupační pásmo do Vídně, kde požádal o americký politický azyl.[901] S Lopatou nejspíše utekl za hranice i jeho přítel Bedřich Bartoněk, který později v Rakousku spolupracoval s americkou zpravodajskou službou a utonul v červnu 1955 v řece Dunaji, když se opět pomocí skafandru snažil vrátit do Československa pravděpodobně se zpravodajským úkolem.[902] Lopata však nikdy nepotvrdil, že měl při útěku společníka. Jeho případ byl v Rakousku medializován, 22. července 1954 o jeho útěku referoval *Hlas Ameriky* a 28. července hovořil v rozhlasovém pořadu na této stanici sám uprchlík.[903] O nezvyklém způsobu překonání železné opony psal rovněž rakouský tisk, který Lopatu překřtil na žabího muže – *„Froschmann"*. Deník Wiener Kurier publikoval i fotografie uprchlíka v jeho unikátním potápěčském obleku.[904] Československá Státní bezpečnost se snažila sledovat Lopatovy další osudy. Zjistila, že pobýval v uprchlickém táboře ve Wellsu, v roce 1956 poslal své sestře dopis z Velké Británie a od roku 1957 žil ve Spojených státech amerických.[905] Lopata byl vyučený obchodník a pracoval jako vedoucí prodejny. Důvodem jeho útěku do zahraničí pravděpodobně bylo, že se chtěl připojit k své manželce, Rakušance Gertrudě, která v roce 1952 vycestovala do Rakouska navštívit své rodiče a děti z prvního manželství a již se do Československa nevrátila.[906] *Rudé právo* však v říjnu 1954 přineslo zcela odlišný obraz emigranta Lopaty: *„Ale oslavovaný hrdina, který se ‚proplaval na svobodu', již sedí za mřížemi věznice zemského soudu v Linci, obžalován z krádeží a vloupání. Z ‚politického' uprchlíka, oslavovaného proamerickými vídeňskými plátky, se vyklubal prachsprostý zločinec, který uprchl z Československa proto, že mu bezpečnostní orgány zatrhly jeho lupičské řemeslo. V Rakousku, kde vychutnával*

[901] NAVARA, Luděk. *Příběhy železné opony.* Brno 2004, s. 121.
[902] Více k jeho případu viz PEJČOCH, Ivo. *Hrdinové Železné opony: útěky do svobodného světa s pomocí neobvyklých technických prostředků v letech 1949-1989.* Cheb 2008, s. 105-108; PULEC, Martin. Bartoněk, Bedřich (* 21. 11. 1912, † červen 1955). *Ústav pro studium totalitních režimů: Dokumentace usmrcených na československých státních hranicích 1948−1989* [online]. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/cs/bartonek-bedrich.
[903] PEJČOCH, I. *Hrdinové železné opony*, s. 108.
[904] Als „Froschmann" in die Freiheit. *Ústav pro studium totalitních režimů: Dokumentace usmrcených na československých státních hranicích 1948−1989* [online]. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/portrety-usmrcenych/bartonek/bartonek01.pdf.
[905] PEJČOCH, I. *Hrdinové železné opony*, s. 108.
[906] PULEC, M. Bartoněk, Bedřich.

v uprchlickém táboře ve Welsu americký asyl, pokračoval ve své lupičské činnosti.“[907] Deník reagoval na západní média, zprávu o Lopatově útěku vysílal zahraniční rozhlas, nemohli ji tedy utajit, proto alespoň vylíčili uprchlíka jako opovrženíhodného zločince, který údajně utekl do zahraničí před trestním stíháním a ve své kriminální činnosti pokračoval i v cizině.

Oblíbený žánr představovaly povídky, jejichž zápletkou bylo stíhání a zadržení uprchlíka nebo západního agenta, kterého chytili pohraničníci,[908] uvědomělí občané, nebo pionýři, podle toho, pro kterou cílovou skupinu bylo literární dílo určeno. Povídky byly většinou fiktivní, inspirace skutečným případem nebyla přiznána. Na nejmladší publikum cílila například povídka spisovatelky Marie Majerové *V hraničním pásmu*, která vyšla v časopise *Pionýr*. V roli hrdinů zde vystupuje skupina pionýrů vedená synem pohraničníka Martinem. Chlapci odhalí západního agenta a chytí uprchlíka, který se pokouší o emigraci.[909]

Povídky sledují jednání kladných hrdinů, postava nepřítele je v nich vykreslena s různou mírou detailu: V povídce *Vlčák Kazan* Jiřího Muka je hlavní vztah psa a psovoda, narušitelé hranice jsou zde jen objekty pátrání.[910] V textu *V hraničním pásmu* vystupují dva nepřátelé – uprchlík a agent. Uprchlík je popsán pouze jako *„muž s kufříkem“*, který vkročí do hraničního pásma a míří k hranicím, když ho nevybíravě zadrží pionýři. Větší pozornost je věnována *„agentovi cizích mocností, který chtěl přenést přes hranice důležité písemnosti.“*[911] I když se má jednat o školeného agenta, který provádí špionáž proti Československu, je nebezpečný a ozbrojený, jedná velmi naivně a amatérsky. Jeho první chybou je jeho oblečení, ve všední den je v pohraničním městečku svátečně oblečen, navíc nosí speciální polobotky s gumovou podrážkou, které se v českých obchodech neprodávají. Vůbec se mu nedaří splynout s okolím, naopak vzbudí pozornost pionýrů. Jeho další chybou je, že v papírnictví v příhraničním maloměstě shání turistickou mapu okolí. Na co ji potřebuje? A nakonec se nechá rozptýlit prodavačkou, která mu nabízí alespoň pohlednice města, takže chlapci mají dost času a přivolají pohraničníka, jenž agenta odzbrojí a zatkne. Příběh je směřován

[907] Hle, „političtí uprchlíci“. *Rudé právo.* 24. 10. 1954, roč. 35, č. 295, s. 6.
[908] KALČÍK, Rudolf. Pronásledování. *Československý voják.* 1955, roč. 4, č. 21, s. 10-14; MUK, Jiří. Vlčák Kazan. *Československý voják.* 13. 6. 1952, roč. 1, č. 12, s. 19-20.
[909] MAJEROVÁ, Marie. V hraničním pásmu. *Pionýr.* Květen 1954, roč. 1, č. 9, s. 199-202;
[910] MUK, J. Vlčák Kazan, s. 19-20.
[911] MAJEROVÁ, M. V hraničním pásmu, s. 199-202.

na dětského čtenáře a snaží se jej vychovávat k bdělosti a ostražitosti, aby se pozorně díval kolem sebe, všímal si detailů a v případě podezření zalarmoval bezpečnostní složky, které již zasáhnou.[912] V další povídce *Na hranicích* čelí chlapec Zdeněk rafinovanějšímu nepříteli. Je jím jeho vzdálený příbuzný, hostinský Paštík. Hostinský je vykreslen jako všestranně negativní postava. Vzal si do příhraniční obce chudého příbuzného oficiálně na prázdniny, ve skutečnosti však chlapce-pionýra vykořisťuje: Zdeněk chodí bos, v roztrhaném oblečení, nedostane ani kus chleba k jídlu, zato musí stále pracovat – obstarávat trávu pro Paštíkova domácí zvířata. Paštík je lakomý a hamižný, kvůli zisku začne spolupracovat s převaděčem, který si z hospody učiní svou základnu, kde se schází se svými klienty. Jedná se o bývalého pašeráka, který se nyní živí *„převáděním všelijakých těch továrníků a jiných prachařů na druhou stranu“* hranice. Pro svou činnost potřebuje převaděč informace o pohybech pohraničníků. A k tomu oba zloduši zneužijí Zdeňka, který se spolu s místními chlapci se strážci hranic přátelí a často se dostane i do hraničního pásma, kam se jinak nesmí. Paštík náhle změní svůj přístup k chlapci, je k němu laskavý a zajímá se, co dělá, co všechno viděl, když s kamarády navštívil pohraničníky. A Zdeněk mu sedne na lep a vše mu vypráví. Po rozhovoru s pohraničníky, kteří klukům kladou na srdce, že je třeba zachovávat mlčenlivost, si uvědomí, že byl oklamán a jeho informace posloužily nepřátelům. Rozhodne se svou chybu napravit, a když nemůže najít pohraniční hlídku, aby ji varoval, sám se snaží zadržet převaděče s Paštíkem a uprchlíky. Je přitom zraněn. Ale mezitím přiběhnou pohraničníci a po krátké přestřelce s převaděčem všechny uprchlíky zatknou. Později vojáci Zdeňka pochválí, a dokonce mu koupí nové boty a šaty.[913] Povídka využívá ustálené typy nepřátel – převaděč je místní občan, který se v minulosti věnoval pašování zboží, nyní svůj byznys přeorientoval na převádění bohatých lidí za hranice. Jako své krytí předstírá, že je turista, chodí turisticky oblečený, opírá se o hůl, pohvizduje si. I v roce 1954 se opakuje motiv z jara 1948, kdy se prý emigranti vydávali za turisty a rekreanty. Hostinský Paštík je archetyp kapitalisty již svou fyziologií – je zdůrazněno, že je tlustý. Jsou mu přiřazeny i vlastnosti typické pro kapitalistu, buržoazii – je lakomý, hamižný, pro zisk se neváhá zapojit do převaděčské sítě, vykořisťuje nebohého chlapce. Také nesnáší komunisty, což je naznačeno tím, že si nepřál, aby Zdeněk

[912] Tamtéž.
[913] MAREK, Jiří. Na hranicích. *Československý voják.* 1953, roč. 2, č. 10, s. 9-11.

nosil pionýrský šátek. Emigranty jsou v příběhu bývalí kapitalisté – továrníci a další movití lidé. Stejně jako v dalších článcích i zde platí zásada, že dobro nakonec vítězí a zlo je potrestáno. Hostinský je zatčen, převaděč dokonce postřelen a statečný chlapec pochválen a odměněn.[914]

V dalších povídkách se pohraničníci utkají s nebezpečnými soupeři – špičkovými západními agenty. V článku *Pronásledování* stíhají pohraničníci v husté vánici podle stop západního agenta, který překročil hranice do Československa. Strážmistr jej dostihne až ve vlaku, ale nemůže mu dokázat, že byl u hranic. Nepřítel je v dobré fyzické kondici, velmi chytrý a dobře připravený na nejrůznější pohraničníkovy otázky. Nakonec ho strážmistr odhalí díky snubnímu prstenu, na němž je vyryto: *„E.H., Berlin, 19. 9. 1944"*. Agent je rovný soupeř, ještě se pokusí pohraničníka podplatit, a když neuspěje, přiznává prohru a vzdává se. Celý střet pojímá jako hru.[915]

Stejně boje mezi západními agenty a československými bezpečnostními složkami charakterizuje i diverzant v povídce *Setkání v horách*: *„Neztrácej nervy, příteli. Je to napínavá hra, chápeš. Dnes my, zítra vy…"*[916] Tento text je v obrazu nepřítele atypický, odklání se od propagandistických zásad, protože nepřítel zde není čistě zápornou schematickou postavou, ale je psychologicky vykreslen. Na rozdíl od jednoznačného kladného hrdiny padouch je zde komplikovanou osobností, která odkrývá i svou citlivou lidskou stránku, což se mu nakonec stává osudným.

Článek vypráví o vojákovi z pohraniční jednotky Ondřejovi, který má dovolenou a jede za svou dívkou na Šumavu. Je ale přepaden a zajat západním agentem, který se se svými druhy potřebuje dostat za hranice a chce na Ondřejovi informace o pohybu hlídek apod. Když voják odmítá mluvit, je téměř nahý držen ve starém srubu a surově bit. Diverzant se mu ještě vysmívá, pak ale z občanské legitimace zjistí, kdo je jeho zajatec, a jeho chování se zcela změní. Ukáže se, že proti sobě stojí dva kamarádi z dětství. Agent uvolní Ondřejovi pouta, smutně vzpomíná a ptá se na osudy starých přátel. Na chvíli ztrácí obezřetnost, čehož Ondřej využije a sáhne po odložené zbrani. Muži se rvou o samopal, padne výstřel a agent je mrtvý. Ondřej poté uteče.

---

[914] Tamtéž.
[915] KALČÍK, R. Pronásledování, s. 10-14.
[916] KOŠŤÁL, Josef. Setkání v horách. *Československý voják.* 1954, roč. 3, č. 11, s. 22.

Propaganda se většinou snažila nepřítele dehumanizovat, neukazovat ho jako lidskou bytost, ale pouze jako hrozbu, netvora, v tomto případě je však agent vykreslen především jako nešťastný, zničený člověk, který měl těžký život a skončil zcela jinak, než si přál. Rodiče nepoznal, vychovávala ho babička, která nad jeho lumpárnami plakala, z mladistvého delikventa vyrostl diverzant, zahořklý a zklamaný člověk*: „Ondřej ho sledoval, jak vzrušeně přechází a zvolna se jej zmocňuje stesk a zoufalství člověka, štvaného lesy a horami, vláčeného cizinou, džunglí hrubostí a nelásky.“*[917] Postava agenta v této povídce vzbuzuje v čtenáři i určité sympatie a lítost. Netypické vylíčení nepřítele může být ovlivněno osobou autora, povídku totiž nenapsal profesionální spisovatel či žurnalista, jako byli Rudolf Kalčík či Marie Majerová, ale vzešla z literární soutěže a vytvořil ji obyčejný voják – vojín Josef Košťál.

6.3 Únos do Erdingu

Specifickým typem odchodu do emigrace byl útěk za pomoci veřejných dopravních prostředků, *únos* spolucestujících. Tyto případy byly bohatě medializovány komunistickou propagandou, kromě *jasných zločinců* se zde totiž vyskytovaly i oběti nedobrovolně zavlečené do ciziny, které mohly po návratu vypovídat o poměrech v Německu.

To je případ i tzv. akce Erding – úletu tří letadel Dakota do západního Německa. Nejednalo se o první ani poslední útěk přes železnou oponu pomocí civilního letadla, jeho výjimečnost ale spočívala v tom, že koordinovaně odletěla rovnou tři letadla, a také v rozsahu propagandistické kampaně, která na událost reagovala, k případu vznikla brožura, a dokonce i hraný film. Historik Slavomír Michálek ve své knize *Za hranicou sloboda 1948-1953* popsal i další případy únosů československých dopravních letadel: již v dubnu 1948 uletěl s Dakotou do západního Německa bývalý pilot RAF Stanislav Huňáček, další únos československého letadla, který zorganizoval rovněž bývalý příslušník RAF, navigátor Milan Jakubec, proběhl v říjnu 1948. A *letadlo svobody* odletělo na Západ i v březnu 1953. Tento úlet zorganizovali piloti Helmut Čermák a Miroslav Slovák.[918] Pikantní je, že v době *letu svobody* byl zrovna v československých

[917] Tamtéž, s. 23.
[918] Všechny případy včetně následného vyšetřování Státní bezpečností jsou detailně popsány

kinech promítán film Únos pojednávající o třech letadlech unesených v roce 1950. Tento fakt neváhal ve své propagandě využít *Hlas Ameriky*, který ve svém vysílání nabízel komunistickému režisérovi Vladimíru Vlčkovi materiál, aby připravil nový film *„Únos č. 2“*.[919]

Nyní se však vraťme k *trojúletu*: Dne 24. března 1950 unesli bývalí letci Royal Air Force tři letadla Československých aerolinií Dakota a přeletěli s nimi železnou oponu do západního Německa, přistáli na vojenském letišti v Erdingu u Mnichova. Bývalí letci RAF, kteří po válce odešli z armády a pracovali jako piloti a navigátoři u Československých aerolinií, nesměli po roce 1948 létat na mezinárodních linkách, ale jen na vnitrostátních; také s nimi nesměli v letounu být jejich rodinní příslušníci. Tato opatření měla zabránit jejich emigraci. V situaci, kdy byla řada bývalých západních letců zatčena a odsouzena ve vykonstruovaných procesech, vymysleli letci Oldřich Doležal, Vít Angetter a Ladislav Světlík plán, jak tato opatření obejít – přes železnou oponu uletí najednou několik letadel a příbuzní budou sedět v jiném letadle z jiného letiště než pilot, takže nevzbudí podezření tajné policie. 24. března 1950 byl plán realizován, Doležal se Světlíkem a dalšími kolegy unesli najednou tři linková letadla Dakota, která měla letět z Brna, Ostravy a Bratislavy do Prahy. Místo do Prahy s nimi piloti zamířili do západního Německa a přistáli na letišti v Erdingu. Na palubách letadel se nacházelo celkem 85 osob, z toho 15 členů posádek a 70 cestujících. Podařila se emigrace matky slavné krasobruslařky Áji Vrzáňové paní Anny Vrzáňové, vdovy po protinacistickém odbojáři Zdeňku Bořku-Dohalském Anny Dohalské i manželek letců, které cestovaly pod dívčími jmény. Z 85 lidí zůstalo v Německu 27 osob, ostatní se 28. března vrátili do Československa (mezi nimi i ředitel ČSA Leopold Thurne, poslanec Antonín Fiala a agent StB Karel Nejepinský).[920]

Po jejich návratu zahájila československá propaganda kampaň, v níž akci využila k formování obrazu nepřítele imperialisty a emigranta. Vedoucí propagandisté si byli dobře vědomi výjimečnosti a potenciálu události a chtěli ji co nejvíce využít pro své účely. Svědčí o tom i materiál kulturně propagačního

v knize Slavomíra Michálka. MICHÁLEK, Slavomír. *Za hranicou sloboda 1948-1953 (Dakoty „slobody“ a vlak do Selbu).* Bratislava 2013. V medailonu pilota Oldřicha Doležala popsal úlet tří Dakot také Jiří Rajlich. RAJLICH, Jiří. *Na nebi hrdého Albionu. 4. část (1943).* Cheb 2002, s. 652-657.

[919] MICHÁLEK, S. *Za hranicou sloboda*, s. 237.

[920] PEJČOCH, I. *Hrdinové Železné opony*, s. 114-120.

oddělení ÚV KSČ z počátku dubna 1950 – *Návrh usnesení o lepší práci tisku v boji za mír*. Tato směrnice stanovila priority tisku v oblasti tzv. boje za mír, vymezovala mezinárodněpolitická témata, na něž se má tisk soustředit, a určovala, jakým způsobem je má vykládat. Jedna ze zásad, kterými se měl tisk řídit, zněla: *„Použít některých příležitostí, kdy je možno zvláště zřetelně odhalit celou ubohost a prolhanost nepřátelské propagandy proti Československu. Např. stále se vracet k únosu československých občanů, kteří se všichni vrátili do vlasti a zároveň vydali (konkrétní) svědectví o americkém fašismu. Objasňovat, že protičeskoslovenská propaganda je pouze součástí zběsilého propagačního tažení, které má sloužit přípravě nové války. Ukázat také celou nízkost naší poúnorové emigrace, poníženě sloužící těmto válečným plánům, zaměřeným i proti naší zemi.“*[921] Směrnice tak vytyčila hlavní linii propagandistické kampaně Erding: základ tvořila svědectví navrátilců, média měla šířit poselství o *americkém fašismu* – vytvořit v divácích asociaci mezi současným americkým establishmentem a německým nacismem. V kampani se také opakovaně objevoval motiv západních médií a také československých emigrantů.

Propagační kampaň probíhala ve třech fázích: první fázi tvořily články v tisku a projevy v rozhlase, druhou fázi představovala brožura Jindřicha Suchého *Únos do Erdingu* a třetí fázi hraný film *Únos*.

Jak bylo v podobných případech obvyklé,[922] československá média informovala o události až ex post – po návratu cestujících do ČSR. Dne 29. března 1950 vyšel v *Rudém právu* článek *Zločinecká akce zrádných letců*, kde byl popsán průběh únosu a událost byla prezentována jako důkaz působení zrádných a špionážních skupin na území ČSR. *„Útok záškodnické skupiny letců bude burcovati na nejvyšší míru ostražitost našeho lidu, který ráznou rukou se dovede vypořádat se zločineckými teroristickými živly.“*[923] Tato zpráva pocházela od ČTK, takže zatím více nerozváděla ideologický výklad akce. 30. března otisklo *Rudé právo* další články k tématu: protesty československých občanů proti únosu, svědectví uneseného poslance Antonína Fialy[924] o zadržování československých

[921] NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 12, Materiál pro schůzi kultprop. oddělení 19. dubna 1950, Návrh usnesení o lepší práci tisku v boji za mír, s. 4, folio 468.
[922] Stejný postup byl zvolen i v případu vlaku uneseného do německého Selbu, kterému se věnuji v následující kapitole.
[923] Zločinecká akce zrádných letců. *Rudé právo.* 29. 3. 1950, roč. 30, č. 75, s. 1, 3.
[924] Antonín Fiala, nar. 1902, politik Československé strany socialistické, v letech 1948-1960 poslanec Národního shromáždění republiky Československé, místopředseda Národního

občanů v Německu a článek Adolfa Hradeckého *Methody gangsterů*.[925] Tyto články hrály důležitou roli v dalším propagandistickém životě příběhu. Řadu motivů z nich rozváděla brožura i film *Únos*.

Poslanec Fiala si ve svém svědectví stěžoval na zadržování unesených občanů, kteří se chtěli vrátit do vlasti, v Německu. Kritizoval, že jim byly odebrány osobní doklady a věci, že byli individuálně vyslýcháni a přes jejich žádost jim byl umožněn kontakt s československým konzulem až druhý den odpoledne, byli před ním zapíráni. Fiala si také stěžoval na snahu jejich nedobrovolný pobyt v cizině propagandisticky zneužít, opakovaně je prý obtěžovali západoněmečtí novináři. Kapitalisté vyvedli Čechoslováky do zahrady, později jim předváděli svůj dobře zásobený obchod a chtěli je přitom fotografovat, což cestující odmítli. Fiala uvedl domněnku, že jejich věci prohlížela CIC, protože byly vráceny v nepořádku a museli si je vyhledat v hromadě věcí. Nejvíce pisatele pobouřilo, že byla roztrhána jeho poslanecká legitimace.[926]

Zatímco Fialův článek měl formu svědectví, kdy víceméně popisoval své zkušenosti, žurnalista Adolf Hradecký zvolil literárnější formu, svůj článek začal retrospektivou – návratem unesených do vlasti. Poté až poeticky vylíčil hrůzy života v Německu – ironické *zemi svobody*, kam prchají zrádci emigranti: *„zde, v nové zemi pruhů a hvězd, kde modré a fialové pruhy po úderech pendreků vyskakují na zádech hladových demonstrantů, zde v zemi svobody, kde se esesáčtí a gestapáčtí hrdlořezové svobodně procházejí na jarním sluníčku, kde policajti svobodně bijí klacky antifašisty a nezaměstnané, kteří rovněž opravdu svobodně smějí mít hlad a spát pod mosty...“*[927] Obraz Německa tedy tvoří fašismus, podřízenost Spojeným státům americkým (země pruhů a hvězd) a sociální nespravedlnost, bída.

Dále se autor věnoval věznění cestujícího Nejepinského, který odmítl v Německu vystoupit z letadla. Američané jej prý z letounu násilně vytáhli, až mu tekla krev. Potom jej věznili na policejní stanici a přesvědčovali, aby v Německu

shromáždění; v letech 1960-1968 poslanec Národního shromáždění Československé socialistické republiky, v letech 1969-1971 poslanec Sněmovny lidu Federálního shromáždění Československé socialistické republiky. Antonín Fiala. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. 2013 [cit. 2013-02-07]. Dostupné z: http://www.psp.cz/sqw/detail.sqw?id=1189&org=280.

[925] HRADECKÝ, Adolf. Methody gangsterů. *Rudé právo.* 30. 3. 1950, roč. 30, č. 76, s. 5.

[926] Poslanec A. Fiala o únosu československých občanů. *Rudé právo.* 30. 3. 1950, roč. 30, č. 76, s. 5.

[927] HRADECKÝ, Adolf. Methody gangsterů, s. 5.

zůstal, také mu s pistolí vyhrožovali, že když nebude mluvit, dají ho do německého tábora a tam ho naučí mluvit. Hradecký k tomu poznamenal: *„To přece jsou methody odkoukané od nacistických gestapáků. Učenliví žáci jsou američtí dědici Hitlerovi.“*[928] Splnil tak zadání z ÚV KSČ a vytvořil paralelu mezi jednáním amerických imperialistů a nacistů – *„americký fašismus“*.

Do kontrastu k chování amerických tyranů postavil autor hrdinný postoj unesených cestujících. Popsal několik epizod, které se později objevily i ve filmu. Jednou z nich byl zpěv: *„Slibovali hory doly, vyhrožovali, zastrašovali, jen aby v západním Německu zůstali jako političtí emigranti. A jak odpovědělo 58 zavlečených? Že se nedají zastrašit, že nemají pro strach uděláno. Zpívali na letišti i v táboře revoluční písně.“*[929] Scéna evokuje husitskou tradici a pověst o bitvě u Domažlic, podle níž husité také tváří v tvář nepříteli zpívali a svým zpěvem zahnali křižáky na útěk. I zde reagují Češi na vyhrožování a násilí zpěvem revolučních písní, čímž projevují loajalitu socialistickému Československu a pokračují v husitských tradicích.

Hradecký dále zmínil příběh inženýra, který měl u sebe v době únosu důležitý hospodářský plán, jenž se neměl dostat do rukou Američanů. Inženýr dokument roztrhal a spolu s dalšími cestujícími jej snědl, čímž zachránili strategické tajemství.[930]

Další působivý výjev z článku se později ocitl ve filmu téměř v nezměněné podobě: *„Naši lidé si svým rázným a neohroženým postupem vynutili oznámení celé věci čs. konsulovi v Mnichově, a začalo dlouhé jednání o návrat. Když se jeden ze zavlečených, Václav Kolár, postavil ostře proti věznění Nejepinského, bylo mu nařízeno postavit se čelem ke zdi. Avšak všichni přítomní českoslovenští občané učinili totéž. Dokázali svou jednotu a jí donutili americké lupiče ke kapitulaci. Ale teprve po příchodu konsula byl Nejepinský propuštěn.“*[931] Tyto příhody opěvovaly cnost nezbytnou pro socialistické hrdiny – jednotu a spolupráci. Cestující vystupovali jednotně, jednali jako kolektiv, a tak nakonec přemohli své protivníky a dostali se domů.

Hradecký také relativizoval počty uprchlíků. Zatímco ve skutečnosti

[928] Tamtéž.
[929] Tamtéž.
[930] Tamtéž.
[931] Tamtéž.

požádala o politický azyl v Německu celá třetina osob na palubách letadel, *Rudé právo* psalo: *„Ani jediného ze zavlečených se nepodařilo Američanům přemluvit nebo i násilím donutit, aby zůstal v Německu. Všichni se chtěli vrátit. Zbyla jen hrstka zrádců, kteří se v západoněmeckých lágrech pod vedením osvědčených esesáků naučí vážit si své vlasti, neboť zde budou moci užívat plnými doušky ‚americké svobody.'"*[932] Emigranti byli tedy vylíčeni jako zrádci vlasti, které čeká zasloužený trest. Článek končil nezbytnou výzvou k bdělosti a ostražitosti, aby čtenáři odhalovali zločinné plány nepřátel a zabránili jejich provedení.

Náležitý ideologický výklad události poskytl čtenářům *Rudého práva* šéfredaktor Vojtěch Dolejší v rubrice *Ohlas dne*. Dolejší v článku nejprve vysvětlil pojmosloví, které československá propaganda v souvislosti s únosem používala. Téměř ve všech textech, které referují o únosu letadel do Erdingu[933], se vyskytují slovní spojení *„gangsterský čin", „gangsterský únos", „gangsterské methody"*. Pojem *gangsterský* přitom nepatřil do obvyklé terminologie československé komunistické propagandy,[934] slovo, které pochází z angličtiny, odkazuje na reálie amerických gangů. A komunistická propaganda je použila speciálně v případě únosu letadel (a později vlaku), aby zdůraznila za prvé údajnou americkou inspiraci pro skutek a za druhé zločinecký charakter činu: *„S naším národem nemají tito gangsteři nic společného. Svým činem jen znovu dokázali, že reakce není politickou opositicí, nýbrž bandou všeho schopných zločinců. Vzorem jsou jí američtí lupiči a od nich se učí americkému způsobu života."*[935] Letci-únosci jsou tedy zároveň vyloučeni z národního společenství.

Dále Dolejší vysvětluje právní stránku věci. Únosem se měli letci dopustit trestného činu loupeže lidí, kterého se dopouštěli v okupovaných zemích i nacisté. Aby opět zdůraznil údajný americký fašismus, zmiňuje autor, že navzdory spojeneckým závazkům se američtí a angličtí představitelé po válce zdráhali soudit nacistické pohlaváry. Důvodem mělo být, že stejného zločinu loupeže lidí se dopustili i jejich předkové, kteří dovezli do Ameriky černochy jako otroky.

Na nacistickou notu hraje autor ještě jednou: znovu připomíná situaci, kdy

[932] Tamtéž.
[933] A podobně i v případu únosu vlaku do Německého Selbu, o němž pojednává následující podkapitola.
[934] Termín neuvádí ani *Slovník komunistické totality*, který mapoval slova typická pro oficiální propagandu a sledoval texty především *Rudého práva* v letech 1952, 1969, 1977. ČERMÁK, F. a kol. *Slovník komunistické totality.*
[935] DOLEJŠÍ, Vojtěch. Ohlas dne. *Rudé právo.* 31. 3. 1950, roč. 30, č. 77, s. 3.

Američané postavili cestující čelem ke zdi. Stejně prý zacházeli s lidmi gestapáci ve vězení na Pankráci, v Pečkárně a dalších zařízeních gestapa. Na závěr pak redaktor útočí na kapitalistická média, která se prý snažila zneužít situaci ve svůj prospěch, a hlásala, jak Československo opustily desítky osob. Nepočítala však s tím, že bude většina cestujících věrná vlasti a vrátí se domů.[936]

Hlavním cílem kampaně však nebylo informovat čtenáře a posluchače o události, a dokonce ani upevnit stávající obrazy nepřátel Američanů a emigrantů, ale především mobilizovat občany k aktivitě – lidé měli dobře pracovat, a tak budovat socialismus. Práce v továrnách, družstvech a na dalších pracovištích byla prezentována jako součást boje proti imperialistům. V článcích o únosu nechyběly ani výzvy k bdělosti a ostražitosti. Občané měli být pozorní ke svému okolí a zneškodňovat možné reakcionáře, imperialistické agenty, hlásit je bezpečnostním složkám. Neustálé výzvy k bdělosti a odhalování nepřátel, skrytých agentů, jímž může být kdokoliv, šířily ve společnosti atmosféru paranoie. Lidé byli vyzýváni, aby nikomu nedůvěřovali, protože to může být maskovaný nepřítel (později po zatčení Rudolfa Slánského to platilo i uvnitř KSČ). Toto mělo vést k atomizaci společnosti a jejímu snazšímu ovládnutí.[937]

K zapojení široké veřejnosti do kampaně Erding sloužily rezoluce, v nichž pracující z různých podniků odsuzovali *„gangsterský únos“,* vyzývali k větší bdělosti a ostražitosti a uzavírali pracovní závazky jako součást boje proti imperialistům a jejich teroru.[938] V rezolucích zveřejněných v *Rudém právu* se objevuje i kritika amerického konzumu, za který si prý chtěli koupit Čechoslováky: *„My o takovou ‚svobodu' nestojíme. Nestojíme ani o vaše žiletky,*

[936] Tamtéž.

[937] Vliv neustálých honů na nepřítele a propagandy s tím spojené na společnost popsala ve své knize Wendy Goldmanová. Na příkladu pracovního kolektivu továrny sledovala reakce a strategie přežití *obyčejných lidí*, vývoj komunity v Rusku ve 30. letech. Neustálý teror, strach a udávání rozkládaly kolektiv, lidé byli osamoceni. Srov. GOLDMANOVÁ, Wendy Z. *Vytváření nepřítele,* s. 253-266.

[938] Rozhořčení nad gangsterským únosem československých občanů. *Rudé právo.* 30. 3. 1950, roč. 30, č. 76, s. 1; Pracující na závodech ostře odsuzují methody gangsterského únosu. *Rudé právo.* 31. 3. 1950, roč. 30, č. 77, s. 3; Vlna protestů proti gestapáckému jednání s čs. občany. *Rudé právo.* 1. 4. 1950, roč. 30, č. 78, s. 5; Ostré protesty proti gangsterskému jednání s čs. státními občany. *Rudé právo.* 2. 4. 1950, roč. 30, č. 79, s. 7; Náš lid odsuzuje gangsterské zacházení s čs. občany. *Rudé právo.* 4. 4. 1950, roč. 30, č. 80, s. 5; Vlna protestů proti zločinnému únosu našich občanů. *Rudé právo.* 5. 4. 1950, roč. 30, č. 81, s. 5, Vlna protestů proti únosu čs. občanů trvá. *Rudé právo.* 5. 4. 1950, roč. 30, č. 81, s. 6; Odsouzení gestapáckých method amerických okupačních orgánů. *Rudé právo.* 6. 4. 1950, roč. 30, č. 82, s. 5; Protestní shromáždění proti gangsterskému jednání s unesenými čs. občany. *Rudé právo.* 7. 4. 1950, roč. 30, č. 83, s. 4.

prášky proti hmyzu, pastičky na myši, ani o vaši žvýkací gumu.“[939] Jako symbol amerického konzumu a povrchnosti slouží žvýkačky a Coca-Cola.

K mobilizování občanů posloužily i besedy navrátilců, na nichž vyprávěli o svém zadržení v Německu. *Rudé právo* informovalo o besedě v Brně a v pražské Lucerně, kde hovořily hlavní postavy kampaně – poslanec Fiala, Nejepinský a Kolár.[940]

Ještě v roce 1950 vydalo nakladatelství Mladá fronta brožuru *Únos do Erdingu*. Napsal ji Jindřich Suchý a vyšla v edici *Otázky dneška*[941], což byla knižní řada, která v 50. letech zprostředkovala čtenářům ryzí politickou propagandu. V této edici vyšla i další protiemigrantská brožura *Emigranti proti národu*.[942] Kniha svou strukturou kopíruje novinovou kampaň a obsahuje tři hlavní oddíly. První část dramaticky vypráví o vlastním únosu letadel, druhý oddíl tvoří osobní příběhy dvou cestujících – v ich formě psané svědectví cestujícího Václava Kolára jako reprezentanta skupiny unesených a příběh Karla Nejepinského, jehož základem je líčení výslechů na CIC. V další kapitole je otištěno svědectví poslance A. Fialy, jak je vysílal československý rozhlas a publikovalo *Rudé právo*. Poslední část brožury přináší oficiální československé reakce na únos letadel – nóty ministerstva zahraničních věcí, které předalo americkému velvyslanectví a v nichž protestovalo proti způsobu zacházení se svými unesenými občany a dožadovalo se vydání letců-únosců k trestnímu stíhání.[943] Dále kapitola obsahuje vybrané protestní rezoluce pracujících, kteří odsuzují únos letadel a jako boj proti *válečným štváčům* vyhlašují nové pracovní závazky.

Kniha nepřinesla do kampaně nové prvky, pouze barvitěji a detailněji rozvedla motivy z tisku. Její přínos ale spočíval ve vizualizaci tématu. *Rudé právo* pracovalo v případu Erding pouze s textem, neotisklo fotografie navrátilců ani únosců, ani karikatury, a dokonce ani záběry z protestního shromáždění. Jedna karikatura vyšla v dubnu 1950 v *Dikobrazu*, věnovala se stěžejnímu motivu kampaně – *nacistickým metodám* amerických okupačních úřadů. Karikaturista

[939] Pracující na závodech ostře odsuzují methody gangsterského únosu, s. 3.
[940] Brněnští pracující žádají vydání zločinných letců. *Rudé právo.* 1. 4. 1950, roč. 30, č. 78, s. 5; Vlna protestů proti únosu čs. občanů trvá. *Rudé právo.* 5. 4. 1950, roč. 30, č. 81, s. 6.
[941] SUCHÝ, Jindřich. *Únos do Erdingu.* Praha 1950.
[942] JAREŠ, Michal. Mladá fronta. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: ÚČL AV ČR, 2015 [cit. 2016-11-16]. Dostupné z: http://www.slovnikceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1656.
[943] Noty také vyšly v *Rudém právu*. Protestní noty ministerstva zahraničních věcí americkému velvyslanectví v Praze. *Rudé právo.* 31. 3. 1950, roč. 30, č. 77, s. 1.

Josef Novák vykreslil v pozadí výjev, jak američtí vojáci s puškami vyvádějí z letadla cestující. V popředí si dva příslušníci CIC pochvalují znamenitou úroveň nacistických příruček – knih Adolfa Hitlera a Himmlera.

Obrázek 85 NOVÁK, Josef. Erding. *Dikobraz.* 11. 4. 1950, roč. 6, č. 15, s. 1.

Knihu *Únos do Erdingu* doprovodily ilustrace Otakara Štembery. Jednoduché kresby zobrazily klíčové momenty příběhu – letce, jak ohrožují své kolegy pistolí, později se vzdají Američanům, jednání cestujících s Američany, stání čelem ke zdi, zatčení Nejepinského a jeho výslechy na CIC, německého novináře, který chce získat interview.

Obrázek 86 Výslech na CIC je přirovnáván k výslechu na gestapu. ŠTEMBERA, Otakar. Kresba. In: SUCHÝ, Jindřich. *Únos do Erdingu*. Praha 1950, s. 45.

Dále jsou zde i *ideologické* kresby – figurka kapitalisty v klobouku a s pytlíky dolarů, který poroučí americkému vojenskému policistovi, a *vítězná* kresba, na níž československý lid, zosobněný rolnicí se srpem, dělníkem s kladivem a milicionářem s puškou vyhání kapitalisty v kravatách a kloboucích. Čechoslováci jsou zobrazeni jako urostlí pohlední lidé, kdežto nepřátelé Američané jsou různě deformovaní – vojáci mají hrubé brutální rysy a zachmuřený výraz a v zobrazení imperialistů a příslušníků CIC se objevuje antisemitský stereotyp – postavy jsou tlusté, mají velký zahnutý nos a velké uši.[944]

[944] SUCHÝ, J. *Únos do Erdingu*, s. 67.
K antisemitským prvkům v dobové karikatuře srov. SOUKUPOVÁ, Blanka. Antisemitismus v českých zemích po druhé světové válce a jeho vizualizace. In: HAUSER, Jakub; JANÁČOVÁ, Eva (edd.) *Obrazy nenávisti: Vizuální projevy antisemitismus ve střední Evropě.* Praha 2020, s. 201-222.

Obrázek 87 Kapitalista v typickém zobrazení s pytlíkem dolarů a cylindrem poroučí příslušníkovi americké vojenské policie. ŠTĚMBERA, Otakar. Kresba. In: SUCHÝ, Jindřich. Únos do Erdingu. Praha 1950, s. 67.

Obrázek 88 Představitelé socialistické společnosti vítězí nad imperialisty. ŠTEMBERA, Otakar. Kresba. In: SUCHÝ, Jindřich. Únos do Erdingu. Praha 1950, s. 89.

O významu propagandistické kampaně k případu Erding svědčí, že událost posloužila jako námět k hranému filmu. Komunistická propaganda se tak k únosu letadel vrátila ještě jednou v lednu 1953, kdy byl uveden do kin film *Únos* režisérů Jána Kadára a Elmara Klose. Jeho scénář se v konečné verzi zásadně lišil od skutečné události. V úvodu filmu se autoři rafinovaně vymezují proti případným námitkám o zkreslení událostí: *„Pokud tento příběh připomene někomu události skutečné, jde o podobnost neúmyslnou, i když ne náhodnou.“*[945]

Film se vrací ke klíčovým prvkům mediální kampaně z roku 1950, opět se vněm objevuje spojení Američanů s fašismem, negativní role západních médií; prezentuje obraz emigrantů, ale také celé plejády dalších nepřátel.

Dílo sleduje dvě linie příběhu: prvním je únos československých občanů do Německa, jejich věznění a osvobození. Druhou linií je osobní příběh inženýra Prokopa, jeho prozření, přeměna váhavého intelektuála v nového socialistického člověka.

Vyprávění začíná v Ostravě, kde se staví nová ocelárna, která bude klíčovým průmyslovým podnikem Československa. Hlavní hrdina Ing. Prokop je přesvědčován, aby ji vedl, což on odmítá. Proto má letět do Prahy zdůvodnit své stanovisko u ministra. Před odletem je v Ostravě zatčen jeho asistent, který je odhalen jako americký špion a který připravuje únos letadla. Důležité jsou detaily: asistent Šimáček je zatčen na faře, dodával informace děkanovi, který obsluhoval vysílačku a vysílal zprávy nepřátelům. Ve špionáži a vlastizrádné činnosti hraje tedy klíčovou roli církevní organizace, zvláště její funkcionáři: špionem nebyl obyčejný řadový kaplan, ale děkan. Špionáž je prováděna pro americkou výzvědnou službu CIC.

Kvůli Šimáčkovu zatčení neletí letadlem jen vybrané *protistátní živly*, jak bylo plánováno, ale také obyčejní lidé, kteří se jen potřebovali dostat do Prahy. Jaké typy postav představují nepřátele a jaké poctivé občany – oběti únosu? Letadlo unesou dva letci – bývalí příslušníci RAF, pomáhá jim manželka jednoho z nich, typická panička z kapitalistického světa, elegantně oděná, zvyklá životu na vysoké

[945] Film Únos (1952). K filmu srov. Únos. *Filmový přehled* [online]. Praha 2018 [cit. 2020-12-11]. Dostupné z: https://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396149/unos; KLIMEŠ, Ivan. Kinematografie ve službách protiimperialistické propagandy: Politické drama *Únos* (1952) Jána Kadára a Elmara Klose. In: KOVÁČ, Dušan; MAREK, Michaela; PEŠEK, Jiří; PRAHL, Roman (eds.) *Kultura jako nositel a oponent politických záměrů.* Ústí nad Labem 2009, s. 301-314; Český umělecký film. In: *10 let Československého státního filmu.* Praha 1955. s. 36.

noze, které je cizí dělnická práce. Cíleně do Německa letí také bývalý kavárník, který si stěžuje, že již nemá v ČSR spokojený život a jehož hlavní motivací jsou peníze – *kapitalistický živel*. Oproti tomu mezi unesenými oběťmi je horník, starý pán z JZD, příslušník lidových milicí, dělníci, sportovec, herečka, muzikant, docent, úředník pojišťovny, žena s dítětem, další dva letci – průřez sociální strukturou československé společnosti. Najdeme zde Čechy i Slováka, lidi různého věku od malého chlapce až po starého pana docenta. Tito všichni jsou protiprávně uneseni a chtějí se vrátit do socialistického Československa, jsou věrní vlasti. I když Američané slíbili propustit lidi, kteří nepožádali o azyl, do ČSR, drží je na americkém vojenském velitelství v Ronnau.

Unešení lidé měli představovat reprezentativní ukázku loajálních občanů Československa. Byli zde zástupci dělníků, rolníků, úředníků, pracující inteligence i umělců. Kromě oportunisty hudebníka všichni prokázali věrnost socialismu, včetně Ing. Prokopa, od kterého jeho spoluzadržení očekávali zradu.

Paralelní dějová linie probíhá na zasedání OSN. Celý únos byl zosnován americkými imperialisty, kteří na půdě OSN křivě obvinili Československo z porušování lidských práv jako protiútok za upozornění na vlastní zločiny. Uneseným letadlem měly být přivezeny do Německa *nekalé živly*, které by toto porušování lidských práv v ČSR dosvědčily, ale zatčení Šimáčka a prodej letenek ve volném prodeji zkomplikovaly jejich plány. Proto Američané zadržují československé občany a snaží se je donutit k emigraci, aby měli potřebné uprchlíky. Chtějí jejich podpisy na výpovědích pro OSN. Nejprve se je snaží přesvědčit po dobrém, hlavně přes Ing. Prokopa. Když ten jim odmítne pomoci, snaží se vynutit podpisy po zlém. Lidé jim však vzdorují, pod namířenými zbraněmi amerických vojáků zpívají Internacionálu. Jediný, kdo zklame a dá se k Američanům, je mladý muzikant – oportunista. Později svého rozhodnutí lituje, ovšem již mu není dovoleno znovu vyměnit strany.

Ani emigrantům – zrádcům *vlasti* se nevede dobře, jsou drženi ve skladišti a potom posláni do lágru, kde jsou špatné životní podmínky a svár, lidé se tam perou. Zlo je potrestáno, za zradu se nedočkali touženého lepšího života.

Ve filmu byl cílem únosu Ing. Prokop, který u sebe má důležité technické zprávy a analýzy a kterého chtějí Američané získat jako svého špiona. Představuje typ dobrého, ale váhajícího intelektuála, odborníka, který se nezajímá o politiku, je uzavřen do „své odborné skořápky“, není zcela získán pro budování socialismu. Je

však loajální vlasti. I když o něm ostatní zadržení pochybují, odmítne práci pro americkou tajnou službu CIC. Prokop je mírumilovný člověk, nepřeje si novou válku, protože mu za války při náletu zemřely žena a dítě. Během rozhovoru s Američany zjistí, že jeho rodinu zabila bomba amerického plukovníka, který ho nyní přesvědčuje k přestupu na druhou stranu. Prozře, pozná zkaženost kapitalismu a nezradí, i když je později týrán majorem CIC. S větším nadšením a zápalem se vrací do ČSR. Uvědomil si, že se musí aktivně zapojit do boje proti imperialismu, protože už je válka.

Hlavním kladným hrdinou filmu je poslanec Horvát, kovaný komunista, pevný, nezdolný, původně dělník, za války vězeň v koncentračním táboře. Horvát odmítne nabídku spolupráce, je Američany uvězněn a mučen bývalým gestapákem. Nakonec uprchne, při útěku narazí na západoněmeckého komunistu, kterého pozná podle komunistických novin *Rote Fahne*. S jeho pomocí se spojí s československým konzulem a všechny zachrání. CIC ale nadále drží Ing. Prokopa, až pod vlivem tlaku německých komunistů a protestní hladovky ostatních unesených je Prokop konečně propuštěn. Všichni se vrací domů.

Konec filmu ukazuje srovnání obou režimů: zatímco v OSN představitelé imperialistických států hlasují o porušení lidských práv v ČSR, v Ostravě dělníci odhlasují, že budou více pracovat, aby byla nová ocelárna dokončena o měsíc dříve. Ve filmu se tak v umělecké formě objevily i rezoluce a závazky, které doprovázely kampaň Erding v roce 1950.

Ve filmu jsou zdůrazněny základní atributy nepřítele imperialisty. Opakovaně je zdůrazňováno, že peníze a zisk jsou pro kapitalisty vším, že za peníze si koupí vše a že postrádají jakoukoli vyšší morálku. Tuto myšlenku opakují hlavně postavy kapitalistů – uprchlý bývalý kavárník, plukovník velící americké základně, americký průmyslník, němečtí průmyslníci.

Americkou kulturu a civilizaci představují dívky v bikinách a s puškou a rasismus, útlak černochů. Zatímco jsou zadržení Čechoslováci drženi na zámku – americkém velitelství, jsou pozváni na zábavné scénky pro vojáky, které spočívají v bití černocha americkými strážníky. V pozadí je vidět další symbol kapitalismu – reklama na velkou korporaci Coca-Cola.

Obrázek 89 Scéna z filmu Únos zobrazuje pokleslou úroveň kultury a rasismus ve Spojených státech amerických. Dva američtí strážníci bijí obušky černocha. *Únos* [film] Režie Ján KADÁR, Elmar KLOS. Československo, 1952. Délka 113 min.

V obraznosti filmu hraje důležitou roli rozmařilý život imperialistů, kteří se svými rozmarnými paničkami tančí na zámku a užívají si luxusu. Do kontrastu k nim je postavena bída a těžký život obyčejných německých lidí, zničená německá města, kde stále zůstávají ruiny po válečném bombardování. Proti rozmařilosti Američanů je kladena skromnost a pracovitost hlavních hrdinů – unesených komunistů z Československa. Hlavním výkonným nástrojem kapitalistů jsou MP – Military Police. Příslušníci Military Police střeží československé občany a neváhají proti nim použít násilí a hrozit jim zbraněmi.

Obrázek 90 Scéna z filmu Únos ukazuje nástroje amerických kapitalistů – příslušníky Military Police, kteří se dopouštějí násilí na československém občanovi. *Únos* [film] Režie Ján KADÁR, Elmar KLOS. Československo, 1952. Délka 113 min.

Není opomenuta ani nepřátelská propaganda: okamžitě po únosu letadla zapojuje velitel amerického vojenského letiště do agitace novináře, kteří mají událost správně vylíčit. Čechoslováci mají být přesvědčeni k emigraci bohatstvím a luxusem, ve kterém jsou ubytováni, později naopak násilím. Místo toho československý horník v rozhovoru přesvědčí amerického vojáka Čechoameričana, civilním povoláním také horníka, o špatnosti kapitalistického systému. Ten jim potom pomáhá a nosí zprávy.

Přestože Německo je imperialistická cizina, jako hlavní nepřítel nevystupují Němci, ale Američané, kteří zemi údajně okupují proti vůli jejích obyvatel. V továrně BMW (Bayerische Metallwerke) se objevují nápisy *„Ami, go home“*. (Američané, jděte domů). Horvátovi nakonec pomohou němečtí antifašisté. Dělící linie mezi *my* a *oni*, mezi dobrem a zlem není vedena po nacionální, ale třídní linii. Je aplikována Gottwaldova zásada *„Není Němec jako Němec“,* v tomto případě platí, i že není Američan jako Američan. Záporné postavy představují němečtí kapitalisté, kteří spolupracují s Američany, vyrábějí zbraně a tanky pro nové

imperialistické války. Zajímá je jen zisk, morálka pro ně nic neznamená. Samotným zosobněním zla je pak bývalý gestapák, který ve službách americké tajné služby mučí lidi. Oproti tomu němečtí dělníci a chudí lidé hrají kladné role. I když jsou vykořisťováni imperialisty, protestují proti přítomnosti Američanů ve své zemi alespoň nápisy a šířením napůl ilegálního tisku. Jejich plná síla se projeví na konci filmu, kdy pomáhají osvobodit unesené cestující tlakem na svou vládu, protestními stávkami a peticemi.

Obrázek 91 Scéna z filmu Únos zobrazuje odmítání přítomnosti Američanů v SRN obyčejnými Němci, dělníci píší na zeď v areálu továrny BMW *„Ami, go home“* – Američané, jděte domů. *Únos* [film] Režie Ján KADÁR, Elmar KLOS. Československo, 1952. Délka 113 min.

Proti osamocenosti kapitalistického individualismu film kladl komunistický kolektivismus. Kromě Horváta a později Prokopa, kteří byli od skupiny nedobrovolně odděleni, jednají zadržení jako skupina, jako kolektiv. Opakovaně je zdůrazňována myšlenka, že komunista není nikdy sám, že se za něj jeho druhové vždy postaví a pomohou mu. To mělo být i hlavní poselství díla, jak bylo definováno v periodiku *Filmové informace: „Posláním filmu je přesvědčivě ukázat na případu zločinného únosu našeho letadla do americké zony Německa, že v uvědomění a občanské morálce malého kolektivu našich lidí je větší síla, než*

v celé dolarové diplomacii a fašistických methodách amerických okupantů, a tak posílit odhodlanost našeho lidu tvůrčí prací hájit věc míru.“[946]

6.4 Vlak do Selbu

Dalším medializovaným případem útěku pomocí hromadné dopravy byl tzv. *Vlak svobody*. Dne 11. září 1951 překonala skupina emigrantů železnou oponu po železnici. Spiklenci včetně strojvůdce unesli osobní vlak č. 3717, který jezdil na trati z Chebu do Aše, a přejeli s ním hranice do německého Selbu.[947] Útěk zorganizovali dva zaměstnanci Československých drah – strojvůdce Jaroslav Konvalinka, který vlak řídil, a chebský výpravčí Karel Truksa, dále lékař Jaroslav Švec a úředník Václav Trobl. Pomáhal i vysokoškolský student Karel Ruml, který se zapojil do protikomunistického odboje a svou činnost i vlakový útěk později popsal v knize *Z deníku Vlaku Svobody*.[948] Útěk pomocí hromadné dopravy měl jednu velkou výhodu – zúčastnění s sebou mohli bez problémů vzít i své rodiny, což s výjimkou Rumla také učinili. Vlastní únos probíhal takto: Vlak jel normálně podle jízdního řádu z Chebu do Aše, neplánovaně zastavil u Házlova, kde Konvalinka s Truksou pod záminkou kontroly brzd odpojili vzduchové brzdy. Nadále bylo možné vlak zastavit jen z lokomotivy, nebo pomocí záchranných brzd ve vagonech. V Aši strojvůdce vlak nezastavil, ale naopak přidal a rychle s ním projel kolem drátěných zátarasů a kulometných věží přes hranice do Německa. Ostatní spiklenci hlídali záchranné brzdy ve vagonech a se zbraněmi v rukou zabránili spolucestujícím v jejich použití. I když ve vlaku cestovali i příslušníci československých bezpečnostních složek (dva vojáci a jeden příslušník SNB), nedošlo k žádné potyčce. Po bezpečnostní zastávce za hranicemi dojel vlak až do německého Selbu, kde se cestujících ujali američtí vojáci. Po noci strávené ve vlaku byli lidé odvezeni do vojenského tábora v Grafenwöhru, kde byli ubytováni. Všem byla nabídnuta možnost zůstat v Německu, kromě spiklenců a jejich rodin se k emigraci rozhodli čtyři studenti a jeden voják.[949]

[946] Únos. *Filmové informace.* 22. 1. 1953, roč. 4, č. 4, s. 10.
[947] Více k události viz: PEJČOCH, I. *Hrdinové železné opony*, s. 61-67; NAVARA, Luděk. *Příběhy železné opony.* Brno 2004, s. 11-13; MICHÁLEK, Slavomír. Akcia „Selb“, odpoveď ŠtB na „vlak slobody“. *Paměť a dějiny.* 2011, 3, s. 13-30. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1103/013-030.pdf.
[948] RUML, Karel. *Z deníku Vlaku Svobody.* Brno 2001.
[949] PEJČOCH, I. *Hrdinové železné opony*, s. 64-65.

Ze 111 cestujících Vlaku svobody jich na Západě trvale zůstalo 32. 77 pasažérů bylo 13. září předáno na hranicích československým úřadům, později se do ČSR navrátili ještě dva příslušníci československých bezpečnostních složek, kteří byli v Německu internováni.[950]

O útěku referovala média na obou stranách železné opony. Případ se dokonce stal předmětem střetu československé a americké (resp. západní) propagandy, rozvinula se jakási interakce, kdy na sebe obě propagandy vzájemně reagovaly. Kromě toho se kolem osudu vlaku i jeho cestujících rozvinul i diplomatický spor mezi československou vládou a velvyslanectvím USA, který propaganda také částečně reflektovala.

V Československu se tématu únosu věnovaly především oficiální deníky KSČ a KSS *Rudé právo* a *Pravda*, dále Československý rozhlas. Je charakteristické, že první zprávu o události přineslo *Rudé právo* až 16. září 1951, kdy už bylo *po všem* a cestující z Vlaku svobody, kteří se nerozhodli pro emigraci, byli již zpět v Československu. Z tohoto načasování je patrné, že hlavním zájmem periodika nebylo informovat veřejnost o významné domácí události a osudech unesených spoluobčanů, ale využít čin k protiamerické propagandě. První článek věnovaný útěku nese oficiální název *Úřední zpráva o únosu československých občanů v rychlíkovém vlaku teroristickou bandou*.[951] Jedná se o zprávu Československé tiskové kanceláře, kterou vydala 15. září a kterou ještě týž den večer odvysílal Československý rozhlas v pořadu *Večerní zprávy Československého rozhlasu*.[952] Zpráva byla před vydáním zkontrolována a upravena na ministerstvu národní bezpečnosti (s. Komárek).[953] Zpráva etabluje závazný výklad události, určuje způsob, jakým bude o útěku referovat komunistická propaganda. Další články a rozhlasová vysílání poté rozvíjí hlavní myšlenky zprávy a vzniká menší propagandistická kampaň, na níž záhy reaguje americká propaganda svou verzí události šířenou prostřednictvím balonových letáků.

---

[950] MICHÁLEK, S. Akcia „Selb“, s. 14, 30.
V další literatuře a pramenech jsou uvedena mírně odlišná čísla pasažérů, ale Slavomír Michálek je na rozdíl od ostatních zdrojů i konkrétně vyjmenovává.

[951] Úřední zpráva o únosu československých občanů v rychlíkovém vlaku teroristickou bandou. *Rudé právo.* 16. 9. 1951, roč. 31, č. 219, s. 5.

[952] OSA, HU OSA 300-30-22, f. Records of Radio Free Europe/ Radio Liberty Research Institute, Czechoslovak Unit, Czechoslovak Monitoring, k. 5, jednotka 7 September 1951–17 September 1951, Monitoring 15-9-51, s. 395.

[953] ABS, f. Sekretariát Federálního ministerstva vnitra, I. Díl, Kabinet ministra NB, inv. j. 1705, sign. A2/1-1705 Únos československých občanů v rychlíkovém vlaku teroristickou bandou řízenou americkým agentem. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://www.ebadatelna.cz/.

Československá propaganda využila hromadného útěku k formování obrazu nepřítele Američana. Právě američtí vojáci a úředníci představovali v komunistickém podání události hlavní záporné postavy. Zpráva ČTK popisovala únos rychlíku jako akci skupiny teroristů vedených agentem americké zpravodajské služby CIC. Za hranicemi prý vlak již očekávali agenti CIC a v Selbu *„velký, silně ozbrojený oddíl amerického vojska, který soupravu obklíčil a ohrožoval cestující namířenými těžkými kulomety.“* Tento popis odporuje pozdějšímu svědectví přímých účastníků. Karel Ruml ve svých vzpomínkách uváděl, že k vlaku přijel jeden džíp s dvěma překvapenými německými celníky a dvěma americkými vojáky a v Selbu čekalo několik amerických důstojníků.[954] Také jedna z cestujících, kteří se vrátili do Čech, tehdy patnáctiletá studentka Milena Šnáblová z Aše, popírá, že by vlak na nádraží někdo čekal, naopak Němci byli událostí velmi zaskočeni a Američané přijeli až později a přivezli lidem jídlo.[955]

Zpráva ČTK dále popisuje údajné nehumánní zacházení s cestujícími ze strany Američanů. Lidé byli prý dva dny a dvě noci násilím zadržováni ve vlaku, nesměli se ani vzdálit ze svého místa, a to včetně starých žen a dětí. Z hrdosti navíc prý první den odmítli stravu, kterou jim Američané dávali. Po dvou dnech, kdy na ně Američané marně vyvíjeli nátlak, aby se nevraceli do ČSR, byli cestující převezeni do *„vojenského tábora Grafenwörth, kde byli nacpáni do dřevěných baráků, bez lůžek a bez jakéhokoliv zařízení, které by umožňovalo poněkud slušné obývání.“*[956] Líčení značně evokuje představu německého koncentračního tábora, kde byli lidé nacpáni v dřevěných barácích, spali na zemi. Tuto část článku není možné konfrontovat se vzpomínkou Karla Rumla, protože ten byl s ostatními únosci oddělen od dalších cestujících a odvezen do centra CIC ve Straubingu. Podle Mileny Šnáblové museli cestující skutečně jednu noc přespat ve vlaku, ale mohli si odskočit na nádraží na záchod i pro vodu. Od Američanů pak dostali jídlo v konzervách, které bylo dobré a pestré – mleté hovězí s rýží, kompot, čokoládu, džus. O táboře v Grafenwörthu pamětnice říká, že tam byla vzorná čistota, každý z cestujících dostal bíle povlečenou postel s ručníkem a hygienickými potřebami.

[954] RUML, K. *Z deníku Vlaku Svobody*, s. 119.
[955] PRZECZEK, Petr. Bylo divné, že jedeme tak rychle, říká cestující z Vlaku svobody. *IDnes.cz* [online]. Praha: MAFRA, 2015 [cit. 2016-06-15]. Dostupné z: http://vary.idnes.cz/milena-snablova-z-ase-cestovala-v-roce-1951-ve-vlaku-svobody-pmn-/vary-zpravy.aspx?c=A151017_2199184_vary-zpravy_ba.
[956] Úřední zpráva o únosu československých občanů v rychlíkovém vlaku teroristickou bandou. *Rudé právo.* 16. 9. 1951, roč. 31, č. 219, s. 5.

Potom je Američané pozvali na biftek do jídelny.[957] Také podle výpovědí navrátilců na StB s nimi Američané i Němci zacházeli velmi slušně, poskytli jim dobrou stravu, čisté ubytování, a dokonce se jim starali i o zábavu – pouštěli jim české písně na gramofonu.[958]

Podle zprávy ČTK Američané cestující jednotlivě vyslýchali, nabízeli jim americké cigarety a přesvědčovali je, aby zůstali v západním Německu. Jejich amorálnost se prý projevovala tím, že se soustředili především na nezletilé osoby, na které vyvíjeli velký nátlak.[959] Paní Šnáblová jen konstatovala, že Američané chtěli znát její nacionále a názor na celou událost. Pak se zeptali, jestli chce zůstat v Německu, a když odmítla, respektovali to. K emigraci ji prý přesvědčoval jen rodinný známý a jeden ze strůjců únosu doktor Švec. Výrazně větší trauma než americký výslech dívce způsobily výslechy na StB po návratu do Československa.[960]

Zatímco Američané a údajní teroristé, kteří vlak unesli, představují v článku padouchy, unesení cestující oběti, článek je trochu bezradný ohledně kladných hrdinů. Jako hrdinství prezentuje skutek pohraničníka, který byl také ve vlaku, a když viděl, že američtí úředníci zatkli a odvedli tři členy československých ozbrojených složek, svlékl si uniformu a ukryl ji u jedné ženy. Podle obecně sdílených představ by se tento čin dal hodnotit spíše jako zbabělost. Dalším kladným hrdinou je československá vláda, která se snaží uneseným pomoci, vyšle do západního Německa speciální komisi diplomatů. Američané ale diplomaty nepustí k vězněným Čechům, naopak je zadrží, vyslýchají a vyhostí ze země.[961] Detaily návratu cestujících do vlasti nejsou specifikovány. Článek uvádí jen: *„Českoslovenští občané, mezi nimi i obyvatelé německé národnosti, si svým rozhodným stanoviskem, jak vůči Američanům, tak i vůči jejich hanebným přisluhovačům z řad zrádné emigrace, vynutili návrat do vlasti a dali tak pádnou odpověď nepřátelům a štváčům, pokoušejícím se brzdit a mařit mírovou socialistickou výstavbu naší země.“*[962] Za povšimnutí stojí zmínka o občanech německé národnosti. Zpráva několikrát zmiňuje špatnou životní úroveň v Německu

[957] PRZECZEK, P. Bylo divné, že jedeme tak rychle.
[958] MICHÁLEK, S. Akcia „Selb“, s. 16.
[959] Úřední zpráva o únosu československých občanů, s. 5.
[960] PRZECZEK, P. Bylo divné, že jedeme tak rychle.
[961] Jednalo se o skupinu vedenou E. Buschem, kterou vyslalo československé ministerstvo zahraničních věcí. Srov. MICHÁLEK, S. Akcia „Selb“, s. 14.
[962] Úřední zpráva o únosu československých občanů, s. 5.

a význam této zmínky je, že v Československu se mají lidé lépe, a proto i československí Němci se raději vrací do ČSR, než by zůstali v západním Německu. Podle zprávy tak v emigraci nezůstal kromě teroristů – únosců nikdo z cestujících. To však není pravda, v západním Německu zůstalo přes 30 cestujících z Vlaku svobody – kromě organizátorů útěku, jejich rodin a dalších lidí zasvěcených do plánu také několik náhodných cestujících. Přesná čísla se v pramenech a literatuře mírně různí.[963]

Poslední část článku uváděla únos vlaku do náležitého ideologického a mezinárodněpolitického kontextu. Měla podobu dopisu, který unesení cestující psali po návratu do Československa prezidentu Klementu Gottwaldovi. V něm deklarují věrnost vlasti, prezidentovi i SSSR a Stalinovi a kritizují Američany. Únos vlaku je kladen do souvislosti s únosem letadel do Erdingu a s válkou v Koreji. Cestující údajně psali: *„I za těch několik dní, které jsme strávili v nedobrovolném zajetí v americké zóně, jsme poznali, jak si Američané představují svobodu. Obklopili nás kulomety, namontovanými na vojenských vozech. I když proti nám nepoužili bezprostředního násilí a brutality, kterou uplatnili vůči těm, které před časem unesli letadlem do Erdingu, poznali jsme jejich pravou tvář a nenávist ke všemu pokrokovému, ať to Američané zakrývali nabízením cigaret nebo čokolády. Chtěli si nás koupit a my na druhé straně jsme viděli jaký ‚ráj' nám slibují, jak bídně žije německé obyvatelstvo. A jaká je pravá tvář Američanů? Je to tvář nepřátel míru, těch, kteří vraždí mírumilovné obyvatelstvo Koreje, kteří ze západního Německa učinili svou kolonii. Proklínáme těch několik jedinců, organisátorů našeho únosu, zrádců naší rodné vlasti a pomahačů válečných paličů."* Podle tohoto textu jediné příkoří, kterého se Američané na cestujících dopustili, bylo, že jim nabídli cigarety a čokoládu, přesto jsou líčeni jako *arcilotři.*

Následující propagandistická kampaň sledovala tři hlavní linie: 1. únos zinscenovali pomocí svých agentů a teroristů američtí imperialisté, 2. svědectví navrátilců o únosu a špatném zacházení v Německu, 3. téma dětí *zadržovaných* v Německu – stížnosti rodin středoškoláků, kteří se rozhodli zůstat na Západě.

[963] Ivo Pejčoch uvádí, že v Německu zůstalo 35 cestujících a 77 osob se vrátilo do Československa. PEJČOCH, I. *Hrdinové železné opony*, s. 65. Z dobových pramenů leták „Pravda o Vlaku svobody uváděl, že ve vlaku jelo 108 cestujících a z nich 35 osob zůstalo v zahraničí. Pravděpodobně nejpřesnější údaje uvádí ve své studii Slavomír Michálek, který cestující i konkrétně jmenuje. Podle jeho výzkumu zůstalo v Německu 34 osob a 77 se jich vrátilo, později se vrátili ještě dva zadržení příslušníci československých bezpečnostních složek, takže trvale zůstalo na Západě 32 osob ze 111 cestujících Vlaku svobody. MICHÁLEK, S. Akcia „Selb", s. 14, 30.

První motiv rozvíjel článek novináře Ivana Skály *Gangsteři*. Jeho hlavní myšlenkou bylo, že kapitalismus je v krizi, blíží se krach jeho systému. Proto se jeho vládci vedení americkým prezidentem Trumanem třesou strachy, že je brzy odstraní jejich vlastní lid. Snaží se tomu zabránit dvěma způsoby – drží svůj lid v nevědomosti, aby neměl informace o úspěších tábora socialistických zemí, a pokouší se hospodářským nátlakem a různými sabotážními a teroristickými akcemi brzdit rozvoj socialistických zemí. Vlak unesený do Selbu v článku představuje právě jednu takovou akci. Jak měl tento čin poškodit rozvoj Československa, nebo naopak jaký prospěch z něj měli mít američtí imperialisté, již není specifikováno. Opět je vyzdvihována loajalita unesených cestujících, kteří se nenechali *„zlákat cigaretami a čokoládou k velezradě.“* Zajímavější než vlastní poselství Skálova článku je jeho terminologie a stereotypní představy o Americe, které posiluje. Podle autora únos vlaku připomíná metody chicagských gangsterů. Dále je zmiňován divoký Západ: *„Tento nejnovější gangsterský kousek je pak dalším důkazem toho, jak šerifové z Wall Streetu, kteří si pletou Evropu s divokým Západem, svými činy dokazují lživost svých slov (o mírovém spolužití a svobodných stycích přes mezinárodní hranice – pozn. aut.) a jen ještě více odhalují svou pravou špinavou a podlou tvář.“*[964] Spojené státy tedy reprezentuje chicagská mafie a westernoví pistolníci z divokého Západu. Tyto obrazy mají ukazovat USA jako barbarskou necivilizovanou zemi, kde bují kriminalita a násilí.

Mýtus divokého Západu s kovboji, kteří jezdí na koních a nosí zbraně, s divokou přírodou kaňonů a prérií a dalšími motivy – šerifové, Indiáni, rančeři atd. zosobňoval budování nové americké společnosti, jejíž hodnotový základ představoval individualismus a tržní hospodářství. Mýtus reflektoval individualistické hodnoty – svobodu, rovnost, nezávislost, příležitost, soukromé vlastnictví.[965] Komunistická ideologie naopak vyzdvihovala zcela opačné principy – kolektivismus, plánované hospodářství, společenské vlastnictví. Představa divokého Západu, jak ji vytvořily westerny – romány i americké filmy z Hollywoodu[966], se tak pro komunistické propagandisty stala symbolem americké zkaženosti a špatnosti. Přestože se westerny i knihy Karla Maye ocitly na seznamu

[964] SKÁLA, Ivan. Gangsteři. *Rudé právo.* 18. 9. 1951, roč. 31, č. 220, s. 3.
[965] WRIGHT, Will. *The Wild West: The Mythical Cowboy and Social Theory.* London 2001, s. 1. [cit. 2016-6-23]. ProQuest Ebook Central. Dostupné z: https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/detail.action?docID=254655.
[966] Tamtéž, s. 8.

závadné brakové literatury, byly odstraněny z knihoven,[967] propagandisté nadále využívali sdílené znalosti mýtu divokého Západu. Na westernové reálie odkazovali i v analyzovaném článku.

Stejně jako v případu letadel unesených do Erdingu i v této kampani se opakovala myšlenka amerických gangsterů. Uváděla ji i jedna z unesených cestujících, která se vrátila do ČSR. Jednalo se o učitelku Gertu Adlerovou Frölichovou, která se později zúčastnila i propagační kampaně. Při své výpovědi na StB po návratu mimo jiné uvedla: *„Celý případ hodnotím jako gangsterské jednání lidí, kteří dle mého názoru sloužili Američanům.“*[968] Tento fakt může ukazovat na *úspěšnost* kampaně Erding, která proběhla o rok dříve, kdy se terminologie a výklad propagandy rozšířily mezi lidi, takže je žena nově použila k popisu vlastní zkušenosti.

Kampani nechyběl ani vizuální rozměr. Dne 22. září publikovalo *Rudé právo* karikaturu Lva Haase *Trumanovo poselství – třikrát zpečetěné*. Stejně jako článek *Gangsteři* i karikatura naráží na *Rezoluci přátelství* (Resolution of Friendship), kterou v červenci 1951 zaslal Truman předsedovi Nejvyššího sovětu SSSR Nikolaji Michajlovičovi Švernikovi.[969] Deklaroval v ní dobrou vůli a přátelství amerického lidu všem národům světa a snahu americké vlády o spravedlivý a trvalý mír. Přál si, aby text rezoluce byl zprostředkován sovětskému lidu. Komunistická propaganda však mírové poselství použila pro své záměry[970] a ve zcela odlišném kontextu zveřejnila jeho úryvky. Truman ve svém poselství

[967] ŠÁMAL, P. *Soustružníci lidských duší*, s. 72, 366.
Dobový postoj k westernům ilustruje citace ze závodního časopisu *Škodovák*. Zaměstnankyně Škodových závodů v Plzni komentuje soudní proces s mladíky z Prahy Vysočan, kteří přepadávali lidi: „Já sama jsem si uvědomila, jakým neodpustitelným přečinem je ponechávání literárních braku v domácnostech, ať už to jsou „Rodokapsy“, „cowboyky“ či pochybné detektivky pro hochy a „Večery pod lampou“, „červené a modré knihovny“ pro dívky. Tento jed, který s novým řádem zmizel z knihkupectví a veřej. knihoven, ještě koná své dílo. Je třeba se s tím vypořádat a tento literární brak dát tam, kam patří: do sběru papíru.“ ŠLEHOFEROVÁ, Hana. Literární brak, který patří do sběru. *Pochodeň.* 23. 12. 1953, roč. 2, č. 51, s. 4.
[968] Zápis o výpovědi – Adlerová Fröhlichová Anna, 16. 9. 1951. Citováno dle reprodukce v knize: MICHÁLEK, S. *Za hranicou sloboda*, s. 314.
[969] Public Papers of the President Harry S. Truman 1945-1953, 147. Message to the President of the Presidium of the Supreme Soviet, U.S.S.R., Transmitting a Resolution Expressing American Friendship. *Harry S. Truman Library and Museum* [online]. Independence [cit. 2016-06-26]. Dostupné z: https://www.trumanlibrary.gov/library/public-papers/147/message-president-presidium-supreme-soviet-ussr-transmitting-resolution.
[970] Již 21. srpna 1951 (ještě před únosem Vlaku svobody) vyšla v *Dikobrazu* velká karikatura na téma Trumanova mírového poselství. Karikatura zobrazuje amerického prezidenta, jak sedí s německými generály (s insigniemi SS a páskami s hákovými kříži) nad mapou a společně plánují válečné tažení. Náhle Truman praví*: „Omluvte mne na chvilku, já si musím odskočit napsat mírové poselství.“* SEYČEK, Evžen. Mírové poselství. *Dikobraz.* 21. 8. 1951, roč. 7, č. 34, s. 1.

napsal: *„Nešťastné výsledky posledních několika let ukazují, že formální diplomatické jednání mezi národy bude převážně neplodné, dokud existují překážky k přátelské výměně myšlenek a informací mezi národy. Nejlepší naděje pro pokojný svět leží v touze po míru a bratrství, která leží hluboko v srdci každé lidské bytosti. Ale národy, které odmítají normální způsoby komunikace, nebudou schopny dosáhnout vzájemného porozumění, které musí tvořit základ pro důvěru a přátelství. Nebudeme nikdy schopni odstranit podezření a strach jako možné příčiny války, dokud nebude povolen svobodný a otevřený tok komunikace přes mezinárodní hranice.“*[971] Článek *Gangsteři* připomínal poslední citovanou větu, podle autora Ivana Skály bylo Trumanovo volání po *„svobodných a otevřených stycích přes mezinárodní hranice“* lživé a podlé, což měl ukázat „*gangsterský kousek*“ – únos československých občanů za hranice, údajně zorganizovaný Trumanovými špiony a vojáky.

Další pasáž z poselství si vzala na mušku Haasova karikatura. Satirická kresba zobrazuje amerického prezidenta Harryho Trumana, který drží v rukou list s citací úryvku své rezoluce *„přátelská výměna mezi národy…“* Na listině visí tři pečeti s názvy Erding, Babice, Selb a u nich tři ošklivý američtí gangsteři – u Erdingu americký voják, který se jednou rukou rozmáchává obuškem a v druhé drží zbraň boxer, v případě Babic je zobrazen americký agent střílející z pistolí a u Selbu příslušník americké Military Police mířící na čtenáře kulometem.[972] Karikatura dává mírové poselství prezidenta Trumana do souvislostí s událostmi, které nepřikázal, ani nemohl ovlivnit, ale které komunistické propagandě výborně posloužily k utváření obrazu nepřítele – únos tří letadel do Německa, unesený vlak a vraždy v Babicích, které spáchal Ladislav Malý, který vystupoval jako americký

[971] *„The unhappy results of the last few years demonstrate that formal diplomatic negotiations among nations will be largely barren while barriers exist to the friendly exchange of ideas and information among peoples. The best hope for a peaceful world lies in the yearning for peace and brotherhood which lies deep in the heart of every human being. But peoples who are denied the normal means of communication will not be able to attain that mutual understanding which must form the basis for trust and friendship. We shall never be able to remove suspicion and fear as potential causes of war until communication is permitted to flow, free and open, across international boundaries.“* Public Papers of the President Harry S. Truman 1945-1953, 147. Message to the President of the Presidium of the Supreme Soviet, U.S.S.R., Transmitting a Resolution Expressing American Friendship. *Harry S. Truman Library and Museum* [online]. Independence [cit. 2016-06-26]. Dostupné z: https://www.trumanlibrary.gov/library/public-papers/147/message-president-presidium-supreme-soviet-ussr-transmitting-resolution.

[972] HAAS, Lev. Trumanovo poselství – třikrát zpečetěné. *Rudé právo*. 22. 9. 1951, roč. 31, č. 224, s. 5.

agent, ovšem pravděpodobně jednal na vlastní pěst.[973] Tyto případy představovaly pro propagandu velký potenciál, kterého neváhala využít. Oběťmi byli „obyčejní lidé“, kteří jen cestovali za svými povinnostmi, popř. v Babicích pracovali v místním národním výboru. Kampaně pomáhaly šířit mezi obyvateli ČSR strach, že obětí amerických agentů se příště může stát kdokoliv další, i když se nijak politicky neangažuje.

Obrázek 92 HAAS, Lev. Trumanovo poselství – třikrát zpečetěné. *Rudé právo.* 22. 9. 1951, roč. 31, č. 224, s. 5. Reprodukce pochází z Digitálního archivu časopisů, provozovaném při výzkumné infrastruktuře Česká literární bibliografie Ústavem pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. – https://clb.ucl.cas.cz/ (kód ORJ: 90136).

Dalším motivem v kampani k unesenému vlaku byli navrátilci, cestující, kteří se vrátili do ČSR. Vybraná svědectví přinesl tisk i rozhlas. *Rudé právo* publikovalo vyprávění chebské učitelky Gerty Adlerové-Fröhlichové a Slovenky –

[973] Srov. STEHLÍK, Michal. *Babické vraždy 1951.* Praha 2016, s. 43-46, 231-234.

reemigrantky z Rumunska Anny Pavúkové[974]. V Československém rozhlase kromě obou žen hovořili i topič Kalabza a cestující Jaroslav Hala.[975] Kromě popisu vlastního přejezdu do Německa se všechna vyprávění soustředí na dva momenty – americký militarismus demonstrovaný ozbrojenými vojáky, kteří hlídali cestující, a vystavení Čechoslováků západní propagandě, přemlouvání, aby zůstali v Německu, což oni hrdě odmítli, naopak demonstrovali svoji loajalitu ČSR a SSSR mimo jiné zpěvem budovatelských písní. Jak upozornil i tvůrce monitoringu pro Svobodnou Evropu, z příběhu zcela zmizel motiv přespání v nevybavených dřevěných barácích. Hlavním příkořím spáchaným na cestujících zůstalo, že dostali pozdě najíst a že je hlídali ozbrojení američtí vojáci. I tak zvláště rozhlasové vysílání hrálo na city posluchačů obrazem hladových dětí: *„V noci děti plakaly hladem, pak nás zapsali a dali nám jísti, ve tři hodiny, ale naši lidé to odmítali…“*[976] Velkou pozornost svědectví věnovala západní propagandě hlavně Rádia Svobodná Evropa. Její fotografové se prý snažili za každou cenu získat fotografie cestujících, aby je mohli zneužít pro svou propagandu. Emigranti pracující pro Svobodnou Evropu zde zosobňují kulturního nepřítele, který je vykreslen jako zvrhlík: *„Ráno pak přijeli opět ze Svobodné Evropy, a jídlo dávali venku, aby mohli snímkovat. Chodili jsme jeden za druhým, aby se jim to nepodařilo… Pak jelikož jsme byly špinavý, tak se naše děvčata šla mýti. A chtěli je zase snímkovat a jeden z nich vylezl dokonce na lokomotivu. Ale snímek se jim nepodařil, a tak roztrhal film…“*[977]

Odlišný obraz pobytu cestujících v Německu přináší zpráva Rádia Svobodná Evropa. Podle ní bylo o zadržené cestující v Grafenwöhru dobře postaráno – po stránce jídla i hygieny. Američané se cestujícím dokonce starali i o zábavu, jeden důstojník přinesl české gramofonové desky a lidé zpívali. *„Všichni, kdo v pozdních večerních hodinách dne 12. 9. dorazili ze Selbu do zděných ubikací v Grafenwöhru, byli přivítáni vydatným jídlem, kterého podle jejich vlastních slov dostali i v Selbu dostačující množství. Vedle hygienického ubytování dostalo se jim i jinak všemožné péče, hlavně nemocným ženám*

[974] Identifikována podle článku MICHÁLEK, S. Akcia „Selb“, s. 16. V *Rudém právu* bylo její jméno uváděno jako Anna Pubáková, v monitoringu Rádia Svobodná Evropa jako Anna Kubáková.
Cestující z uloupeného vlaku o gangsterském únosu. *Rudé právo.* 19. 9. 1951, roč. 31, č. 221, s. 3.
[975] OSA, HU OSA 300-30-22, f. Records of Radio Free Europe/ Radio Liberty Research Institute, Czechoslovak Unit, Czechoslovak Monitoring, k. 5, 18 September 1951–25 September 1951, Monitoring 18-9-51, s. 452-456.
[976] Tamtéž, s. 453.
[977] Tamtéž.

z Františkových Lázní. Mnozí z cestujících, kteří se rozhodli pro návrat, považují svůj dočasný pobyt v Německu za celkem příjemný výlet. Mají toliko starosti, co je doma s jejich rodinami a co se bude dít s nimi samými po návratu domů.“[978] Proti jasnému obrazu Západu, kde hraje hudba a kam si lidé udělali neplánovaný, ale příjemný výlet, zde stojí temné Československo a obavy, co je v totalitní zemi čeká.

30. září zveřejnilo *Rudé právo* ještě svědectví příslušníka SNB Františka Krahulce, který byl zadržen americkými úřady a do ČSR se vrátil později. Krahulec v článku líčí své věznění v Hofu a Weidenu: *„Bydlel jsem v Hofu v podzemním sklepu s betonovou podlahou, kde přede mnou ‚bydlely' jen brambory a uhlí. Jediným nábytkem tam byl kavalec se špinavým slamníkem a ještě špinavějším prostěradlem, kterého jsem se štítil dotknout. Nebyl tam ani záchod, ani umyvadlo, jedl jsem ve stoje. Klackové, kteří mne hlídali, projevovali škodolibou radost z mých drobných nesnází, kterých se mi snažili připravit co nejvíce: nedali mi ani ručník, mýdlo, ani kartáček na zuby a hřeben; místo hřebenu nezbývalo mi než použít rejžáku na podlahu. Dokonce se mi stalo, že mě nepustili ani na záchod. Zkrátka učili mě americkému způsobu života.“*[979] V druhém vězení byly podmínky také špatné, a navíc tam americký voják okradl Krahulce o 150 korun, za které mu měl koupit hygienické potřeby. Dále článek referuje, jak Krahulce vyslýchali příslušníci CIC a ptali se na všechno *„od nejprimitivnějších hloupostí až po státní tajemství.“* Američtí zpravodajci ale v příběhu nevystupují jako děsivé figury, spíše jsou zesměšňováni: *„Přílišnou inteligencí a důvtipem nevynikali.“*[980]

Československé ministerstvo zahraničních věcí zaslalo velvyslanectví Spojených států několik protestních nót, týkajících se uneseného vlaku a jeho cestujících. Ty také zveřejnilo *Rudé právo*.[981] Nóta z 28. září si stěžovala na špatné zacházení se zadrženými příslušníky československých bezpečnostních složek, vycházela přitom z Krahulcovy výpovědi. Československé úřady vyžadovaly, aby z toho Američané vyvodili zodpovědnost. Nóta dále zopakovala předchozí žádosti,

[978] Additional Details on Freedom Train. HU OSA 300-1-2-6818. *Open Society Archives at Central European University* [online]. Budapest, 2015. [cit. 2016-06-30] Dostupné z: http://hdl.handle.net/10891/osa:97227f06-6cd3-4486-b9f5-76798ddd8260.
[979] KRAHULEC, František. Poznal jsem americký způsob života. *Rudé právo.* 30. 9. 1951, roč. 31, č. 231, s. 5.
[980] Tamtéž.
[981] Noty ministerstva zahraničních věcí velvyslanectví Spojených států amerických. *Rudé právo.* 21. 9. 1951, roč. 31, č. 223, s. 1; Nota čs. ministerstva zahraničních věcí americkému velvyslanectví v Praze. *Rudé právo.* 30. 9. 1951, roč. 31, č. 231, s. 1.

aby byli do ČSR navráceni všichni zbylí *zavlečení* českoslovenští občané, aby byli únosci předáni do Československa k trestnímu stíhání a aby byla ihned vrácena vlaková souprava. V publikované nótě se mj. uvádělo: *„Americké methody věznění a výslechů připomínají známé methody gestapa z dob nacistické okupace Československa.“* [982] Imperialisté jsou opět přirovnáváni k nacistům.

Zatímco na první nótu z 20. září americké velvyslanectví nereagovalo, nyní zareagovalo dvěma nótami – z 1. října a ze 17. října. V nich odmítlo obvinění ze špatného zacházení s Krahulcem a zadrženými vojáky. Dle americké nóty byli českoslovenští příslušníci ubytovaní v Hofu v přízemí, ne ve sklepě. Dostali čisté povlečení, cigarety i hygienické potřeby, denně se koupali a třikrát denně dostali stravu. Ve Weidenu je ubytovali v strážním policejním domě, kde měli také zajištěné hygienické potřeby a jedli v jídelně americké armády. Poslední voják Demeter Verguliak zůstal v Německu dobrovolně. Vše dokládalo Verguliakovo prohlášení, které bylo k nótě připojeno.[983]

V rozhlasovém rozhovoru s navrátilci i v Krahulcově článku se také objevuje motiv výkladních skříní obchodů. Američané předvádějí cestujícím plné výkladní skříně, aby jim ukázali, jak se mají lidé v Německu dobře, a přesvědčili je, aby zůstali. Nikoho však neohromí, učitelka Adlerová to komentuje slovy *„Potěmkinovy vesnice“*[984]. A Krahulec k tomu dodává: *„Vozili mne v autě okolo výkladu se zbožím, zapomněli však k tomu tyátru sehnat také nějaké kupce. Výlohy byly plné – obchody však prázdné. Ani u stánku s ovocem nebyl nikdo. Ani na to tam nikdo nemá.“*[985] Západní Německo je představeno jako země bídy, kde jsou pracující vykořisťováni a nemohou si dovolit koupit ani zdravé potraviny. Životní úroveň ale nebyla v roce 1951 ani v ČSR příliš vysoká, přetrvával lístkový systém a nedostatek zboží a prázdné obchody znali obyvatelé také velmi dobře.[986] Krahulec proto jako důvody, proč se vrací do Československa, neuvádí lepší životní úroveň, či zásobování, ale spíše charakter lidí i státu a naději do budoucna: *„Ani na chvíli jsem nepochyboval, kde je moje místo, můj život, moje budoucnost. Ne mezi špiony,*

[982] Nota čs. ministerstva zahraničních věcí americkému velvyslanectví v Praze. *Rudé právo.* 30. 9. 1951, roč. 31, č. 231, s. 1.
[983] MICHÁLEK, S. Akcia „Selb“, s. 24.
[984] OSA, HU OSA 300-30-22, f. Records of Radio Free Europe/ Radio Liberty Research Institute, Czechoslovak Unit, Czechoslovak Monitoring, k. 5, 18 September 11951–25September 1951, Monitoring 18-9-51, s. 453.
[985] KRAHULEC, F. Poznal jsem americký způsob života, s. 5.
[986] Srov. PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. století.* Praha 1974, s. 303.

teroristy, zloději, vrahy a handlíři, ale mezi budovateli ještě lepšího a šťastnějšího života pro všechny lidi, pro moje děti.“[987]

Poslední téma sledované československými médii představovali „unesení nezletilci“. V západním Německu totiž zůstali i středoškolští studenti Jaroslav Bureš, Otakar Otčenášek, Zdeněk Jagr a Vjesja Kyselovská, dále Jiří Kryštofek z Aše.[988] *Rudé právo* zveřejnilo dopisy jejich rodin určené ministru zahraničních věcí Viliamu Širokému, v němž žádají, aby ministerstvo podniklo kroky k navrácení mladistvých do Československa. Kromě bolesti z odloučení od svých dětí vyjadřují rodiče a příbuzní hlavně obavy, aby nebyli chlapci naverbováni do západních armád a nebojovali proti socialistickým zemím a své vlasti. Dopisy zpochybňují, že by se mladiství rozhodli svobodně zůstat v Německu, byli prý odvlečeni a donuceni násilím. Matka Zdeňka Jágra psala: *„Pro mne, pro milující matku, která jsem viděla, jak je šťasten ve svém životě a v novém prostředí, je nevýslovně bolestné, když si uvědomím, že se stal obětí několika zrádců a byl pod nátlakem nečestných pohrůžek přinucen k tomu, aby žil v zemi, kde svoboda je majetkem boháčů a kde se činí vše, aby náš národ uvrhli znovu do poroby a do nového utrpení války.“*[989] Na závěr je ještě i pro méně chápavé čtenáře vyjasněno, kdo způsobil bolest matek a odloučil je od jejich dětí: *„Dopisy jsou naplněny bolestí i hlubokým pohrdáním vůči těm, kteří ve spolupráci s americkými okupačními úřady odvlékají bezbranné lidi i nezletilé z jejich domovů a mluví přitom cynicky o svobodě a demokracii. Američtí imperialisté tímto gangsterským kouskem ještě více odhalili před celým světem svou špinavou tvář.“*[990]

V kampani nechyběly ani deklarace pracujících. Protože únos vlaku byl zorganizován dvěma zaměstnanci drah, vyšlo 2. října v *Rudém právu* vyjádření plzeňských železničářů, že odsuzují gangsterský únos vlaku a zříkají se organizátorů únosu: „*Vylučujeme navždy z řad železničářů zrádce, kteří se připojili k tomuto hanebnému činu, a zavazujeme se, že zvýšením bdělosti a ostražitosti, řádným plněním svých povinností znemožníme všem našim nepřátelům jejich rozvratnou činnost na železnicích.“*[991]

---

[987] KRAHULEC, F. Poznal jsem americký způsob života, s. 5.
[988] MICHÁLEK, S. Akcia „Selb“, s. 15.
[989] Dopisy rodin zavlečených dětí náměstku předsedy vlády a ministru zahraničních věcí Viliamu Širokému. *Rudé právo.* 22. 9. 1951, roč. 31, č. 224, s. 1.
[990] Tamtéž.
[991] Plzeňští železničáři odsuzují gangsterský únos čs. občanů. *Rudé právo.* 2. 10. 1951, roč. 31, č. 232, s. 3.

Vlak využila i americká propaganda a překřtila jej na *Vlak svobody – Freedom Train*. Organizátoři útěku se ihned po příjezdu do Německa těšili velké pozornosti novinářů. Zatímco železničáři Truksa a Konvalinka zájem médií vítali, protože měli své rodiny s sebou v bezpečí, a později se i aktivně zapojili do americké propagační kampaně *Crusade for Freedom* organizované Rádiem Svobodná Evropa[992], jiní uprchlíci (např. Karel Ruml) se snažili o co nejmenší publicitu, aby neohrozili své blízké v Československu.[993] Další vlna článků o *Vlaku svobody* přišla, když se většina emigrantů přesunula do zámoří.[994] Příběh dobrodružného útěku se objevil i v americké televizi. V rámci kampaně *Crusade for Freedom* vysílala v říjnu 1951 televizní stanice CBS třicetiminutové televizní drama nazvané *The Train from Czechoslovakia*.[995]

Téma *Vlaku svobody* se také několikrát objevilo v německých médiích – např. o něm opakovaně referoval filmový přehled aktualit *Welt im Film*, který od roku 1945 produkovala americká okupační správa v *Bavaria-Filmstudios* v Mnichově. Filmový přehled se vysílal v kinech v americké a britské okupační zóně. Nejprve měl sloužit denacifikaci a později se stal nástrojem americké propagandy ve studené válce.[996] V roce 1950 přestali na týdeníku participovat Britové a nadále byl určen především americkým vojákům, kteří sloužili v Německu. V roce 1951 týdeník z finančních důvodů skončil, nahradil ho nový pořad *Welt im Bild* určený pro německé publikum.[997] *Welt im Film* informoval o uneseném vlaku poprvé 22. září 1951. Příspěvek *D-Zug durchbricht Eisernen Vorhang* (Rychlík prorazil železnou oponu) přinesl záběry vlaku a informaci, že pomocí rychlíku uteklo před komunistickým terorem 24 politických uprchlíků. Dále týdeník ukazoval skupinu organizátorů útěku s jejich rodinami. Na kameru

---

[992] CUMMINGS, Richard H. September 11, 1951: When the Czech "Freedom Train" crashed through the Iron Curtain. *Cold War Radio Vignettes* [online]. https://coldwarradios.blogspot.cz, 2010, 2015-09-11 [cit. 2016-06-14]. Dostupné z: https://coldwarradios.blogspot.cz/2012/09/september-11-1951-when-czech-freedom.html.
[993] RUML, K. *Z deníku Vlaku Svobody*, s. 119.
[994] Např. v říjnu 1951 vyšla v kanadském časopisu *The Globe and Mail* fotografie Karla Rumla při jeho příjezdu do Kanady s titulkem: *„They Rode the Rails to Freedom.*“ Srov. RUML, K. *Z deníku Vlaku Svobody*, s. XII. Článek Konvalinky a Truksy *We stole a Train for Freedom* vyšel v únoru 1952 americkém časopisu *The American Magazine*, později byl otištěn i v *Reader's Digest*. Srov. CUMMINGS, Richard H. September 11, 1951.
[995] CUMMINGS, Richard H. September 11, 1951.
[996] SORLIN, Pierre. The Cinema: American Weapon for the Cold War. *Film History*. 1998, roč. 10, č. 3, s. 375-381. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/3815230.
[997] Kinowochenschauen und Auftragsproduktionen des Presse- und Informationsamts der Bundesregierung 1945-2004. *Bundesarchiv Filmarchiv* [online]. Bundesarchiv Filmarchiv [cit. 2016-07-03]. Dostupné z: https://www.filmothek.bundesarchiv.de/contents.

hovořil Karel Truksa, který řekl, že všichni ze skupiny uprchlíků utekli do Německa kvůli politickému teroru, kterému byli v ČSR vystaveni. Dále se jej redaktor ptal, jestli v Československu existuje odpor k režimu, a Truksa odpověděl, že je 80 % obyvatel proti režimu.[998] O propagandistickém účelu reportáže svědčí nejen nerealistický počet údajných odpůrců režimu v ČSR, který uvedl Truksa, ale třeba i využití dětí v reportáži. Kamera spíše než dospělé uprchlíky sleduje jejich děti, které se usmívají nebo fascinovaně hledí na novináře. Po celou dobu, kdy dává interview, chová Truksa na klíně asi ročního chlapečka, kterého se jeho matka zrovna chystá nakrmit z lahve. Dítě je spokojené, dovádí, skáče muži na kolenou.[999] Obrazy nebo záběry dětí představují v jakékoliv propagandě velmi účinný nástroj, který má oslovit ženy, zvláště matky. Ty se pomocí empatie snadno vcítí do situace druhých matek, představí si na místě zobrazených dětí vlastní ratolesti a snáze potom přijmou propagované poselství. Zatímco tedy československá média zprostředkovala představu dětí, které ve vlaku pláčou hlady, a dopisy zoufalých matek, jimž imperialisté unesli a zneužili jejich nezletilé syny, americká propaganda přinesla záběry šťastných a spokojených dětí, které s rodiči unikly před komunistickým terorem do svobodného světa.

Další reportáž o *Vlaku svobody* přinesl *Welt im Film* 6. října 1951. Pod titulkem *Sie wählten die Freiheit und helfen der Freiheit* (Vybrali si svobodu a pomáhají svobodě) informoval o balonové akci, při níž byly posílány přes hranice balony s letáky o *Vlaku svobody*. Reportáž ukazovala přípravu a odesílání balonů, které osobně posílali do vzduchu i organizátoři útěku Truksa a Konvalinka. Podle komentáře měly balony sloužit jako varování komunistům, že nemohou nikdy potlačit touhu lidí po svobodě.[1000]

Balonová akce začala 26. září 1951, celkem bylo vypuštěno 10 tisíc balonů, které nesly 8 milionů letáků.[1001] Leták nesl název *Pravda o Vlaku svobody* a reagoval na komunistickou kampaň, podle níž vlak unesli teroristé a cizí agenti. Leták naopak organizátory útěku nazývá *„vlasteneckými Čechoslováky“, „kteří si vybojovali cestu na svobodu.“* Zatímco československá propaganda se snažila

[998] Welt im Film 329/1951. *Das Bundesarchiv* [online]. Berlin: Bundesarchiv [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://www.filmothek.bundesarchiv.de/video/583761.
[999] Tamtéž.
[1000] Welt im Film 331/1951. *Das Bundesarchiv* [online]. Berlin: Bundesarchiv [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://www.filmothek.bundesarchiv.de/video/583763.
[1001] MICHÁLEK, S. Akcia „Selb“, s. 22.

dosáhnout toho, aby se její recipienti ztotožnili s unesenými cestujícími, balonový leták usiloval, aby se jeho čtenáři v ČSR identifikovali s uprchlíky, organizátory útěku: *„Byli to právě takoví lidé jako vy, lidé, kterým se už dokonale zhnusil útlak. Byl mezi nimi dr. Švec, který odolal nátlaku tajné policie, když jej chtěla nutit, aby zrazoval své vlastní přátele. Byli mezi nimi dva studenti právníci, kteří se museli vzdát studií, protože nebyli členy komunistické strany.“*[1002] Následoval popis vlastního únosu vlaku a motivace uprchlíků k útěku za hranice: *„V Československu jsme stále věděli, že jsme špehováni. Toto stálé špehování a stálá nesvoboda jsou důvodem našeho útěku.“*[1003] Leták končil varováním před komunistickou propagandou slovním výpadem: *„Nikoliv, nešlo o žádné teroristy, o žádné zahraniční spiknutí. Jedinými teroristy jsou tu komunisté, jedinými cizinci ti, kteří k nám přicházejí z Ruska. Komunisté se pokoušejí řadou lží zatemniti tento čin odhodlaných vlastenců. Ale nikdo z těch, kde věří ve svobodu a lidskou důstojnost, jim neuvěří.“*[1004] Text doprovázely fotografie vlaku, Truksy a Konvalinky, krátký Konvalinkův vzkaz a skupinová fotografie uprchlíků s jejich dětmi. Leták se také snažil stručně dementovat československé zprávy o špatném zacházení s cestujícími, kteří se chtěli vrátit do ČSR. Pouze uváděl, že jim v návratu nikdo nebránil, ani je nenutil, aby zůstali v Německu. A že jim bylo poskytnuto ubytování i stravování. Leták byl ve volbě propagandistických prostředků střízlivější než komunistická kampaň. Základ narativu netvořil v tomto případě obraz nepřítele, ale naopak vlastní pozitivní ideály – pravda a svoboda.

[1002] Pravda o Vlaku svobody [elektronický zdroj]. In: TOMEK, Prokop. *Balony svobody: Letákové operace Svobodné Evropy 1951-1956.* Cheb 2014, CD.
[1003] Tamtéž.
[1004] Tamtéž.

Vlak, který unikl přes hranice a přivezl třicetpět Čechoslováků na svobodu.

PRAVDA O VLAKU SVOBODY

Přicházíme k vám znovu s poselstvím ze svobodného světa, abychom vám pověděli pravdu o československém vlaku, který dne 11. září unikl se stoosmi cestujícími z Československa.
Komunisté se zbásile pokoušejí vám nějak vysvětlit únik vlaku Praha-Aš, který po vedlejší koleji a navzdory hraničním závorám dorazil do Selbu. Vytvořili proto smyšlenku o teroristických skupinách a cizích agentech.

Poslyšte, jaká je pravda:

Uprchlíci byli vlastenečtí Čechoslováci, kteří nepotřebovali pomoci nějakých „agentů z ciziny". Strojvůdce Jaroslav Konvalinka, jeho žena a jeho dvě děti, šestileté a devítileté, nejsou žádní cizinci. Stejně není cizincem Karel Truxa, bývalý přednosta stanice v Aši a jeho žena. Totéž platí o všech ostatních, kteří si vybojovali cestu na svobodu. Byli to právě takoví lidé jako vy, lidé, kterým se už dokonale zhnusil útlak. Byl mezi nimi dr. Švec, který odolal nátlaku tajné policie, když jej chtěla nutit, aby zrozavil své vlastní přátele. Byli mezi nimi dva studenti právníci, kteří se museli vzdát studií, protože nebyli členy komunistické strany. Byl mezi nimi mechanik se ženou a dvěma malými dcerkami, kteří se už dvakrát předtím pokusili překročit hranice. Lze o těchto lidech opravdu mluvit jako o teroristech?

Konvalinka, Truxa a dr. Švec připravovali tento útěk dlouhé, měsíce. Byl to pečlivě připravený plán a nebyl bez nebezpečí. V úterý dne 11. září Konvalinka zpomalil jízdu ve Františkových Láznich, Truxa nastoupil do lokomotivy. Konvalinka vypojil záchrannou brzdu tak, aby jí nikdo nemohl užíti a zastavit vlak. Vzadu v osobních vozech byli dr. Švec a jeho přátelé připraveni zakročiti proti každému, kdo by se byl pokusil užít záchranné brzdy. Vlak se třítl kupředu bez zastávky po nepoužívané koleji směrem k západu. „Nasadil jsem nejvyšší rychlost", řekl Konvalinka, „a jel jsme!" V 15.04 byli cestující v západním Německu a téhož dne večer se celý svobodný svět dozvěděl o jejich dramatickém útěku.

Pětatřicet cestujících se rozhodlo zůstat na západě. Sedmdesátři se jich rozhodlo k návratu domů, k ženám a dětem. Nikdo jim v návratu nebránil. Nikdo je nenutil, aby zůstali, jak se vám to snažil namluvit komunistický režim. Až do chvíle, kdy se podařilo zařídit jejich návrat, bylo postaráno o jejich ubytování a stravování.

Pocity všech těch, kdo uprchli shrnuje věta, kterou pronesl mladý mechanik ve svém poselství prostřednictvím rozhlasové stanice Svobodná Evropa: „V Československu jsme stále věděli, že jsme špehováni. Toto stálé špehování a stálá nesvoboda jsou důvodem našeho útěku." Jeho žena dodala: „Nechci, aby moje děti vyrostly jako otroci. Jsme připraveni jít kamkoliv, kde mohou lidé žít po svém."

Nikoliv, nešlo o žádné teroristy, o žádné zahraniční spiknutí. Jedinými teroristy jsou tu komunisté, jedinými cizinci ti, kteří k nám přicházejí z Ruska. Komunisté se pokoušejí řadou lží zatemnit tento čin odhodlaných vlastenců. Ale nikdo z těch, kdo věří ve svobodu a lidskou důstojnost, jim neuvěří.

Truxa a Konvalinka, kteří připravili únik vlaku svobody z Československa. Strojvůdce Konvalinka poslal domů do Československa tento vzkaz: „Drazí krajané, prosím vás snažně, nevěřte, že s naším útěkem měli cokoliv společného američtí agenti. Je to jen další z celé řady lží, které komunisti rozšiřují. Připravili jsme svůj únik sami s Truxou, protože poměry doma byly nesnesitelné. Když jsme překročili hranici, spadl nám kámen se srdce."

Někteří z pětatřiceti šťastných uprchlíků, kteří — přestože komunistická propaganda tvrdí opak — odmítli nevrátit se do Československa.

Obrázek 93 Pravda o Vlaku svobody [elektronický zdroj]. In: TOMEK, Prokop. *Balony svobody: Letákové operace Svobodné Evropy 1951-1956*. Cheb 2014, CD.

V archivu Rádia Svobodná Evropa se nachází i zpráva o reakcích na leták o *Vlaku svobody*. Podle informací tří studentů, kteří v listopadu 1951 přešli hranice do Rakouska, vyvolaly letáky mezi československým obyvatelstvem *„velmi bouřlivou náladu"*. Zvláště malý vzkaz strojvůdce Konvalinky se dočkal pozitivní recepce mezi železničáři, kteří byli odvážným činem svého kolegy nadšeni.[1005] Svobodná Evropa tak opět reaguje na motiv z československé propagandy – prohlášení železničářů, že odsuzují únos vlaku.[1006]

Vlak svobody ukazuje interakci československé komunistické propagandy a západní (zde především americké) propagandy, které nejen sledovaly mediální výstupy protivníka, ale také na sebe vzájemně reagovaly. Tento skrytý zápas pokračoval i nadále. Američané nazvali svou propagační kampaň, v jejímž rámci mluvili i o *Vlaku svobody*, jako *Crusade for Freedom* (Křížová výprava

[1005] Reaction to "Freedom Train" Leaflets. HU OSA 300-1-2-11362. *Open Society Archives at Central European University* [online]. Budapest, 2015. [cit. 2016-07-07] Dostupné z: http://hdl.handle.net/10891/osa:666a11be-6120-4300-b40c-542.

[1006] Plzeňští železničáři odsuzují gangsterský únos čs. občanů. *Rudé právo*. 2. 10. 1951, roč. 31, č. 232, s. 3.

pro svobodu). Tento pojem se stal snadným terčem pro československou propagandu, která využila negativní vnímání křižáků v souvislosti s husitstvím a zahrála také na historickou notu. Např. karikatura na obálce časopisu *Dikobraz* ze 4. září 1951 zobrazuje československé exilové politiky Petra Zenkla, Huberta Ripku a Václava Majera v brnění jako středověké křižáky. Na štítech mají hákové kříže a názvy západních rozhlasových stanic a foukají balonky na Československo, které reprezentuje traktor na poli, kouřící továrna s vyvěšenou číslicí 5 jako symbolu pětiletky a těžební věž dolu – tedy tři deklarované opory režimu – rolníci, dělníci a horníci. Nad celou scénou se na velkém mraku vznáší Jan Žižka s komentářem: *„Křižácké tažení – to už tady přece kdysi bylo!“*[1007]

[1007] HAAS, Lev. Křižácké tažení. *Dikobraz.* 4. 9. 1951, roč. 7, č. 36, s. 1. Další variaci na téma politické emigrace na křižáckém tažení přinesl také týdeník *Tvorba*. Srov. HAAS, Lev. Křižáci po 530 letech. *Tvorba.* 6. 9. 1951, roč. 20, č. 36, s. 1.

Obrázek 94 HAAS, Lev. Křižácké tažení. *Dikobraz*. 4. 9. 1951, roč. 7, č. 36, s. 1.

Únos vlaku měl v ČSR i soudní dohru. Proběhlo několik politických procesů, v nichž bylo odsouzeno celkem 70 osob, které se buď nějakým způsobem podílely na přípravě únosu, byly příbuzné organizátorů útěku, zapojené do jiného protikomunistického odboje, nebo jinak StB nepohodlné.[1008] Proces s údajnými agenty CIC z ledna 1953 přenášel i Československý rozhlas a vysílání opět monitorovalo Rádio Svobodná Evropa.[1009]

[1008] Více srov. MICHÁLEK, S. Akcia „Selb", s. 13-30.
[1009] Národní muzeum – Historické muzeum, podsbírka Československé dokumentační středisko, f. Zvukový archiv Rádia Svobodná Evropa, série M, inv. č. M 004, M 005, Proces s agenty CIC – Vlak svobody v K. Varech, 11. 1. 1953. *eSbírky* [online]. [cit. 2016-07-07] Dostupné z: http://www.esbirky.cz/predmet/152393.

6.5 Návrat z „amerického ráje“[1010] – Řadoví emigranti a navrátilci

Po úspěšném odchodu do zahraničí byly rozlišovány dvě odlišné skupiny emigrantů. Autoři knihy *Emigranti proti národu* je označili jako tzv. prominenty a řadové emigranty.[1011] Zatímco v případě řadových emigrantů projevovali českoslovenští publicisté určitou míru empatie, v některých případech byli tito uprchlíci prezentováni jako oběti, a pokud se vrátili do ČSR a činili pokání[1012], mohli se dočkat i odpuštění, tzv. prominenti se dostali do role úhlavních nepřátel. Do druhé skupiny byli řazeni především českoslovenští politikové a novináři, kritikové a konkurenti KSČ, kteří po únoru 1948 emigrovali a nadále vyvíjeli politickou činnost v zahraničí.

Jako deklarované zdroje informací o emigrantech a jejich životě sloužila osobní svědectví tzv. navrátilců[1013], dále výpovědi zatčených agentů chodců,[1014] zabavené dopisy od emigrantů[1015] a také zahraniční tisk a emigrantská periodika.[1016]

Českoslovenští žurnalisté předkládali veřejnosti několik modelových příběhů uprchlíků. Teze o životě v emigraci pak demonstrovali na vybraných životních osudech konkrétních lidí.

Vyprávění většinou začínala představením utečence, jeho rodinného zázemí a motivace k odchodu za hranice. Pokračovala líčením výslechů ze strany

---

[1010] KREJČOVÁ, S. Návrat z „amerického ráje“. *Vlasta.* 3. 4. 1952, roč. 6, č. 14, s. 15.
[1011] SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 15, 145.
[1012] Například František Zvolský, který v Německu pracoval pro americkou vojenskou rozvědku a který se v roce 1954 vrátil do ČSR, se veřejně kál a v *Rudém právu* sliboval *„poctivou prací odčinit zločiny“*, kterých se dříve účastnil. Srov. Prohlášení vedoucího americké vojenské špionážní služebny v Hamburku. *Rudé právo.* 1. 8. 1954, roč. 34, č. 211, s. 2.
Zvolský v Československu skutečně druhou šanci dostal, ale nikoliv kvůli svému veřejnému pokání, jak je prezentovala československá média, ale díky tomu, že byl dvojitým agentem a od října 1952 spolupracoval se Státní bezpečností, které dodával informace o americké rozvědce. Srov. ABS, f. Svazky tajných spolupracovníků, sign. TS-524901 MV; Osobní svazek spolupracovníka Zajíček; Stránský – Zvolský, František (06.07.1919), Spolupracovník Zajíček – zpráva, 31. 1. 1955, folio 130-131.
[1013] KREJČOVÁ, S. Tři roky amerického života. *Rudé právo.* 21. 2. 1952, roč. 32, č. 44, s. 2; Emigrantská odyssea intelektuálova. *Lidové noviny.* 23. 9. 1948, roč. 56, č. 223, s. 3.
[1014] V knize *Emigranti proti národu* jsou citováni např. zatčení agenti chodci Jan Hošek a Josef Liška nebo kontroverzní osobnost Josef Vávra Stařík. SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 159-160.
Američtí teroristé a špioni před státním soudem v Praze. *Rudé právo.* 11. 1. 1952, roč. 32, č. 9, s. 5; CEKOTOVÁ, Ludmila. V americkém žoldu. *Rudé právo.* 13. 1. 1952, roč. 32, č. 11, s. 2.
K osobnosti Josefa Vávry Staříka srov. HOMOLA, Zdeněk a kol. *Případ Světlana.* Praha 2017, s. 14-18, 48-49.
[1015] Např. dopisy Josefa Bruštíka z emigrace zabavila Státní bezpečnost při zatčení jeho otce, následně byly jejich části zveřejněny v tisku a poté i v publikaci *Emigranti proti národu.*
Srov. Jablko daleko od stromu nepadá. *Mladá fronta.* 20. 4. 1952, roč. 8, č. 94, s. 4; SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 176-177.
[1016] Srov. SUCHÝ, Čestmír. Emigranti proti národu. *Tvorba.* 17. 1. 1952, roč. 21, č. 3, s. 68.

amerických a německých úřadů a popisem žalostných podmínek v uprchlických táborech. Již tato zkušenost měla vést většinu emigrantů k poznání, že odchodem za hranice učinili životní chybu. Ze strachu před trestem se ale nevrátili do ČSR, ale zůstávali v zahraničí a doufali, že se z lágru dostanou do zámoří, kde se jim bude dařit lépe. Ani tato očekávání se ale nenaplnila. Po pobytu v lágru se někteří skutečně mohli vystěhovat do Austrálie, Spojených států nebo Jižní Ameriky, tam je ale čekala jen špatně placená těžká práce bez sociálních jistot a bída. Další uprchlíci se nechali naverbovat do francouzské cizinecké legie, nebo jako agenti amerických zpravodajských služeb.

Podle použitých vyprávěcích schémat jsem rozlišila několik menších podmnožin tzv. řadových emigrantů:

1. Dobrodruzi. Motiv touhy po dobrodružství byl spojován s mladými, často ještě neplnoletými chlapci, obvykle nižšího vzdělání. Mladíci měli být negativně ovlivněni čtením dobrodružných románů a „rodokapsů", považovaných za brakovou literaturu.[1017] Tyto spisky prý vedly mládež k idealizaci života ve Spojených státech a touze po adrenalinových zážitcích ve stylu „divokého Západu." Proto se mladí muži snažili dostat přes hranice.[1018] Některé zadrželi pohraničníci nebo jim útěk znemožnila SNB. Fakt, že byli zatčeni a skončili v československém vězení, oficiální média prezentovala jako jejich záchranu před utrpením v německém uprchlickém táboře a následným bídným životem v emigraci.[1019] Když se jim útěk zdařil, čekalo je prý brzké rozčarování a uvědomění si vlastní naivity. Časopis *Hlas domova*, který vydávalo československé ministerstvo vnitra v letech 1955-1957 a který byl určen přímo emigrantům[1020], uváděl příběh navrátilce Karla Reindla, jenž odešel do zahraničí s kamarády jako osmnáctiletý učeň, protože prahl po dobrodružství. Po sedmi letech ale z jeho romantických představ nezůstalo nic, nedostal se do Austrálie, kam si přál, naopak ho v zahraničí čekal jen každodenní těžký zápas o živobytí. V roce 1955 proto využil amnestie pro uprchlíky a vrátil se do ČSR k rodičům.[1021] Další

[1017] Srov. ŠÁMAL, Petr. Část sedmá 1949-1989 V zájmu pracujícího lidu. In: WÖGERBAUER, M. a kol. *V obecném zájmu.* Sv. II., s. 1131.
[1018] Dědictví po Rodokapsech. *Pohraniční stráž.* 10. 1. 1952, roč. 2, č. 1, s. 3.
[1019] Tamtéž, Němci se smějí Čechům, utíkajícím do Německa. *Pravda.* 21. 3. 1948, roč. 4, č. 69, s. 2.
[1020] Hlas domova – Min. vnitra. *Scriptum.cz* [online]. Plzeň: Sdružení občanů Exodus, 2020 [cit. 2020-12-16]. Dostupné z: http://scriptum.cz/cs/periodika/hlas-domova-min-vnitra-0.
[1021] Dnes všechny struny v srdci znějí… *Hlas domova.* 27. 12. 1955, č. 29, s. 3. [cit. 2020-12-16]. Dostupné z: http://scriptum.cz/soubory//scriptum/%5Bnode%5D/hlas-domova_mv_1955-

navrátilec Karel Nasler se rozhodl emigrovat pod dojmem čtení „kovbojek“. Chtěl se stát skutečným americkým kovbojem. Místo toho skončil jako řidič nákladního auta v Brazílii a několikrát mu šlo o život. V Československu se vrátil k rodičům a našel zaměstnání jako řidič autobusu a byl spokojený.[1022]

V příbězích o této skupině emigrantů žurnalisté uplatňovali paternalistický přístup. Líčili dobrodruhy jako lehkovážné naivní snílky, kterým díky jejich nízkému věku chyběly životní zkušenosti, a snadno se tak nechali svést k zbrklému činu. Československý stát a jeho bezpečnostní orgány zde vystupovaly v roli rodičů, kteří děti chrání před jejich chybami a vychovávají.

Podobně otcovsky se časopis *Hlas domova* obracel i přímo na řadové emigranty, které přesvědčoval, aby využili amnestie v roce 1955 a vrátili se do staré vlasti. Motivovat je měly otiskované příběhy navrátilců, které často připomínaly biblické podobenství o marnotratném synovi[1023]: emigranti z hlouposti a naivity odešli z Československa jako otcovského domu, v cizině je čekala bída a hlad, a tak se odhodlali se vrátit i za cenu, že přijmou zasloužený trest. Místo toho je ale čekala laskavá náruč otce, do jehož role byl situován socialistický stát, odpuštění a nový dobrý život s vlastní rodinou.[1024]

2. Ekonomičtí emigranti. Další množinu uprchlíků by mohlo charakterizovat přísloví *„Pálí ho dobré bydlo“.* Mělo se jednat o dobře situované lidi (ze střední vrstvy), kteří byli kritičtí ke komunistickému režimu a k odchodu do zahraničí se rozhodli pod vlivem západní propagandy, případně svých známých. Za hranicemi hledali lepší a svobodnější život. Do této kategorie patří např. příběh Ludmily Kaszperové-Petrové, kterou autorka S. Krejčová charakterizovala jako dívku z „lepší společnosti“, která přijala názor svého okolí, že je v Československu zle a svobodu a materiální dostatek najde na západě. Proto v listopadu 1948 přešla ilegálně hranice.[1025] V Německu se provdala za polského uprchlíka a společně se dostali do Brazílie, kde se jim narodily dvě děti. V zámoří ale manžele čekal těžký život, špatně placená práce a bída. Kaszper nakonec Ludmilu opustil a zanechal ji

---

29_ocr_0.pdf.

[1022] Slavili Vánoce ve vlasti. *Hlas domova.* 27. 12. 1955, č. 29, s. 3. [cit. 2020-12-16]. Dostupné z: http://scriptum.cz/soubory//scriptum/%5Bnode%5D/hlas-domova_mv_1955-29_ocr_0.pdf.

[1023] Lk 15,11-32. *Bible.* Praha 1995, s. 79.

[1024] To nám napsali vaši kamarádi. *Hlas domova.* 27. 12. 1955, č. 29, s. 3. [cit. 2020-12-16]. Dostupné z: http://scriptum.cz/soubory//scriptum/%5Bnode%5D/hlas-domova_mv_1955-29_ocr_0.pdf.

[1025] KREJČOVÁ, S. Tři roky amerického života, s. 2.

samotnou s dvěma malými dětmi. Skončila na ulici. Děti odvedla do sirotčince a sama pracovala téměř jen za stravu. Svoji zoufalou situaci se odhodlala řešit návratem do ČSR.[1026] Vybrala si tuto možnost, i když počítala, že ji za ilegální útěk za hranice čeká ve vlasti vězení. Krejčová příběh emigrantky končí pointou: *„Nevrátila se do vězení, ale do šťastného života, do toho života, který po tři roky marně hledala.“*[1027] Kaszperová prý po návratu bydlela v bytě u svých rodičů, měla zajištěné slušné zaměstnání v pražském léčebném ústavu a o její potomky bylo dobře postaráno.[1028] Autorka popsala příběh této uprchlice ještě jednou v periodiku pro ženy *Vlasta.* V něm se podrobněji věnovala tématu srovnání péče o děti v ČSR a v Brazílii, již definovala jako zemi *„pod vlivem amerického kapitálu“*[1029] Podle článku v Brazílii chudé děti hladovějí, jejich život nemá cenu. Vrcholem údajného *„amerického způsobu života“* mělo být, že zoufalé matky prodají své syny a dcery, protože je nemohou uživit.[1030]

3. Kriminálníci. Další skupinu řadových emigrantů představovali zločinci, kteří za hranicemi hledali únik před trestním stíháním v ČSR. Jejich přítomnost mezi dobrovolnými navrátilci nebyla veřejně přiznána, takže se zločinci v emigrantských příbězích vyskytovali jen nepřímo – např. jako spolubydlící a pachatelé krádeží v německých lágrech.[1031] Zmínky o kriminální minulosti se také občas objevovaly u souzených agentů.[1032] Častěji se objevoval motiv, jak německé lágry dohánějí ke zločinu i dosud bezúhonné lidi, kteří tam nesmějí legálně pracovat, hladovějí a nemohou sehnat obživu. Muži se pak živí krádežemi, ženy prostitucí.[1033]

4. „Vlastizrádci“. Takto hodnotili českoslovenští novináři řadové emigranty, kteří se stali „žoldáky“ nebo „špiony“, tedy vstoupili do francouzské cizinecké legie, americké armády nebo se stali agenty americké zpravodajské služby CIC. Podle motivace ke spolupráci s ozbrojenými složkami cizího státu jsem rozlišila dvě podskupiny uprchlíků:

a) Antikomunisté. – Tento termín není dobový a neužívám ho ani jako negativní

[1026] Tamtéž; SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 170-172.
[1027] KREJČOVÁ, S. Tři roky amerického života, s. 2.
[1028] Tamtéž.
[1029] KREJČOVÁ, S. Návrat z „amerického ráje“, s. 15.
[1030] Tamtéž.
[1031] SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 155.
[1032] Např. Jaroslav Dvořák z politického procesu s Janem Hoškem a kol. byl označen jako *„profesionální zloděj“,* Josef Liška a Petr Čížek z téhož procesu jako *„profesionální zločinci a defraudanti“.* SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 160, 212.
[1033] Tamtéž, s. 155, 158.

nálepku, jak se v současnosti objevuje v některých médiích. Slouží mi jako technický pojem k označení příběhů lidí, kteří z přesvědčení bojovali proti komunismu, již v Československu se údajně účastnili podvratné činnosti proti komunistickému režimu a odcházeli za hranice s úmyslem vstoupit do americké armády či zpravodajské služby. Do této kategorie většinou patří příběhy souzených agentů chodců.[1034]

b) Námezdní vojáci. – Toto označení jsem zvolila k popisu druhé větší množiny příběhů „vlastizrádců". Častější scénář totiž byl, že se muži (v menší míře i ženy) nevydali do zahraničí se záměrem pracovat v ozbrojených složkách či špionáži. Českoslovenští žurnalisté je v článcích líčili jako dobrodruhy, lidi, kteří toužili po větší svobodě nebo bohatství, či zločince, již prchali před československou spravedlností. V cizině se však nemohli uživit, bída, hlad v uprchlických lágrech a někdy také podvod verbířů je přivedly do cizinecké legie či amerických zpravodajských služeb. Jejich motivací bylo jen získat finanční prostředky na živobytí, stali se žoldnéři, kteří slouží tomu, kdo je platí.

Emigranti, kteří vstoupili do americké armády, se v československém diskurzu objevovali minimálně. Čestmír Suchý (se spoluautory) jmenoval konkrétně jen několik bývalých západních letců, kteří po roce 1948 opět emigrovali. Vylíčil je jako barové povaleče a hochštaplery, po kterých zůstaly jen dluhy.[1035]

Službu ve francouzské cizinecké legii měla československému publiku přiblížit svědectví několika navrátilců, kteří však odpadli již při výcviku, neúčastnili se bojového nasazení legionářů. Gustav Brádek, který se prý dostal do legie lstí verbířů, popisoval dobrovolníky jako bývalé německé esesmany[1036], dále kriminálníky, vrahy a několik naivních mladíků, kteří naletěli jako on. Prošel výcvikem v alžírském Sidi Bel Abbes, kde vojáky i za malé prohřešky čekaly kruté tresty. Kvůli chromému ukazováčku ale neprošel přísnou lékařskou prohlídkou,

---

[1034] Např. o Janu Hoškovi *Rudé právo* napsalo: *„Obviněný Jan Hošek již v roce 1948 pomáhal reakčním zločinným elementům při přechodu přes hranice do západního Německa, kam nakonec ze strachu před odhalením uprchl sám. Orgánům americké výzvědné služby vyzradil velmi důležitá státní tajemství, týkající se zejména bezpečnosti republiky. Stal se pak agentem americké špionážní služby."*- Američtí teroristé a špioni před státním soudem v Praze. *Rudé právo.* 11. 1. 1952, roč. 32, č. 9, s. 5.
K soudnímu procesu s Janem Hoškem a kol. srov. TOMEK, Prokop. *Na frontě studené války.* Praha 2009, s. 76-85.

[1035] SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 202-203.

[1036] Tamtéž, s. 196. Motiv bývalých esesmanů a gestapáků, kteří slouží v cizinecké legii a libují si v mučení a ubíjení lidí, se objevil i v článku Marie Matějkové v časopisu *Vlasta.* MATĚJKOVÁ, Marie. Hrůzy cizinecké legie. *Vlasta.* 12. 6. 1952, roč. 6, č. 24, s. 10.

a proto byl z cizinecké legie propuštěn a vrácen do Německa, odkud utekl zpět do Čech.[1037]

Téma proniklo i do beletristické literatury. Antonín Kostov napsal román *„Konec dobrodružství“*. Kniha líčí osudy emigranta Karla Řehořka, medika, který uprchl přes železnou oponu z nerozvážné touhy po dobrodružství.[1038] Prošel rakouským uprchlickým táborem, odkud utekl do Marseille.[1039] Tam se stal obětí podvodu prominentního emigranta, jenž ho dostal do cizinecké legie. Po africkém výcviku byl nasazen do bojů ve Vietnamu (Indočíně),[1040] kde ho nakonec postřelili jako dezertéra.[1041] Celým dílem prochází jako červená nit postupná morální degradace hlavního hrdiny. Do zahraničí utekl sveden agentem chodcem, na kterého náhodou narazil. Chtěl utéct z obyčejného každodenního života, toužil být „mužem velkého světa“, mít velký byt, auto, loď, cestovat…[1042] Z naivního, ale dobrého mladíka ale vliv bídného prostředí a ostatních emigrantů – různých zločinců a podvodníků – časem utváří zkaženého člověka bez svědomí. Nejprve okrade svého přítele, který mu v nouzi pomohl, o peníze a cenné doklady.[1043] Zrada a podrazy mu přijdou brzy normální. V cizinecké legii se z něj stává vrah, pod pohrůžkou zastřelí neozbrojenou rolnickou ženu, nechá utopit v močálu podlého kolegu.[1044] Ve finále knihy, kdy se Řehořek ocitl uprostřed přímé bitvy s vojáky Vietnamské lidové armády, dochází k náhlé katarzi. Řehořek má na mušce vietnamského vojáka, kterého má zastřelit. Drobný muž, špinavý od bahna z močálu, mu připomene jeho malého bratříčka Vencu, když v dětství spadl do louže. Řehořek ho nemůže zabít, nezastřelí přece svého bratra. Odhodí zbraň a vzdává se Vietnamcům.[1045] Tento okamžik znázorňuje i kresba na obálce knihy.[1046] Za jeho znovunabytou lidskost jej ale čeká trest, legionář Schmiedt, bývalý esesman, Řehořka střelí do zad. Vietnamci ho po bitvě ošetřují a on má halucinace, vidí Václavské náměstí a ženu Vlast, která mu vytýká, proč ji opustil, když bez ní zahyne. Konec je otevřený, není jasné, jestli muž své zranění přežil, nebo zemřel.

[1037] SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 196-199.
[1038] KOSTOV, Antonín. *Konec dobrodružství*. Praha 1956, s. 7, 12.
[1039] Tamtéž, s. 26-49, 52.
[1040] Tamtéž, s. 100-101.
[1041] Tamtéž, s. 172-175.
[1042] Tamtéž, s 23
[1043] Tamtéž, s. 51-52.
[1044] Tamtéž, s. 125; 140-142.
[1045] Tamtéž, s. 172.
[1046] Srov. obrázek 95.

Mottem románu, který se objevil v záhlaví i v závěrečné scéně, byl citát z básně Viktora Dyka o vlasti: *„Opustíš-li mne – nezahynu; opustíš-li mne, zahyneš!“*[1047]

Obrázek 95 LISÝ, Pavel. Obálka knihy. In: KOSTOV, Antonín. *Konec dobrodružství.* Praha 1956.

Námět ztracené domoviny, ze které uprchlíci odešli a nyní marně touží po návratu, představuje základní myšlenku i dalšího uměleckého díla věnovaného emigrantům – divadelní hry *„Chtěl bych se vrátit“* od dramatika Františka Pavlíčka.[1048] Děj dramatu se odehrává v německém uprchlickém táboře Göttinu, jenž se právě ruší a všichni jeho obyvatelé stojí před těžkou volbou své další životní cesty – dají se

[1047] Tamtéž, s. 5; DYK, Viktor. *Okno: 1916-1917.* Na Král. Vinohradech 1921, s. 74. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://ndk.cz/uuid/uuid:38b33e10-e63b-11e8-9445-5ef3fc9bb22f.
[1048] PAVLÍČEK, František. *Chtěl bych se vrátit.* Praha 1956, s. 47, 72.

naverbovat do cizinecké legie? Vyberou si těžkou práci v jihoamerických dolech? Nebo zradí svou vlast a vrátí se do Československa jako špioni?[1049] Právě tato poslední skupina „řadových emigrantů“ vystupovala v československém veřejném diskurzu jako ta nejhorší – skuteční vlastizrádci a záludní, nebezpeční nepřátelé.

Jako tzv. agenti chodci byli označováni českoslovenští emigranti, kteří se do země vraceli ve službách západních zpravodajských služeb.[1050] Tito kurýři představovali v dobové klasifikaci nepřátel důležitý prvek, nacházeli se na pomezí „vnějšího“ a „vnitřního nepřítele“, protože přicházeli ze zahraničí, ale zároveň měli škodit uvnitř československé společnosti. Na jejich existenci měly reagovat hojné výzvy *„k bdělosti a ostražitosti“*.[1051]

Téma nebezpečného agenta-chodce, jímž může být kdokoliv, se objevovalo jako zápletka i v československých filmech. Například film *„Dnes večer všechno skončí*“ od režisérské dvojice Karla Kachyni a Vojtěcha Jasného vyprávěl příběh mladého vojáka Milana, který se zamiloval do půvabné dívky Heleny. Noční dostaveníčka však vyústila v dívčinu žádost, aby jí ofotil tajné dokumenty, které po ní prý požadoval vyděrač. Milan však odolal, a místo aby se dopustil špionáže, vše oznámil. Helena byla zadržena a ukázalo se, že je ve skutečnosti zkušenou agentkou, proškolenou v cizině.[1052] Poučení pro diváky mělo být, že nepřítel se může skrývat i za pohlednou a nevinnou tváří mladé dívky. Stále je třeba být pozorný a prověřovat lidi ve svém okolí. Další filmy, v nichž se objevilo téma boje s agenty západních zpravodajských služeb, byly *Expres do Norimberka* (1953)

[1049] PALOUŠ, Karel. Poznámky k inscenaci. In: Tamtéž, s. 93.

[1050] SVOBODA, Libor. Kurýři a převaděči jako jedna z forem protikomunistického odboje. In: SVOBODA, Libor; TICHÝ, Martin (eds.) *Cesty za svobodou.* Praha 2014, s. 11.

[1051] Např. PALOUŠ, Karel. Poznámky k inscenaci, s. 94; JERMAN, J. *O obraně země proti vnitřním i vnějším nepřátelům*, s.12-13; SUCHÝ, Čestmír. Svědectví o zločinech zrádců. *Rudé právo.* 2. 8. 1954, roč. 34, č. 212, s. 3; Zahájení procesu se skupinou teroristů v Klatovech. *Rudé právo.* (regionální mutace Plzeň). 20. 4. 1950, roč. 30, č. 93, s. 6.
Chtěla bych upozornit na jazykovou nuanci: při výzvách ke spolupráci s SNB a odhalování agentů chodců, nahlašování podezřelých osob v pohraničí používali publicisté i politici termín *„bdělost a ostražitost“.* Oproti tomu slovní spojení *„revoluční bdělost“* pocházelo z rezoluce Informačního byra, odkazovalo na sovětsko-jugoslávskou roztržku a bylo spojeno s výzvami k *„čistotě strany“*, vyloučení údajných jugoslávských agentů z KSČ. Srov. Rezoluce Informačního byra z roku 1949 „Jednota dělnické třídy a úkoly komunistických stran.“ In: VAŠ, Karel. *Sborník dokumentů k činnosti Informačního byra 1947-1956.* Praha 1968, s. 107; Revoluční bdělost a čistota strany. Projev soudruha Ladislava Kopřivy na zasedání ÚV KSČ dne 25. února 1950. *Rudé právo.* 3. 3. 1950, roč. 30, č. 53, s. 5; *Zvýšit revoluční bdělost: osnova pro 4. thema Roku stranického školení 1949-1950.* Praha 1949, s. 31. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://ndk.cz/uuid/uuid:85a586f0-898a-11e8-bb44-5ef3fc9ae867.

[1052] Dnes večer všechno skončí. *Filmový přehled* [online]. Praha 2018 [cit. 2021-01-21]. Dostupné z: https://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396187/dnes-vecer-vsechno-skonci.

a také drama *Přicházejí z tmy* (1953*)*.[1053]

Média často přinášela osobní příběhy emigrantů, které byly pro čtenáře zajímavější než teoretické výklady. Obsahovaly konkrétní jména a detaily ze života v emigraci, a proto působily věrohodně. Jak ukazuje případ Františka Zvolského, mediální obraz osobnosti se mohl diametrálně lišit od jeho portrétu, který poskytují jiné prameny. V srpnu 1954 přinesl československý tisk senzaci: vedoucí americké špionážní ústředny v Hamburku se dobrovolně vrátil do staré vlasti a vydal se československým úřadům. Na tiskové konferenci vydal svědectví o těžkém životě v emigraci, kál se, že pracoval pro Američany proti své domovině, a slíbil, že poctivou prací své zločiny odčiní. Podle zprávy ČTK, kterou otisklo například *Rudé právo* či *Práce*, pocházel Zvolský z Liberce, vystudoval obchodní akademii a pracoval jako úředník v Praze. Přestože žil v dobrých materiálních podmínkách, podlehl americké rozhlasové propagandě, že se na Západě bude mít lépe, a utekl za hranice. Prošel uprchlickým táborem v Berlíně, kde se jako východisko z bídy upsal do americké zpravodajské služby Military Intelligence Department. Dle svých slov nejprve pracoval jako řadový agent na úřadovně v Berlíně, kde měl za úkol verbovat mezi československými uprchlíky další agenty, a následně byl povýšen do funkce vedoucího pobočky v Hamburku. Jako důvod svého návratu do ČSR Zvolský uváděl morální znechucení ze svého života a práce, odmítl prý více pomáhat Američanům v přípravách nové války.[1054] V prohlášení však chyběla zmínka o tom, že by jako agent chodec působil na území Československa. Zvolský byl situován do role křesťanského kajícníka, který prohlédl své hříchy, činí veřejné vyznání a slibuje polepšení: *„Přesvědčil jsem se o podlosti svého počínání verbíře a agenta nahánějícího oběti do amerických špionážních sítí – Military Intelligence Department. Moje činnost vedoucího americké vojenské špionáže v Hamburku byla mi den zde dne odpornější. Hrubost, nadutost, opilství a nemorální způsob života mých amerických nadřízených mi denně připomínaly hloubku bahna, do kterého jsem klesl. Rozhodl jsem se proto, že nebudu déle ve zločineckých amerických*

[1053] Srov. FIALA, Miloš. Československý film po Únoru. *Film a doba.* 1968, roč. 14, č. 2, s. 90; Expres z Norimberka. *Filmový přehled* [online]. Praha 2018 [cit. 2021-01-21]. Dostupné z: https://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396172/expres-z-norimberka; Přicházejí z tmy. *Filmový přehled* [online]. Praha 2018 [cit. 2021-01-21]. Dostupné z: https://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396165/prichazeji-z-tmy.

[1054] Prohlášení vedoucího americké vojenské špionážní služebny v Hamburku. *Rudé právo.* 1. 8. 1954, roč. 34, č. 211, s. 2, 5; Prohlášení vedoucího americké vojenské špionážní služebny v Hamburku. *Práce*. 1. 8. 1954, roč. 10, č. 184 s. 2-3. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://ndk.cz/uuid/uuid:148c1340-1b99-11e7-8a18-5ef3fc9ae867.

službách. Vrátil jsem se, abych učinil doznání a abych, pokud mi k tomu bude dána příležitost, poctivou prací odčinil zločiny, kterých jsem byl účasten.“[1055]

V *Archivu bezpečnostních složek* se ale dochoval *Osobní svazek spolupracovníka s krycím jménem Zajíček*, jenž Státní bezpečnost vedla právě na Františka Zvolského. Informace ze svazku utvářejí odlišný portrét osobnosti, než jaký byl prezentován v československých médiích. František Zvolský skutečně pocházel ze severních Čech, i když ne z Liberce. Vystudoval obchodní akademii a za druhé světové války pracoval jako úředník v Praze.[1056] Tím ale podobnost končí. Podle materiálu StB byl Zvolský už v roce 1942 odsouzen za *„nedovolené obchody“* a strávil tři roky ve vězení. Po válce pracoval jako účetní na Liberecku. Opakovaně se v zaměstnání dopustil finančních zpronevěr, za které byl odsouzen k menším trestům. Hrozilo mu ale, že se při důkladnější kontrole přijde na jeho větší defraudace a stráví ve vězení dlouhou dobu. Proto v prosinci 1951 ukradl cizí občanskou legitimaci, půl roku se skrýval v Praze u milenky a pod cizím jménem pracoval v Kladně. V červenci 1952 ho ale vypátrala manželka a nahlásila jej na SNB. Ze strachu před zatčením pak Zvolský uprchl do západního Berlína.[1057] V uprchlickém táboře pobýval maximálně pár dní, souhlasil se spoluprací s CIC a již v září 1952 byl vyslán jako kurýr do Československa. Při své druhé kurýrské cestě byl zatčen Státní bezpečností a zavázán ke spolupráci.[1058] Stal se tedy dvojitým agentem. Jeho následná kariéra v západním Německu pak již probíhala pod taktovkou Státní bezpečnosti, které průběžně dodával zprávy o organizaci a činnosti americké rozvědky i o jejích kurýrech v ČSR. Také jeho návrat do Čech měl prozaičtější motivy, než prezentoval v médiích. Opět se projevila Zvolského slabost pro peníze a on zpronevěřil finance americké zpravodajské služby. K tomu se přidaly chyby příslušníka StB, který agenta instruoval. V důsledku hrozilo, že bude Zvolský Američany odhalen, a tak jej StB stáhla ze zahraničí domů.[1059]

Na tomto příběhu jsem chtěla ilustrovat, jak propagandisté vytvářeli obraz nepřítele emigranta, případně i ostatních nepřátel. Až na výjimky se neuchylovali

[1055] Prohlášení vedoucího americké vojenské špionážní služebny v Hamburku. *Práce*. 1. 8. 1954, roč. 10, č. 184 s. 2. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://ndk.cz/uuid/uuid:14829d60-1b99-11e7-8a18-5ef3fc9ae867.
[1056] ABS, f. Svazky tajných spolupracovníků, sign. TS-524901 MV; Osobní svazek spolupracovníka Zajíček; Stránský – Zvolský, František (06.07.1919), Zvolský František – návrh na vázání ke spolupráci a vyslání do zahraničí, folio 13-14.
[1057] Tamtéž, folio 14-15.
[1058] Tamtéž, folio 9-10, 13.
[1059] Tamtéž, Spolupracovník Zajíček – zpráva, 31. 1. 1955, folio 130-131.

k přímé lži, ale volili kombinaci pravdivých informací (špatné podmínky v uprchlických táborech, práce Zvolského pro americkou rozvědku), polopravd (Zvolského motivace k odchodu do zahraničí) a vynechání některých fakt, která neodpovídala jejich záměru (Zvolského hospodářské trestné činy, věznění a spolupráce se Státní bezpečností). Zpravodajství (zde zprávy o navrátilcích) a beletrie (např. drama *Chtěl bych se vrátit)* se vzájemně doplňovaly a plnily obdobnou funkci – podtrhovat velký příběh o boji socialismu a kapitalismu a formovat ve čtenářích vidění světa, které odpovídalo zájmům komunistické strany.

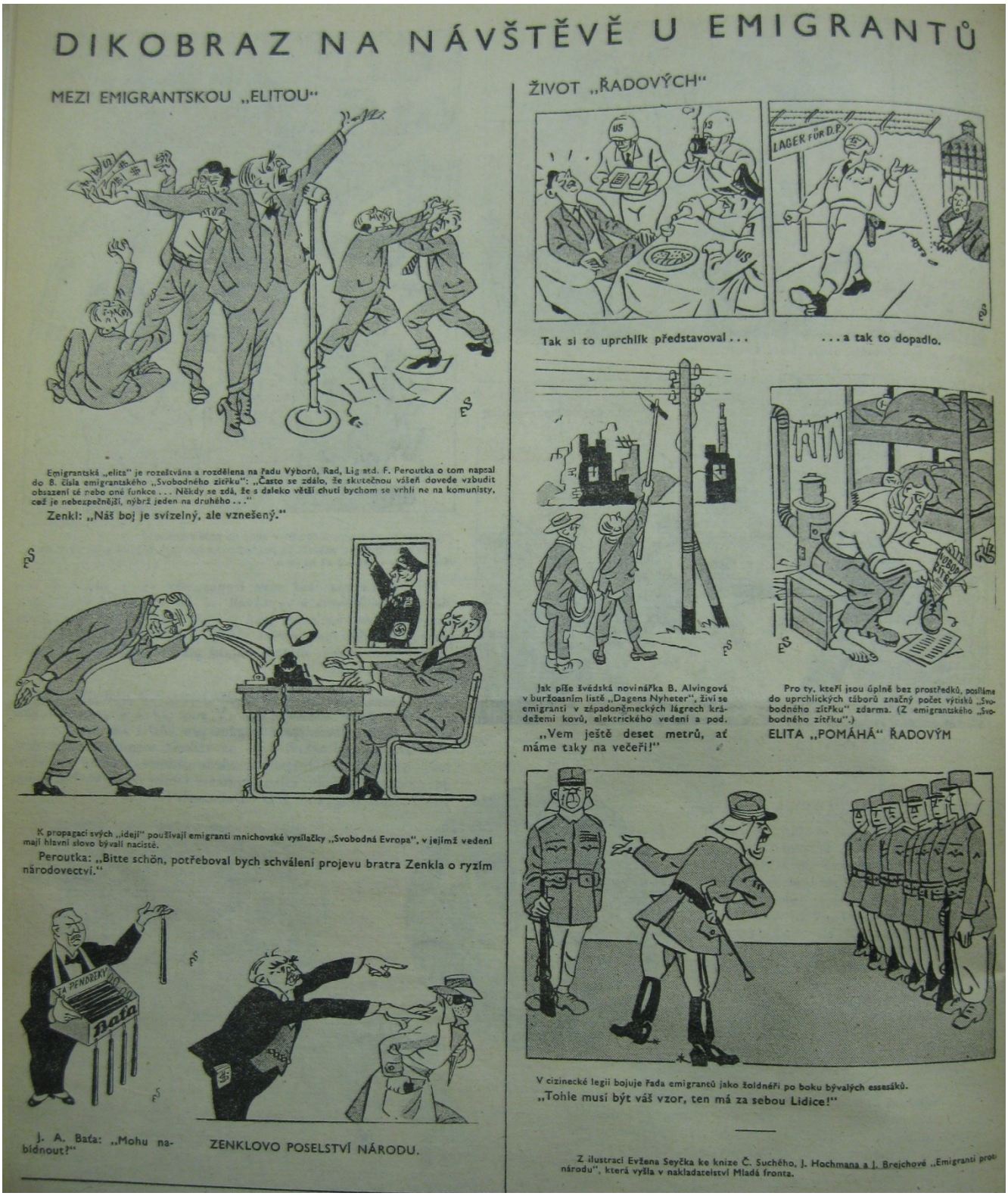
Při vytváření obrazů nepřátel se uplatňoval jednak přímý vliv vedení KSČ, kdy například kulturně propagační oddělení ÚV KSČ instruovalo redakce novin, která témata a jakým způsobem mají v tisku prezentovat.[1060] Na druhou stranu šířené představy se i samy ve veřejném diskurzu reprodukovaly a tak dále utvrzovaly. Např. divadelní hra *Chtěl bych se vrátit* zcela odpovídá dobovému obrazu řadových emigrantů, který se objevoval v tisku, tvoří součást tehdejšího diskurzu, s nímž je zcela v souladu. Najdeme v ní stejné typy emigrantů jako v dalších pramenech (uprchlý zločinec, naivní student, záludný budoucí agent-chodec, dívky bídou donucené k prostituci, politický emigrant „ministr" atd.). Její autor ale v pozdějším rozhovoru odmítl, že by drama psal na politickou objednávku, psal prý smyšlený příběh svého spolužáka, o kterém se dozvěděl, že emigroval. Protože však neměl přímou zkušenost s předmětem svého psaní, byl velmi ovlivněn četbou tisku, působením osvětových důstojníků na vojně atd.[1061] Z hlediska vládnoucí moci žádoucí obrazy emigrace se takto tedy dále zmnožily. A tím že se hra dostala na divadelní prkna, opět v divácích potvrdila oficiální vidění světa. Alternativní výklad však bylo možné získat pouze z tehdy nelegálních zdrojů – např. poslechem zahraničního rozhlasu.

[1060] Srov. NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 12, Materiál pro schůzi kultprop. oddělení 5. dubna 1950, Návrh usnesení o lepší práci tisku v boji za mír, s. 4, folio 411.
[1061] SGALLOVÁ, Květa; TICHÝ, Zdeněk A. O poslušné lokajské společnosti (II) František Pavlíček: Čtení z října 1989. *Divadelní noviny* [online]. Praha: Společnost pro Divadelní noviny, 2018 [cit. 2021-01-25]. Dostupné z: https://www.divadelni-noviny.cz/o-poslusne-lokajske-spolecnosti-ii-frantisek-pavlicek-cteni-z-rijna-1989.

6.6 Rvou se mezi sebou[1062] – Prominenti, politická emigrace

Základní prvky obrazu „řadového emigranta“ i tzv. prominenta shrnula karikatura – koláž ilustrací Evžena Seyčka, která vyšla v časopisu *Dikobraz*.[1063] Ukazuje „řadové emigranty“, kteří přicházejí o své iluze, zažívají bídu v uprchlických táborech a poté slouží v cizinecké legii po boku bývalých esesmanů. Oproti nim tzv. emigrantská elita, tedy političtí emigranti, se zabývá zcela odlišnými starostmi – zakládají řadu výborů, rad a jiných reprezentativních orgánů, které mezi sebou bojují o přízeň americké vlády a s tím související finance. Dále prý spolupracují s německými nacisty a verbují pro americké zpravodajské služby špiony.[1064]

[1062] DOLEJŠÍ, Vojtěch. Ohlas dne. *Rudé právo.* 26. 3. 1950, roč. 30, č. 73, s. 7.
[1063] SEYČEK, Evžen. Dikobraz na návštěvě u emigrantů. *Dikobraz.* 22. 2. 1953, roč. 9, č. 8, s. 62.
[1064] Tamtéž.

Obrázek 96 SEYČEK, Evžen. Dikobraz na návštěvě u emigrantů. *Dikobraz.* 22. 2. 1953, roč. 9, č. 8, s. 62.

Prvním znakem tzv. prominentů, který podtrhovala československá média, byla nejednotnost, vzájemná řevnivost a šarvátky.[1065] V exilu se sešli čeští

[1065] SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 16.

a slovenští politici z celého politického spektra, byli tu představitelé nekomunistických stran Národní fronty i členové stran, které nebyly po druhé světové válce obnoveny, lišili se politickým světonázorem, plány na uspořádání budoucího státu, společný měli jen odpor vůči komunistické straně. Bohužel si do exilu přinesli i vzájemné animozity a rivality, přes které se nebyli schopni přenést. Těmito vnitřními konflikty tak byla poznamenána i činnost společného orgánu Rady svobodného Československa.[1066]

Vnitřní spory exulantů a s nimi spojené personální změny v jejich spolcích a zakládání nových organizací sloužily jako vděčný terč domácím publicistům. Nejednotnost a konflikty v Radě svobodného Československa byly interpretovány jako politická neschopnost: *„ti, kteří by chtěli „sjednocovat" národ, Evropu, ba i celou „západní civilisaci", nedokáží sjednotit ani sebe samotné."*[1067] Jejich hlavním motivem měla být *„rvačka o koryta"*[1068], emigranti se měli předhánět, kdo se dostane do funkcí finančně podporovaných Američany. Lev Haas tuto tezi ztvárnil graficky: exilové politiky znázornil jako mouchy, které se perou o přístup k americkému lízátku – Radě svobodného Československa. Opět je zde využita dehumanizace, kdy významné politické osobnosti, které ještě před několika lety zastávaly v Československu i vládní funkce, jsou nyní degradovány na úroveň obtížného hmyzu.[1069] Novinář Miroslav Galuška dokonce přisoudil původ přirovnání uprchlíků k mouchám, které na podzim umírají, Ferdinandu Peroutkovi.[1070]

V protikladu k emigrantské řevnivosti a půtkám měla stát vzývaná jednota československého lidu i celého socialistického tábora, která byla prezentována jako morální ideál.[1071]

[1066] RAŠKA, Francis D. *Opuštění bojovníci.* Praha 2009. s. 246-247.
[1067] SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 16.
[1068] HAAS, Lev. Rada svobodného Československa. *Dikobraz.* 3. 1. 1954, roč. 10, č. 1, s. 5.
[1069] Tamtéž. Metafora s emigranty jako hejnem much se objevila i v knize *Emigranti proti národu.* SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 36.
[1070] GALUŠKA, M. Emigrace, jež činí duše špinavými, s. 655.
[1071] Např. SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 218; SEKAJ, J. Jednota ľudu v národním fronte – záruka před novým Mnichovom. *Zápisník agitátora. Materiál pre agitátorov a referentov*. 1954, č. 3, s. 14.

Obrázek 97 HAAS, Lev. Rada svobodného Československa. *Dikobraz.* 3. 1. 1954, roč. 10, č. 1, s. 5.

Další významný prvek obrazu politických emigrantů představoval jejich údajný fašismus, spolupráce s bývalými nacisty a údajné snahy o revizi odsunu Němců.[1072] Vizuálně tento motiv zpodobnil např. Vilém Reichmann na obálce *Dikobrazu* z června 1951.[1073] Karikaturista zobrazil významné osobnosti československého exilu Petra Zenkla, Václava Majera, Jozefa Lettricha a Huberta Ripku, jak sedí na bajonetu příslušníka nacistických Schutzstaffel (SS). Kresbu doprovázel titulek: *„Jak si představují emigrantští zrádci návrat do vlasti.“*[1074]

[1072] SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 81-82; GALUŠKA, M. Emigrace, jež činí duše špinavými, s. 655; HAAS, Lev. Revanšširt. *Dikobraz*. 17. 4. 1951, roč. 7, č. 16, s. 1.
Srov. NA, f. ÚV KSČ KPO, a. j. 12, Materiál pro schůzi kultprop. oddělení 5. dubna 1950, Návrh usnesení o lepší práci tisku v boji za mír, s. 4, folio 411.
[1073] REICHMANN, Vilém. Jak si představují emigrantští zrádci návrat do vlasti. *Dikobraz.* 26. 6. 1951, roč. 7, č. 26, s. 1.
[1074] Tamtéž.

Obrázek 98 REICHMANN, Vilém. Jak si představují emigrantští zrádci návrat do vlasti. *Dikobraz.* 26. 6. 1951, roč. 7, č. 26, s. 1.

Obraz politických emigrantů byl silně personifikovaný. V československém diskurzu tak nejčastěji jako představitel politického exilu vystupoval Petr Zenkl,[1075] někdy doprovázený Václavem Majerem, Hubertem Ripkou,[1076] případně dalšími.[1077] Z exilových novinářů do komunistických médií pronikli Ferdinand

[1075] S nesmírným rozhořčením odsuzují leninovci zločiny Zenkla a spol. *Pochodeň*. 9. 12. 1953, roč. 2, č. 49, s. 4; Odsuzujeme zrádce Zenkla a spol. *Pochodeň.* 23. 12. 1953, roč. 2, č. 51, s. 4.
[1076] Kam došli. *Rudé právo.* 16. 2. 1952, roč.32, č. 40, s. 3.
[1077] Např. skupinky emigrantů v karikaturách. „Cesta k slobode" československej emigrácie. *Roháč.* 28. júna 1951, roč. 4, č. 25, s. 7; HAAS, Lev. Revanšsrit. *Dikobraz*. 17. 4. 1951, roč. 7, č. 16, s. 1; HAAS, Lev. Křižácké tažení. *Dikobraz.* 4. 9. 1951, roč. 7, č. 36, s. 1; HAAS, Lev. „U snědené emigrace." *Dikobraz.* 20. 6. 1950, roč. 6, č. 25, s. 1; HAAS, Lev. Na ztracené vartě. *Dikobraz.* 11. 5. 1952, roč. 8, č. 19, s. 148.

Peroutka a Pavel Tigrid.[1078]

Posledně jmenovaní působili v Rádiu Svobodná Evropa. Zapojení politických emigrantů do propagandy zaměřené proti Československu a východnímu bloku představovalo další důležitou součást jejich obrazu v československém veřejném diskurzu. Domácí publicisté se především snažili zpochybnit věrohodnost zahraničního vysílání Svobodné Evropy[1079] i dalších stanic (Hlas Ameriky[1080], Radio Vaticana[1081]), k tomu měly sloužit i útoky na osoby redaktorů a jejich zdroje. Např. karikatura Lva Haase *„Cesta k mikrofonu "Svobodné" Evropy“* vykresluje příběh vraha, který utekl před spravedlností do západního Německa, aby se poté ve vysílání Svobodné Evropy prezentoval jako mučedník trpící pro demokracii. (Kreslíř použil další biblický symbol – Ježíšovu trnovou korunu, kterou si emigrant nasazuje a stylizuje se do role bezúhonného trpitele.)[1082]

[1078] SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 110-116, 135-138; SUCHÝ, Č. Svědectví o zločinech zrádců, s. 3.
[1079] K vysílání Rádia Svobodná Evropa srov. KOPECKÁ-VALESKÁ, Olga. Vysílání rozhlasových stanic Svobodná Evropa a Hlas Ameriky do Československa a do České republiky. In: HRUBÝ, Karel; BROUČEK, Stanislav. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století.* Praha 2000, s. 184-189; TOMEK, P. *Československá redakce Radio Free Europe*.
[1080] K československému vysílání rádia Hlas Ameriky srov. TOMEK, Prokop. This is the Voice of America: Československá redakce státní rozhlasové stanice Spojených států amerických Hlas Ameriky. *Paměť a dějiny.* 2014, roč. 8, č. 1, s. 3-17.
[1081] K československému vysílání Radia Vaticana srov. VODIČKOVÁ, Stanislava. Slyšte to, všichni lidé, všichni obyvatelé světa, naslouchejte: O vysílání české redakce Vatikánského rozhlasu. *Paměť a dějiny.* 2014, roč. 8, č. 1, s. 45-57.
[1082] HAAS, Lev. Cesta k mikrofonu "Svobodné" Evropy. *Dikobraz.* 16. 3. 1952, roč. 8, č. 11, s. 84.

Obrázek 99 HAAS, Lev. Cesta k mikrofonu "Svobodné" Evropy. *Dikobraz.* 16. 3. 1952, roč. 8, č. 11, s. 84.

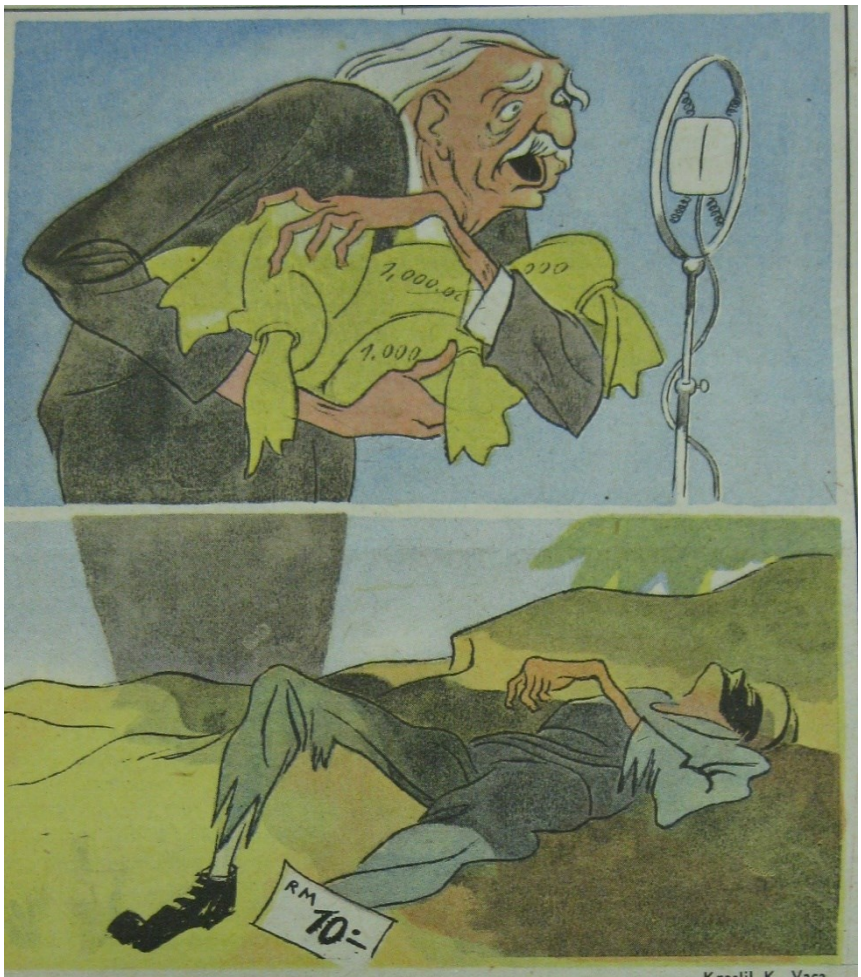
Vysílání Svobodné Evropy mělo podle československého tisku dva hlavní úkoly: mělo negativně ovlivňovat veřejný život v ČSR, „rozeštvávat“. V tom podle oficiálního výkladu selhávalo, protože obyvatelé země měli být spokojení, jednotní a loajální k socialistickému státu.[1083]

[1083] Srov. článek ke kampani Svobodné Evropy proti první československé spartakiádě. Žalostná bilance: O krachu marných nadějí nepřátel našeho lidově demokratického zřízení. *Rudé právo.* 10. 7. 1955, roč. 35, č. 189, s. 5.

Druhým úkolem mělo být přesvědčování naivních jedinců k emigraci a jejich následné verbování do amerických služeb. Tuto roli satiroval básník Václav Lacina v rýmovačce *„Zenkl verbuje“*.[1084] Petr Zenkl v básni vystupuje jako legendární krysař, který vábí nerozvážné mladíky do emigrace a do amerických služeb, což je však přivede do hrobu, zatímco on za odvedence inkasuje finanční odměnu. Končí v roli otrokáře, jenž mladé muže prodává.[1085]

Stejně komunističtí propagandisté líčili vztah tzv. prominentních a řadových emigrantů. Prominenti měli obyčejné uprchlíky využívat k vlastnímu prospěchu, dodávali je údajně jako levnou pracovní sílu, žoldáky a špiony Američanům a za to dostávali odměny.[1086] Když však potřebovali neprivilegovaní emigranti podporu v bídných podmínkách uprchlických táborů, nedočkali se skutečné pomoci, ale jen zbytečného gesta, např. zaslání emigrantských časopisů.[1087]

[1084] VACA, Karel, LACINA, Václav. Zenkl verbuje. *Dikobraz.* 13. 12. 1953, roč. 9, č. 50, s. 416.
[1085] Tamtéž.
[1086] SUCHÝ, Č. Svědectví o zločinech zrádců, s. 3.
[1087] SUCHÝ, Č. a kol. *Emigranti proti národu*, s. 162-163.

Kreslil K. Vaca

ZENKL VERBUJE

Václav Lacina

„Nuž, vyprosti se, hochu, z rudých pout
a viz, hle, u mne svoboda ti kyne:
hranici jenom stačí přeběhnout,
aby ses naráz octl v světě jiném.

Co doma? Práci jen a úkoly,
a zase úkoly a zase práci;
u nás se neplánuje, neškolí,
do boje půjdeš za civilisaci.

Jak lancknecht dávných dob se budeš bít
a budeš pít a nižší rasu drtit.
Přežiješ . . . Nebo padneš . . . Může být . . .
Není však život vlastně roven smrti

a naopak? Padneš-li, hrdino,
já budu žít a hlásat tvoji slávu . . .
Budeme na tě všichni hrdi . . . No,
nestojí za to risknout hlavu?

Vždyť přežiješ! Vše dám ti . . . Co bys chtěl?
Řád? Ženy? Zlato? Třeba modré s nebe!
Národ jsem prodával — a neuspěl;
tak proto bych rád prodal aspoň tebe!“

Obrázek 100 VACA, Karel, LACINA, Václav. Zenkl verbuje. *Dikobraz.* 13. 12. 1953, roč. 9, č. 50, s. 416.

Závěr

Komunistická strana Československa ve sledovaném období let 1948-1956 (ale rovněž před i po tomto časovém úseku) šířila v Československu komunistickou ideologii, která představovala variantu *symbolického světa*, jak jej popsali sociologové Peter L. Berger a Thomas Luckmann. Podle jejich koncepce má symbolický svět sdílený širším lidským společenstvím za účel legitimovat stávající společenský řád, udělovat smysl životu a psychologicky chránit lidi před chaosem a s ním spojenou úzkostí.

Zásadní součástí tohoto preferovaného myšlenkového rámce, symbolického světa se staly také obrazy nepřátel. Odtud vyplývá i jejich velká četnost v poúnorovém československém společenském a mediálním diskurzu. V dobových mediálních výstupech můžeme rozlišit celou paletu vnitřních nepřátel (např. kulaci, buržoazie, „spiklenci“ uvnitř komunistické strany) a vnějších nepřátel (např. Spojené státy americké, Spolková republika Německo, Vatikán, Jugoslávie). Protože je toto téma velmi široké, analyzovala jsem v disertaci jen obrazy dominantních vnějších nepřátel: západních imperialistů, Německa, Vatikánu a katolické církve a poúnorové československé emigrace.

V práci jsem hledala odpovědi na několik výzkumných otázek. První z nich se týkala povahy reprezentací vnějších nepřátel, které veřejnosti předkládali komunističtí propagandisté. Zkoumala jsem, jaké charakteristiky nepřátel ve svých textech a prezentacích zdůrazňovali, které motivy si vybírali. Snažila jsem se také rozklíčovat, jaké cíle tím sledovali. Z toho důvodu jsem ve výzkumu kromě mediálních obsahů (texty, vizuální i audiovizuální prameny) využívala i interní materiály komunistické strany (především dokumenty kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ).

Dospěla jsem k závěru, že jednotlivým vnějším nepřátelům byly ve společenském diskurzu přisouzeny rozdílné pozice a odlišné role:

Imperialisté a kapitalisté představovali *univerzálního nepřítele.* Objevovali se v roli politického protivníka, hospodářského soupeře, a dokonce i kulturního nepřítele. Čelné postavení v této skupině zaujímali američtí imperialisté, mezi něž českoslovenští propagandisté řadili americké politické a finanční elity. Při konstrukci negativních představ o Američanech museli ale překonat dosavadní pozitivní obraz Spojených států amerických v československé veřejnosti, která

zaoceánskou zemi již od 19. století vnímala jako pokrokovou, demokratickou a blahobytnou. Obyvatelé západních Čech měli navíc nedávnou zkušenost s americkými vojáky coby osvoboditeli od nacismu. Avšak po únorovém převratu se měl náhled na USA radikálně změnit. Již Marshallův plán byl prezentován jako ohrožení samostatnosti a suverenity evropských států a jako nástroj hospodářského podrobení Evropy Spojenými státy. Výrazné motivy představovalo údajné spojení amerických elit s fašisty a dále domnělé snahy o rozpoutání nové války, která měla přinést kapitalistům další zisky.

Logicky se tak vrcholem protiimperialistické propagandy stala kampaň k válce v Koreji. O jejím velkém rozsahu svědčí fakt, že téma Koreje proniklo dokonce i do úzce specializovaných volnočasových periodik, jako byl časopis *Včelař,* který se jinak věnoval pouze včelařství a vyhýbal se politickým tématům. Základem propagandy ke korejské válce se stala lež. V rozporu se skutečností popisovala sovětská tisková agentura TASS jako agresora, který zaútočil první, Jižní Koreu a tento výklad převzala a reprodukovala i československá média. Tato dezinformace umožnila rozvést narativ nutné obranné války, líčit Severní Koreu jako oběť a Američany jako „válečné štváče“. Kampani dominovaly zprávy o zvěrstvech, kterých se měli američtí vojáci v asijské zemi dopouštět. Americká armáda byla obviňována i z použití bakteriologických zbraní. Takto zaměřená propaganda usilovala o vzbuzení strachu, ale také nenávisti k nepříteli.

Další témata, která českoslovenští publicisté předkládali veřejnosti, souvisela se životem přímo ve Spojených státech: byl zdůrazňován rasismus a mccarthismus, hony na komunisty. Oblíbeným námětem se stal tzv. americký způsob života, který se měl projevovat povrchním konzumem, oblibou pokleslé zábavy, obrovskými sociálními nerovnostmi a také kriminalitou, celkovým úpadkem morálky ve společnosti.

Do kontrastu ke „zkažené“ americké společnosti propagandisté často kladli Československo nebo jiné socialistické země, které především v sociální oblasti prezentovali jako vzorové. Kontrast s „prohnilou“ západní společností měl pomáhat legitimovat politické a společenské poměry v Československu.

V případě obrazu dalšího nepřítele Německa byla situace odlišná, projevila se výrazná kontinuita s předchozími diskurzy. Němci představovali již od 19. století *tradičního nepřítele* Čechů a vymezování se vůči německému etniku sloužilo formování české národní identity. Navíc zkušenost s německou okupací za druhé

světové války byla ještě čerstvá. V období let 1945-1948 rezonovalo ve společnosti téma odsunu Němců. Na tyto momenty navázala poúnorová komunistická propaganda, která představu „zlého Němce“ přesunula na Spolkovou republiku Německo, respektive její elity. Opakovaně zdůrazňovala přetrvávající nacismus SRN a pracovala s hrozbou remilitarizace a opětovné agrese Německa. Tento narativ odpovídal společenským náladám, takže i propaganda tzv. *boje za mír* a protesty proti remilitarizaci Německa měly u veřejnosti celkem dobrý ohlas, jak konstatovala např. zpráva kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ z roku 1950.

Jako obtížnější úkol se ukázalo vytvořit a rozšířit představu „dobrého Němce“, soudruha, obyvatele spřátelené Německé demokratické republiky. Toto pojetí měla rozšířit kampaň „Není Němec jako Němec“, která navázala na projev Klementa Gottwalda v roce 1950.

Ideového protivníka představovala katolická církev, a především její zahraniční vedení. Komunističtí propagandisté ji rozdělili na dvě části: na jedné straně stáli věřící laici a řadoví kněží, již měli být loajální k novému režimu. Spojovacím prvkem komunistů a obyčejných katolíků se měl stát *boj za mír* a *vlastenectví,* láska k vlasti a práce k jejímu rozkvětu. Na druhé straně barikády se ocitla vysoká církevní hierarchie, řeholníci a především Vatikán, který byl prezentován jako zpátečnická, kapitalistická mocnost, jež sleduje pouze své zištné zájmy, náboženství je pro ni vedlejší. Vatikán se údajně měl snažit ideologicky oslabovat komunisty a pomocí řeholníků provádět v socialistických zemích špionáž ve prospěch USA. K manipulaci s prostými věřícími měli papež a církevní představitelé využívat i inscenace falešných zázraků, kam byly řazeny i události v Číhošti.

Antiklerikalismus a ateismus byly součástí socialistické a komunistické ideologie již od 19. století. Rovněž katolická církev se opakovaně vymezovala vůči komunismu, papežové ho ve svých encyklikách odsuzovali. Ideový střet pokračoval i na území poúnorového Československa. Vzhledem k vysokému počtu katolíků mezi obyvateli státu nemohla vládnoucí KSČ církev zcela zakázat, proto se snažila si ji podmanit, oddělit československé kněze a věřící od papeže a vatikánské kurie a vytvořit národní církev, kterou by mohl stát kontrolovat. K tomuto účelu mělo vést jednání s biskupy, a když selhalo, nastoupila represe a propaganda. Jako další krok měla být společnost postupně vedena k ateismu. Nakolik komunisté v tomto směru uspěli, jak je současná česká a slovenská

společnost nábožensky založená a kterak se na postojích obyvatel odrazila komunistická antiklerikální a ateistická propaganda, je otázkou spíše pro sociologické bádání a není v možnostech této práce na ně odpovědět.

Typ protivníka, který stál na pomezí *vnitřního a vnějšího nepřítele,* zosobňovaly figury československých poúnorových emigrantů. V hodnocení jednotlivých vln československé emigrace se publicisté uchylovali k oportunismu. Lidé, kteří v předchozích staletích a desetiletích odcházeli z různých důvodů do zahraničí, byli většinou hodnoceni pozitivně – počínaje pobělohorskou emigrací, přes ekonomické migranty z 19. století, krajany až po emigraci za první a druhé světové války. Oproti tomu poúnoroví emigranti byli prezentováni jako zrádci národa a odrodilci.

Československá média přinášela diverzifikovaný obraz emigrantů. Ti byli děleni do dvou skupin: na *řadové* a *prominenty. Řadoví* obyčejní uprchlíci měli po útěku do zahraničí trpět v uprchlických táborech, třít nouzi. A následně se upsali k otrocké práci v zámoří, nechali se naverbovat do cizinecké legie nebo se stali špiony, agenty chodci. Ve všech případech je čekal bídný osud. Oproti tomu *prominenti*, kam byli řazeni bývalí českoslovenští politikové a také někteří novináři, měli mít zajištěné pohodlné živobytí. Výměnou za finanční podporu se měli angažovat v rozvrácení socialistického Československa. Buď se zapojili do protikomunistické propagandy, nebo verbovali špiony. Častým motivem se stala nejednotnost azylantů, kteří se měli mezi sebou hádat, zakládat různé konkurenční spolky apod. Důležitou roli v obrazu emigrantů hrála svědectví *navrátilců*, lidí, kteří využili některé z amnestií a vrátili se do ČSR. Jejich výpovědi ale nemusely být autentické, měly hlavně posloužit propagandistickým účelům.

V disertaci jsem rovněž podrobněji sledovala dvě kampaně týkající se úspěšných útěků přes železnou oponu. Jednalo se o útěk do západního Německa za pomoci unesených dopravních letadel (Erding) a za pomoci vlaku (Selb).

Případ Erding posloužil jako námět k československému hranému filmu *Únos*, jenž velmi názorně zobrazil hlavní nepřátele a jejich typické rysy, které jim přiřadili komunističtí propagandisté. Ve snímku vystupovaly postavy amerického kapitalisty, německého esesmana, zrádných emigrantů atd. Objevil se i motiv amerického rasismu a konzumerismu, který symbolizovala Coca-Cola.

Na rozhraní mezi *vnějším a vnitřním nepřítelem* se pohybovali především tzv. agenti-chodci, kteří měli být infiltrováni v československé společnosti.

Komunističtí propagandisté je líčili jako obzvlášť nebezpečné a záludné soupeře. Varovaly před nimi všudypřítomné a opakované výzvy k *bdělosti a ostražitosti.* Tyto apely měly přispívat k paranoie obyvatel, vzájemné podezřívavosti, nedůvěře. Každý mohl být maskovaný nepřítel, včetně nejvyšších představitelů komunistické strany. Tyto hony na nepřátele měly vést k atomizaci společnosti a jejímu snazšímu ovládnutí.

Další výzkumnou otázkou, kterou jsem si kladla, bylo, na kolik se obrazy nepřátel proměňovaly v závislosti na aktuálním dění, jestli se v nich objevovaly některé stálé a neměnné prvky a jestli byly jednotlivé obrazy spojeny nějakým velkým vyprávěním, společným příběhem.

Závěrem mohu konstatovat, že obrazy nepřátel se dynamicky měnily podle aktuálních politických potřeb, reagovaly na domácí i mezinárodní dění. Jejich základ byl ale stabilní. Jednotlivé obrazy vnějších nepřátel zapadaly do jednotného narativu, kterým byl příběh *velkého spiknutí* kapitalistů a dalších nepřátel proti Sovětskému svazu a později i proti lidově demokratickým zemím. Toto spiknutí mělo začít již brzy po říjnové revoluci 1917. V následující občanské válce v Rusku podpořily spojenecké velmoci bělogvardějce, došlo i k vylodění spojeneckých jednotek v ruských přístavech. Součástí spiknutí proti bolševikům měly být i československé legie. Když byli bělogvardějci poraženi, odešli do emigrace a dále se prý již tajně snažili o zničení Sovětského svazu a likvidaci bolševiků. I vzestup nacismu v Německu a rozpoutání druhé světové války byly prezentovány jako výsledky protisovětské politiky západních mocností. Pikle proti SSSR a nově i lidově demokratickým zemím měly pokračovat i v poválečném období. Hlavním nepřítelem v tomto velkém vyprávění se stala *mezinárodní reakce,* imperialisté především ze Spojených států, Velké Británie a Francie, které vznik lidového bolševického státu měl připravit o investice a zisky. Součástí příběhu se stali i němečtí fašisté. Po boku těchto soupeřů měli stát i papežové, kteří již od 19. století bojovali proti komunismu a následně i proti SSSR. Do pozice užitečných pěšáků, služebníků imperialistických pánů pak byli situováni poúnoroví českoslovenští emigranti. Toto velké vyprávění bylo variabilní, dle potřeby mohly být přidány další postavy – například páté kolony, zrádci zevnitř komunistických stran, ať už se jednalo o Lva Trockého, Lászla Rajka či Rudolfa Slánského.

Tento narativ byl v mnohém podobný současným konspiračním teoriím.[1088]

Dalším jednotícím narativem byl koncept *boje za mír*, který představoval platformu, na jejímž základě se rozvíjely dílčí propagandistické kampaně – např. kampaň proti remilitarizaci západního Německa, kampaň proti bakteriologické válce. Součást této platformy tvořila i propaganda činu – mírové rezoluce, manifestace. *Boj za mír* byl ideologicky spojován s *budováním socialismu* a obyvatelé Československa byli vyzýváni, aby přispěli k potlačení nepřátel a jejich válečných choutek především vysokým pracovním nasazením v zaměstnání, podepisováním a plněním pracovních závazků. Koncept *boje za mír* byl do Československa importován ze Sovětského svazu, který využíval mírové hnutí jako svůj nástroj v mezinárodní politice.

Československý diskurz byl silně ovlivněn sovětskými vzory i v dalších tématech. V obrovských nákladech zde vycházely propagandistické brožury sovětských autorů, oficiální propaganda přebírala jak sovětský výklad událostí (někdy přímo citací zpráv sovětské tiskové agentury TASS), tak kulturní vzorce a schémata konstrukce nepřátel. Nejednalo se však o jednoduché kopírování, často byly obrazy výrazně upraveny pro místní podmínky, propagandisté pracovali i se staršími lokálními motivy, využívali zažité stereotypy. Domnívám se, že by mohla být přínosná komparace, jak jednotlivé propagandistické kampaně probíhaly v SSSR, Československu a v dalších socialistických zemích, a analýza, které motivy byly společné, které se lišily a proč. To je však již námět pro další výzkum.

V disertační práci jsem upozornila také na několik případů, kdy se českoslovenští propagandisté pustili do „mediální přestřelky" či veřejné diskuse se svým americkým či vatikánským propagandistickým protivníkem, vzájemně na sebe reagovali a veřejně přes média (tisk, rozhlas, balonové letáky) si odpovídali. Jeden z těchto případů tvořil propagandistickou dohru tzv. Vlaku svobody, který ujel do německého města Selb.

Tyto interakce ukazují, že forma i obsah propagandistických sdělení mohly být ovlivněny nejen sovětským vzorem, či historickým stereotypem, ale i myšlenkami a aktivitou ideového nepřítele, na něž se propagandisté rozhodli reagovat, přestože většina recipientů propagandy nemohla tuto interakci sledovat a narážky pro ně působily nepochopitelně (např. motiv husitů a křižáků

[1088] Srov. např. PANCZOVÁ, Zuzana. *Konšpiračné teorie: témy, historické kontexty a argumentačné stratégie.* Bratislava 2017, s. 77, 82.

v souvislosti s americkou propagandou reagoval na americký název kampaně Crusade for Freedom, což však obyvatelé ČSR neměli vědět). I v tomto směru se otevírá prostor pro další bádání.

Význam studia dobové propagandy spočívá ve dvou rovinách. V prvé řadě obohacuje a prohlubuje naše poznání dobové společnosti i politického režimu tehdejší doby. Dále nám pomáhá zorientovat se i v současném světě, učí nás kriticky číst mediální výstupy a rozpoznávat působení propagandy v nich, protože zatímco komunikační kanály, kterými k nám propagandistické obsahy přichází, zažily v minulých desetiletích výrazný technologický rozvoj a modernizaci, komunikační a psychologické strategie propagandistů zůstávají podobné, opakují se motivy i narativy.

Svou prací jsem se snažila zasadit další kamínek do mozaiky poznání československé propagandy a obrazů nepřátel. Domnívám se, že přínos práce spočívá ve zmapování dominantních obrazů vnějších nepřátel, popisu jejich výrazných rysů a častých motivů. Za důležitý výsledek práce považuji identifikaci jednotících narativů *velkého spiknutí* a *boje za mír*. Možnosti dalšího výzkumu obrazů nepřátel vidím právě v jejich zasazování do širších souvislostí myšlenkových směrů a idejí. Dále by bylo dobré navázat studiem obrazů nepřátel v navazující historické etapě (od roku 1956), zkoumat, jak se československé obrazy nepřátel proměnily např. za berlínské a karibské krize, v době uvolnění v 60. letech atd.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Archivní fondy

- Archiv bezpečnostních složek, fond Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky (302).
- Archiv bezpečnostních složek, fond Kabinet státobezpečnostních (StB) materiálů (323). [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://www.ebadatelna.cz.
- Archiv bezpečnostních složek, fond Sekretariát Federálního ministerstva vnitra (A2). [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://www.ebadatelna.cz.
- Archiv bezpečnostních složek, fond Svazky tajných spolupracovníků (TS). [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://www.ebadatelna.cz.
- Národní archiv, fond Dokumentace (1813) 1915-2016, číslo listu NAD 502.
- Národní archiv, fond KSČ – Ústřední výbor 1945-1989, Praha, číslo listu NAD 1261; Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955, fond 1261/2/20.
- Open Society Archives, fond Records of Radio Free Europe/ Radio Liberty Research Institute.
- Slovenský národný archív, fond Zbierka dokumentácie ONF.
- Slovenský národný archív, fond Poverenictvo ľahkého priemyslu 1951-1956.
- Slovenský národný archív, fond Sekretariát ÚV KSS.
- Slovenský národný archív, fond ÚV KSS Predsednictvo 26. 2. 1945 – 12. 5. 1958.
- Harry S. Truman Library and Museum, Public Papers of the President Harry S. Truman 1945-1953. [cit. 2016-06-26]. Dostupné z: https://www.trumanlibrary.gov/library/public-papers.
- Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů, fond Sbírka plakátů 1945-1960.

Inventáře

- HONC, J. *Jednotný svaz českých zemědělců 1945-1952. Inventář*. Národní

archiv, archivní pomůcka 689/1-2. Praha 1969.

- STEJSKALOVÁ, E. *Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955. Inventář.* Národní archiv, archivní pomůcka 1559. Praha 1967.

Muzejní sbírky

- Národní muzeum, Historické muzeum, podsbírka Československé dokumentační středisko, fond Zvukový archiv Rádia Svobodná Evropa.
- Národní muzeum, Historické muzeum, podsbírka ONČD – Oddělení novodobých českých dějin.
- Národní muzeum, Knihovna Národního muzea, oddělení časopisů.

Dobová periodika

- *Československá fotografie.* roč. 4. Praha: Čs. fotografický svaz, 1949.
- *Československý voják.* roč. 1, 2, 3, 4, 5. Praha: Naše vojsko, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956.
- *Dikobraz.* roč. 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11. Praha: Rudé právo, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1955.
- *Filmové informace.* roč. 4. Praha: Československý státní film, 1953.
- *Freundschaft: Monatsschrift für die Jugend.* roč. 4. Praha: Staatliche pädagogische Verlag, 1955/1956.
- *Katolické noviny.* roč. 2. Praha: Výbor Katolické obce, 1950.
- *Lidové noviny.* roč. 56. Praha: Syndikát českých spisovatelů, 1948.
- *Mladá fronta: Deník Československého svazu mládeže*. roč. 6, 8. Praha: Mladá fronta, 1950, 1952.
- *Pionierske noviny*. orgán Slovenskej ústrednej pionierskej rady. roč. 3. Bratislava: Smena, 1953.
- *Pionýr.* roč. 1, 2. Praha: ÚV ČSM, 1954.
- *Pohraniční a Vnitřní stráž*. roč. 3. Praha: Politická správa Pohraniční a Vnitřní stráže, Naše vojsko, 1953.
- *Pochodeň, časopis pracujících závodu V. I. Lenina*. roč. 2. Plzeň: Celozávodní výbor KSČ a závodní skupina ROH Závody V. I. Lenina, 1953.

- *Práce: List Revolučního odborového hnutí.* roč. 10. Praha: Práce, 1954.
- *Pravda, deník Komunistické strany Československa.* Plzeň: Krajský výbor KSČ v Plzni, 1948, 1950, 1951, 1952, 1953.
- *Pravda, ústredný organ Komunistickej strany Slovenska.* Bratislava: Pravda, 1948, 1951, 1952.
- *Propagandista.* roč. 1, 2. Praha: Oddělení propagandy a agitace Ústředního výboru Komunistické strany Československa, 1951, 1952.
- *Roháč.* roč. 1, 2, 3, 4, 5, 6. Bratislava: Práca, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953.
- *Rudé právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa.* roč. 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37. Praha: Ústřední výbor Komunistické strany Československa, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1956.
- *Tvorba: Týdeník pro kulturu a politiku.* roč. 17, 18, 19, 20, 21. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952.
- *Včelař: Odborný časopis Jednoty včelařů.* roč. 4. Praha: Brázda, vydavatelství JSČZ, 1951.
- *Vlasta: List Rady čs. žen, List Čs. svazu žen, List Výboru čs. žen.* Praha: Svět v obrazech, 1950, 1951, 1952, 1953.
- *Výtvarné umění.* roč. 1950, 1951. Praha: Svaz československých výtvarných umělců, 1950, 1951.
- *Zápisník agitátora Plzeňského kraje: Materiál pro agitátory a referenty.* 1953, 1955. Plzeň: Oddělení propagandy a agitace KV KSČ v Plzni, 1953, 1955.
- *Zápisník agitátora. Materiál pre agitátorov a referentov.* 1954. Bratislava: Oddelenie propagandy, agitácie a kultury KV a MV KSS v Bratislavě, 1954.

Dobové publikace

- *10 let Československého státního filmu.* Praha: Československý státní film, 1955. 153 +16 s. obr. přílohy.
- ARTUROV, O. A. *Vatikán a jeho politika.* Praha: Orbis, 1949. 56 s.
- BARTOŠEK, Karel; PICHLÍK, Karel. *Američané v západních Čechách v roce 1945.* Praha: Mladá fronta, 1953. 224 s.

- BARTOŠEK, Karel; PICHLÍK, Karel. *Hanebná role amerických okupantů v západních Čechách v roce 1945.* Praha: Svoboda, 1951. 36 s.
- *Boj za světový mír: ROH – Osnovy odborářského školení 8.* Praha: Práce, 1950. 40 s.
- BOURA, Ferdinand. *Americké zločiny v Koreji s hlediska mezinárodního práva.* Praha: Osvěta, 1952. 32 s.
- BYLINA, Wojciech. *Konec jedné legendy v Koreji.* Praha: Mír, 1951. 56 s.
- DIMITROV, Jiří. *Za sjednocení milionů proti fašismu.* Praha: František Nedvěd, 1935. 96 s.
- *Dopisy z domu smrti.* Praha: Nakladatelství Mír, 1953. 188 s.
- FAST, Howard. *Třicet stříbrných: hra o 5 obrazech.* Praha: Osvěta, 1951. 94 s.
- FIALA, Miloš. Československý film po Únoru. *Film a doba.* 1968, roč. 14, č. 2, s. 88-91; č. 3, s. 137-139.
- FISCHER, Jan Otokar; EIS, Zdeněk. *Americká okupace západních Čech v roce 1945.* Praha: Naše vojsko, 1953. 92 s.
- GOTTWALD, Klement. *O otázkách války a obrany vlasti.* Praha: Naše vojsko, 1953. 353 s.
- HOŘEC, Jaromír. *Taký je fašizmus. K americkej agresii na Kórei.* Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, Sväz protifašistických bojovníkov, 1953. 147 s.
- HOŘENÍ, Zdeněk (ed.) *Naše Rudé právo.* Praha: Rudé právo, 1980. 350 s.
- HRONEK, Jiří. *Spoutaná Francie.* Praha: Mír, 1952. 68 s.
- CHLUPÁČ, Miroslav. *Propaganda jako společenský jev.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. 360 s.
- JEFIMOV, Boris Jefimovič. *Za trvalý mír, proti podněcovatelům války.* Praha: Mír, Družstevní práce, 1951. 58 s.
- JERMAN, Jaroslav. *O obraně země proti vnitřním i vnějším nepřátelům.* Praha: Oddělení propagandy a agitace KV KSČ, 1952.
- KARPOVIČ, B. V. *Armáda USA.* Praha: Naše vojsko, 1953. 228 s.
- KARTUN, Derek. *USA 1953: Pravda o Eisenhowerově Americe.* Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953. 144 s.
- KLIVAR, Miroslav. *Karikatura bojující: Antologie současné politické*

karikatury a kresby 1945-1962. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1963. 184 s.+8 s. příloha.

- KLOS, Karel. *Fašisace USA.* Praha: Osvěta, 1952. 32 s.
- KOSTOV, Antonín. *Konec dobrodružství.* Praha: Naše vojsko, 1956. 176 s.
- *Komunistický manifest.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970. 62 s.
- LENIN, Vladimír I. *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu.* Praha: Svoboda, 1951. 128 s.
- LENIN, Vladimír I. *O náboženství.* Brno: Státní nakladatelství politické literatury, 1954. 38 s.
- MARX, Karl; ENGELS, Bedřich. *O náboženství.* Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1957. 374 s.
- MINAJEV, Vladimír. *Ve stínu sochy Svobody.* Praha: Melantrich, 1953. 112 s.
- MOŠENSKIJ, M. G. *Fašisace politického života v USA.* Praha: Orbis, 1951. 60 s.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Co je kultura a umění.* Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963. 62 s.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velikých tradic českého národa.* Praha: Československý spisovatel, 1953. 101 s.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *O umění a politice*. Praha: Melantrich, 1978, 418 s.
- NEULS, Jindřich; DVOŘÁK, Miroslav. *Co se skrývalo za zdmi klášterů*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1950. 152 s.
- PAVJOLKIN, P. *Náboženské pověry a jejich škodlivost.* Praha: Orbis Praha, 1953. 136 s.
- PAVLÍČEK, František. *Chtěl bych se vrátit: Drama o pěti dějstvích.* Praha: Orbis, 1956. 96 s.
- PELC, Antonín. *Z domova a ciziny: karikatury na současné světové události.* Praha: Orbis, 1950. 136 s.
- POPOV, A. J. *USA – organizátor a aktívny účastník mníchovskej dohody s fašistickými agresormi.* Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1953. 36 s.
- PULTR, Alois. *Hrdinná Korea.* Praha: Orbis, 1953. 36 s.

- RADDATZ, Karl. *Hrobaři Německa.* Praha: Orbis, 1951. 116 s.
- *Říkáme lidem pravdu: Materiál pro osobní agitaci 2.* Praha: Kulturně propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ, 1950. 31 s.
- *Říkáme lidem pravdu: Materiál pro osobní agitaci 4.* Praha: Kulturně propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ, 1950. 31 s.
- *Říkáme lidem pravdu. Materiál pro osobní agitaci 7.* Praha: Kulturně propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ, 1950. 32 s.
- *Říkáme lidem pravdu. Materiál pro osobní agitaci 8.* Praha: Kulturně propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ, 1950. 46 s.
- *Sovětská karikatura v boji za mír.* Praha: Orbis, 1952. 116 s.
- STAMBERGER, Walter. *Kolonie proti imperialismu.* Praha: Orbis, 1951. 240 s.
- SUCHÝ, Čestmír; HOCHMAN, Jiří; BREJCHOVÁ, Jiřina. *Emigranti proti národu.* Praha: Mladá fronta, 1953. 222 s.
- SUCHÝ, Jindřich. *Únos do Erdingu.* Praha: Mladá fronta, 1950. 92 s.
- SVITÁK, Ivan. *Klasikové marxismu-leninismu o boji s náboženstvím.* Praha: Orbis, 1955. 160 s.
- SVOBODA, Alois; TUČKOVÁ, Anna; SVOBODOVÁ, Věra. *Spiknutí proti republice.* Praha: Melantrich, 1949. 278 s.
- SYROVÁTKA, Oldřich. *Politická kresba bojující.* Praha: Naše vojsko, 1950. 10 s.
- ŠEJNMAN, M. M. *Ideologie a politika Vatikánu ve službách imperialismu.* Praha: Družstevní práce, 1951. 232 s.
- ŠEJNMAN, M. M. *Vatikán za druhé světové války.* Praha: Státní nakladatelství politické literatury, n. p., 1953. 356 s.
- ŠKADAREVIČ, I. *Američtí imperialisté – úhlavní nepřátelé míru, demokracie a socialismu.* Praha: Rovnost, 1952. 104 s.
- TEICH, Mikuláš. *Krise koloniální soustavy a boj za mír v koloniálních a závislých zemích.* Praha: Osvěta, 1951. 36 s.
- VANĚK, Jan (ed.) *Americký plán porobení Evropy.* Praha: Svoboda, 1951. 624 s.
- VAŠ, Karel. *Sborník dokumentů k činnosti Informačního byra 1947-1956.* Praha: Vojenské informační středisko společenských věd – VPAKG, 1968.

191 s. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: http://www.csds.cz/cs/g6/4365-DS.html.

- VOZČIKOV, M. S. *Vatikán v službách amerického imperializmu*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1953. 32 s.
- *Výchova v koloniích.* Praha: Mladá fronta, 1951. 92 s.
- *Zasedání devíti komunistických stran: O založení informační kanceláře komunistických stran v Bělehradě.* Praha: Redakce Světových rozhledů, (po 1948). 195 s. [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: http://www.csds.cz/cs/5044-DS/version/2/part/15/data/.
- *Zvýšit revoluční bdělost: osnova pro 4. thema Roku stranického školení 1949-1950.* Praha: Kult. prop. odd. sekr. Ústř. výb. KSČ, 1949. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://ndk.cz/uuid/uuid:86589780-6fa5-11e8-9690-005056827e51.
- ŽÁK, Jiří. *Exkomunikace, zázraky, sabotáže*. Praha: Rudé právo, 1950. 104 s.
- *Žalujeme: Zpráva Mezinárodní ženské komise pro vyšetření zvěrstev spáchaných americkými a lisynmanovskými vojsky v Koreji.* Praha: Mír, 1951. 76 s.

Memoáry

- Archiv autorky. ROČEK, Jiří. *Svědectví 012082.* Nepublikované paměti.
- KEJHA, Josef (ed.) *Svědectví pamětníků druhé světové války.* Plzeň: Krajský úřad Plzeňského kraje, 2010.136 s. ISBN 978-80-903560-5-4.
- RUML, Karel. *Z deníku Vlaku Svobody.* Brno: Barrister & Principal, 2001.144 s. ISBN 80-85947-71-4.

Edice

- *Acta Apostolicae Sedis, Commentarium officiale, Annus 41*. Vatikán: Typis Polyglottis Vaticanis, 1949. 722 s. [cit. 2022-01-20]. Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-41-1949-ocr.pdf.
- *Akce K – likvidace klášterů v roce 1950: Dokumenty a přehledy.* 1. a 2. část. Praha: ÚSD, 1993. 180 s.

- ČAPKA, František. *Dokumenty a materiály ke studiu národních dějin v letech 1848-1918.* Brno: Masarykova univerzita, 2010. 115 s. ISBN 978-80-210-5120-1.
- DEGRAS, Jane (ed.) *The Communist International 1919–1943: Documents.* Sv. II: 1923–1928. London, New York, Toronto: Oxford University Press, Royal Institute of International Affairs, 1960. 584 s.
- *Dokumenty Prvního vatikánského koncilu.* Praha: Krystal OP, 2006. 102 s. ISBN 80-85929-85-6.
- VODIČKOVÁ, Stanislava (ed.). *Vatikánský rozhlas/ 1: Ohlasy perzekuce katolické církve v Československu 1950-1958.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016. 736 s. ISBN 978-80-87912-71-3.

Legislativní dokumenty

- Československo. 127. Dekret presidenta republiky ze dne 27. října 1945 o zřízení vysoké školy „Akademie musických umění v Praze“. In: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé.* Ročník 1945, částka 53. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=53.
- Československo. 184. Zákon ze dne 20. prosince 1950 o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1950, částka 71. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=552.
- Československo. 231. Zákon ze dne 6. října 1948: na ochranu lidově demokratické republiky. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1948, částka 85. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=365.
- Československo. 50. Dekret presidenta republiky ze dne 11. srpna 1945 o opatřeních v oblasti filmu. In: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1945, částka 24. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=24.
- Československo. 69. Zákon ze dne 11. července 1951 o ochraně státních hranic. In: *Sbírka zákonů republiky Československé.* Ročník 1951,

částka 35. [cit. 2021-01-20]. Dostupné z: https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=592.

- Československo. Vyhláška ministra zahraničních věcí o Ženevských úmluvách ze dne 12. srpna 1949 na ochranu obětí války č. 65/1954 Sb., Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci ze dne 12. srpna 1949, čl. 118. *Zákony pro lidi.cz* [online]. 2010-2018 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1954-65.
- Sdělení komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů: Boj proti dezinformacím na internetu: evropský přístup. COM(2018) 236 final. In: *EUR-Lex.* Brusel: Evropská komise, 2018. [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0236&from=EN.
- Společné sdělení Evropskému parlamentu, Evropské radě, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů: Akční plán proti dezinformacím. JOIN(2018) 36 final. In: *EUR-Lex*. Brusel: Evropská komise, 2018. [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018JC0036&from=CS.

Orálně historické rozhovory

- Osobní archiv autorky, Západočeské muzeum v Plzni. Rozhovor s Josefem Černohorským 23. 6. 2011, natočila Eva Palivodová.
- Osobní archiv autorky, Západočeské muzeum v Plzni. Rozhovor s Martou Talmanovou 11. 7. 2011, natočila Eva Palivodová.

Filmy

- *Běda tomu, skrze něhož přichází pohoršení* [film]. Redakce Přemysl FREIMAN, Jan KLIMENT. Československo: Československý státní film, 1950. Délka 13 min.
- *Dnes večer všechno skončí.* [film] Režie Vojtěch JASNÝ, Karel KACHYŇA. Československo, 1954. Délka 83 min.

- *Expres z Norimberka.* [film] Režie Vladimír ČECH. Československo, 1953. Délka 61 min.
- *Přicházejí z tmy.* [film]. Režie Václav GAJER. Československo, 1953. Délka 59 min.
- *Únos* [film] Režie Ján KADÁR, Elmar KLOS. Československo, 1952. Délka 113 min.

Beletristická a další literatura

- *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. (včetně deuterokanonických knih).* Ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 1995. 1007 +296 s. ISBN 80-85810-08-5.
- ČAPEK, Karel. *Marsyas čili Na okraj literatury*. e-kniha. Praha: Městská knihovna v Praze, 1984, 2009. 157 s. [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/46/marsyas.pdf.
- ORWELL, George. *1984.* Praha: Naše vojsko, 1991. 272 s. ISBN 80-206-0256-9.
- SIENKIEWICZ, Henryk. *Quo vadis.* Praha: SNKLHU, 1958. 589 s.
- DYK, Viktor. *Okno: 1916-1917*. Na Král. Vinohradech: Ludvík Bradáč, 1921. 80 s. [cit. 2021-01-20]. Dostupné také z: https://ndk.cz/uuid/uuid:05e3a800-d84c-11e8-9445-5ef3fc9bb22f.

Literatura

Odborné monografie

- ANDĚL, Jaroslav (ed.) *Plakát v souboji ideologií 1914-2014.* Katalog k výstavě. Praha: Dox Prague, 2014. 290 s. ISNB 978-80-87446-30-0.
- ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu.* Praha: Oikoymenh, 1996. 679 s. ISBN 80-86005-13-5.
- ATTILA, Simon; MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Revolúcia v susedstve: maďarská revolúcia v roku 1956 a Slovensko.* Šamorín, Bratislava, Budapest: Fórum inštitút pre výskum menšín, Historický ústav SAV, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017. 177 s. ISBN 978-80-89249-97-8.
- AULICH, James; SYLVESTROVÁ, Marta. *Znamení doby: Signs of the Times: Plakát střední a východní Evropy 1945-1995.* Katalog k výstavě. Brno: Moravská galerie, 1999. 30 s. ISBN 80-7027-099-3.
- AULICH, James; SYLVESTROVÁ, Marta. *Political Posters in Central and Eastern Europe, 1945-95: Signs of the Times.* Manchester: Manchester University Press, 1999. 227 s. ISBN 0-7190-5418-4.
- AULICH, James. *Válečné plakáty: zbraně hromadné komunikace.* Praha: Naše vojsko, 2009. 255 s. ISBN 978-80-206-1048-5.
- BALÍK, Stanislav; HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. 400 s. ISBN 978-80-7325-311-0.
- BECKER, Udo. *Slovník symbolů.* Praha: Portál, 2007. 360 s. ISBN 978-80-7367-284-3.
- BEDNAŘÍK, Petr; JIRÁK, Jan; KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti.* Praha: Grada Publishing, 2011. 448 s. ISBN 978-80-247-3028-8.
- BENSON, Robert L. *The Venona Story.* Fort George G. Meade: National Security Agency, Center for Cryptologic History, 2016. 63 s. [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: https://www.nsa.gov/about/cryptologic-heritage/historical-figures-publications/publications/coldwar/assets/files/venona_story.pdf.

- BERGER, Peter L.; LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-46-1.
- BIRGUS, Vladimír; MLČOCH, Jan. *Česká fotografie 20. století.* Praha: Kant, 2010. 390 s. ISBN 978-80-7437-026-7.
- BLAIVE, Muriel. *Promarněná příležitost: Československo a rok 1956.* Praha: Prostor, 2001. 484 s.+24 s. fotopřílohy. ISBN 80-7260-053-2.
- BURKE, Peter. *Augenzeugenschaft: Bilder als historische Quellen.* Berlin: Wagenbach, 2003. 251 s. ISBN 3-8031-3610-5.
- BUSSEMER, Thymian. *Propaganda: Konzepte und Theorien.* Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008. 478 s. ISBN 978-3-531-16160-0.
- BYSTRICKÝ, Valerián; ROGUĽOVÁ, Jaroslava (eds.) *Storočie propagandy: Slovensko v osídlach ideológií.* Bratislava: Historický ústav SAV, 2005. 240 s. ISBN 80-88880-64-5.
- CATCHPOLE, Brian. *Korejská válka 1950-53.* Praha: Jiří Buchal – BB art, 2003. 348 s. ISBN 80-7341-073-7.
- COLE, Robert. *International encyclopedia of propaganda*. London: Fitzroy Dearborn, 1998. 985 s. ISBN 978-1579580230.
- CONSERVA, Henry T. *Propaganda Techniques*. AuthorHouse, 2003. 120 s. ISBN 1-4107-0495-5.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Uprchlíci po „Vítězném únoru.* Šenov u Ostravy: Tilia, 2004. 272 s. ISBN 80-86101-87-8.
- ČERMÁK, František; CVRČEK, Václav; SCHMIEDTOVÁ, Věra. (eds). *Slovník komunistické totality.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. 304 s. ISBN 978-80-7422-060-9.
- ČINÁTL, Kamil. *Dějiny a vyprávění: Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa.* Praha: Argo, 2011. 384 s. ISBN 978-80-257-0390-8.
- DEFTY, Andrew. *Britain, America and anti-communist propaganda 1945-1953: The information research department.* London, New York: Routledge, 2004. 292 s. ISBN 0-203-49519-5.

- DEMSKI, Dagnoslaw, BARANIECKA-OLSZEWSKA, Kamila (eds.) *Images of the Other in Ethnic Caricatures of Central and Eastern Europe.* Warsaw: Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, 2010. 400 s. ISBN 978-83-89499-76-9.
- DOLEŽAL, Miloš. *Jako bychom dnes zemřít měli.* Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2012. 448 s. ISBN 978-80-7415-066-1.
- DOLEŽAL, Miloš. *Krok do tmavé noci: příběhy faráře Josefa Toufara, jeho vrahů a číhošťského zázraku, se zprávami archeologa, antropologů a soudního lékaře o exhumaci a identifikaci těla P. Josefa Toufara.* Praha: Nezávislý podmelechovský spolek, 2015. 672 s. ISBN 978-80-260-9125-7.
- ECO, Umberto. *Vytváření nepřítele a jiné příležitostné texty.* e-kniha. Praha: Argo, 2012. ISBN 978-80-257-0855-2.
- ELLUL, Jacques. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes.* New York: Vintage books, 1973. ISBN 0-394-71874-7.
- FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci.* Praha: Triáda, 1998. 216 s. ISBN 80-86138-03-8.
- FITZPATRICKOVÁ, Sheila. *Každodenní stalinismus: obyčejný život v neobyčejné době: Sovětské Rusko ve 30. letech.* Praha: Academia, 2018. 537 s. ISBN 978-80-200-2812-9.
- FEIGELSON, Kristian; KOPAL, Petr (eds.). *Film a dějiny 3: Politická kamera – film a stalinismus.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, Casablanca – Václav Žák, 2012. 564 s. ISBN 978-80-87211-58-8.
- *Filmový sborník historický 2: 90 let vývoje čs. kinematografie.* Praha: Československý filmový ústav, 1991. 283 s. ISBN 80-7004-013-0.
- FÖLDVÁRI, Kornel. *O karikatúre.* Bratislava: Koloman Kertész Bagala, 2006. 192 s. ISBN 80-89129-76-5.
- FORMÁNKOVÁ, Pavlína; KOURA, Petr. *Žádáme trest smrti!: propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. 607 s. ISBN 80-872-1103-0.
- GOLDMANOVÁ, Wendy Z. *Vytváření nepřítele: udávání a zastrašování ve stalinském Rusku.* Praha: Karolinum, 2014. 293 s. ISBN 978-80-246-2630-7.

- GRIES, Rainer; SCHMALE, Wolfgang (Hg.) *Kultur der Propaganda.* Bochum: Verlag Dr. Dieter Winkler, 2005. 360 s. ISBN 978-3-89911-032-6.
- HÁJKOVÁ, Dagmar; HORÁK, Pavel; KESSLER, Vojtěch, MICHELA, Miroslav (eds.) *Sláva republice!: oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu.* Praha: Academia, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2018. 532 s. ISBN 978-80-200-2870-9.
- HAVELKA, Jiří. *Kronika našeho filmu 1898-1965.* Praha: Filmový ústav, 1967. 254 s.
- HOFFMANN, Roland J. *Die Anfänge der Emigration aus der Tschechoslowakei nach der kommunistischen Machtergreifung vom Februar 1948 und die provisorische Aufnahme der Flüchtlinge in der amerikanischen Besatzungszone Deutschland.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1996. 152 s. ISBN 80-85270-49-8.
- HOMOLA, Zdeněk; KOKEŠ, Luboš; MOURALOVÁ, Blanka; PINKAS, Jaroslav; SVOBODA, Libor; TICHÝ, Martin. *Případ Světlana: Proměny obrazu třetího odboje.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017. 93 s. [cit. 2021-02-04]. ISBN 978-80-87912-77-5. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/wp-content/uploads/2017/10/Pripad-Svetlana_pdf.pdf.
- HROCHOVÁ, Věra; HROCH, Miroslav. *Křižáci ve Svaté zemi.* Praha: Mladá fronta, 1996. 289 s. ISBN 80-204-0621-2.
- CHROBÁK, Ondřej; WINTER, Tomáš. (eds.) *V okovech smíchu: Karikatura a české umění 1900-1950.* Praha: Gallery, 2006. 128 s. ISBN 80-86010-98-8.
- CHURAŇ, Milan a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. Praha: Libri, 1998. 467 s.+ 482 s. ISBN 80-85983-65-6.
- IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století.* Praha: Lidové noviny, 2002. 177 s. ISBN 80-7106-504-8.
- JANDEČKOVÁ, Václava. *Kámen: svědectví hlavního aktéra akce „Falešné hranice“ u Všerub na Domažlicku.* Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2013. 327 s. ISBN 978-80-87316-35-1.

- JENKS, John. *British Propaganda and News Media in the Cold War.* Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. 168 s. ISBN 10 0 7486 2314 0.
- JIRÁSEK, Zdeněk. *Československá poúnorová emigrace a počátky exilu.* Brno: Prius, 1999. 90 s.
- JOHLER, Reinhard; RAPHAËL, Freddy; SCHLAGER, Claudia; SCHMOLL, Patrick. (eds.) *Zwischen Krieg und Frieden: Die Konstruktion des Feindes*. Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde, 2009. 369 s. ISBN 978-3-932512-54-4.
- JOWETT, Garth S.; O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion*. Newbury Park, London, New Delphi: SAGE, 1992. 294 s. ISBN 0-8039-4677-5.
- JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: Její historie od roku 1945.* Praha: Prostor, 2017. 1000 s. ISBN 978-80-7260-368-8.
- KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve.* Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993. 709 s. ISBN 80-7067-285-4.
- KALOUS, Jan. *Číhošťský případ.* Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, 2008. 167 s. ISBN 978-80-86879-17-8.
- KALOUS, Jan. *Instruktážní skupina StB v lednu a únoru 1950: Zákulisí případu Číhošť.* Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2001. 133 s. [cit. 2021-02-04]. ISBN 80-902885-4-5. Dostupné z: www.policie.cz/soubor/sesit-04-pdf.
- KAPLAN, Karel. *Aparát ÚV KSČ v letech 1948-1968: Studie a dokumenty.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. 151 s. ISBN 80-85270-20-X.
- KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968: III. Změny ve společnosti. IV. Struktura moci.* Brno: Doplněk, 2002. 428 s. ISBN 80-7239-135-6.
- KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Doplněk Praha-Brno, 1993. 440 s. ISBN 80-85270-22-6.
- KAPLAN, Karel. *StB o sobě: Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka.* Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2002.

440 s. [cit. 2021-02-04]. ISBN 80-902885-9-6. Dostupné z: http://www.policie.cz/soubor/stb-o-sobe-vypoved-vysetrovatele-bohumila-doubka-pdf.aspx.

- KAPLAN, Karel; TOMÁŠEK, Dušan. *O cenzuře v Československu v letech 1945-1956.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. 184 s. ISBN 80-85270-38-2.
- KARLÍČEK, Petr. *Napínavá doba: Politické karikatury (a satira) Čechů, Slováků a českých Němců (1933-1953).* Praha: Euromedia Group, a. s. – Knižní klub, 2018. 328 s. ISBN 978-80-242-5996-3.
- KENNEDY GRIMSTED, Patricia (ed.). *Archives in Russia: A Directory and Bibliographic Guide to Holdings in Moscow and St.Petersburg*. New York: Routledge, 2015. 1200 s.
- KILIÁNOVÁ, Gabriela; KOWALSKÁ, Eva; KREKOVIČOVÁ, Eva. (eds.) *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Veda, 2009. 722 s. ISBN 80-224-1025-X.
- KLIMENT, Petr; SOUČEK, Daniel; KLIMEŠ, Ivan; CÁPAL, Pavel. *Český kinematograf: počátky filmového průmyslu 1896-1930.* Praha: Národní technické muzeum, 2016. 189 s. ISBN 978-80-7037-272-2.
- KLIMEŠ, Ivan. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2016. 575 s. ISBN 978-80-7308-641-1.
- KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956.* Praha: Libri, 2006. 399 s. ISBN 80-7277-316-X.
- KNAPÍK, Jiří; FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967.* Praha: Academia, 2011. 2 sv., 1297 s. ISBN 978-80-200-2019-2.
- KOLÁŘ, Pavel. *Soudruzi a jejich svět: Sociálně myšlenková tvářnost komunismu.* Praha: NLN, Ústav pro studium totalitních režimů, 2019. 296 s. ISBN 978-80-7422-592-5.
- KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel; ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století.* Praha: Portál, 2010. 344 s. ISBN 978-80-7367-698-8.
- KOPAL, Petr (ed.) *Film a dějiny.* Praha: NLN, 2004. 408 s. ISBN 80-7106-667-2.

- KOSTLÁN, Antonín (ed.) *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010. 288 s. ISBN 978-80-7285-123-2.
- KOUBA, Miroslav; MAGINCOVÁ, Dagmar; ŘÍHA, Ivo. (edd.) *Kontexty propagandy.* Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. 350 s. ISBN 978-80-7395-515-1.
- KOUKOLÍK, František; DRTILOVÁ, Jana. *Vzpoura deprivantů: Nestvůry, nástroje, obrana.* Praha: Galén, 2006, 2008. 327 s. ISBN 978-80-7262-410-2.
- KOURA, Petr. *České Vánoce od vzniku republiky do sametové revoluce.* Praha: Dokořán, Máj, 2010. 360 s. ISBN 978-80-7363-252-6.
- KRAPFL, James. *Revoluce s lidskou tváří: politika, kultura a společenství v Československu v letech 1989-1992.* Praha: Rybka Publishers, 2016. 376 s. ISBN 978-80-87950-23-4.
- KRÁTKÝ, Karel. *Marshallův plán: Příspěvek ke vzniku studené války.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 544 s. ISBN 978-80-7380-185-4.
- KRATOCHVÍLOVÁ, Marie (ed.) *AMU=DAMU+FAMU+HAMU: Akademie múzických umění v Praze.* Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2010. 72 s. ISBN 978-80-7331-179-7.
- KŘEN, Jan; BROKLOVÁ, Eva. (eds.) *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století.* Praha: Karolinum, 1998. 314 s. ISBN 80-7184-468-0.
- KUBŮ, Eduard; ŠOUŠA, Jiří. *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci: Československá zahraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou (1915–1916)*. Praha: Karolinum, 2015.
- LEITENBERG, Milton. *China's False Allegations of the Use of Biological Weapons by the United States during the Korean War.* Washington: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2016. 82 s. [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/cwihp_wp_78_china_false_bw_allegations_korean_war_march_16.pdf
- LOEWENSTEIN, Bedřich. *My a ti druzí: Dějiny, psychologie,*

antropologie. Brno: Doplněk, 1997. 354 s. ISBN 80-85765-64-0.

- LOEWENSTEIN, Bedřich. *Víra v pokrok: Dějiny jedné evropské ideje.* Praha: Oikoymenh, 2009. 560 s. ISBN 978-80-7298-303-2.
- MACURA, Vladimír. *Šťastný věk: Symboly, emblémy, mýty 1948-1989.* Praha: Pražská imaginace, 1992. 126 s. ISBN 80-7110-100-1.
- MCDERMOTT, Kevin; AGNEW, Jeremy. *Kominterna: Dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry.* Praha: NLN, 2011. 328 s. ISBN 978-80-7422-046-3.
- MICHÁLEK, Slavomír. *Za hranicou sloboda 1948-1953 (Dakoty „slobody" a vlak do Selbu).* Bratislava: VEDA, 2013. 340 s. ISBN 978-80-224-1289-6.
- NÁLEVKA, Vladimír. *Stalinova hra o Zemi jitřní svěžesti: korejská válka 1950-1953*. Praha: Nakladatelství Epocha, 2009. 176 s. ISBN 978-80-87027-93-6.
- NAVARA, Luděk. *Příběhy železné opony.* Brno: Host, 2004. 204 s. ISBN 80-7294-135-6.
- NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956.* Brno: Host, 2018. 272 s. ISBN 978-80-7577-185-8.
- NEČASOVÁ, Denisa. *Obrazy nepřítele v Československu 1948-1956.* Praha: NLN, 2020. 238 s. ISBN 978-80-7422-688-5.
- OSTŘANSKÝ, Bronislav (ed.) *Islamofobie po česku.* Praha: Vyšehrad, 2017. 296 s. ISBN 978-80-7429-903-2.
- PANCZOVÁ, Zuzana. *Konšpiračné teórie: témy, historické kontexty a argumentačné stratégie.* Bratislava: Ústav etnológie SAV, Veda, 2017. 160 s. ISBN 978-80-224-1546-0.
- PÁVOVÁ, Jana. *Demagog ve službách strany: portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. 191 s. ISBN 978-80-87211-09-0.
- PAŽOUT, Jaroslav (ed.) *Informační boj o Československo/ v Československu (1945-1989).* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, Technická univerzita v Liberci, 2014. 288 s. ISBN 978-80-87912-10-2.

- PEJČOCH, Ivo. *Hrdinové Železné opony: útěky do svobodného světa s pomocí neobvyklých technických prostředků v letech 1949-1989.* Cheb: Svět křídel, 2008. 192 s. ISBN 978-80-86808-52-9.
- PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945-1990.* Brno: Barrister & Principal, 2003. 232 s. ISBN 80-85947-89-7.
- PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie.* Praha: Academia, 2004. 472 s. ISBN 978-80-200-1499-3.
- PRATKANIS, Anthony; ARONSON, Elliot. *Age of Propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion.* New York: W. H. Freeman, 2002. 416 s. ISBN 0-8050-7403-1.
- PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. století.* Praha: Svoboda, 1974. 536 s.
- PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrcených na státních hranicích 1945–1989.* Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 320 s. [cit. 2021-01-20]. ISBN 80-86621-18-9. Dostupné z: http://www.policie.cz/clanek/publikace-sesity-01-15.aspx.
- PYTLÍK, Radko. *Český kreslený humor XX. století.* Praha: Odeon, 1988. 158 s.
- RAJLICH, Jiří. *Na nebi hrdého Albionu*: *Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940-1945*. 4. část (1943). Cheb: Svět křídel, 2002. 724 s. ISBN 80-85280-84-1.
- RANDÁK, Jan. *V září rudého kalicha: Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956.* Praha: NLN, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2015. 404 s. ISBN 978-80-7422-373-0.
- RAŠKA, Francis D. *Opuštění bojovníci: historie Rady svobodného Československa: 1949-1961.* Praha: Academia, 2009. 290 s. [cit. 2021-01-20]. ISBN 978-80-200-1798-7. Dostupné také z: https://ndk.cz/uuid/uuid:350ffb30-1651-11e5-ac88-005056827e51.
- REISKY DE DUBNIC, Vladimir. *Communist Propaganda Methods: A Case Study on Czechoslovakia.* New York: Praeger, 1960.

- ROBIN, Ron. *The making of Cold War enemy: culture and politics in the military-intellectual complex.* Princeton: Princeton University Press, 2003. 278 s. ISBN 0-691-11455-2.
- ROUBAL, Petr. *Československé spartakiády.* Praha: Academia, 2016. 405 s. + 14 s. příloh. ISBN 978-80-200-2537-1.
- RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 260 s. ISBN 978-80-7285-081-5.
- ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-Egem, 1999. 216 s. ISBN 80-7199-035-3.
- SATJUKOW, Silke; GRIES, Rainer (eds.) *Sozialistische Helden: Eine Kulturgeschichte von Propagandafiguren in Osteuropa und der DDR.* Berlin: Links, 2002. 312 s. ISBN 3-86153-271-9.
- SATJUKOW, Silke; GRIES, Rainer (Hg.) *Unsere Feinde: Konstruktionen des Anderen in Sozialismus.* Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2004. 554 s. ISBN 3-937209-80-8.
- SKOPAL, Pavel (ed.) *Naplánovaná kinematografie: Český filmový průmysl 1945-1960.* Praha: Academia, 2012. 557 +24 s. obr. příl. ISBN 978-80-200-2096-3.
- SRCH, Daniel. *Na černé listině: Hollywoodští rudí a hony na čarodějnice v americkém filmovém průmyslu (1947-1960)*. Praha: FF UK, 2015. 296 s. ISBN 978-80-7308-540-7.
- SRCH, Daniel. *Rudá hrozba: Antikomunismus v USA 1917-1954.* Praha: Nakladatelství Epocha, 2016. 184 s. ISBN 978-80-7557-034-5.
- STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948-1989.* Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. 284 s. ISBN 80-85241-29-3.
- STEHLÍK, Michal. *Babické vraždy 1951.* Praha: Academia, 2016. 256 s. ISBN 978-80-200-2593-7.
- STEJSKAL, Jan. *Zprávy z českého století: tiskové agentury a česká společnost 1848-1948.* Praha: Triton, 2008. 439 s. ISBN 978-80-7387-170-3.

- STŘÍBRNÝ, Jan. Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit. In: JAN, Libor (ed.) *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, Českomoravská komise pro srovnávací církevní dějiny, Matice moravská, 2000. ISBN 80-85959-74-7. s. 78-115.
- SYLVESTROVÁ, Marta (ed.) *Český filmový plakát 20. století.* Brno: Moravská galerie, 2004. 495 s. ISBN 80-7027-125-6.
- SZAROTA, Tomasz. *Der deutsche Michel: Die Geschichte eines nationalen Symbol und Autostereotyps.* Osnabrück: Fibre, 1998. 421 s. ISBN 3-929759-38-1.
- SZTOMPKA, Piotr. *Vizuální sociologie: fotografie jako výzkumná metoda.* Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. 168 s. ISBN 978-80-86429-77-9.
- ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih).* Praha: Academia, 2009. 616 s. ISBN 978-80-200-1709-3.
- ŠATAVA, Leoš. *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA.* Praha: Univerzita Karlova, 1989. 163 s.
- ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918.* Praha: Lidové noviny 2014. 493 s. ISBN 978-80-7422-302-0.
- ŠÍR, Jan. *Ruská agrese proti Ukrajině*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. [cit. 2021-5-18]. ISBN 978-80-246-3711-2. Dostupné také z: https://kramerius.lib.cas.cz/uuid/uuid:12d34637-7dbe-492d-88ad-78f699170ce7.
- ŠLOUF, Jakub. *Podvedená strana: Zrod masového komunistického hnutí na Plzeňsku, jeho disciplinace, centralizace a byrokratizace (1945-1948).* Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2016. 304 s. ISBN 978-80-261-0524-4.
- ŠLOUF, Jakub. *Spřízněni měnou: Genealogie plzeňské revolty 1. června 1953.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2016. 384 s. ISBN 978-80-7308-585-8.
- ŠMIDRKAL, Václav. *Armáda a stříbrné plátno: Československý armádní film 1951-1999.* Praha: Naše vojsko, 2009. 195 s. ISBN 978-80-206-1022-5.

- ŠTOLL, Martin. *1. 5. 1953 Zahájení televizního vysílání: Zrození televizního národa*. Praha: Havran, 2011. 212 s. ISBN 978-80-87341-06-3.
- TAYLOR, Philip M. *Munitions of the mind: A history of propaganda from the ancient world to the present day.* Manchester, New York: Manchester University Press, 2003. 344 s. ISBN 0 7190 6767 7.
- TAYLOR, Richard. *Filmová propaganda: Sovětské Rusko a nacistické Německo.* Praha: Academia, 2016. 429 s. ISBN 978-80-200-2534-0.
- THURICH, Eckart. *Pocket politik: Demokratie in Deutschland*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2011. 160 s. [cit. 2020-5-18]. ISBN 978-3-8389-7046-2. Dostupné z: http://www.bpb.de/shop/buecher/pocket/34360/politik-demokratie-in-deutschland.
- TINDALL, George Brown; SHI, David E. *Dějiny Spojených států amerických.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 904 s. ISBN 978-80-7106-588-3.
- TOINETOVÁ, Marie-France. *Hon na čarodějnice 1947-1957: McCarthismus.* Praha: Themis, 1999. 176 s. ISBN 80-85821-75-3.
- TOMEK, Prokop. *Balony svobody: Letákové operace Svobodné Evropy 1951-1956.* Cheb: Svět křídel, 2014. 176 s. + CD. ISBN 978-80-87567-55-5.
- TOMEK, Prokop. *Československá redakce Radio Free Europe: historie a vliv na československé dějiny*. Praha: Academia, 2015. 422 s. ISBN 978-80-200-2490-9.
- TOMEK, Prokop. *Na frontě studené války: Československo 1948-1956. Katalog výstavy.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009. 118 s. ISBN 978-80-87211-14-4.
- TRETERA, Jiří Rajmund; HORÁK, Záboj. *Slovník církevního práva.* Praha: Grada Publishing, 2011. 152 s. ISBN 978-80-247-3614-3.
- VANĚK, Pavel a kol. *Ochrana státní hranice 1948-1955.* Brno: Technické muzeum v Brně, 2013. 142 s. ISBN 978-80-86413-84-6.
- VANĚK, Pavel. *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. 216 s. ISBN 978-80-87211-08-3.

- VANÍČKOVÁ, Vladimíra (ed.) *Diktatura versus naděje: Pronásledování římskokatolické církve v Československu v letech 1948-1989.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014. 192 s. ISBN 978-80-87912-00-3.
- VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 1. Církev zkoušená: 1945 – začátek 1950.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. 256 s. ISBN 80-7192-891-7.
- VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2. Církev bojující: 1950 – květen 1960.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 466 s. ISBN 978-80-7192-892-8.
- VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 3. Církev vězněná: 1950-1960.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. 343 s. ISBN 978-80-7192-893-5.
- VAŠKO, Václav. *Neumlčená: Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce.* 2 díly. Praha: Zvon, 1990. 267 + 268 s. ISBN 80-7113-035-4.
- VOCHOCOVÁ, Lenka, ROSENFELDOVÁ, Jana (eds.) *Na moři, za plotem, na síti: Digitální média a debata o migraci v Česku.* e-kniha. Praha: Kniha Zlín, Albatros Media, 2021. 201 s. ISBN 978-80-7662-117-6.
- VYKOUKAL, Jiří; LITERA, Bohuslav; TEJCHMAN, Miroslav. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989.* Praha: Libri, 2000. 864 s. ISBN 80-85983-82-6.
- WEIß, Hermann (Ed.) *Biographisches Lexikon zum Dritten Reich.* Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH, 1998. 510 s. ISBN 3-10-091052-4.
- WELCH, David. *The Third Reich: Politics and Propaganda.* London: Routledge, 1995. 204 s. ISBN 0-415-11910-3.
- WETTE, Wolfram. *Wehrmacht: obrazy nepřítele, vyhlazovací válka a legendy*. Praha: Argo, 2006. 355 s. ISBN 80-7203-814-1.
- WITTLICH, Filip. *Fotografie – přímý svědek?!: fotografický obraz a jeho význam pro historické poznání.* Praha: NLN, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. 204 s. ISBN 978-80-7422-157-6.
- WÖGERBAUER, Michael; PÍŠA, Petr; ŠÁMAL, Petr; JANÁČEK, Pavel a kol. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní*

české kultuře 1749-2014. Praha: Academia, Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015. 1661 s. ISBN 978-80-88069-11-9.

- WOJTASIK, Lesław. *Propaganda wizualna*. Varšava: Książka i Wiedza, 1987. 230 s. ISBN 83-05-11519-4.
- WRIGHT, Will. *The Wild West: The Mythical Cowboy and Social Theory*. London: SAGE Publications, 2001, 206 s. [cit. 2016-6-23]. ISBN 0761952322. ProQuest Ebook Central. Dostupné z: https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/detail.action?docID=254655.
- ZAVACKÁ, Marína. *Kto žije za ostnatým drôtom? Oficialna zahraničnopolitická propaganda na Slovensku, 1956-1962: teórie, politické smernice a spoločenská prax.* Bratislava: Ústav politických vied SAV, 2005. 168 s. ISBN 80-224-0897-2.
- ZOUBEK, Václav. *Antonín Pelc 1895-1967*. Rakovník: Rabasova galerie, 1995. 8 s. ISBN 80-85868-03-2.

Kvalifikační práce

- BAŤKOVÁ, Helena. *Plzeňské povstání v roce 1953 a jeho důsledky.* Plzeň, 1998. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Pedagogická fakulta.
- HABERMANN, Tomáš. Cesta Československa od podpory sionismu k antisionismu (1947-1957). Praha, 2017. Disertační práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- KOUROVÁ, Pavlína. *Propagandistické kampaně v Československu v letech 1948–1953*. Praha, 2013. Disertační práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- MRÁZ, Jan. *Mccarthismus a jeho projevy v československém tisku*. Praha, 2009. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd.
- PALIVODOVÁ, Eva. *Ochrana hranic a vytváření vnějšího nepřítele v Československu v letech 1948-1956.* Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- TÁBORSKÝ, Ondřej. *Počátky konzumní společnosti v Československu 1945-1970: Obchod, spotřeba a reklama.* Praha, 2016. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.

- VOJNOVIĆ, Daniel. *Reflexe jugoslávské politiky a jugoslávské každodennosti v českém periodickém tisku v prvních letech po skončení druhé světové války*. Praha, 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- ZEZULÁKOVÁ SCHORMOVÁ, Františka. *Us and Them: Presenting America 1948-1956*. Praha, 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- ŽIDLICKÁ, Tereza. *Obraz USA – protagonisty korejské války v oficiálním soudobém československém tisku*. Praha, 2006. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd.

Časopisecké a sborníkové články a studie

- ANEV, Petr. Procesy s údajnými přisluhovači Zelené internacionály. *Paměť a dějiny.* 2012, roč. 6, č. 4, s. 23-34. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1802-8241. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1204/023-034.pdf.
- BÁRTA, Milan. Akce Jugoslávie: Státní bezpečnost v boji proti „agentům titoismu“ v letech 1948–1955. *Paměť a dějiny.* 2011, roč. 5, č. 1, s. 65-74. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1802-8241. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1101/065-074.pdf.
- BEDNAŘÍK, Petr; CEBE, Jan. Vývoj médií v Československu od února 1948 do prosince 1950. *Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie.* 2008, roč. 53, č. 1-4, s. 53-56. ISSN 0036-5351.
- BĚHAL, Rostislav. Rozhlas po nástupu totality 1949-1958. In: JEŠUTOVÁ, Eva (ed.) *Od mikrofonu k posluchačům.* Praha: Český rozhlas, 2003. s. 236-288. [cit. 2021-1-20]. ISBN 80-86762-00-9. Dostupné z: https://informace.rozhlas.cz/sites/default/files/documents/bf6d8f8d9db0194eff511eac23bdf0eb.pdf.
- BETSCHER, Silke. Bildsprache. Möglichkeiten und Grenzen einer Visuellen Diskursanalyse. In: EDER, Franz X.; KÜHSCHELM, Oliver; LINSBOTH, Christina (Hrsg.) *Bilder in historischen Diskursen.* Wiesbaden: Springer VS, 2014. s. 63-83. ISBN 978-3-658-05398-7.
- BRONFENBRENNER, Urie. The Mirror Image in Soviet-American

Relations. *Journal of Social Issues.* Summer 1961, roč. 17, č. 3, s. 45–56. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1961.tb01682.x.

- CUHRA, Jaroslav. KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989). *Soudobé dějiny.* roč. 2001, č. 2-3, s. 267-293. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1210-7050. Dostupné z: https://www.sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2001/02/01.pdf.
- CYSAŘOVÁ, Jarmila. Československá televize a politická moc 1953-1989. *Soudobé dějiny.* 2002, roč. 9, č. 3-4, s. 521-537. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1210-7050. Dostupné z: https://www.sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2002/03/07.pdf.
- DEMM, Eberhard. Propaganda and Caricature in the First World War. *Journal of Contemporary History*. 1993, roč. 28, č. 1, s. 163-192. [cit. 2021-1-20]. ISSN 00220094. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/260806.
- DVOŘÁK, Tomáš. Těžba uranu versus „očista" pohraničí: Německé pracovní síly v Jáchymovských dolech na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století. *Soudobé dějiny.* 2005, roč. 12, č. 3-4, s. 626-671. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1210-7050. Dostupné z: https://www.sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2005/03/06.pdf.
- FIDELIUS, Petr. Slepá ulička analogizování: Komunistická řeč v podání dvou historiků. *Dějiny a současnost.* září 2014, roč. 36, č. 7, s. 40-44.
- FORMÁNKOVÁ, Pavlína „Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem!" Kampaň provázející proces s JUDr. Miladou Horákovou. *Paměť a dějiny.* 2007, roč. 1, č. 1, s. 20-41. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1802-8241. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0701-20-41.pdf.
- FORMÁNKOVÁ, Pavlína. Kampaň proti „americkému brouku" a její politické souvislosti. *Paměť a dějiny.* 2008, roč. 2, č. 1, s. 22-38. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1802-8241. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0801-22-38.pdf.
- FRANC, Martin; VELEK, Luboš. Karikatura jako historický pramen. In: ČECHUROVÁ, Jana; RANDÁK, Jan a kol. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin.* Praha: NLN, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2014. s. 360-385. ISBN 978-80-7422-309-9.

- FRANK, Jerome D.; MELVILLE, Andrei Y. The Image of the Enemy and the Process of Change. In: GROMYKO, Anatoly; HELLMAN, Martin (eds.) *Breakthrough: Emerging New Thinking.* New York: Walker and Company, 1988; online 2001. s. 1-11 (původně s. 198-207.) [cit. 2021-1-20]. ISBN 0-8027-1015-8. Dostupné z: https://ee.stanford.edu/~hellman/Breakthrough/book/pdfs/frank.pdf.
- JAROSZ, Dariusz. Polish Peasants versus Stalinism. In: KEMP-WELCH, A. (ed.) *Stalinism in Poland, 1944-1956: selected papers from the Fifth World Congress for Central and East European Studies.* New York: St. Martin's Press, 1999. s. 59-77. ISBN 978-0-312-22644-2.
- KALOUS, Jan. K obsahu jedné přednášky: Jaroslav Jerman o Dvořáčkově případu. *Paměť a dějiny.* 2009, roč. 3, č. 4, s. 48-51. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1802-8241. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0904/048-051.pdf.
- KAŠKA, Václav. Indoktrinace členů KSČ během tzv. Dnů komunistické výchovy 1948-1949: Organizace, ideologické zázemí, lokální průběh. *Dějiny – teorie – kritika.* 2008, č.1, s. 39-78. ISSN 1214-7249.
- KEMNITZ, Thomas Milton. The Cartoon as a Historical Source. *Journal of Interdisciplinary History.* roč. 4, č. 1, 1973, s. 81-93.
- KLIMEŠ, Ivan. Kinematografie ve službách protiimperialistické propagandy: Politické drama *Únos* (1952) Jána Kadára a Elmara Klose. In: KOVÁČ, Dušan; MAREK, Michaela; PEŠEK, Jiří; PRAHL, Roman (eds.) *Kultura jako nositel a oponent politických záměrů.* Ústí nad Labem: Albis international, 2009. s. 301-314. ISBN 978-80-86971-90-2.
- KLUSÁKOVÁ, Luďa; KŘÍŽOVÁ, Markéta; KUBIŠ, Karel; ŘEZNÍK, Miloš; TINKOVÁ, Daniela. Namísto úvodu: „My" a „oni" – náčrt teoretické reflexe problematiky. In: KUBIŠ, Karel. (ed.) *Obraz druhého v historické perspektivě II: Identity a stereotypy při formování moderní společnosti.* Praha: Karolinum, 2003, s. 11-28. ISBN 80-246-0603-8.
- KNAPÍK, Jiří. „Das Publikum muss ausgewechselt werden". Struktur und Wandel der tschechischen Kulturpolitik 1948–1953. *Bohemia.* 2002, roč. 43, č. 2, s. 321-349. DOI: https://doi.org/10.18447/BoZ-2002-364 [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: https://www.bohemia-

online.de/index.php/bohemia/article/view/6878/10602.

- KOPECKÁ-VALESKÁ, Olga. Vysílání rozhlasových stanic Svobodná Evropa a Hlas Ameriky do Československa a do České republiky. In: HRUBÝ, Karel; BROUČEK, Stanislav (eds.) *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století: sympozium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu: Týden zahraničních Čechů, Praha, Česko, 29. 6. 1998-30. 6. 1998*. Praha: Karolinum, 2000. s. 184-189. ISBN 80-7184-932-4.
- KÖPPLOVÁ, Barbara. Média a jejich role v totalitním systému. In: KOCIAN, Jiří (ed.) *Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, 2006. s. 9-11. [cit. 2021-1-20]. ISBN 978-80-7285-133-1. Dostupné z: http://www.usd.cas.cz/wp-content/uploads/Prirucka48_89.pdf.
- LASSWELL, Harold D. The Theory of Political Propaganda. *The American Political Science Review*. 1927, roč. 21, č. 3, s. 627-631. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/1945515.
- LOMÍČEK, Jan. Se Sovětským svazem na věčné časy? Proměny vnímání SSSR v Československu v průběhu „krátkého" dvacátého století. *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie.* 2015, sv. 69, č. 1-2, s. 5-18. ISSN 0036-5335.
- MARŠÍK, Josef. Průkopníci rozhlasového vysílání 1923-1925. In: JEŠUTOVÁ, Eva (ed.) *Od mikrofonu k posluchačům.* Praha: Český rozhlas, 2003. s. 14-53. [cit. 2021-1-20]. ISBN 80-86762-00-9. Dostupné z: https://informace.rozhlas.cz/sites/default/files/documents/01074898.pdf.
- MATĚJKA, Ondřej. „Jsou to berani, ale můžeme je využít": Čeští evangelíci a komunistický režim 1948-1956. *Soudobé dějiny.* 2007, roč. 14, č. 2-3, s. 305-340. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1210-7050. Dostupné z: https://www.sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2007/02/03.pdf.
- MATUŠKOVÁ, Leona. Na konci dějin. *A věda a výzkum* [online]. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2019, roč. 3, č. 4, s. 44-49 [cit. 2021-5-17]. ISSN 2533-784X. Dostupné z: https://www.avcr.cz/export/sites/avcr.cz/.content/galerie-souboru/Acko/2019/2019_12_04_A4_2019.pdf.

- MICHÁLEK, Slavomír. Akcia „Selb“, odpoveď ŠtB na „vlak slobody“. *Paměť a dějiny.* 2011, 3, s. 13-30. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1802-8241. Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1103/013-030.pdf.
- NEČASOVÁ, Denisa. USA: stále stejný nepřítel? Obraz Spojených států v dobovém tisku v éře uvolňování. In: PETRÁŠ, Jiří; SVOBODA, Libor (eds.) *Československo v letech 1954-1962.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2015. s. 514-528. ISBN 978-80-87912-24-9.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard. Mníchovská dohoda v povojnovej komunistickej propagande (1949-1989). In: BUCHHEIM, Christoph; IVANIČKOVÁ, Edita; KAISEROVÁ, Kristina; ZIMMERMANN, Volker (eds.) *Československo a dva německé státy.* Ústí nad Labem: Kristina Kaiserová – albis international, 2011. s. 251-267. ISBN 978-80-86971-28-5.
- OLSOM, Kenneth G. Development of the Czechoslovak Propaganda Administration. *The Public Opinion Quarterly.* zima 1949-1950, roč. 13, č. 4, s. 607-618. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/2745866.
- OVERBERG, Kenneth T. Neomylnost a církevní autorita. *Amen.* 2000, č. 6. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: https://krystal.op.cz/obsah-44/.
- PALIVODOVÁ, Eva. Ideální obraz „obránce hranic“ komunistického Československa v letech 1948-1956. *Moderní dějiny.* 2012, roč. 20, č. 2, s. 177-210. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1210-6860. Dostupné z: http://www.hiu.cas.cz/cs/download/casopisy-elektronicky-na-web/md-20-2-2012.pdf.
- PALIVODOVÁ, Eva. Na stráži míru: prezentace Pohraniční stráže na veřejnosti 1948-1956. In: KREMLIČKOVÁ, Ladislava (ed.) *Sborník Archivu bezpečnostních složek 10/2012.* Praha: Archiv bezpečnostních složek, 2012. s. 123-142. [cit. 2021-1-20]. ISBN 978-80-260-1152-1. Dostupné z: http://abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik10-2012/sbornik10.pdf.
- PERNES, Jiří. Ohlas maďarské revoluce 1956 v československé veřejnosti: Z interních hlášení krajských správ ministerstva vnitra. *Soudobé dějiny.*

roč. 1996, č. 4, s. 512-526. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1210-7050. Dostupné z: http://www.usd.cas.cz/casopis/soudobe-dejiny-4-1996/.

- PEŠŤÁK, Michael. Svátky a oslavy za socialismu. In: EISENHAMMER, Miroslav (ed.) *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007.* Plzeň: Státní oblastní archiv v Plzni, 2008. s. 137-140. [cit. 2021-1-20]. ISBN 978-80-254-2062-1. Dostupné z: http://www.soaplzen.cz/sites/default/files/rocenky/2007.pdf.
- RAK, Jiří. „Obraz druhého" v české karikatuře 1848-1948. In: BECHER, Peter (ed.) *Gleiche Bilder, gleiche Worte: Deutsche, Österreicher und Tschechen in der Karikatur (1848-1948): Ausstellungskatalog.* Műnchen: Adalbert Stifter Verein, 1997. s. 9-10. ISBN 3-9805378-2-X.
- RUML, Václav. Kulacká matematika: Kolektivizace zemědělství v dobových karikaturách. *Paměť a dějiny.* 2012, roč. 6, č. 1, s. 55-60. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1802-8241. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1201/055-060.pdf.
- SATJUKOW, Silke; GRIES, Rainer. Von Feinden und Helden. *Aus Politik und Zeitgeschichte.* B53/2003. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2003. s. 20-29. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: https://www.bpb.de/apuz/27189/politik-als-inszenierung.
- SCHMARC, Vít. „Miř přesněji!" Korejská válka jako černý bod socialistického realismu. *Soudobé dějiny*. 2014, roč. 21, č. 1-2, s. 44-78. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1210-7050. Dostupné z: http://www.usd.cas.cz/casopis/soudobe-dejiny-1-2-2014.
- SOCHA, Jan. Proměna příběhu aneb státní svátky, významné a památné dny v letech 1946-1990. *Historie – Otázky – Problémy*. 2012, roč. 4, č. 1, s. 55-71.
- SOMMER, Gert. Feindbilder. In: SOMMER, Gert; FUCHS, Albert (Hrsg.) *Krieg und Frieden: Handbuch der Konflikt- und Friedenpsychologie.* Weinheim, Basel, Berlin: Beltz, 2004. s. 303-316. [cit. 2021-1-20]. ISBN 3-621-27536-3. Dostupné z: http://archiv.ub.uni-marburg.de/es/2013/0003/pdf/kuf.pdf.
- SOMMER, Vítězslav. Revoluce nebo spolupráce? KSČ a otázka sjednocení levice před VII. kongresem Kominterny. In: KÁRNÍK, Zdeněk; KOCIAN,

Jiří; PAŽOUT, Jaroslav; RÁKOSNÍK, Jakub (eds.) *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Sv. VI. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, Dokořán, 2009. s. 15-45. ISBN 978-80-7363-350-9.

- SOUKUPOVÁ, Blanka. Antisemitismus v českých zemích po druhé světové válce a jeho vizualizace. In: HAUSER, Jakub; JANÁČOVÁ, Eva (edd.) *Obrazy nenávisti: Vizuální projevy antisemitismus ve střední Evropě.* Praha: Artefactum – Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, 2020. s. 201-222. ISBN 978-80-88283-45-4.
- SORLIN, Pierre. The Cinema: American Weapon for the Cold War. *Film History*. 1998, roč. 10, č. 3, s. 375-381. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/3815230.
- SPURNÝ, Matěj. Němci v poválečném Československu. In: *Zůstali tu s námi/ Bei uns verblieben.* Praha: Antikomplex, 2013. s. 24-56. ISBN 978-80-904421-7-7.
- SVOBODA, Libor. Kurýři a převaděči jako jedna z forem protikomunistického odboje. In: SVOBODA, Libor; TICHÝ, Martin (eds.) *Cesty za svobodou: Kurýři a převaděči v padesátých letech 20. století.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 9-17. ISBN 978-80-87912-19-5.
- SGALLOVÁ, Květa; TICHÝ, Zdeněk A. O poslušné lokajské společnosti (II) František Pavlíček: Čtení z října 1989. *Divadelní noviny* [online]. Praha: Společnost pro Divadelní noviny, 2018. [cit. 2021-01-25]. ISSN 1210-471X. Dostupné z: https://www.divadelni-noviny.cz/o-poslusne-lokajske-spolecnosti-ii-frantisek-pavlicek-cteni-z-rijna-1989.
- SZABÓ, Miloslav. „Klérofašizmus“? Katolicizmus a radikálna pravica v stredoeurópskom kontexte (1918-1945): pamiatke Ješajahu Andreja Jelíneka (1933-2016) *Historický časopis.* 2017, roč. 65, č. 4, s. 675-687. ISSN 0018-2575.
- ŠEBEK, Jaroslav. Problematika mnichovské dohody a jejích politických reflexí v zrcadle komunistického tisku na příkladu Rudého práva 1948-1989. *Český časopis historický.* 2012, roč. 110, č. 3-4, s. 654-670. ISSN 0862-6111.

- ŠEDIVÝ, Ivan. T. G. Masaryk: zrozen k mýtu. *Dějiny a současnost.* 2007, roč. 29, č. 1, s. 14-16. ISSN 0418-5129.
- ŠIMOVÁ, Kateřina. Odrodilci, zrádci, vrazi v bílých pláštích: Obraz „Žida“ jako „nepřítele“ v propagandě pozdního stalinismu. *Soudobé dějiny.* 2014, roč. 21, č. 1-2, s. 11-43. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1210-7050. Dostupné z: http://www.usd.cas.cz/casopis/soudobe-dejiny-1-2-2014.
- ŠMÍD, Marek. Papež Pius XII. a poválečné Československo. In: PETRÁŠ, Jiří; SVOBODA, Libor (eds.) *Osm let po válce: Rok 1953 v Československu.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2014. s. 126-133. ISBN 978-80-87211-98-4.
- TITZL, Boris. Podpisové akce „za mír“ 1950 a 1951. In: KREMLIČKOVÁ, Ladislava (ed.). *Securitas imperii 7: Sborník k problematice bezpečnostních služeb*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu P ČR, Themis, 2001. s. 97-169. [cit. 2021-1-20]. ISBN 80-85821-93-1. Dostupné z: https://www.policie.cz/soubor/securitas-imperii-7-pdf.aspx.
- TOMEK, Prokop. This is the Voice of America. Československá redakce státní rozhlasové stanice Spojených států amerických Hlas Ameriky. *Paměť a dějiny.* 2014, roč. 8, č. 1, s. 3-17. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1802-8241. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1401/003-017.pdf.
- TOPINKA, Jiří. Zapomenutý kraj: České pohraničí 1948-1960 a takzvaná akce dosídlení. *Soudobé dějiny.* 2005, roč. 12, č. 3-4, s. 534-585. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1210-7050. Dostupné z: https://www.sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2005/03/04.pdf.
- VODIČKOVÁ, Stanislava. Slyšte to, všichni lidé, všichni obyvatelé světa, naslouchejte: O vysílání české redakce Vatikánského rozhlasu. *Paměť a dějiny.* 2014, roč. 8, č. 1, s. 45-57. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1802-8241. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1401/045-057.pdf.
- VUORINEN, Marja. Introduction: Enemy Images as Inversions of the Self. In: VUORINEN, Marja (ed.) *Enemy Images in War Propaganda*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2012. s. 1-13. [cit. 2021-1-20].

Dostupné z: https://www.cambridgescholars.com/resources/pdfs/978-1-4438-3641-8-sample.pdf.

- WIENDL, Jan. Mužové iluzí a činů, příspěvek k dějinám demokratického odboje na Klatovsku. In: *Sborník prací z historie a dějin umění*, 2/2003 Klatovy. Klatovy: Galerie Klatovy/ Klenová, Historická společnost Klatovy, 2003. s. 157-174. ISBN 80-85628-78-3.
- ZAMAZAL, Ondřej. Systém výroby mediálních kampaní a organizace médií a novinářů v politických procesech. *Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie.* 2012, roč. 57, č. 4, s. 49-52. [cit. 2021-1-20]. ISSN 0036-5351. Dostupné z: https://publikace.nm.cz/periodicke-publikace/amnphl/57-4/system-vyroby-medialnich-kampani-a-organizace-medii-a-novinaru-v-politickych-procesech-the-system-of-producing-media-campaigns-and-organizing-media-and-journalists-during-the-political-trials.
- ZAVACKÁ, Marína. K problematike výskumu totalitnej komunistickej propagandy: Vybrané pojmy, mechanizmy, obsahy. *Historický časopis.* 2002, roč. 50, č. 3, s. 439-456. ISSN 0018-2575.
- ZAVACKÁ, Marína. Kto je náš a kto je Nemec? Lojálny československý občan a „nemeckosť" v rokoch 1948-1956. *Acta Universitatis Carolinae: Studia Territorialia.* 2013, č. 1-2, s. 237-260. ISSN 1213-4449.
- ZEMAN, Pavel. My se nemstíme…: Československý zpravodajský a dokumentární film 1945-1947 a odsun Němců. *Paměť a dějiny.* 2013, roč. 7, č. 2, s. 16-23. [cit. 2021-1-20]. ISSN 1802-8241. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1302/016-023.pdf.

Elektronické zdroje

- Additional Details on Freedom Train. HU OSA 300-1-2-6818. *Open Society Archives at Central European University* [online]. Budapest, 2015. [cit. 2016-06-30] Dostupné z: http://hdl.handle.net/10891/osa:97227f06-6cd3-4486-b9f5-76798ddd8260.
- Reaction to "Freedom Train" Leaflets. HU OSA 300-1-2-11362. *Open Society Archives at Central European University* [online]. Budapest, 2015. [cit. 2016-07-07] Dostupné z:

http://hdl.handle.net/10891/osa:666a11be-6120-4300-b40c-542.

- 1-18 Obyvatelstvo podle náboženské víry a pohlaví podle výsledků sčítání lidu v letech 1921, 1930, 1950, 1991, 2001 a 2011. *Demografická příručka 2016* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2017 [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/45948568/130055170118.pdf/5a378a5c-71e6-44fc-9af2-df496a54df45?version=1.0.
- Archiv vysílání české redakce Rádia Vatikán (1950-1992). *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015 [cit. 2020-04-29]. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/uvod/archiv-vysilani-ceske-redakce-radia-vatikan/.
- CUMMINGS, Richard H. September 11, 1951: When the Czech "Freedom Train" crashed through the Iron Curtain. *Cold War Radio Vignettes* [online]. https://coldwarradios.blogspot.cz, 2010, 2018-09-18 [cit. 2020-12-11]. Dostupné z: https://coldwarradios.blogspot.com/2018/09/september-1951-when-czech-freedom-train.html.
- ČAPUTOVÁ, Zuzana. Novoročný príhovor. *Zuzana Čaputová, prezidentka Slovenskej republiky* [online]. Bratislava: Kancelária prezidenta SR, 2021, 1.1.2021 [cit. 2021-04-14]. Dostupné z: https://www.prezident.sk/upload-files/63298.docx.
- *České noviny* [online]. Praha: Česká tisková kancelář, 2021 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.ceskenoviny.cz/.
- *ČT24* [online]. Praha: Česká televize, 2021 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/.
- *Databáze národních autorit NK ČR* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2014 [cit. 2018-04-05]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/.
- Dezinformace na sociálních sítích a EU – poučení z krize? *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, 2020 [cit. 2021-02-02]. Dostupné z: https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/dezinformace-na-socialnich-sitich-a-eu-pouceni-z-krize.aspx.
- *Digitální archiv časopisů* [online]. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. [cit. 2021-1-20]. Dostupné z: http://archiv.ucl.cas.cz/.

- *eBadatelna Archivu bezpečnostních složek* [online]. Praha: Archiv bezpečnostních složek, 2021 [cit. 2021-01-22]. Dostupné z: https://ebadatelna.cz/.
- *Encyclopaedia Britannica*. [online]. Londýn: Encyclopædia Britannica, 2017 [cit. 2017-12-28]. Dostupné z: https://www.britannica.com/.
- *Euroskop.cz* [online]. Praha: Odbor komunikace o evropských záležitostech Úřadu vlády České republiky, 2021 [cit. 2021-02-02]. Dostupné z: https://www.euroskop.cz/.
- Evropský rozměr boje proti koronaviru. *Vláda České republiky* [online]. Praha: Vláda ČR, 2021, 3. 2. 2021 [cit. 2021-04-14]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/cz/epidemie-koronaviru/dulezite-informace/evropsky-rozmer-boje-proti-koronaviru-180598/.
- *Filmový přehled* [online]. Praha: Národní filmový archiv, 2018 [cit. 2020-12-11]. Dostupné z: https://www.filmovyprehled.cz/cs.
- *Forum Historiae* [online]. Bratislava: Historický ústav SAV, 2016 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: http://forumhistoriae.sk/.
- *Fotobanka ČTK* [online]. Praha: Česká tisková kancelář, 2016 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: http://multimedia.ctk.cz/.
- FRIEDMAN, Herbert A. Sex and Psychological Operations. *Psychological Operations* [online]. [cit. 2017-07-24]. Dostupné z: http://www.psywarrior.com/sexandprop.html.
- HASSELBACH, Christoph. Kampf gegen Corona: Mehr Macht für den Bund. *DW* [online]. Berlin: Deutsche Welle, 9. 4. 2021 [cit. 2021-04-14]. Dostupné z: https://p.dw.com/p/3rmRB.
- HERTL, David. Manželé Rosenbergovi: Když obžaloba musí mlčet. *Český rozhlas Plus* [online]. Praha: Český rozhlas, 2016, 1. 4. 2016 [cit. 2018-03-06]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/plus/portrety/_zprava/manzele-rosenbergovi-kdyz-obzaloba-musi-mlcet--1599019.
- *iDnes.cz* [online]. Praha: MAFRA, 1999-2021 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/.
- *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2021 [cit. 2021-02-08]. Dostupné z: https://prirucka.ujc.cas.cz/.

- *iRozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 2021 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/.
- JAČKOVÁ, Kateřina. Jak média informují o islámu a muslimech? *Forum 24* [online]. Praha: Free Czech Media, 2017 [cit. 2021-5-17]. Dostupné z: https://www.forum24.cz/jak-media-informuji-o-islamu-a-muslimech/.
- *Josef kardinál Beran* [online]. Praha: Arcibiskupství pražské [cit. 2020-07-01]. Dostupné z: https://kardinalberan.com/.
- Kinowochenschauen und Auftragsproduktionen des Presse- und Informationsamts der Bundesregierung 1945-2004. *Bundesarchiv Filmarchiv* [online]. Bundesarchiv Filmarchiv [cit. 2016-07-03]. Dostupné z: https://www.filmothek.bundesarchiv.de/contents.
- Letter dated 51/06/19 from the President of the Security Council to the Seretariat of the United Nations. *United Nations – Digital Library* [online]. New York: United Nations, 2017 [cit. 2018-04-05]. Dostupné z: http://digitallibrary.un.org/record/481377/.
- MAJO, Juraj; ŠPROCHA, Branislav. *Storočie populačného vývoja Slovenska II.: populačné štruktúry* [online]. Bratislava: INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, 2016 [cit. 2018-08-29]. ISBN 978-80-89398-31-7. Dostupné z: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Storocie.pdf.
- Manipulativní techniky propagandy v době internetu. *MUNI Masarykova univerzita* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2021 [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: https://www.muni.cz/vyzkum/projekty/37145.
- *Manipulátoři.cz* [online]. 2017 [cit. 2017-05-18]. Dostupné z: http://manipulatori.cz/.
- MATRAY, James I. Revisiting Korea, Part 2: Exposing Myths of the Forgotten War. *National Archives* [online]. College Park: The National Archives and Records Administration, 2017, 2002 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: https://www.archives.gov/publications/prologue/2002/summer/korean-myths-2.html.
- MCKINZIE, Richard D.; WILSON, Theodore A. Oral History Interview with Jules Moch. *Harry S. Truman Library and Museum* [online].

Independence, 2017 [cit. 2018-02-08]. Dostupné z: https://www.trumanlibrary.gov/library/oral-histories/mochj.

- *My jsme to nevzdali* [online]. Praha: Post Bellum, 2017 [cit. 2017-12-18]. Dostupné z: https://www.myjsmetonevzdali.cz.
- *Národní digitální knihovna* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2021 [cit. 2021-01-18]. Dostupné z: https://ndk.cz/.
- *Novinky.cz* [online]. Praha: Seznam.cz, 2021 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.novinky.cz/.
- O nás. *České centrum Sofie* [online]. 2018 [cit. 2018-11-13]. Dostupné z: http://sofia.czechcentres.cz/cs/o-nas/.
- OSA ARCHIVUM. *Parallel Archive* [online]. 2008 [cit. 2015-07-16]. Dostupné z: http://www.parallelarchive.org/.
- OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Současný islám: tendence a dynamika* [online]. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2018 [cit. 2021-5-18]. Věda kolem nás. 20 s. ISSN 2464-6245. Dostupné z: http://www.vedakolemnas.cz/miranda2/m2/sys/galerie-download/VKN_88.pdf?0.08148897485807538.
- *P. Josef Toufar.* [online]. [cit. 2020-06-20]. Dostupné z: www.joseftoufar.cz.
- *Paměť národa* [online]. 2008-2021 [cit. 2021-02-05]. Dostupné z: http://www.pametnaroda.cz/.
- PLAVCOVÁ, Alena. Pohnuté osudy: Kánské zavraždili komunisti matku, otce neviděla 17 let. *Lidovky.cz* [online]. Praha: MAFRA, 19. 11. 2015 [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/pohnute-osudy-jana-kanska-moje-matka-milada-horakova-f94-/lide.aspx?c=A151118_215300_lide_ELE.
- *Sbírka zákonů a Sbírka mezinárodních smluv* [online]. Ministerstvo vnitra České republiky, 2016 [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/.
- *Scriptum.cz* [online]. Plzeň: Sdružení občanů Exodus, 2020 [cit. 2020-12-16]. Dostupné z: http://scriptum.cz/.
- *Seznam Zprávy* [online]. Praha: Seznam.cz, 2021 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.seznamzpravy.cz/.

- SCHMIEDTOVÁ, Věra. What did the totalitarian language in the former socialistic Czechoslovakia look like? *Ústav Českého národního korpusu* [online]. Praha: FF UK, 2006 [cit. 2017-08-04]. Dostupné z: http://ucnk.korpus.cz/doc/totalitar.doc.
- *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: ÚČL AV ČR, 2015 [cit. 2016-11-16]. Dostupné z: http://www.slovnikceskeliteratury.cz.
- *Souborný katalog České republiky* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2018 [cit. 2018-07-11]. Dostupné z: http://www.caslin.cz/caslin/homepage-caslin.
- *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2020 [cit. 2021-5-25]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Hlavní_strana.
- *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna.* [online]. Praha: Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, 2018 [cit. 2018-01-11]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/index.htm.
- *Totalita.cz* [online]. 1999-2017 [cit. 2017-08-30]. Dostupné z: www.totalita.cz.
- *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008-2020 [cit. 2020-08-24]. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/.
- *Ústav pro studium totalitních režimů: Dokumentace popravených z politických důvodů 1948−1989* [online]. 2014 [cit. 2015-07-13]. Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/cs/dokumentace-popravenych-politicke-duvody-48-89.
- *Ústav pro studium totalitních režimů: Dokumentace usmrcených na československých státních hranicích 1948−1989* [online]. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/cs/dokumentace-usmrcenych-statni-hranice.
- Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2018. *Bezpečnostní informační služba* [online]. Praha: Bezpečnostní informační služba, 2019 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocni-zpravy/2018-vz-cz.pdf.pdf.

- Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2019. *Bezpečnostní informační služba* [online]. Praha: Bezpečnostní informační služba, 2020 [cit. 2021-5-18]. Dostupné z: https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocni-zpravy/2019-vz-cz.pdf.
- WELCH, David. Nazi propaganda. *BBC History* [online]. 2011, 2011-03-30 [cit. 2017-05-18]. Dostupné z http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwtwo/nazi_propaganda_gallery.shtml.
- Women's International Democratic Federation. *Central Intelligence Agency – Library* [online]. Washington: Central Intelligence Agency, 2016 [cit. 2018-04-05]. Dostupné z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP78-00915R000600140010-9.pdf.
- ZIMMERMANN, Marco. 60 Jahre deutschsprachige Publikationen in der Tschechoslowakei: von "Aufbau und Frieden" zur "Prager Zeitung". *Radio Praha auf Deutsch* [online]. Praha: Český rozhlas, 2011 [cit. 2018-08-02]. Dostupné z: https://www.radio.cz/de/rubrik/geschichte/60-jahre-deutschsprachige-publikationen-in-der-tschechoslowakei-von-aufbau-und-frieden-zur-prager-zeitung.

Seznam obrázků

- Obrázek 1 Zadržení záškodníků na konci filmu Přicházejí z tmy. *Přicházejí z tmy.* [film]. Režie Václav GAJER. Československo, 1953. Délka 60 min.
- Obrázek 2 Ukázka bleskovky. Slovenský národný archív (dále SNA), fond Zbierka dokumentácie ONF, Bleskovky.
- Obrázek 3 Ukázky umístění a aranžování nástěnek v továrně. Bavlnárske závody V. I. Lenina, Rybárpole. SNA, f. Poverenictvo ľahkého priemyslu 1951-1956, kniha *Na pomoc propagačným referentom.* Praha 1952.
- Obrázek 4 Ukázka plakátové pozvánky na přednášku. NA, f. Dokumentace 1918-1966, k. 25, Od Hitlera k Trumanovi.
- Obrázek 5 Ukázka plakátu s myšlenkou komunistické ideologie. NA, f. Dokumentace, k. 26, JVS.
- Obrázek 6 Plakát zobrazuje řadu nepřátel – Pia XII., J. B. Tita, W. Churchilla, gen. D. MacArthura s dýmkou. Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů (dále VA ČMKOS), f. Sbírka plakátů 1945-1960, 1951, inv. č. 752 Každá tona ocele rana vojnovým štváčom, ÚKPO-ÚRO, Lev Haas.
- Obrázek 7 Ukázka rubriky Na ostny. Na ostny. *Dikobraz.* 27. 1. 1955, roč. 11, č. 5, s. 40.
- Obrázek 8 Rubrika Na mušku. Variace na téma: Nemluv o své práci, nepřítel poslouchá. Na mušku 2. *Československý voják.* 1953, roč. 2, č. 22, obálka.
- Obrázek 9 Ukázka zobrazení kapitalisty z Wall Streetu – Žida. RAJLICH, J. Autor programu. *Roháč*. 25. 9. 1952, roč. 5, č. 39, s. 4.
- Obrázek 10 Ukázka využití fotografií na plakátu. NA, f. Dokumentace, k. 24, V roce 1951 zvyšovanou produktivitou práce vystupňujeme boj za mír a blahobyt lidu.
- Obrázek 11 Ukázka dobové umělecké fotografie. Snímek zobrazuje dělníka v továrně. KANIA, Karel. Při odpichu. *Československá fotografie.* červen 1949, roč. 4, č. 6, s. 85.
- Obrázek 12 Tato ukázka dobové umělecké fotografie zobrazuje vojáky v typických stylizacích – s dětmi a s pracujícími, zde zemědělci. Fotoskupina MNO-HPS. Čs. armáda. *Nová fotografie.* 1950, č. 4, obálka.
- Obrázek 13 V tomto případě funguje fotografie jako obžaloba, důkaz

zločinů nepřítele. K obrázku byl připojen titulek: *„U cest, po nichž prchají američtí vrazi před korejskou lidově demokratickou armádou, leží tisíce mrtvol bestiálně zavražděných korejských žen a dětí. Methoda vraždění a ‚spálené země' nezlomila ducha korejského lidu, naopak stále víc posiluje jeho rozhodnutí společně s čínskými dobrovolníky vybojovat konečné vítězství.“* O ženách z celého světa. *Vlasta.* 15. 2. 1951, roč. 5, č. 7, s. 2.

- Obrázek 14 HAAS, Lev. Americká společenská pyramida. *Dikobraz.* 24. 1. 1950, roč. 6, č. 4, s. 5.
- Obrázek 15 Scéna z filmu *Únos* (1952). Československý horník a americký voják, původní profesí horník, v družném hovoru.
- Obrázek 16 SEYČEK, Evžen. Toto je jediný nacistický generál, kterého nepustili. *Dikobraz.* 13. 1. 1952, roč. 8, č. 2, s. 12.
- Obrázek 17 Denacifikace po angloamericku. *Dikobraz*. 26. 10. 1948, roč. 4, č. 43, s. 3.
- Obrázek 18 Fotografie pochází z knihy HOŘEC, Jaromír. *Taký je fašizmus. K americkej agresii na Kórei.* Bratislava 1953, obrazová příloha s. 4. Je provázena titulkem: *„Tak to vyzerá v jednom koncentračním tábore na ostrove Kodže, ktorý americkí imperialisti premenili na celú sieť mučiarní a táborov. Ničím sa v podstate nelíší od nacistických predchodcov, len ešte hroznejším utrpením korejských a čínských zajatcov a ešte odpornejšou zbesilosťou amerických trýzniteľov.“*
- Obrázek 19 BERMAN, Mieczyslaw. Trumhitler. *Dikobraz.* 9. 1. 1951, roč. 7, č. 2, s. 7.
- Obrázek 20 PELC, Antonín. Americká pohádka. *Dikobraz.* 25. 9. 1951, roč. 7, č. 39, s. 1.
- Obrázek 21 FUCHS, Otakar. Kde přestává americký rasismus. *Dikobraz.* 8. 2. 1953, roč. 9, č. 6, s. 44.
- Obrázek 22 SEYČEK, Evžen. Socha svobody. *Dikobraz.* 25. 10. 1949, roč. 5, č. 43, s. 1.
- Obrázek 23 Spánek amerického občana. *Tvorba.* 12. 5. 1948, roč. 17, č. 19, s. 370.
- Obrázek 24 MALÁK, Jaroslav. Agenti FBI. *Dikobraz.* 30. 1. 1951, roč. 7, č. 5, s. 1. Titulek: *„To si říkáte agenti FBI? Roosewelta hledáte už tři roky, ten Twain se nám klidně posmívá dál a teď jste nedokázali zatknout ani Julia*

Fučíka!“

- Obrázek 25 ŠTEMBERA, Otakar. Výbor pro neamerickou činnost. *Dikobraz*. 13. 12. 1949, roč. 5, č. 50, s. 1.
- Obrázek 26 V táboře pravé demokracie. *Tvorba.* 22. 6. 1949, roč. 18, č. 25, obálka s. 4.
- Obrázek 27 HAAS, Lev. Michel Rosenberg a Robert Rosenberg. *Dikobraz.* 5. 7. 1953, roč. 9, č. 27, s. 209. Popisek: *Michel Rosenberg: „Co vlastně ta socha znamená?“ Robert Rosenberg: „Už vůbec nic.“*
- Obrázek 28 WEISSKOPF, Viliam. A okamžite ju pre neamerickú činnosť popravte! *Roháč.* 25. 6. 1953, roč. 6, č. 25, s. 8.
- Obrázek 29 NOVÁK, Josef. Obránci „civilisace“. *Dikobraz*. 4. 4. 1949, roč. 5, č. 14, s. 1.
- Obrázek 30 PELC, Antonín. Pryč s válkou! *Dikobraz.* 12. 12. 1950, roč. 6, č. 50, s. 1.
- Obrázek 31 PELC, Antonín. Beze slov. *Dikobraz*. 15. 2. 1949, roč. 5, č. 7, s. 1.
- Obrázek 32 HAAS, Lev. Šiřitel "amerického způsobu života" má naspěch. *Tvorba*. 23. 8. 1950, roč. 19, č. 34, s. 802.
- Obrázek 33 NOVÁK, Josef. Trumanův krám se smíšeným zbožím. *Dikobraz*. 3. 7. 1951, roč. 7, č. 27, s. 5.
- Obrázek 34 "Chrabří" vojáci MacArthura. *Tvorba.* 13. 9. 1950, roč. 19, č. 37, s. 882.
- Obrázek 35 BEDNÁR, Štefan. Kvalifikovaný válečný zločinec. *Dikobraz.* 19. 9. 1950, roč. 6, č. 38, s. 1.
- Obrázek 36 *Žalujeme: Zpráva Mezinárodní ženské komise pro vyšetření zvěrstev spáchaných americkými a lisynmanovskými vojsky v Koreji.* Praha 1951, s. 23.
- Obrázek 37 PAŠA, Bohumil. Ve jménu civilisace. *Dikobraz.* 6. 4. 1952, roč. 8, č. 14, s. 109.
- Obrázek 38 ŠTEMBERA, Otakar. Korejské poslání. *Dikobraz.* 16. 3. 1952, roč. 8, č. 11, s. 85.
- Obrázek 39 Ukázka z kampaně proti mandelince bramborové. Brouk mandelinka zde vystupuje v roli amerického vojáka, který jde podle titulku šířit atlantickou kulturu. Nacházíme zde tedy dva motivy brouk-voják a opět

deklarované šíření civilizace zde formou ničení úrody. MOLÍN, Josef. Haudujudů, domorodče. *Dikobraz.* 18. 7. 1950, roč. 6, č. 29, s. 1.

- Obrázek 40 ŠTEMBERA, Otakar. Kdo žije jako hmyz… *Dikobraz.* 7. 9. 1952, roč. 8, č. 36, s. 282.
- Obrázek 41 HAAS, Lev. Kodže. In: HOŘEC, Jaromír. *Taký je fašizmus.* Bratislava 1953, s. 87.
- Obrázek 42 REICHMANN, Vilém. Zdá se mi, pane Marshalle. *Dikobraz.* 2. 11. 1948, roč. 4, č. 44, s. 2.
- Obrázek 43 PELC, Antonín. I vyšel, aby rozséval. *Dikobraz*. 10. 1. 1950, roč. 6, č. 2, s. 1.
- Obrázek 44 SEKORA, Ondřej. Jak si v Holandsku představují Spojené státy indonéské. *Dikobraz*. 1. 2. 1949, roč. 5, č. 5, s. 8.
- Obrázek 45 PELC, Antonín. V koloniích svítá! Dikobraz. 14. 2. 1950, roč. 6, č. 7, s. 1.
- Obrázek 46 POP, Jaroslav. Stále táž tvář. *Dikobraz.* 1. 1. 1952, roč. 8, č. 1, s. 6.
- Obrázek 47 HAAS, Lev. Coca-Cola. *Tvorba.* 12. 4. 1950, roč. 19, č. 15, s. 1, obálka.
- Obrázek 48 EMERSON, Peter. Rub a líc amerického způsobu života. *Vlasta.* 14. 6. 1951, roč. 5, č. 24, s. 2.
- Obrázek 49 VA ČMKOS, f. Sbírka plakátů 1945-1960, 1953, inv. č. 46-48 Americký způsob života, autor: B. Němec.
- Obrázek 50 ŽEMLIČKA, J. Získala si obdiv mužů. *Dikobraz.* 8. 3. 1953, roč. 9, č. 10, s. 77.
- Obrázek 51 SEYČEK, Evžen. Mušketýři intervence 1917. *Dikobraz.* 4. 11. 1951, roč. 7, č. 45, s. 1.
- Obrázek 52 HAAS, Lev. Ničitelé našeho hospodářství. In: BARTOŠEK, Karel; PICHLÍK, Karel. *Američané v západních Čechách v roce 1945.* Praha 1953, za s. 112.
- Obrázek 53 POP, Jaroslav. Denacifikačná komisia. *Roháč*. 3. 10. 1948, roč. 1, č. 18, s. 4.
- Obrázek 54 WEISSKOPF, Viliam. Vzkriesenie. *Roháč.* 22. 3. 1951, roč. 4, č. 11, s. 1.
- Obrázek 55 ŠTEMBERA, Otakar. Velké křísení. *Dikobraz.* 13. 7. 1952,

roč. 8, č. 28, s. 220.

- Obrázek 56 ŠTEMBERA, Otakar. Kdo začíná jako Hitler, skončí jako Hitler! *Dikobraz.* 17. 2. 1952, roč. 8, č. 7, s. 52.
- Obrázek 57 HAAS, Lev. Mír ubráníme – je v našich rukou. *Dikobraz*. 12. 6. 1951, roč. 7, č. 24, s. 1.
- Obrázek 58 HAAS, Lev. Pro jednoho se musíš rozhodnout, Mariano! *Dikobraz.* 15. 7. 1954, roč. 10, č. 29, s. 228.
- Obrázek 59 POP, Jaroslav. Východní a západní Německo. *Dikobraz.* 2. 8. 1953, roč. 9, č. 31, s. 245.
- Obrázek 60 PETRIKOVSKÝ, Fedor. Adenauer: Za mnou stojí ľud... *Roháč*. 14. 5. 1952, roč. 5, č. 20, s. 1.
- Obrázek 61 NA, f. Dokumentace, k. 25, HAAS, Lev. *Není Němec – jako Němec.* Praha: Ministerstvo školství, věd a umění, 1951. Výřez.
- Obrázek 62 FUCHS, Otakar. Vatikánská stráž. *Dikobraz.* 8. 3. 1953, roč. 9, č. 10, s. 77.
- Obrázek 63 POP, Jaroslav. Papež a hákový kříž. *Dikobraz*. 30. 11. 1948, roč. 4, č. 48, s. 5.
- Obrázek 64 BRADÁČ, Karel. Přezbožná modlitba papežova. *Tvorba*. 30. 3. 1949, roč. 18, č. 13, s. 301.
- Obrázek 65 MOLÍN, Josef. "Už jsme dávno nikoho neprohlásili za světce." *Dikobraz.* 25. 10. 1949, roč. 5, č. 43, s. 4.
- Obrázek 66 Biskup se modlí. *Roháč.* 1. 3. 1951, roč. 4, č. 8, s. 5.
- Obrázek 67 REICHMANN, Vilém. Kto mlčí, ten svedčí. *Roháč.* 7. 5. 1952, roč. 5, č. 19, s. 4.
- Obrázek 68 Veľkonočné poselstvo. *Roháč*. 9. 4. 1953, roč. 6, č. 14, s. 10.
- Obrázek 69 VYSOČAN, Imrich. Ako sa spovedajú. *Roháč*. 9. 4. 1953, roč. 6, č. 14, s. 12.
- Obrázek 70 SEYČEK, Evžen. Pozor! Pozor! Nedotýkati se ani pohledem. *Dikobraz.* 30. 5. 1950, roč. 6, č. 22, s. 2.
- Obrázek 71 *Běda tomu, skrze něhož přichází pohoršení* [film]. Redakce Přemysl FREIMAN, Jan KLIMENT. Československo: Československý státní film, 1950. Délka 13 min.
- Obrázek 72 ŠTEMBERA, Otakar. Jak došlo k zázraku v Číhošti u Ledče n. S. *Dikobraz.* 14. 3. 1950, roč. 6, č. 11, s. 5.

- Obrázek 73 SEYČEK, Evžen. Na kterou cestu teď? *Dikobraz.* 28. 6. 1949, roč. 5, č. 26, s. 1.
- Obrázek 74 Marnost nad marnost. *Tvorba*. 27. 7. 1949, roč. 18, č. 30, 1. strana obálky.
- Obrázek 75 SEYČEK, Evžen. Nepokradeš. *Dikobraz*. 12. 12. 1950, roč. 6, č. 50, s. 4.
- Obrázek 76 PUCHÝŘ, Rudolf. Všechny cesty vedou do Říma. *Tvorba*. 9. 4. 1950, roč. 19, č. 16, 3. strana obálky.
- Obrázek 77 HEJNA, J. Večerní modlitba v leckterém opatství. *Dikobraz.* 18. 4. 1950, roč. 6, č. 16, s. 5.
- Obrázek 78 Na západní hranici klid. *Rudé právo*. 17. 3. 1948, roč. 28, č. 65, s. 3.
- Obrázek 79 Na západní hranici klid. *Rudé právo.* 17. 3. 1948, roč. 28, č. 65, s. 3.
- Obrázek 80 ROCMAN, Vl. Bdělost a oddanost svému lidu učí příslušníky Pohraniční stráže, aby jejich očím neunikl ani jeden nepřítel. *Československý voják.* 7. 3. 1952, roč. 1, č. 5, s. 1. Fotografie zobrazuje pohraničníka v typické situaci – na stráži, s dalekohledem sleduje krajinu, aby odhalil možné narušitele hranic.
- Obrázek 81 NA, f. Dokumentace, k. 54, plakát Den čs. Pohraniční stráže. Plakát ukazuje příslušníka Pohraniční stráže a příslušníka poříčních oddílů PS. Opět jsou zobrazeni na hlídce a doprovází je i pes.
- Obrázek 82 Titulní strana. *Československý voják.* 7. 7. 1956, roč. 5, č. 14. V tomto případě je pohraničník zobrazen v akci, se psem asi sleduje stopu narušitele hranice. Emigrant ale na obrázku chybí.
- Obrázek 83 FUCHS, Otakar. Zasviť mi ty slunko zlaté na poslední z vlasti krok… *Dikobraz*. 18. 5. 1948, roč. 4, č. 20, s. 3.
- Obrázek 84 VACA, Karel. Pořád jsem chtěl na západ, a teď jsem na dva… *Dikobraz.* 2. 11. 1948, roč. 4, č. 44, s. 6.
- Obrázek 85 NOVÁK, Josef. Erding. *Dikobraz.* 11. 4. 1950, roč. 6, č. 15, s. 1.
- Obrázek 86 Výslech na CIC je přirovnáván k výslechu na gestapu. ŠTEMBERA, Otakar. Kresba. In: SUCHÝ, Jindřich. *Únos do Erdingu*. Praha 1950, s. 45.

- Obrázek 87 Kapitalista v typickém zobrazení s pytlíkem dolarů a cylindrem poroučí příslušníkovi americké vojenské policie. ŠTĚMBERA, Otakar. Kresba. In: SUCHÝ, Jindřich. Únos do Erdingu. Praha 1950, s. 67.
- Obrázek 88 Představitelé socialistické společnosti vítězí nad imperialisty. ŠTEMBERA, Otakar. Kresba. In: SUCHÝ, Jindřich. Únos do Erdingu. Praha 1950, s. 89.
- Obrázek 89 Scéna z filmu Únos zobrazuje pokleslou úroveň kultury a rasismus ve Spojených státech amerických. Dva američtí strážníci bijí obušky černocha. *Únos* [film] Režie Ján KADÁR, Elmar KLOS. Československo, 1952. Délka 113 min.
- Obrázek 90 Scéna z filmu Únos ukazuje nástroje amerických kapitalistů – příslušníky Military Police, kteří se dopouštějí násilí na československém občanovi. *Únos* [film] Režie Ján KADÁR, Elmar KLOS. Československo, 1952. Délka 113 min.
- Obrázek 91 Scéna z filmu Únos zobrazuje odmítání přítomnosti Američanů v SRN obyčejnými Němci, dělníci píší na zeď v areálu továrny BMW *„Ami, go home“* – Američané, jděte domů. *Únos* [film] Režie Ján KADÁR, Elmar KLOS. Československo, 1952. Délka 113 min.
- Obrázek 92 HAAS, Lev. Trumanovo poselství – třikrát zpečetěné. *Rudé právo.* 22. 9. 1951, roč. 31, č. 224, s. 5. Reprodukce pochází z Digitálního archivu časopisů, provozovaném při výzkumné infrastruktuře Česká literární bibliografie Ústavem pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. – https://clb.ucl.cas.cz/ (kód ORJ: 90136).
- Obrázek 93 Pravda o Vlaku svobody [elektronický zdroj]. In: TOMEK, Prokop. *Balony svobody: Letákové operace Svobodné Evropy 1951-1956*. Cheb 2014, CD.
- Obrázek 94 HAAS, Lev. Křižácké tažení. *Dikobraz*. 4. 9. 1951, roč. 7, č. 36, s. 1.
- Obrázek 95 LISÝ, Pavel. Obálka knihy. In: KOSTOV, Antonín. *Konec dobrodružství.* Praha 1956.
- Obrázek 96 SEYČEK, Evžen. Dikobraz na návštěvě u emigrantů. *Dikobraz.* 22. 2. 1953, roč. 9, č. 8, s. 62.
- Obrázek 97 HAAS, Lev. Rada svobodného Československa. *Dikobraz.* 3. 1. 1954, roč. 10, č. 1, s. 5.

- Obrázek 98 REICHMANN, Vilém. Jak si představují emigrantští zrádci návrat do vlasti. *Dikobraz.* 26. 6. 1951, roč. 7, č. 26, s. 1.
- Obrázek 99 HAAS, Lev. Cesta k mikrofonu "Svobodné" Evropy. *Dikobraz.* 16. 3. 1952, roč. 8, č. 11, s. 84.
- Obrázek 100 VACA, Karel, LACINA, Václav. Zenkl verbuje. *Dikobraz.* 13. 12. 1953, roč. 9, č. 50, s. 416.